İBNU'L-ESÎR el-CEZERÎ

Câmiu'l Usûl

Tercüme ve Şerh

Prof. Dr. Kemal Sandıkçı

Prof. Dr. Muhsin Koçak

6

ensar

عبد القادر جولاك الحنفي
طالب علوم الشرعية
دار العلوم الاسلامية (بلدة طيبة)

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

C.6

ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

ISBN : 978-9944-704-39-7
Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı
Câmiu'l-Usûl 6

Yazarı
İbnu'l-Esîr El-CEZERÎ

Yayına Hazırlayan
Hüseyin KADER

Tercüme
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI
Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

Kapak Düzeni
Erhan Akçaoğlu

Baskı
Acar Basım ve Cilt Sanayi TİC. A. Ş.
0212 422 18 34

1. Basım
Mart 2008

İsteme Adresi
Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih-İstanbul
Tel : (0212) 491 19 03-04
Faks : (0212) 491 19 30
www.ensarnesriyat.com.tr ensar@ensarnesriyat.com.tr

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

Tercüme ve Şerh:
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

C.6

İstanbul 2008

Bu ciltte yer alan *Kitabu'l-Hulu', Kitabu'd-Diyât ve Kitabu'd-Deyn* adlı bölümlerin tercüme ve şerhi Prof. Dr. Muhsin Koçak tarafından, bu bölümlerin redaksiyonu ile diğer bölümlerin tercüme ve şerhi Prof. Dr. S. Kemal Sandıkçı tarafından yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

(خ) *"hı" harfi:*

الكتاب الثالث

في خَلْق العالَم

3. KİTAB: **EVRENİN YARATILIŞI:** *1.988-2.015*

الكتاب الثالث

في خَلْقِ العالَمِ

و فيه ثلاثة فصول:

الفصل الأول

في بَدْءِ الخَلْقِ

33- EVRENİN YARATILIŞI

I- MAHLUKATIN YARATILIŞI

١٩٨٨ـ (خ ت ـ **عمران بن حصين** رضي الله عنه) قال : « دَخَلْتُ على النبيِّ صلى الله عليه وسلم وَعَقَلْتُ ناقتي بالباب ، فأتى نَاسٌ من بني تَميم، فقال: **اقْبَلُوا البُشْرى يا بَني تَميم** ، قالوا : بَشَّرتَنا فأعْطِنا ، مرَّتين، فَتَغَيَّرَ وجهُهُ، ثم دَخَلَ عليه ناسٌ من أهلِ اليَمنِ، فقال: **اقْبَلُوا البُشرى يا أهل اليَمنِ، إذْ لَم يَقْبَلْها بَنو تَميم**، قالوا: قَبِلْنا يا رسول اللهِ، ثم قالوا: جئنَا لنتفقَّهَ في الدِّين ، ولنسألَكَ عن أوَّلِ هَذا الأمرِ: مَا كانَ؟ قال: **كانَ اللّهُ ولَم يكن شيءٌ قَبْلَهُ، وكان عَرْشُهُ على الماءِ، ثُمَّ خَلَقَ السَّموات والأرضَ، وكَتَبَ في الذِّكرِ كُلَّ شيء**، ثُمَّ أتى رجلٌ، فقال: يا عمرانُ ، أدْرِكْ نَاقتكَ فَقَدْ ذَهَبَتْ ، فَانطَلَقتُ أَطْلُبُها ، فإذَا السَّرابُ يَنْقَطِعُ دُونَها ، وأَيمُ اللهِ لَوَدِدْتُ أنَّهَا قَدْ ذهبتْ و لم أَقُمْ» .

وفي رواية : « لَوَدِدْتُ أني كُنْتُ تَرَكْتُها» أخرجه البخاري. وأخرج الترمذي منه إلى قوله: «قَبِلنا يا رسول الله».

1.988- İmrân b. Husayn anlatıyor:

"Devemi (mescidin) kapısına bağlayıp Hz. Peygamber'in huzuruna girdim. O sırada **Temim** oğullarından bir gurup gelmişti. Hz. Peygamber:

"- Ey Temim oğulları, bu müjdeyi kabul ediniz!" buyurdu. Onlar da;

"- Madem ki bizi müjde ile karşıladın, öyleyse bize iki defa (mal) ver!" dediler.

Bu söz üzerine Rasûlullah'ın (as.) yüzü değişti. Sonra huzuruna Yemenli bir gurup insan girdi. Onlara da;

"- Ey Yemenliler, Temim oğullarının kabul etmediği müjdeyi bâri siz kabul edin!" dedi. Onlar;

"- Kabul ettik ey Allah'ın Rasûlü" dediler ve şöyle devam ettiler:

"Biz dinimizi öğrenmeye ve yaratılış olayının başlangıcı hakkında senden sormaya geldik."

Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Ezelde Allah vardı, başka hiçbir şey yoktu. Arşı da su üstündeydi. Sonra gökleri ve yeri yarattı, sonra Levh-i Mahfuz'da her şeyi yazdı."

Sonra bir adam gelip İmrân'a:

"- Ya İmrân, biliyor musun deven kaçtı?" dedi. İmrân şöyle devam eder:

Deveyi aramaya çıktım, ama deve ile benim aramı serap kesiyordu. Allah'a yemin ederim ki, keşke devem gitmiş olsaydı da yerimden kalkmasaydım, diye hayıflandım."[1]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette son cümle; "Keşke deveyi terk etseydim..." şeklindedir.

Bu hadîsi **Buharî** rivâyet etti.

Tirmizî de; "Kabul ettik ey Allah'ın Rasûlü" cümlesine kadar olan kısmını rivâyet etti.

İZAH

Hadîste sözü edilen müjdeden maksat, İslâm'dır. İslâm'a girenin cehennemden kurtulacağı ve cennetlere kavuşacağı müjdesidir. Gelen heyetin müslüman olduklarını düşünecek olursak, müjdeyi, sizin cennetle müjdelenmenizi sağlayacak olan bilgiler, diye anlamalıdır.

---

[1] **Buharî**, Meğazî, 67, 74; Bed'u'l-Halk, 1; Tevhid, 22; **Tirmizî**, Menakıb, 74/3951.

Hz. Peygamber'in müjde teklifine; **"Öyleyse bize iki misli mal ver!"** diye cevap veren kişi, **Akra' b. Hâbis**'tir. **Akra'**, huysuzluğu, sert tabiatı ve kabalığı ile marûf biridir.

Hz. Peygamber'in bu cevaptan duyduğu hoşnutsuzluğun sebebi, gösterilen kabalıktan ziyade, kendilerine ebedî mutlulukları sağlayacak olan şeyleri telkine çalışırken, onların gözlerinin hala dünya malından başka bir şey görmemeleridir.

Müteâkiben Rasûlullah'ın (as.) huzuruna giren Yemenlilerden maksat, **Ebû Musa el-Eş'arî**'nin kabilesi olan **Eş'arîler**'dir.

EVREN'İN YARATILIŞI

Hadîste, ezelde yalnız Allah'ın var olduğu ve başka hiçbir şeyin mevcut olmadığı ifâde edilmektedir. Gerçi müteâkip cümledeki ***"Arşı da su üstündeydi"*** ifâdesinden, sanki Arş ve suyun da mevcut olduğu anlaşılmakta ise de, bu anlayış yanlıştır. ***"Ve kâne"***deki **vâv**'ı, dilciler ***"sümme"*** manasına hamlederler. Buna göre mana; **"Sonra suyu ve su üstündeki Arşı yarattı"** şeklinde olmalıdır.

Rivâyetler, genellikle ilk yaratılanın su olduğu noktasında toplanmaktadır. Bu, her şeyin aslının su olduğu tezine de uygun düşmektedir.

Arş'ın mahiyeti ve tavsifi sadedinde seleften bazı rivâyetler gelmişse de, bunlar delil olamazlar.[2]

Bu hadîsin bir rivâyetinde; **"...Sonra gökleri ve yeri yarattı, sonra Levh-i Mahfuz'a her şeyi yazdı"** denilirken, diğer bir rivâyette bu iki cümle yer değiştirmekte; önce Levh-i Mahfuz'a yazmak, sonra gökleri ve yeri yaratmak şeklinde sıralanmaktadır. **Câmiu'l-Usûl**'e bu rivâyetlerin ilki alınmıştır. **Buharî**'de ise her iki rivâyet de vardır.

Bu rivâyetlerden ikincisini benimsemek, yaratılış sırasına daha uygun görünmektedir. Allah'ın ilk yarattığı şeyin su ve Arş olduğu bilinmektedir. Daha sonra ilk yarattığı şeyin **"Kalem"** olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim bu konuda sahih rivâyetler vardır:

---

[2] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 416; **Kastalanî**, VII, 125.

"كَتَبَ اللّٰهُ مَقاديرَ الْخلائِقِ قبل أنْ يَخْلُقَ السّموات والأرضَ بِخَمْسينَ ألفَ سَنَةٍ و عَرْشُه على الْماء"

"Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce yaratıkların kaderini yazdı. Arş'ı da, su üzerinde idi."[3]

"إنّ أوّلَ ما خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمَ فقال له: اُكْتُبْ. قال: ربِّ وماذا اَكْتُبُ؟ قال: مَقاديرَ كُلِّ شيْءٍ حتّى تَقومَ السّاعَةُ"

"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona; *'Yaz!'* buyurdu. *'Ey Rabbim, neyi yazayım?'* deyince, *'Kıyâmete kadar olacak her şeyin kaderini yaz!'* dedi."[4]

Buna göre Allah, önce suyu ve Arşı yarattı. Sonra kalemi yaratıp her şeyin kaderini yazdı. Sonra da gökleri ve yeri yarattı.[5]

١٩٨٩ــ (ت ــ أبو رزين العقيلي رضي الله عنه) قال: «قلتُ: يا رسول الله، أيْنَ كان رَبُّنا قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ خَلْقَهُ؟ قال: **كان في عَمَاءٍ مَا تَحتَهُ هَوَاءٌ ، وما فَوقَهُ هَوَاءٌ ، وَخَلَقَ عَرْشَهُ على الماء**». أخرجه الترمذي، وقال: قال أحمد: قال يزيد: « **العماءُ : أي ليس معه شيء**».

1.989- Ebû Rezîn el-Ukaylî anlatıyor:

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, mahlukatı yaratmadan önce Rabbimiz nerede idi?"

Buyurdu ki:

"- *el-Amâ'*da idi; onun ne altında, ne de üstünde hava vardı. Arşını da su üzerinde yarattı."[6]

---

[3] **Müslim**, Kader, 2/16; **Tirmizî**, Kader, 18/2156.

[4] **Tirmizî**, Tefsir, 66/3319; **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4700.

[5] Bkz., **İbn Hacer**, VI, 332; XIII, 419; **Aynî**, XXV, 112; **Kastalanî**, VII, 123; XV, 448.

[6] **Tirmizî**, Tefsir, 12/3109.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti ve şu notu düştü:

"Ahmed b. Munî', Yezid b. Harun'dan[7] naklen şöyle dedi:

***"el-Amâ;* O'nunla beraber hiçbir şey yoktu, demektir."**

İZAH

Amâ'; lügatte bir çeşit bulut anlamına gelir. Bunun Allah'a nispeti halinde, mahiyetini anlamak ve izah etmekten âciz kalırız. Bu itibarla elde sağlam bir delil olmadan mahiyeti hakkında fikir yürütmek, insanı yanıltabilir. **Tirmizî**'nin, bu kelimenin anlamı sadedinde; **"O'nunla beraber hiçbir şey yoktu"** notunu düşmesi de kişisel bir yorumdan ibaret olsa gerektir. Bununla birlikte ezelî varlığın sadece Allah olduğunda şüphe yoktur.

١٩٩٠ـــ (خ ـــ طارق بن شهاب) قال : سمعتُ عمرَ بنَ الخطاب يقول : « قَامَ فينا رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مَقَاما ، فَأخبَرَنَا عنْ بَدءِ الخَلقِ حتى دَخَلَ أهلُ الجنة مَنَازِلَهُم ، وأهلُ النَّارِ منازِلَهم، حَفظ ذلكَ مَنْ حَفِظَهُ ، ونَسيَهُ من نَسيَهُ» أخرجه البخاري.

1.990- Tarık b. Şihâb şöyle dedi:

"Hz. Ömer'in şöyle söylediğini işittim:

"Bir gün Rasûlullah (as.) kalktı, bize mahlukatın yaratılışından başlayıp cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme girecekleri zaman kadar olan evreleri anlattı. Bunları ezberleyen ezberledi, unutan da unuttu."[8]

---

[7] **Ebû Halid, Yezîd b. Harun b. Zâzân es-Sülemî el-Vasıtî**: 118-206/736-821.Vasıtlı muhaddislerdendir. Yahya'l-Ensârî, Süleyman et-Teymî ve Humeyd et-Tavîl'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler. Muhaddis, hafız, âbid ve zâhid biriydi. Ali b. el-Medînî; "**hadîsi ondan daha iyi hıfzeden birini görmedim**" der. ez-Za'ferânî de; "**ondan daha hayırlı birini görmedim**" diye söyler. İttifakla sika kabul edilir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Vasıt**'ta vefat etti.

[8] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 1.

١٩٩١ـ (أبي بن كعب رضي الله عنه) قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «أوّلُ مَا خَلَقَ اللّهُ القَلَمَ ، فقال له : اكتُبْ ، فَجرى بما هو كائن إلى الأبد» أخرجه ...

1.991- Ubeyy b. Kâb'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir. Ona; *'Yaz!'* buyurdu. Ebediyete kadar her şey, bu yazıya göre cereyan eder."[9]

١٩٩٢ـ (عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «لَمَّا خَلَقَ اللّهُ العَقلَ قال له : أقْبِلْ فَأقْبَلَ ، وأدبِرْ فَأدبَرَ ، فقال له: ما خَلَقْتُ خَلقا أحبَّ إليّ منك ، وَلا أُرَكّبُكَ إلا في أحَبِّ الخلق إليَّ» أخرجه...

1.992- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah aklı yaratınca, ona; *'Gel!'* dedi, o da geldi. Sonra; *'Dön!'* dedi, o da döndü. Sonra ona hitaben buyurdu ki:

"Ben, senden daha çok sevdiğim bir şey yaratmadım ve seni yaratıklar içerisinde en çok sevdiğim varlığa vereceğim."[10]

İZAH

Bu hadîsin sabit bir senedi yoktur. Bu itibarla zayıf, hatta bazı âlimlerce mevzu kabul edilmiştir.[11]

١٩٩٣ـ (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما): أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «أذِنَ لِي أنْ أُحَدِّثَ عن مَلَك من ملائكَةِ اللّه من حَمَلَةِ العرْش : أنَّ مَا بين شَحْمَةِ أُذُنه إلى عَاتِقه: مَسِيرةُ سَبْعمائة عَامٍ».أخرجه أبو داود .

---

[9] Müellifin kaynağını belirtmediği bu hadis, **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4700; **Tirmizî**, Tefsir, 66/3319'dadır.

[10] Hadisi **Rezîn** tahric etti.

[11] Bkz., ***Tezkiretu'l-Mevdûât*, el-Feteni̇̂**, 28.

1.993- Câbir b. Abdullah, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Arşı taşıyan meleklerden biri hakkında konuşmamam için bana izin verildi: Onun kulak yumuşağı ile omuzu arasındaki mesafe, yedi yüz yıllık yoldur."[12]

الفصل الثاني

في خلق السماء و الأرض وما فيهمع من النّجوم ولآثار العُلْويّة

II- YER, GÖK, YILDIZLAR VE ULVÎ MEKÂNLARIN YARATILIŞI

١٩٩٤ـ (د ت ـ **العباس بن عبد المطلب** رضي الله عنه) قال : « كُنتُ جَالسا في البطحاء في عِصَابة ، ورسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم فيهم ، إذْ مَرَّتْ سَحابةٌ ، فَنَظَرُوا إليها ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **هل تدرونَ ما اسْمُ هذه ؟** قالوا : نعم ، هذه السَّحابُ، **قال** : **والمُزْنُ** ، قالوا : والمُزْنُ ، قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **والعَنان** ، **قالوا** : **والعَنان** ، ثم قال لهم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **تَدرونَ كم بُعْدُ ما بين السماء والأرض ؟** قالوا: لا والله، ما ندري ، قال : **فَإنَّ بُعدَ ما بينهما ، إمَّا قال : وَاحدةٌ ، وإمَّا اثْنتَان، وإمَّا ثَلاثٌ وسبعُونَ سَنَة، وبُعْدُ السَّماء التي فَوقَها كذلك، وكذلك ، حتى عَدَّدَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَات كذلك ، ثم فَوْقَ السماء السابعة بَحرٌ بَينَ أعلاهُ وأسْفله كما بين سَمَاء إلى سَماء، وفَوقَ ذلك ثَمانيةُ أوْعَال ، بين أظْلافِهنَّ ورُكبهنّ ما بين سَماء إلى سَماء ، ثم فوقَ ظُهُورهِنَّ العرشُ ، بين أسْفَله وأعْلاهُ مِثْلُ ما بين السَّماء إلى السَّماء ، والله عزَّ وجلَّ فوق ذلك**». أخرجه الترمذي ، وأبو داود .

---

[12] **Ebû Davud**, Sünnet, 19/4727.

1.994- Abbas b. Abdülmuttalib'den rivâyet edilmiştir:

"Batha'da bir gurup insanla oturuyordum. Rasûlullah (as.) da orada idi. Bir ara bir bulut göründü. Herkes ona doğru baktı. Rasûlullah (as.):

"- **Onun ismi nedir, biliyor musunuz?"** diye sordu.

"- Evet, o buluttur" dediler. Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- **Ona *müzn* de denir."**

"- Evet, *müzn* de denir."

"- ***Anân* da denir."**

"- Evet, *anân* da denir."

Sonra Rasûlullah (as.) onlara dedi ki:

"- **Yerle gök arasındaki mesafenin ne kadar olduğunu biliyor musunuz?"**

"- Hayır, vallahi bilmiyoruz."

"- **İkisi arasındaki uzaklık; ya yetmiş bir, ya yetmiş iki, ya yetmiş üç senedir. Göğün üstünde bulunan diğer göklerin uzaklığı da öyledir."**

Hz. Peygamber yedi kat göğü tek tek sayarak her biri arasında aynı uzaklığın bulunduğunu söyledi. Sonra şunu ilave etti:

"Yedinci kat göğün üstünde bir deniz vardır. Bu denizin yüzü ile dibi arasındaki mesafe, iki gök arasındaki mesafe kadardır. Onun ötesinde de sekiz melek vardır ki, onların tırnakları ile uylukları arasındaki mesafe de, iki gök arasındaki mesafe kadardır. Sonra onların sırtlarında Arş bulunmaktadır. Arşın yüksekliği de, yine iki gök arasındaki mesafe kadardır. Azîz ve Celîl olan Allah da, bütün bunların üstündedir."[13]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Abdullah b. Amîre, İbn Hibbân**'dan başka kimsenin sika saymadığı biridir. **Zehebî** de onu cehâletle tavsif eder.

Hadîsi **Ebû Davud**'da rivâyet edenlerden **Velid b. Ebû Sevr** de sika değildir, rivâyeti kabul edilmez.

---

[13] **Tirmizî**, Tefsir, 67/3320; **Ebû Davud**, Sünnet, 1.9/4723.

İbnu'l-Cevzî, bu hadîsi iki sebepten reddetmektedir:

1- Râvîlerin sika olmayışı,

2- Yine **Tirmizî**'nin rivâyet ettiği 1.996 numara ile gelecek olan **Ebû Hureyre** hadîsindeki yerle gök arasında ve iki gök arasındaki mesafenin beş yüz yıllık yol olduğunu bildiren hadîse aykırı olması.

İbnu'l-Cevzî'nin fikrine karşı çıkanlar da, hadîsin başka râvîler tarafından da rivâyet edildiğini, binâenaleyh bir seneddeki bir râvînin zayıflığından dolayı hadîsin reddedilemeyeceğini; yerle gök arasındaki mesafe konusunda iki hadîs arasındaki farklılığın da, yürüyüşün hızlı veya ağır olmasından, yürüyüş vasıtalarının ve kişilerin farklılığından kaynaklanmış olabileceğini söylerler.[14] Bu ifâdeleri mübalağa manasına hamletmek de mümkündür.

Kaldı ki yıllar da, mekânlara göre farklılık arz ederler. Bir dünya yılı 365 gün tutmaktadır. Ancak bir âyet-i kerimede, bir günün bin dünya yılına muâdil olduğu ifâde edilmektedir:

"إِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ"

"Rabbinin katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir."[15]

Bir başka âyette de bir günün elli bin yıla muâdil olduğu belirtilmektedir:

"تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ"

"Melekler ve Cebrâil, oraya, miktarı elli bin yıl olan bir günde çıkarlar."[16]

"Dünyamızı ısıya ve ışığa boğan güneş, içinde bulunduğu Samanyolu Galaksisi'nden otuz iki bin (32.000) ışık yılı uzakta bulunan bir yıldızdır. Güneş sistemimiz, Galaksinin çevresinde yavaş yavaş döner ve bu dönüşünü iki yüz yirmi beş milyon (225.000.000) yılda tamamlar. Samanyolu Galaksisi'nde de yüz milyar yıldız vardır.

---

[14] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XIII, 5.

[15] Hac, 47. Ayrıca bkz., Secde, 5.

[16] Meâric, 4.

Güneş sisteminde bile günler, gezegenlere göre çok farklıdır. Meselâ; Merkür'ün kendi ekseni etrafında dönüşü yüz yetmiş altı (176), Venüs'ün ise iki yüz kır küç (243) dünya günüdür. Güneş sistemimizden çok daha büyük sistemlerde ise, belki de bizim hesabımıza göre milyonlarca yıl süren gezegenler vardır."[17]

Ayrıca saniyede üç yüz bin (300.000) km. hızla hareket eden ışığın meydana getirdiği ışık yılı da, bilinen dünya yılından çok çok farklıdır. Bütün bunların dışında gidilen vasıtanın hızı da dikkate alınmalıdır. Belirtilen mesafeler, bu vasıtaların hızı ile orantılı düşünülmelidir. Ancak ne âyette, ne de hadîslerde bu vasıtaların hızı konusunda bir işaret yoktur. Fakat mevcut deliller, evrenin büyüklüğü ve azameti konusunda bir fikir vermekte, bu da insana Yaratanın yüceliğini düşündürmektedir.

Şüphesiz ki hadîste geçen ifâdelerin kesin ispatı mümkün değildir. Günümüzde uzay ilmi henüz o seviyede değildir. Ancak evrenin büyüklüğü ve azameti, artık günümüzde kesin olarak bilinmektedir. Hadîsimiz de evrenin azameti konusunda fikir vermektedir. Bu muhteşem âlemlerin üzerinde de, onları yaratan Yüce Allah, hüküm sürmektedir. Evrenin azameti, insanı, onu yaratanın azametine götürmelidir.

١٩٩٥ ــ (قتادة ، **وعبد الله بن مسعود** رضي الله عنهما) قال : « بينما رسولُ الله صلى الله عليه وسلم جَالِسٌ مَعَ أصْحَابِه يَوْما ، إذْ مَرَّ سَحَابٌ ، فقال : **أتَدْرون ما هذا ؟ هذا العنانُ،** هذه رَوَايا الأرض يَسُوقُها الله إلى قومٍ لا يَعْبدونه ، ثم قال : أتَدْرُونَ ما هذه السَّماء ؟ مَوجٌ مَكفوف ، وسَقْفٌ مَحفُوظٌ ، وفَوقَ ذلك سماءٌ أخرى ، حتَّى عَدَّ سَبعَ سَمَواتٍ ، وهو يقول : أتدرونَ ما بينهما؟ ثم يقول : خمسمائة عامٍ ، ثم قال : أتَدْرونَ مَا فَوقَ ذلك ؟ فوق ذلك العرشُ».

---

[17] Bkz., *Yüce Kurân'ın Çağdaş Tefsiri*, S. Ateş, VIII, 127.

وفي حديث ابن مسعود : « وفوقَ ذلك الماءُ ، وفوقَ الماء العرشُ ، واللّهُ فوقَ العَرشِ، لا يَخفَى عليه شيءٌ من أعمال بني آدمَ ، ثم قال : أتَدرونَ ما هذه الأرض ؟ قال: تحتَها أخرى ، بينهما خمسمائة عام،حتّى عَدَّ سَبعَ أرَضين ...» وذكر الحديث.

وعن عبد الله قال : « خَلَقَ اللّهُ سَبعَ سموات ، غلَظُ كلِّ واحدة مَسيرةُ خمسمائة [عام]...» وذكر نحو ما تقدم . أخرجه...

1.995- Katâde ve Abdullah b. Mes'ûd anlatıyorlar:

"Bir gün Rasûlullah (as.), ashâbı ile birlikte otururken, aniden bir bulut göründü. Buyurdu ki:

"- Bu nedir, biliyor musunuz? Bu, yeryüzünü sulayan buluttur. Allah, onunla, kendisine ibâdet etmeyenleri de sular."

Sonra şöyle söyledi:

"- Şu gök nedir, biliyor musunuz? Dürülmüş bir dalga ve korunmuş bir tavandır. Onun üstünde de başka bir gök vardır."

Hz. Peygamber aynı şekilde yedi kat göğü zikretti. Her seferinde de;

"- İki gök arasındaki mesafe ne kadardır, biliyor musunuz?" diye soruyor, yine kendisi; **"beş yüz yıllık yoldur"** diye cevap veriyordu.

Sonra şöyle dedi:

"- Yedinci kat göğün ötesinde ne var, biliyor musunuz? Onun üstünde Arş vardır."

İbn Mes'ûd'un rivâyetinde şöyle denir:

"- Onun üstünde su, suyun üstünde de Arş vardır. Allah da Arş'ın üstündedir. Âdemoğlunun işlerinden hiçbiri Allah'a gizli kalmaz."

Sonra yine buyurdu ki:

"- Bu yeryüzü nedir, biliyor musunuz? Onun altında başka bir yeryüzü daha var. İkisi arasındaki mesafe de beş yüz yıllık yoldur."

Hz. Peygamber, bu minval üzere yedi kat yeri saydı.

Abdullah şöyle dedi:

"Allah, yedi göğü yarattı; her birinin kalınlığı beş yüz yıllık yoldur."[18]

١٩٩٦ــ (ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « بينما نَبِيُّ اللّه صلى الله عليه وسلم جَالِسٌ وأصحابُه، إذ أتى عليهم سَحَابٌ ، فقال نَبِيُّ اللّه صلى الله عليه وسلم : **أتدْرُون مَا هذه** ؟ قالوا: اللّهُ ورسوله أعلم ، قال : **هذه العَنَانُ ، هذه روايَا الأرض ، يَسوقُها اللّهُ إلى قَومٍ لا يَشْكُرُونه، ولا يَدْعُونَهُ** ، ثم قال : **هل تدْرونَ ما فوقكم** ؟ قالوا : اللّهُ ورسولُه أعلم، قال : **فإنها الرَّقِيعُ: سَقفٌ مَحْفوظٌ ، وموجٌ مَكفوفٌ** ، ثم قال : **هل تَدْرُونَ ما بينكم وبينها** ؟ قالوا : اللّهُ ورسولُهُ أعلم ، قال: **بينكم وبينَها خمسمائة عام** ، ثم قال: **هل تدرون ما فَوقَ ذلك** ؟ قالوا : اللّهُ ورسولُهُ أعلم ، قال : **[فإنَّ فوقَ ذلك] سَمَاءين، [بُعْدُ] ما بينَهما خَمْسُمائَة سنة** ، ثم قال كذلك ، حتى عَدَّ سبعَ سَمَوات ، **ما بَيْنَ كلِّ سَمَاءين ما بين السَّماءِ والأرض**، ثم قال: **هل تدرون مَا فَوقَ ذلك** ؟ قالوا: اللّهُ ورسولُه أعلم ، قال : **إنَّ فَوقَ ذلك العَرشُ ، وبينه وبين السماء بُعْدُ ما بَيْنَ السَّماءين** ، ثم قال : **هل تدرون ما الذي تَحتَكم** ؟ قالوا : اللّهُ ورسوله أعلم ، قال : **إنَّهَا الأرضُ** ، ثم قال : **هل تدرون ما تحت ذلك** ؟ قالوا : اللّهُ ورسوله أعلم ، قال : **إن تحتها أرضا أخرى ، بينهما مَسيرةُ خَمْسُمَائَة سنة ، حتى عَدَّ سَبْعَ** أرضينَ، **بين كُلِّ أرْضَيْن مَسيرَةُ خمسمائة سنة** ، ثم قال : **والذي نَفسُ محمدٍ بيده ، لو أنَّكم دَلَّيتُم بحبل إلى الأرض السُّفْلَى، لَهَبط على الله** ، ثم قرأ : **{هُوَ الأَوَّلُ والآخِرُ والظَّاهِرُ والبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شيءٍ عَليمٌ}** [الحديد: ٣]».

قال أبو عيسى : قراءة رسول اللهصلى الله عليه وسلم الآية تدل على أنه أراد : لَهَبطَ على علم الله وقدرته وسلطانه، وعلم الله وقدرته وسلطانه في كل مكان ، وهو على العرش ، كما وصف نفسه في كتابه . أخرجه الترمذي .

1.996- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

[18] Musannıf, hadisin kaynağını belirtmemiştir. Ancak bundan sonra gelecek olan rivâyetle aynı meâldedir.

"Bir gün Rasûlullah (as.) ve ashâbı otururlarken, gökte bir bulut belirdi. Hz. Peygamber dedi ki:

"- Bu nedir, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir."

"- Bu, buluttur; yeryüzünü sulayandır. Allah onunla, kendisine şükür ve ibâdet etmeyen milletleri de sular."

Sonra buyurdu ki:

"- Şu üstünüzdeki nedir, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler.

"- Sizinle onun arasında beş yüz yıllık yol vardır."

Tekrar buyurdu ki:

"- Onun ötesinde ne var, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler.

"- Onun üstünde iki gök var, ikisinin arasında da beşyüz yıllık yol vardır."

Sonra aynı minval üzere yedi kat göğü saydı, her iki gök arasında da, yerle gök arasındaki mesafe kadar uzaklık bulunduğunu söyledi. Sonra şöyle sordu:

"- Yedinci göğün ötesinde ne var, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler.

"- Onun ötesinde Arş vardır. Arş'la gök arasındaki mesafe, iki gök arasındaki mesafe kadardır."

Tekrar dedi ki:

"- Altınızdaki nedir, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler.

"-O, arzdır. Peki onun altında ne var, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir."

"- Onun altında başka bir arz vardır; aralarında da beşyüz yıllık yol vardır."

Hz. Peygamber bu minval üzere yedi kat yeri de zikretti ve her iki yer arasında da beşyüz yıllık mesafe bulunduğunu söyledi. Sonra buyurdu ki:

"- Muhammed'in hayatı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer siz, en alttaki arza bir ip sarkıtacak olsanız, bu ip Allah'ın (ilmi) **üzere inecektir."**

Sonra Hz. Peygamber; ***"O, evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir"***[19] âyetini okudu.[20]

RİVÂYETLER

Hadîsi tahric eden **Tirmizî** şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.), sözlerinin sonunda bu âyeti okuması, sarkıtılan ipin Allah'ın ilmi, kudreti ve hükümranlığı ilkesine göre ineceğine delâlet eder. Allah, yüce kitabında kendini tavsif ettiği üzere, Arş'ın üzerinde olmakla birlikte ilmi, kudreti ve hükümranlığı her yerde geçerlidir."

İZAH

Hadîste hem gökyüzünün, hem de yeryüzünün yedişer tabakadan oluştuğu ve her iki tabaka arasında da büyük bir uzaklık bulunduğu ifâde edilmektedir. Hatta her tabakada bazı varlıkların yaşadıklarına dair rivâyetler de vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yedi gökten bahseden âyetlerin sayısı hayli fazladır.[21]

Yeryüzünün yedi kat olduğuna dair de bir âyet bulunmaktadır:

"اللّٰه الّذي خَلقَ سَبْعَ سَموات و مِنَ الأرض مِثْلَهُنَّ"

"O Allah ki, yedi göğü ve yeryüzünden de onun gibisini yarattı."[22]

Buradaki **"...onun gibisi..."** lafzından maksat, müfessirlerin ekserisine göre yeryüzünün de yedi kat olduğudur.[23]

Burada geçen hadîslerden başka **Buharî** ve **Müslim**'de de yerin yedi kat olduğundan bahseden hadîsler vardır.[24]

---

19 Hadîd, 3.

20 **Tirmizî**, Tefsir, 57/3298.

21 Bkz., Bakara, 29; İsrâ, 44; Mü'minûn, 86; Fussılet, 12; Talak, 12; Mülk, 3; Nuh, 15; Nebe', 12.

22 Talak, 12.

23 Bkz., **Kurtubî**, XVIII, 174.

Bu yer katlarında, farklı nitelikte dahi olsa hayatın varlığına dair bazı rivâyetler mevcuttur.[25]

Ancak bu yer tabakalarının bitişik mi, ayrı ayrı ve üst üste mi, yoksa ayrı mekânlarda mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

Şüphesiz ki bu rivâyetleri bugünkü bilgilerimizle doğrulamak mümkün değildir. Tıpkı pek çok âyette açıkça ifâde edildiği halde yedi göğün varlığını ilmen ispat mümkün olmadığı gibi. Henüz ispat edilmemesi de inkârını gerektirmemektedir. Nassların hakiki delâletinin, zâhirî manalarından farklı olabileceği de ihtimal dahilinde görülmelidir.

"Kaldı ki, bizim Güneş sistemimizin dışında milyarlarca güneş sistemleri daha vardır. Bizim Güneşimizden gezegenler oluştuğu gibi diğer güneşlerin de gezegenleri ve Arzları vardır. Kâinatta üç yüz milyon kadar Arz bulunduğu tahmin ediliyor. Işık, saniyede üçyüz bin (300.000) km hızla hareket etmesine rağmen, öyle yıldızlar vardır ki, ışığı bizlere ancak milyonlarca, hatta milyarlarca ışık yılında ulaşabilir. Dünyamızdan o kadar uzaktır. Dünyamızdan on milyar ışık yılı ötede bir galaksinin bulunduğu daha yeni keşfedilmiştir."[26]

İki yüz milyar Galaksi tahmin edilen evrende[27], bizim Samanyolu Galaksimize en yakın olan galaksi, **Andromeda** galaksisidir. Güneşin ışığı dünyamıza sekiz dakikada gelmesine mukabil, kapı komşumuz **Andromeda**'ya ancak dört milyon yılda ulaşır. Oraya roketle gitmeye kalksak, otuz milyar yıl yolculuk yapmamız gerekirdi.[28]

Bu durumda evreni bütün yönleriyle kavrayabilmek asla mümkün değildir. Hayal bile onu ihata edemez. Bütün bunlar neticede, insana Allah'ın azametini düşündürmelidir.

---

[24] Bkz., **Buharî**, Mezalim, 13; Bed'u'l-Halk, 2; **Müslim**, Müsakat, 137-142; **Tirmizî**, İlim, 19; Diyât, 21. Bu konuda ayrıca bkz., ***Arzdan Arşa Mirac***, **Hans Von Aisberg**, I, 225-284.

[25] Bkz., **Kurtubî**, I, 259.

[26] Bkz., ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri***, **S. Ateş**, VIII, 128.

[27] ***Arzdan Arşa Mirac***, **Hans Von Aisberg**, I, 316.

[28] age., s., 220.

١٩٩٧ـ (د ـ جبير بن مطعم رضي الله عنه) قال: «أتى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم أعْرَابِيٌّ فقال: يا رسولَ اللّه، جَهِدَت الأنفسُ وَضاعَت العيَالُ وَنُهِكَت الأمْوالُ وَهَلَكَت الأنْعَامُ، فاستَسْقِ اللّهَ لَنا، فإنَّا نَستَشْفِعُ بِكَ على اللّه، ونَستَشْفِعُ بالله عَلَيكَ، قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: وَيْحَكَ، أتَدْري ما تَقُولُ؟ وسَبَّحَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم فما زالَ يُسَبِّحُ، حتى عُرِفَ ذلك في وجه أصحابه ثم قال: إنه لا يُستَشْفَعُ بالله على أحد من خلقه، شَأنُ الله أعْظَمُ من ذلك، ويحكَ، أتدري مَا اللّهُ؟ إن عَرشَهُ على سَمَاوَاته لهكَذا، وقال بأصبعه - مثل القُبَّة عليه - وإنَّهُ لَيَئِطُّ أطِيطَ الرَّحلِ بالرَّاكِبِ». وفي رواية: «إنَّ الله فوقَ عرشه، وَعَرْشُهُ فوقَ سَمَاوَاته... الحديث».أخرجه أبو داود .

1.997- Cübeyr b. Mut'im anlatıyor:

Rasûlullah'a (as.) bir bedevî gelip dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, (susuzluktan) insanlar bunaldı. Çoluk-çocuk perişan oldu. Bizim için Allah'tan su iste! Çünkü biz, Allah'a karşı senin, sana karşı da Allah'ın şefâatini talep ederiz."

Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Yazık sana! Ne dediğini biliyor musun?"

Sonra Hz. Peygamber ***"Subhânellâh!"*** dedi ve bu sözü o kadar tekrar etti ki, tesiri ashâbın yüzünde göründü. Sonra şöyle dedi:

"- Mahlukattan hiç kimseye karşı Allah şefâatçi kılınmaz. Allah'ın şanı, böyle şeylerden çok yücedir. Yazık sana! Sen, Allah'ın ne olduğunu biliyor musun? -Parmaklarını tıpkı bir kubbe gibi yaptı ve- **Allah'ın Arşı, göklerin şöylece üzerindedir. Arş gıcırdar; tıpkı binilmiş eğerin gıcırdaması gibi."**[29]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

Bir rivâyette; **"...Yüce Allah, Arş'ının üzerindedir. Arşı da göklerin üzerindedir"** ifâdesi yer alır.

---

[29] **Ebû Davud**, Sünnet, 19/4726.

İZAH

Hadîste de ifâde edildiği üzere Allah, hiç kimse için şefâatçi kılınamaz. Çünkü şefâat, bir büyüğe ulaşmak için araya konulan vasıtadır. Hiç kimse Allah'tan büyük olmadığına göre, Allah kimseye vasıta kılınamaz, ancak O'na başka vasıtalar araştırılabilir.

Hadîsin sonundaki Allah'a mekân izafesi anlamına gelen cümle, izahı zor bir husustur. Zâhirî anlamının ötesinde bazı şeyleri kastetmiş olabileceği gibi, soruyu soran câhil bedevî araba Allah'ın azametini anlatmak için kullanılan bir cümle de olabilir. Çünkü bir koltuğun gıcırdaması, orada oturanın büyüklüğünü ve azâmetini gösterir.

Bu hadîs, zayıf bir senedle rivâyet edilmiştir.

١٩٩٨— (م) — أبو هريرة رضي الله عنه) قال: «أَخَذَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بِيَدي فقال: خَلَقَ الله التُّرْبَةَ يومَ السَّبْتِ وَخَلَقَ فيها الْجِبَالَ يومَ الأحد وخَلَقَ الشَّجَرَ يومَ الإثنين، وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يومَ الثُّلاثاء وخلق النُّورَ يومَ الأربعَاء وبثَّ فيها الدَّوابَّ يومَ الخميس وخلق آدم بعدَ العصرِ يومَ الجُمعَةِ في آخرِ الخلق وآخرِ ساعة من النَّهارِ فيما بين العصرِ إلى اللَّيلِ» أخرجه مسلم.

1.998- Ebû Hureyre şöyle dedi:

Bir gün Rasûlullah (as.) elimden tuttu ve buyurdu ki:

"Allah toprağı Cumartesi günü yarattı. Yeryüzündeki dağları Pazar günü; ağaçları Pazartesi günü yarattı. Mekruhları Salı günü; nûru da Çarşamba günü yarattı. Yeryüzünde hayvanları Perşembe günü yaydı. Hz. Âdem'i de Cuma günü ikindiden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en sonunda en son mahlûk olarak yarattı."[30]

---

[30] **Müslim**, Sıfatu'l-Münafikîn, 27.

İZAH

Hadîsteki **"mekruh"**tan maksat, bir görüşe göre **"şer"**dir. Buna göre **"nûr"**dan maksat da **"hayır"**dır. Mekruhtan maksat yeryüzündeki madenlerdir diye de söylenmiştir.

Hz. Âdem'in en son yaratılması, illet-i gâiye olduğu içindir. Yani dünyanın yaratılmasının asıl gayesi **Hz. Âdem** ve O'nun neslidir. Dağları, ağaçları, nebatları, madenleri, hayvanları ile dünya önceden hazırlandı, sonra da asıl gaye varlık **Âdem** yaratıldı.

Kur'ân-ı Kerîm'de dünyanın altı günde yaratıldığı belirtilir.[31] İzahına çalıştığımız hadîste her ne kadar göklerin yaratılışından söz edilmiyorsa da, gökler de yerle birlikte yaratılmıştır. Çünkü yer ve gök, başlangıçta bitişikti,[32] yaratılış esnasında ayrılıp müstakilleştiler.

Bu hadîsin metni konusunda çok laf edilmiştir. Gerekçe olarak da âyetlerde yaratılışın altı günde tamamlandığı belirtilmesine mukabil, burada yedi gün zikredilmesi, ayrıca göklerin yaratılışından bahsedilmemesi gösterilir. Bu yönüyle **Buharî, Ali b. el-Medinî** gibi muhaddisler, hadîsi şiddetle eleştirirler ve bu rivâyetin, **Kâbu'l-Ahbar**'dan gelen İsrailî bir haber olduğunu söylerler. **İbn Kesîr** de, bunun, **Müslim**'in garîb rivâyetlerinden biri olduğunu söyler.

١٩٩٩ـ (خ م ت ـ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال : كنتُ مَعَ رسول الله صلى الله عليه وسلم في المسجد عند غُروب الشَّمْس فقال: «**يا أبا ذَرٍّ ، أتَدْري أينَ تَذْهَب هذه الشَّمسُ ؟**» فقلتُ: الله ورسوله أعلم، قال: «**تَذْهَبُ لَتَسْجُدَ تَحْتَ العرشِ، فَتَسْتَأْذِنُ فَيُؤْذَنُ لها، وَيُوشكُ أَن تسجدَ فلا يُقبلُ منها، وتَستَأْذنَ فلا يُؤْذَنُ لها، فيقال لها : ارْجعي من حيثُ جِئْت، فَتَطلُعُ من مَغربهَا، فذلك قوله عز وجل: {والشَّمْسُ تَجْري لِمُسْتَقَرٍ لَها ذَلكَ تَقْديرُ العَزيزِ العَليم} [يس: ٣٨]**».

وفي رواية : ثم قرأ : « **{ذلك مُستَقَرٌّ لَهَا}** » في قراءة عبد الله».

---

[31] Bkz., A'râf, 54; Yunus, 3; Hud, 7; Furkan, 59; Secde, 4; Hadîd, 4; Kaf, 38.

[32] Enbiyâ, 30.

وفي رواية : فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « تَدرُونَ مَتى ذَاكُمْ ؟ ذَاكُمْ حين لا ينفَعُ نَفسا إيمَانُها لم تَكُنْ آمَنتْ مِنْ قَبْلُ ، أو كَسَبَتْ في إيمانها خَيْرا».

وفي أخرى مختصرا قال : « سألتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم عن قوله : {والشمسُ تَجْري لِمُستقَرٍ لها}؟ قال : « مستَقَرُّها تحت العَرش». هذه روايات البخاري ومسلم . وفي رواية الترمذي مثل الأولى .

1.999- Ebû Zer el-Ğıfarî anlatıyor:

"Güneş batarken, Rasûlullah'la (as.) birlikte mescidde bulunuyordum. Buyurdu ki:

"- Ya Ebâ Zer, bu güneşin nereye gittiğini biliyor musun?"

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir."

"- O, secde etmek için Arşın altına gidiyor. İzin ister kendisine izin verilir. Secde etmek isteyip de kabul edilmeyeceği, izin isteyip de izin verilmeyeceği gün de yakındır. Ona; *'Geldiğin yerden dön!'* denir. O da battığı yerden doğar. Bu, Yüce Allah'ın; *'Güneş, doğacağı zamana doğru gitmektedir. Bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir'*[33] âyetinin ifâdesidir."[34]

RİVÂYETLER

Abdullah'ın kırâatinde âyetin; ***"İşte o, güneşin duracağı zamandır"*** diye okunduğu rivâyet edilir.

Başka bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Güneşin battığı yerden doğması ne zamandır biliyor musunuz? O, daha önce iman etmemiş olan veya imanında bir hayır kazanmamış olan hiç kimseye iman etmesinin fayda vermeyeceği gündür."

Muhtasar bir rivâyette de şu ifâde yer alır:

"Rasûlullah'a (as.); ***'Güneş, duracağı zamana doğru gitmektedir'*** âyetini sordum. Bana;

---

[33] Yâsîn, 38.

[34] **Buharî**, Tefsir, 36/1; Bed'u'l-Halk, 4; Tevhid, 22,23; **Müslim**, İman, 72/250; **Tirmizî**, Tefsir, 37/3227.

"- Onun duracağı yer Arşın altıdır" buyurdu.

Bu rivâyetler **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî de ilk rivâyetin benzerini tahric etti.

İZAH

Âyette **"duracağı zaman"** diye tercüme ettiğimiz ***"müstakarruha"*** kelimesi, iki şekilde anlaşılmıştır. Biri, bizim tercüme ettiğimiz gibi ism-i zaman olarak. Diğeri de **"duracağı yer"** manasına gelen ism-i mekân olarak. Güneşin duracağı zaman, kıyâmet günüdür. Kelime mimli mastar olarak da anlaşılmıştır.

Güneş batınca Arşın altına gitmesi söz konusu değildir. Çünkü Arş, zaten en yukarıda bütün âlemi kuşatmaktadır. Her şey onun altındadır. Bu söz, uzaydan habersiz kişilere konuyu kavratmak ve güneş dahil her şeyin, Allah'ın emir ve buyruğuna göre hareket ettiklerini anlatmak manasına hamledilmelidir. Nitekim secde ettiği ifâdesi de, kendisine verilen görevi ifâ ettiği şeklinde anlaşılmıştır.

Bazıları güneşin secde etmesinin mümkün olduğunu iddia ederken, bazıları da orada görevli olan meleklerin secde ettiklerini söylerler. Bir âyette ***"Yedi gök ve yer, ayrıca bunların içinde bulunanlar da hep Allah'ı tesbih ederler"***[35] buyurulması, başka bir âyette de; ***"Göklerde ve yerde olan her şey; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar ve insanlardan pek çok kimse Allah'a secde ederler"***[36] buyurulması, keza; ***"Bitki ve ağaç da secde ederler"***[37] âyeti, varlıklarda bir secde ve ibâdet hayatının varlığını göstermektedir. Bir başka âyette de; ***"Allah'ın yarattığı şeylere bakmıyorlar mı? Onların gölgeleri, Allah'a boyun eğdikleri halde, sağa ve sola meylederek Allah'a secde ederler"***[38] buyurulması da, her varlığın secdesinin farklı nitelikte olduğunu ifâde etmektedir.

Bu ibâreyi, emre itâat manasına hamletmek de mümkündür.

---

[35] İsrâ, 44.

[36] Hac, 18.

[37] Rahman, 6.

[38] Nahl, 48.

Hadîs kıyâmet alâmetlerinden birini haber vermektedir. Güneşin batıdan doğması, uzaydaki düzenin bozulmasıdır. Nitekim Deccal'in ortaya çıkması da, dünyadaki düzenin bozulması sonucunu doğuracaktır.[39]

٢٠٠٠ــ (د ــ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال : كُنتُ رَدِيفَ رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم وهو على حِمَارٍ ، والشمسُ عند غُرُوبِها ، فقال : « **هَل تَدْرِي أَينَ تَذْهَبُ هذه؟**» قلت : اللّٰه ورسوله أعلم،قال:«**فإنها تغربُ في عينٍ حَامِيةٍ**» أخرجه أبو داود.

2.000- Ebû Zerr şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bir merkep üzerinde idi, ben de terkisinde idim. Güneş de batmak üzere idi. Buyurdu ki:

"- Bu güneş nereye gidiyor, biliyor musun?"

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir."

"- O sıcak balçıklı bir gözede batıyor."[40]

İZAH

Hadîsin son cümlesi bir âyet-i kerimeden alınmıştır:

"حَتّي إذا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَها تَغْرُبُ في عَيْنٍ حَمِئَةٍ"

"Güneşin battığı yere geldiğinde, onu kara balçıklı bir gözede batar, buldu."[41]

Buradaki ***"hamietin"*** kelimesi, kara balçık demektir. Ancak **İbn Âsım, Kisâî, Âmir** ve **Hamza** bu kelimeyi ***"hâmiyetin"*** diye okurlar. O zaman sıcak balçık anlamına gelir. Hadîsimizde de lafız, bu şekilde tespit edilmiştir.

Güneşin, batarken herhangi bir balçığa saplanması söz konusu değildir. Çünkü güneş batmaz, sadece dünyanın dönmesi neticesinde ufkun altına düşüp görünmez olur. Netice itibariyle bu, bir göz aldanmasıdır. Gurubu seyrederken ufukta su veya çamur varsa,

---

[39] Bkz., **Aynî**, XV, 119; **İbn Hacer**, VIII, 402.

[40] **Ebû Davud**, Hurûf, 4002.

[41] Kehf, 86.

oraya batıyor sanılır. Nitekim âyetteki olayı da **Zülkarneyn** öyle sanmıştır.[42]

٢٠٠١ـ (خ ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: « الشَّمسُ والقمرُ مُكوَّرَان يومَ القيامة» أخرجه البخاري.

2.001- Ebû Hureyre şöyle dedi:
"Güneş ve ay, kıyâmet günü birbiri içine dürülürler."[43]

İZAH

Kıyâmet günü ay ev güneş bitiştirilir. Nitekim âyet-i kerimede de; "وجُمعَ الشَّمسُ والقَمَرُ" ; *"Ay ve güneş bitiştirilir"*[44] buyurulur.

Bazı rivâyetlerde, ay ve güneşin ceminden sonra cehenneme atılacağı belirtilmiş ve bu rivâyetler üzerinde hayli tartışılmıştır. **Hattâbî** bu rivâyetleri; ay ve güneşin azap için değil, onlara tapanların ibadetlerinin bâtıl olduğunu göstermek için cehenneme atılacakları şeklinde yorumlar.[45]

٢٠٠٢ـ (ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : أَقْبَلَتْ يَهُودُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا : أخبِرْنا عن الرَّعد ما هو ؟ قال : « مَلَكٌ من الملائكة مُوكَّلٌ بالسَّحاب ، معه مَخَارِيقُ مِنْ نارٍ يَسوقُها بها حيثُ شاء الله» قالوا : فما هذا الصَّوت الذي نَسْمَعُ ؟ قال : «زَجْرُهُ للسحابِ حتى تَنتهيَ حيثُ أُمِرَتْ» قالوا : صَدَقْتَ ، فأَخبِرنا عمَّا حَرَّمَ إسْرائيلُ على نَفْسِه ؟ . قال: «اشتكى عِرقَ النَّسا ، فلم يَجدْ شيئاً يُلائمُهُ - يعني : العِرقَ - إلا لُحُومَ الإبلِ، وألبَانَها ، فلذلك حَرَّمَها».قالوا : صَدَقْتَ. أخرجه الترمذي .

2.002- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:
Yahudiler, Rasûlullah'a (as.) gelip dediler ki:

---

[42] Bkz., **Kurtubî**, XI, 49.

[43] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 4.

[44] Kıyâmet, 9.

[45] Bkz., **Aynî**, XV, 120; **İbn Hacer**, VI, 346.

"- Gök gürültüsü nedir, bize anlat!"

"- Bulutları idare ile görevli bir melektir. Yanında ateşten kamçılar bulunur, bununla bulutları Allah'ın istediği tarafa sevk eder."

"- Peki o duyduğumuz ses nedir?"

"- Emredilen yere gitmeleri için bulutları sevk sesidir."

"- Doğru söyledin. Şimdi de İsrail'in kendine haram kıldığı şeyi söyle!"

"- O, *Irku'n-Nesâ'*dan rahatsızdı. Deve eti ve sütü dışında, kendisine fayda veren bir şey bulamamıştı. Bu sebeple bunları da kendine haram kıldı."

"- Doğru söyledin."[46]

İZAH

"Irku'n-Nesâ"; ayak mafsallarında meydana gelen ve daha çok çıban ve cerahatla kendini belli eden bir hastalıktır.

"İsrâil"den maksat, **Hz. Yakub'**dur.

Yahudiler, bu soruları Hz. Peygamber'i denemek için sormuşlardı.

Hz. Yakub'un deve etini ve sütünü kendine haram kılması, yaptığı bir yeminden dolayıdır. Şâyet hastalıktan iyileşirse, en sevdiği yiyecek ve içeceği kendine haram kılacağını vaad etmişti. En sevdiği yiyecek ve içecek de deve sütü ve eti idi. İyileşince de bunları kendine haram kıldı.

٢٠٠٣ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «اشْتَكَتِ النَّارُ إلى ربها فقالت: رَبِّ أكَلَ بَعضي بعضا فأذنَ لها بنَفَسَيْنِ: نَفَسٍ في الشِّتاء وَنَفَسٍ في الصيف، فهو أشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الحَرِّ، وأشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ»

أخرجه البخاري، ومسلم، والترمذي.

2.003- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[46] Tirmizî, Tefsir, 14/3117.

"Cehennem; *'Ey Rabbim, ben kendi kendimi yedim'* diye Rabbine şikâyette bulundu. Bunun üzerine biri kış, diğer yazın olmak üzere iki defa nefes almasına izin verdi. İşte (yazın) **en çok hissettiğimiz sıcakla,** (kışın) **en çok maruz kaldığımız soğuk bundandır."**[47]

İZAH

Cehennemin şikâyeti iki şekilde izah edilir:

1- Bu şikâyet mecazî anlamdadır. **Kadı Beydâvî** bu görüştedir.

2- Şikâyet, hakikî manadadır. **Kadı İyaz, Kurtubî, Nevevî, Aynî** bu görüştedirler. Buna göre cehennem gerçekten dile gelerek şikâyetini arz etmiştir.

Hem sıcak, hem de soğuğun cehennemden gelmesi de bir tezat olarak görülmemelidir. Sıcakla soğuğu bir arada tutmak, Allah'ın kudreti için imkânsız değildir. Nitekim ateş, **Hz. İbrahim**'e serinlik getirmişti. Ekvator sıcağı ile kutupların soğuğu düşünüldüğünde, dünyada da soğukla sıcağın bir arada olduğu görülür.

İzahına çalıştığımız hadîse göre cehennem mahluktur ve aksini iddia eden **Mutezile**'nin aleyhine delildir.[48]

٢٠٠٤ـــ (خ ـــ قتادة رحمه الله) قال : « **{وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنيا بِمَصَابيحَ} [الملك: ٥]** خَلَقَ هذه النُّجُومَ لِثَلاثٍ : جَعَلَها زينة لِلسَّماء، ورُجوما لِلشَّياطِينِ ، وَعَلامَات يُهْتَدَى بها، فمن تَأَوَّلَ فيها غير هذا فقد أخطأ حَظَّهُ ، وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ ، وتَكَلَّفَ مَا لا يَعْنيه ، وما لا عِلْمَ له به ، وما عَجَزَ عن عِلْمه الأنبياءُ والملائكةُ صَلَوَات الله عليهم أجمعين».

وعن الربيع مثله وزاد: «**واللَّه مَا جَعَلَ اللَّه في نَجْمٍ حَيَاةَ أحَدٍ ولا رِزْقَهُ وَلا مَوتَهُ وإنما يَفْتَرُونَ على اللَّهِ الكَذِبَ، ويتعَلَّلُونَ بالنجومِ**».

أخرجه [البخاري استشهادا إلى قوله: «**لا عِلمَ له به**»].

---

[47] **Buharî**, Mevâkît, 9; Bed'u'l-Halk, 10; **Müslim**, Mesacid, 32/185; **Tirmizî**, Sıfatu Cehennem, 9/2595.

[48] Bkz., **İbn Hacer**, II, 24; Aynî, V, 23.

2.004- Katâde; *"Biz dünya semâsını kandillerle süsledik"* âyeti[49] hakkında şunları söyledi:

"Allah o yıldızları üç şey için yarattı:

1- Allah onları göğe süs diye,

2- Şeytanları taşlamak için,

3- Yol bulmaya işaret olsun diye yarattı.

Kim, bundan başka bir tevile saparsa hataya düşer, nasibini kaybeder, gereksiz bir yükü üstlenmiş olur ve hakkında bilgisi olmayan, Peygamberlerin ve meleklerin bile bilmekte âciz kaldıkları bir şeyde ahkâm kesmiş olur."[50]

RİVÂYETLER

Rabî'den de bunun bir benzeri rivâyet edilir, ancak şu fazlalık yer alır.

"Vallahi, Allah hiç kimsenin ne hayatını, ne rızkını, ne de ölümünü herhangi bir yıldıza bağlamamıştır. Aksini söyleyenler yalan söylüyor, Allah'a iftira ediyorlar. Yıldızlarla olayları izah ediyorlar."

Hadîsi **Buharî**, "...hakkında bilgisi olmayan" cümlesine kadar olan kısmı rivâyet etti. Diğer bölüm **Rezîn**'in ilâvesidir.

İZAH

Katâde'nin yıldızlar hakkındaki değerlendirmesi tamamen âyetlere dayanmaktadır:

1- "إنّا زيّنّا السّماء الدّنيا بزينة الكواكب"

"Biz, dünya semâsını yıldızlardan ibaret bir süsle donattık."[51]

2- "ولقد زيّنّا السّماء الدّنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشّياطين"

"Biz, dünya semâsını kandillerle süsledik ve onları şeytanlara atılacak taş kıldık."[52]

---

49 Mülk, 5.

50 Buharî, Bed'u'l-Halk, 3, ta'lîkan.

51 Saffat, 6.

3- "وهو الَّذي جعَل لكُم النُّجومَ لتهتَدوا بها في ظُلُمات البَرِّ والبَحْر"

"Karaların ve denizlerin karanlıklarında yollarınızı bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur."[53]

Katâde'nin de söylediği gibi, yaratanın verdiği bu bilgilerin dışında ahkâm kesen gaybı taşlamış, zan ve tahminde bulunmuş, bilmeden konuşmuş olur. Yıldızların başka faydaları, yaratılışlarının başka hikmetleri varsa da, insan kendiliğinden bunları bilemez. Zaten insanı ilgilendiren de, âyetlerde sayılan üç husustur.

Tarihin pek çok döneminde yıldızlar ve burçlarla ilgili hurafelere inanılmıştır. Hatta yıldız falları, günümüzde bile hayli revaçtadır. Tabiat olaylarının bazıları yıldızlarla izah edilir. İşte bütün bunlar, İslâm'ın reddettiği hususlardır. Hatta bu türlü şeyler küfür, duruma göre bazen de şirk kapsamına sokulur.[54]

الفصل الثالث

في خَلْقِ آدم ، و من جاء صفتَه من الأنبياء عليهم السلام

III- HZ. ÂDEM'İN YARATILIŞI VE PEYGAMBERLERİN TAVSİFİNE DAİR RİVÂYETLER

٢٠٠٥ — (خ م — أبو هريرة رضي الله عنه) قال: «خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عليه السلام، وَطُولُهُ: سِتُّونَ ذِرَاعا، ثُمّ قال: اذْهَبْ فَسَلِّمْ على أُولَئِكَ – نَفَرٍ مِنَ الملائكة – فاسْتَمِعْ ما يُحَيُّونَكَ، فإنَّها تَحِيَّتُكَ وتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ ، فقال: السلامُ عليكم، فقالوا: السلامُ عليكَ ورحمةُ اللهِ، فَزَادُوهُ: ورَحمةُ الله، فَكلُّ مَنْ يَدْخُلُ الجَنَّةَ على صُورَةِ آدمَ، قال: فَلَمْ يَزَلِ الخَلْقُ يَنقُصُ حتى الآن».

وفي رواية : « خَلَقَ آدَمَ على صورَتِه». أخرجه البخاري ومسلم .

---

[52] Mülk, 5.

[53] En'âm, 97.

[54] Bkz., **İbn Hacer**, VI, 341; **Aynî**, XV, 115.

2.005- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Yüce Allah Hz. Âdem'i, boyu altmış zirâ olarak yarattı ve sonra buyurdu ki:

"- Git de şu meleklere selâm ver. Onların sana nasıl karşılık vereceklerini de duy. Çünkü bu, senin ve neslinin selâmı olacaktır."

Hz. Âdem gidip:

"- es-Selâmü aleyküm" dedi. Onlar da:

"- es-Selâmu aleyke ve rahmetullahi" diyerek **"ve rahmetullahi"**yi ilâve ettiler.

Cennete giren herkes, Hz. Âdem suretinde girecektir. İnsanlar Hz. Âdem'den bugüne kadar kısalarak geldiler."[55]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Bir rivâyette ifâde; **"Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı"** şeklindedir.

İZAH

Bu rivâyette **Hz. Âdem**'in yaratılışı, boyu ve selâmlama şekli konusu ele alınmaktadır.

HZ. ÂDEM'İN YARATILIŞI

Hz. **Âdem**'in yaratılışına dair olan âyet ve hadîslerin ortak noktası, O'nun topraktan yaratılmış olduğudur. Âyetlerde **Âdem**'in toprak[56] ve su[57] ana maddesinden yaratıldığı, ancak insan olarak vücut bulana kadar çeşitli merhaleler geçirdiği anlatılır. Bu merhaleler; ***çamur* (طين)**[58], ***akışkan veya süzme çamur* (سُلالة من طين)**[59],

---

[55] **Buharî**, İsti'zân, 1; Enbiyâ, 1; **Müslim**, Cennet, 11/28.

[56] Âl-i İmran, 59; Nahl, 59; Kehf, 37; Hac, 5; Rûm, 20; Fatır, 11; Ğâfir, 67.

[57] Nûr, 45; Furkan, 54; Mürselat, 20.

[58] En'âm, 2; A'râf, 12; Secde, 7; Sâd, 71, 76; İsrâ, 61.

yapışkan çamur (طين لازب)[60], *rengi ve kokusu değişmiş çamur* (حمإ مسنون)[61] ve *porselen gibi ses çıkaran kurumuş çamurdur (salsâl).*[62]

Âdem, bu merhalelerin her birinde belli bir süre geçirmiştir. " هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا" *"İnsanın üzerinden öyle uzun bir zaman geçti ki, o vakit o, anılmaya değer bir şey bile değildi"*[63] âyeti de, Hz. **Âdem**'in yaratılışından tam teşekküllü bir insan haline gelmesine kadar uzunca bir zamanın geçtiğine delâlet eder. Ancak bunun evrim teorisiyle özdeşleştirilmesi, asla mümkün değildir. Çünkü bu merhaleler, asla tabiî bir tekâmülün basamakları değildir. Her birinde ilahî irâde ve kudretin tek ve mutlak tesiri vardır. Zaten Âdem, herhangi bir canlıdan evrimleşen değil, cansız topraktan yaratılan bağımsız bir canlı türüdür. Diğer canlıların aksine sorumluluğu olan ve çeşitli kabiliyetlerle donatılan bir varlıktır. Cansız ve değersiz bir varlık olan topraktan aklî, bedenî, ruhî ve ahlakî yönleriyle tam ve kâmil bir insan olarak yaratılmıştır ve bütün varlık türlerinin en üstünüdür. Meleklerin secde ettiği insandır ve aynı zamanda ilk peygamberdir.

Rasûlullah'dan (as.) rivâyet edildiğine göre; Hz. Âdem Cuma günü yaratılmış, o gün cennete konmuş, yine o gün cennetten çıkarılmış, Cuma günü tövbesi kabul edilmiş ve Cuma günü vefat etmişti. 960 yıl yaşadığı, 20 batında 40 çocuğu olduğu rivâyet edilir.

İzahına çalıştığımız hadîsin bir rivâyetinde; **"Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı"** cümlesi yer alır. Bu cümle uzun tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaların sebebi de; "على صورته" deki zamirin merciidir. Bu zamirin işaret ettiği isme göre tartışma iki noktada toplanır:

---

[59] Mü'minûn, 12.

[60] Saffat, 61.

[61] Hicr, 26, 28, 33.

[62] Hicr, 26, 28, 33; Rahman, 14.

[63] İnsan, 1.

1- Zamir, **Hz. Âdem**'e râcidir. Buna göre mana; **"Allah, Hz. Âdem'i, Âdem sûretinde yarattı"** olur. Bu da, Allah **Âdem**'i, yaşayıp vefat ettiği sûreti üzere yaratmıştır anlamına gelir. Yani zürriyyeti gibi şekil değiştirmemiştir. Nasıl yaratıldı ise, öyle yaşadı ve öyle öldü. Cennetteki sûreti ile dünyadaki sûreti de aynıdır. **"Cennete giren herkes Âdem sûretinde girer"** cümlesi de; boy, pos ve güzellik itibariyle herkes bu aslî sûrete dönecek, dünyadaki kusurlardan eser kalmayacak manasında anlaşılmalıdır.

2- Zamir, Allah'a râcidir. Buna göre de mana; **"Hz. Âdem'i Allah, kendi sûretinde yarattı"**[64] olur. O zaman buradaki **"sûret"**i, sıfat diye anlamak gerekir. Yani **Hz. Âdem'i** Allah, hayat, ilim, semî', basar gibi kendine ait olan sıfatlarla donatıp yarattı. İnsandaki bu sıfatlar, şüphesiz ki Allah'ın sıfatlarına benzemez, ama onları çağrıştırır. Allah'ın sıfatları tam anlamıyla kâmildir, ama insan öyle değildir. İnsan, ancak kulağına çarpan sesi duyar, ama Allah her şeyi duyar. İnsan, gözünün ulaşabildiği ve aydınlık olanı görür, ama Allah her şeyi görür.

Hadîsin bu manada yorumlanması, Allah'ın insana verdiği şerefle izah edilir.[65]

SELÂM

Hadîste, yaratılıştan sonra **Hz. Âdem**'e, selâmlaşmanın öğretildiği anlatılmaktadır. Selâmlaşma usûlü **Hz. Âdem**'e ya Allah tarafından öğretilmiş olmalıdır, ya **"git selâm ver!"** sözünden **Hz. Âdem** selâmın şeklini anlamış olmalıdır, ya da Allah, O'na ilhâm etmiş olmalıdır.[66] Hz. Âdem'in, selâm gibi muâşeret âdâbının ilk

---

[64] Bu hadisle ilgili olarak **Muhammed b. Ali eş-Şevkânî**'nin (ö. 1250/1834) bir risâlesi **Mecmûu Fethi'r-Rabbânî**'nin 26. risâlesi olarak yayınlandı. Ayrıca **Hamûd b. Abdullah et-Tüveycerî**'nin (ö. 1413/1992) "**Akîdetu ehli'l-imân fî halkı Âdem alâ sûreti'r-Rahmân**" adlı bir çalışması Dâru'l-Livâ yayınları arasında 1409'da neşredildi. **Abdullah b. Muhammed ed-Devîş**'in (ö. 1408/1988) **"Difâu ehli's-sünne ve'l-imân an hadîsi halkı Âdem alâ sûreti'r-Rahmân**" adlı bir risâlesi de, müellefâtının son risâlesi olarak neşredildi.

[65] Bu konu için 5017 nolu hadise ve izahına da bakınız.

[66] 2008 nolu hadise de bakınız.

adımı olan bir şeyle hayata başlatılması fevkalâde dikkat çekicidir. Çünkü selâm, insanlarla kurulacak olan güzel ilişkinin ilk adımıdır. **Kastalânî** selâmın; **"İnsanların kalplerindeki ülfet ve muhabbet kapısını açan bir anahtar olduğunu, imanın da ancak bu anahtarla kemâl mertebesine ereceğini"** söyler[67] ve şu hadîsi de buna delil gösterir:

"لا تَدْخُلوا الْجَنَّةَ حتّى تُؤْمِنوا ولا تُؤْمِنوا حتّى تَحابُّوا ألا أدُلُّكُمْ على شيْءٍ إذا فَعَلْتُموهُ تَحابَبْتُمْ: أفْشوا السّلامَ بيْنكُم"

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız. Size, birbirinizi sevdirecek birşey öğreteyim mi; aranızda selâmı yayın!"[68]

Selâm, emân ve esenlik anlamına gelir ve esmâ-i hüsnâdandır. Kur'ân-ı Kerîm'de selâma dair çeşitli âyetlerden[69] başka bu konuda pek çok hadîs de rivâyet edilmiştir.

Hükmü itibariyle selâmın verilmesi müekked sünnet, ama alınması vâcibdir. Farz diyenler de olmuştur. Hatta hadîste de görüldüğü üzere selâmı, duâ manasına gelen bazı kelimeler ekleyerek almak müstehabdır. Bu husus; " وإذا حُيِّيتُمْ بتَحيَّةٍ فحَيّوا بأحْسَنَ منْها أوْ ردّوها" ; *"Size selâm verildiğinde, ondan daha güzeli veya aynıyla mukabele edin"*[70] âyetinde de emir sigası ile istenir.

Selâm duâdır; sağlık, mağfiret ve rahmet niyazıdır. İnsanlar arasında bundan daha güzel bir ilk temas düşünülemez. Bu itibarla tâ **Hz. Âdem**'denberi gelen bu sünnet yaşatılmalıdır.[71]

---

[67] **Kastalanî**, VII, 265.

[68] **Müslim**, İman, 22/93; **Tirmizî**, Et'ime, 45; İsti'zân, 1.

[69] Bkz., En'âm, 54; A'râf, 46; Yunus, 10; İbrahim, 23; Nahl, 32; Ahzab, 44.

[70] Nisa, 86.

[71] Hadisin şerhi için ayrıca bkz., **Aynî**, XV, 208; XXII, 229; **İbn Hacer**, VI, 419; XI, 5; **Kastalanî**, VII, 264; XIII, 266.

٢٠٠٦ـ (م ـ) أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : « لَمَّا صَوَّرَ اللَّهُ عزَّ وجلَّ آدَمَ في الجنة تَرَكَهُ مَا شاءَ أنْ يَتْرُكَهُ ، فَجَعَلَ إبليسُ يُطِيفُ به ، ويَنظُرُ إليه ، فلما رآه أجوفَ عَرَفَ أنَّهُ خَلْقٌ لا يتمالكُ» أخرجه مسلم .

2.006- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Allah, cennette Âdem'e sûret verdiği vakit, O'nu dilediği kadar bir süre terk etti. O sırada İblis, onun ne olduğunu görmek için etrafında dolaşmaya başladı. onun içinin boş olduğunu görünce, kendine mâlik olamayacak bir yaratık olduğunu anladı."[72]

İZAH

Burada hadîs, **Enes**'e mevkufen rivâyet ediliyorsa da, **Müslim**'de merfû olarak Rasûlullah'dan (as.) rivâyet edilmektedir.

"**...Bir süre terk etti...**" cümlesinden maksat, daha önceki hadîsin izahında da geçtiği üzere yaratılış merhaleleri sırasında geçen süreler olmalıdır.

"**İçi boş**" diye tercüme ettiğimiz *"ecvef"* kelimesi, aslında karnı olan yaratık demektir. Şeytan, **Hz. Âdem**'in, karnı olan, yemeye muhtaç bir yaratık olduğunu görünce, onun hakkında bir kanâate vardı. Hadîsimize göre bu kanâat, onun kendine mâlik olamayacağıdır. Bundan maksat da; ya doğru yolu gösterecek birine muhtaç olduğu ve tek başına doğruyu bulamayacağı, ya şehvetlerinin ve arzularının önüne geçemeyeceği, yahut kızınca kendini tutamayacağı, veyahut da şeytanın vesveselerini defedemeyeceğidir. Belki de bunların hepsidir.

٢٠٠٧ـ (ت د ـ) أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « إنَّ الله تبارك وتعالى خَلَقَ آدمَ من قَبضَةٍ قَبضَها من جَميعِ الأرضِ ، فجاءَ بَنو آدَمَ على قدرِ الأرض ، منهم الأحمرُ ، والأبيَضُ، والأسوَدُ ، وبين ذلك ، والسَّهلُ والحَزْنُ ، والخَبيثُ، والطَّيِّبُ». أخرجه الترمذي ، وأبو داود .

---

[72] **Müslim**, Birr, 31/111.

2.007- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle dediğini işittim:

"Yüce Allah, Âdem'i, bütün yeryüzünden aldığı bir avuç topraktan yaratmıştır. Âdemoğulları da, bu toprağın durumuna göre dünyaya gelirler; bazısı kırmızı, bazısı beyaz, bazısı esmer olur, bazısı da bunların karışımı bir renkte olur. Kezâ bazısı yumuşak, bazısı katı, bazısı temiz ve bazısı da pis olur."[73]

İZAH

Muhtelif rivâyetlerde belirtildiğine göre Yüce Allah, **Âdem**'in yaratılacağı toprağı getirmesi için önce **Cebrâil**'i göndermiş, fakat yeryüzü kendisinden toprak alınmasına müsaade etmemiş, sonra **Mikâil**'i göndermiş, O da eli boş dönmüş. Sonra ölüm meleğini göndermiş, yeryüzü ona da karşı çıkmış ama, O; **"Allah'ın emrini yerine getirmeden gitmekten Allah'a sığınırım"** diyerek, gerekli olan toprağı almış. Bu melek, yeryüzünün çeşitli bölgelerinden aldığı muhtelif renk ve cinsteki toprak örneklerini birbirine karıştırmış, **Âdem** de işte bu topraktan yaratılmıştır.[74]

Netice olarak topraktaki renk farklılığının tabiî sonucu, **Âdem**'in çocuklarında kendini belli etmiş ve onlar da, sarı beyaz, esmer gibi muhtelif tenlerde dünyaya gelmişlerdir.

Keza topraktaki yumuşaklık, katılık, temizlik, pislik gibi vasıflar, Âdemoğullarının ahlâkî yapısının örnekleri olmuştur. Nitekim insanlardan bazıları çok mülâyim olmasına mukabil, bazıları gâyet sert ve katı olabilmektedirler. Bazıları temiz, iffetli, mü'min olmasına mukabil, bazıları da pis, ahlâksız ve kâfirdirler.

٢٠٠٨ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول اللهصلى الله عليه وسلم : «لَمَّا خَلقَ الله آدَمَ ، ونفَخَ فيه الرُّوحَ عَطسَ ، فقال : الحمدُ للّه ، فَحمدَ اللّه بإذْنه ، فقال له ربُّهُ : يَرْحَمُكَ الله يا آدَمُ اذْهَبْ إلى أُولئكَ الملائكةَ – إلى مَلإٍ منهم جلُوس– فقُلْ : السلامُ عليكم ، فقال : السلام عليكم ، قالوا : عليك السلام ورحمةُ الله ، ثم رَجَعَ إلى ربِّه

[73] **Tirmizî**, Tefsir, 3/2955; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4693.

[74] Bkz., **Kurtubî**, I, 280.

، فقال : إنَّ هذه تحيَّتُك، وتحيَّةُ بنيك بينهم، فقال له : الله ، ويداهُ مقبوضتان : اخترْ أيَّهما شئتَ ، قال : اخترْتُ يمينَ ربي ، وكلتا يدَيْ ربي يمينٌ مُباركة، ثم بسطها ، فإذا فيها آدم وذرِّيَّتُهُ ، فقال: أي ربِّ، ما هؤلاء ؟ قال: هؤلاء ذرِّيَّتُك ، فإذا كلُّ إنسان مكتوبٌ عُمرُهُ بين عينَيْه ، فإذا فيهم رجلٌ أضوأُهُمْ – أو منْ أضوئهم – قال : يا ربِّ ، مَنْ هذا ؟ قال : هذا ابنك داودُ ، كتبتُ له عُمرَ أربعين سنة، قال : يا ربِّ زد في عُمُره ، قال : ذلك الَّذي كَتبتُ له ، قال : أي رَبِّ ، فإني قد جعلْتُ له منْ عُمري ستين سنة ، قال: أنتَ وَذاكَ، قال: ثم سكَنَ الجنَّةَ ما شاء الله، ثم أُهبِطَ منها. وكان آدمُ يعُدُّ لنفسه، فأتاهُ مَلَكُ الموت، فقال له آدمُ: قد عجلتَ، قد كُتبَ لي ألفُ سنة، قال: بلى، ولكنَّكَ جعلت لابنك داودَ ستين سنة، فجحَدَ، فجحَدتْ ذرِّيَّتُهُ، ونسيَ فنسيَتْ ذرِّيَّتُه. قال: فمنْ يوْمئذ أُمرَ بالكتاب والشُّهود». أخرجه الترمذي .

2.008- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah, Âdem'i yaratıp ona ruh üflediği zaman, Âdem hapşırdı ve *'elhamdu lillâh'* diyerek Allah'ın izni ile O'na hamd etti. Rabbi de ona; *'yerhamukellâh'* buyurdu ve;

"- Ey Âdem, şu oturan meleklerin yanına git, onlara; *'es-Selâmu aleyküm'* de!" diye emretti.

Hz. Âdem gitti:

"- es-Selâmu aleyküm" dedi. Onlar da;

"- Aleyke's selâm ve rahmetullâhi" diye karşılık verdiler.

Sonra Âdem, Rabbine döndü. Allah buyurdu ki:

"- İşte bu, senin ve neslinin, kendi aralarındaki selâmlaşma şeklidir."

Sonra Yüce Allah, elleri kapalı olduğu halde, Âdem'e uzatarak;

"- İstediğini seç!" buyurdu. **Âdem:**

"- Rabbimin sağ elini seçtim. Gerçi Rabbimin her iki eli de sağdır ve mübarektir" dedi.

Sonra Allah elini açtı; içinde Âdem ve nesli(nin timsâlleri) vardı. Âdem şöyle dedi:

"- Ey Rabbim, bunlar nedir?"

"- Bunlar, senin neslindir" buyurdu.

Dikkatle baktım; her insanın iki gözü arasında ömrü yazılı idi. Aralarında da bir adam vardı ki, o, onların en parlak ve nûrlusu - veya nûrlularından biri- idi.

Âdem dedi ki:

"- Ey Rabbim, bu kimdir?"

"- Bu, senin oğlun Davud'dur. Ben ona kırk yıl ömür verdim."

"- Ey Rabbim, onun ömrünü biraz daha arttır!"

"- Ona takdir edilen bu kadardır."

"- Ey Rabbim, ben ona kendi ömrümden altmış senesini verdim."

"- Öyleyse tamam."

Sonra Âdem, Allah'ın dilediği kadar bir süre cennette kaldı. Sonra cennetten indirildi. Âdem, ömrünü yıl yıl sayıyordu. Nihâyet ölüm meleği gelince, Âdem;

"- Erken geldin, bana bin yıl ömür takdir edilmişti" dedi. Ölüm meleği de:

"- Doğru, ama sen, bunun altmış yılını oğlun Davud'a bağışlamıştın" karşılığını verdi.

Âdem onu inkâr etti, nitekim nesli de inkâr ediyor. Âdem, unuttu, nesli de unutuyor.

(Hz. Peygamber dedi ki:)

"İşte o günden itibaren yazmak ve şahid göstermek emredildi."[75]

İZAH

Hadîste Allah'a el izafe edilmesi konusunda pek çok şey söylenmiştir. Ancak bu sözlerin hepsi de tahminden ve bizim dünyamızın şartlarına göre yapılan değerlendirmelerden öteye gitmez.

---

[75] **Tirmizî**, Tefsir, 94/3368.

Hz. Âdem'in, neslinin timsâllerini farklı parlaklıkta görmesi, onların iman nûrlarının farklılığı ile izah edilmiştir. Herkes, imanına göre nûrlu ve parlak olur.

Hz. Âdem'in, kendi ömründen **Hz. Davud'**a altmış yıl bağışlaması olayı, duâ ve temenni mahiyetindedir. Çünkü ömrü arttırıp eksiltme yetkisi kimseye verilmemiştir.

Ölüm meleğinin vaktinden önce gelişi, imtihan gayesini taşır. **Hz. Âdem**'in inkârı olayı ise, kasdî değil, unutmaya dayalıdır. Nitekim **Tâhâ** 115'te de **Hz. Âdem**'in unutmasından bahsedilir. Unutmak ise, meşru özürdür.

Hz. Âdem'in unutma ve inkâr tabiatı, aynen neslinde de görülür. Bu yüzden hukukta, iddiaların delillendirilmesinde yazılı belge ve şâhid gösterilmesi kaidesi, tâ **Hz. Âdem** döneminde hükme bağlanmıştır.

٢٠٠٩ـ (م ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:
«خُلقَتِ المَلائِكَةُ مِن نُورٍ، وَخُلقَ الجَانُّ من مَارجٍ من نَارٍ ، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لكم»
أخرجه مسلم .

2.009- Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Melekler nûrdan, cinler dumanlı bir alevden yaratıldı. Âdem de size anlatıldığı şeyden yaratıldı."[76]

İZAH

Yaratılış maddeleri konusunda bilgi sahibi olduğumuz üç varlık vardır.

Biri insandır ki, topraktan yaratılmıştır.

Diğeri melektir ki, nûrdan yaratılmıştır.

Öbürü de cindir. Cinler de dumanlı bir alevden yaratılmıştır. Bu husus **Rahman** sûresi 15. âyette de aynen belirtilir.

Bunların dışında evrende başka canlıların var olup olmadığından haberdar olamadığımız gibi bu üç varlığın hakiki mahiyetlerini,

---

[76] **Müslim**, Zühd, 10/60.

birbiriyle benzer ve zıt olan taraflarını da çok net olarak bilmemekteyiz. Bildiğimiz, meleklerin masum oldukları ve yiyip-içmek, doğup-ölmek, evlenip-çoğalmak gibi beşerî hasletlere sahip olmamalarına mukabil, cinlerin ve insanların yeryüzünde yaşadıkları, sorumlu oldukları, erkeklik-dişilik alâmetlerine sahip oldukları, doğup-öldükleri, mü'min ve kâfir olabildikleridir. Meleklerle cinlerin müşterek özelliği, insan tarafından görülememeleridir.

٢٠١٠ــ (خ م ط ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : لا وَالله ما قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم لعيسى: أحمرُ، ولكن قال: « بَينما أنَا نَائمٌ أطُوفُ بالبَيْت ، فَإذَا رَجلٌ آدَمُ سَبِطُ الشّعرِ، يُهادَى بين رجلَين، يَنطفُ رَأسُهُ مَاء – أو يُهْرَاقُ رَأسُهُ ماء – فقلتُ: مَنْ هَذَا ؟ قالوا : ابْنُ مَرْيَمَ ، فذَهَبتُ ألْتفتُ ، فإذَا رَجُلٌ أحْمَرُ جَسيمٌ جَعْدُ الرَّأس ، أعْوَرُ عَيْنه اليُمنى ، كَأنَّ عَينَهُ اليمنى عنبةٌ طَافِيَةٌ ، قلتُ : مَنْ هَذَا ؟ قالوا : [هذا] الدَّجالُ ، وأقْرَبُ النَّاسِ بِهِ شَبها ابْنُ قَطنٍ ».قال الزهري : رجلٌ من خُزَاعَةَ هَلَكَ في الجاهليَّة ، ليس عند مسلم قول الزهري .

وفي رواية قال: ذكر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَوما بَينَ ظَهرَاني النَّاس: المَسيحَ الدَّجالَ، [فقال: «إنَّ الله تَبارَكَ وتعالى ليس بأعورَ، ألا إنَّ المسيحَ الدَّجَّالَ أعْوَرُ عَيْنِ اليُمنى، كأنَّ عَيْنَهُ عنَبَةٌ طَافيةٌ، قال: وقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أرَاني اللّيلَةَ في المنام عند الكَعْبَة، فإذا رَجلٌ آدَمُ، كأحسَنِ مَا ترى منْ أُدْمِ الرِّجال، تَضْرِبُ لمَّتُهُ بين مَنكبَيْه، رَجِل الشَّعْر، يَقْطُرُ رَأسُهُ مَاء، وَاضعا يَدَيه على مَنكبيْ رَجُلين، هو بينهما، يطوفُ بالبيت. فقلت: مَنْ هذا؟ فقالوا: المسيحُ ابْنُ مَريمَ، ورأيتُ وَرَاءَهُ رَجُلا جَعْدا قَطَطا، أعْورَ عَيْنِ اليُمنى، كأشْبَهِ مَن رَأيتُ من النَّاسِ بابْنِ قَطنٍ، واضعا يَدَيه على مَنكَبي رَجُلَيْن، يَطوفُ بالبَيْت، فقلتُ: مَن هَذا؟ فقالوا: هذا المسيحُ الدَّجَّالُ».

وفي رواية قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « رَأيتُ عيسى ، وموسى ، وإبراهيم عليهم السلام ، فَأمَّا عيسى : فأحمرُ جَعْدٌ ، عَريضُ الصَّدْر ، وأمَّا مُوسى: فآدَمُ جَسيمٌ سَبْطٌ ، كَأنَّهُ من رجال الزُّطِّ». هكذا في كتاب البخاري، وليس فيه ذكْرُ إبراهيم .

وقد ذكره البرقاني فيما حكاه الحميدي ، فقيل له : فإبراهيم ؟ قال : « شبيه صاحبكم ».

قال الحميدي : قال أبو مسعود [الدمشقي] : كذا في البخاري في سائر النسخ ، عن مجاهد عن ابن عمر ، وإنما رواه الناس عن محمد بن كثير ، فقالوا : مجاهد عن ابن عباس ، وعلى روايتهم اعتمد أبو بكر البرقاني ، فأخرجه في مسند ابن عباس ، أخرجه البخاري، ومسلم ، والموطأ.

2.010- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

"- Hayır! Vallahi Rasûlullah (as.); **Hz. İsa** için; **'kızıl çehrelidir'** demedi. Ancak O, şunu söyledi:

"Bir gün uyumuştum, rüyamda Kâbe'yi tavaf ediyordum. O sırada düz saçlı, kumral çehreli bir adam gördüm. İki kişinin ortasında gidiyordu, saçları da su damlatır durumda idi.

"- *Bu kim?*" diye sordum.

"- *Meryem'in oğlu*" dediler.

Yanına gidip baktım ki, (arkasında) **kızıl çehreli, iri yapılı, kıvırcık saçlı, sağ gözü kör biri vardı. Gözü, sanki üzüm tanesi gibi dışarıda idi.**

"- *Bu adam kim?*" dedim.

"- *Bu, Deccâl'dir*" dediler.

İnsanlardan ona en çok benzeyeni, İbn Katan'dı."[77]

RİVÂYETLER

Hadîsin râvîsi Zührî dedi ki:

"İbn Katan, Huzaâ kabilesindendi ve câhiliye devrinde ölmüştü."

Ancak Zührî'nin bu sözü, **Müslim**'in rivâyetinde yoktur.

Hadîsin başka bir rivâyteti de şöyledir:

---

[77] **Buharî**, Rüya, 11, 33; Enbiyâ, 48; Libas, 68; Fiten, 26; **Müslim**, İman, 75/273-275; **Muvatta**, Sıfatu'n-Nebî, 2/2.

"Bir gün Rasûlullah (as.), cemâat arasında **Mesih Deccâl**'i anarak şöyle dedi:

"Şüphesiz Yüce Allah, tek gözlü değildir. Ama bilin ki, Mesih Deccâl tek gözlüdür; sağ gözü kördür. Sanki gözü, salkımından fırlamış bir üzüm tanesi gibidir.

Akşam rüyamda Kâbe'de idim. Erkek esmeri olarak görebileceğin en yakışıklı bir adamı gördüm. Adamın uzun saçları omuzlarına vuruyordu. Saçları taranmış ve su damlatır bir halde idi. Ellerini de iki adamın omuzlarına koymuş, o şekilde Kâbe'yi tavaf ediyordu.

***"- Bu adam kim?"* diye sordum.**

***"- Meryem'in oğlu Mesih"* dediler.**

Onun arkasında saçları son derece kıvırcık, sağ gözü kör, İbn Katan'a en çok benzeyen birini gördüm. O da ellerini iki adamın omuzlarına koymuş, Kâbe'yi tavaf ediyordu.

***"- Bu kim?"* diye sordum.**

***"- Bu, Mesih Deccâl'dir"* dediler.**

Başka bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle dedi:

"İsa, Musa ve İbrahim'i gördüm. İsa kırmızı çehreli, kıvırcık saçlı, geniş göğüslü idi. Musa ise esmer, iri yapılı ve düz saçlı idi. Sanki Zut kabilesinin insanları gibiydi."

Hadîsin **Buharî**'deki rivâyeti bu şekildedir. Orada **Hz. İbrahim**'in tavsifi yoktur.

Humeydî'nin rivâyetine göre, onu Berkanî de zikretmiştir. Buna göre:

"Hz. Peygamber'e;

"- Peki ya İbrahim?" diye soruldu.

"- Arkadaşınıza benzer" diye cevap verdi.

Humeydî, Ebû Mes'ûd ed-Dımaşkî'nin şöyle söylediğini kaydeder:

"Bu hadîs Buharî'nin diğer nüshalarında, Mücahid'in İbn Ömer'den rivâyeti tarîkıyla bu şekilde yer alır. Ancak halk onu

Muhammed b. Kesîr'den[78] rivâyet ederek, bunun İbn Abbas'dan Mücahid'in rivâyeti olduğunu söylediler. İşte Ebû Bekr el-Berkanî de, onların bu rivâyetlerine güvendi ve hadîsi İbn Abbas'ın Müsned'inde tahric etti."

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Muvatta** tahric ettiler.

İZAH

Zut kabilesi; mensupları iri-yarı yapılarıyla meşhur bir kabiledir. Sudanlı oldukları rivâyet edilir.

Hadîste **Hz. İsa**'nın esmer veya al çehreli olduğu konusunda çelişik bir ifâde görülmektedir. Şârihler bunu, *"ahmer"* lafzının kızıla çalan beyaz renk için kullanıldığı, bu itibarla hadîste bir çelişki olmadığı şeklinde izah ederler. Ancak **İbn Ömer**'in âdeta tepki göstererek yeminle **"al çehreli"** olmadığını söylemesi, bu izaha ters düşmektedir.

Hz. İsa'nın yorgunluktan dolayı yanaklarının kızarmış olabileceği de ileri sürülmüştür.

Görünen o ki, **İbn Ömer**, kesin olarak Rasûlullah'dan (as.) duyduğunu belirtmek için yeminle konuşmuştur.

Hadîste sözü edilen hususlar, Rasûlullah'ın (as.) rüyasında müşahede ettikleridir. Bilindiği üzere Peygamberlerin rüyaları, rüya-yı sâdıkadır ve vahiy cümlesindendir.

MESİH

Bu lafız, hem **Hz. İsa**, hem de **Deccâl** için sıfat olarak kullanılmıştır. **Hz. İsa** için kullanıldığında medih, **Deccâl** için kullanıldığında zem manasına gelir.

---

[78] **Ebû Abdullah, Muhammed b. Kesîr el-Abdî el-Basrî**: ö. 223/838. Basralı muhaddislerdendir. Şu'be, süfyan es-Sevrî ve İsmail b. ayyâş'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden Buharî, Ali b. el-Medînî ve Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî rivâyet etti. İbn Hibbân onu **Sikat**'ına almış ve Ebû Hâtim de sadûk olduğunu söylemiş olmakla birlikte Yahya b. Maîn "**sika değildir, ondan yazmayın**" demiştir. Bununla birlikte rivâyetleri kütüb-ü sitede tahric edilmiştir. Müttaki ve fazilet ehli biriydi.

Hz. İsa'ya mesih denmesinin sebebi olarak; **Hz. İsa**'nın dokunduğu hastaları iyileştirdiği veya ayakları düz olup çukur bulunmadığı veya yeryüzünde devamlı seyahat ettiği veya bu kelimenin **"sıddîk"** anlamına geldiği ve bunun **Hz. İsa'**ya uygun düştüğü gibi pek çok gerekçe gösterilmiştir.

Kelime anlamı olarak ***"mesh"***, bir şeye elini sürmek, sıvazlamaktır.

Deccâl'e mesih denmesi konusunda ise; gözünün kör olması, yeryüzünü dolaşacak olması gibi hususlar zikredilir.[79]

Deccâl hakkında 7838 nolu hadîste daha geniş malumat verilecektir.

٢٠١١— (خ م ت — **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال: قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: «**لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي لَقِيتُ مُوسَى عليه السلام**، قال: فَنَعَتَهُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم، **فإذا رَجُلٌ حَسِبْتُهُ قال: مُضطَرِبٌ – [رَجِلُ] الرَّأْسِ، كأنَّهُ من رِجالِ شَنُوءةَ. قال: وَلَقِيتُ عيسى**، فَنَعَتَهُ النبي صلى الله عليه وسلم فقال: **رَبْعةٌ أحمرُ، كأنَّما خَرَجَ مِنْ دِيمَاسٍ – يعني: الحمَّامَ – ورأيتُ إبراهيم، وأنا أشْبَهُ وَلَدِه به، قال: وأُتيتُ بإنَاءَيْنِ أحَدُهُما لَبَنٌ، والآخَرُ فيه خَمْرٌ، فقيل لي: خُذْ أيَّهُمَا شِئْتَ، فأخَذْتُ اللَّبَنَ فَشربتُهُ، فقال: هُديتَ الفِطْرَةَ – أو أصَبتَ الفطرةَ – أما إنَّكَ لَوْ أخَذتَ الخَمرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ**».

وفي رواية نحوه، وفيه: «**رأيتُ موسى، وإذا رَجُلٌ ضَرْبٌ رَجِلٌ، كأنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءةَ**».

هذه رواية البخاري، ومسلم، والترمذي.

وفي رواية لمسلم قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لَقَدْ رَأَيْتُنِي فِي الحِجْرِ، وَقُرَيشٌ تَسألُني عن مَسْرَايَ؟ فَسألَتْنِي عن أشياءَ من بيتِ المقدسِ لم أُثْبِتْهَا، فكُرِبْتُ كُرْبَةً ما كُرِبْ مثلها قطُّ، قال: فَرَفَعهُ الله لي، أنْظرُ إليه، ما يَسألُوني عن شيءٍ إلا أنْبَأتُهم به، ولقد رأيْتُني في جماعة من الأنبياء، فإذا موسى قائم يصلي، فإذا رجل ضَرْبٌ جَعْدٌ كأنّه من رجال شَنُوءة، وإذا عيسى بنُ مريمَ قائم يُصلِّي، أقرب الناسِ به شبها عُروةُ بنُ مسعود الثقفيُّ**،

[79] Bkz., **İbn Hacer**, VI, 561; XIII, 97; **Evcezu'l-Mesalik**, XIV, 216; **Aynî**, XVI, 34.

وإذا إبراهيم عليه السلام قائم يُصلّي، أشْبهُ النّاسِ به : صَاحِبُكم – يعني نفسَهُ – فحانَت الصلاة فأممتُهُم ، فلمّا فرغتُ من الصلاة قال قائلٌ: يا مُحمّدُ هذا مالكٌ خازنُ النّار ، فسَلِّمْ عليه ، فالتفتُّ إليه ، فبَدأني بالسلام».

رأيت الحميديَّ قد جعل هذه الرواية الآخرة في أفراد مسلم ، والتي قبلها في المتفق عليه، ومعناهما واحد ، وإن كان في الآخرة زيادة ليست في الأولى، لكن عادته أن يجمع الروايات في موضع واحد ولذلك قد أضفناها نحن إلى الرواية الأولى.

2.011- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"İsrâ gecesinde Hz. Musa ile karşılaştım."

Hz. Peygamber, **Musa**'yı tavsif etti, şöyle dedi:

"Musa, uzunca boylu, düz saçlı, yağız biriydi; sanki Şenûe[80] kabilesi erkekleri gibiydi. Sonra İsa'yı gördüm. O da orta boylu, sanki hamamdan yeni çıkmış gibi al çehreli biriydi. İbrahim'i de gördüm; ona, çocuklarının en çok benzeyeni benim.

Sonra iki kap getirildi; birinde süt, diğerinde şarap vardı. Bana;

***"- Dilediğini al!"* dendi. Ben, sütü alıp içtim. Onu getiren:**

"- Fıtrat yolunu buldun, *-veya fıtrata isabet ettin-;* ***şâyet şarabı alsaydın, ümmetin azardı"* dedi.**[81]

RİVÂYETLER

İlk rivâyetteki **"uzunca boylu"** lafzını râvî, "zannederim öyle dedi" cümlesiyle rivâyet eder. Ancak başka bir rivâyette, zan cümlesi kullanılmadan rivâyet edilir.

Buna benzer başka bir rivâyette de; **"Musa'yı gördüm; ince uzun boylu, düz saçlı biriydi, sanki Şenûe kabilesinin erkekleri gibiydi"** ifadesi yer alır.

Bu rivâyet, **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî**'nindir.

---

[80] **Şenûe, Yemen**'de bir kabiledir. Mensupları çok uzun boylu olmakla bilinir.

[81] **Buharî**, Enbiyâ, 24, 48; Tefsir, 17/3; Eşribe, 1, 12; **Müslim**, İman, 74/259; **Tirmizî**, Tefsir, 18/3130.

Müslim'in başka bir rivâyetinde Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Hicr'de otururken Kureyş bana gece yolculuğumu soruyordu. Bana, Beytu'l-Makdis'den tespit edemediğim şeyleri soruyordu. Öyle zor durumda kaldım ki, hiçbir zaman o kadar müşkil mevkide kalmamıştım. Derken Allah, aradaki perdeleri kaldırıp onu önüme getirdi. Artık onu görüyordum. Bana orası hakkında ne sordularsa cevap verdim.

O gece bir de Peygamberler cemâatine katıldım. Bir baktım ki, Musa namaz kılıyor. O uzunca boylu, toplu yapılı, sanki Şenûe kabilesi erkeklerinden biri gibiydi. İsa'ya baktım, o da namaz kılıyordu. O'na insanların en çok benzeyeni Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'dir.[82]

Sonra İbrahim'e baktım, o da namaz kılıyordu. O'na, insanların en çok benzeyeni de, arkadaşınızdır -yani kendisini kastediyor-.

Sonra namaz vakti geldi. Ben, onlara imam oldum, namaz kıldırdım. Namaz bitince, içlerinden biri:

***"- Yâ Muhammed; şu, cehennemin bekçisi Mâlik'dir, ona selâm ver!"* dedi.**

Ben ona doğru bakınca, o bana selâm verdi."

Humeydî, bu son rivâyeti **Müslim**'in müfred rivâyetleri arasında zikretti. Bundan öncekini ise muttefekun aleyh olanlar arasında verdi. Her ne kadar ikinci rivâyette, birincisinde olmayan bazı fazlalıklar varsa da, manaları birdir. Rivâyetleri aynı yerde toplamak da onun âdetidir. Bu yüzden biz de bunu, ilk rivâyete ekledik.

---

[82] **Ebû Mes'ûd, Urve b. Mes'ûd b. Muattib b. Mâlik es-Sekafî**: ö. 10/631. Sahabîdir. **Hudeybiye** barışı sırasında müşrikler safında bulunuyordu. Hicrî 9'da **Tâif** seferinden sonra Rasûlullah'a (as.) gelip müslüman oldu. Hz. Peygamber'den izin alıp kabilesini İslâm'a davete çalıştı, ancak kabilesi buna yanaşmadı. Bir sabah evinde ezan okumuş, bunu duyan Sakîf kabilesinden biri oklayarak onu öldürmüştü. Bu durumdan haberdar olan Hz. Peygamber; "**Urve'nin hâli, Yâsîn sahibinin hâli gibidir; o da kavmini Allah'a davet etmiş, ama onu da öldürmüşlerdi**" dedi.

İZAH

Şenûe, Yemen'de bir kabiledir. Mensupları çok uzun boylu olmakla bilinir.

٢٠١٢ــ (م ت ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**عُرِضَ عَليَّ الأنبياء ، فإذا مُوسى ضَرْبٌ من الرجال كأنهُ من رجَال شَنُوءة ، ورأيتُ عيسى بنَ مريم ، فإذَا أقرَبُ من رأيتُ به شَبَها : عُروَةُ بنُ مسعود ، ورأيتُ إبراهيم عليه السلام ، فإذا أقرَبُ من رأيتُ به شَبَها صَاحِبُكُمْ – يعني نَفْسَهُ – ورأيتُ جبريل عليه السلام ، فإذا أقْرَبُ من رأيت به شَبَها : دحيةُ بنُ خَليفة**» أخرجه مسلم ، والترمذي .

2.012- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bana Peygamberler arz olundu. Musa'yı gördüm; o, uzun boylu biriydi, sanki Şenûe kabilesinin erkeklerinden biri gibiydi. Meryem oğlu İsa'yı da gördüm; gördüğüm insanlardan ona en çok benzeyeni Urve b. Mes'ûd'dur. İbrahim'i de gördüm; insanlardan ona en çok benzeyeni de arkadaşınızdır -yani kendisi-. **Cebrâil'i de gördüm; ona en çok benzeyen de Dıhye b. Halife'dir**[83]."[84]

٢٠١٣ــ (خ م ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال مجاهد: سَمِعتُ ابنَ عبَّاسٍ – وذَكَرُوا لَهُ الدَّجَّالَ: بَيْنَ عينيه كَافِرٌ أوْ كَفر – قال: لم أسمعه قال ذلك ولكنه قال: «**أمَّا إبراهيم: فانْظُروا إلى صَاحِبكم وأمَّا مُوسى: فَجَعْدٌ آدَمُ على جَمَلٍ مَخْطُومٍ بِخُلْبَةٍ كأنِّي أنظُرُ إليه انْحَدَرَ من الوادي**».

---

[83] **Dıhye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî**: 50/670. Meşhur sahabîlerdendir. Kelb kabilesindendir. **Uhud** ve daha sonra yapılan bütün savaşlara katıldı. Hicrî 7. yılda **Kayzer**'e elçi olarak gönderildi. Ashabın en yakışıklısı idi. Cibrîl Hz. Peygamber'e vahiy getirirken bazen **Dıhye** sûretinde gelirdi. Hz. Peygamber'den sonra yapılan **Yermük** savaşına katıldı ve **Suriye**'nin **Mizze** şehrine yerleşti, orada vefat etti. Kendisinden beş hadîs rivâyet edilir.

[84] **Müslim**, İman, 74/271; **Tirmizî**, Menakıb, 12/3649.

وفي رواية قال: ذكر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ليلة أُسريَ به فقال: « موسى آدَمُ طُوالٌ، كأنَّهُ مِنْ رِجَالِ شنوءة، وقال: عيسى جَعْدٌ مَرْبُوعٌ، وذكرَ مَالكا خَازنَ النَّارِ، وذكر الدَّجَّال».

زادَ في رواية: « ورَأيتُ عيسى بنَ مريمَ مَرْبُوعَ الْخَلْقِ، إلى الحُمْرَةِ والبياض، سَبِطَ الرَّأسِ، ورأيتُ مَالكا خَازنَ النَّارِ، والدَّجَّالَ في آيات أراهُنَّ اللهُ إيَّاهُ: {فَلا تَكُنْ في مِرْيَةٍ مِنْ لقائه} [السجدة: ٢٣]». أخرجه البخاري، ومسلم.

2.013- Mücâhid'den rivâyet edildiğine göre; halk **İbn Abbas**'ın huzurunda **Deccâl'**den söz açtılar. Biri:

"- Onun gözlerinin arasında *'Kâfir'* lafzı yazılıdır" deyince, **İbn Abbas** şöyle söyledi:

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.) **öyle dediğini duymadım. Ama O;** ***'İbrahim'e gelince, arkadaşınıza bakınız. Musa ise esmer ve toplu yapılıydı. Ben onu, yuları liften, kırmızı bir deve üzerinde, telbiye getirerek şu vâdiye inerken görür gibiyim'*** **dedi.**"[85]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.), İsrâ gecesini hatırlayıp dedi ki:

"Musa, esmer ve uzun boyludur; sanki Şenûe kabilesinden bir gibidir. İsa ise orta boylu, düzgün yapılıdır."

Hz. Peygamber, devamında cehennemin bekçisi **Mâlik** ile **Deccâl**'i de zikretti.

Başka bir rivâyette de şu ziyâde görülür:

"Meryem oğlu İsa'yı orta yapılı, kırmızı ve beyaz çehreli, düz saçlı olarak gördüm."

Rasûlullah (as.), Allah'ın kendisine gösterdiği birçok âyetler arasında cehennemin bekçisi **Mâlik** ile **Deccâl**'i de gördü. ***"Öyleyse sen, Allah'a mülâkî olacağından asla şüphe etme!"***[86]

---

[85] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 6; Enbiyâ, 24; **Müslim**, İman, 74/270.

[86] Secde, 23.

٢٠١٤ــ (ت ــ سمرة بن جندب رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «سَامٌ: أَبُو العرَبِ، ويَافِثُ : أَبُو الرُّومِ ، وحَامٌ : أَبُو الحَبَشِ». أخرجه الترمذي .

2.014- Semüre b. Cündüb, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Arab'ın atası Sâm, Rûm'un atası Yafes, Habeşlinin atası da Hâm'dır."[87]

İZAH

Hz. Nûh, ulu'l-azm peygamberlerdendir, insanlığın ikinci atasıdır. Tufanda insanlar helâk olmuştu, bilâhare O'nun neslinden türediler. 950 yıl peygamberlik yaptı. **Hz. Nûh'**un üç oğlu vardı:

Hâm: Habeşli, Sudanlı, Kıptîler ve Berberîlerin atası kabul edilir. Gemide eşiyle cinsel ilişkide bulunduğu için derisinin siyahlaştığı rivâyet edilir.

Sâm: Arapların, İranlıların atası kabul edilir. **Hz. Nûh,** çocuklarından en çok onu severmiş. Beyaz tenli, güzel yüzlü biriymiş. Peygamberlerin de onun soyundan geldiği rivâyet edilir.

Yafes de; Türklerin, Yunanlıların ve Slav ırkının atası sayılır.

٢٠١٥ــ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «كَانَ زَكَرِيَّا نَجَّارا» أخرجه مسلم .

2.015- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.); **"Zekeriya marangozdu"** dedi.[88]

[87] **Tirmizî,** Tefsir, 38/3231; Menakıb, 70/3931.

[88] **Müslim,** Fedâil, 45/169.

(خ) "hı" harfi :

الكتاب الرابع

في الخلافة والإمارة

الكتاب الرابع

في الخلافة والإمارة

و فيه بابان:

الباب الأول

في أحكامها

و فيه سبعة فصول:

الفصل الأول

في الأئمة من قريش

34- HİLÂFET VE İMÂRET

A- HÜKÜMLERİ

I- İMÂMLARIN KUREYŞ'TEN OLMALARI

٢٠١٦ـ (م ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «النَّاسُ تَبعٌ لِقُرَيشٍ في الْخَيرِ والشَّرِّ» أخرجه مسلم .

2.016- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İnsanlar, hayırda ve şerde Kureyş'e tâbidirler."[1]

İZAH

Bu hadîs, Arapların müslüman olup olmama konusunda **Kureyş**'e bakacakları, **Kureyş**'in tutumuna paralel bir tutum belirleyecekleri manasına hamledilmiştir. Nitekim bundan sonra gelecek olan hadîs de, bu manayı doğrular mahiyettedir.

---

[1] **Müslim**, İmâret, 1/3.

Tarihî şartlar da bu manayı teyid etmektedir. Gerçekten Araplar pek çok konuda **Kureyş**'e uymuşlardır. Çünkü **Kureyş**, câhiliyette Arapların reisi konumunda idi. Sonra bütün Arapların kutsal saydığı **Mekke'**de oturuyorlar ve **Beytullah**'ın ehli kabul ediliyorlardı. Üstelik pek çok imtiyaza da sahiptiler. İşte bu yüzden diğer Arap kabileleri, **Kureyş'**in müslüman olup olmayacağına bakıyorlardı. Nitekim **Mekke** fethedilip **Kureyş** de müslüman olunca, her taraftan insanlar, akın akın Allah'ın dinine koştular. Kezâ müslüman olduktan sonra da **Kureyş**, uzunca bir süre hilâfet görevini yürüttü. Dolayısıyla insanlar, yine ona tabi durumunda idiler. Bu durumda hadîsteki **"hayır ve şer"** lafzı **"İslâm ve küfür"** manasına gelir.

٢٠١٧ـ (خ م ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: **«النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيشٍ فِي هَذَا الشَّأن، مُسْلِمُهُم تَبعٌ لِمُسْلِمِهِمْ ، وكافِرُهُمْ تَبعٌ لكافِرِهِم ، الناسُ معادنُ ، خِيارُهُمْ في الجَاهليَّة خيَارُهم في الإسلام ، إذا فَقُهُوا ، تَجِدُونَ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ، أَشَدَّ النَّاسِ كَرَاهِيَة هذا الشَّأن حتى يَقَعَ فيه»** أخرجه البخاري ، ومسلم .

2.017- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdular:

"Bu işte insanlar Kureyş'e tabidir; müslüman onların müslümanına, kâfir de onların kâfirine tabidir. İnsanlar mâden gibidirler; câhiliyette hayırlı olanları, dini bilirlerse İslâm'da da hayırlı olurlar. Bizzat içine düşmedikçe bu (liderlik) **işinde en isteksiz olanların, insanların en hayırlılarından olduklarını görürsünüz."**[2]

İZAH

İbnu'l-Esîr, âdeti hilafına bu hadîsin rivâyeti konusuna hiç temas etmedi. Hadîsi tam olarak **Buharî** rivâyet etmiş, **Müslim**'de ise sadece ilk cümlesi verilmiştir.

Hadîste **"Bu işte"** diye müphem bırakılan husustan maksat, şârihlere göre **"Devlet Başkanlığı"**dır. Daha önce de geçtiği üzere

[2] **Buharî**, Menâkıb, 1; **Müslim**, İmaret, 1/1.

Kureyş, Arap kabilelerinin en şereflisi ve en asîli idi. Onların lideri konumunda bulunuyordu. **Kureyş**, câhiliyette liderlik vasfını hâiz olduğu gibi, müslüman olunca da bu niteliğini korumuştur. Liderlik, pek çok özelliklerin yanında asâlet, tarihî kişilik, tecrübe gibi nitelikler de ister. **Kureyş** de bu niteliklere ve tecrübeye sahip olduğu halde İslâm'a girmişti.

Ancak bu husus, devlet başkanlığının her zaman ve her yerde Kureyşlilere mahsus bir hak olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu anlayış, İslâm'ın evrenselliği ilkesiyle bağdaşmaz. Belki **Kureyş**, Arap kabileleri içerisinde en nüfuzlu olanı idi; binâenaleyh liderliği diğer kabileler tarafından en kolay kabul edilebilen kabile idi diye düşünmek gerekir. Nitekim **"müslüman onların müslümanına, kâfir de onların kâfirine tabidir"** cümlesi bu hükmün, o dönemdeki Arap kabileleri arasında var olan bir gerçeğin ifadesi olduğunu gösterir.

Hadîsin devamında insanlar, madene benzetilmektedir. Maden, toprak altında kalsa da, yeryüzüne çıkarılsa da niteliği değişmeyen bir maddedir. İşte şeref ve ululuk da böyledir. Câhiliyette şerefli olan ve insanlara lider olan, müslüman olunca da şerefini ve liderlik vasfını korur. Bu vasıfları câhiliyette bırakarak müslüman olmaz. Cümlenin sonundaki **"dini bilirlerse"** kaydı, şeref ve liderlik vasfının dini bilmekle ancak kemâl seviyesine ulaşacağını ifade eder. Bu cümle, onlar dini bilmezlerse, dini iyi bilen başkalarının bu vasfa daha lâyık olacakları manasını da muhtevidir.

Hadîsin son cümlesindeki **"bizzat içine düşmedikçe"** cümlesi, değişik manalara hamledilebilir. Bu cümle; kendisi istekli olmadığı halde zorunlu olarak yöneticilik yükünü sırtına alan insan manasına gelebileceği gibi, görevi üstüne aldıktan sonra isteksiz davranmanın câiz olmadığı anlamına da gelir. Liderlik, şüphesiz büyük sorumluluk isteyen bir iştir. Kendi sorumluluğu yanında, bütün halkın sorumluluğunu da omuzlamaktır. Her nevî sorumluluğun şuûrunda olan ve bunları yerine getirmenin şart olduğuna inananlar, gerçekten faydalı ve hayırlı kişilerdir. İşte bu insanlar, liderliğin çok büyük sorumluluklar yüklediğini, bunları yerine getirmenin de çok

zor olduğunu bildikleri için liderlikte isteksiz davranırlar. Çünkü liderlik, kıyâmet günü pişmanlık ve perişanlığa da sebep olabilir.[3]

٢٠١٨ــ (خ م ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **لا يَزَالُ هذا الأمر فِي قُرَيشٍ ما بقِيَ منهم اثنانِ**».أخرجه البخاري ، ومسلم.

2.018- Abdullah b. Ömer Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"İnsanlardan iki kişi kalıncaya kadar bu (Emîrlik) **işi Kureyş'te kalmaya devam eder."**[4]

İZAH

İslâm devletinde halife olacak kişinin, şüphesiz ki bazı vasıflara sahip olması gerekir. Bu vasıfların en önde gelenleri şunlardır:

1- **İctihad ehliyeti,**

2- Adâleti gerçekleştirme gücü ve ehliyeti,

3- Yönetim yeteneği,

4- Zihin ve uzuvlarda kusurdan selâmet.

Bunların dışında, bazı hadîslere dayanarak Kureyşli olması da bir şart olarak ileri sürülmüştür. Bu bâbda geçen hadîsler de, zâhiri itibariyle bu görüşe delil olacak mahiyettedir. Daha önceki hadîslerin izahında da ifade ettiğimiz gibi insanların idaresini üzerine almak, güç, kudret ve yetenek işidir. Ayrıca halkın da, o kişiyi benimsemesi ve liderliğini kabullenmesi, âdil ve âhenkli bir idarenin ön şartıdır. Bu açıdan meseleye bakıldığında **Kureyş** kabilesi, büyük ve güçlü bir kabile idi. Şeref ve nesep açısından bütün kabilelerin üstünde kabul ediliyordu. Yöneticilik tecrübelerine de sahip idiler. Hülâsa iktidarın gerektirdiği liyâkat ve istidat onlarda mevcuttu. En azından Arap kabileleri içerisinde en uygun olanı idiler

---

[3] Bkz., **İbn Hacer**, VI, 612.

[4] **Buharî**, Menâkıb, 2; Ahkâm, 2; Enbiyâ, 1; **Müslim**, İmâret, 1/4.

2074 nolu hadîste geleceği üzere Rasûlullah'ın (as.) vefâtı üzerine ashâbın ileri gelenleri **Benû Saide Sakîfe**'sinde toplandıkları sırada **Hz. Ebû Bekir**'in söylediği şu sözler de bunu doğrulamaktadır:

"Hilâfet ancak Kureyş kabilesinde olursa kabul görür. Araplar, ancak Kureyş'ten birinin halifeliğine rıza gösterirler. Çünkü insanlar Kureyş'e tâbidirler. Zira Kureyş, mekân itibariyle Arapların merkezinde, şeref olarak da en üstünde bulunmaktadırlar."

Ancak hilâfet hakkının kıyâmete kadar hep **Kureyş**'e ait olduğu hususu, acaba dinin bir hükmü müdür? Bu konudaki rivâyetleri bu şekilde mi anlamak gerekir?

Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına bakınca, bunun bir ön şart olmadığı anlaşılır. İslâm'ın, ırk ve nesep kaydına önem vermeyen evrensel bir din olma özelliği de bu anlayışı doğrular. **Kureyş**, Hz. Peygamber'in kabilesidir. Ama İslâm'da herhangi bir ırkın, bazı konularda imtiyaz sahibi olduğuna dair yeterli delil yoktur. Bütün insanları aynı anne babadan yaratan Allah katında insanların en mükerremi, şüphesiz en muttakî olanıdır.[5]

Ayrıca Yüce Allah'ın ***"Eğer Allah'tan yüz çevirirseniz, yerinize başka bir kavmi getirir"***[6], ***"Bir kavim, başka bir kavmi alaya almasın, mümkündür ki berikiler ötekilerden hayırlıdır"***[7], ***"...Sûra üfürüldüğünde nesebin faydası yoktur"***[8], ***"Babalarınız ve kardeşleriniz, şayet iman yerine küfrü seviyorlarsa onları dost edinmeyin..."***[9], ***"...Kendiniz, anne-babanız ve akrabalarınız aleyhine dahi olsa âdil olun ve Allah için doğru şahitlik yapın..."***[10], ***"...Bir kavme olan nefretiniz sizi adâletten ayırmasın..."***[11] buyurması da hiçbir millet veya şahsın, Allah katında hiçbir imtiyaza sahip

---

[5] Hucurat, 13.

[6] Muhammed, 38.

[7] Hucurat, 11.

[8] Mü'minûn, 101.

[9] Tevbe, 23.

[10] Nisa, 135.

[11] Mâide, 8.

olmadığını gösterir. Tufanda boğulan oğlu için Allah'tan imdat isteyen **Hz. Nuh**'a, Yüce Mevlâ; ***"O, senin âilenden sayılmaz..."***[12] buyurmuş, Peygamberin öz evladı dahi olsa, kimsenin ayrıcalığı olmadığını belirtmiştir.

Bu âyetlere paralel ifadeleri Hz. Peygamber'in sözlerinde ve uygulamalarında da görebiliriz. Bir yanda öz kızı için; **"...Kızım Fatıma hırsızlık yapsa, muhakkak onun da elini keserim"** [13] buyururken, amcası **Ebû Tâlib** için de; **"Onun âilesî benim velilerim değildir. Benim velim, Allah ve sâlih mü'minlerdir"** [14] der. Yakınlarına ve âilesine, Allah'ın huzurunda kendilerine hiçbir faydası dokunmayacağını söyleyen de O'dur [15] **Akabe**'de yapılan bîatın şartlarından biri; **"...ehil olanın emrine itiraz etmemek"** idi. [16] Rasûlullah (as.), Habeşli bir köle dahi başımıza geçse, itâat etmemizi emretmiştir. [17] Savaş gibi çeşitli sebeplerle **Medîne**'den ayrılınca, yerine bıraktığı vekillerin büyük çoğunluğu da, **Kureyş**'ten olmayan kişilerdi.[18]

Ayrıca Emîrliğin **Kureyş**'te olacağını ifade eden rivâyetlerin bir kısmı, bazı şartlarla kayıtlanmıştır. Bu şartlar da; dini ayakta tutmaları, halka yumuşak davranmaları, Allah'ın emrine aykırı hareket etmemeleridir.[19] Aynı rivâyetlerde bu şartlara uymadıkları takdirde onların da lânetleneceği, hatta silahla onların bertaraf edilmesi gerektiği de kaydedilir. Hilâfetin **Kureyş**'e ait olduğunu söyleyen mezhep imamları, söz konusu şartlardan uzak olanların da bu hakka tabiî olarak sahip olduklarını söylemezler. Bu şartları

---

[12] Hud, 45-46.

[13] **Buharî**, Enbiyâ, 54.

[14] **Buharî**, Edeb, 14.

[15] **Buharî**, Vesâyâ, 11.

[16] **Buharî**, Fiten, 2; Ahkâm, 43.

[17] **Buharî**, Ahkâm, 4.

[18] Bkz., **İbn Hişam**, I, 591, 601, 612; II, 213, 328, 519, 601.

[19] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 92-93.

taşıyan ön şartı ile Kureyşli birinin halifeliğinin tercih edilmesi söz konusudur.[20]

Kaldı ki halifelik sadece **Kureyş**'e ait bir hak olsaydı ve ashâb-ı kirâm da bunu bilseydi, Hz. Peygamber vefât ettiğinde **Ensâr**'ın, halifenin kendilerinden olması için mücadeleye girişmemeleri gerekirdi. Ayrıca **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** gibi **Muhâcirler**'in ileri gelenleri de, **Ensâr**'ın bu hareketine dinî gerekçelerle karşı çıkmamışlar, Hz. Peygamber'in halifeliği **Kureyş**'e tahsis ettiğini ileri sürmemişlerdir.

٢٠١٩ـ (خ ــ **محمد بن شهاب الزهري** رحمه الله) قال: كان مُحمدُ بنُ جُبَيْر بنِ مُطعِم يُحَدِّثُ: أنَّهُ بَلَغَ مُعَاوِيَةَ وهو عندَه فِي وَفْدٍ من قُرَيشٍ أنَّ عَبدَ الله بنَ عَمْرو بن العاص يُحَدِّثُ : « أنَّهُ سَيَكُونُ مَلكٌ من قَحطانَ» فَغَضبَ مُعَاوِيةُ فقامَ فأثنى على الله بما هو أهله، ثم قال: أمَّا بعدُ، فإنَّهُ بلغنِي: أنَّ رِجَالا منكم يتحدَّثون أحَاديثَ لَيسَتْ فِي كتَاب الله، ولا تُؤْثَرُ عن رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فأولَئكَ جُهَّالُكمْ، فَإيَّاكُم والأَمَانيَّ التي تُضلُّ أهلَها، فإني سَمِعْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**إنَّ هَذَا الأمْرَ في قُرَيشٍ، لا يُعَاديهم أحَدٌ إلا كَبَّهُ الله على وَجْهِهِ مَا أقَامُوا الدِّينَ**». أخرجه البخاري.

2.019- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî anlatıyor:

"Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im[21], Kureyş'ten gönderilen bir heyetle birlikte Muâviye'nin huzurunda idi. Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın;

"İlerde Kahtânîlerden bir melik olacak..." dediği, Muâviye'ye ulaştı. Muâviye bu söze kızdı, ayağa kalktı ve Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd ü senâda bulunduktan sonra dedi ki:

---

[20] Geniş bilgi için bkz., *Hilâfetin Kureyşliliği*, **M. S. Hatiboğlu**, Ank. Ün. İl. Fak. Yay.

[21] **Ebû Saîd, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im b. Adiyy el-Kuraşî en-Nevfelî el-Medenî**: ö. 100/718. Medîneli tâbiîlerdendir. Babasından, Abdullah b. Abbas ve Muâviye'den rivâyeti vardır. Kendisinden Saîd b. Cübeyr, Amr b. Dînâr ve Zührî rivâyet etti. Hadîsi ve ensâbı iyi bilirdi. İttifakla sika kabul edilir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Buharî**'de 50 hadîsi yer almaktadır.

"- Sizden bazı insanların, Allah'ın Kitab'ında olmayan ve Rasûlullah'tan (as.) da rivâyet edilmeyen bazı sözler söyledikleri bana ulaştı. Onlar sizin câhillerinizdir. Binâenaleyh, sahibini sapıklığa götüren bu gibi asılsız sözlerden sakınınız!.. Ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Bu (hilâfet) **işi, Kureyş'te olacaktır. Onlar dini ayakta tuttukları müddetçe, bu konuda kendilerine karşı çıkanları Allah, yüzüstü süründürür."**[22]

İZAH

Rivâyet edildiğine göre **Abdullah b. Amr b. Âs, Tevrat** okur ve orada okuduklarını da anlatırdı. Ama bunları Rasûlullah'a (as.) nispet etmeyip **Tevrat** haberi olarak söylerdi. Bu arada **Kahtân'**dan da bir melik çıkacağı haberini orada okumuş, bu söz döne dolaşa **Muâviye'**ye ulaşmış, o da buna sinirlenerek hadîste geçen sözleri söylemişti.

Ancak muttefekun aleyh olarak rivâyet edilen sahih bir hadîs, **Abdullah'**ı doğrular mahiyettedir:

"لا تَقومُ السّاعَةُ حتّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِنْ قَحْطانَ يَسوق النّاسَ بِعَصاه"

"Kahtân oğullarından biri çıkıp insanları asâsı ile sevk ve idare etmedikçe kıyâmet kopmaz."[23]

Bu ifâde, yönetimin, Kureyşlilerden başkasına geçeceğini gösterir. Kaldı ki, izahına çalıştığımız hadîste; **"...dini ayakta tuttukları müddetçe..."** kaydı ile **Kureyş'**in hilâfeti sınırlandırılmaktadır.

Kahtan, Arap milletinin üç ana kolundan biridir.[24]

٢٠٢٠ــ (ت ــ حبيب بن الزبير رحمه الله) قال: سَمِعْتُ عبدَ الله بن أبي الهذيل يقول: كان نَاسٌ من ربيعة عند عمرو بن العاص، فقال رجلٌ من بكر بن وائِلٍ: لَتَنْتَهِيَنَّ قُرَيشٌ،

---

[22] **Buharî**, Menâkıb, 2; Ahkâm, 2.

[23] **Buharî**, Menâkıb, 7; Fiten, 23; **Müslim**, Fiten, 60.

[24] Bkz., **Aynî**, XVI, 73; **Kastalanî**, VIII, 11; **İbn Hacer**, XIII, 82, 123.

أو لَيَجْعَلَنَّ اللّهُ هَذا الأمرَ في جُمْهُورٍ من العَرَبِ غَيْرِهِم، فقال عَمْرو بن العاص: كَذَبت، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « قُرَيْشٌ وُلاةُ النَّاس في الْخَيْرِ والشَّرِّ إلى يَوم القيامَة».

أخرجه الترمذي .

2.020- Habib b. ez-Zübeyr[25] anlatıyor:

"Abdullah b. Ebî'l-Hüzeyl'in[26] şöyle söylediğini işittim:

"Rabîa kabilesinden bazı kişiler, Amr b. el-Âs'ın huzurunda bulunuyorlardı. Bir ara Bekir b. Vâil kabilesinden bir adam;

"- Kureyş, (muhalefetten) derhal vazgeçmelidir; aksi takdirde Allah hilâfeti, mutlaka Kureyş'ten başka bir Arap milletine verir" dedi.

Bunun üzerine Amr b. el-Âs şöyle dedi:

"- Yanılıyorsun, çünkü ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kureyş, hayırda ve şerde, kıyâmete kadar insanların yöneticileridirler."[27]

٢٠٢١ـ (ت د ـ سفينة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «الخلافَةُ في أمَّتِي ثَلاثُون سَنَة ، ثُمَّ مُلْكٌ بعد ذلك » - قال سَعيدُ بن جُمهان - ثُمَّ قال : أمْسِكْ : خِلافة أبي بَكرٍ ، وخِلافَةَ عمر ، وخِلافَةَ عثمان ، ثم قال : أمْسِكْ خلافَةَ علي ، فوجدْناها ثلاثين سنة، قال سعيدٌ : فقلتُ له : إنَّ بني أُمَيَّةَ يَزْعُمُونَ: أنَّ الخلافَةَ فيهم؟ قال: كَذَبُوا بَنُو الزَّرقاء، بَلْ هُمْ مُلُوكٌ من شَرِّ المُلوك. هذه رواية الترمذي .

---

25 **Habîb b. ez-Zübeyr b. Muşkân el-Hilâlî el-İsbahânî**: Genelde sika kabul edilen muhaddislerdendir, yalnız Ali b. el-Medînî onun meçhûl olduğunu söyler. İkrime ve Atâ b. Ebî Rebâh'tan rivâyet etti, kendisinden de Şu'be ve Amr b. Ferrûh rivâyet ettiler. Aslen Basralıdır, ama **İsfahan**'a göçtü ve orada ikamet etti. Hadîsi Tirmizî'de tahric edildi.

26 **Ebû'l-Muğîre, Abdullah b. Ebî'l-Hüzeyl el-Anezî el-Kûfî**: Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Atâ b. es-Sâib ve Ebû Ferve rivâyet etti. Sika kabul edilen muhaddislerdendir. Rivâyetleri **Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

27 **Tirmizî**, Fiten, 49/2227.

وفي رواية أبي داود قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « خلافةُ النبوَّة ثلاثون سَنَة ، ثُمَّ يُؤتِي اللهُ المُلكَ مَنْ يَشَاء ». قال سعيدٌ: قال لي سَفِينَةُ: أَمْسِكْ: أبو بكر سنتين، وعمرُ عشرا، وعثمان اثْنَي عشرة، وعليٌّ ستًّا، كذا قال سعيد: قلتُ لسفينة: إنَّ هؤلاء يَزعمون أنَّ عليًّا لَمْ يَكُنْ بخليفة؟ قال: كَذَبَتْ أَسْتَاهُ بني الزَّرقاء. يعني: بني مَروان.

2.021- Sefîne'den[28] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimde hilâfet otuz yıl sürecektir. Ondan sonra saltanat gelecektir."

Râvi Saîd b. Cümhân[29] der ki:

"Sonra Sefîne bana;

"- Ebû Bekir'in halifeliğini aklında tut!" dedi. Sonra;

"- Ömer'in ve Osman'ın halifeliğini buna ekle!" dedi. Sonra da;

"- Ali'nin halifeliğini de buna kat!" dedi.

Saîd dedi ki:

"Bunları toplayınca, otuz yıl tuttuğunu gördük. Sonra Sefîne'ye;

"- Ama Emevîler, hilâfetin kendilerinde olduğunu iddia ediyorlar" dedim.

"- Zerka oğulları yanılıyorlar; onlar sultandırlar, hem de sultanların en kötülerinden..." dedi.[30]

---

[28] **Ebû Abdurrahman, Sefîne**: Sahabîdir, Hz. Peygamber'in âzâdlısıdır. Ümmü Seleme'nin kölesi olduğu ve yaşadığı müddetçe Hz. Peygamber'e hizmet etmek şartıyla âzâd edildiği de rivâyet edilmiştir. Sefîne lakabıdır; isminin Rebâh, Mihrân ve Rûman olduğuna dair rivâyetler vardır. Kendisinden Sâlim b. Abdullah ve Hasan el-Basrî rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[29] **Ebû Hafs, Saîd b. Cümhân el-Eslemî el-Basrî**: ö. 136/753. Basralı tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ebî Evfâ ve Rasûlullah'ın (as.) âzâdlısı Sefîne'den rivâyeti vardır. Ondan A'meş ve Hammâd b. Seleme rivâyet etti. **Buharî**, onun rivâyetlerini garîb bulurdu. **Ebû Hâtim**; **"onun hadîsi yazılır, ama delil olarak kullanılmaz"** der. **Yahya b. Maîn** ve **Ebû Davud** ise sika olduğunu ifâde ederler. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir. **Basra**'da vefat etti.

[30] **Tirmizî**, Fiten, 48/2226; **Ebû Davud**, Sünnet, 9/4646-4647.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyetinde Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Peygamberlik hilâfeti, otuz yıldır. Sonra Allah mülkü dilediğine verir."

Sefîne, Saîd'e dedi ki:

"- Ebû Bekir'in iki yıllık, Ömer'in on yılllık, Osman'ın on iki yıllık, Ali'nin altı yıllık halifeliğini topla!"

Sefîne'ye dedim ki:

"- Ama şunlar, Ali'nin halife olmadığını iddia ediyorlar."

Sefîne;

"- Zerka oğullarının -yani Benû Mervân'ın- rezilleri yalan söylemiş..." dedi.

İZAH

Hadîste hilâfetin otuz yıllık bölümün; **"Peygamberlik hilâfeti"** olarak ifâde edilmektedir. Bundan maksat; hem halifenin seçimi, hem de halifelerin sünnete uygun bir yönetim gösterdikleri ve Peygamber'in rızasına muvafık davrandıklarıdır. Binâenaleyh bu dönem, **"Kâmil Hilâfet"** dönemidir. Ondan sonra ise saltanat başlamıştır. Hadîsin râvisi **Sefîne'**nin ifadesine göre; **"İlk sultan Muâviye'dir."**

İbnu'l-Esîr'in, **Ebû Davud'**un rivâyeti olarak aldığı ibârede; **"...Ali'nin altı yılllık halifeliği..."** cümlesi yer almaktadır. Buradaki **"altı yıl"** kaydı, ne **Ebû Davud**'un matbû nüshasında, ne de şerhlerinde yoktur. Mutlak olarak **"...Ali'nin halifeliği..."** diye geçmektedir.

"Zerka oğulları"ndan maksat **Emevîler'**dir. **Zerka, Emevî** sülalesinin büyük annelerinden birinin adıdır.

"Reziller" diye tercüme ettiğimiz *"estâh"* kelimesi, makat, kıç, veled-i zina, rezil ve alçak insan anlamına gelir. Burada bu kelime, hakaret anlamında kullanılmıştır. Bununla da Emevîler kastedilmiştir.

Hadîsin râvisi **Sefîne**, Rasûlullah'ın (as.) âzâdlısıdır. İsmi **Mihrân**'dır. **Sefîne** lakabı, gemi anlamına gelir. Bir yolculuk esnasında çok yük taşıdığı için Rasûlullah (as.) tarafından verilmiştir.

Bu hadîs, sahabî olarak sadece **Sefîne**, tâbiûn neslinden de sadece **Saîd b. Cümhân**'dan rivâyet edilmiştir. Bu itibarla hadîs sened açısından ferd-i mutlaktır. **Saîd**'in sikalığı da tartışmalıdır. Metin açısından da bazı sıkıntılar vardır. Herşeyden önce siyasal bir kavram olarak "**hilâfet**" Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim ilk halifelerin ünvanı ***Emîrulmü'minîn*** veya sadece ***Emîr*** idi. Sonra kıyâmete kadar süreceği ve artık başka bir ilahî dinin gelmeyeceği âyet ve hadîsle sabit olan İslâmî yönetim anlayışının, ideal anlamda sadece otuz yıl süreceği, peygamber mirasını yürütmek misyonunu taşıyan müslümanların gerçek fonksiyonlarının bu kadar kısa zamanla sınırlandırılması da izahı zor bir durumdur.

Kaldıki bu hadîs, bundan sonra gelecek olan rivâyetle de uyuşmamaktadır. Bu hadîste hilâfet otuz yıl ile sınırlandırılmaktadır, ki bu süre sadece dört halife dönemine aittir, bundan sonra gelecek olan hadîste ise on iki halifeden söz edilmektedir. Bunun bir çelişki olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Bu rivâyette ifade edilen şeylerin, **Sefîne**'nin kendi kanâati olabileceği, bir ihtimal olarak düşünülebilir.

Hilâfet konusu, Hz. Peygamber'in değil, sonraki dönemlerin meselesidir. **Ebû Davud**'da, **Hz. Ömer** ve **Hz. Ali**'nin, hilâfet konusunda Rasûlullah'ın (as.) bir vasiyeti olmadığını söyledikleri kaydedilir. Hatta **Hz. Ali**'nin, bu sözden sonra; **"Ama biz düşündük ve Ebû Bekir'i halife yaptık. O da halifeliğini dosdoğru yaptı. Sonra Ebû Bekir de düşündü ve kendisinden sonra Ömer'i halife yapmayı uygun gördü..."** dediği rivâyet edilir. Vefatı sırasında Hz. **Ali**'ye;

"- **Yerinize birini halife bıraksanız...**" denildiğinde de şu cevabı vermiştir:

"- **Rasûlullah (as.) halife bırakmadı ki, ben bırakayım. Ama Allah insanların hayrını dilerse, Peygamber'den sonra onları kendi**

hayırları üzerine birleştirdiği gibi, benden sonra da insanları kendi hayırları üzerine birleştirir."[31]

٢٠٢٢ـ (خ م ت د ـ جابر بن سمرة رضي الله عنه) قال: سمعتُ النبيّ صلى الله عليه وسلم يقول: «**يكونُ بَعدي اثْنا عشر أميرا، فقال كلمة لَم أسْمَعْها فقال أبي: إنَّهُ قال: كُلُّهُمْ من قُرَيشٍ**».

وفي رواية قال : « **لا يَزالُ أمْرُ النّاسِ ماضيا ما وَلِيَهُمْ اثْنا عشر** رَجُلا ، ثُمَّ تكلَّمَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بكلمةٍ خَفِيَتْ عَلَيَّ ، فَسَأَلتُ أبي: مَاذا قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال: قال: **كُلُّهمْ من قريش**» هذا رواية البخاري ، ومسلم .

وفي أخرى لمسلم قال : انطلقتُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ومَعي أبي ، فَسَمِعتُهُ يقولُ: «**لا يَزَالُ هذا الدِّينُ عزيزا مَنيعا إلى اثْني عَشَر خليفة**».فقال كلمة أصمَّنيها النَّاسُ ، فقلتُ لأبي: ما قال؟ قال: « **كُلُّهم من قريشٍ**».

وفي أخرى له قال: دَخَلْتُ مع أبي على النبيّ صلى الله عليه وسلم فَسَمِعْتُهُ يقول: «**إنَّ هَذا الأمرَ لا يَنْقَضي حتى يَمْضيَ فيه اثنا عَشرَ خَليفة**» قال: ثُمَّ تَكَلَّمَ بكلام خَفيَ عَليَّ فقلت لأبي: ما قال؟ قال: «**كُلُّهم من قريش**». وفي أخرى: «**لا يَزالُ الإسلام عزيزا إلى اثْني عشرَ خَليفة – ثم ذكر مثله**».

وفي رواية الترمذي قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم : « **يَكُونُ من بعدي اثنا عَشَرَ أميرا**» قال: ثم تكلم بشيء لم أفْهَمْهُ ، فَسألتُ الذي يَليني ، فقال : « **كُلُّهم من قُرَيش**».

وفي رواية أبي داود قال : سَمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **لا يَزَالُ هذا الدِّينُ قائما حتى يكونَ عليكم اثْنا عَشرَ خليفة ، كلُّهمْ تَجتمعُ عليه الأمّةُ**» فَسَمعتُ كلاما من النبي صلى الله عليه وسلم لم أفْهمْهُ، فقلتُ لأبي : ما يقول ؟ قال : « **كلُّهم من قُرَيش**».

وفي أخرى قال : «**لا يَزالُ هذا الدِّينُ عَزيزا إلى اثني عَشَرَ خليفة**» قال : فكبَّرَ الناسُ وضَجُّوا، ثُمَّ قال كَلمة خفيفة ... وذكر الحديث».

---

[31] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 397; **Tuhfe**, VI, 477.

وفي أخرى بهذا الحديث : وزاد : « فَلَمَّا رَجَعَ إلى مَنْزِله أَتَتْهُ قُرَيشٌ فقالوا : ثُمَّ يَكُونُ ماذا؟ قال : « ثم يكونُ الهَرْجُ».

2.022- Câbir b. Semüre'den rivâyet edilmiştir:

Hz. Peygamber'in;

"Benden sonra on iki Emîr olacak" dediğini duydum. Sonra bir kelime söyledi, ama onu anlayamadım. Babam;

"Hepsi de Kureyş'ten olacak" buyurdu, dedi.[32]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"İnsanların işi, on iki adam onları yönettiği müddetçe yürüyecektir."

Sonra Hz. Peygamber bir kelime daha söyledi, ama ben anlayamadım. Babama;

"- Rasûlullah (as.) ne dedi?" diye sordum.

"- Hepsi de Kureyş'ten olacaktır" buyurdu, dedi.

Bu rivâyetler **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Babamla birlikte Rasûlullah'a (as.) gittim. O'nun şöyle söylediğini işittim:

"Bu din, on iki halifeye kadar aziz ve muhkem olarak devam edecektir."

Arkasından bir şey daha söyledi, ama halkın gürültüsü duymama mani oldu. Babama;

"- Ne dedi?" diye sordum.

"- Hepsi de Kureyş'ten olacak" buyurdu, dedi.

Müslim'in başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Babamla birlikte Rasûlullah'ın (as.) huzuruna girdim. Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini duydum:

"Bu iş, on iki halife gelinceye kadar bitmeyecektir."

---

[32] **Buharî**, Ahkâm, 51; **Müslim**, İmâret, 1/5-9; **Tirmizî**, Fiten, 46/2224; **Ebû Davud**, Mehdî, 1/4279-4280.

Sonra benim anlayamadığım bir kelime daha söyledi. Babama;
"- Ne dedi?" diye sordum. Dedi ki:
"- Hepsi de Kureyş'ten olacak" buyurdu.

Başka bir rivâyette de; **"İslâm, on iki halifeye kadar aziz olarak devam edecektir"** buyurdu denir ve hadîsin mütebakısı aynen tekrarlanır.

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:
"Benden sonra on iki emir gelecek."
Sonra anlayamadığım bir kelime daha söyledi. Yanımdakine sordum:
"- Hepsi de Kureyş'ten olacak" buyurdu, dedi.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:
"Her birinin etrafında bütün ümmetin toplandığı on iki halife başınızda olduğu müddetçe bu din ayakta kalacaktır."
Sonra anlayamadığım bir şey daha söyledi. Babama;
"- Ne diyor?" dedim.
"- Hepsi de Kureyş'ten olacak" buyurdu, dedi.

Başka bir rivâyet de şöyledir:
"Bu din, on iki halifeye kadar aziz olarak devam edecektir."
Bunun üzerine insanlar tekbir getirip gürültü yaptılar. Sonra da hafif sesle bir kelime söyledi..."

Bir başka rivâyette de şu fazlalık vardır:
"Rasûlullah (as.) evine dönünce, Kureyş gelip:
"- Sonra ne olacak?" diye sordu.
"- Sonra kargaşa" buyurdu.

İZAH

Bu hadîs, müşkil rivâyetlerden biridir ve izahı da hayli zordur. Hadîsin zâhiri, bundan önce geçen ve hilâfet süresini otuz yılla sınırlayan hadîse aykırıdır. Ayrıca halifelerin sayısı itibariyle de uyuşmamaktadır. Buradaki on iki rakamını Hz. Peygamber'in telaffuz ettiğine kuşku ile bakılmaktadır.

Hadîste görülen bu müşkülat yüzünden, bu rivâyetle ilgili çok değişik yorumlar yapılmıştır. Bir görüşe göre burada adâletle hükmeden halifeler kastedilmiştir ve kıyâmete kadar bunların sayısı on ikiyi bulacaktır.

Diğer bir görüşe göre, burada fitne döneminin başlangıcına işaret edilmektedir. Başka bir görüşe göre de, aynı dönemde İslâm dünyasında on iki halifenin var olması kastedilmiştir. Söz konusu on iki halife aynı anda ortaya çıkacak ve halk kısım kısım bunlara uyacak. Böylece de tefrika ve dağınıklık başlayacaktır.[33]

الفصل الثاني

فيمن تصحُّ إمامَتُهُ و إمارَتُهُ

II- İMÂMLIĞI VE EMÎRLİĞİ MUTEBER OLANLAR

٢٠٢٣ــ (م ــ) أبو سعيد الخدري رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا بُويِعَ لِخَليفَتَيْنِ فاقْتُلوا الآخرَ منهما» أخرجه مسلم .

2.023- Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"İki halifeye birden bîat edildi mi, sonuncusunu öldürün!"[34]

İZAH

Üniter devlet yapısı, millî varlığın devamı için gereklidir. Millî bünyenin sağlamlığı, ancak ittifak ve bütünlükle sağlanır. Bunun yolu da, devletin üniter bir hüviyete sahip olmasıdır. Farklı kişilerin *yönetim iddiasına kalkıştığı ülkede, millî bütünlük bozulur.* Neticesinde de bütün millet zarar görür. Bu zararı en aza indirmenin

---

[33] Geniş bilgi için bkz., **İbn Hacer**, XIII, 224; **Aynî**, XIV, 281; **Kastalanî**, XV, 212; **Tuhfe**, VI, 471.

[34] **Müslim**, İmâret, 15/61.

yolu da, yönetime başkaldıran ve sonradan halifelik iddiasına kalkışanın bertaraf edilmesidir. Bertaraf etmek için de bütün çareler denenir, hiçbiri fayda etmeyince öldürülmesi de câiz olur. Bu öldürme işi, milletin huzurunu ve selâmetini korumanın ve devlet olmanın faturası olarak görülmelidir.

Osmanlı'da sultanlık iddiasına kalkışan şehzadelerin öldürüldüğünü görürüz ki, bu uygulama hadîsteki hükmün aşırı tatbikî görünümündedir. İslâm, suç işlemeyenin cezalandırılmasını câiz görmez.

٢٠٢٤ـ (م ـ **عرفجة بن شريح** رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **مَن أتاكُمْ وأَمرُكم جَميعٌ على رجل واحد يريدُ أنْ يَشُقَّ عصَاكُمْ ، أو يُفرِّقَ جَمَاعَتَكم، فاقتُلوهُ**». أخرجه مسلم .

2.024- Arfece b. Şureyh'den[35] rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"İdareniz, bir adamın üzerinde müttefik iken, sizin asânızı kırmak (birliğinizi parçalamak) **veya topluluğunuzu dağıtmak isteyeni hemen öldürün!"**[36]

٢٠٢٥ـ (خ م ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**كانت بَنُو إسْرَائيل تَسُوسُهُمُ الأنْبياء ، كُلما هَلَكَ نبيٌّ خَلَفَهُ نَبيٌّ ، وإنَّهُ لا نَبيَّ بعدي، وسيكون بعدي خُلَفاءُ فَيَكْثُرُونَ** ، قالوا : فما تأمُرُنا ؟ قال : **أَوْفُوا بِبَيعَةِ الأول ، ثم أعطوهُمْ حَقَّهم ، واسألوا الله الذي لكم ، فإنَّ الله سَائِلُهُمْ عَمَّا استَرْعَاهُمْ**».أخرجه البخاري ، ومسلم .

---

[35] **Arfece b. Şureyh el-Kindî el-Eşcaî:** Sahabîdir. Babasının ismi konusunda farklı rivâyetler vardır. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Kendisinden Ziyâd b. Ilâka ve Ebû Hâzim el-Eşcaî rivâyet etti. Hadîsleri **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[36] **Müslim,** İmâret, 14/60.

2.025- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

"İsrâiloğullarını Peygamberler idare ediyordu. Peygamberlerden biri ölünce, yerine bir başka Peygamber geçiyordu. Ama benden sonra Peygamber gelmeyecektir. Benden sonra halifeler gelecek ve onlar da çok olacaklar."

Dediler ki:

"- O zaman bize ne buyurursunuz?"

Buyurdu ki:

"- İlk bîat ettiğiniz kişiye sadık kalın! Sonra onlara haklarını verin! Kendi hakkınızı da Allah'tan isteyin! Çünkü Allah onlara, idare ettikleri kişilerin haklarını soracaktır."[37]

İZAH

Hadîs, bir halifeye bîat edildikten sonra ikincisine de bîat edilecek olsa, ilk bîatın sahih, ikincisinin haram olduğunu belirtmektedir. İlk bîata vefâ gösterilmelidir, ikinci bîat bâtıldır, ona vefâ göstermek de câiz değildir.

"Onlara hakkını verin!" cümlesi; itâat edin, verginizi verin anlamındadır.

"Hakkınızı Allah'tan isteyin!" cümlesi de, haksızlığa uğrasanız bile, müslümanların birliğini bozmaktan, fitne ve isyan çıkarmaktan sakının, Allah'a havale edin, çünkü Allah onlara bunun hesabını mutlaka soracaktır demektir. Yöneticinin zulüm ve haksızlık yapması, halkın da aynı şeyi yapması için gerekçe olamaz.

٢٠٢٦ـــ (د ـــ أنس بن مالك رضي الله عنه): « أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم استَخْلَفَ ابْنَ أمِّ مكتوم على المدينة مرتين» أخرجه أبو داود .

2.026- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.), kendi yerine Medîne'de iki defa İbn Ümmi Mektûm'u vekil bıraktı.[38]

---

[37] **Buharî**, Enbiyâ, 50; **Müslim**, İmâret, 10/44-45.

[38] **Ebû Davud**, Harac, 3/2931.

İZAH

Bilindiği üzere **İbn Ümmi Mektûm,** âmâ sahâbelerdendir. Hakkında **Abese** sûresi nâzil olmuş ve ondan sonra Rasûlullah'ın (as.) iltifatlarına mazhar olmuştur.

Siyer kaynakları, **İbn Ümmi Mektûm'**un sadece iki defa değil, 13 defa **Medîne'**de vekil bırakıldığını kaydederler.

٢٠٢٧ــ (خ ت س ــ أبو بكرة رضي الله عنه) قال : لقد نَفَعَني الله بكلمة سمعتُها من رسول الله صلى الله عليه وسلم أيامَ الجَمل ، بَعدَمَا كِدْتُ أنْ أَلحقَ بأصحاب الجمل فأقاتلَ معهم ، قال : لَمَّا بَلَغَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أنَّ أهلَ فَارِسَ مَلَّكُوا عليهم بِنْتَ كِسرَى ، قال : « **لَنْ يُفْلِحَ قَومٌ وَلَّوْا أمْرَهُمْ امْرَأةً**». هذه رواية البخاري .

وفي رواية الترمذي قال : « عَصَمَني الله عز وجل بشيء سمعتُه من رسول الله صلى الله عليه وسلم: **لَمَّا هَلَكَ كِسْرى قال** : « مَنِ **اسْتَخْلَفُوا ؟**» قالوا : ابنتَهُ ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : «**لَنْ يُفْلِحَ قَومٌ وَلَّوْا أمْرَهُمْ امْرأةً**» فَلَمَّا قَدمَتْ عَائشةُ - يعني البصرة - ذَكرتُ قَولَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَعَصَمَني الله به». وفي رواية النسائي مثل الترمذي إلى قوله : « **وَلَّوا أمْرَهُم امرأةً**».

2027- Ebû Bekre anlatıyor:

"Rasûlullah'tan (as.) duyduğum bir sözün faydasını Cemel vakasında gördüm. Cemel vakasına katılıp askerle beraber savaşmaya karar verdiğim bir sırada; *'İranlıların başına Kisrâ'nın kızı kraliçe oldu'* haberi geldiğinde, Rasûlullah'ın (as.) söylemiş olduğu; ***'İşlerini kadınların idaresine bırakan millet felah bulmaz'*** sözünü hatırladım (ve savaşa katılmaktan vazgeçtim)."[39]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî'**nindir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

---

[39] **Buharî**, Fiten, 17; Meğazî, 82; **Tirmizî**, Fiten, 75/2263; **Nesaî**, Kudât, 8.

"Rasûlullah'tan (as.) işittiğim bir sözle Allah beni (Cemel vakasına katılmaktan) korudu. **Kisrâ** ölünce Rasûlullah (as.);

"- **Yerine kimi geçirdiler?"** diye sordu.

"- Kızını!" diye cevap verdiklerinde, buyurdu ki:

"- **Bir kadını başlarına getiren millet felah bulmayacaktır.**"

Hz. Âişe, Basra'ya gelince, Rasûlullah'ın (as.) bu sözünü hatırladım ve Allah bu söz sayesinde (savaşa katılmaktan) beni korudu."

Nesaî'nin rivâyeti de **Tirmizî**'ninki gibidir. Yalnız **Nesaî**'de, Ebû Bekre'nin bu son cümlesi yoktur.

İZAH

Hz. Peygamber, hicretin 7. yılında çeşitli devlet başkanlarına mektuplar göndermişti. **Abdullah b. Huzâfe**'yi de **İran Kisrâ**'sına göndermişti. **Kisrâ**, Hz. Peygamber'in mektubunu parçalamıştı. Bunu duyan Rasûlullah (as.) da; **"Allah da onun mülkünü parçalasın!"** diye bedduâ etmişti. Nitekim çok geçmeden **Kisrâ** ölmüş, yerine kızı **Bûran** kraliçe olunca da Hz. Peygamber; **"İşlerini kadınların idaresine bırakan millet felah bulmayacaktır"** buyurmuş ve çok geçmeden de İmparatorluk parçalanmış, müslümanlarm hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Hz. Peygamber'in bu sözü; ya **Kisrâ**'nın davranışına karşı Rasûlullah'ın (as.) bir temennisi olduğu veya **Sâsânî İmparatorluğu**'nun geleceğini gördüğü için böyle söylediği şeklinde anlaşılmıştır.

Hadîsin râvisi **Ebû Bekire, Hz. Âişe** ile birlikte **Cemel** vak'asma katılmak istemiş, ama Rasûlullah'ın (as.) o sözünü hatırlayarak bundan vazgeçmişti. Bu rivâyet, kadınların, hâkimlik görevini yürütmelerini câiz görmeyenlerin delilidir. Ancak İslâm hukukçularından bazıları bu görüşe katılmayarak kadının bu görevi yapmasının câiz olduğunu söylemişlerdir.[40]

---

[40] Bkz., **Aynî**, XVIII, 58; XXIV, 204; **İbn Hacer**, VII, 734.

الفصل الثالث

فيما يجب على الإمام و الأمير

III- İMÂMIN VE EMÎRİN GÖREVLERİ

٢٠٢٨ـــ (خ م ت د ـــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **كُلُّكُمْ رَاعٍ ، وَمَسْؤولٌ عن رَعيَّته ، فالإمامُ رَاعٍ ، ومَسْؤولٌ عَن رَعيَّته ، والرجلُ رَاعٍ في أهله ، وهو مَسؤولٌ عن رَعيَّته ، والمرأةُ في بَيْتِ زَوجِها راعيةٌ، وهي مَسؤولَةٌ عن رَعيَّتها ، والخادم في مال سيده راعٍ ، وهو مسؤول عن رَعيَّته**» قال: فَسمعتُ هؤلاء من النبي صلى الله عليه وسلم، وأحسبُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**والرجلُ في مالِ أبيه راعٍ، ومَسؤولٌ عن رعيّته، فَكُلُّكُمْ رَاعٍ، وكُلُّكم مَسؤولٌ عن رعيّته**». وفي رواية مثله إلا قَوْلَهُ: «**والرجلُ في مَال أبيه**».

وفي أخرى : « **والعبدُ رَاعٍ في مَالِ سيِّده ، وهو مسؤولٌ**». هذه رواية البخاري ، ومسلم .

وفي أخرى للبخاري قال : « **ألا كُلُّكُمْ راعٍ ، وكُلُّكُمْ مَسؤولٌ عن رَعيَّته ، الأميرُ الذي على النَّاسِ ، والرجلُ على أَهل بيته ، وهو مَسؤولٌ عن رَعيَّته ، والمرأةُ رَاعيَةٌ على أهْلِ بَيْتِ زوجها ، وولده ، وهي مسؤولَةٌ عنهم ، وَعَبدُ الرَّجل راعٍ على مال سيِّده ، وهو مَسْؤولٌ عنه، ألا كُلُّكُمْ رَاعٍ ، وكُلُّكُمْ مَسؤولٌ عن رَعيَّته**». وأخرج الترمذي ، وأبو داود الرواية الأخيرة التي للبخاري .

2.028- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğin duydum:

"Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden sorumlusunuz. Devlet başkanı çobandır ve halkından sorumludur. İnsan âilesinin çobanıdır, âile efradından sorumludur. Kadın kocasının evinde çobandır, güttüğünden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malının çobanıdır ve güttüğünden sorumludur."

Ben bunları Hz. Peygamber'den duydum. O'nun şunları da söylediğini zannediyorum:

"İnsan, babasının malının çobanıdır ve güttüğünden sorumludur. Hülasa hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz."[41]

RİVÂYETLER

Buna benzer başka bir rivâyette, sadece; **"İnsan, babasının malından sorumludur..."** cümlesi yoktur.

Diğer bir rivâyette; **"Köle, efendisinin malının çobanıdır, o da sorumludur"** denir.

Bu rivâyetler, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Buharî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Şunu iyi bilin ki, hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz. Emîr, insanların çobanıdır. İnsan da âilesinin çobanıdır ve idare ettiklerinden sorumludur. Kadın, kocasının, hâne halkının ve çocuğunun çobanıdır, o da onlardan sorumludur. Köle, efendisinin malının çobanıdır, o da ondan sorumludur. Hâsılı biliniz ki, hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz."

Tirmizî ve **Ebû Davud, Buharî**'nin bu son rivâyetini tahric ettiler.

İZAH

Hadîste geçen **"çoban"** kelimesinden maksat; yöneten, idare eden, âmir pozisyonunda olandır. Sorumluluk taşıyandır. Bu noktadan bakıldığında küçük-büyük, erkek-kadın, hür-köle herkesin belli bir sorumluluğu ve yöneticiliği vardır. İşte herkes, idaresi ve yönetimi kendisine tevdî edilmiş şeylerden görevi oranında sorumludur.

---

41 **Buharî**, Ahkâm, 1; Cuma, 11; İstikraz, 20; Itk, 17, 19; Vesâyâ, 9; Nikâh, 81, 90; **Müslim**, İmâret, 5/20; **Tirmizî**, Cihâd, 27/1705; **Ebû Davud**, İmâret, 1/2928.

"Çoban" aynı zamanda koruyup gözeten demektir. Buna göre istisnasız herkes, kendi çobanlığının şumûlüne girenleri koruyup gözetmek, salâhını ve mutluluğunu temine çalışmak aslî görevidir.

İzahına çalıştığımız hadîste, çobanlıkla tavsif edilen birkaç zümre vardır:

1- Devlet Başkanı: Bütün milletin çobanı, yöneticisi ve âmiridir. Milletin maslahatını sağlamak ve aralarında adâletle hükmetmekle yükümlüdür.

2- Âile Reisi: Âile fertlerinin yöneticisidir. Onların yetiştirilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, çocukların hayata hazırlanması, onların eğitim ve terbiyesi, âile fertleri arasında adâletle hareket edilmesi onun görevidir.

3- Evin Hanımı: O da evin idaresinden, kocasının malını iyi idare etmekten, çocuklarının eğitim ve terbiyesinden sorumludur.

4- Çocuk: O da âilesinin imkânlarını israf etmemekle, âilenin malını-mülkünü meşru ölçüde kullanmakla yükümlüdür.

5- Köle-Hizmetçi: O da hizmetini üstlendiği kişilere karşı sorumludur. Onların çıkarlarını korumak, malını muhafaza etmekle yükümlüdür.

Ve neticede **"herkes"**in bir çobanlığı, yöneticiliği vardır ve **"herkes"** yönetimini üstlendiği işinden sorumludur.

İbn Adiy'in sahih bir senedle rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

"إنَّ اللّهَ سائِلٌ كُلَّ راعٍ عَمّا استَرْعاهُ حَفِظَ ذلكَ أوْ ضَيَّعَه"

"Yüce Allah her yöneticiye, yönetimini kendisine vermiş olduğu şeyi koruyup korumadığının hesabını soracaktır."

Taberânî'nin rivâyet ettiği başka bir hadîste de şöyle buyurulur:

"ما مِنْ راعٍ إلاّ يُسْئَلُ يومَ القيامةِ أقامَ امْرَ اللّه أمْ اضاعَهُ"

"Her çobana kıyâmet günü, sürüsüne Allah'ın emrini uygulayıp uygulamadığının hesabı sorulacaktır."

Netice olarak istisnasız herkesin bir çobanlığı ve sorumluluğu vardır. Bu çobanlığını dürüstçe, âdil olarak, Allah'ın rızasına uygun

şekilde yürütmek zorundadır. Allah'ın divanında da bu **"çobanlık ve sorumluluk"**un hesabı mutlaka görülecektir.[42]

٢٠٢٩ــ (ت د ــ أبو مريم الأذري رحمه الله) قال : دَخَلْتُ على مُعاوية فقال : مَا أَنْعَمَنا بِكَ أَبا فُلان ؟ - هي كلمةٌ تقولها العرب - فقلتُ : حَدِيثٌ سمعتُه أُخْبِرُكَ به ، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « مَنْ وَلاّهُ اللهُ شَيْئاً من أُمُورِ المسلمين فَاحْتَجَبَ دُونَ حَاجَتِهِمْ وَخَلَّتِهِمْ وفقرِهِم احْتَجَبَ اللهُ دُونَ حَاجَتِهِ وخَلَّتِه ، وفَقْرِه يَوْمَ القيامَةِ» قال :« فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رَجُلاً على حَوَائِجِ النَّاسِ».أخرجه أبو داود .

وفي رواية الترمذي : عن عمرو بن مُرَّةَ الجهني : أَنَّهُ قال لمعاوية : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « مَا مِنْ إمَامٍ يُغْلِقُ بَابَهُ دُونَ ذَوِي الحَاجَةِ والخَلَّةِ والمَسْكَنَةِ ، إلا أَغْلَقَ اللهُ أَبْوَابَ السَّماءِ دُونَ خَلَّتِه وحَاجَتِه ، ومَسْكَنَتِه» فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رجلا على حوائجِ الناس.

وله في أخرى : عن أبي مريم صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم . وذكر نحوه .

2.029- Ebû Meryem el-Ezdî'den[43] rivâyet edilmiştir:

"Bir gün Muâviye'nin huzuruna girmiştim: Bana dedi ki:

"- Seni hangi rüzgâr attı, yâ ebâ fulân?"

"- Rasûlullah'tan (as.) işittiğim bir hadîsi size hatırlatmak istedim. O buyurdu ki:

"Allah, müslümanların işlerinden birini bir kişinin uhdesine verir ve o da müslümanların ihtiyaçlarına, dertlerine ve sıkıntılarına perde olursa, Allah da kıyâmet günü onun ihtiyaç, dert ve sıkıntısına perde olur."

Râvi dedi ki:

---

[42] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 121.

[43] **Ebû Meryem, Amr b. Mürre b. Abs el-Cühenî el-Ezdî**: Sahabîdir. **Bedir** savaşından önce İslâm'a girmiş, ancak **Bedir** savaşına katılamamıştı. Hz. Peygamber'den sonra önce **Mısır**'a göçtü sonra **Filistin**'e yerleşti. Kendisinden amcazâdesi Ebû'ş-Şemmâh el-Ezdî ve Ebû'l-Hasan el-Cezerî rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. Muâviye döneminde **Filistin**'de vefat etti.

"Bunun üzerine Muâviye, halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir görevli tayin etti."[44]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî'nin Amr b. Mürre el-Cühenî'den naklettiğine göre, o, Muâviye'ye şöyle dedi:

"Ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kapısı ihtiyaç, dert ve istek sahiplerine kapalı olan yöneticinin ihtiyaç, dert ve isteklerine karşı Allah da gök kapılarını kapatır."

Bunun üzerine Muâviye, insanların ihtiyaçları ile ilgilenmek üzere bir adam tayin etti."

Tirmizî, aynı hadîsi Rasûlullah'ın (as.) ashâbından Ebû Meryem'den de rivâyet etmiştir.

İZAH

Ebû Davud'un rivâyetinde; **"perde olursa"** diye geçen cümle, **"engel olursa"** anlamındadır.

Burada halkın dinî ve dünyevî her türlü zarûri ihtiyacı ile yöneticinin ilgilenmesi ve bu alanda gerekli düzenlemelerin mutlaka yapılması, halkın sesine kulak verilmesi emredilmektedir.

Tirmizî'nin rivâyetinde adı geçen **Amr b. Mürre** ile **Ebû Meryem** aynı kişidir. **Ebû Meryem, Amr**'ın künyesidir.

٢٠٣٠ـــ (م س ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **إنَّ الْمُقْسطِينَ عند الله على مَنَابِرَ من نُورٍ عن يَمينِ الرَّحْمنِ – وكلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ – الَّذينَ يَعْدِلُونَ في حُكْمِهِمْ وأهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا**». أخرجه مسلم ، والنسائي

2.030- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[44] **Tirmizî**, Ahkâm, 6/1332; **Ebû Davud**, Harac, 13/2948.

"Âdil davrananlar Allah katında, Rahman'ın sağ tarafında - gerçi Rahman'ın her iki tarafı da sağdır- **nûrdan minberler üzerinde bulunacaklardır. Onlar hükümlerinde, âileleri ile kendi velâyetleri altında bulunanlar hakkında adâlet gösterenlerdir."**[45]

İZAH

Mülkün temeli olan adâlet, bütün dinî hükümlerin de temeli ve esasıdır. O kadar ki, eğer dünyada adâlet gerçekleştirilmeyecek olursa, mutlaka mahşerde gerçekleştirilecektir. Zulüm ve haksızlık, asla beka vasfına lâyık değildir, ârızîdir. Esas olan adâlettir. Üstelik, kendisinin, anne-babasının ve akrabalarının aleyhine dahi olsa adâlet...

" يَاايها الذين آمنوا كونوا قَوَّامين بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّه و لَوْ على أَنْفُسِكُم أوِالْوالدَيْن والأَقْرَبين إنْ يَكُنْ غَنيًّا أوْ فقيرًا

"Ey iman edenler, adâleti tam yerine getirerek Allah için şahidlik yapın. Kendinizin, anne-babanızın, akrabanızın aleyhine dahi olsa, *(şahidlik yaptığınız kişiler)* ***zengin veya fakir de olsa*** *(adâletten ayrılmayın!)..."*[46]

İzahına çalıştığımız hadîste âdil davrananların Allah katındaki değerleri belirtilmektedir. Onlar, Rahman güzel ismine sahip Yüce Allah'ın sağ tarafında nûrdan kürsüler üzerine kurulacaklar...

Hadîsteki **"nûrdan minberler"**den maksadın ne olduğu konusunda iki görüş vardır:

1- Nevevî'ye göre bu minberlerin hakikat olması muhtemeldir. Buna göre onlar gerçekten nûrdan minberler üzerine oturacaklardır.

2- Kadı İyâz'a göre ise hakikat olabileceği gibi kinâye olması da muhtemeldir. Buna göre ifade, onlara verilecek olan yüksek mevkilerden ve faziletlerden kinâyedir.

Hadîsin son cümlesinde bu faziletin sadece hilâfet görevinde âdil davrananlara mahsus olmadığı, vâlilik ve hâkimlikte, âile reisliğinde,

---

[45] **Müslim**, İmâret, 5/18; **Nesaî**, Âdâb, 1.

[46] Nisa, 135.

yetim malında, vakıf ve benzeri işlerin mütevelliliği konusunda adâlete riâyet edenler için de söz konusu olduğu ifade edilmektedir.

Şüphesiz ki, bir tek kişiye dahi olsa yapılan haksızlık ve zulmün hesabını kıyâmette verebilmek çok zordur. Orada adâletin tahakkuku için zâlimin sevabı mazluma verilecek, yetmediği takdirde mazlumun günahı zâlimin sırtına vurulacaktır. Bir tek kişiye yapılan zulmün neticesi bu olursa, bütün millete yapılan haksızlık ve zulmün neticesi ne olur acaba?!..

٢٠٣١ـــ (خ م ـــ الحسن البصري رحمه الله) قال: عَادَ عُبَيْدُ الله بنُ زياد مَعْقِلَ بْنَ يسار المُزَنِيَّ في مَرَضِهِ الذي مَات فيه، فقال مَعْقِلُ: إني مُحَدِّثُك حديثا سَمِعْتُهُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم - لو علمتُ أنَّ لِي حياة مَا حَدَّثْتُكَ - إني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرعِيهِ الله رَعيَّة، يموت يَوْمَ يَمُوتُ وهو غَاشٌّ لِرَعيَّته إلا حَرَّمَ الله عليه الجَنَّةَ»**.

وفي رواية: **«فَلَمْ يَحُطْها بِنَصِيحَة، [إلا] لَمْ يَجِدْ رَائحَةَ الجَنَّةِ»**. هذه رواية البخاري، ومسلم.

وفي أخرى لمسلم: **« مَا مِنْ أمِيرٍ يَلِي أُمُورَ المُسلمينَ ، ثم لا يَجْهَدُ لهم ، وَيَنْصَحُ لهم ، إلا لم يَدْخُلْ مَعَهُمُ الجَنَّةَ»**.

2031- el Hasan el-Basrî[47] anlatıyor:

---

[47] **Ebû Saîd, el-Hasan b. Yesâr el-Ensârî el-Basrî**: 21-110/642-728. **Meysân** esirlerinden bir kölenin oğludur. **Medîne**'de doğdu, **Vâdî'l-kurâ**'da yetişti. Babası Zeyd b. Sâbit'in, annesi Ümmü Seleme'nin âzâdlısı idiler. Küçük Hasan'ı avutmak için Ümmü Seleme'nin zaman zaman memesini verdiği rivâyet edilir. Müfessir, muhaddis, hâfız, fakîh, kelâmcı, edîb, âbid ve zâhidi. Son derece fasîhti. Zengin bir ilmî birikime sahipti. **Basra**'daki tâbiîlerin efendisi kabul edilirdi. Bir ara kadılık da yapmıştı. Helâli haramı en iyi bilenlerdendi. Fikirlerinde Hz. Ömer'e benzetilirdi. Hadîsleri mana ile rivâyet eder, çok tedlîs yapar, mürsel rivâyette de bulunurdu. Özellikle Enes b. Mâlik'in en meşhur talebesidir. Başta tefsir alanında olmak üzere on kitabı bilinmektedir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Ubeydullah b. Ziyâd[48], Ma'kıl b. Yesâr el-Müzenî'nin ölümü ile neticelenen hastalığı sırasında onu ziyarete gitmişti. Ma'kıl dedi ki:

"- Sana, Rasûlullah'tan (as.) işittiğim bir hadîs söyleyeceğim. Eğer yaşayacağımı bilseydim, onu sana söylemezdim. Ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Allah bir kulu, bir millete yönetici yapar ve o da halkını aldatmış olduğu halde ölürse, Allah ona cenneti haram eder."[49]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"...onlara gerekli nasihatte bulunmazsa, cennetin kokusunu alamaz"** şeklindedir.

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim'**indir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Bir Emîr, müslümanların işlerini üzerine alır, sonra da onlar için çalışmaz ve onlara nasihatte bulunmazsa, onlarla birlikte cennete giremez."

İZAH

Ubeydullah b. Ziyâd, Muâviye'nin **Basra** valisi idi.

Ma'kıl'ın, bu hadîsi ölüm döşeğine düşmeden söylememesinin sebebi; muhtemelen zâlim ve kan dökücü bir kişiliğe sahip olan **Ubeydullah'**ın zarar verebileceği endişesi olmalıdır.

---

[48] **Ebû Hafs, Ubeydullah b. Ziyâd b. Ebîhi**: ö. 67/686. Emevîlerin ünlü komutanı ve valisidir. Babası, Ebû Süfyan'ın gayri meşru çocuğu idi; bu yüzden ona Ziyad b. Ebî Süfyan dendiği gibi, meşrû babası bilinmediği için babasının oğlu anlamına gelecek şekilde **Ziyâd b. Ebîhi** diye de meşhur olmuştur. Ubeydullâh, henüz 22 yaşında iken 55/674 yılında Muâviye'nin **Basra** valisi oldu. Horasan valiliği de yaptı, **Bîken**'i fethetti. **Ceyhun** nehrini geçen ilk Arap olduğu rivâyet edilir. Yezîd b. Muâviye'in de **Kûfe** valiliğini yaptı. Son derece kan dökücü biriydi. Hz. Hüseyin'i öldüren, başını huzuruna getirten ve elindeki değneği onun ağzına, burnuna ve gözüne sokarak hakaretler eden adamdır. İran krallarından birinin kızı olan annesi Mercâne ona; "**Allah Rasûlü'nün kızının oğlunu öldürdün, cenete giremeyesin**" diye beddua etmişti. Nihayet kendisi de **Kûfe**'de öldürüldü ve başı kesildi. Başı bir örtü ile kapatılmışken bir yılanın gelip onun başını yediği görülmüştü.

[49] **Buharî**, Ahkâm, 8; **Müslim**, İman, 63/227; İmâret, 5/21.

Hadîste yöneticiler hakkında üç husus zikredilmektedir:

1- Hiçbir konuda halkını aldatmamak, hilekârlık yapmamak,

2- Daima onların salahı ve mutluluğu için çalışmak,

3- Doğru yolu bulmaları için onlara yol göstermek, telkin, irşad ve nasihatlerde bulunmak, eğitim ve terbiyeleri için gerekli düzenlemeleri yapmak.

Her üç husus da yöneticinin halkına karşı olan sorumluluğudur. Bu sorumluluğu yerine getirmemek, netice itibariyle halka zulümdür. Zulüm, bazen insanların canına, malına ve namusuna tecavüz etmek şeklinde tezahür eder. Ama bir yöneticinin halkın hukukunu gözetmemesi, dinî ve dünyevî alanda ihtiyaç duydukları şeyleri kendilerine vermemesi, suç işleyenleri gerektiği şekilde cezalandırmaması, masumları korumaması ve halkının mutluluğu için çalışmaması da zulümdür.

Hadîste geçen **"...cenneti haram eder... cennetin kokusunu alamaz..."** cümleleri; ya zulmü helal saydıkları için küfre düşecekleri ve cennet yüzü görmeyecekleri anlamındadır, yahut da **Müslim**'in rivâyetinde ifade edildiği üzere, zulmün haram olduğuna inandıkları halde yine de halka zulmettiklerinden dolayı **"...onlarla birlikte cennete giremeyecekler"** anlamındadır. Zumlun ne kadar büyük bir günah olduğunu belirtmek için kullanılan bir mübâlağa ifâdesi olması da mümkündür.

٢٠٣٢ـ (م ـ **الحسن البصري** رحمه الله) أنَّ عَائذَ بْنَ عَمْرو - وكان من أصحاب رسولِ الله صلى الله عليه وسلم - دَخَلَ على عُبَيْدِ الله بْنِ زياد فقال : أي بُنَيَّ ، إني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ : « **إنَّ شرَّ الرِّعَاء الحُطَمَةُ** » ، فَإيَّاكَ أنْ تكُونَ منهم ، فقال له : اجْلِسْ ، فإنما أنتَ من نُخَالَة أصحابِ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « **وهل كان لهم نُخَالَةٌ ؟ إنما النخالةُ بعدهم، وفي غيرهم** ». أخرجه مسلم .

2.032- el-Hasan el-Basrî'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber'in ashâbından Âiz b. Amr[50], Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna girip dedi ki:

"- Evlâdım, ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Şüphesiz ki çobanların en kötüsü, insafsız olanlardır. Sakın onlardan olma!"

Ubeydullah, Âiz'e;

"- Otur! Sen ancak Rasûlullah'ın (as.) ashâbının posa kısmındansın" dedi. Âiz de cevaben;

"- Onların posa olanı var mıydı ki? Posa, ancak onlardan sonra gelenlerde ve onlardan başkalarında zuhur etti" karşılığını verdi.[51]

İZAH

Hadîste merhametsiz, gaddar, insafsız gibi vasıfların bir yöneticide asla bulunmaması gerektiği ifade buyurulmaktadır. Hadîsin sonunda da, bu hükümden pek hoşlanmayan **Basra** valisi **Ubeydullah** ile ashâbdan **Âiz b. Amr** arasında geçen bir tartışmayı görüyoruz. İbaredeki **"kepek"** lafzı, işe yaramayan, değersiz şey anlamındadır. **Âiz'in** değerlendirmesi ehl-i sünnetin anlayışına uygun düşmektedir.

٢٠٣٣ـ (م ـ عدي بن عميرة الكندي رضي الله عنه) أَنَّ عَائِذَ بْنَ عَمْرٍو - وكانَ من أصحابِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم - دَخَلَ على عُبَيْدِ الله بْنِ زيادٍ فقال : أي بُنَيَّ ، إنِي سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ : « **إنَّ شَرَّ الرِّعَاءِ الحُطَمَةُ** » ، فإيَّاكَ أَنْ تَكُونَ منهم ، فقال له : اجْلِسْ ، فإنما أنتَ من نُخَالَةِ أصحابِ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **وهل كان لهم نُخَالَةٌ ؟ إنما النخالةُ بعدهم ، وفي غيرهم** ». أخرجه مسلم .

2.033- Adiy b. Amîre el-Kindî'den[52] rivâyet edilmiştir:

---

[50] **Ebû Hübeyre, Âiz b. Amr b. Hilâl el-Müzenî el-Basrî**: ö. 61/681. Sahabîdir, **Hudeybiye** seferine ve Rıdvân bîatına katılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikamet etti. Kendisinden Hasan el-Basrî veMuâviye b. Kurra rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî, Müslim** ve **Nesaî**'de tahric edildi. **Basra**'da vefat etti.

[51] **Müslim**, İmâret, 5/23.

Ben, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim:

"Bir göreve tayin ettiğimiz herhangi biriniz, bir iğneyi veya daha fazlasını bizden gizleyecek olursa, bu hıyânettir; kıyâmet günü onu mutlaka getirecektir."

Bunun üzerine Ensâr'dan siyah bir adam kalktı. Sanki ben onu hâla görür gibiyim. Dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, verdiğin görevi benden geri al!"

"- Ne oldu sana?"

"- Sizin şöyle şöyle söylediğinizi duydum."

"- Ben onu şimdi (tekrar) **söylüyorum: Kimi memur tayin edersek, az veya çok ne varsa bize getirsin. Ondan kendisine verileni alır, verilmeyeni bırakır."**[53]

İZAH

Hadîste sözü edilen görevden maksat, zekât tahsildarlığıdır. Kendisine bu görev tevdî edilen kişi, topladığı her şeyi hazineye teslim etmekle mükelleftir. Bu maldan zimmete bir şey geçirilmesi bütün müslümanların hukukuna tecavüzdür. Bunun hesabı da, bütün insanların gözleri önünde görülecektir.

Hadîs, her ne kadar zekâtla alakalı ise de, bütün görevler için aynı ölçünün esas olduğu tartışma götürmez.

Hadîste görevden affını isteyen kişi, bu görevi hakkıyla yerine getiremeyip bütün müslümanların vebâlini üstleneceği endişesini taşımakta idi.

---

[52] **Ebû Zürâre, Adiyy b. Amîre b. Ferve el-Kindî el-Hadramî**: ö. 40/660. Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra **el-Cezîre**'ye göçtü **Ruha**'ya (Urfa) yerleşti. Kendisinden Kays b. Ebî Hâzim ve Recâ' b. Hayve rivâyet etti. Rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. **Urfa**'da vefat etti.

[53] **Müslim**, İmâret, 7/30. Musannıf, işaret etmemekle birlikte hadîs **Ebû Davud** tarafından da rivâyet edilmiştir; Akdıye, 5/3581.

٢٠٣٤ـ (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أحبُّ النّاس إلى الله يوم القيامة وأدْناهُمْ منه مَجْلسا : إمَامٌ عَادِلٌ ، وأبغضُ النّاس إلى الله تعالى ، وأبعدهم منه مجلسا : إمَامٌ جَائرٌ». أخرجه الترمذي .

2.034- Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kıyâmet günü insanların Allah'a en sevgili ve makam itibariyle en yakın olanı, âdil devlet başkanıdır. İnsanların Allah'a en menfur ve makam itibariyle en uzak olanı da zâlim devlet başkanıdır."[54]

الفصل الرابع

في كراهية الإمارة و منع من سألها

IV- EMÎR OLMANIN ZARARLARI VE TALİP OLANA GÖREV VERMEMEK

٢٠٣٥ـ (د ـ المقدام بن معد يكرب رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ضَرَبَ على مَنْكِبَيْه ، ثم قال له: «أفْلَحْتَ يا قُدَيْمُ إنْ مُتَّ ، ولم تكن أميرا ، ولا كاتبا ، ولا عَرِيفا» أخرجه أبو داود .

2.035- el-Mikdâm b. Ma'dîkerib'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.), onun omuzlarına vurdu, sonra da dedi ki:

"Ey Mikdamcık; Emîr, Kâtip, Arîf olmadan ölürsen, kurtuldun demektir."[55]

---

[54] **Tirmizî,** Ahkâm, 4/1329. Hadîsin râvîlerinden **Atıyye b. Sa'd el-Avfî** zayıftır.

[55] **Ebû Davud,** Harac, 5/2933. Hadîs, sened açısından zayıftır.

İZAH

Şüphesiz ki liderlik ve yöneticilik, câzip, nefse hoş gelen görevlerdir. Bunun yanında sorumluluğu en çok olan da odur. Her şeyden önce bu görevde kul hakları konusu, en ön planda kendini gösterir. Üstelik sadece bir kişinin hakkı da değil, bütün milletin hakkı söz konusudur.

Sonra âdil olabilmek de çok kolay değildir. İnsanın duyguları, çıkarları ve nefsî istekleri yanında âdil davranmasını engelleyen pek çok etken de her toplumda görülür. Bütün bunların üstünden gelebilmek son derece zordur. Ayrıca kişilerin değil, bütün milletin maslahatını hedef alan icraatlarda bulunmak da kolay değildir.

İşte bu ve benzeri hususlar, yöneticiye fazladan yüklenen sorumluluklardır. İnsan, fert olarak kendi hayatının hesabını vermek zorunda olduğu gibi, yönetici olduğu takdirde, ayrıca yöneticiliğin yüklediği sorumlulukların hesabını da vermek zorundadır.

Kabul etmek gerekir ki, bu hesabı verebilmek çok zordur. İşte bu yüzdendir ki Hz. Peygamber, bu tür sorumluluklar yüklenmeyen kişinin kurtuluşunun daha kolay olacağını söylemektedir. Çünkü o, sadece kendi yaşantısının hesabını verecektir.

E m î r; devlet başkanı, vali gibi insanları yöneten üst düzey görevlilere denir.

Kâtip ve **Arîf** ise; Emîrin yardımcılarıdır. **Kâtip**, sekreterya hizmetlerini yürüten, **Arîf** de, memleket ve millet ahvâli hakkında **Emîr**'e bilgi sunandır, tedbir öneren uzmandır.

Hadîste, bu türlü görevleri üstlenmemek tavsiye edilmektedir. Bu, yöneticiliğin büyük sorumluluk yükleyeceğinden dolayı olduğu kadar, insanları eğitmek gayesi de güdüldüğünden dolayıdır. Çünkü insan, yaratılış itibariyle şöhret olmaya, insanların başına geçmeye isteklidir. Yaratılıştan gelen bu duygu, eğitimle ıslah edilmezse, ihtiraslar kabarır, iktidar kavgaları çoğalır, toplumun huzuru kaçar. Liyâkatsiz kişilerin iş başına geçmesine yol açar. Müteâkip hadîslerde de görüleceği üzere Rasûlullah (as.), bu konuda istekte bulunmayı da doğru bulmamaktadır. Esas olan halkın istemesidir.

Kabul etmek gerekir ki, kendisi tâlip olmadan, milletin, lâyık olan kişiyi başına geçirmesi, her zaman mümkün olmamaktadır. Bu,

bütün milletin son derece şuûrlu, kültürlü, ileri görüşlü, çıkarlarından ve nefsî duygularından arınmış olmasını gerektirir ki, bu mümkün değildir. Öyleyse ehliyetli ve liyâkatli kişilerin de, sorumluluğa talip olmaları bir vecibedir. Aksi halde liyâkatsiz kişilerin iş başına gelmelerine sebep olur ki, bu, bütün millet için vebâldir, kötülüktür. Bu vebâlden en büyük payı da, herhalde sorumluluktan kaçan liyâkatli kişiler alır.

٢٠٣٦ــ (م د ــ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال : قلتُ : يا رسولَ الله ، ألا تستعملني؟ قال : فضرب بيده على منكبي ثم قال : « يا أبا ذرّ ، إنّك ضعيف ، وإنّها أمانة ، وإنّها يوم القيامة خزيٌ وندامةٌ ، إلا من أخذها بحقّها ، وأدَّى الّذي عليه فيها».

وفي رواية قال له : « يا أبا ذرّ ، إني أراك ضعيفا ، وإني أحبُّ لك ما أحبُّ لنفسي ، لا تأمَّرنَّ على اثنين ، ولا تولَّينَّ مال يتيم».أخرجه مسلم . وأخرج أبو داود الثانية .

2.036- Ebû Zer el-Ğifarî anlatıyor:

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bana bir memurluk veremez misin?"

Rasûlullah (as.) elini omuzuma koydu ve sonra dedi ki:

"- Yâ Ebâ Zer! Sen, zayıfsın. Memurluk ise emânettir; kıyâmet gününde de nedâmet ve rüsvaylıktır. Ancak onu hak ederek alan ve üzerine düşeni yapan kişiler müstesnâ..."[56]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette de şöyle buyurdu:

"- Yâ Ebâ Zer; ben seni zayıf görüyorum. Ben, kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişiye bile âmirlik yapma, yetim malının velâyetini de üstüne alma!"

Hadîsi **Müslim** tahric etti. İkincisini **Ebû Davud** da tahric etti.

---

[56] **Müslim**, İmâret, 4/16-17; **Ebû Davud**, Vesâyâ, 4/2868. Musannıf, işaret etmemekle birlikte hadîs, **Nesaî**, Vesâyâ, 10'da da rivâyet edilmiştir.

İZAH

Hadîs, önemli bir kaide getirmektedir: Görevin gerektirdiği hizmetleri edâdan âciz olan kişiler göreve getirilmemelidir. Çünkü bu hem millete, hem de bizzat şahsın kendisine büyük kötülük olur. Özellikle görevin hakkını veremeyenler, âhirette rezil-rüsvay olacaklar ve büyük pişmanlık duyacaklardır.

Hadîste geçen, **Ebû Zer**'in zayıflığı, memurluk görevini edâda yetersiz ve liyâkatsiz olduğu anlamındadır.

٢٠٣٧ـ (د ـ غالب القطان رحمه الله) عن رجل من الأنصار عن أبيه عن جَدّه : أنَّ قوما كَانُوا على مَنْهلٍ من المَناهل، فلمَّا بَلَغَهُمْ الإسلامُ جَعَلَ صَاحِبُ الماء لقومه مائة من الإبلِ على أن يُسْلِمُوا ، فأسلَمُوا ، وقَسَمَ الإبلَ بينهم ، وبَدَا لَهُ أنْ يَرْتَجِعَها ، فَأَرْسَلَ ابْنَهُ إلى النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : ائْت النبيَّ ، فَقُل [له] : إنَّ أبي يُقرِئُكَ السلامَ ، وإنَّهُ جَعَلَ لقومه مائة من الإبلِ على أنْ يُسْلِمُوا ، فَأسلَمُوا ، وقَسَمَ الإبلَ بينهم ، وبَدا له أنْ يَرْتَجِعَها منهم ، أفهو أَحَقُّ بهَا ، أمْ هُمْ ؟ فإن قال لك: لا ، أو نعم فَقُلْ له : إنَّ أبي شَيْخٌ كبير ، وهو عَرِيفُ الماءِ ، وإنهُ يَسْأَلُكَ أنْ تَجْعَلَ لِي العِرافَةَ بعده ، فأتاه ، وقال له : إنَّ أبي يُقرِئك السلام ، فقال: « **عليك ، وعلى أبيك السلامُ**»، فقال : إن أبي جَعَلَ لقومه مائَة من الإبلِ على أن يُسلموا ، فأسلموا وَحسُنَ إسلامُهُمْ ، ثم بَدَا لَهُ أنْ يَرْتَجِعهَا منهم ، أَفَهُوَ أحَقُّ بها ، أم هم ؟ قال : «**إنْ بَدَا له أنْ يُسلِّمَهَا لهم فَلْيُسَلِّمْها ، وإنْ بَدا له أنْ يَرْتَجِعَهَا فهو أَحَقُّ بها منهم ، فإن أسْلَمُوا فلهم إسلامُهُمْ ، وإنْ لم يُسلِمُوا قُوتِلُوا على الإسلام**» ، وقال : إنَّ أبي شَيخٌ كَبيرٌ ، وهو عريفُ الماء ، فإنه يَسألُكَ أن تَجْعَلَ لِي العِرَافَةَ بعدَهُ ، فقال: « **إنَّ العِرَافَةَ حَقٌّ، ولابُدَّ للنَّاسِ مِنْ عِرافَة ، ولكنَّ العُرفَاء في النَّار**». أخرجه أبو داود .

2.037- Ğâlib el-Kattân[57], babası ve dedesi kanalıyla bir Ensârî'den rivâyet ediyor:

---

[57] **Ebû Süleyman, Ğâlib b. Ebî Ğaylân (Hutâf) el-Kattân el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Enes b. Mâlik'i dinlemiştir. Kendisinden İsmail b. Uleyye ve Şu'be rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Bir kavim, bir su kaynağının başında oturuyordu. Onlara İslâm ulaşınca, suyun sahibi olan kişi, kavmine, müslüman oldukları takdirde yüz deve vereceğini söyledi. Bunun üzerine onlar da müslüman oldular. O da develeri, aralarında taksim etti. Sonra da develeri geri almayı düşündü. Oğluna;

"- Hz. Peygamber'e git, O'na; *'babamın selâmı var. O, müslüman olmaları karşılığında kavmine yüz deve vadetmiş ve onlar da müslüman olmuşlardı. O da develeri aralarında taksim etti. Ama sonra develeri onlardan geri almayı düşündü. Bu develere babam mı, yoksa o insanlar mı daha çok hak sahibidir?'* diye sor!" diyerek Rasûlullah'a (as.) gönderdi. Oğluna şunu da tenbih etti:

"Rasûlullah (as.) sana, *'evet'* veya *'hayır'* dese de, O'na; *'Benim babam, yaşlıdır, ama suyu bilen biridir. Senden, onun ölümünden sonra Arîflik görevini bana vermeni istiyor'* de!"

Çocuk, Rasûlullah'a (as.) gelip dedi ki:

"- Babamın size selâmı var."

"- Sana da, babana da selâm olsun!.."

"- Babam, müslüman olmaları karşılığında kavmine yüz deve vadetmişti. Onlar da müslüman oldular ve müslümanlıkları da güzel oldu. Sonra babam, onlardan develeri geri almayı düşündü. Bu develer babamın mı, yoksa onların mı hakkıdır?"

"- Eğer baban, develeri onlara teslim etmeyi düşünmüşse, versin! Yok, geri almayı düşünmüşse, develer babanın hakkıdır. Şayet o insanlar müslüman olduysalar, müslümanlıkları kendilerinedir. Ama müslüman olmadılarsa, İslâm adına öldürülürler."

"- Babam yaşlı, ama suyu bilen biridir. Senden, onun ölümünden sonra Arîflik görevini bana vermeni istiyor."

"- Arîflik haktır, insanlar için gereklidir. Ama Arîfler cehennemdedir."[58]

---

[58] **Ebû Davud**, Harâc, 5/2934.

İZAH

Yaşlı kişinin suyu bilmesinden maksat; suyun sahibi olması, su çıkarmasını bilmesi ve ihtiyaç duyanlara dağıtmasıdır. Bir konuda bilgi sahibi olan ve bu bilgisini pratiğe koyan kişiye **"Arîf"**, bu göreve de **"Arîflik"** denir.

Hadîste **Arîflik**'in hak ve insanlar için gerekli olduğu belirtilirken, hemen arkasından da **Arîfler**'in cehennemde olduğu ifade ediliyor. Ancak hadîs, **"ensârdan bir adam"** diye meçhûl bir senedle rivâyet edilmektedir.

Hiç şüphesiz ki halkın meselelerini ve ihtiyaçlarını bilen, devlet başkanı adına bu işleri yürüten, hallemediklerini devlet başkanına arz eden kişilerin varlığı gereklidir. Ama bu görevlerini hak ve adâlet ölçüsüyle yerine getirmeyenler, büyük vebâl altına girerler. Hadîste tenakuz gibi görünen ifade, bu şekilde anlaşılmalıdır.

Her şeye rağmen bu hadîs zayıftır. Senedinde meçhul râviler vardır, bilinenler de zayıflıkla itham edilmişlerdir.

٢٠٣٨ــ (خ م ت د س ــ عبد الرحمن بن سمرة رضي الله عنه) قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **يَا عَبدَ الرَّحمن ، لا تَسأَلِ الإِمَارَةَ ، فإِنَّكَ إنْ أُوتيتَها عَن مَسْأَلة وُكِلْتَ إليها، وإن أُعْطيتَهَا مِنْ غَيْرِ مَسأَلَة أُعنْتَ عَلَيها ، وإذا حَلَفْتَ على يَمينٍ فَرَأيتَ غَيرَها خيرا مِنْها فائت الَّذِي هو خيرٌ ، وكَفِّر عن يَمينكَ**» أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي . وأخرج أبو داود ، والنسائي [منه] إلى قوله : « **أُعِنْتَ عليها**» .

2.038- Abdurrahman b. Semüre'den rivâyet edilmiştir:

Bana Rasûlullah (as.) dedi ki:

"- Ey Abdurrahman! Emîrlik isteme; çünkü şayet isteğin üzere sana Emîrlik verilirse, onunla tek başına bırakılırsın. Ama talebin olmadan sana verilirse, yardıma mazhar olursun. Bir şeye yemin ettiğinde, şayet ondan gayrısını yapmayı daha hayırlı görürsen, yeminine keffaret ver ve hayırlı olanı yap!"[59]

---

[59] **Buharî**, Ahkâm, 5, 6; Eymân, 1; Keffaretu'l-Eymân, 10; **Müslim**, İmâret, 3/13; **Ebû Davud**, Harac, 2/2929; **Tirmizî**, Nüzûr, 5/1529; **Nesaî**, Âdâbu'l-Kudât, 5.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud ve **Nesaî** de, yemin kısmı hariç ilk bölümünü tahric ettiler.

İZAH

Yöneticilik talebinin hoş karşılanmaması, öncelikle insan hırsını dizginleme gayesine yöneliktir. Gerçi bunun amelî sonucu da vardır. O da, hırsla onu ele geçirmeye çalışan insanın, kendi hırsıyla baş başa kalması, insanların destek ve yardımını kazanamamasıdır. Hatta Allah'ın yardımına da mazhar olamamasıdır. Çünkü Allah, ihtiras sahiplerinin, ihtiraslarını gerçekleştirmelerine yardım etmez. İnsan, her türlü yardımdan mahrum kalınca da, yükü ile baş başa kalır. Hz. Peygamber; "ولا تَكِلْني إلى نفسي" ; **"Yâ Rabbî, beni, kendimle baş başa bırakma!"** duâsıyla, insanın hiçbir zaman ve hiçbir konuda Allah'ın yardımından âzâde olamayacağını belirtmiştir. Üstelik yöneticilik, çok zor ve ağır bir iştir. Bu ağır işte Allah'ın yardımına mazhar olamayan hem dünyasını, hem de âhiretini mahvetmiş olur.

Her şeye rağmen, liyâkatli olan kişilerin yöneticilik talebinde bulunması da gayr-ı meşrû değildir. Aksine ehil olanın kendini gizlemesi, sorumluluğu mûciptir. **Hz. Yusuf** ve **Hz. Süleyman'**ın bu türlü taleplerde bulundukları, Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmektedir:

Hz. Yusuf'la ilgili âyette, O'nun talebi şöyle ifade edilir:

"قال اجْعَلْني على خَزائِنِ الأرض"

"Beni Mısır'ın hazine bakanı yapın; çünkü ben iyi korur, iyi bilirim."[60]

Hz. Süleyman da Rabbine şöyle duâ eder:

"قال رَبِّ اغْفِرْلي وَ هَبْ لي مُلْكًا لا يَنْبَغي لأحَد مِنْ بَعْدي"

"Ey Rabbim, beni bağışla! Bana öyle bir mülk ver ki, benden sonra hiç kimsede olmasın!"[61]

---

[60] Yusuf, 55.

[61] Sâd, 35.

Elbette ki ideâl olanı, insanların en lâyık olan kişiyi bulmalarıdır. Bu durumda tâlip olmak doğru olmaz. Ama yönetimin ehil ellere gitmeme ihtimali karşısında tâlip olmak da, meşrû zeminde mücadele etmek de câizdir, hatta gereklidir.[62]

Hadîsin ikinci bölümünde yeminle ilgili bir konuya temas edilmektedir. İnsan bir şeye yemin eder de, sonra yeminini yerine getirmenin sakıncalı olacağını, aksini yapmanın daha hayırlı olacağını görürse, yeminini bozup keffaret vermesi gerekir. Böyle bir halde yeminde ısrar, meşrû değildir.

٢٠٣٩ــ (خ س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «إنَّكم ستَحرِصُونَ على الإمَارَة، وستَكُونُ نَدَامَةً يوم القيَامَةِ ، فَنِعْمَتِ المُرضِعَةُ ، وبِئْسَتِ الفَاطِمَةُ».

وفي رواية أنه موقوف على أبي هريرة . أخرجه البخاري ، والنسائي .

2.039- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Siz, Emîrliği hırsla istiyorsunuz; ama kıyâmet günü o, pişmanlık getirecektir. O ne iyi süt anadır, ama ne kötü sütten kesilmedir!"[63]

İZAH

Yöneticilik konusundaki bu olumsuz ifadelerin hepsi, âdil davranamayacak kişiler içindir. Böylelerinin âkıbeti, hem insanlar tarafından kınanma, hem de kıyâmet günü pişmanlık sebebidir, çünkü ilahî cezaya yol açar. Ancak âdil olanlar için de, çok büyük bir mükâfat söz konusudur.

Son cümledeki **"...ne iyi süt anadır!..."** cümlesinden gâye şudur:

Yöneticilik insana itibar, makam-mevki kazandıran bir iştir. Bu sayede insanın şöhreti yayılır, sözü muteber olur. Bu itibarla duyguları tatmin olur. Tıpkı süt emen bir çocuğun karnı doyunca

---

[62] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 133.

[63] **Buharî**, Ahkâm, 7; **Nesaî**, Âdâbu'l-Kudât, 5.

mutmain olması gibi... Ama yöneticinin sütten kesilmesi çok acıdır. İnsanı yıkar, kahreder. Bu sütten kesilmeden gâye, ya iktidarı kaybetme halindeki ızdıraptır, ya da âhirette bundan dolayı hesaba çekilmedir. Dünyada emdiğin sütün hesabını vermektir. Her sözünün kanun kabul edildiği dünyadaki iktidar döneminin bitip kanun önüne çıkmaktır. Herkese hesap soran insan olmak yerine, herkesten ve her şeyden hesap sorulan pozisyona düşmektir.

٢٠٤٠ـــ (خ م د س ـــ **أبو موسى الأشعري** رضي الله عنه) قال: دَخَلْتُ على النبيِّ صلى الله عليه وسلم أنا ورجلان من بني عمي فقال أحدهما: يا رسولَ الله ، أَمِّرْنا على بعض مَا وَلاكَ الله عزَّ وجلَّ ، وقال الآخرُ مثل ذلك ، فقال: «**إِنَّا وَاللهِ لا نُولِّي هذا العملَ أحداً سَأَلَهُ، أو أحداً حَرَصَ عليه**» هذه رواية البخاري ومسلم. وقد جاء أطول من هذا بزيادة فيه أوجبت ذكره في موضع آخر من الكتاب .

وفي رواية أبي داود قال : انْطَلَقْتُ مَعَ رَجُلَيْنِ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَتَشَهَّدَ أَحَدُهُما، ثم قال: جئنا لتَسْتَعِينَ بنَا على عملك ، وقال الآخر مثلَ قَولِ صَاحِبِه ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: «**إِنَّ أَخْوَنَكم عندنا مَنْ طَلَبَهُ**».فاعْتَذَرَ أبو موسى إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : لم أَعلَمْ لِمَا جَاءا له ، فلم يَسْتَعِنْ بهما على شيءٍ حتى مات.

وفي رواية النسائي قال : أَتَاني نَاسٌ من الأشعريِّين ، فقالوا : اذهب مَعنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فإنَّ لنا حاجَة ، فَذَهَبْتُ مَعهم ، فقالوا : يا رسول الله ، اسْتَعِنْ بنا في عَملك ، قال أبو موسى : فاعتذَرْتُ ممَّا قالوا ، وأخبرتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أنّي لا أدري مَا حَاجَتُهم ، فَصَدَّقَني وَعَذَرني ، وقال : « **إنَّا لا نَسْتَعِينُ في عَملنا بِمَن سَأَلَنا**».

وللنسائي في رواية أخرى أطولُ من هذه وستجيء مع روايات البخاري ومسلم في موضعها.

2.040- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edilmiştir:

"Yanımda amcamın iki oğlu olduğu halde Rasûlullah'ın (as.) huzuruna girdim. Amcazâdelerimden bir dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Yüce Allah'ın sana verdiği görevlerden bazısını bize verseniz..."

Diğeri de buna benzer şeyler söyledi. Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Vallahi biz bu işi, onu isteyene veya hırsla onu talep edene vermeyiz."[64]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Bu hadîsin bundan daha uzun ve ziyâdeli bir rivâyeti daha vardır, ama onun başka bir bölümde zikredilmesi gerekmektedir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"İki kişiyle birlikte Rasûlullah'ın (as.) huzuruna gittim. Biri teşehhüd getirdi ve dedi ki:

"- Biz, bazı görevleri bize vermeniz için geldik."

Diğeri de arkadaşı gibi konuştu. O zaman Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Bizim nezdimizde sizin en hâininiz, görev talep edeninizdir."

Bunun üzerine **Ebû Musa**, Hz. Peygamber'den özür diledi ve onların böyle bir talep için geldiklerini bilmediğini söyledi. Hz. Peygamber de ölünceye kadar onlara hiçbir görev vermedi."

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Bana Eş'arî kabilesinden bir gurup insan geldi. Dediler ki:

"- Bizi Rasûlullah'a (as.) götür, çünkü bizim buna ihtiyacımız var."

Onları götürdüm. Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bize bir görev ver!"

Ebû Musa diyor ki:

"Ben onların sözlerinden dolayı Rasûlullah'tan (as.) özür diledim ve böyle bir talepte bulunacaklarından haberim olmadığını söyledim. Rasûlullah (as.) da beni doğruladı ve özrümü kabul buyurdu. Sonra da dedi ki:

"Biz görevlerimizi, isteyen kişiye vermeyiz."

---

64 **Buharî**, Ahkâm, 7, 12; İcâre, 8; İstitâbe, 2; **Müslim**, İmâret, 3/14; **Ebû Davud**, Harac, 2/2930; **Nesaî**, Âdâbu'l-Kudat, 4.

Nesaî'nin bundan daha uzun bir rivâyeti daha vardır. **Buharî** ve **Müslim**'in uzun rivâyetleriyle birlikte ileride gelecektir.[65]

الفصل الخامس

في وجوب طاعة الإمام والأمير

V- İMÂMA VE EMÎRE İTÂATİN FARZİYETİ

٢٠٤١ـ (خ ـ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**اسْمَعوا وأطيعوا وإن استُعمِلَ عليكم عبدٌ حَبشيٌّ ، كأنَّ رأسَهُ زَبيبةٌ ، ما أقامَ فيكم كتابَ الله**».

وفي رواية : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال لأبي ذَرٍّ: « **اسْمَعْ ، وأطِعْ ، ولو لحَبَشيٍّ، كأنَّ رَأْسَهُ زَبيبَةٌ**» أخرجه البخاري .

2.041-Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kafası kuru üzüm tanesi gibi olan Habeşli bir köle bile başınıza yönetici olsa, aranızda Allah'ın Kitab'ını uyguladığı müddetçe dinleyin ve itâat edin!.."[66]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.) Ebû Zerr'e şöyle buyurdu:

"Başı kuru üzüm tanesi gibi olan bir Habeşli bile olsa dinle ve itâat et!"

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

---

[65] Bkz., hadîs no; 6179.

[66] **Buharî**, Ahkâm, 4; Ezan, 54, 56.

İZAH

Hadîs, mutlak olarak devlet başkanına itâatin farz olduğunu âmirdir. Ancak bunun tek şartı, Başkan'ın, Allah'ın Kitab'ını uygulamasıdır. Tek kelime ile bunun ifâdesi, adâlettir.

İslâm hukukçuları, kölenin devlet başkanı olamayacağında görüş birliği halindedirler. Buna rağmen faraza köle, herhangi bir şekilde iktidarı ele geçirecek olsa, ona da mutlaka itâat edilmelidir.

"...Başı kuru üzüm tanesi gibi..." ifadesi, Habeşli insan tipinin tasviridir.

٢٠٤٢ـ (م ت س ـ **أم الحصين الأحمسية** رضي الله عنها) قالت: حَجَجْتُ مَعَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم حَجَّةَ الوداعِ، فرأيْتُهُ حينَ رَمَى جَمْرَةَ العَقَبَة وانصرَفَ، وهو على راحلَته، ومعه بلالٌ وأُسَامَةُ: أَحَدُهُما يقودُ بِهِ رَاحِلَتَهُ، والآخرُ رافعٌ ثوبَهُ على رأسِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم يُظِلُّهُ من الشمس، قالت: فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قَولا كثيرا لم أفهمهُ ثُمَّ سَمعتُهُ يقولُ: **«إِنْ أُمِّرَ عليكم عَبْدٌ مُجَدَّعٌ – حَسِبْتها قالت: أسودُ – يَقُودُكمْ بِكِتابِ الله فاسمعوا [لَهُ] وأَطيعوا»**.

وفي روايه : نحوه في الإمارة فقط ، وقال : « **عَبْدا حَبَشيا مُجَدَّعا**».وقال : إنَّها سَمِعَتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بِمنى ، أو بعرفات. هذه رواية مسلم .

وفي رواية الترمذي قالت: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَخْطُبُ في حَجَّة الوداعِ، وعليه بُرْدٌ قد التَفَعَ به من تَحْتِ إِبْطه، قالت: فأنا أنْظُرُ إلى عَضَلَة عَضُده ترْتَجُّ ، سَمعتُه يقول: **«يَا أَيُّها النَّاسُ اتَّقُوا الله، وإن أُمِّرَ عليكم عَبْدٌ حَبَشيٌّ مُجَدَّعٌ، فاسْمَعوا وأَطيعوا ما أقام فيكم كتابَ الله»**.

وفي روابة النسائي نحو من رواية الترمذي ، إلا أنه لم يذكر البُرْدَ والتَّلفعَ به .

2.042- Ümmü'l-Hasîn el-Ahmesiyye[67] anlatıyor:

---

[67] **Ümmü'l-Hasîn bint İshak el-Ahmesiyye**: Hanım sahabîlerdendir. Veda haccına katılmıştı. Künyesiyle meşhurdur, ismi bilinmemektedir. Kendisinden torunu Yahya b. el-Hasîn rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Vedâ haccında Rasûlullah'la (as.) beraber haccettim. O'nu, Akabe cemresini atıp dönerken gördüm. Kendisi devesinin üzerinde idi. Yanında Bilâl'le Üsâme vardı. Biri deveyi sevk ediyor, öbürü de elbisesini kaldırıp Rasûlullah'ı (as.) güneşten koruyordu. Bu arada Hz. Peygamber pek çok şey söyledi, ama ben anlayamadım. Sonra O'nun şöyle dediğini duydum:

"Başınıza, burnu ve kulakları kesik bir köle -zannederim siyah köle dedi- **dahi Emîr olsa, sizi Allah'ın Kitab'ı ile yönettiği müddetçe dinleyin ve itâat edin!"**[68]

RİVÂYETLER

Benzer bir rivâyette; **"...uzuvları kesik Habeşli bir köle..."** denir ve bunu da Minâ veya Arafat'ta Rasûlullah'tan (as.) duyduğunu söyler.

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Vedâ haccında Rasûlullah (as.) bürdesini koltuğunun altından vücûduna sarmış olduğu halde iken dinledim. Ben o sırada O'nun pazılarına bakıyordum, kasları hareket halindeydi. Şöyle diyordu:

"- Ey insanlar! Allah'tan korkun. Başınıza uzuvları kesik Habeşli bir köle dahi Emîr olsa, aranızda Allah'ın Kitab'ını tatbik ettikçe dinleyin ve itâat edin!"

Nesaî'nin rivâyeti de **Tirmizî**'nin rivâyeti gibidir. Yalnız o, bürde ve sarma olayını zikretmez.

٢٠٤٣ـــ (خ م س ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « **مَنْ أطاعني فقد أطاعَ الله ، ومَنْ عصاني فقد عَصى الله ، ومَنْ يُطعِ الأمِيرَ فَقَدْ أطَاعَني ، ومَنْ يَعصِ الأميرَ فَقد عَصَاني**».

---

[68] **Müslim**, İmâret, 8/37; **Tirmizî**, Cihâd, 27/1706; **Nesaî**, Bîat, 26.

وفي رواية مثله ، وفيه : « وَإِنَّمَا الإمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ ، وَيُتَّقَى بِهِ ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللهِ وَعَدَلَ ، فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا ، وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ ، كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ وِزْرًا». أخرجه البخاري ، ومسلم ، وأخرج النسائي الرواية الأولى .

وفي أخرى للبخاري مثله ، وفي أوله : « نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ ...» ثم ذكره .

2.043- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bana itâat eden Allah'a itâat etmiş, bana isyan eden de Allah'a isyan etmiş olur. Emîr'e itâat eden de bana itâat etmiş, ona isyan eden bana isyan etmiş sayılır."[69]

RİVÂYETLER

Benzer bir rivâyette de şu ifadeler yer alır:

"İmam ancak kalkandır; onun peşinden savaşa gidilir ve onunla korunulur. Allah'tan korkmayı emreder ve âdil davranırsa, bundan dolayı mükâfat alır. Şayet başka emirler verirse, onun günahını kendisi yüklenir."

Hadîsi, **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İlk rivâyeti **Nesaî** de tahric etti.

Buharî'nin buna benzer başka bir rivâyeti daha vardır. Onun başında; **"Biz ümmetlerin sonuncusuyuz, ama öne geçenleriz..."** denir.

İZAH

Bu hadîste itâate değer üç merci zikredilmektedir:

Birincisi Allah: Mutlak olarak itâate lâyık yegâne varlıktır. Asla O'nun üzerinde bir temyiz makamı yoktur. O, kulları üzerinde mutlak tasarruf sahibidir.

İkincisi Allah'ın Rasûlü: O'na da mutlak olarak itâat zorunluluğu vardır. Bu zorunluluğu koyan da Allah'tır. Allah şöyle buyurur:

---

[69] **Buharî**, Ahkâm, 1; Cihâd, 109; **Müslim**, İmâret, 8/33; **Nesaî**, Bîat, 27.

"Allah'a itâat edin!.. Rasûl'e de itâat edin!.."[70]

Başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Rasûl'e itâat eden Allah'a itâat etmiş olur."[71]

Çünkü Rasûl (as.), Allah'ın emirlerinden başka bir şeyi insanlara emretmez. Binâenaleyh O'nun emirlerini yerine getiren, Allah'ın emirlerini yerine getirmiş olur.

Üçüncüsü de Devlet Başkanı: Bundan sonra gelecek olan hadîslerde de görüleceği üzere Devlet Başkanı'na da itâat zorunludur. Yalnız Allah ve Rasûlü daima hayrı, adâleti ve hakkı emretmelerine mukabil, Devlet Başkanları her zaman hayır ve adâlet emretmeyebilirler. Bazen kendileri zulüm ve haksızlık yapar, vatandaşları da zulümlerine ortak etmek isteyebilirler. Bu itibarla Allah ve Rasûlüne itâat mutlak gerekli olmasına rağmen, Devlet Başkanı'na mutlak itâat söz konusu değildir. Nitekim ulu'l-emre itâati emreden âyet-i kerimede bu husus, veciz bir telmihle ifade ediliyor:

"Allah'a itâat edin!.. Rasûl'e de itâat edin!.. Sizden olan ulu'l-emre de..."[72]

Burada **"itâat"** fiili, Allah ve Rasûlü için ayrı ayrı tekrar edilmekte, ama ulu'l-emr için **"itâat"** fiili tekrar edilmemekte, sadece atıfla yetinilmektedir. Bu terkip, Allah ve Rasûlüne mutlak itâatin gerekli olduğu, ancak Devlet Başkanı'na mutlak itâatin şart olmadığı manasını ifade eder. Bu âyetin devamı da, aynı manayı pekiştirmektedir:

"...Eğer bir şeyde ihtilafa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasûlüne havale ediniz!"

Burada söz konusu olan, ihtilaf edilen meselede kime müracaat edileceğidir. Merci olarak Allah ve Rasûlü tekrar edilmekte, ama ulu'l-emr'den bahsedilmemektedir. Bu da onlara itâatin mutlak olmadığı, hak ve adâletten ayrılmaları halinde emirlerine

---

[70] Nisa, 59.

[71] Nisa, 80.

[72] Nisa, 59.

uyulmasının gerekli olmadığı manasına gelir. Zaten ma'siyet emri, kimden gelirse gelsin asla itâat edilmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de, her hâl ü kârda anne babaya itâat emredilmesine ve bu emir de Allah'a iman ve ibadetle yanyana zikredilmesine rağmen, onların meşrû olmayan emirlerine de uyulması istenmez. Şöyle buyrulur:

"Anne-baban, eğer bilmediğin bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa, onlara itâat etme! Ama sen yine de onlara dünyada ma'rûf ölçüde dostluk yap!"[73]

Öyleyse Allah ve Rasûlü'nden gayri hiç kimseye mutlak itâat yoktur.

Burada karşımıza başka bir husus çıkmaktadır. İtâatin zıddı isyan olduğuna göre, onlara itâat gerekli olmayınca isyan mı edilmelidir?...

Şüphesiz ki birine itâatin gerekli olmaması, ona isyanın vâcib olduğu anlamına gelmez. Sadece meşrû olmayan emirleri yerine getirilmez. Çünkü isyan bazen daha büyük zulümlere, masum kanının dökülmesine de sebep olur. Neticesi silahlı kıyâma varacak olan bir anarşi ve terör hareketine İslâm'ın cevaz vermesi beklenemez. Zulme ve masum kanının dökülmesine yol açmadan zulüm ve haksızlığı ortadan kaldırmak için meşru zeminde her çareye başvurulur. Ama asla meşrûiyet çiğnenmez. Gâyeye ulaşmak için her vasıtayı mübah saymak, İslâm'ın hak ve adâlet anlayışıyla bağdaşmaz.

٢٠٤٤ ـ (م ت ـ **وائل بن حُجر** رضي الله عنه) قال : سَأَل سَلَمَةُ بْنُ يَزِيد الجُعْفِيُّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: يا نَبِيَّ الله، أرَأَيْتَ إنْ قَامَتْ علينا أُمَرَاءُ يَسأَلُونَا حَقَّهم، ويَمنعونَا حَقَّنَا، فما تَأْمُرنا ؟ فأعْرَضَ عنه ، ثم سأله فأعرَضَ عَنْهُ ثم سأله في الثانية - أو في الثَّالثة - فَجَذَبَهُ الأشعثُ بنُ قَيسٍ فقال: «**اسْمعوا وأطِيعُوا، فإنَّما عليهم مَا حُمِّلُوا، وعليكم ما حُمِّلْتم**». هذه رواية مسلم .

[73] Lokman, 16

واختصره الترمذي قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ورجلٌ يَسألُهُ – فقال : أَرأَيتَ إنْ كان عَلَيْنا أُمَرَاءُ يَمنعونا حَقَّنا ويسألونا حَقَّهُمْ ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **اسْمعوا وأطِيعُوا ، فإنَّما عليهم مَا حُمِّلوا ، وعليكم ما حُمِّلتُم**» .

2.044- Vâil b. Hucr anlatıyor:

Seleme b. Yezid el-Cu'fî[74], Rasûlullah'a (as.) şöyle sordu:

"- Ey Allah'ın elçisi! Şayet başımıza kendi haklarını bizden isteyen, ama bizim hakkımızı bize vermeyen yöneticiler gelirse ne yapmamızı emredersiniz?..."

Hz. Peygamber yüzünü çevirdi. Seleme tekrar sordu, yine yüzünü çevirdi. İkinci -veya üçüncü- defa soruyu tekrarlayınca, Eş'as b. Kays[75] onu çekti. O sırada Rasûlullah (as.) da şöyle buyurdu:

"- Siz dinleyin ve itâat edin! Onlara ancak yüklenmiş oldukları vebâl, size de yüklendiğiniz vebâl vardır."[76]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

---

[74] **Seleme b. Yezîd el-Cu'fî el-Kûfî**: Sahabîdir, annesi Cu'fe kabilesinin kıraliçesi idi. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşmiştir. Kendisinden Alkame b. Kays ve Yezîd b. Mürre rivâyet etti. İsminin Yezîd b. Seleme olduğu da rivâyet edilmiştir. Hadîsi **Nesaî**'de tahric edildi.

[75] **Ebû Muhammed, el-Eş'as b. Kays b. Ma'dîkerib el-Kindî**: ö. 40/661. Sahabîdir. Hicrî 10'da Kinde heyetiyle birlikte Hz. Peygamber'e gelerek müslüman olmuştu. Kinde heyetinin reisi idi. Hz. Peygamber onun kız kardeşi Kuteyle ile nişanlanmış, ama Kuteyle **Medîne**'ye gelemeden Rasûlullah (as.) vefat etmişti. Hz. Ebû Bekir döneminde **Kinde** ve **Hadramut** valisi oldu. Sonra isyan etti ve Halifenin ordusuyla savaştı. Sulh yapıldıktan sonra Hz. Ebû Bekir'e gelip irtidat etmediğini yeminle teyid etti. Halife de onu bağışladı ve kendisini kız kardeşiyle evlendirdi. Sonra **Irak** fethine katıldı; **Kadisiye, Celûla, Medâyin** ve **Nihâvend** savaşlarına iştirak etti. Elçi olarak **Kisrâ**'ya gitti ve onu İslâm'a davet etti. **Yermük** savaşına da katıldı ve orada gözünü kaybetti. Bilâhare **Azerbeycan** ve **Ermeniye**'de valilik yaptı. Hz. Ali'ye samimiyetle bağlı idi. Hz. Peygamber'den 9 hadîs rivâyet etmiştir. İslâm'dan önce de içki, kumar ve zinadan sakındığı rivâyet edilir. Oğlu Muhammed de meşhur komutanlardandı. **Kûfe**'de Hz. Ali'den az önce vefat etti, cenazesini Hz. Hasan kıldırdı.

[76] **Müslim**, İmâret, 12/49; **Tirmizî**, Fiten, 30/2199.

Hadîsi **Tirmizî** muhtasar bir rivâyetle tahric eder:

"Bir adam, Rasûlullah'a (as.);

"- Kendi haklarını bizden isteyen, ama bizim haklarımızı bize vermeyen yöneticiler başımıza geçerse ne yapmalıyız?" diye sordu. Rasûlullah (as);

"- Siz yine de dinleyin ve itâat edin! Çünkü onlara ancak yüklendikleri vebâl, size de yüklendiğiniz vebâl vardır" buyurdu.

İZAH

Hadîsteki **"yüklendikleri vebâl"** cümlesinden maksat şudur:

Yöneticilerin görevi, milletin hukukunu gözetmek, refahını sağlamak ve adâlet göstermektir. Onlar bununla mükelleftirler. Yarın Allah'a bunun hesabını vereceklerdir. Bu görevlerini gereken ölçüde yerine getirmedikleri takdirde bunun vebâli, günahı kendilerinedir. Hesabını onlar vereceklerdir.

Size gelince; sizin göreviniz dinleyip itâat etmektir. Kimsenin hakkına tecavüz etmemek, herkese hakkını vermektir. Siz bununla mükellefsiniz. Bu görevinizi yapmadığınız takdirde siz de bundan hesaba çekileceksiniz.

Bu hadîs, yöneticiler zulüm ve haksızlık dahi yapsalar, sabır ve tahammül gösterilmesi gerektiğine delildir. Onların zulmü, bir başka zulüm olan isyana gerekçe yapılamaz. Ama zâlim idârecilere karşı meşrû yolla mücâdele etmek, onların zulmüne mâni olmak ve hatta gerekirse kendilerini bertaraf etmeye çalışmak da dinî ve insanî bir vecîbedir. Hz. Peygamber'in ısrarla itâati emretmesinin sebebi; olur-olmaz her şeye başkaldırmayı önlemek, başıbozukluğun ve insandaki isyan duygusunun yol açacağı zararların önüne geçmek düşüncesi olabilir.

٢٠٤٥ـــ (خ م [ت] ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**إِنَّها ستكُونُ بعدي أَثَرَةٌ وَأُمُورٌ تُنكِرُونَها**» قالوا: يا رسولَ الله، كيفَ تَأْمُرُ مَنْ أَدْرَكَ ذلك منّا؟ قال: «**تؤدُّونَ الحَقَّ الذي عليكم وتَسألُونَ اللهَ الذي لكم**». أخرجه البخاري ومسلم [والترمذي].

2.045- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ki benden sonra adam kayırmalar ve sizin kabul edemeyeceğiniz işler yapılacaktır."

Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bizden o döneme ulaşan birine ne emredersiniz?"

"- Siz, üzerinizdeki hakkı edâ edersiniz, kendi hakkınızı da Allah'tan istersiniz."[77]

İZAH

"Kabul edemeyeceğiniz işler"den maksat, daha önce görülmeyen ve meşru olmayan şeylerdir. Rasûlullah (as.) döneminden uzaklaşıldıkça haksızlıklar, adam kayırmalar ve meşru olmayan pek çok işler yapılacaktır.

Bu vechesiyle hadîs, Rasûlullah'ın (as.) bir mucizesi, bilâhare ortaya çıkacak durumu önceden görüp haber vermesidir.

"Üzerinizdeki hakkı ödemek"ten gâye de; insanın, gerek insanlara, gerek devlete karşı olan görevlerini yerine getirmesi, kimsenin hakkını gasp etmemesi, zekâtını vermesi, gerektiğinde cihada gitmesi ve her türlü sorumluluğunu yerine getirmesidir. İsyana, haksızlığa ve meşrûiyet dışı davranışa kimse mezun değildir. Nitekim hadîsin sonunda işin Allah'a havâle edilmesi istenmektedir.

٢٠٤٦ــ (خ م ت د س ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**على المرء المسلم السَّمعُ والطاعَةُ فيما أحَبَّ أو كَرِهَ، إلا أنْ يُؤمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فإنْ أُمِرَ بِمعصيةٍ، فلا سَمْعَ، ولا طَاعَةَ**». أخرجه الجماعة إلا الموطأ .

2.046- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[77] **Buharî**, Menâkıb, 25; Fiten, 2; **Müslim**, İmâret, 10/45; **Tirmizî**, Fiten, 25/2190.

"Ma'siyetle emrolunmadığı müddetçe, hoşuna gitsin-gitmesin her konuda dinlemek ve itâat etmek, müslümanın görevidir. Ancak ma'siyetle emrolunursa, ne dinlemek vardır, ne de itâat etmek!.."[78]

٢٠٤٧ـ (م س ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**عَلَيْكَ السمعُ والطاعةُ في عُسْرِكَ ويُسْرِكَ، ومَنْشَطِكَ ومَكْرهِكَ وَأَثَرةٍ عليك**» أخرجه مسلم والنسائي.

2.047- Ebû Hureyre, Rasûlullah'tan (as.) şöyle rivâyet eder:

"Darlıkta ve kolaylıkta, tasada ve kıvançta, başkalarının sana tercih edilip kayırıldıklarında da dinlemek ve itâat etmek, senin görevindir."[79]

٢٠٤٨ـ (م ــ **عوف بن مالك** رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول:«**خيارُ أئمّتكُمْ الذين تُحبُّونَهُمْ ويُحبونَكُمْ، وتُصَلُّونَ عليهم، ويُصَلُّونَ عليكم، وَشِرارُ أئمّتكُمُ الّذينَ تُبْغِضُونَهُمْ، ويُبْغِضُونَكمْ، وتَلْعَنُونَهُم ، ويَلْعَنُونَكم**» قال: قُلنا: يا رسول الله، أفَلا نُنابِذُهم [عند ذلك؟] قال: «**لا، ما أقاموا فيكم الصلاةَ، لا، ما أقاموا فيكم الصلاةَ، ألا مَنْ وَلِيَ عليهِ والٍ ، فرآهُ يأتي شيئًا مِنْ مَعصيةِ الله ، فليكره ما يأتي من معصية الله، ولا يَنْزِعَنَّ يَدًا من طاعةٍ**» أخرجه مسلم.

2.048- Avf b. Mâlik anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.)şöyle buyurduğunu işittim:

"İdarecilerinizin en hayırlısı; sizin kendilerini sevdiğiniz, onların da sizi sevdiği ve sizin onlara, onların da size duâ ettiği kimselerdir. En kötüleri de; sizin kendilerinden nefret ettiğiniz, onların da sizden nefret ettiği ve sizin onlara, onların da size lânet ettiği kimselerdir."

Dedik ki:

---

[78] **Buharî**, Ahkâm, 4; Cihâd, 108; **Müslim**, İmâret, 8/38; **Tirmizî**, Cihâd, 29/1708; **Ebû Davud**, Cihâd, 86/2626; **Nesaî**, Bîat, 34.

[79] **Müslim**, İmâret, 8/35; **Nesaî**, Bîat, 5.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, o takdirde onlarla yine de vuruşmayalım mı?"

"- Aranızda namaz kıldıkları müddetçe hayır! İçinizde namaz kıldıkları müddetçe hayır! Ama şunu iyi bilin ki; size biri yönetici olur da Allah'a isyanı ifade eden bir şey yaparsa, siz bu isyandan yüz çevirin. Fakat yine de itâatten elinizi çekmeyin!"[80]

٢٠٤٩ـــ (ت ـــ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**ألا أُخْبِرُكم بخيار أُمَرَائكُم، وَشِرَارِهم ؟ خيارُهم: الذين تُحبُّونَهم، ويُحبُّونَكم، وتَدْعُونَ لَهُمْ ويَدْعُونَ لَكُمْ، وشِرَارُ أُمرائكم: الذين تُبْغِضُونَهُمْ ويُبْغِضُونَكم وتَلْعَنُونَهُمْ ويَلْعَنُونَكُمْ**». أخرجه الترمذي.

2.049- Hz. Ömer, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Yöneticilerinizin en hayırlısı ile en kötüsünü size haber vereyim mi? En hayırlısı; sizin kendilerini sevdiğiniz, onların da sizi sevdiği ve sizin onlara, onların da size duâ ettiği kimselerdir. En kötüleri de; sizin kendilerinden nefret ettiğiniz, onların da sizden nefret ettiği ve sizin onlara, onların da size lânet okuduğu kimselerdir."[81]

٢٠٥٠ـــ (م د ـــ **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «**مَنْ بَايَعَ إمَاما فَأعْطَاهُ صَفْقَةَ يَدِه ، وثَمرةَ قَلْبِه ، فَلْيُطعهُ مَا استطاعَ ، فإنْ جاءَ آخرُ يُنَازِعُهُ فَاضْرِبُوا رَقَبَةَ الآخرِ**».قُلتُ : أنتَ سَمِعْتَ هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ . قال : سَمِعَتْه أُذُنَايَ ، وَوَعَاهُ قَلْبِي ، قلت: هذا ابنُ عَمِّكَ مُعاويةُ يأمُرنَا أن نَفعَلَ ، وَنَفْعَلَ ؟ قال : « **أطعْهُ في طَاعَةِ الله ، واعْصِهِ في مَعْصِيَةِ الله**». هذه رواية أبي داود، وهو

---

[80] **Müslim**, İmâret, 17/66.

[81] **Tirmizî**, Fiten, 77/2264. Bu hadîsin râvîlerinden **Muhammed b. İbrahim ez-Zürakî** zayıftır, **Tirmizî** de hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

طرف من حديث طويل قد أخرجه مسلم بطوله وهو مذكور في كتاب الفتن من «حرف الفاء».

2.050- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bir kimse bir İmâm'a bîat eder de, sağ elinin alkışını (ahdini ve misakını) **ve kalbinin sevgisini ona verirse, elinden geldiği kadar ona itâate devam etsin! Başka biri çıkar da onunla iktidar kavgasına girerse, derhal onun boynunu vursun!"**

Hadîsin râvilerinden Abdurrahman b. Abdi Rabbi'l-Kâbe dedi ki:

"Ben, Abdullah'a;

"- Sen bunu Rasûlullah'tan (as.) işittin mi?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"- Kulaklarım onu işitti, kalbim de anladı."

Ben, tekrar dedim ki:

"- Bak, şu amcanın oğlu Muâviye! Bize bir şeyi yapmamızı emrediyor, biz de yapıyoruz..."

Şu karşılığı verdi:

"- Allah'a itâat hususundaki (emirlerine) itâat et! Ama Allah'a isyan meselesinde sen de ona isyan et!"[82]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir ve **Müslim**'in rivâyet etmiş olduğu uzunca bir hadîsin bir bölümüdür. Bu uzun metin, **Kitabu'l-Fiten**'de gelecektir.[83]

İZAH

Hadîs, buraya muhtasar olarak alınmıştır. Yukarıda da söylendiği gibi tamamı ileride gelecektir.

---

[82] **Müslim**, İmâret, 10/46; **Ebû Davud**, Fiten, 1/4248. Musannıf, kaydetmemekle birlikte hadîs **Nesaî**'de de mevcuttur; Bîat, 25.

[83] Bkz., hadîs no: 7510.

Hadîste, **Abdullah b. Amr b. Âs**'a, **Muâviye**'nin durumunu hatırlatan **Abdurrahman** şunu demek istiyor:

Madem ki Rasûlullah (as.); **"Bir Emîr'e bîat ettiğiniz halde başka biri gelip onunla iktidar kavgasına girişirse, derhal onun boynunu vurun!"** buyurdu, öyleyse vaktiyle biz **Hz. Ali**'ye bîat etmişken, **Muâviye** sonradan O'na karşı çıktı. Onun da öldürülmesi gerekirdi. **Hz. Ali** ile yaptıkları savaşta da müslümanların pek çok malı telef olmuş, birçok müslüman da haksız yere öldürülmüştü.

Bu soruya **Abdullah**, bir müddet susup düşündükten sonra, **Muâviye**'nin sadece Allah'a itâat konusundaki emirlerine itâat etmesini, Allah'a isyan konusunda bir emir verirse kendisine isyan etmesini tavsiye etmiştir.

Abdullah'ın bu değerlendirmesine göre; **Muâviye**'nin halife olması tartışılır, ama halife olduktan sonra artık ona itâat konusu tartışılmaz. Yani haksızlıkla iktidarı ele geçiren birine yine itâat edilmelidir. Tabiî, meşru tasarruflarına itâat edilmelidir. Zaten meşrû olmayan konuda itâat, kimse için söz konusu değildir.

٢٠٥١ـــ (م ت د ـــ أم سلمة رضي الله عنها) أنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إِنَّهُ يُستَعْمَلُ عليكُمْ أمَرَاءُ، فتعرِفُونَ وتُنكِرُونَ، فَمَنْ كَرِهَ فَقد بَرِئَ، وَمَن أنْكَرَ فقد سَلِمَ، ولكن مَنْ رَضيَ وتَابَعَ**» قالوا: أفَلا نُقَاتِلُهمْ ؟ قال: «**لا ، مَا صَلَّوا**». أي : مَنْ كَرِهَ بِقَلْبه ، وأنكر بقلبه ، كذا عند مسلم.

وفي حديث أبي داود : « **سَيَكُونُ عليكم أئمَّةٌ تَعرِفُونَ منهم وتُنكِرون** ... الحديث»

وأخرجه الترمذي أيضا .

2.051- Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Başınıza öyle adamlar lider olacak ki, onların (bazı icraatını meşrû) **görecek, bazılarını da görmeyeceksiniz. Bunları doğru bulmayan kendini kurtarmış, onları münker gören selâmete ermiştir. Ama, kim rıza gösterir ve tâbi olursa..."**

Hemen dediler ki:

"- Onlarla savaşmayalım mı?"

"- Namaz kıldıkları müddetçe, hayır!" buyurdu[84]

RİVÂYETLER

Müslim'deki rivâyette; **"yani kim kalbi ile kerih görür ve kalbi ile reddederse"** şeklinde açıklayıcı bir ifade görülür.

Hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **Tirmizî** tahric ett.

İZAH

Hadîs, meşrû olmayan icraatın el ve dil ile değiştirilmesi mümkün olmadığı takdirde kalben karşı çıkılması, reddedilmesi, kabul edilmemesi gerektiğini emretmektedir. O zaman, hiç değilse yapılması mümkün olan yapılmış olur. Kalben dahi olsa karşı çıkmamak, üstelik rıza göstermek ve tâbi olmak ise, insan için hüsrândır, felâkettir.

Hadîsin **Müslim**'deki bir başka rivâyetinde **"Kim bilirse kendini kurtarmış olur"** denmektedir. Bu durumda mana; o kötülüğü bilen, günahından kurtulmak için yol bulabilir; gücü yeterse eli ile ve dili ile onu değiştirir, yetmezse kalben karşı çıkar demek olur. Bunları yapabilmek de o kötülüğü bilmek ve tanımakla mümkün olur.

٢٠٥٢ـ (خ م ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**مَنْ كَرِهَ مِنْ أميرِهِ شَيْئا فَلْيَصبِرْ ، فإِنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِن السُّلطانِ شِبرا مَاتَ مِيتَة جَاهليَّة**».

وفي رواية : « **فَليَصبِرْ عليه ، فإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الجَمَاعَةَ شِبرا فَمَاتَ فَمِيتَتُهُ جَاهِلِيَّةٌ**».

أخرجه البخاري ، ومسلم .

2.052- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[84] **Müslim**, İmâret, 16/62; **Tirmizî**, Fiten, 78/2265; **Ebû Davud**, Sünnet, 30/4760.

"Bir kimse, Emîr'inden hoşlanmadığı bir şey görse de sabretsin! Çünkü bir karış dahi olsa Sultan'ın otoritesinden çıkan, câhiliyet ölümü ile ölmüş olur."[85]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet ise; **"...sabretsin! Çünkü bir karış dahi olsa cemâatten ayrılan câhiliyet ölümü ile ölmüş olur"** şeklindedir.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

"Emîr'inden hoşlanmadığı bir şey görürse..." cümlesinden maksat; onun yaşantısında dince hoş görülmeyen bir hâlin sadır olması veya kendisine karşı bir haksızlığın yapılmasıdır. Her iki halde de sabır gerekir.

"Bir karış dahi olsa karşı çıkmak..."; en ufak bir şekilde dahi olsa Sultan'a isyan etmekten kinâyedir.

İslâm toplumu, Kitab ve Sünnet'e muvafık bir akid etrafında birleşen bir cemaâttir. Bu akdi bozarak cemâatten ayrılmak, asla câiz değildir. Bu hükme karşı çıkanlar da ilahî cezaya müstahak olurlar.

٢٠٥٣ــ (م س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**مَنْ خَرَجَ مِن الطَّاعَةِ وَفَارَقَ الجماعةَ فماتَ ماتَ مِيتةً جَاهلية ، وَمَنْ قَاتلَ تَحْتَ رَايَةٍ عُمِّيَّةٍ ، يَغْضَبُ لِعَصَبَةٍ ، أو يَدْعُو إلى عَصبَةٍ ، أو يَنْصُرُ عَصَبَة ، فَقُتِلَ فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ ، وَمَن خَرَجَ عَلى أُمَّتِي يَضرِبُ بَرَّها وَفَاجِرَها ، لا يَتَحَاشَى مِنْ مؤمنِها ، ولا يَفِي بِعَهدِ ذِي عَهدِها ، فَلَيْسَ مِنِي ، وَلَسْتُ منه**». أخرجه مسلم ، والنسائي .

2.053- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kim itâatten çıkar, cemâatten ayrılır ve bu şekilde ölürse, câhiliyet ölümü ile ölmüş olur. Kim körü körüne açılan bir bayrağın altında çarpışır; ırkçılık için mücadele eder, ırkçılığa

---

[85] **Buharî**, Fiten, 2; Ahkâm, 4; **Müslim**, İmâret, 13/55.

çağırır veya ırkçılığa yardım eder ve bu yolda öldürülürse, bu, câhiliyet ölümüdür. Her kim ümmetime karşı çıkar, iyisini kötüsünü vurur; mü'mini öldürmenin vebâlinden sakınmaz, anlaşmalı olana karşı da ahdine vefâ göstermezse, ne o bendendir, ne de ben ondanım!.."[86]

İZAH

"Câhiliyet ölümü" tâbiri, mutlak olarak dinsiz gider şeklinde anlaşılmamalıdır. Câhiliyet döneminin bâriz vasfı; anarşi, zulüm, keşmekeşlik ve hak-hukuk tanımamaktır. Böyle bir ortamda hemen herkes zulüm ve haksızlığı irtikâb edebilir. İşte devlet otoritesini dışlamak ve cemâatten ayrılmak da, insanı böyle bir âkıbetle karşı karşıya bırakır.

İnsan sosyal bir varlıktır ve toplum halinde yaşamak ihtiyacındadır. Toplum hayatı ise bir halitadır, ortak müştereklerin bütün topluma egemen olmasıdır. Toplum, insanların münferid arzularına göre şekil almaz. Münferid arzular, toplumun ortak değerleri için terk edilir veya topluma zararlı olmadığı sürece hoş görülür.

Ancak topluma veya toplumdaki egemen güçlerin hakim kıldığı ortama uyum göstermek için insanın değerlerini ve inançlarını terk etmesi de beklenmemelidir. Bir müslümanın asla fedakârlık yapamayacağı bazı ana değerleri vardır. Toplumun veya hâkim güçlerin hatırına bunları terk edemez. Toplum hoş görüyor diye kötülüğe, zulme, ahlâksızlığa ve küfre evet diyemez. Nitekim Yüce Mevlâ, kalabalıkların her zaman hakkı temsil etmediklerini vurgular:

"وإنْ تُطعْ اَكْثَرَمَنْ فِي الأَرْضِ يُضِلّوكَ عَنْ سبيل الله إنْ يَتَّبِعون الاّ الظَّنَّ و إنْ هم الاّ يَخرُصون"

"Eğer yeryüzündeki insanların ekseriyetine uyarsan, seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar sadece zanna tâbi oluyorlar ve yalnızca saçmalıyorlar."[87]

---

[86] **Müslim**, İmâret, 13/53; **Nesaî**, Tahrîm, 28.

[87] En'am, 116.

Mü'minlerin bazı toplumlara tâbi olmamalarının sebebi, âyette açıkça dile getiriliyor: Onların hayatlarını zanna ve tahmine dayandırmaları, aslı olmayan yalanlara ve saçmalıklara esir olmalarıdır. Halbuki müslüman, hiçbir zanna ve saçmalığa ihtimali bulunmayan Yüce Allah'ın eşsiz Kitab'ına sahiptir. Toplumun hatırı için O'nu terk etmesi düşünülemez.

Öyleyse topluma uymak zorunluluğu, genel İslâmî değerlere sahip çoğunluğa uymak, onlardan ayrılmamakla sınırlıdır.

Hadîsin ikinci bölümünde, körü körüne ve cehâletle açılan bir mücadele bayrağının altına girmemek emrediliyor. Her türlü mücadele ve örgütlenmede iyi-kötü, meşrû-gayrı meşrû ayrımı mutlaka yapılmalıdır. Hadîste buna bir de örnek verilmektedir. İnsanın gözü kapalı olarak uğruna en çok mücadele ettiği zümre kendi âilesidir. Aralarında kan bağı bulunan akrabasıdır, ırkıdır. Haksız oldukları halde, sadece kendi akrabasıdır diye onlar için mücadele etmek de meşrû değildir. Çünkü İslâm'da hedef güçlüyü veya akrabayı üstün çıkarmak değil, hakkı üstün kılmaktır. Hatta Kur'ân-ı Kerîm'de, insanın, şahsen kendi aleyhine dahi olsa hak ve adâleti üstün kılmak için mücadele etmesi emredilir.

"Ey mü'minler! Kendinizin, anne-babanızın, akrabanızın, zenginlerin veya fakirlerin aleyhine dahi olsa hak ve adâleti Allah için üstün kılan şâhidler olunuz!..."[88]

İnsan davranışlarına kan bağı veya şahsî dostluklar değil, hak ve adâlet yön vermeli ve mücadelesini bu uğurda yapmalıdır. Bununla birlikte hak ve adâletin, dostlarımızın, akrabalarımızın ve atalarımızın dilinde tecelli etmesi, elbetteki insanın en samimi arzusudur. Hatta haklı olarak bundan büyük gurur duyar. İslâm'ın istemediği şey, yakınımızdır diye kötülüğe sahip çıkılmasıdır.

Hadîsin son bölümünde de; toplum hayatında mü'min olanlarla olmayanlara karşı davranışlarımız konusunda bir ölçü getirilmektedir. Buna göre;

1- İyi ile kötü, haklı ile haksız tefrik edilmelidir. Özellikle insanların haklarına yapılan tecavüzün vebâlinden sakınılmalıdır.

---

[88] Nisa, 135.

2- Herkese karşı ahdimize sâdık kalmamız bir vecîbedir. Bir anlaşma ile bağlı olduğumuz gayr-ı müslimlere, zimmîlere karşı da vefâ göstermek ve ahdimize sâdık kalmak mecburiyetindeyiz. Aksine bir davranış Peygamber'i bizden, bizi de O'ndan uzaklaştırır.

٢٠٥٤ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « **ثَلاثَةٌ لا يُكلّمُهُمُ اللّهُ يومَ القِيَامَةِ ، ولا يُزكّيهم ، ولهم عَذابٌ أليم : رجلٌ بايعَ إمَاما، فإن أعطَاهُ وَفى لَهُ، وإن لم يُعْطِه ، لم يَفِ لَهُ**». هذا لفظ الترمذي، وهو طرف من حديث قد أخرجه البخاري ، ومسلم عن أبي هريرة، وهو مذكور في فصل «**آفات النفس**» من كتاب «**اللواحق**»، وهو في آخر الكتاب.

2.054- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet gününde Allah, şu üç kişi ile konuşmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için çok acı bir azap vardır:

Bir İmâm'a bîat eden ve şayet İmâm kendisine lutfederse bîatına vefâ gösteren, ama bir şey vermediği takdirde vefâ göstermeyen kişi..."[89]

RİVÂYETLER

Bu lafız, **Tirmizî**'nindir.

Aynı zamanda **Buharî**'nin ve **Müslim**'in de **Ebû Hureyre**'den tahric ettiği hadîsin bir parçasıdır. Hadîs **Kitabu'l-Levâhık** bölümünde gelecektir.[90]

İZAH

Burada hadîsin sadece konu ile alâkalı olan kısmı verilmektedir. Buna göre kıyâmet günü Allah'ın cezasına uğrayacaklardan biri de, Devlet Başkanı'na olan sadakatini şahsî çıkar ve menfaat esasına

---

[89] **Buharî**, Ahkâm, 48; Şurb, 5, 10; Şehadât, 22; Tevhid, 24; **Müslim**, İman, 46/172; **Tirmizî**, Siyer, 35/1595.

[90] Bkz., hadîs no: 9359-61.

dayandıran kişidir. Allah böylesini asla günahlardan temizlemez ve hatta onunla konuşmaz da... Çünkü onun bu hareketi, sadece ahdi bozmak ve bir kişiye haksızlık yapmak değil, bütün toplumun huzurunu bozmak neticesini doğurur.

٢٠٥٥ـــ (د ـــ بشر بن عاصم) عن عُقبة بن مالك رضي الله عنه من رَهطه قال : بَعَثَ رَسولُ الله صلى الله عليه وسلم سَرِيَّة ، فَسَلَّحتُ رَجُلا منهم سَيفا ، فلما رَجَعَ قال : لو رَأيتَ مَا لامَنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال : « **أَعَجَزتُمْ إِذْ بَعَثْتُ رَجُلا فَلم يَمضِ لأمري : أَنْ تَجْعَلُوا مَكَانَهُ مَنْ يَمضي لأمْري ؟**». أخرجه أبو داود .

2.055- Bişr b. Âsım[91], kendi kabilesinden olan Ukbe b. Mâlik'ten[92] rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) bir askerî müfreze çıkarmıştı. Ben de onlardan birinin kılıcını temin etmiştim. Adam cepheden dönünce;

"- Rasûlullah'ın (as.) bizi kınadığını görürsen şaşma!.." dedi. Hz. Peygamber de gerçekten;

"- Benim (komutan olarak) **gönderdiğim kişi emrimi yerine getirmeyince, emrimi yerine getirecek birisini onun yerine geçirmekten âciz mi kaldınız?"** diye çıkıştı.[93]

İZAH

Rasûlullah'ın (as.) üzülmesine sebep olan olay, müfrezenin âni bir baskınla bazı insanları yakalaması, onların müslüman olduklarını söylemelerine rağmen öldürmesidir. Öldüren kişinin; **"korkudan müslüman olduğunu söylemişti"** şeklindeki mazeretini Hz. Peygamber kabul etmemişti.

[91] **Bişr b. Âsım el-Leysî**: Tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve Ukbe b. Malik el-Leysî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Humeyd b. Hilâl ve Ma'bed rivâyet etti. Sikadır, hadîsleri **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[92] **Ukbe b. Mâlik el-Leysî el-Basrî**: Sahabîdir, Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da oturmuştur. Kendisinden sadece Bişr b. Âsım rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[93] **Ebû Davud**, Cihâd, 87/2627

Hadîs, Devlet Başkanı'nın günaha ve Allah'a isyana götüren emirlerine uymanın haram olduğuna delildir. Ayrıca halka da yöneticisini seçme, gerektiğinde değiştirme yetkisini vermektedir. Allah ve Rasûlü'ne aykırı iş yapan yöneticilerin değiştirilmesine çalışmak, bütün müslümanların, özellikle buna gücü yetenlerin görevidir.

٢٠٥٦ــ (خ ط ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) كَتَبَ إلى عبدِ الملك بنِ مَروان يُبايعُهُ، ويقولُ: « أُقِرُّ لَكَ بالسَّمعِ، والطَّاعَةِ على سُنَّةِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فيما استَطَعْتُ».

وفي رواية : كَتَبَ : « إنِّي أُقِرُّ بالسَّمعِ ، والطَّاعَةِ لعَبدِ الله عَبدِ الملكِ أميرِ المؤمنينَ على سُنَّةِ الله، وَسُنَّةِ رَسولِه ، وإنَّ بَنِيَّ قد أقَرُّوا بمثلِ ذلك». هذه رواية البخاري .

وفي رواية الموطأ : كَتَبَ إليه : « **بسم الله الرحمن الرحيم ، أمَّا بَعْدُ ، لعَبدِ الله عبدِ الملكِ أميرِ المُؤمنينَ ، سَلامٌ عَليكَ. فَإنِّي أحْمَدُ إليكَ الله الذي لا إله إلا هو ، وأُقِرُّ لَكَ بالسَّمعِ ، والطَّاعَةِ على سُنَّةِ اللّه ، وسُنَّةِ رسولِه فيما استَطَعْتُ**».

2.056- Abdullah b. Ömer, bir mektupla Abdülmelik b. Mervan'a bîatını şöyle arz ediyor:

"Rasûlullah'ın (as.) sünnetine uymak şartı ile, gücüm yettiği ölçüde dinlemek ve itâat etmek üzere sana söz veriyorum."[94]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de şöyle yazdı:

"Allah'ın kulu ve mü'minlerin Emîri Abdülmelik'e, Allah'ın ve Rasûlü'nün sünnetine uyması şartı ile dinleyip itâat edeceğime söz veriyorum. Çocuklarım da aynı şart ile söz veriyorlar."

Bunlar, **Buharî**'nin rivâyetleridir.

Muvatta'nın rivâyetine göre ise şöyle yazdı:

---

[94] **Buharî**, Ahkâm, 43; **Muvatta**, Bîat, 1/3.

"Bismillâhirrahmânirrahîm... Allah'ın kulu ve mü'minlerin Emîri Abdülmelik'e selâm olsun!.. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a hamdettiğimi beyan ederim. Allah ve Rasûlü'nün sünnetine uyman şartı ile, gücüm yettiği kadar dinleyip itâat edeceğime, sana söz veriyorum."

İZAH

Bilindiği üzere **Yezid**'le mücadeleye girişen **Abdullah b. Zübeyr**'e, **Yezid**'in ölümü üzerine **Hicaz** ehli bîat etmişti. Diğer bölgeler ise **Yezid**'in oğlu **Muâviye**'ye bîat etti. Ancak **Muâviye** kırk gün sonra vefât edince, **Emevî** sülalesi ve taraftarlarının bulunduğu **Filistin** ve civarı hariç bütün müslümanlar **Abdullah**'a bîat ettiler. **Emevîler** ise **Mervan b. el-Hakem**'e bîat ettiler. Hicrî 65'te onun ölümü üzerine de oğlu **Abdülmelik b. Mervan**'a bîat ettiler. Uzun mücadelelerden sonra hicrî 73'te **Abdullah b. Zübeyr** şehid edildi ve **Abdülmelik** hilâfette tek kaldı. İşte o zamana kadar **Abdullah b. Ömer**, ne **Abdullah b. Zübeyr**'e ve ne de **Emevî** halifelerine bîat etmiş, tarafsız kalmıştı. Ama halifelik iddia edenlerden biri bertaraf edilip diğeri tek kalınca, hemen ona bîat etti. **İbn Ömer**'den buna benzer bir davranış **Hz. Ali** ile **Muâviye**'nin mücadelesi sırasında da görülmüştü. O dönemde de hiç birine bîat etmemiş; **Hz. Hasan**'la **Muâviye** anlaşarak hilâfette **Muâviye** tek kalınca ona bîat etmişti.

İzahına çalıştığımız hadîste **İbn Ömer**, halife **Abdülmelik**'e, bîatını tek bir şarta bağlıyor: Halifenin, Allah'ın Kitab'ına ve Rasûlü'nün sünnetine uygun icrâatta bulunması. Halife icrâatını bu ilkeye dayandırırsa, **İbn Ömer** gücü yettiği ölçüde onun yanında olacaktır.

٢٠٥٧ــ (ت ــ زياد بن كسيب العدوي رحمه الله) قال : كنتُ مَعَ أبي بَكرَةَ تَحْتَ مِنبرِ ابنِ عَامرٍ وهو يَخْطُبُ وعليه ثِيابٌ رِقَاقٌ، فقال أبو بلالٍ: انْظُرُوا إلى أمِيرنَا يَلْبَسُ ثِيَابَ الفُسَّاقِ ويَعظُ، فقال أبو بكرةَ: اسكت ، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **مَنْ أهَانَ السُّلْطَانَ أهَانَهُ اللهُ**». وروي : « **سُلطَانُ اللهِ في الأرضِ**» أخرجه الترمذي .

2.057- Ziyâd b. Küseyb el-Adevî[95] anlatıyor:

"Ben, İbn Âmir'in[96] minberinin dibinde Ebû Bekre ile beraber oturuyordum. İbn Âmir, hutbe okuyordu ve üzerinde de ince bir elbise vardı. Ebû Bilâl[97] dedi ki:

"- Emîrimize bakın; fâsıkların elbisesini giymiş, halka va'z ediyor..."

Ebû Bekre şu cevabı verdi:

"- Sus! Ben, Rasûlullah'ın (as.) ***'Sultan'ı alçaltanı, Allah da alçaltır'*** buyurduğunu duydum."[98]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ifade; **"Allah'ın yeryüzündeki sultanını alçaltanı..."** şeklindedir. Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

---

[95] **Ziyâd b. Küseyb el-Adevî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Ebû Bekre'den rivâyeti vardır. Ondan Sa'd b. Evs el-Basrî rivâyet etti. **İbn Hibbân** onu *Sikat*'ına aldı. **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de bir rivâyeti bulunmaktadır.

[96] **Ebû İmrân, Abdullah b. Âmir b. Küreyz el-Emevî el-Kuraşî el-Abşemî**: ö. 59/679. Tâbiîlerdendir. Babası Âmir, Hz. Peygamber'in halası Beyzâ'nın oğludur. Kendisi 4/626 yılında dünyaya gelmiş ve Hz. Peygamber ona dua etmişti. Askerî ve siyasî faaliyetleri ile tanınır. Hz. Osman'ın **Basra** valiliğini yaptı. Valiliği sırasında **İran** ve **Horasan**'ın fethini tamamladı. Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine Hz. Âişe ile anlaşarak kendisini **Basra**'ya davet etti. Cemel savaşında Hz. Ali'ye karşı savaştı. Bu savaştan sonra **Şam**'a gidip Muâviye'ye iltihak etti. Muâviye de onu tekrar **Basra** valiliğine tayin etti. Bu ikinci valiliği sırasında bütün **Horasan** bölgesi ile **Sicistan** ve **Kirman**'ı tam olarak İslâm ülkesine kattı. Böylece o, **Basra** valiliği yanında **Horasan** ve **Sicistan** valiliğini de üstlendi. Bilahare Muâviye onu valilikten azletti. Bunun üzerine **Mekke**'ye gitti, kalan hayatını orada geçirdi, orada öldü ve **Arafat**'ta defnedildi.

[97] Burada zikredilen **Ebû Bilal**'in kim olduğu açık değildir. **Tirmizî** şerhi ***Tuhfetu'l-Ahvezî***'de onun muhtemelen Ebû Burde b. Ebî Musa'l-Eş'arî olduğunu, onun Bilâl adında bir oğlu olduğu için Ebû Bilâl künyesinin verilmiş olabileceğini söyler. Zehebî'nin ***Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ***'sında (III, 20) ise, yukarıdaki hadîsi verdikten sonra orada geçen Ebû Bilâl'den maksadın, Hâricîlerin önde gelenlerinden olan **Ebû Bilâl Mirdâs b. Edye el-Hanzalî** olduğunu kaydeder.

[98] **Tirmizî**, Fiten, 47/2224.

İZAH

Şüphesiz ki müslüman, yanlışa teslim olmaz. Hakkı her yerde söyler. Ama olur-olmaz her fırsatta idârecinin otoritesini de yıkmaya çalışmaz. Herkes gibi idarecinin de insan olduğunu ve hata yapabileceğini kabul eder. Önemli olan idârecinin zulme ve küfre sapmamasıdır.

Tirmizî bu hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir. Hadîsin râvîlerinden **Sa'd b. Evs el-Basrî**, hatalı rivâyetleri bulunan biridir. Diğer râvîsi **Ziyâd b. Küseyb el-Adevî** için de sadece **İbn Hibbân** sika demiştir.

الفصل السادس

في أعوان الأئمة والأمراء

VI- İMÂMLARIN VE EMÎRLERİN YARDIMCILARI

٢٠٥٨ ــ (د س ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**إذا أرادَ الله بالأمير خيْرا جعَلَ لهُ وزيرَ صدْق ، إنْ نسيَ ذكَّرهُ ، وإنْ ذكرَ أعانَهُ ، وإذا أرادَ به غيْرَ ذلك جعَلَ له وزيرَ سُوء ، إنْ نَسيَ لمْ يُذكِّرْهُ ، وإن ذكَرَ لمْ يُعنْهُ**» هذه رواية أبي داود .

وفي رواية النسائي : قالت: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ وَلِيَ منكم عمَلا فأرادَ الله به خيْرا ، جعَلَ له وَزيرا صالحا ، إنْ نسيَ ذكَّرَهُ ، وإنْ ذكَرَ أعانَهُ**».

2.058- Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Yüce Allah, Emîr için hayrı murad ederse, ona doğru sözlü bir vezir nasip eder. Şayet Emîr bir şeyi unutursa, Vezir ona hatırlatır. Emîr hatırlayınca da, Vezir ona yardım eder. Ama Yüce Allah Emîr için hayır murad etmezse, ona kötü bir Vezir nasip eder. Eğer Emîr

bir şeyi unutacak olursa ona hatırlatmaz, hatırladığında da kendisine yardımcı olmaz."[99]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir. **Nesaî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Sizden kim idarî bir göreve gelir de Allah onun için hayır murad ederse, ona sâlih bir insanı Vezir yapar. Eğer kendisi unutacak olsa Vezir ona hatırlatır, kendisi hatırlayınca da Vezir ona yardım eder."

٢٠٥٩ــ (خ س ــ أبو سعيد الخدري ، وأبو هريرة رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**مَا بَعَثَ اللهُ مِنْ نَبيٍّ، ولا استَخْلَفَ من خَليفةٍ، إلا كانَتْ لَهُ بِطَانتان: بطَانَةٌ تَأمُرُهُ بالمعْرُوفِ ، وتَحُضُّهُ عليه ، وبِطانَةٌ تَأمُرُهُ بالشَّرِّ، وتَحُضُّهُ عليه ، والمَعْصُومُ مَنْ عَصَمَ اللهُ**»

أخرجه البخاري. وأخرجه النسائي عن أبي هريرة وحدَه ، وهذا لفظه: قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**مَا مِنْ والٍ إلا وَلَهُ بِطَانتان : بِطَانةٌ تأمُرُهُ بالمعروف ، وتَنْهاهُ عن المُنكر ، وبِطَانةٌ لا تَألُوهُ خَبَالا ، فَمَن وُقِيَ شَرَّهَا فقد وُقِيَ وهو مِنَ التي تَغْلِبُ عليه منهما**».

وأخرجه النسائي عن أبي سعيد أيضا مثل حديث البخاري .

2059- Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah'ın gönderdiği her Peygamber'in ve sonra da O'nun yerine getirdiği her halifenin mutlaka iki tane danışmanı olmuştur. Bunlardan biri ma'rûfu emreder ve buna teşvik eder, diğeri de kötülüğü emreder ve ona teşvik eder. Ma'sûm, Allah'ın koruduğu kişidir."[100]

---

[99] **Ebû Davud**, Harac, 4/2932.

[100] **Buharî**, Ahkâm, 42; **Nesaî**, Bîat, 32.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî**'nindir. Hadîsi **Nesaî**, yalnız **Ebû Hureyre**'den tahric eder. Onun rivâyeti şöyledir:

"Her Valinin mutlaka iki tane danışmanı olur; biri ma'rûfu emredip münkerden alıkoymaya çalışır, diğeri de fesatçılıktan geri durmaz. Onun kötülüğünden korunan, hakikaten korunmuş olur. İşte o zaman kendisi, kötü danışmanlara galip gelen kişilerden olur."

Nesaî ayrıca, **Buharî**'nin rivâyeti gibi bir rivâyeti de Ebû Saîd'den tahric eder.

İZAH

Bu ve daha önce geçen hadîste, yöneticinin özellikle yakın çevresine karşı çok dikkatli ve uyanık olması tavsiye edilmektedir. Çünkü idareciyi onlar yönlendirirler. Dürüst kişileri etrafına toplayabilen idareci, dürüst ve âdil icrâat yapar. Yakın çevre, bütün tarih boyunca olduğu gibi, günümüz idarecilerinin de en önemli sorunudur. Dürüst, güvenilir, anlayışlı, doğru sözlü danışmanlar, yöneticilerin başarısında en önemli etkendir.

Hadîste geçen ve **"iki danışman"** diye tercüme ettiğimiz ***"Bitâne"*** kelimesi; melek ve şeytan, iki vezir, kötülüğü emreden nefs-i emmâre ve hayra teşvik eden nefs-i levvâme gibi çeşitli manalara hamledilmiştir.

Hadîste kötü telkinde bulunan danışmanın Peygamberler için de söz konusu olduğu belirtilmektedir. Şüphesiz ki akıl bunu makul görür. Ancak böyle birinin Peygambere yaklaşması ve Peygamberin de onun sözlerine kulak vermesi, söylediklerini yerine getirmesi söz konusu olamaz. Çünkü bu, Peygamberin masûm kişiliğine terstir. Zaten hadîsin sonundaki **"Ma'sûm, Allah'ın koruduğu kişidir"** cümlesi, bunu açıklamaktadır. Peygamberler, Allah'ın koruması altındadırlar. Binâenaleyh, şer telkinlerin onlara ulaşması ve onları yanıltması mümkün değildir.

Peygamber hakkındaki "**iki danışman**"dan maksadın melek ve şeytan olduğu, ama O'nun şeytanının da müslüman olduğu ve bu

yüzden kendisine şer telkininde bulunmasının söz konusu olmadığı da söylenmiştir.[101]

٢٠٦٠ــ (خ ــ أبو أيوب الأنصاري رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «مَا بَعَثَ اللَّهُ من نَبِيٍ، ولا كان بعده من خليفةٍ إلا لَهُ بِطَانَتانِ» وذكر مثلَ رواية النسائي عن أبي هريرة إلى قوله: «فقد وُقِيَ» أخرجه البخاري.

2.060- Ebû Eyyub el-Ensârî anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Allah'ın gönderdiği her Peygamber'in ve O'ndan sonra yerine getirdiği her halifenin mutlaka iki danışmanı olur."

Sonra hadîsi, bir önceki hadîste geçen **Nesaî'nin Ebû Hureyre'**den rivâyeti gibi tahric etti.[102]

٢٠٦١ــ (ت س ــ كعب بن عجرة رضي الله عنه) قال : خَرَجَ [إلينا] رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ونحن خَمْسَةٌ ، وأَربَعةٌ – أَحَدُ العددين من العرب ، والآخر من العجم– فقال : «اسْمَعُوا ، إنه سَيَكُونُ بَعْدِي أُمَرَاءُ ، فمن دَخَلَ عليهم فَصَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ ، وَأَعَانَهُمْ على ظُلْمِهِمْ فَلَيس مِني ، ولَستُ منه ، وليس بِوَارِدٍ عليَّ [الحوضَ] ، وَمَنْ دَخَلَ عليهم ، ولم يُعِنْهُم على ظُلْمِهِمْ ، ولم يُصَدِّقْهمْ بِكَذِبِهِمْ ، فهو مِني، وأنا مِنْهُ ، واردٌ عليَّ الحوضَ». وروي: «وَمَنْ لَمْ يَدْخُلْ».في الثاني .

وفي أخرى قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « أُعيذُكَ بالله يا كَعْبُ بْنَ عُجرةَ من أُمَرَاءِ يكونونَ من بعدي، فَمَنْ غَشِيَ أبوابَهُمْ فَصَدَّقَهُمْ في كَذِبِهم ، وَأَعَانَهُم على ظُلْمِهِمْ فَلَيس مني، ولَستُ منه ، ولا يَرِدَ عليَّ الحوضَ ، وَمَنْ غَشِيَ أبوابَهُمْ ، أو لم يَغْشَ ، فَلَمْ يُصَدِّقْهُمْ في كذبهم ، ولم يُعِنْهُمْ على ظلمهم ، فهو مني، وأنا منه ، وَسَيَرِدُ عليَّ الحوضَ ، يا كَعْبُ بْنُ عُجْرَة ، الصَّلاةُ بُرهَانٌ ، والصَّومُ جُنَّةٌ حَصِينَةٌ ، والصَّدَقَةُ تُطفِيءُ الخطيئة كما يُطْفِيءُ الماءُ النَّارَ، يا كعبُ بْنَ عجرةَ، لا يَرْبُو لَحْمٌ نَبتَ مِنْ سُحت إلا كانت النَّارُ أولى

[101] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 202; **Aynî**, XIV, 269.

[102] **Buharî**, Ahkâm, 42.

به». أخرجه الترمذي. وأخرج النسائي الأولى ، وقال فيها: « **ونَحْنُ تسعةٌ** » ، ولم يذكر: «**من العرب والعجم**»، وعَيَّنَهُم في رواية أخرى مثلها.

2.061- Kâ'b b. Ucre anlatıyor:

"Biri Araplardan, diğerleri yabancılardan olmak üzere dört veya beş kişi bir arada otururken yanımıza Rasûlullah (as.) geldi ve buyurdu ki:

"- Dinleyin!.. Benden sonra bazı yöneticiler gelecek. Onların huzuruna girip yalanlarını tasdik ve zulümlerine yardım edenler, benden değildirler, ben de onlardan değilim. Onlar, Kevser Havuzu'nda benim yanıma gelemezler. Ama onların huzuruna gelip de zulümlerine yardımcı olmayan ve yalanlarını tasdik etmeyenler ise bendendir, ben de onlardanım. Onlar, havuz başında benim yanıma gelecekler."[103]

RİVÂYETLER

Hadîsin bir rivâyetinde ikinci zümre için **"Onun huzuruna girmezse..."** ifadesi kullanılır.

Bir rivâyette de Kâ'b; "Rasûlullah (as.) bana şöyle söyledi" der:

"- Ey Kâ'b b. Ucre! Benden sonra gelecek olan Emîrlerden Allah'a sığınmalısın!.. Kim onların kapılarına koşuşur, yalanlarında onları tasdik eder ve zulümlerinde kendilerine yardımcı olursa, ben ondan değilim, o da benden değildir. Havuzda da benim yanıma gelemez. Kim onların kapısına gitmez veya gider de yalanlarında onları tasdik etmezse ve zulümlerinde kendilerine yardımcı olmazsa, o bendendir, ben de ondanım, Havuz'da da benim yanıma gelecektir.

Ey Kâ'b b. Ucre!.. Namaz burhandır. Oruç, sağlam bir kalkandır. Su ateşi söndürdüğü gibi sadaka da hataları söndürür.

Ey Kâ'b b. Ucre!.. Haramla beslenen bir vücuda ancak cehennem lâyıktır!"

---

[103] **Tirmizî**, Salât, 433/614; **Nesaî**, Bîat, 35, 36.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti. İlk rivâyeti **Nesaî** de tahric etti. Ancak o; "**dokuz kişiydik**" dedi ve Arap veya yabancı ayrımını zikretmedi. Buna benzer diğer bir rivâyette ise onları tayin etti.

İZAH

Daha önceki hadîslerde yöneticilerin kötü danışmanlardan sakınmaları telkin edilirken, burada halkın zâlim yöneticilerden uzak durmaları tavsiye edilmektedir. Uzak durmaktan maksat da onların yalanlarına ve zulümlerine bulaşmamak, ortak olmamaktır. Onlarla temas kurmak gerektiğinde de mutlaka hakkı, doğruyu ve âdil olanı yüzlerine karşı söylemek gerekir.

٢٠٦٢ــ (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « السِّجِلُّ كاتِبٌ، كانَ لرسولِ الله صلى الله عليه وسلم». أخرجه أبو داود .

2.062- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:
"*Sicell*, Rasûlullah'ın (as.) kâtibi idi."[104]

İZAH

Rasûlullah'ın (as.) kâtipleri arasında ***Sicell*** adlı birinin de var olduğu **Ebû Davud** ve **Nesaî** tarafından rivâyet edilmektedir. Aynı rivâyeti **İbn Merdûye** ve **Ebû Nuaym** da kaydederler. Bu rivâyetler, **İbn Abbas** ve **İbn Ömer**'e dayanır.

Bununla birlikte vâhiy kâtipleri arasında bu isimde birinin varlığı bilinmemektedir. Hatta **İbn Teymiye**, bu hadîsin mevzû olduğunu, Rasûlullah'ın (as.) vâhiy kâtiplerinin belli olduğunu, aralarında da ***Sicill*** adında birinin olmadığını söyler.[105]

Bazıları "يومَ نطوى السّماء كطَيِّ السّجل للكُتُب" ; *"O gün biz gökyüzünü, kitapları dürer gibi düreceğiz"* âyetinde geçen ***Sicill*** kelimesinden maksadın, Hz. Peygamber'in söz konusu kâtibi olduğunu söylerler. **İbn Teymiye** bu âyetin Mekkî olduğunu ve

---

[104] **Ebû Davud**, Harac, 6/2935.

[105] Enbiyâ, 104.

Mekke'de ise Hz. Peygamber'in vahiy kâtibi bulunmadığını söyleyerek buna da karşı çıkar. ***Sicill*** kelimesinin **Habeş** dilinde "**Racül = Adam**" anlamına geldiği de söylenmiştir.

Herhalde burada kelimenin yapısından kaynaklanan bir karışıklık söz konusudur. Kaldı ki sahâbe arasında bu isimde birinin varlığı da bilinmemektedir. Ayrıca bu rivâyetin senedinde bulunan **Yezîd b. Kâ'b** da meçhûldür, dolayısıyla hadîs zayıftır.[106]

الفصل السابع

في أحاديث متفرّقة

VII- MÜTEFERRİK HADÎSLER

٢٠٦٣ــ (خ م ــ **نافع** مولى ابن عمر رضي الله عنهما) قال : لَمَّا خَلَعَ أهلُ المدينة يَزيدَ بنَ مُعاويةَ جَمَعَ ابنُ عُمرَ حَشَمَهُ وَوَلَدَهُ ، وقال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **يُنصَبُ لكُلّ غادرٍ لِواءٌ يومَ القيامَة** ، وإنَّا قد بَايَعْنا هذا الرجل على بيع الله ورسوله ، وإنّي لا أعلَمُ غَدْرًا أعْظَمَ مِن أن يُبَايَعَ رَجُلٌ على بَيْعِ الله ورسوله ، ثُم يُنصَبُ له القتالُ ، وإني لا أعلم أحدا منكم خَلَعَه ، ولا بَايَعَ في هذا الأمر ، إلا كانت الفَيْصَلَ بيني وبينه». أخرجه البخاري، ومسلم .

2.063- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi anlatıyor:

"Medîneliler, Yezid b. Muâviye'ye bîatten dönmek istedikleri zaman, İbn Ömer çocuklarını ve yakınlarını toplayıp dedi ki:

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.) ***'Kıyâmet günü her vefâsız kişi için bir bayrak dikilir'*** buyurduğunu işittim. Biz bu adama, Allah ve Rasûlü'nün bîatı üzere bîat etmiştik. Ben, bir adamın, Allah ve Rasûlü'nün bîatı üzere bîat ettiği halde sonra bîat ettiği kişiye baş

---

[106] Bkz., **Kurtubî**, XI, 347; **İsâbe**, III, 65; **Üsdu'l-Ğâbe**, II, 174; **Avnu'l-Ma'bûd**, VIII, 154.

kaldırmasından daha büyük bir vefâsızlık bilmiyorum. Sizden kim bîatından döner ve bu konuda ona bîat etmezse, onunla benim aram kesinlikle açılmış olur."[107]

İZAH

Hadîsin baş tarafında sözü edilen olay; halife **Muâviye**'nin ölümü üzerine yerine oğlu **Yezid**'in hilâfet makamına geçmesi ve halktan da bîat alması; ancak sonra **Hicâz** ehlinin bu bîattan cayarak **Yezid**'e karşı çıkması hâdisesidir. İşte **İbn Ömer, Yezid**'e verilen bîattan cayılmasını vefâsızlık olarak değerlendiriyor ve bu konuda Rasûlullah'tan (as.) duyduğu bir hadîsi naklediyor.

İbn Ömer'in bu tavrı, müslümanlar arasında tefrika çıkmasından kaçınmak ve birliği korumak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Daha önce **Hz. Hasan** ile **Muâviye** arasındaki hilâfet mücadelesi sırasında da tarafsız kalmış, **Hz. Hasan**'ın **Muâviye** ile anlaşması üzerine **Muâviye**'ye bîat etmişti. **Muâviye**, vefatına yakın oğlu **Yezid** için bîat isteyince, onu da kabul etmemiş, aynı anda iki halifeye birden bîat edemeyeceğini söylemişti. **Yezid**'e bîat ettikten sonra **Abdullah b. Hanzala** ortaya çıkınca, ona da bîat etmemişti. Çünkü aynı anda iki halifeye birden bîat etmek onun anlayışına uymadığı gibi, birine verdiği bîatı bozup başkasıyla anlaşmayı da gaddarlık, vefâsızlık görüyordu.

Vefâsız için kıyâmette bayrak dikilmesi, onun bu yönü ile teşhiri ve rezil edilmesi anlamını taşır.

"Allah ve Rasûlü'nün bîatı üzere..." cümlesi; Allah ve Rasûlü'nün bir imama bîat etmek emrine uymak şartıyla anlamındadır. Bu şart da şudur: **Kim bir Emîre bîat eder, ona itâat edeceğine söz verir ve o da bunu kabul ederse, bundan cayamaz.** Bu, tıpkı bir alış-veriş gibidir. Bir malı satıp parasını alan insanın da, bu satıştan cayması helâl değildir.

Vefâsızlık ve gaddarlık, bîattan dönen insanlar için söz konusu olduğu kadar, millete verdiği sözü tutmayan ve görevini hakkıyla, âdil şekilde yapmayan idareciler için de söz konusudur.[108]

---

[107] **Buharî**, Fiten, 21; Cizye, 22; Edeb, 99; Hiyel, 9; **Müslim**, Cihâd, 4/9.

٢٠٦٤ـ (م ـ نافع رحمه الله) قال: لما خلعوا يزيدَ، واجتمعوا على ابن مُطيع ، أتاه ابنُ عمر، فقال عبدُ الله بنُ مطيع: اطرحوا لأبي عبد الرحمن وسَادة ، فقال له عبدُ الله بنُ عمر : إني لم آتك لأجلسَ أتيتُك لأحَدِّثَك حديثا سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «مَن خَلَعَ يَدا من طَاعة لقيَ الله يوم القيامة ولا حُجَّةَ له ومن مات وليس في عُنقه بَيْعةٌ مات ميتة جاهليَّة». أخرجه مسلم.

2.064- Nâfi anlatıyor:

"(Hicaz ehli) Yezid'e verdikleri bîattan cayarak Abdullah b. Mutî'nin[109] etrafında toplandıkları sırada, oraya İbn Ömer de geldi. Abdullah b. Mutî yanındakilere;

"- Ebû Abdurrahman'a (İbn Ömer'e) bir yastık verin!" dedi.

İbn Ömer ise ona şöyle dedi:

"- Ben, oturmak için gelmedim. Ben, Rasûlullah'tan (as.) duyduğum bir hadîsi sana bildirmeye geldim. Hz. Peygamber buyurdu ki:

"Kim, itâatten elini çekerse, kıyâmet gününde hiçbir delili olmadığı halde Allah'a kavuşur. Boynunda bîat akdi olmadığı halde ölen de, câhiliyet ölümü gibi ölmüştür."[110]

İZAH

Burada hicrî 63'te vukû bulan **Harre** vakası sırasında **İbn Ömer**'in tavrı görülmektedir. Bu olayın sebebi şudur:

---

108 Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 75; **Kastalanî**, XV, 67.

109 **Abdullah b. Mutî' b. el-Esved b. Hârise el-Kuraşî el-Adevî el-Medenî**: ö. 74/693. Medînelidir, babası sahabîdir. Hz. Peygamber döneminde dünyaya geldi. Babası onu Rasûlullah'a (as.) götürdü. Babasının ismi Âs idi, Hz. Peygamber isyan eden anlamına gelen bu ismi, itâat eden anlamına gelen Mutî'e çevirdi. Abdullah Kureyş'in eşrâfındandı ve cesur biriydi. Yezîd b. Muâviye hal' edilince Medîneliler onu Emîr yapmışlardı. Abdullah b. zübeyr halifeliğini ilan edince onun saflarına katıldı. Bir müddet onun **Kûfe** vâliliğini yaptı. Maalesef acı şekilde öldürüldü; **Mekke**'de Abdullah b. Zübeyr'le birlikte başı kesildi. Bilinen tek rivâyeti **Müslim**'de tahric edilmiştir.

110 **Müslim**, İmâret, 13/58.

Halife **Yezid**'in içki kullandığı, namaz kılmadığı haberi **Medîne**'ye ulaşmış ve bu haber Medînelilerin infiâline yol açmıştı. **Medîne** valisi **Osman b. Muhammed**, halkı **Yezid**'e ısındırmak için **Şam**'a bir heyet göndermişti. Heyette **Abdullah b. Mutî'** de vardı. Heyet, **Yezid**'den fevkalâde ikram görmüş, ancak onun içki içip namazını terk ettiğini de müşahede etmişti.

İşte bunun üzerine Medîneliler **Yezid**'i hal' ederek **Abdullah b. Hanzala**'ya bîat etmişlerdi. Bu yüzden çıkan savaşa, Ensâr, **Abdullah b. Hanzala**'nın, Muhâcirler de **Abdullah b. Mutî**'in komutasında katılmış, ama Medîneliler savaşı kaybetmişlerdi.

İbn Ömer, bu savaş hazırlığı sırasında **Abdullah b. Mutî**'e gelmiş ve yaptıklarının yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştı.

Bu rivâyet, halifenin azli konusunda **İbn Ömer**'in anlayışını yansıtmaktadır. Ona göre Emîrîn günahkârlığı, azli için yeterli gerekçe değildir. Bu itibarla günah işleyen Emîr'e itâatten vazgeçerek isyana kalkışmanın haklı bir tarafı yoktur. Bu isyan, dinen de haramdır.

Bir Emîr'e bîat etmeden ölmenin câhiliyet ölümü gibi olduğu ifâdesini, sosyal hayatın âhengini sağlamak ve ülkenin anarşi ve terör ortamına yuvarlanmasını önlemek anlamında değerlendirilmelidir. Bu konuda 2053 numaralı hadîsin izahına da bakınız.

٢٠٦٥ــ (خ - أبو وائل عبد الله بن بحير الصنعاني رحمه الله) قال : قال عبد الله بن مسعود: لقد أتاني اليوم رجل ، فسألني عن أمر ؟ فما دَرَيْتُ ما أَرُدُّ عليه ، قال : « أرأيت رجلا خرج مُؤْدِيا نشيطا ، يخرج مع أمرائنا في المغازي، فيُعزَم عليه في أشياء لا نحصيها ؟ فقلت له : والله ما أدري ما أقول لك ، إلا كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فعسى أن لا يعزم علينا في أمر إلا مَرَّة ، حتى يفعله ، وإن أحدكم لن يزال بخير ما اتَّقى الله ، وإذا شك في نفسه شيء سأل عنه رجلا فشفاه منه، فأوشك أن لا تجدوه ، والذي لا إله غيره ما أذكرُ ما غبرَ من الدُّنيا إلا كالثَّغَب شُرِبَ صفوه ، وبقي كدَرُهُ».أخرجه البخاري .

2.065- Ebû Vâil Abdullah b. Bahîr es-San'ânî'den [111] rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi:

"Bir gün bana bir adam geldi ve kendisine nasıl cevap vereceğimi bilemediğim bir şey sordu. Dedi ki:

"- Komutanlarıyla beraber silah kuşanarak ve neşe içinde savaşa çıkan, ama komutanın kendisine sayamayacağımız kadar ağır külfetler yükleyen kişi hakkında ne dersin? (Yine de itâat etmesi gerekir mi?)."

Ona dedim ki:

"- Vallahi sana ne cevap vereceğimi bilmiyorum. Ama biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte olduğumuz zaman, bir defalık hariç, verilen vazifeyi yerine getirinceye kadar bize başka külfet yüklememeye çalışırdı. Sizden biri, Allah'tan sakındığı müddetçe hayırda olmaya devam eder. Gönlünde bir şüphe uyandığı zaman ise, birine sorup şüpheyi izâle eder. Ama sizin soracak bir kişiyi bulamayacağınız günler de yaklaşmıştır. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, ben, hayatımızın geçen ve kalan günlerini bir çukurda birikmiş su gibi görüyorum; onun saf ve temiz olanları içilmiş, geriye de posası kalmıştır."[112]

İZAH

İbn Mes'ûd, **Emîr**'e itâat konusunu soran adama verilen emrin Allah'ın rızasına uygun olmak ve onu yerine getirmek gücü

---

[111] ***Câmiu'l-Usûl***'de **Ebû Vâil, Abdullah b. Bahîr es-San'ânî** diye zaptedilen bu isim, Buharî'deki metinle tam olarak uyuşmamaktadır. Buharî'de bu isim sadece Ebû Vâil diye geçmektedir, bununla da Abdullah b. Mes'ûd'un talebesi olan Şekîk b. Seleme kastedilmiştir. Zikredilen hadîs de Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyetidir. Şekîk b. Seleme'nin biyografisi 461 numaralı hadîsle birlikte verilmişti. Yukarıda kaydedilen **Ebû Vâil, Abdullah b. Bahîr es-San'ânî** ise, Abdullah b. Mes'ûd'un talebesi değildir, onun dönemine yetişmemiştir. Ayrıca onun Buharî'de rivâyeti de bulunmamaktadır. Kendisi Yemenli sika râvîlerdendir. Abdurrezzak b. Hemmâm'ın hocasıdır. Urve b. Muhammed b. Atıyye ve Abdurrahman b. Yezîd es-San'ânî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden de Hişâm b. Yusuf ve Abdurrezzâk b. Hemmâm rivâyet etti. Hadîsleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[112] **Buharî**, Cihâd, 111.

dahilinde olmak şartıyla itâatin farz olduğu cevabını vermiştir. Ama ağır külfetler yüklense dahi, bunu edâdan kaçınmayı **İbn Mes'ûd** uygun görmemektedir.

İbn Mes'ûd'un ne cevap vereceğini bilememesinin sebebi, insanların onu istismar edebileceği endişesi olmalıdır. Çünkü her ahvâlde Emîr'e itâat edilmesi gerektiğini söyleyecek olsa, halkın, yöneticiler tarafından ezilmeleri ihtimal dahilindedir. İtâate gerek yok diyecek olsa, bu sefer fitne ve karışıklığın çıkması ihtimali vardır. Bu itibarla verceği cevabı seçememiş, ama Hz. Peygamber'in bir defalık ek külfet yüklediğini hatırlatarak, takvâya uygun olması kaydıyla yine de itâat edilmesini tavsiye etmiştir.[113]

٢٠٦٦ـــ (خ ـــ جرير بن عبد الله البجلي رضي الله عنه) قال : « كُنْتُ باليمَن ، فَلقيتُ رجلين من أهلِ اليمن ذا كَلاعٍ ، وذَا عَمْرو ، فجعلتُ أُحَدِّثُهُمْ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال ذُو عَمْرُوُ : لَئنْ كان الذي يُذْكَرُ من أمر صَاحبكَ لَقدْ مَرَّ على أجَله مُنْذُ ثَلاثٍ ، فَأقبَلتُ، وَأقْبَلا مَعِي، حتى إذا كُنا في بعضِ الطَّريقِ رُفِعَ لَنَا رَكْبٌ من قِبَلِ المدينَة، فَسألتُهُمْ ؟ فقالوا: قُبِضَ رَسولُ الله صلى الله عليه وسلم وَاسْتُخْلفَ أبو بَكْر ، والناسُ صالِحُون، فقالا : أخبر صاحِبَكَ أنَا قَدْ جِئْنَا ، ولَعَلَّنا سَنَعُودُ إنْ شاءَ اللَّهُ وَرَجعا إلى اليمنِ ، فَأخْبَرْتُ أَبا بكرٍ بِحَديثِهِمْ ، قال : أفَلا جِئْتَ بهِمْ ؟ فَلما كان بَعْدُ قال لِي ذُو عَمرو : يا جريرُ ، إنَّ بِكَ عليَّ كَرَامة ، وإنِّي مُخْبِرُكَ خبَرا، إنَّكُمْ مَعْشَرَ العرَب لَنْ تَزالُوا بِخَيْرٍ ما كُنْتُمْ إذا هَلَكَ أميرٌ تَأمَّرْتُمْ آخَرَ ، فَإذَا كَانت بالسيف كانوا مُلوكا ، يَغضَبُونَ غَضَبَ الملوكِ ، ويَرْضَوْن رضَى الملوكِ». أخرجه البخاري .

2.066- Cerîr b. Abdullah el-Becelî'den rivâyet edilmiştir:

"Yemen'de bulunuyordum. Zû Kelâ'[114] ve Zû Amr[115] adında iki Yemenli ile karşılaştım. Onlara Rasûlullah'tan (as.) bahsettim. Zû Amr dedi ki:

[113] Bkz., **İbn Hacer**, VI, 139; **Aynî**, XIV, 226; **Kastalanî**, VI, 490.

[114] **Zû'l-Kelâ' Ebû Şurahbîl, Eyfe' (Semeyfe', Esmeyfe'?) b. Nâkûr (Bâkûr?) b. Amr el-Himyerî**: ö. 37/657. Muhadramundandır, Yemenlidir. Kabilesinin reisi idi.

"- Durumunu anlattığın arkadaşının eceli üç gün önce bitti."

Beraberce (Medîne'ye) doğru yola çıktık. Yolda Medîne cihetinden gelen bir kafile ile karşılaştık. Onlara durumu sordum. Bana;

"- Rasûlullah (as.) vefat etti, Ebû Bekir halife seçildi, insanların durumu da iyidir" dediler. Zû Amr ve Zû Kelâ';

"- Sen arkadaşına (Ebû Bekir'e), bizim buraya kadar geldiğimizi, Allah dilerse, ileride belki tekrar gelebileceğimizi söyle!" diyerek Yemen'e döndüler. Onların sözlerini Hz. Ebû Bekir'e söyleyince;

"- Keşke onları da getirseydin!" dedi.

Bir zaman sonra Zû Amr, bana dedi ki:

"- Ey Cerîr! Benim gözümde senin büyük değerin vardır. Ben sana şunu haber vereyim ki; siz Arap milleti, bir Emîr öldüğünde yerine hemen bir başkasını getirdiğiniz müddetçe hayırda devam edersiniz. Emîrlik kılıç gücü ile elde edildiği zaman ise, artık onlar

---

Büyük Zû'l-Kelâ' diye bilinir. Hz. Peygamber, Esved el-Ansî'ye karşı yardımcı olması için ona ve Zû Amr'a mektup yazdı, o da müslüman oldu. Rasûlullah (as.) ona Cerîr b. Abdullah'ı göndermişti. Zû'l-Kelâ', Cerîr ve Zû Amr ile birlikte **Medîne**'ye gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada Hz. Peygamber vefat etmişti. Onlar da **Medîne**'ye gitmeden geri döndüler. Hz. Ömer'le yakın dostluğu vardı. **Yermük** savaşına katıldı. **Sıffîn** savaşında Muâviye saflarında yer aldı ve bu savaşta Eşter en-Nehaî tarafından öldürüldü. Çok saygın bir insandı. Binlerce kişiyi âzâd etmişti. Kâ'bu'l-Ahbâr'ın amcası olduğu rivâyet edilir.

[115] **Zû Amr el-Himyerî**: Yemen'in kabile reislerindendir, muhadramundandır. Rasûlullah (as.), Esved el-Ansî'ye karşı müslümanlara yardımcı olması için Cerîr b. Abdullah'ı bir mektupla ona ve Zû'l-Kelâ'a göndermişti. O da hemen müslüman olmuştu. Sonra Cerîr ve Zû'l-Kelâ' ile birlikte **Medîne**'ye gitmek üzere yola çıktı. Zû Amr yolda karışlık bir rüya görür ve Cerîr'e, huzuruna gittikleri zâtın ölmüş olabileceğini söyler. Bir müddet sonra bir kervana rasgelirler ve gerçekten Hz. Peygamber'in vefat ettiğini, hilâfet makamına Hz. Ebû Bekir'in getirildiğini öğrenirler. Bunun üzerine Zû Amr, Cerîr'e; **"siz salih bir milletsiniz. Emîriniz ölene kadar da bu hayırlı durmunuz devam eder. Sonra başka birini emîr seçersiniz. Ama kılıç ortaya çıktığında, siz de diğer kırallar gibi olursunuz. Dostunuza selam söyleyin, biz buradan dönüyoruz"** diyerek geri döner.

krallar gibi olurlar. Krallar gibi öfkelenir, istibdat gösterirler. Kralların hoşlandığı gibi (basit ve süflî şeylerden) hoşlanırlar."[116]

İZAH

Buharî'nin bir nüshasında; **"Yemen'de idim"** cümlesi yerine; "**Denizde idim"** ibâresi yer almaktadır.

Cerîr, Yemen'e, halkı İslâm'a davet etmesi için Hz. Peygamber tarafından gönderilmişti. **Cerîr** de aslen Yemenli idi. Dönüşte Yemenli idarecilerden **Zû Amr** ve **Zû Kelâ'** ile buluşmuş ve onlara Hz. Peygamber'i anlatmıştı. Sonra hadîste ifade edildiği şekilde sözler söylenmişti.

Sözü geçen iki zat, bilahare **Hz. Ömer** döneminde **Medîne'**ye gelmişler, hatta **Zû Kelâ'** binlerce köleyi özgürlüğüne kavuşturmuş ve kendisi **Sıffin** Savaşı'nda **Hz. Ali'**nin yanında şehid düşmüştü.

"Bir Emîr öldürüldüğünde yerine başka birini Emîr yaparsınız" cümlesinde geçen ***"teemmertüm"*** kelimesi, bazı nüshalarda ***"teâmertüm"*** şeklinde kaydedilmiştir. O zaman da mana; **"...başka birini emir seçmek için müşavere edersiniz"** olur.

Zû Amr'ın, Hz. Peygamber'in öldüğünü nasıl haber aldığı konusunda çeşitli ihtimaller üzerinde durulur. Bazıları bunun bir kehânet olduğunu söylerken, **Kirmanî** gizlice **Yemen**'e gelen birinden duymuş olabileceğini söyler. **İbn Hacer** ise, bu bilgiyi kadîm kitaplardan elde etmiş olabileceğini iddia eder. Bazıları da **Zû Amr**'ın muhaddes kişilerden olduğu ve bu bilgiye ilham yoluyla sahip olduğu kanâatindedir.

Rivâyetin son bölümünde **Zû Amr'**ın söylediği hakîmâne sözler, özellikle dikkate değer niteliği hâiz güzel ifadelerdir. Zaten hadîsin bu bölümde rivâyet edilmesinin sebebi de o sözlerdir. Buna göre millet, **Emîr**'ini istişare ile seçmelidir. Bir gün bile başı bozuk, yöneticisiz bir hayat geçirmemek gerekir. İktidar, silah gücü ile elde edilecek olursa, orada adâlet olmaz; zulüm, haksızlık ve istibdât olur.[117]

---

[116] **Buharî**, Meğazî, 64.

[117] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 676; **Kastalanî**, IX, 391; **Aynî**, XVIII, 14.

٢٠٦٧ـ (خ ـ قيس بن أبي حازم رحمه الله) قال : دَخَلَ أبو بكر على امْرأة مِنْ أَحْمَس، يقال لها: زَيْنَبُ، فرآها لا تَكَلَّمُ ، فسأل عنها ؟ فقالوا: حَجَّتْ مُصْمِتَة ، فقال لها : تَكَلَّمي ، فإنَّ هذا لا يَحِلُّ، هذا من عمل الجاهلية ، فتكلَّمتْ ، فقالت: مَنْ أَنْتَ؟ قال: أنا امْرُؤٌ من المهاجرين ، قالت: من أيِّ المهاجرين؟ قال: من قريش، قالت: من أيِّ قريشٍ؟ قال: إنَّك لَسَؤولٌ، أنا أبو بكر، قالت: ما بَقَاؤُنَا على هذا الأمر الصَّالح الذي جاءَ الله به بعدَ الجاهلية ؟ قال: بَقاؤكم عليه ما استقامَتْ لكم أئمَّتُكم، قالت: وَمَا الأئمَّةُ ؟ قال: أو ما كان لقومك رُؤوسٌ وأشْرَافٌ يأمُرونَهُمْ فيُطيعونَهم؟ قالت: بَلَى ، قال : فهم أولئك على الناس. أخرجه البخاري.

2.067- Kays b. Ebî Hâzim'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Ebû Bekir, Ahmes kabilesinden Zeyneb [118] adında bir kadının yanına gitmişti. Kadının konuşmadığını görünce;

"- Onun nesi var?" diye sordu. Kendisine;

"- Konuşmamak üzere hac yaptı" dediler.

Hz. Ebû Bekir, kadına şöyle dedi:

"- Konuş! Çünkü konuşmamak helâl değildir. Konuşmamak, câhiliyet amelindendir."

Bunun üzerine kadın konuşmaya başladı ve dedi ki:

"- Sen kimsin?"

"- Ben, Muhâcirlerden biriyim."

"- Hangi Muhâcirlerden?"

"- Kureyş'ten."

"- Hangi Kureyş'ten?"

"- Ne de çok soruyorsun; ben Ebû Bekir'im."

"- Câhiliyetten sonra Allah'ın bize göndermiş olduğu bu sâlih dinde ne kadar kalırız acaba?"

---

[118] **Zeyneb bint Muhacir (Câbir?) el-Ahmesiyye**: Bu hanımın kim olduğu hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bazıları onu muhadramundan, bazıları tâbiîlerden sayar. Bazılarına göre de Hz. Peygamber'e bîat eden hanımlardandır. Enes b. Mâlik'in karısı olduğu da rivâyet edilmiştir.

"- İmamlarınız dosdoğru yönettiği müddetçe, siz bu sâlih dinde kalırsınız."

"- İmam da nedir?"

"- Senin kabilenin reisleri, eşrafı yok mu? Onlar halka emirler veriyor, halk da onlara itâat ediyor değiller mi?"

"- Evet!"

"- İşte onlar, insanların imamlarıdır."[119]

İZAH

Kadının konuşmaması, bu konuda yapmış olduğu bir yeminden dolayıdır. Rivâyete göre kadın, **Hz. Ebû Bekir**'e şöyle demiş:

"Câhiliyet döneminde senin kavminle bizim aramızda bir dava vardı. Eğer Allah bizi bu beladan kurtarırsa, hac yapmadan konuşmayacağım diye yemin etmiştim."

İslâm'da konuşmamak üzere yapılan yemin ve adak câiz değildir, haramdır. Böyle bir adak yapılırsa bozulması gerekir. Bunun için keffâret de gerekmez, çünkü **Hz. Ebû Bekir**, kadına keffâret vermesi gerektiğini söylemedi.

Gerçi Kur'ân-ı Kerîm'de **Hz. Meryem**'in hiç kimse ile konuşmamak üzere adak yaptığı belirtilir.[120] Ancak bu, İslâm şeriatı için söz konusu değildir.

Hadîsin konumuzu alâkadar eden tarafı, son bölümüdür. **"Sâlih din"** diye tercüme ettiğimiz ibâreden maksat, İslâm dininin âdil hükümleridir. Kadın **Hz. Ebû Bekir**'e; **"bu âdil hükümleri uygulama şansımız ne kadardır?"** diye soruyor. **Hz. Ebû Bekir** de; **"âdil ve dürüst yöneticileriniz olduğu müddetçe"** diye cevap veriyor. Çünkü halk, genellikle yöneticilerinin dinine, siyasetine ve inancına uyar.[121]

٢٠٦٨ــ (م ــ عبد الرحمن بن شماسة المهدي رحمه الله) قال : أَتَيْتُ عائشةَ أسألُها عن شيءٍ؟ فقالت: مَن أنْتَ؟ فقلتُ: رَجُلٌ من أهل مِصرَ ، فقالت: كيف كانَ صَاحِبُكُم لكم في

---

[119] **Buharî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 26.

[120] Meryem, 26.

[121] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 185.

غزاتكُمْ هذه؟ فقلتُ: مَا نَقَمْنا [منه] شيئاً، إنْ كان لَيَمُوتُ للرَّجُلِ منَّا البَعيرُ فيُعْطِيه البعيرَ، والعبدُ فيُعْطِيه العبدَ، ويحتاجُ إلى النَّفقة فيُعْطِيه النَّفقة، فقالت: أمَا إنَّهُ لا يَمنعُني الَّذي فعَلَ في محمد [بن أبي بكر] أخي أنْ أُخْبِرَكَ مَا سمعتُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعتُه يقول في بيتي هذا: «اللَّهُمَّ مَنْ وَلِيَ من أمْرِ أُمَّتي شيْئاً، فَشَقَّ عليهم، فَاشْقُقْ عليه، ومَنْ وَلِيَ من أَمْرِ أُمَّتي شَيْئاً فرَفَقَ بِهِم، فَارْفُقْ بِه». أخرجه مسلم.

2.068- Abdurrahman b. Şemâse el-Mehdî[122] anlatıyor:

"Hz. Âişe'ye bir şey sormaya gitmiştim. Bana;

"- Sen kimlerdensin?" dedi.

"- Mısırlıyım" dedim.

"- Bu savaşta sizinkinin, size karşı tavrı nasıldı?"

"- Bir fenalığını görmedik. İçimizden birinin devesi ölse ona başka bir deve, kölesi ölse başka bir köle verirdi; nafakaya ihtiyacı olsa nafakasını karşılardı."

"- Bak dinle! Kardeşim Muhammed'e yaptıkları, Rasûlullah'tan (as.) işittiğim bir sözü söylemekten beni alıkoyamaz. Benim şu evimde Rasûlullah (as.) şöyle demişti:

"Ey Allah'ım! Ümmetime ait işlerden birini üzerine alıp da ümmetime zorluk gösterene, sen de zorluk göster. Ümmetimin işlerinden birini üzerine alan ve halka yumuşak davranana sen de yumuşak davran!"[123]

İZAH

Hz. Âişe'nin, ismini anmadan **"sizinki"** diye telmihte bulunduğu zat, **Mısır** valisi **Amr b. Âs**'dır. Rivâyete göre **Muhammed b. Ebî Bekir**'i, **Hz. Ali Mısır**'a vali tayin etmişti. Ama bilâhare **Muâviye, Amr b. Âs**'ı **Mısır**'a vali tayin etti. Çıkan savaşı

---

[122] **Ebû Amr, Abdurrahman b. Şemâse b. Züeyb el-Mehrî el-Mısrî**: ö. 101/719. Mısırlı tâbiîlerdendir. Hz. Âişe ve Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Yezîd b. Ebî Habîb ve Kâ'b b. Alkame rivâyet etti. Aslen Şamlıdır, Mısır'da ikamet etmiştir. Sika râvîlerdendir. Hadîsi **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[123] **Müslim**, İmâret, 5/19.

Muhammed kaybetti. Bir rivâyete göre savaş esnasında, diğer bir rivâyete göre de esir alındıktan sonra zâlimce öldürülmüştü. Hatta cesedinin, eşek lâşesi içinde bir harabede bulunarak yakıldığı da söylenir.

İşte **Hz. Âişe**'nin işaret ettiği olay, kardeşine yapılan ve ölünceye kadar da acısını unutamadığı bu olaydır. Bu yüzdendir ki idarecilerin niteliği konusunda son cümlede vârid olan Peygamber duâsını o da tekrarlardı.

٢٠٦٩ــ (د ــ أبو فراس [الربيع بن زياد] رحمه الله) قال : خَطَبنا عمرُ بنُ الخطاب رضي الله عنه ، فقال في خُطْبَته: « إني لم أبعَثْ عُمَّالي ليضربوا أبشارَكُم، ولا ليأخُذُوا أمْوالكُمْ ، فَمن فُعلَ به ذَلك فَليَرْفَعْهُ إليَّ ، أُقصُّهُ منه »، فقال عمرو بنُ العاص : « لو أنَّ رَجُلا أَدَّبَ بعضَ رَعيتَّه ، أَتُقصُّه منه ؟ » قال : « إي والَّذي نَفْسي بيده ، إلا أُقصُّهُ ، وقد رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أقصَّ منْ نَفْسه».أخرجه أبو داود .

2.069- Ebû Firas'dan[124] rivâyet edilmiştir:

Hz. Ömer, bize okuduğu bir hutbesinde şöyle dedi:

"Ben valilerimi, sizlerin sırtınıza vurmaları ve mallarınızı almaları için tayin etmiyorum. Kime böyle bir muamele yapılırsa, bana haber versin ki, ona kısas yapayım."

Amr b. el-Âs[125] dedi ki:

---

124 **Ebû Firâs, er-Rabî' b. Ziyâd en-Nehdî:** Tâbiîlerdendir. Hz. Ömer'in bir hutbesini rivâyet etmiştir. Kendisinden Ebû Nadra el-Abdî rivâyet etti. Hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Hadîsleri **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

125 **Ebû Abdullah, Amr b. el-Âs b. Vâil es-Sehmî el-Kuraşî:** ö. 43/664. Sahabîdir. **Mekke**'de dünyaya geldi. **Mekke**'deki ticarî ve siyasî faaliyetlerin önde gelenlerindendi. **Habeşistan**'a giden müslümanların iadesini talep etmek üzere elçi olarak Necâşîye gitti. **Uhud** ve **Hendek** savaşlarında Kureyş ordusunun süvari birliklerine komuta etti. Hicrî beş veya sekiz yılında müslüman olduğu rivâyet edilir. Hz. Peygamber, **Zâtüsselâsil** seriyyesinde onu komutan yapmıştı; orduda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde gibi ashâbın büyükleri de bulunuyordu. Sonra onu İslâm'ı tebliğ etmek ve vergi toplamak üzere **Umân**'a gönderdi. Hz. Peygamber'den sonra yapılan **Ecnâdeyn** ve **Yermük** savaşlarına

"- Şayet bir yönetici, halktan birini te'dib edecek olsa, ona da kısas yapar mısın?"

"- Evet! Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, mutlaka kısas yaparım. Çünkü ben, Rasûlullah'ın (as.) kendine de kısas uyguladığını gördüm."[126]

İZAH

Ebû Davud'un **Sünen**'inde bu hadîsten önce geçen bir rivâyette; bir ganimet taksimi esnasında Hz. Peygamber'in elindeki sopanın bir adama çarpması sonucu adamın yaralandığı, bunun üzerine Rasûlullah'ın (as.), elindeki sopayı hemen adama vererek **"İntikamını al!"** dediği kaydedilir. İşte **Hz. Ömer**'in; Hz. Peygamber'in kendine bile kısas uyguladığını gördüm sözü ile kastettiği, bu olay olmalıdır.

Hz. Ömer, valilerin görevlerinin halka eziyet etmek ve mallarını gasp etmek olmadığını insanlara ilan etmektedir. Hatta böyle yapanların kendisine bildirilmesini, onlara kısas uygulayacağını söylemektedir. Çünkü ona göre adâlet, en üst mevkide olana da hak ettiği cezayı vermektir. Valinin görevi de halka eziyet etmek değil, onlara hizmet etmek ve işlerini düzene koymaktır.[127]

Bu hadîsi **Ebû Davud, Ebû Firâs en-Nehdî** vasıtasıyla rivâyet etmektedir, **Ebû Firâs** ise hadîsçiler nazarında meçhûl biridir.

katıldı. Hz. Ömer zamanında **Filistin, Kudüs** ve **Mısır**'ı fethetti. Uzun yıllar **Mısır**'ın valiliğini yaptı. **Fustat** şehrini kurdu. Hz. Osman halife olunca **Mısır** valiliğinden azledildi. Muâviye taraftarı idi; **Sıffîn** savaşında **Şam** süvari birliklerinin komutanlığını yaptı. Ordunun mağlup olacağını anlayınca Kur'ân sahifelerini mızrakların ucuna taktırarak her iki tarafı Kur'ân'ın hükmünü kabule çağırdı. Kendisi Muâviye adına hakemlik yaptı. Kurnaz bir siyasetçi olan Amr, hilafetin Muâviye'ye geçmesini sağladı. Sonra tekrar **Mısır**'a gitti ve Hz. Ali'nin valisi olan Muhammed b. Ebî Bekir'i mağlup ederek bölgenin idaresini yeniden ele geçirdi, ölünceye kadar da bu görevi yürüttü. Çok zeki biriydi, bu yüzden Arab'ın dört dâhîsinden biri kabul edilirdi. Son derece cesur, iyi bir hatip ve şairdi. Aynı zamanda çok yetenekli bir idareciydi. Kırk kadar hadîsi bilinmektedir. Kendisinden Kays b. Ebî Hâzim, Urve b. Zübeyr ve Ebû Osman en-Nehdî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[126] **Ebû Davud**, Diyât, 15/4537

[127] Bu konudaki tartışmalar için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 269.

٢٠٧٠ـ (د ـ جبير بن نفير ، وكثير بن مرة ، وعمرو بن الأسود، والمقدام بن معدي كرب، [وأبي أمامة] رضي الله عنهم) قالوا : إنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :

« إذَا ابْتَغَى الأميرُ الرِّيبةَ في النَّاسِ أفْسَدَهُم».أخرجه أبو داود .

2.070- Cübeyr b. Nüfeyr[128], Kesir b. Mürre[129], Amr b. el-Esved[130], Mikdâm. b. Ma'dîkerib ve Ebû Umâme'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Emîr, halkı hakkında şüphe beslerse, onları ifsâd etmiş olur."[131]

İZAH

"Şüphe" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı **"Rîbe"**dir. **İbnu'l-Esîr** bu kelimeye, **töhmet** diye karşılık verir ve maksadın da; Emîr'in halkı töhmet altında bulundurması, onlar hakkında sû-i zan beslemesi, şüphe etmesi olduğunu söyler.

---

128 **Ebû Abdurrahman, Cübeyr b. Nüfeyr b. Mâlik el-Hadramî el-Humsî**: ö. 80/699. Humuslu sika râvîlerdendir. Muhadramundan olduğu rivâyet edilmekle birlikte Hz. Ebû Bekir döneminde İslâm'a girdiği de rivâyet edilmiştir. İbn Ömer ve Ubâde b. Sâmit'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Mekhûl eş-Şâmî ve Halid b. Ma'dân rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi. **Humus**'ta oturdu ve orada vefat etti.

129 **Ebû Şecere, Kesîr b. Mürre el-Hadramî er-Ruhâvî el-Humsî**: ö. 80/699. Humuslu tâbiîlerdendir, Hz. Peygamber'den mürsel rivâyetleri vardır. Ebû Hureyre, İbn Ömer ve Muâz b. Cebel'den rivâyet eder. **Bedir** ehlinden yetmiş kişiye yetiştiği kaydedilir. Kendisinden Mekhûl eş-Şamî ve Halid b. Ma'dân rivâyet etti. Son derece saygın biriydi. Sika olduğunda ittifak edilir. Hadîsleri ***Sünen***'lerde tahric edilmiştir. **Humus**'ta oturdu ve orada vefat etti.

130 **Ebû İyâd, Amr b. el-Esved el-Ansî ed-Humsî ed-Dârânî**: İsminin Umeyr olduğu da söylenmiştir. Humuslu tâbiîlerdendir. Hz. Ömer, Hz. Âişe, İbn Mes'ûd ve Ebû Hureyre'yi dinledi. Kendisinden Halid b. Ma'dân ve Atâ b. es-Sâib rivâyet etti. **Suriye** bölgesinin âbid ve zâhidi sayılırdı. **Dâriyâ**'da ikamet etti. Fizkî yapısı ve davranışlarının Hz. Peygamber'e çok benzediği rivâyet edilir. Sikadır, ama rivâyeti azdır. Muâviye'nin halifeliği döneminde vefat etti. Hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

131 **Ebû Davud**, Edeb, 44/4989.

Bu husus, yönetimde son derece önemli bir ilkedir. Suçlu oldukları ispat edilinceye kadar herkes masumdur; çünkü berâet-i zimmet asıldır. Yöneticinin kafasında şüphe ve kuşku hakim olursa, herkesi zanlı durumuna sokar. Kendi milletinden şüphe etmek, bu yüzden onları kuşkulu insanlar durumuna düşürmek, sû-i zan beslemek dürüst bir yöneticinin vasfı değildir. Çünkü şüphe ve zan, çoğu kere insanı zulme götürür, insanlara haksızlık yapmaya sevk eder. Bu da toplumda güven bunalımına yol açar. Halkından şüphe eden yöneticiden, elbette ki halk da şüphe eder. Devlet ve millet varlığı ise, şüphe üzerine bina edilemez. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de[132] ve gerek hadîs-i şeriflerde[133] tecessüste bulunmak, yani insanların gizli hallerini merak edip araştırmak dahi yasaklanmıştır.

Ebû Davud'da, bu hadîsten bir önceki rivâyette Rasûlullah'ın (as.) **Muâviye**'ye şöyle buyurduğu rivâyet edilir:

"Eğer sen insanların gizli hallerini, kusurlarını araştırırsan, onları ifsâd etmiş olursun."

Şüphesiz ki devletin ve yöneticilerin gaflet halinde olmaları da kabul edilemez. Devletin varlığı, gafleti, bîgâneliği de kaldırmaz. Bu itibarla olan bitenden haberdar olunmalı, güçlü bir istihbarat teşkilatına da sahip olunmalıdır. Ancak yönetimin asıl görevi, kendi milletini düşman sayıp kuşkulanmak, onları sürekli kontrol altında tutmak, onları tehlike kaynağı olarak görmek değildir. Onun asıl görevi; bütün gayretini, dikkatini dışa yöneltmek, dışardan gelebilecek tehlikelere karşı uyanık bulunmaktır. Kabul etmek gerekir ki, tehlikenin büyüğü daima dışardan gelir.

Dahilde ise öncelikle adâlet yerine getirilmelidir. İnsanlar da millî bünyeye uygun bir eğitimle yetiştirilmelidir. Bu gerçekleştirilebildiği takdirde, halktan şüphelenmek için hiçbir sebep kalmaz. Adâleti tam olarak gerçekleştiremeyenler ise, halkından şüphe etmekte haksız sayılmazlar.

---

132 Hucurat, 12.

133 **Buharî**, Nikâh, 45; Feraiz, 2; Edeb, 57, 58; **Müslim**, Birr, 28, 30.

٢٠٧١ ــ (يحيى بن سعيد رحمه الله) أنَّ عُثْمانَ بن عَفَّان رضي الله عنه كان يقول : «
مَا يَزَعُ النَّاسَ السلطانُ أكْثرُ ممَّا يَزَعُهُمْ القُرآنُ» أخرجه ...

2.071- Yahya b. Saîd'den rivâyet edildiğine göre Hz. Osman şöyle diyordu:

"Sultan insanlara, Kur'ân'ın koyduğu yasaklardan daha fazlasını koyamaz."[134]

---

[134] Hadîsi **Rezin** tahric etti, ancak senedi munkatıdır.

الباب الثاني

في ذكر الخلفاء الراشدين رضي الله عنهم و بَيْعَتهِمْ

B- RÂŞİD HALİFELER VE ONLARA BÎAT ŞEKİLLERİ

٢٠٧٢ــ (خ ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) أنَّ عليًّا خرج من عند رسول الله صلى الله عليه وسلم في وَجَعه الذي تُوفِّيَ فيه ، فقال الناسُ : يا أبا حَسَنٍ ، كيفَ أصبحَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : أصبَحَ بِحَمد الله بارئا ، فَأَخَذَ بيده العباسُ بنُ عبد المطلب، فقال : أنتَ والله بعدَ ثلاث عبدُ العَصَا ، وإني لأرى رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم سَيتَوفّى من وَجَعه هذا، إني لأعرفُ وُجُوهَ بني عبد المطلب عند الموت ، فَاذْهَبْ بنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فَنسْأَلَهُ : فيمن هذا الأمرُ ؟ فإن كان فينا عَلمْنا ذلك ، وإن كان في غيرنا كَلَّمْنَاهُ فَأوصى بنا ، فقال عليٌّ : أمَا والله ، لَئنْ سَألْنَاهَا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فَمنعناهَا لا يُعطِينَاهَا النَّاسُ بَعدَهُ : وَإني والله ، لا أسألُها رسولَ الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه البخاري .

2.072- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) vefatı ile neticelenen hastalığı esnasında, O'nun yanından çıkan Hz. Ali'ye halk sordu:

"- Ya Eba'l-Hasan! Rasûlullah'ın (as.) durumu nasıl?"

"- Allah'a hamd olsun iyidir."

Sonra Abbas, onun elini tuttu ve dedi ki:

"- Vallahi sen, üç gün sonra Asâ'nın kulu olacaksın. Ben Rasûlullah'ın (as.) bu hastalıktan kurtulamayacağını zannediyorum. Çünkü ben, Abdulmuttalib oğullarının ölüm halinde yüzlerinin aldığı şekli biliyorum. Gel, Rasûlullah'a (as.) gidelim ve şu hilâfet işinin kimde kalacağını soralım. Eğer bizde kalacaksa, onu bilelim. Yok başkasına gidecekse, kendisiyle konuşalım da onu bize vasiyet etsin!"

Hz. Ali şöyle dedi:

"- Vallahi, eğer bu işi Rasûlullah'a (as.) sorar ve O da bizi bundan men ederse, artık O'ndan sonra insanlar hilâfeti bize asla vermezler. Vallahi, ben onu Rasûlullah'a (as.) soramam."[1]

İZAH

"Asâ'nın kulu olacaksın" cümlesinden maksat; hilâfet başkasının eline geçecek, sen de onun memuru olacaksın demektir.

Hadîste **Hz. Ali** ile **Abbas**'ın hilâfet konusundaki bir muhaveresi anlatılmaktadır. **Abbas**'ın bu konuda Rasûlullah'a (as.) başvurma talebini **Hz. Ali'**nin reddetmesi ve bu esnada gösterdiği gerekçe dikkat çekicidir. **Hz. Ali,** hilâfetin, bu aşamada kendisine verilmeyeceği kanâatini taşımaktadır. Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında imamlık görevinin **Hz. Ebû Bekir**'e verildiğini de bilmektedir. Bu durumda **Hz. Ali** hilâfete talip olur ve Rasûlullah (as.) da şu anda bu görevi O'na vermezse, artık insanların bunu kesin delil sayarak bir daha kendisine asla hilâfeti vermeyeceklerini düşünmektedir.

Hadîste hilâfet konusunda Rasûlullah'ın (as.) **Hz. Ali'**ye hiçbir işarette bulunmadığı, aksine tavrının olumsuz olduğu görülmektedir.[2]

٢٠٧٣ــ (خ م ت ــ **جبير بن مطعم** رضي الله عنه) قال : إنَّ امْرأة أَتتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فكَلَّمَتْهُ فِي شَيْءٍ ، فَأمَرَهَا بأنْ ترجِعَ ، قالت: فإن لم أجِدْكَ ؟ كأنها تقولُ : الموتَ – قال: « **إنْ لم تَجدِيني فائتي أبا بَكرٍ**».أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي .

2.073- Cübeyr b. Mut'im anlatıyor:

"Bir kadın gelip Rasûlullah'la (as.) bir konuda konuştu. Hz. Peygamber, kendisine tekrar gelmesini söyledi. Kadın;

---

[1] **Buharî**, İsti'zân, 29; Meğazî, 83.

[2] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 749; XI, 60.

"- Ya gelir de seni bulamazsam?" diye sordu. Kadın sanki Hz. Peygamber'in ölmesi halinde kime başvurması gerektiğini soruyordu. Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Beni bulamazsan Ebû Bekir'e git!"[3]

İZAH

Hadîsin bazı rivâyetlerinde daha açık bir ifade ile; "Geldiğimde ölüm size ârız olur, bu yüzden sizi bulamazsam ne yapayım?" cümlesi yer alır.

İbn Hacer'in bu konuda **el-İsmailî** ve **Taberanî**'den aldığı başka bir hadîs de şöyledir:

"Bir bedevî Rasûlullah'a (as.) bîat etti. Sonra O'na, eceli geldiğinde kimin hüküm vereceğini sordu. Hz. Peygamber cevaben;

"- Ebû Bekir" dedi.

"- Peki ondan sonra kim?"

"- Ömer."

İbn Hacer'in **Taberanî**'den aldığı isnadı zayıf diğer bir hadîse göre de ashâb;

"- Senden sonra mallarımızın zekâtını kime verelim?" diye sormuş, Rasûlullah (as.) da;

"- Ebû Bekir'e" buyurmuş.[4]

Birbirini takviye eden bütün bu rivâyetlerde Rasûlullah'tan (as.) sonra müslümanların işlerine **Hz. Ebû Bekir**'in bakacağına dair işaretler vardır.

٢٠٧٤ـــ (خ س ـــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم مَاتَ وأبو بكرٍ بِالسُّنْحِ . [قال إسماعيل] :- تعني بالعَالِيةِ - فقام عمرُ يقول : والله مَا مَاتَ رسولُ الله، قالت: وقال عمر : [والله] مَا كانَ يَقَعُ في نَفسي إلا ذاك ، وَلَيبعثَنَّهُ اللَّهُ فَلَيُقَطِّعَنَّ أيديَ رِجَالٍ وَأرْجُلَهُمْ، فَجَاءَ أبو بكرٍ ، فَكَشَفَ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ،

---

[3] **Buharî**, Ahkâm, 51; Fedâilu's-Sahâbe, 5; İ'tisâm, 24; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 1/10;**Tirmizî**, Menâkıb, 17/3676.

[4] **İbn Hacer**, VII, 62.

فقبَّلَهُ ، وقال : بأبي أنتَ طبتَ حيا ومَيِّتا، والذي نفسي بيده ، لا يُذيقَنَّكَ اللهُ الموتَتَيْنِ أبدا ، ثم خرج أبو بكرٍ ، فقال : أيُّها الحالفُ ، على رِسْلِكَ ، فلمَّا تكلَّمَ أبو بكرٍ جَلَسَ عُمرُ ، فَحمدَ اللهَ أبو بكر، وأثنى عليه ، وقال : **ألا ، مَنْ كانَ يَعبُدُ مُحمَّدا فإن محمدا قد ماتَ ، ومن كان يعبد الله فإنّ الله حَيٌّ لا يموتُ** ، وقال : **{إنَّكَ مَيِّتٌ ، وإنَّهم ميِّتون}** [الزمر: ٣٠] ، وقال : **{وَمَا مُحَمَّدٌ إلا رسولٌ قَدْ خَلَتْ من قَبله الرُّسُلُ، أفإن مَاتَ أو قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ على أعقابكم ؟ وَمَنْ يَنْقَلِبْ على عَقِبَيْه فَلنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئا ، وسَيَجزي اللهُ الشاكرين}** [آل عمران: ١٤٤] قال : فَنشَجَ النَّاسُ [يَبكُون] قال : واجتمَعَت الأنصارُ إلى سعد بن عُبادةَ في سَقيفةِ بَني سَاعِدَةَ ، فقالوا : منَّا أميرٌ ، ومنكم أميرٌ ، فَذهبَ إليهم أبو بكر ، وعمرُ بنُ الخطاب ، وأبو عُبَيْدَةَ بنُ الجَراح ، فذهب عمرُ يتكلم ، فأسْكَتَهُ أبو بكرٍ ، وكان يقول : واللهِ ما أردتُ بذلك إلا أنّي قد هَيَّأتُ كَلاما أعجَبَني ، خَشيتُ أنْ لا يَبلُغَهُ أبو بكر ؟ ثُمَّ تَكَلَّمَ أبو بكر ، فتكلَّمَ أبلغَ الناسِ ، فقال في كلامه : نَحْنُ الأُمَراءُ ، وأنْتم الوُزَرَاءُ ، فقال حُبَابُ بن المُنذر : لا واللهِ ، لا نَفعَلُ ، منّا أميرٌ ، ومنكم أمير ، فقال أبو بكر : لا ، ولَكنَّا الأُمراءُ وأنتم الوُزراءُ – زاد رزين – : لَنْ يُعْرَفَ هذا الأمرُ إلا لِحَيٍّ من قُرَيشٍ – هُمْ أَوْسَطُ العرب دارا ، وَأعزُّهُم أحسابا – فَبَايعُوا عُمرَ ، أو أبا عُبيدَةَ بنَ الجَرَّاح ، فقال عمرُ : بل نُبَايعُكَ أنتَ ، فأنتَ سَيِّدُنا ، وخَيْرُنا ، وأحَبُّنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأخذ عمرُ بيده فبايَعَهُ ، وبايَعَهُ الناسُ ، فقال قائلٌ : قَتلْتُمْ سعدَ بن عُبادَةَ ، فقال عمر : قَتَلَهُ الله».

قالت عائشة: شَخَصَ بَصَرُ النبي صلى الله عليه وسلم، ثم قال: «**في الرفيق الأعلى – ثلاثا–**... وقصَّ الحديث » قالت: فما كان من خطبتهما من خُطبة إلا نَفعَ اللهُ بها لقد خَوَّفَ عمرُ الناسَ وإنَّ فيهم لَتُقى فردَّهم اللهُ بذلك ثم لقد بَصَّرَ أبو بكر الناسَ في الله وعَرَّفَهُمْ الحقَّ الذي عليهم وخرجوا به يَتلُون: **{وَمَا مُحمدٌ إلا رسولٌ قَدْ خَلَتْ من قَبْله الرُّسُلُ...}** إلى **{الشاكرين}**. أخرجه البخاري .

وأخرج النسائي منه إلى قوله : « **الموتَتَيْنِ أبدا**».وقال : « **أمَّا الموتةُ التي كَتَبَها اللهُ عليك فقدْ مُتَّها**». وله في أخرى: «إنّ أبا بكْرٍ قَبَّلَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وهو مَيِّتٌ».ولم

يزد . والذي قرأته في كتاب البخاري من طريق أبي الوقت: «وأعربهم أحسابا».وفي كتاب الحميدي: «وأعزهم أحسابا».

2.074- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) öldüğünde (babam) Ebû Bekir; Sunh mevkiinde idi. -Ravî İsmail b. Abdullah[5]; yani Âliye'yi kastediyor, dedi.- O sırada Hz. Ömer şöyle bağırıyordu:

"- Vallahi Rasûlullah (as.) ölmedi. –Hz. Âişe, Ömer; 'Vallahi, içimde O'nun ölmediği duygusu hakim' dedi diye rivâyet etti-. Allah O'nu mutlaka geri gönderecek ve O da bazılarının ellerini ve ayaklarını kesecek!.."

Sonra Ebû Bekir geldi. Hz. Peygamber'in yüzünü açtı, O'nu öptü ve dedi ki:

"Babam sana fedâ olsun!.. Sağlığında da temizdin, öldüğünde de temizsin!... Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah sana asla ölümü iki defa tattırmayacaktır."

Ebû Bekir sonra dışarı çıkıp şöyle dedi:

"- Ey (Peygamber ölmedi diye) yemin eden adam!.. Kendine gel!.."

Ebû Bekir söze başlayınca Ömer oturdu. Sonra Ebû Bekir Allah'a hamd ü senâ etti ve şöyle konuştu:

"- Şunu iyi bilin ki, kim Muhammed'e tapıyor idiyse, şüphesiz Muhammed öldü. Allah'a tapan da bilsin ki, Allah daima diridir, ölümsüzdür."

Sonra şu âyetleri okudu:

"Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecek."[6]

"Muhammed, ancak bir Peygamber'dir. O'ndan önce de pek çok Peygamber geçmiştir. Şimdi O ölür veya öldürülürse, sizler gerisin

---

[5] **Ebû Abdullah, İsmail b. Ebî Üveys (Abdullah) b. Abdullah el-Asbahî**: ö. 227/842. İmam Mâlik'in kızkardeşinin oğludur. Malik ve Süleyman b. Bilal'den rivâyeti vardır. Kendisinden Buharî ve Müslim gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler. Hıfzından rivâyet ettiğinde hata yapardı. Bu yüzden bazı muhaddisler tarafından zayıf görülmüştür. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[6] Zümer, 30.

geriye mi döneceksiniz? Kim geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."[7]

Bu sözler üzerine halk, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Sonra Ensâr, Benû Sâide Sakîfe'sinde Sa'd b. Ubâde'nin etrafında toplandı. (Muhâcirlere) dediler ki:

"- Bizden bir Emîr, sizden de bir Emîr olsun!"

Bu sırada Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh da oraya varmışlardı. Ömer konuşmak istedi ise de Ebû Bekir onu susturdu. (Bilâhare) Hz. Ömer şunları söyledi:

"Vallahi, ben şunun için konuşmak istemiştim: Kafamda, hoşuma giden bazı sözler hazırlamıştım. Bu sözlerin, Ebû Bekir'in aklına gelmeyeceğinden korkmuştum. Ama sonra Ebû Bekir söze başlayınca, vallahi insanların en belîği gibi konuştu. Konuşmasında; 'Bizler Emîr, sizler Vezir olacaksınız' sözlerini de söyledi."

Hubâb b. el-Münzir[8] söz alıp dedi ki:

"- Vallahi olmaz! Bunu kabul edemeyiz! Bizden bir Emîr, sizden de bir Emîr olsun!"

Ebû Bekir şu cevabı verdi:

"- Hayır! Emîrler bizden, Vezirler sizden olacak!"

Rezîn, şu sözleri de söylediğini kaydeder:

"- Hilâfet, ancak Kureyş kabilesinde olunca kabul görür. Çünkü onlar, yurt itibariyle Arapların merkezinde, şeref olarak da en üstünde bulunmaktadırlar. Binâenaleyh hemen Ömer'e veya Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'a bîat edin!"

Hemen Hz. Ömer söz aldı ve;

---

[7] Al-i İmran, 144.

[8] **Ebû Ömer, Hubâb b. el-Münzir b. el-Cumûh el-Ensârî el-Hazrecî el-Eslemî**: Sahabîdir, **Bedir** ehlindendir. Son derece zeki, akıllı ve ileri görüşlü biriydi. **Bedir**'de ordunun konuşlandırılması konusunda Hz. Peygamber'e danışmanlık yapmıştı. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre Cibrîl, Hz. Peygamber'e gelmiş ve orduyu Hubâb'ın gösterdiği yere konuşlandırmasını söylemiş. Ensâr'ın hatîbi idi. Hz. Peygamber'in ölümü üzerine Benû Sâide Sakîfesinde toplanıp halifenin kim olacağını tespite çalışan ashâba; **"beni kaşınma ağacı ve destek çubuğu kabul edin! Ey Kureyşliler sizden bir Emîr, bizden de bir Emîr olsun"** teklifini yapan kişidir. Hz. Ömer döneminde vefat etti.

"- Bilâkis sana bîat edeceğiz. Çünkü sen bizim efendimiz ve en hayırlımızsın! Üstelik Rasûlullah'a (as.) da en sevgili olanımızsın."

Sonra Ömer, hemen Ebû Bekir'in elini tuttu ve ona bîat etti. Müteâkıben de diğer insanlar bîat ettiler.

Bunun üzerine Ensâr'dan biri;

"- Sa'd b. Ubâde'yi öldürdünüz!.." deyince, Hz. Ömer;

"- Allah onun canını alsın!" karşılığını verdi.[9]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Âişe şunları söyledi:

"Hz. Peygamber gözlerini dikti ve üç defa;

"En yüce dosta..." dedi ve vefatı ile ilgili hadîsi nakletti.

Âişe şunları da söyledi:

"Her iki konuşmayı da Allah faydalı kılmıştır. Ömer'in konuşması halkı korkuttu. Çünkü halk arasında münafıklar da vardı. Ömer'in konuşmasıyla Allah, onları bertaraf etti. Sonra Ebû Bekir'in sözleri de halkın dikkatini Allah'a çevirdi, onlara hakkı gösterdi. Onlar da; ***'Muhammed, ancak bir Peygamberdir...'*** âyetini okuyarak çıktılar."

Hadîsi, **Buharî** tahric etti.

Nesaî de **"iki ölüm..."** cümlesine kadar olan kısmı tahric etti ve "Allah'ın sana yazdığı ölümle öldün" cümlesini ilave etti.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetinde, sadece; "Ebû Bekir, Hz. Peygamber'i ölmüş iken öptü" cümlesi yer alır.

Buharî'nin Ebû'l-Vakt[10] nüshasında okuduğuma göre; "o, haseb itibariyle onların saf Arap olanıdır" dedi. **Humeydî**'nin kitabında ise ibare; "o, haseb itibariyle onların en şereflisidir" şeklindedir.

---

[9] **Buharî**, Fedâilu's-Sahâbe, 5; Cenaiz, 3; Meğazî, 83; **Nesaî**, Cenâiz, 11.

[10] **Ebu'l-Vakt Abdülevvel b. İsa b. Şuayb b. İshâk es-Siczî el-Herevî el-Mâlinî:** 460-553/1068-1158 yılları arasında yaşadı. Aslen **Sicistan**'lı olup, **Herat**'ta dünyaya geldi ve orada ikamet etti. Babası da muhaddisti. Henüz yedi yaşında iken hadîs tahsiline başladı ve hayatı boyunca hadîs rivâyetiyle uğraştı. Yedi yaşında iken Buharî'nin *Sahîh*'ini, Dârimî'nin *Sünen*'ini ve Abd b. Humeyd'in *Muntahab*'ını dinlemek üzere babasıyla birlikte bir günlük mesafedeki **Bûşenc**'e yaya olarak

İZAH

Sunh; Mescid-i Nebî'ye bir mil mesafede bir mahalledir. **Âliye** de; bu mahallenin bulunduğu yerdir. Burada **Hazrec** kabilesinden **Hâris** oğulları sülalesi oturmakta idi.

Hz. Ebû Bekir'in dile getirdiği iki ölüm, **Hz. Ömer**'in **"Allah O'nu geri gönderecek"** sözü üzerine söylenmiştir. Rasûlullah (as.) vefat ettikten sonra tekrar dirilmesi ve tekrar ölüm acısını tatması söz konusu değildir.

Hz. Âişe'nin temas ettiği iki konuşmadan ilki; **Hz. Ömer**'in; **"Peygamber tekrar dirilecek, bazılarının ellerini ve ayaklarını kesecek"** şeklindeki tehdidi ihtivâ eden ilk sözleridir. İkincisi de, **Hz. Ebû Bekir**'in; **"Muhammed'e tapan, bilsin ki O ölmüştür..."** şeklindeki teskin edici sözleridir. **Hz. Âişe,** bu iki konuşmanın da toplumda fayda sağladığını; **Hz. Ömer**'in sözleri ile kötü niyetlilerin yüreklerine korku saldığını, **Hz. Ebû Bekir**'in sözleriyle de halkın sükûnete kavuşup akl-ı selîme döndüğünü belirtmektedir.

Hadîs, **Hz. Ebû Bekir**'in, **Hz. Ömer**'den daha serin kanlı, belalara karşı daha dayanıklı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. **Hz. Ömer**'in bile aklının başından gittiği bir sırada O, akl-ı selîmle hareket edebilmişti.

Bilindiği üzere **Medîne**'de **Evs** ve **Hazrec** olmak üzere iki büyük kabile vardı ve bunlar, İslâm'dan önce devamlı savaş halinde idiler. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine **Hazrec** kabilesi, reisleri **Sa'd b. Ubâde**'nin liderliğinde toplanıp hilâfet konusunu belki de oldu bittiye getirmeyi düşünüyorlardı. **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** bunu haber alır almaz derhal oraya koştular. Sonra da hadîste kısaca

---

gidip geldi. Kendisinden Sem'ânî, İbn Asâkir ve İbnu'l-Cevzî gibi pek çok şöhretli âlim ders aldı. Derslerinde özellikle Buharî'nin *Sahîh*'ini rivâyete önem verdi. *Sahîhu'l-Buhârî*'nin en güvenilir rivâyetlerinden birinin sahibidir. Bu eseri 465/1073'te hocası Davûdî'den dinlenmiş, o da hocası Hamevî'den, Hamevî de Buharî'nin talebesi Firebrî'den almıştı. Bu nüsha bugün elimizde matbu olarak bulunan el-Yûnînî'nin *Sahîhu'l-Buharî* nüshasını düzenlerken dayandığı dört önemli nüshadan biridir. Kendisi dindar, sofî, zâhid bir âlimdi. Hayatının son yılında hacca gitmeye niyetlendi, ama buna ömrü vefa etmedi ve **Bağdat**'ta son nefesini verdi. Cenazesini Abdülkadir Geylânî kıldırdı.

anlatıldığı gibi hilâfet tartışması neticeye bağlandı. **Evs** kabilesinin de bu konuda Muhâcirlere destek verdikleri rivâyet edilir.

Bu tartışmada İslâm'a yaptıkları hizmeti ve Hz. Peygamber'e ettikleri yardımları dile getirerek hilâfetin kendi hakları olduğunu savunan Ensâr'a **Hz. Ebû Bekir** şunları söyler:

"- Ensâr'ın fazileti konusunda bütün söyledikleriniz doğrudur. Ama biz Muhâcirler, ilk müslüman olan insanlarız. Rasûlullah'ın (as.) kabilesi ve akrabasıyız. Araplar, halifelik için ancak Kureyş'ten birine rıza gösterir. Çünkü insanlar, Kureyş'e tabidir. Onların vatanları Arabistan'ın merkezindedir, onlar şeref itibariyle de en üsttedirler. Sizler ise Allah'ın Kitab'ında bizim kardeşlerimiz ve dinde ortağımızsınız. İnsanların bize en sevgili olanı sizlersiniz. Allah'ın hükmüne razı olmaya, kardeşlerimizin faziletini teslim etmeye ve hayırda kıskançlık göstermemeye insanların en lâyık olanı sizlersiniz."

Ensâr; bir sizden bir de bizden emir olsun diye diretince ve gürültüler çoğalınca **Hz. Ömer;**

"- Bir elde iki kılıç uyuşamazlar" diyerek **Hz. Ebû Bekir**'in elini tuttu ve oradakilere şunları sordu:

"Şu üç kişinin kim olduğunu bana bir söyleyin:

1- *"İkinin ikincisiyle birlikte mağarada iken..."*[11] âyetindeki ikinci kişi kimdir?

2- *"Arkadaşına şöyle demişti..."* âyetindeki arkadaş kimdir?

3- *"Allah bizimle beraberdir"* âyetindeki *biz*'den maksat kimlerdir?"

Bu sözlerden sonra **Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir**'e elini uzatıp bîat etti, halk da O'nu takiben bîat ettiler.

İslâm hukukçularının ekserisi bu hadîse dayanarak halife tayinini farz görür. Çünkü ashâb, o an için en önemli iş olan Rasûlullah'ın (as.) defnini bırakıp hilâfetle uğraşmışlardı.

Bu uzun tartışmalar göstermektedir ki, Hz. Peygamber kesin bir ifade ile hilâfeti kimseye vermemiştir. Şayet verseydi, bunca

---

[11] Tevbe, 40.

tartışmaya gerek kalmazdı. Mevcut rivâyetler, sadece **Hz. Ebû Bekir**'in tercih edildiği anlamına gelen ifâdeleri ihtiva etmektedir.[12]

٢٠٧٥ـ (خ ـ أبو سلمة بن عبد الرحمن رحمه الله) قال : قالت عائشة رضي الله عنها في حديثها: « أقْبَلَ أبو بكرٍ على فَرَسٍ من مَسكنه بالسُّنُحِ حتى نَزَلَ، فدخل المسجدَ ، فلم يُكَلِّم النَّاسَ ، حتى دخل على عائشةَ ، فبَصُرَ برسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مُسجَّى ببُرْده ، فكَشَفَ عن وَجْهه ، وأكَبَّ عليه فقبَّلَهُ ، ثُمَّ بَكى ، فقال : بأبي أنتَ وأمي يا رسولَ الله ، لا يَجْمَعُ الله عليك مَوتَتَيْن، أمَّا المَوتَةُ التي كُتِبَتْ عليك ، فقدْ مُتَّها، فقال أبو سَلَمَة : فأخبَرَني ابنُ عباس : أنَّ أبا بكرٍ خَرَجَ ، وعُمرُ يُكَلِّمُ النَّاسَ، فقال : اجْلِسْ ، فأبَى ، فقال : اجلس ، فأبَى ، فتَشَهَّدَ أبو بكرٍ ، فمَالَ إليه النَّاسُ ، وتَرَكُوا عمرَ ، فقال : **أما بعدُ ، فَمَنْ كان منكم يَعْبُدُ محمدا ، فإنَّ محمدا قد مات** ، ومن كان يعبد الله فإنَّ الله حَيٌّ لا يَموتُ ، قال الله : {**وَمَا مُحَمَّدٌ إلا رسولٌ قَدْ خَلَتْ من قَبْله الرُّسُلُ**} إلى : {**الشاكرين**} قال: والله ، لَكأنَّ النَّاسَ لم يكونوا يَعْلَمُونَ أنَّ الله أنْزَلَ هذه الآيةَ حتى تلاها أبو بكر ، فتَلَقَّاها منه النَّاسُ ، فما أسمعُ بشرا من الناس إلا يَتلوها». أخرجه البخاري .

ورأيت الحميديَّ رحمه الله قد أخرج هذا الحديث في «**مسند أبي بكر**» ، والذي قبله في «**مسند عائشة**» ، وهما بمعنى واحد ، إلا أن الأول أطولُ ، ولعله لم يفرقهما إلا لكون هذا الحديث قد اشترك فيه عائشة ، وابن عبا س، ولم يجعله في مسند أحدهما ، وجعله في مسند أبي بكر ، فاقتدينا به، وأفردناه عن الأول .

2.075- Ebû Seleme b. Abdurrahman, Hz. Âişe'den rivâyet ediyor:

"Ebû Bekir, *Sunh*'daki evinden atla geldi, atından inip mescide girdi. Kimse ile konuşmadan, doğruca Âişe'nin odasına girdi. Rasûlullah'ın (as.) üstüne bir bez örtüldüğünü gördü. Bezi kaldırdı, eğilip yüzünü öptü, sonra ağladı ve dedi ki:

"- Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü... Allah, sende iki ölümü birleştirmeyecektir. Takdir edilen ölümü ise tatmış bulunuyorsun."

---

[12] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 36; **Kastalanî**, VIII, 180; **Aynî**, XVI, 184.

Ebû Seleme şunları söyledi:

"Bana İbn Abbas'ın haber verdiğine göre; Ebû Bekir dışarı çıktığında, Ömer halkla konuşuyordu. Ebû Bekir;

"- Otur!" dedi. Ömer, dinlemedi. Tekrar;

"- Otur!" dedi, yine dinlemedi. Ebû Bekir kelime-i şehâdet getirdi, o zaman insanlar Ömer'i bırakıp Ebû Bekir'in yanına gittiler. Ebû Bekir dedi ki:

"- Sizden kim Muhammed'e tapıyor idiyse, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a tapıyorsa, şüphesiz ki Allah hayydır, lâ yemûttur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Muhammed ancak bir Peygamber'dir. O'ndan önce nice Peygamberler gelip geçmiştir..."

Ebû Bekir, âyeti sonuna kadar okudu.

Sonra Hz. Ömer şöyle söyledi:

"Vallahi Ebû Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar, Allah'ın o âyeti indirdiğini sanki kimse bilmiyor gibiydi. Sanki insanlar âyeti ilk defa Ebû Bekir'den duymuşlardı. Ondan sonra herkes bu âyeti okuyordu."[13]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

Bu hadîsi **el-Humeydî**'nin, *"Müsnedu Ebî Bekir"*de ve daha önce de *"Müsnedu Âişe"*de tahric ettiğini gördüm. Her ikisinin de manası birdir, ancak ilk rivâyet daha uzundur. Muhtemelen bu rivâyeti, Âişe ve İbn Abbas müştereken naklettikleri için ayırdı ve hadîsi ikisinden birinin müsned rivâyetlerine sokmadı, Ebû Bekir'in müsnedine kattı. Biz de ona uyduk ve hadîsi ilk rivâyetten ayırdık.

İZAH

Buharî'de hadîsin devamında **Hz. Ömer**'in şu sözleri yer alır:

"Vallahi, Ebû Bekir Âl-i İmrân'daki âyeti okuyuncaya kadar Peygamber'in öldüğünü düşünmüyordum. Ayeti duyunca dehşete kapıldım. O kadar ki, ayaklarım artık beni taşımaz olmuştu. Ayeti

---

[13] **Buharî**, Meğazî, 83; Fedâilu's-Sahâbe, 5; Cenâiz, 3.

duyunca Rasûlullah'ın (as.) öldüğünü anlamıştım; hemen bulunduğum yere çöktüm."

Bu olay, **Hz. Ömer**'le **Hz. Ebû Bekir** arasındaki kişilik ve anlayış farkını da ortaya koymaktadır.

٢٠٧٦ـ (خ ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : كنتُ أقرئ رجالا من المهاجرين ، منهم عبدُ الرحمن بنُ عوف ، فبينما أنا في منزله بمنى ، وهو عند عمرَ بن الخطاب في آخر حَجَّة حَجَّها ، إذ رَجَعَ إليَّ عبدُ الرحمن ، فقال : لو رأيتَ رَجُلا أتى أميرَ المؤمنينَ اليومَ ، فقال : هل لك يا أميرَ المؤمنين في فلان يَقول : لو قد ماتَ عُمرُ لقدْ بايعْتُ فلانا، فوالله ما كانتْ بَيْعة أبي بكرٍ إلا فَلتَة [فتمَّتْ] فغضبَ عمرُ، ثم قال : إني إن شاء الله لقائمٌ العَشيَّةَ في الناس، فمُحَذِّرُهُمْ هؤلاءِ الذين يُريدون أن يغصبُوهم أمرهم، قال عبد الرحمن: فقلت: يا أمير المؤمنين لا تَفعل ، فإن المَوسم يَجْمَعُ رِعَاعَ الناس وغَوغاءهُم، وإنّهم هم الذين يَغْلبون على قُرْبكَ حين تقُوم في الناس، فأنا أخشى أن تقوم، فتقولَ مقالة يطير بها أُولئك عند كلِّ مُطيرٍ ، وأنْ لا يعُوها ، وأن لا يَضعُوها على مَواضعها، فَأمْهل حتى تَقْدَمَ المدينةَ، فإنها دارُ الهجرة والسُّنَّة، فَتخلُصَ بأهل الفقه، وأشراف الناس، فتقول ما قلتَ متمكّنا، فَيعي أهلُ العلم مقالَتَكَ، ويَضَعوها على مواضعها، قال : فقال عمرُ: أما والله إن شاء الله لأقومنَّ بذلك أوَّل مَقام أقومُهُ بالمدينة، قال ابن عباس: فَقَدِمْنا المدينةَ في عقب ذي الحجَّة، فلما كان يَومُ الجمعة عَجَّلنا بالرَّواح حينَ زاغت الشمسُ زاد رزين : فَخَرَجتُ في صَكَّة عُمّيٍّ حتى أجدَ سعيدَ بن زيد بن عمرو بن نُفيل جالسا إلى رُكْنِ المنبر، فجلستُ حَذوهُ ، تمسُّ رُكبَتي رُكبَتَهُ ، فلم أنشبْ أنْ خَرَجَ عُمرُ بن الخطاب، فلَمَّا رأيْتُهُ مُقبلا ، قلتُ لسعيد بن زيد بن عمرو بن نُفيل: ليَقولَنَّ العشيةَ على المنبر مَقالة لم يَقُلْها مُنذُ استُخْلفَ، فأنْكرَ عليَّ. وقال: ما عَسى أن يقولَ ما لَمْ يَقُلْ قَبْلَهُ؟

فَجَلَسَ عُمرُ على المنبر ، فلما سَكَتَ المؤذّنُ قَامَ ، فَأثنى على الله بما هو أهلُه ، ثم قال : أما بعدُ: فإني قَائلٌ لكم مقالة ، قد قُدِّرَ لي أن أقُولَها ، لا أدري لَعَلَّها بَيْنَ يَدَيْ أجَلي فَمَن عَقَلها ووعَاها فليُحدِّثْ بها حيث انْتهتْ به رَاحلَتُهُ، ومَنْ خشيَ أن لا يَعقلَها فلا أُحلُّ لأحد أنْ يَكْذبَ عليَّ : إنَّ الله عزَّ وَجَلَّ بَعَثَ محمدا صلى الله عليه وسلم بالحقّ ، وأنزل عليه

الكتابَ، فكان مِمَّا أُنزِلَ الله عليه: آيةُ الرَّجم، فقرأناها، وعقلناها، ووعَيْنَاهَا، ورَجَمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، ورجمنا بعده ، فأخْشَى إن طَالَ بالنَّاس زمانٌ أنْ يقولَ قائلٌ : والله مَا نَجدُ آيةَ الرجم في كتاب الله ، فَيَضلُّوا بترك فريضة أنْزَلَها الله فَالرَّجْمُ في كتاب الله حَقٌّ على مَنْ زَنى إذا أُحْصِنَ من الرجال والنساء ، إذا قَامَت البيِّنةُ، أو كان الحَبَلُ ، أو الاعترافُ ، ثم إنَّا كُنَّا نَقْرأُ فيمَا نَقرأُ منْ كتاب الله: **أَن لا تَرْغَبُوا عَنْ آبَائكُم، فَإِنَّهُ كُفْرٌ بِكُم أَنْ تَرْغَبُوا عن آبائكم – أوْ إنَّ كُفْرا بكم أنْ تَرْغبوا عن آبائكم**- ألا وإنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « **لا تُطْرُوني كما أُطْرِيَ عيسى بنُ مريم ، وقولوا: عبدُ الله ورسولُه**».

ثم إنه بلغني أنَّ قائلا منكم يقول : والله لو مات عمرُ بَايعتُ فُلانا ، فلا يَغتَرَّ امْرؤٌ أَنْ يقول : إنما كانت بَيعةُ أبي بَكرٍ فَلتة، وتَمَّتْ ، ألا وإنها قد كانت كذلك ، ولكنَّ الله وَقَى شرَّها ، وليس فيكم مَنْ تُقطعُ إليه الأعْنَاقُ مثلُ أبي بكر ، [من بايع رجلا عن غير مَشورة من المسلمين فلا يُبايَعُ هو ولا الذي بايعه تَغرَّةَ أن يقتلا] ، وإنَّهُ قد كان من خبرنا – حين تُوفِّي نبيُّ الله صلى الله عليه وسلم – أنَّ الأنصار خالفونا واجْتَمَعوا بأسرهِمْ في سَقيفة بني سَاعدَةَ ، وَخَالَفَ عَنَّا عليٌّ والزُّبَيرُ ومن معهما .

واجتَمَعَ المهاجرونَ إلى أبي بكر ، فَقُلْتُ لأبي بَكر : [يا أبا بكر] ، انْطَلق بنَا إلى إخواننا هؤلاء من الأنصار ، فانطَلَقْنا نُريدُهُم ، فَلمَّا دَنَوْنَا منْهُم لَقينا منهم رَجُلان صَالحَان ، فَذَكَرَا مَا تَمالأ عليه القوم، فقالا : أيْنَ تُريدُونَ يَا معشرَ المهاجرين ؟ فقلنا : نُريدُ إخْوانَنا هؤلاء من الأنصار، فقالا : لا عَلَيْكم ، لا تَقرَبُوهم، اقضُوا أمْرَكم ، فقلت: والله لَنَأْتِيَنَّهم ، فانطلقنا حتى أتيناهم في سَقيفة بني ساعدة، فإذا رجلٌ مُزمَّلٌ بين ظَهرانيْهمْ ، فقلتُ : مَنْ هذا ؟ قالوا : هذا سَعدُ بنُ عُبَادَةَ ، فقلتُ : مَا لَهُ؟ قالوا: يُوعَكُ ، فَلَمَا جَلَسْنا قليلا تَشَهَّدَ خَطيبُهُمْ ، فَأَثْنى على الله بما هو أهلُه ، ثم قال: أمَّا بعدُ ، فَنحنُ أنْصارُ الله، وكتيبَةُ الإسلام ، وَأَنْتُمْ مَعَاشرَ المهاجرينَ رَهْطٌ منَّا ، وقد دَفَّتْ دافَّةٌ من قومكم ، فإذا هُمْ يريدون أنْ يَخْتَزلونا من أصلنا ، وأنْ يَحضُنُونَا من الأمر ، فلما سكتَ أردتُ أن أتكلَّمَ ، وكنتُ زَوَّرتُ مَقالَة أعْجَبَتْني أُريدُ أنْ أُقدِّمَها بين يديْ أبي بكر ، وكنتُ أُدَاري منه بعض الحَدِّ .

فلما أردتُ أن أتكلّم قال أبو بكر : على رِسْلك ، فكرهْتُ أن أُغْضِبَهُ ، فتكلم أبو بكر ، فكانَ هو أحْلَمَ مني ، وأوقر ، والله ما ترَكَ من كلمة أعجبَتْني في تزْويري إلا قال في بَديهته مِثْلها ، أو أفضلَ منها، حتى سكتَ، فقال: ما ذكرتُم فيكم من خيْر، فأنتم لَهُ أهلٌ ، ولَنْ تَعرفَ العربُ هذا الأمرَ إلا لهذا الحيِّ من قُريش، هم أوْسَطُ العرب نَسَبا ، ودَارا، وقد رَضيتُ لكم أحَدَ هذين الرجلين، فبَايعُوا أيَّهما شئتُم؟ فأخذَ بيدي، وبيد أبي عُبيدَةَ بن الجراح، وهو جالسٌ بيننا ، فلم أكرَهْ ممّا قال غيرَها، كان والله أن أقدَّم فتُضْرَبَ عُنُقي - لا يُقرّبني ذلك من إثْم - أحَبَّ إليَّ من أن أتأمَّرَ على قوْمٍ فيهم أبو بكر ، اللهم إلا أنْ تُسوِّلَ لي نفسي عند الموت شيئا لا أجدُهُ الآن.

فقال قائل مِن الأنصار : أنا جُذَيلُها المُحكَّكُ ، وعُذَيقُها المُرَجَّبُ ، منَّا أميرٌ ، ومنكم أميرٌ ، يا معشرَ قريش ، فكثُرَ اللَّغطُ ، وارتفعت الأصواتُ ، حتى فَرِقْتُ من الاختلاف، فقلتُ: ابْسُطْ يَدَكَ يا أبا بكر ، فبسطَ يَدَهُ ، فبَايعتُهُ ، وبَايعهُ المهَاجرُونَ ، ثم بايعَتْهُ الأنصارُ ، ونَزوْنَا على سعد بن عُبَادَةَ ، فقال قائلٌ منهم : قَتَلْتُمْ سعدَ بنَ عبادة، فقلتُ : قتَلَ الله سعدَ بن عبادةَ، قال عمرُ: وإنا والله، مَا وَجَدنا فيما حَضرْنَا منْ أمْرنا أقوى من مُبَايعَة أبي بكر، خَشينَا إنْ فَارقنا القومَ، ولم تَكُنْ بَيْعَةٌ، أن يُبايعوا رجلا منهم بعدَنا، فإما تَابعْناهم على ما لا نرضى، وإما أن نُخَالفهُم فيكونَ فسادٌ، فمن بايعَ رجلا على غير مَشورَة من المسلمين فلا يُتَابَع هُو، ولا الذي بَايعهُ، تَغِرَّةَ أن يُقتَلا. هذه رواية البخاري .

وهو عند مسلم مختصر حديث الرجم ، ولقلة ما أخرج منه لم نُثبتْ له علامة . وقد ذكر [منه] البخاري مفردا في موضع آخر: «**لا تُطرُوني كما أطْرَت النَّصارَى عيسى بنَ مريمَ**».

2.076- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Ben, bazı Muhâcirlerden Kur'ân öğreniyordum. Onlardan biri de Abdurrahman b. Avf'dı. Bir gün Mina'da, onun çadırında bulunuyordum, kendisi Hz. Ömer'in yanında idi. Bu olay Hz. Ömer'in son hac seferinde (hicrî 23) oldu. Birden Abdurrahman benim yanıma geldi ve dedi ki:

"- Bugün Ömer'in yanına gelen adamı bir görseydin!.. Adam, Ömer'e şöyle dedi:

"- Ey mü'minlerin Emîri; *'Keşke Ömer ölse de falancıya bîat etsem... Vallahi Ebû Bekir'in bîatı da oldu bittiye getirildi'* diyen bir adam hakkında ne dersin?"

Hz. Ömer kızdı ve dedi ki:

"- İnşallah bu akşam müslümanları toplayıp konuşacağım; idareyi gasp etmek isteyen kişileri uyaracağım."

Abdurrahman şöyle devam etti:

"O zaman ben, söz alıp dedim ki:

"- Bunu yapma ey mü'minlerin Emîri! Çünkü hac mevsiminde insanların câhilleri, serserileri ve ayak takımı da bulunur. Sen insanları toplayıp konuşmaya başlayınca, korkarım ki bunlar çoğunluğu teşkil edip meclise hakim olurlar... Sen kalkıp bir şey söylersin, onlar senin maksadını anlayamazlar, hatta sözlerini çarpıtırlar da... Binâenaleyh acele etmeyin, Medîne'ye gidelim; orası hicret ve sünnet yurdudur. Orada fukaha ile ve insanların eşrafı ile baş başa kalırsın, istediğini rahatça söylersin. Oradaki ilim ehli de sizin sözlerinizi ve maksadınızı doğru olarak anlar."

Hz. Ömer şu cevabı verdi:

"- Pekâlâ! Öyleyse inşallah Medîne'ye vardığımızda, vallahi ilk fırsatta bu toplantıyı yapacağım."

İbn Abbas şöyle devam etti:

"Zilhicce'nin sonlarında Medîne'ye vardık. Cuma günü öğle olur olmaz hemen camiye gittik. -Rezîn; "güneşin, insanın gözünü kör ettiği öğle sıcağında çıktım" cümlesini de ilave eder-. Câmiye varınca, Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in, minberin köşesinde oturduğunu gördüm. Ben de, dizim onun dizine değecek şekilde yanına oturdum. Çok geçmeden Hz. Ömer kalktı. O'nun minbere doğru yöneldiğini görünce Saîd b. Zeyd'e dedim ki:

"- Şimdi Ömer, halife olduğundan beri söylemediği bazı şeyler söyleyecek."

Saîd, benim sözlerimi yadırgadı ve;

"- O'nun daha önce söylemediği bir şeyi söyleyeceğini sanmıyorum" dedi.

Sonra Ömer, minbere çıkıp oturdu. Müezzin, ezanı bitirince Ömer kalktı; Allah'a, lâyık olduğu şekilde senâda bulundu, sonra da dedi ki:

"- Şimdi ben size, açıklanması bana takdir buyurulan bazı şeyler söyleyeceğim. Bilemiyorum, belki de ecelim yaklaşmıştır. Kim bu sözlerimi anlar ve maksadımı kavrarsa, bineğinin gidebildiği yere kadar onları ulaştırsın. Sözlerimi anlamaktan şüphe edenlere gelince, bana yalan isnadını hiç kimseye helâl etmiyorum:

Yüce Allah, Hz. Muhammed'i hak din ile gönderdi ve O'na Kitab da indirdi. Allah'ın O'na indirdiği âyetlerden biri de recm âyetidir. Biz onu okuduk, anladık ve ezberledik. Rasûlullah (as.) recm cezasını tatbik etti, O'nun ölümünden sonra da biz aynı cezayı uyguladık. Aradan uzun zaman geçer de bazı insanların çıkıp; *'Vallahi biz, Allah'ın Kitab'ında recm âyetini göremiyoruz'* demelerinden ve bunun neticesi olarak Allah'ın indirdiği bir farîzayı terk edip dalâlete düşmelerinden korkarım. Zina suçu, delillerle, yahut hamilelikle, veyahut da itirafla sabit olduğu takdirde zina eden evli erkek ve kadının recmedilmesi, Allah'ın Kitab'ında yazılı bir haktır.

Sonra bizim, Allah'ın Kitab'ından okuduğumuz âyetler arasında şu âyet de vardı:

"Babalarınızdan yüz çevirmeyiniz! Çünkü babalarınızdan yüz çevirmeniz (babanızdan başkasına mensubiyet iddia etmeniz), ***sizin için küfürdür, nankörlüktür."***

Şunu iyi biliniz ki, Allah'ın Rasûlü; **'Meryem oğlu İsa'ya yapıldığı gibi beni aşırı şekilde övmeyiniz! Bana; Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz kâfi!'** buyurmuştur.

Sonra, içinizden birinin; *'Keşke Ömer ölse de, falancıya bîat etsem'* dediğini duydum. O adamın; *'Ebû Bekir'e yapılan bîat, oldu-bittiye getirildi'* sözü, sakın kimseyi aldatmasın!.. Gerçi o bîat olayı, çok çabuk neticeye bağlanmıştır. Ama Allah, onun kötülüklerinden ümmeti korumuştur. Sizden hiç kimseye, Ebû Bekir'e yapıldığı gibi teslimiyet gösterilmez. Binâenaleyh müslümanların reyini almadan kim bir adama bîat ederse, ne bîat edene ve ne de bîat edilene itibar edilir. Böyle bir bîat akdi, bîat edeni de, edileni de ölüme maruz bırakır.

Rasûlullah (as.) vefat ettiği sırada, Ensâr'ın, bizden habersiz olarak Benû Sâide Sakîfe'sinde toplandığını duymuştuk. Ali, Zübeyr ve onların yanında kalan bazıları da bizden ayrı kalmışlardı. Muhâcirler de Ebû Bekir'in etrafında toplanmıştı. Ben, Ebû Bekir'e;

"- Haydi, şu Ensâr kardeşlerimizin yanına gidelim" dedim. Yola koyulduk. Yolda onlara yakın bir yerde Ensârdan iki sâlih kişi ile karşılaştık. Onlar, toplantıda hakim olan fikri bize anlattılar ve dediler ki:

"- Siz nereye gidiyorsunuz, ey Muhâcirler?"

"- Şu Ensâr kardeşlerimizin yanına gidiyoruz."

"- Hayır, onlara gitmeyin; siz kendi hükmünüzü verin!"

O zaman ben;

"- Vallahi, mutlaka onların yanına gideceğiz" dedim.

Nihayet Benû Sâide Sakîfe'sine vardık. Baktık ki, aralarında örtülere bürünmüş biri oturuyor. Ben;

"- Kim bu adam?" dedim.

"- Sa'd b. Ubâde" dediler.

"- Nesi var?"

"- Üşütmüş."

Biraz oturduktan sonra sözcüleri kalktı, kelime-i şehâdet getirdi, Allah'a lâyık olduğu şekilde senâda bulundu, sonra da şöyle konuştu:

"- Bizler, Allah'ın yardımcıları ve İslâm'ın ordusuyuz. Siz Muhâcirler ise, kendi milletinizden kopup bize gelen bir azınlıksınız. Buna rağmen onlar (Muhâcirler) bizi, Emîrlik hakkımızdan koparmak ve dışlamak istiyorlar."

Adam sözlerini bitirince, ben konuşmak istedim; çünkü kafamda Ebû Bekir'in de huzurunda söylemeyi düşündüğüm hoşuma giden bir hitâbeyi önceden hazırlamıştım. Ben, Ebû Bekir'in hiddetini teskin etmeyi de düşünüyordum. Söz almak isyetince, Ebû Bekir;

"- Acele etme!" diye müdahale etti. Ben de O'nu kızdırmak istemediğim için sustum. Sonra Ebû Bekir, kendisi söz aldı. O, gerçekten benden daha yumuşak, ama daha vakûr idi. Vallahi benim beğenip de söylemeyi düşündüğüm sözlerin hepsini aynı güzellikte, hatta daha da güzel bir ifade ile söyledi. Sonra sustu. O şöyle demişti:

"- Kendiniz hakkında söylediğiniz hayır ve faziletin hepsine, hiç şüphesiz lâyıksınız. Ama Araplar, hilâfeti ancak Kureyş kabilesinde bulunursa tanır ve meşru görürler. Çünkü Kureyş, gerek nesep itibariyle ve gerek yerleştikleri mekân itibariyle Arapların merkezinde bulunmaktadır. Ben size, şu iki adamdan birini teklif ediyorum; hangisini isterseniz ona bîat edin!"

Sonra benim elimi ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ın elini tuttu. Zaten aramızda oturuyordu. Ben, O'nun sözleri arasında sadece bu son cümlesinden hoşlanmamıştım. Vallahi, içlerinde Ebû Bekir'in bulunduğu bir millete Emîr olmaktansa, Allah'a âsî olmayacağım bir suçtan dolayı öne çıkarılıp boynumun vurulmasını tercih ederdim. Ancak ölüm halinde nefsimin bir şeyi bana güzel göstermesi hâli müstesnadır ki, onu da şimdi hissetmiyorum.

Sonra Ensâr'dan biri kalkıp dedi ki:

"- Beni kaşınma ağacı ve meyveli dalları ayakta tutan destek çubuğu kabul edin. Bana göre ey Kureyşliler, bizden bir Emîr, sizden de bir Emîr olsun!"

Bunun üzerine gürültü çoğaldı, ortalık karıştı, hatta ben ihtilaf çıkacak diye korktum. Dedim ki:

"- Uzat elini, ya Ebû Bekir!"

Ebû Bekir elini uzatınca, ben kendisine bîat ettim. Arkasından Muhâcirler, sonra da Ensâr bîat etti. Böylece Sa'd b. Ubâde'yi yenmiş olduk. Ensârdan biri:

"- Sa'd b. Ubâde'yi öldürdünüz!" dedi. Ben de;

"- Allah onun canını alsın!" dedim.

Sonra Ömer, hutbede şunları söyledi:

"- Vallahi biz, Hz. Peygamber'in vefatı esnasında, Ebû Bekir'e bîat etmekten daha önemli bir şey olduğunu düşünmedik. Şayet bîat gerçekleşmeden toplantıyı terk edecek olsak, arkamızdan herhangi birine bîat ederler diye korktuk. Bu takdirde bizler, ya razı olmadığımız bir konuda tâbi olacak, ya da muhalefet edecektik. Bu da fesada sebep olacaktı. Ama artık bundan sonra kim, müslümanların reyini almadan birine bîat ederse, ne bîat edene ve ne

de kendisine bîat olunana itibar edilir. Bunların her ikisi de kendilerini ölüme atmış olurlar."[14]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** tahric etmiştir. **Buharî**; **"Hıristiyanların yaptığı gibi beni aşırı övmeyin"** kısmını, münferid bir hadîs olarak ayrıca rivâyet etti.

Müslim ise recm hadîsini kısaca verdi.[15] Çok az şeyi verdiği için hadîsin başına **Müslim**'e delâlet eden işareti koymadık.

İZAH

"Keşke Ömer ölse de falancıya bîat etsem..." cümlesinde kastedilen kişinin **Talha b. Ubeydullah** olduğu rivâyet edilir, ancak bunun sebebi belirtilmez.[16]

Hz. Ömer'in; **"belki de ecelim yaklaşmıştır"** cümlesi, gerçeğe tevafuk etmiştir. Nitekim **Hz. Ömer**, Zilhicce ayı sona erince şehid edilmiştir. **Saîd b. el-Müseyyeb**'den gelen mürsel bir rivâyette; hac dönüşü ruhunu kabzetmesi için **Hz. Ömer**'in Allah'a duâ ettiği belirtilir.[17]

Hz. Ömer'in, recm konusundaki değerlendirmesi ve ileri görüşlülüğü son derece dikkat çekicidir. Bu konuda **Hz. Ömer**'in işaret ettiği âyet; metni mensûh, hükmü baki kabul edilen şu cümledir:

"الشَّيْخُ والشَّيْخَةُ إذا زَنَيا فارْجُموهُما البَتَّةَ"

"Yaşlı erkek ve kadın zina ettiklerinde, onları kesinlikle recmediniz!"

"Recm, Allah'ın Kitab'ında haktır" cümlesi ile de, **Nisâ** sûresindeki; *"...yahut Allah, kendilerine bu konuda bir yol*

---

[14] **Buharî**, Muharibîn, 16, 17; İ'tisâm, 16; Menâkıbu'l-Ensâr, 46; Meğazî, 11.

[15] **Müslim**, Hudûd, 4/15.

[16] Bkz., **İbn Hacer**, XII, 151; **Kastalânî**, XIV, 279; **Aynî**, XXIV, 8.

[17] **Muvatta**, Hudûd, 10.

gösterinceye kadar..."[18] âyetine işaret edildiği kabul edilir. Bu âyette ifade edilen **"yol"**un, Hz. Peygamber tarafından zinâ eden evliler için recm, bekârlar için de celde olarak açıklandığı ifade edilmiştir.

Rasûlullah'ın (as.), hıristiyanlarm yaptığı gibi kendisinin aşırı övülmesini yasaklaması; tevhidi korumak ve aşırılıkların önüne geçmek amacına yöneliktir. Nitekim hıristiyanlar **Hz. İsa'**yı Allah'ın oğlu, O'nun yanında başka bir ilâh olarak tavsif etmişlerdir.

Asıl gayesi halifelik konusundaki tartışmalara temas etmek olan **Hz. Ömer'**in, bu konulara girmesi ilginçtir. Meselenin ruhuna ve özüne vâkıf olmayan insanlar, nasıl aşırılıklara düşmüş ve sapıtmışlarsa, anlayışı kıt insanların **Hz. Ebû Bekir**'in halife seçilmesi konusundaki değerlendirmeleri de aynı derecede aşırılıktır ve bu düşünce insanı yanlış yollara götürür.

İşte **Hz. Ömer** bunu vurgulamak için Hz. Peygamber'in o sözünü zikretmiş ve **"İçinizde Hz. Ebû Bekir gibi biri var mı?"** diye de eklemiştir.

Recm olayına da; **"Kur'ân'dan başka delil tanımam, orada da bir halife ölünce yerine halkın müşaveresi neticesinde uygun biri getirilmelidir diye de bir hüküm yoktur"** diye düşünen insanlar için temas etmiştir. Kur'ân'da olmasa da sünnetteki uygulamalar delil alınmalıdır.

"Kendinizi, babalarınızdan başkasına nisbet etmeyiniz" cümlesini de halifenin halka karşı baba yerinde olduğunu, gereksiz yere onu değiştirmenin ve ona itâat etmemenin doğru olmadığını vurgulamak için zikretmiştir.[19]

Hadîste, **Hz. Ebû Bekir**'in halife seçilmesinin neden alelacele neticelendirildiğine kısmen temas edilmektedir. Bir rivâyette **Hz. Ömer,** Rasûlullah'ın (as.) evinde O'nun cenazesi ile uğraşırken, dışardan biri kendisini çağırır. **Ömer,** meşgul olduğunu söylemesine rağmen, Ensâr arasında çok önemli bir olay meydana geldiği ve hemen yetişilmesi gerektiği söylenerek ısrarla dışarı çağırılır. Belki

---

[18] Nisâ, 15.

[19] **İbn Hacer,** XII, 154.

de savaş çıkacak endişesi dile getirilmiştir. **Hz. Ömer** de çıkar ve kendisini, bilinen olayların içinde bulur.

Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e bîat olayının çok süratle sonuçlandırıldığını kabul etmekle birlikte, böyle bir olayın bir başkası için tekrarını da doğru bulmaz. Çünkü ona göre kimse **Ebû Bekir** gibi olamaz. Halkın ona gösterdiği teslimiyeti, bir başkasına göstermesi asla mümkün olmaz. Çünkü **Ebû Bekir**; halka karşı yumuşak, ahlâkı güzel, siyâseti bilen, Allah'ın emirlerini uygulamak konusunda bütün güzel vasıfları şahsında toplayan kâmil manada muttakî bir zattı. Aynı şartlarda bir başkasına bîat edilmiş olsaydı, nice kelleler giderdi, ama Allah, **Ebû Bekir** sayesinde müslümanları bu türlü kötülüklerden korumuştur.

Hz. Ebû Bekir ve **Hz. Ömer**'in, **Benû Sâide Sakîfe**'sine doğru giderken yolda karşılaştıkları iki Medîneli, **Uveym b. Sâide** ile **Maan b. Adiy**'dir. Bunların ikisi de **Bedir** ehlindendir.

Ensârın sözcüsü olarak ilk konuşmayı yapan, **Sâbit b. Kays b. Şemmâs**'dır.

Son olarak **Ensâr**'dan söz alan kişi de **Hubâb b. el-Münzir**'dir.

Hubâb'ın; **"Beni kaşınma ağacı... kabul edin..."** cümlesi, beni hakem kabul edin, meseleyi halledeyim anlamındadır.

"Kaşınma ağacı"; develerin bağlandığı ve sürtünerek kaşınma ihtiyaçlarını giderdikleri bir ağaç, kök veya yere çakılan bir sopadır.

"Destek çubuğu" da; dalların eğilip kırılmaması için veya taze fidanların devrilmemesi için destek olarak kullanılan çatal bir çubuktur. İşte **Hubâb**, bu mecazî ifadelerle, konuyu iyi bilen biri olduğunu, dolayısıyla sorunlarını halledebileceğini, meseleye çözüm getirebileceğini söylemektedir.[20]

٢٠٧٧ــ (خ ــ أنس بن مالك رضي الله عنه): «أَنَّهُ سَمِعَ خطبةَ عمر بن الخطاب الآخرَةَ، حين جلسَ على منبرِ رسول الله صلى الله عليه وسلم، وذلك الغَدَ من يوم تُوفِّي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فَتَشهَّدَ، وأبو بكر صامتٌ لا يتكلَّمُ، ثم قال عمرُ: أما بعدُ، فإني قلتُ

---

[20] Daha geniş bilgi için bkz., **İbn Hacer**, XII, 149-162; **Aynî**, XXIV, 8-12; **Kastalânî**, XIV, 278-288.

لكم أمسِ مَقالَة، وإنها لم تكن كما قلتُ، وإني والله ما وَجدتُ المقالة التي قلتُ لكم في كتاب أنزله الله، ولا في عَهد عَهِدَهُ [إليَّ] رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، ولكني أرجو أن يعيشَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، حتى يَدْبُرَنا - يُريدُ: أن يكونَ آخرَهُم - وإن يكن رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قد مات ، فإن الله جعلَ بين أظْهُرِكم نورا تَهْتَدون به، به هَدى الله محمدا صلى الله عليه وسلم ، فاعتصموا به تَهْتَدُوا بما هَدَى الله به محمدا ، وإن أبا بكرٍ صاحبُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وثَانِيَ اثنين ، وإنه أَولَى الناسِ بأُموركم ، فقوموا إليه فبايعوهُ ، وكانت طائفةٌ منهم قد بايعوه قبل ذلك في سقيفة بني ساعدة ، وكانت بيعةُ العامَّة عند المنبر» . وفي رواية قال الزهري: قال لي أنس بن مالك: إِنَّهُ رأى عمرَ يُزْعِجُ أبا بكر على المنبر إزعاجا.

قال الزهري : وأخبرني سعيدُ بن المُسَيَّب : أن عمرَ بن الخطاب قال : والله ما هو إلا أن تَلاها أبو بكر - يعني قولَه : {**وَما مُحمَّدٌ إلا رسولٌ قد خلَتْ منْ قَبْلِه الرُّسُلُ**} [آل عمران: ١٤٤] عَقِرْتُ وأنا قائمٌ ، حتى خَرَرْتُ إلى الأرضِ ، وأيقَنْتُ أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قد مات.

أخرجه البخاري . وذكر رزين في كتابه قال أنس: سمعتُ عمرَ يقول لأبي بكر يومئذ: اصعَدِ المنبر فلَم يَزَلْ به حتى صَعِدَ المنبر فبايَعهُ الناسُ عامَّة، وَخطَبَ أبو بكر في اليوم الثالث، فقال: - بعد أن حمد الله وصلى على رسوله -: أما بعدُ، أيها الناس، إن الذي رأيتم مني لم يكن حرصا على ولايتكم، لكني خِفْتُ الفتْنَةَ والاختلافَ، وقد رَدَدْتُ أَمْرَكُمْ إليكم، فَوَلُّوا مَنْ شئتم، فقالوا: لا نُقيلُكَ.

2.077- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Kendisi, Rasûlullah'ın (as.) vefat ettiği günün ertesinde Hz. Ömer'in, Rasûlullah'ın (as.) minberine çıkıp okuduğu diğer bir hutbeyi dinledi:

"Ömer, şehâdet getirerek söze başladı. Ebû Bekir suskundu, söze karışmıyordu. Ömer şöyle dedi:

"- Ben, dün size bir şeyler söylemiştim. Ama hakikat, dün söylediklerim gibi değildir. Vallahi ben, dün size söylediklerimi ne

Allah'ın indirdiği Kitab'da, ne de Rasûlullah'ın (as.) bana verdiği ahidde [21] bulamadım. Hakikaten ben, Rasûlullah'ın (as.) bizim arkamıza kadar –kendilerinin ölümüne kadar demek istiyor- yaşayacağını umuyordum. Şimdi Allah'ın Rasûlü vefat etti ise de, Yüce Allah sizin doğru yolu bulmanız için, Hz. Muhammed'e hidâyet yolunu gösteren bir nûru (yani Kur'ân'ı) sizin önünüze koydu. Ona sımsıkı sarılın ki, Yüce Allah Hz. Muhammed'i hidâyete erdirdiği gibi sizi de hidâyete ulaştırsın... İşte şu Ebû Bekir, Allah Rasûlü'nün dostudur. İkinin ikincisidir. Sizin işlerinizi yönetmeye insanların en lâyık olanıdır. Binâenaleyh kalkın ve O'na bîat edin!"

Bir kısım insanlar daha önce Benû Sâide Sakîfe'sinde bîat etmişlerdi. Umumî bîat da minberde aktedildi."[22]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Zührî, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini nakleder:

"Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'i minbere çıkmaya zorladığını gördüm."[23]

Zührî, Saîd b. el-Müseyyeb'den naklen Hz. Ömer'in şu sözünü de rivâyet eder:

"Vallahi Ebû Bekir; ***'Muhammed, sadece bir Rasûldür; O'ndan önce nice Peygamberler gelip geçmiştir'*** âyetini [24] okuduğunda dehşete kapılmıştım, ayakta iken âyeti okuyunca yere yıkıldım. Rasûlullah'ın (as.) öldüğüne o zaman kanâat getirdim."[25]

Bunları **Buharî** rivâyet eder.

Rezîn de eserinde, Enes'in şu sözünü kaydeder:

"O gün Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'e;

---

[21] **"Ne de Rasûlulah'ın (as.) bana verdiği ahidde"** cümlesini **Buharî**'de bulamadık.

[22] **Buharî**, Ahkâm, 51; İ'tisâm, 1.

[23] Bu muallak ibare de **Buharî**'de yoktur. Ancak aynı meâlde başka lafızlar vardır. Bu ibareyi muhtemelen **el-Humeydî** koymuştur. **İbn Hacer**, aynı ibarenin, **el-İsmailî** nüshasında mevcud olduğunu söyler; bkz., XIII, 222.

[24] Âl-i İmrân, 144.

[25] **Buharî**, Meğazî, 51.

"- Çık minbere!" dediğini duydum. Minbere çıkıncaya kadar da onu bırakmadı. Sonra da insanlar, genel olarak bîat ettiler.[26] Üçüncü günde de Hz. Ebû Bekir, halka hitab etti; Allah'a hamd, Rasûlü'ne salât ve selâmdan sonra dedi ki:

"- Ey insanlar; benim, sizin başınıza geçmek ihtirasında olmadığımı bilirsiniz. Ama ben, fîtne ve ihtilaftan korktum. Şimdi size, yönetiminizi geri veriyorum, onu istediğinize verin!.."

Halk hep bir ağızdan;

"- Seni asla bırakmayız!" dediler.

İZAH

Bilindiği üzere Rasûlullah'ın (as.) öldüğü gün **Hz. Ömer**, bir konuşma yapmış ve;

"- Muhammed ölmedi!" demişti.

Sonra **Benû Sâide Sakîfe**'sinde **Hz. Ebû Bekir**'e bîat işi gerçekleştirildi. Ertesi gün de **Hz. Ömer** minbere çıkıp, umumî bîat için halka hitap etti. İşte bu hadîste, **Hz. Ömer**'in ikinci defa halka yaptığı konuşma anlatılmaktadır.

Hz. Ömer'in; "Söylediklerimi Allah'ın Kitab'ında bulamadım" derken kastettiği; **"Muhammed ölmedi"** şeklindeki sözleridir.

"İkinin ikincisi..."[27] ifadesi, âyet-i kerîmeden alınmıştır ve hicret esnasında gizlendikleri mağarada Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunan kişi olarak **Hz. Ebû Bekir**'e işaret etmektedir.

Hadîste **Rezîn**'in kaydettiği ibare dikkat çekicidir. **Hz. Ebû Bekir**, ortalık yatıştıktan sonra üçüncü gün halkı topladı ve onlara;

"Fitne ve ihtilaftan korktuğum için yapılan bîatı kabul etmiştim. Şimdi bîatınızı geri veriyorum, istediğinizi seçin!" demişti.

Buna rağmen halk, yine de O'nu tercih etti.

---

[26] Buraya kadar olan kısım, **Buharî**'de de mevcuttur.

[27] Tevbe, 40.

٢٠٧٨ــ (م ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : إنَّ فاطمةَ بنت رسولِ الله صلى الله عليه وسلم والعباسَ أتيا أبا بكر يَلتمسَانِ ميراثَهُمَا من رسول الله صلى الله عليه وسلم وهما حينئذ يَطْلُبَانِ أرضَهُ من فَدَكَ ، وسهمَهُ من خيْبَرَ ، فقال [لهما] أبو بكر : إني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**لا نُورَثُ ، ما تركنا صدقةٌ**» إنما كانَ يأكُلُ آلُ محمد في هذا المال، وإني والله، لا أدَعُ أمرا رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يصنَعُهُ فيه إلا صنَعْتُهُ – زاد في رواية : إني أخشى إن تركتُ شيئا من أمره أن أزيغَ – قال: فأما صَدَقَتُهُ بالمدينة : فدَفَعها عمرُ إلى عليٍّ ، وعبَّاسٍ ، فغَلَبَهُ عليها عليٌّ ، وأما خيْبَرُ وفَدَكُ : فأمْسَكَهُما عمرُ ، وقال: هُما صدقَةُ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، وكانَتَا لحُقوقه التي تَعرُوهُ ونَوائبه ، وأمرهما إلى مَنْ وَلِيَ الأمرَ ، قال فَهما على ذلك إلى اليوم – قال في رواية : فَهَجَرَتْهُ فاطمةُ ، فلم تُكلِّمْهُ في ذلك حتى ماتت، فَدَفَنَها عليٌّ لَيلا ، ولم يُؤذن بها أبا بكرٍ – قالت: فكان لعليٍّ وجهٌ من الناسِ حياةَ فاطمةَ ، فلما تُوفِّيَتْ [فاطمةُ] انْصَرَفَتْ وجُوهُ الناسِ عن عليٍّ ، ومَكَثَتْ فاطمةُ بعدَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ستةَ أشهرٍ ، ثُمَّ تُوفيتْ .

فقال رجل للزهريِّ : فلم يُبَايِعْهُ عليٌّ ستةَ أشهرٍ ؟ فقال : لا والله ، ولا أحدٌ من بني هَاشمٍ حتى بايَعهُ عليٌّ – فلَمَّا رأى عليٌّ انصرافَ وجوهِ الناسِ عنه ضَرَعَ إلى مُصالَحَة أبي بكرٍ ، فأرْسَلَ إلى أبي بكر : ائتنا ، ولا تأتنا معك بأحَد ، وكَرِهَ أنْ يأتيَهُ عمرُ لِمَا عَلِمَ مِنْ شدَّة عمرَ ، فقالَ : لا تأْتِهم وَحدكَ ، فقال أبو بكر : والله لآتيَنَّهُمْ وحدي ، ما عسى أنْ يصنَعُوا بي ؟ فانطلَقَ أبو بكر ، فَدَخلَ على عليٍّ ، وقد جَمَعَ بني هاشم عندَه ، فقام عليٌّ فَحمدَ الله ، وأثنى عليه بما هو أَهْلُهُ ، ثم قال : أما بعدُ، فلم يَمنَعْنا أن نُبايعَكَ يا أبا بكرٍ إنكارا لفضيلَتِكَ ، ولا نَفاسةً عليْكَ بخيرٍ ساقَهُ الله إليك ، ولكن [كُنَّا] نَرَى أنَّ لَنا في هذا الأمرِ حَقا ، فاستَبْدَدْتُمْ علينا، ثُمَّ ذكرَ قَرابَتَهُ من رسولِ الله وحقَّهم ، فلم يَزَلْ عليٌّ يُذَكِّر[هُ] حتى بكَى أبا بكر ، وَصَمَتَ عليٌّ ، فَتَشَهَّدَ أبو بكر فَحمدَ الله ، وأثنى عليه بِمَا هو أهْلُهُ ، ثُمَّ قال : أما بعدُ ، فوالله لَقَرَابَةُ رسول الله صلى الله عليه وسلم أَحَبُّ إليَّ أنْ أَصلَ من قرابتي ، وإني والله ما أَلَوْتُ في هذه الأموال التي كانت بيني وبينكم عن الخير ، ولكني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **لا نُورَثُ، ما تركنا صدقةٌ**» إنما يأكُلُ آلُ محمد في هذا المالِ ، وإني والله

لا أدَعُ أمرا صَنعهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلا صَنَعْتُهُ إن شاء الله ، وقال عليٌّ : مَوعدُكَ للبيْعة العشيَّةُ، فلما صلَّى أبو بكرٍ الظهرَ أقبلَ على الناس يَعْذِرُ عليّا ببعض ما اعتَذَرَ به، ثُمَّ قامَ عليٌّ ، فعظَّم من حقِّ أبي بكر، وذكر فضيلته وسابقته ، ثم قام إلى أبي بكر فبايَعَهُ ، فأقبلَ الناسُ على عليٍّ ، فقالوا: أصَبْتَ وأحسنتَ ، وكان المسلمون إلى عليٍّ قريبا حين رَاجَعَ الأمرَ المعروفَ».

أخرجه بطوله مسلم ، وأخرج البخاري منه المسند فقط، وهو : « **لا نُورَثُ ما تَرَكْنا صَدَقَةٌ**».

وأخرج أبو داود طلبةَ فاطمةَ الميراثَ ، إلى قوله : « **لا نُورَثُ، ما تركنا صَدَقةٌ ، وإنما يأكلُ آلُ مُحمَّد في هذا المال**». وله في أخرى بنحو ذلك ، ولم يذكر حديث عليٍّ ، وأبي بكر ، وموتَ فاطمةَ.

وأخرج النسائي طَرَفا من أوله: «أنَّ فاطمَةَ أرسَلَتْ إلى أبي بكر تَسألُهُ ميراثَها من النبيِّ صلى الله عليه وسلم من صَدَقَته، ومِمَّا تَرَكَ من خُمُسِ خَيْبَرَ، فقال أبو بكر: إنَّ رسولَ الله قال: «**لا نُورَثُ**». وسيجيءُ لَفْظُ أبي داود والنسائي أيضا في «**كتاب الفرائض**» من حرف الفاء وحيث لم يُخرِّج الحديثَ بطوله إلا مُسلم لم نُعْلم عليه إلا عَلامَتَهُ وحده ها هنا، وأشرنا إلى ما أخرج غيرُه منهُ ليُعْرَفَ.

2.078- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) kızı Fatıma[28] ve Abbas, (halife) Ebû Bekir'e gelip Hz. Peygamber'den kalan miraslarını istediler. Onlar, Fedek

---

[28] **Fâtıma bint Muhammed (as.) el-Kureşiyye el-Hâşimiyye**: ö. 11/632. Nübüvvetten bir veya beş yıl önce **Mekke**'de dünyaya geldi. Hz. Peygamber'in en küçük kızıdır. Hicretin 2. yılında Ramazan ayında **Medîne**'de Hz. Ali ile evlenmiş, bir yıl sonra Hasan, ondan bir yıl sonra da Hüseyin dünyaya gelmişti. Muhsin, Zeynep, Ümmü Gülsüm ve Rukıyye adlı dört çocuğu daha olduğu rivâyet edilir. Fâtıma, Hz. Peygamber'in dünyada en çok sevdiği kişilerden biriydi. Rasûlullah (as.), ona olan derin sevgi ve şefkatini ifâde için **"babasının annesi"** anlamına gelen *"ümmü ebîha"* diye hitap ederdi. Fâtıma'yı görünce sevinçten yüzünde gülücükler açar, onu ayakta karşılar, elini tutarak yanaklarından öper, yanına veya kendi yerine oturturdu. Seyahate giderken âile fertlerinden en son Fâtıma ile vedalaşırdı, dönünce de ilk olarak onunla görüşürdü. **Mekke** fethinden sonra

arazisindeki ve Hayber'deki hisseyi istiyorlardı. Ebû Bekir onlara dedi ki:

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.); *'Biz miras bırakmayız; bizim terekemiz sadakadır. Ancak Muhammed'in âilesi, bu maldan* (ihtiyacı kadar) *yer'* buyurduğunu işittim. Vallahi ben de, Rasûlullah'ın (as.) yapmış olduğu bir şeyi terk edemem, onu mutlaka yaparım"

Bir rivâyette; "Ben, O'nun yaptığı bir şeyi terk edecek olsam, sapıtmaktan korkarım" cümlesi de yer almaktadır.

Sonra râvi şöyle devam etti:

"Rasûlullah'ın (as.) Medîne'deki sadakasını Hz. Ömer, Ali ile Abbas'a verdi. Bu malda Ali, Abbas'a galebe çaldı. Hz. Ömer, Hayber ve Fedek'i ise elinde tuttu ve;

"Bunlar, Rasûlullah'ın (as.) sadakasıdır. Bunlar, O'nun ihtiyaçları ve arzuları içindi. Onların durumu artık halifeye kalmıştır" dedi.

Bu iki yerin statüsü bugüne kadar aynen devam etmiştir. Bu olay üzerine Fatıma, Hz. Ebû Bekir'i terk etti ve ölünceye kadar onunla konuşmadı. Ölünce de Hz. Ali, onu geceleyin defnetti, vefatını da Hz. Ebû Bekir'e haber vermedi."

Hz. Âişe şöyle devam eder:

"Fatıma hayatta iken, Hz. Ali halktan itibar görürdü. Ama o vefat edince, halk Hz. Ali'ye, (eskiden olduğu gibi) itibar göstermedi. Fatıma, Rasûlullah'ın (as.) ardından altı ay yaşadı, sonra vefat etti."

Biri Zührî'ye sordu:

Hz. Ali'nin, Ebû Cehil'in kızı Cüveyriye ile evlenmek istemesi üzerine de, **"Allah Rasûlünün kızı ile Allah düşmanının kızı aynı nikâh altında bir araya gelemez"** diye tepki göstermiş, bu evliliğe izin vermemiş, ancak Fâtıma'yı boşaması şartıyla razı olabileceğini söylemişti. Hz. Peygamber'in ölümünden çok sarsılan Fâtıma, ashâba; **"Allah Rasûlünün üzerine toprak atmaya eliniz nasıl vardı, gönlünüz nasıl razı oldu?"** diyerek günlerce göz yaşı dökmüştü. Kendisi de Hz. Peygamber'den altı ay sonra 11/632 yılı Ramazan'ın üçüncü gününde 28 yaşında olduğu halde vefât etti. Cenazesini Hz. Ali yıkadı ve geceleyin defnetti. Sağlığında kadın cenazelerin sadece bir örtü ile götürülmesinden rahatsızlık duyan Fâtıma, Esmâ bint Umeys'ten **Habeşistan**'da cenazelerin tabutla taşındığını öğrenince, kendisinin de tabuta konulmasını vasiyet etmiş ve ilk defa onun için tabut kullanılmıştı. Kendisinden 18 hadîs rivâyet edilen Fâtıma'nın bazı şiirleri ve beyitleri de bulunmaktadır. (Ayrıca bkz., 6671 nolu hadîs ve izahı).

"- Hz. Ali, bu altı ay boyunca Hz. Ebû Bekir'e bîat etmedi mi?"

"- Vallahi etmedi... Üstelik Hz. Ali bîat etmeden, Hâşimîlerden de hiç kimse bîat etmedi. Hz Ali, insanların kendisinden uzaklaştığını görünce, Hz. Ebû Bekir'le barışmak istedi. Ebû Bekir'e;

"- Bize buyurun, ama yanınızda başka kimse olmasın" diye haber gönderdi. Hz. Ali, Hz. Ömer'in de O'nunla birlikte gelmesini istemiyordu; çünkü Hz. Ömer'in hiddetini biliyordu. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e;

"- Onlara tek başına gitme!" dedi. Hz. Ebû Bekir:

"- Vallahi tek başıma gideceğim. Bana ne yapabilirler ki?" cevabını verdi.

Hz. Ebû Bekir gitti, Hz. Ali'nin evine girdi; Hâşimîler de orada toplanmışlardı. Hz. Ali, Allah'a hamdetti, O'na lâyık olduğu şekilde senâda bulundu, sonra da dedi ki:

"- Ey Ebû Bekir! Bizi sana bîattan men eden şey, senin faziletini inkârımız değildir. Allah'ın sana verdiği bir hayırda sana karşı bir rekabet düşüncemiz de yoktur. Fakat bizler, bu *'iş'*te bizim de bir hakkımız olduğuna inanıyoruz. Bize karşı emr-i vâki yaptınız."

Sonra Hz. Ali, Rasûlullah'la (as.) olan akrabalığını ve akrabalarının hakkını hatırlattı. Ali, konuşmaya devam etti, sonunda Ebû Bekir'i ağlattı. Ali sustu, sonra Ebû Bekir şehâdet getirdi, Allah'a hamdetti ve O'na lâyık olduğu şekilde senâda bulundu. Sonra da dedi ki:

"- Vallahi Rasûlullah'ın (as.) akrabasını gözetmeyi, kendi akrabamı gözetmekten daha çok severim. Aramızda bir sorun olan şu mallar konusunda ben kusur etmedim, doğrudan ayrılmadım. Ama ben Rasûlullah'ın (as.); ***'Biz miras bırakmayız, bütün terekemiz, sadakadır; ancak Muhammed'in âilesi bu maldan yer'*** buyurduğunu işittim. Vallahi ben, Rasûlullah'ın (as.) yapmış olduğu bir şeyi inşallah terk etmeyeceğim."

Bunun üzerine Hz. Ali;

"- Bîat için öğleden sonra buluşalım" dedi.

Hz. Ebû Bekir öğle namazını kılınca, cemâate döndü ve Hz. Ali'nin (bîatı geciktirmesinin sebebi konusunda) beyan ettiği mazeretlerin bazısını anlattı. Sonra Hz. Ali kalktı; Hz. Ebû Bekir'in

hakkını yüceltti, faziletini ve İslâm'a olan hizmetlerini zikretti. Sonra Ebû Bekir'e yaklaşıp bîat etti. Bunun üzerine halk, Ali'nin etrafını sardı ve;

"- Doğru yaptın! Güzel yaptın!" dediler. Hz. Ali böylece ma'rûfa dönünce, müslümanlar tekrar kendisine yaklaştılar."[29]

RİVÂYETLER

Bu uzun hadîsi **Müslim** rivâyet etti. **Buharî** de, sadece; **"Biz miras bırakmayız..."** şeklindeki müsned olan kısmı tahric etti.[30]

Ebû Davud da **Hz. Fatıma**'nın miras talebini ve; **"Biz miras bırakmayız..."** cümlesine kadar olan kısmı rivâyet etti.

Ebû Davud'un, başka bir rivâyeti daha vardır; orada da Hz. Ali ve Ebû Bekir'in sözleri ve Hz. Fatıma'nın ölümü zikredilmez.[31]

Nesaî ise **Hz. Fatıma**'nın miras talebini ve Rasûlullah'ın (as.) hadîsini zikreder.[32]

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin lafızları, ilerde **"Kitabu'l-Ferâiz"**de gelecektir.

Hadîsi bütün detaylarıyla sadece **Müslim** rivâyet ettiği için, biz de hadîsin başına sadece **Müslim**'e ait olan işareti koyduk. Ancak onu tahric edenleri de bilinsin diye buraya kaydettik.

İZAH

Rasûlullah'ın (as.) terekesi konusu daha önce geçmişti, aynı konu ilerde tekrar gelecektir.[33]

Hadîsin konumuzu alakadar eden tarafı, **Hz. Ali**'nin **Hz. Ebû Bekir**'e bîatıdır. Bu mesele de öncesi ve sonrasıyla hadîste açıkça anlatılmaktadır.

---

[29] **Müslim**, Cihâd, 16/52.

[30] **Buharî**, Fedâilu'l-Ashâb, 12.

[31] **Ebû Davud**, Harac, 19/2968-70.

[32] **Nesaî**, Kasmu'l-Fey', 1.

[33] Bkz., hadîs no: 1202, 7437.

٢٠٧٩- (خ م - القاسم بن محمد رحمه الله) قال : قالت عائشةُ : وَارأْسَاهُ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « ذَاكِ لَو كانَ وأنا حَيٌّ فأستغفِرُ لَكِ ، وَأَدْعُو لكِ» ، فقالت عائشةُ : واثُكْلاهُ والله إني لأَظُنُّكَ تُحِبُّ مَوتي، لَو كان ذلك لَظَلِلْتَ آخرَ يومِكَ مُعَرِّسا ببعضِ أزواجِكَ، فقال النبيصلى الله عليه وسلم : « بَلْ أَنا وَارأْساهُ ، لَقَدْ هَمَمْتُ - أَو أَرَدْتُ - أَنْ أُرسِلَ إلى أبي بكر وابنه ، فَأَعهدَ أن يقولَ القائلونَ أو يَتمنَّى الْمُتَمَنُّون ، ثمّ قلتُ : يَأْبَى الله ، وَيَدفعُ المؤمنونَ، أو يدفَعُ اللهُ ويَأبَى المؤمنونَ».أخرجه البخاري .

قال الحميديُّ : ويحتمل أنْ يُضاف إلى هذا ما أخرجه مسلم من حديث عُروةَ عن عائشة قالت: قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في مَرَضِه : « ادعي لي أبا بكرٍ أباكِ ، وأخاكِ ، حتى أكتبَ كتابا، فإني أخافُ أن يَتَمَنَّى مُتَمَنٍّ، ويقولَ قائلٌ: أنا أولى، ويَأبى الله، والمؤمنونَ إلا أبا بكرٍ».

2.079- Kasım b. Muhammed'den rivâyet edilmiştir:

Hz. Âişe;

"- Oy başım!" diye sızlanmıştı. Rasûlullah (as.) dedi ki:

"- Eğer (ölüm) **sana ben sağken ulaşırsa, senin için mağfiret dilerim, sana duâ ederim."**

Hz. Âişe, hemen tepki gösterdi:

"- Vay başıma gelenler!.. Vallahi, zannediyorum sen benim ölümümü istiyorsun. Ben ölecek olsam, sen mutlaka günün sonunda eşlerinden biriyle gerdeğe girersin değil mi?!.."

O zaman Hz. Peygamber;

"- Asıl vay benim başım!.." dedi ve şöyle devam etti:

"Ebû Bekir'e ve oğluna haber gönderip hilâfeti iddia veya temenni edeceklere karşı, Ebû Bekir'i tayin etmek istedim. Ama sonra, Allah Ebû Bekir'den başkasını takdir buyurmaz ve zaten mü'minler de ondan başkasını kabul etmezler -veya Allah başkasını kabul etmez, mü'minler de razı olmazlar- diyerek vazgeçtim."[34]

---

[34] **Buharî**, Ahkâm, 51; Merdâ, 16; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 1/11.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** rivâyet etti.

el-Humeydî dedi ki:

"**Müslim**'in Urve'den tahric ettiği şu hadîsi de, bu rivâyete katmak mümkündür:

Hz. Âişe dedi ki:

"Rasûlullah (as.) hastalığı sırasında bana şöyle dedi:

"- Bana baban Ebû Bekir'i ve kardeşini çağır! Bir pusula yazıp vereceğim; çünkü birinin *'ben daha lâyığım'* diye iddia ve temenni etmesinden korkuyorum. Ama herhalde Allah da, mü'minler de Ebû Bekir'den başkasını uygun bulmazlar."

İZAH

Hadîsteki olay, Rasûlullah'ın (as.) vefatı ile neticelenen hastalığı sırasında cereyan etmiştir.

"Tayin etmek" diye tercüme ettiğimiz ***"a'hede"*** kelimesi, kendi yerine veliaht tayin etmek anlamındadır.

Hadîste, Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra hilâfet makamına **Hz. Ebû Bekir**'i tayin etmek istediği, hatta bunun için yazılı bir belge bırakmayı bile arzu ettiği görülmektedir. Rasûlullah'ın (as.), niçin yazıyı yazmaktan vazgeçtiği de hadîste anlatılmaktadır. Belge bırakmak istemesinin sebebi, müslümanlar arasında bir ihtilafın ortaya çıkması endişesidir. Vazgeçmesinin sebebi de, Allah'ın takdirine ve müslümanların sağduyusuna güvenmesidir.

٢٠٨٠ـــ (عائشة رضي الله عنها) قالت : نَحَلَني أبي جادَّ عشْرينَ وَسْقا من مَاله بالْغَابَة ، فلَما حَضرتهُ الوفَاةُ قال لها : والله يا بُنيَّةُ ، ما منَ الناسِ أحدٌ أحَبُّ إليَّ غنى بَعدي منْك ، ولا أعزُّ عليَّ فقدا بَعْدي منْك ، وإني كنتُ نَحلْتُك جَادَّ عشْرينَ وسقا ، فَلو كُنت جَدَدْتيه وَاحتَزْتيه كانَ لَك ، وَإنَّما هُوَ الآنَ مَالُ وارث ، وإنما هو أخَوَاك ، وأُختَاك ، فَاقْتَسمُوهُ على كتَاب الله تعالى ، قالت: يا أبت ، إنما هيَ أسماءُ، فمَن الأُخرى ؟ قال : ذُو بَطْن بنْت خَارجَة ، أُرَاهَا جَارية – وروي : أُرِيتُها جارية – ثم أوصى أن تَغسلَهُ امرأتُهُ.

زاد في رواية : ثُمَّ دَعَا عُمرَ فقالَ : إنِّي مُستَخلِفُكَ على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عمرُ : إنما ثَقُلَتْ موازينُ مَنْ ثَقُلَتْ موازِينُهُ يومَ القيامة باتِّباعِهِمُ الْحَقَّ ، وثِقله عليهم، وحُقَّ لميزان لا يوضَعُ فيه إلا الحَقُّ أنْ يكونَ ثقيلا ، يا عمرُ ، وإنما خَفَّت موازين من خَفَّتْ موازينه يومَ القيامة باتِّباعِهِمُ الباطلَ ، وخِفَّته عليهم ، وَحُقَّ لميزان لا يُوضَعُ فيه سوى الباطل أنْ يكون خفيفا ، وكتَبَ إلى أُمراء الأجناد : وَلَّيْتُ عليكم عمرَ ولم آلُ نَفْسي وَلا المُسْلمين خيرا ، ثم مَاتَ ودُفِنَ لَيْلا ، ثم قام عمرُ في النَّاس خَطيبا ، ثم قال – بعد أن حَمدَ الله – : «أيُّها النَّاسُ ، إني لا أُعْلِمُكم مِنْ نفسي شيئا تَجْهَلُونَهُ ، أنا عمرُ، ولم أحرِصْ على أمركم ، ولكن المتوفَّى أوصى بذلك ، والله أَلهَمَهُ ذلك ، وليسَ أجعَل أمانتي إلى أحد ليسَ لها بأهلٍ ، ولكن أجعلُها إلى من تكون رَغْبَتُهُ في التوقير للمسلمين. أولئك أحقُّ هم مِمَّنْ سواهُم» أخرجه...

2.080- Hz. Âişe anlatıyor:

"Babam, bana Gâbe'deki malından, her kesimde yirmi vesak hurma alınan bir hurmalık bağışladı. Vefatı sırasında dedi ki:

"- Vallahi yavrucuğum, arkamda zengin bırakmayı senden daha çok arzu ettiğim hiç kimse yoktur. Kezâ fakir düşmesi ağırıma giden senden başka biri de yoktur. Ben sana yirmi vesak hurma veren bir hurmalık hediye etmiştim. Eğer onu toplayıp aldın ise, o senindir. Şimdi ise miras malı olmuştur. Ancak senin iki kızkardeşin ve iki de erkek kardeşin var; binâenaleyh onu, Allah'ın Kitab'ına göre taksim edin!"

Dedim ki:

"- Babacığım; Esmâ, burada... Peki diğerleri kim?"

"- Hârice'nin kızının karnındaki... Onun da kız olacağını sanıyorum."

Sonra da kendisini, karısının yıkamasını vasiyet etti."[35]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu ziyâdelik vardır:

---

[35] **Muvatta**, Akdıye, 33/40.

"Sonra Ömer'i çağırdı ve dedi ki:

"- Ey Ömer! Ben, Rasûlullah'ın (as.) ashâbına seni halife tayin etmek istiyorum. Terazisi ağır gelip (kurtulan), hakka uyması sebebiyle kıyâmette mîzanı ağır basan ve (amelleri günahlarını) ağdırandır. Ancak içine hak konan terazi ağır basar, ey Ömer!.. Terazisi hafif gelip (mahvolan da), bâtıla uyması sebebiyle kıyâmette mîzanı hafif kalan ve (amelleri) az gelendir. İçine sadece bâtıl konulan terazinin hafif gelmesi tabiîdir."

Sonra ordu komutanlarına da şunu yazdı:

"Başınıza Ömer'i halife tayin ettim. Kendim için de, müslümanlar için de sadece hayır istedim."

Sonra öldü ve geceleyin defnedildi.

Sonra Ömer, kalkıp insanlara hitap etti; Allah'a hamdettikten sonra dedi ki:

"- Ey insanlar! Ben size, bilmediğiniz bir şeyi öğretecek değilim. Ben, Ömer'im! Başınıza geçmeye hiç de hevesli değilim. Ama müteveffâ, böyle vasiyet etti. Vallahi, bunu ona Allah ilham etmiştir. Ben emânetimi ehil olmayan birine vermem; ama onu, müslümanlara saygıda istekli olana veririm. Çünkü böyleleri, müslümanların başına başkalarından daha lâyıktır."[36]

İZAH

Gâbe; **Medîne**'de, **Şam** yolu üzerinde bulunan bir yerdir.[37]

Hz. Âîşe'nin iki erkek kardeşi, **Abdurrahman** ve **Muhammed**'dir. İki kız kardeşinden biri **Esmâ**'dır. Bu konuşmanın cereyan ettiği sırada ikincisi henüz dünyaya gelmiş değildi. Bu yüzden **Hz. Âişe**; **"Esmâ burada, ya ikincisi nerede?"** diye sormuştur. **Hz. Ebû Bekir** de, hâmile olan zevcesi **Habîbe binti Hârice**'nin bir kız çocuğu dünyaya getireceğini söyleyerek onu cevapladı. Nitekim **Habîbe**, bir kız çocuğu dünyaya getirdi, adını da **Ümmü Gülsüm** koydu.

---

[36] **Hz. Ebû Bekir**'in, **Hz. Ömer**'e ve onun da halka hitabesi, **Muvatta**'da yer almamaktadır.

[37] **Mu'cemu'l-Buldân**, IV, 206.

Bu hadîsin konumuzu alâkadar eden bölümü ise, ikinci kısmı, yani **Hz. Ömer**'le olan muhaveresidir. Bu kısımda **Hz. Ebû Bekir**, halife olarak **Hz. Ömer**'i vasiyet ediyor ve bu vasiyetiyle de bütün müslümanların hayrını murâd ettiğini belirtiyor. Sonra da **Hz. Ömer** halka, hilâfete hiç de hevesli olmadığını, ama bunun, **Ebû Bekir**'e Allah'ın bir ilhamı olduğunu belirterek, idarî emâneti vereceği kişiler konusundaki tavrını dile getirmiştir.

Hadîsin bu bölümü **Muvatta**'da yer almamaktadır. Zaten **İbnu'l-Esîr** de bunun bir ilave olduğunu kaydetmiştir. Bu ilavenin, **Muvatta** nüshalarından birinde geçmiş olması ihtimal dahilindedir.

٢٠٨١ـ (د ـ **الأقرع مؤذن عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) قال: بَعَثَني عمرُ الى الأسقُفِّ بإيلياءَ، فَدَعَوْتُهُ، فقالَ له عمر: هل تَجِدُني في الكتاب؟ قال: نعم، قال: كَيفَ تَجِدُني؟ قال: أجِدُكَ قَرْنا، فَرَفَعَ عليه الدِّرَّةَ، وقال: قَرْنُ مَهْ؟ قال: قرنٌ حَديدٌ، أمينٌ شديدٌ، قال: فكيف تَجِدُ الّذي بعْدي؟ قال: أجِدُهُ خَليفة صَالحا، غَيْرَ أنَّهُ يؤثِرُ قَرَابَتَهُ، قال عمرُ: يَرْحَمُ اللهُ عثمان - ثلاثا - قال: كيف تَجِدُ الذي بَعدَهُ؟ قال: أجِدُهُ صَدأ حَديد، فَرَفَعَ عُمرُ يَدَهُ على رَأسِه، وقال: يا دَفْرَاهُ، يا دفراهُ، فقال: يا أميرَ المؤمنين، إنَّهُ خَليفَةٌ صالحٌ ، لكنهُ يُستخلَفُ حينَ يُستخلَفُ والسَّيفُ مَسْلُولٌ، والدَّمُ مُهْراق. أخرجه أبو داود.

2.081- Hz. Ömer'in müezzini Akra'[38] anlatıyor:

"Hz. Ömer,beni, Kudüs'te bir hıristiyan papazına göndermişti. Kendisini davet ettim. Huzura gelince Hz. Ömer dedi ki:

"- Beni Kitab'da bulabildin mi?"

"- Evet."

"- Peki nasıl buldun?"

"- Seni kale olarak gördüm" dedi.

Bunun üzerine Hz. Ömer kamçısını kaldırdı ve dedi ki:

"- Neyin kalesi?"

"- Sağlam, güvenli, demir bir kale."

---

[38] **el-Akra':** Hz. Ömer'in müezzinidir. Tâbiîlerdendir. İbn Hibbân onu sika sayar, Zehebî ise ma'rûf olmadığını söyler. Bilinen tek rivâyeti **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

"- Benden sonrasını nasıl buldun?"

"- Senden sonra da sâlih birini halife görüyorum; ancak o, akrabalarını kayıracak."

O zaman Hz. Ömer, üç defa;

"Allah, Osman'a merhamet buyursun" dedi ve tekrar sordu:

"- Peki ondan sonrasını nasıl görüyorsun?"

"- Demir pislikleri görüyorum."

Bunun üzerine Hz. Ömer elini kaldırdı, başına koydu ve;

"- Ey çürümüşlük!.. Ey çürümüşlük!.." dedi.

Papaz dedi ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri; o da sâlih bir halifedir. Ama halife olduğunda kılıçlar çekilecek, kan dökülecek."[39]

İZAH

Burada bir hıristiyan papazı ve kâhini ile **Hz. Ömer** arasındaki bir muhavere görülmektedir. Kâhinin, hulefâ-i râşidîn dönemi hakkındaki değerlendirmeleri dikkat çekicidir.

Her üç halifenin de sâlih kişiler olduğu; ancak **Hz. Ömer** dönemi sağlam, güvenli ve demir bir kale, **Hz. Osman** dönemi, akrabaların kayırıldığı; **Hz. Ali** dönemi de kılıçların çekildiği dönem olarak tavsif edilmektedir.

Hz. Ali dönemindeki **"demir pislikleri"**nden maksat; kılıçların kuşanılması, zırhların giyilmesi, savaş âlet ve vasıtalarının yapıldığı demirin çokça kullanılmasıdır.

Hz. Ömer'in **"çürümüşlük"** diye konuşması, hoşnutsuzluğunun, can sıkıntısının ifadesidir.

Bu hadîs, **Münzirî**'nin **Ebû Davud** nüshasında yoktur; **İbn Dâse**'nin rivâyetinde vardır. **Hattabî** de **Meâlimu's-Sünen**'de hadîsi vermiştir. Hadîsin râvîlerinden **Saîd b. İyâs el-Cerîrî**'nin, ölmeden üç yıl önce hafızası bozulmuştu.

---

[39] **Ebû Davud**, Sünnet, 8/4656.

٢٠٨٢ــ (خ م ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) أخرج البخاري هذا الحديث من رواية جُوَيرِيَةَ بن قُدامَةَ مختصرا ، وأخرجه مسلم من رواية مَعْدان بْن أبي طَلْحَة بطوله : « أنَّ عمرَ بن الخطاب خطَبَ يومَ الجمعة فذكر نبيَّ الله صلى الله عليه وسلم، وذكر أبا بكرٍ ، ثم قال : إني رأيتُ كأنَّ ديكا نَقَرني ثَلاثَ نَقَراتٍ ، وإني لا أُراهُ إلا لحُضورِ أجلي، وإنَّ أقْواما يَأْمرونني أن أستخلفَ ، وإنَّ الله لم يكن لِيُضيِّعَ دينَهُ لا خلافَتَهُ ، ولا الذي بَعَثَ به رسولَهُ صلى الله عليه وسلم ، فإنْ عَجِلَ بي أمرٌ فالخلافة شُورى بَيْنَ هؤلاء السِّتَّة الذين تُوفِّيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، وهو عنهم راضٍ، وإني قد علمْتُ أنَّ أقْواما يَطعنُونَ في [هذا] الأمرِ ، أنا ضَرَبْتُهُمْ بيَدي هذه على الإسلام، فإن فعلوا ذلك، فأولئك أعداءُ الله الكفَرَةُ الضُّلالُ ، ثم إني لا أدَعُ بَعْدي شيئا أَهَمَّ عندي من الكلالَة ، ما راجَعْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ما راجعْتُه في الكلالَة ، وما أغْلَظَ لي في شيءٍ ما أغْلَظَ [لي] فيه ، حتى طَعَنَ بإصبعه في صَدري ، وقال : يا عمرُ ، ألا تكفيكَ آيةُ الصَّيف ، التي في آخر سورة النساء؟ ، وإني إنْ أعِشْ أقْضِ فيها بقَضِيَّة يَقْضي بها مَنْ يقرأُ القرآنَ، ومَن لا يَقْرأُ القرآن ، ثم قال: اللَّهُمَّ إني أُشْهِدُكَ على أمراء الأمْصار ، وإني إنما بَعَثْتُهمْ عليهم ليعدلوا ، وليعلِّمُوا الناسَ دينَهُم ، وسُنَّةَ نبيِّهِمْ، ويَقْسموا فَيْئَهمْ فيهم ، ويرفَعُوا إليَّ ما أشْكَلَ عليهم من أمرهم ، ثم إنكم أيها الناسُ تأْكُلُونَ شجرتين لا أراهُما إلا خبيثَتَين : هذا البَصَلَ والثوم ، لقد رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم إذا وَجدَ ريحَهَا من الرجل في المسجد أمَرَ به فأُخرِجَ إلى البَقيعِ ، فمَنْ أكَلَهما فلْيُمِتْهُما طَبْخا».

وفي حديث جُويرِية : « فمَا كانت إلا جمعَة أخرَى حتى طُعِنَ عُمرُ ، قال : فأذنَ لِلْمُهاجرينَ من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وأذنَ للأنصار ، ثم أذنَ لأهل المدينة ، ثُمَّ أذنَ لأهلِ الشام ، ثم أذنَ لأهْلِ العراق، فكنَّا آخرَ من دخل عليه ، قال : فإذا هو قد عَصَّبَ جُرحَهُ ببُرْد أسود ، والدمُ يسيلُ عليه، قال: فقلنا: أوصِنا ولم يسألْهُ الوصيَّةَ أحدٌ غيرُنا ، قال : أُوصيكُمْ بكتاب الله، فإنكم لن تَضلُّوا ما اتَّبعْتُمُوهُ، قال: وأُوصيكم بالمُهَاجرين، فإن الناسَ يَكثُرونَ ويَقلُّونَ، وأُوصيكم بالأنصار، فإنهم شِعْبُ الإسلام الذي لَجأَ إليه، وأُوصيكم بالأعراب، فإنهم أَصْلُكم ومادَّتُكُم – وفي رواية: فإنهم إخوانُكُمْ وعَدُوُّ عَدُوِّكم – وأُوصيكم بأهل الذِّمَّة، فإنهم ذِمَّةُ نَبِيِّكُم، وَرِزْقُ عيالكُمْ ، قوموا عَنِّي».

قال الحميديُّ : وبعض هذا المعنى من الوصية في حديث مقتل عمر ، والشُّورى من رواية عَمرو بن ميْمون .

2.082- Hz. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

(Bu hadîsi **Buharî**, Cüveyriye b. Kudâme'den[40] muhtasar olarak; **Müslim** ise Ma'dân b. Ebî Talha'dan[41] daha uzun olarak rivâyet etti.) Buna göre:

"Bir Cuma günü Hz. Ömer, hutbe okudu; hutbede Allah'ın elçisini ve Hz. Ebû Bekir'i zikrettikten sonra dedi ki:

"- Ben rüyamda bir horozun beni üç defa gagaladığını gördüm. Ben bunu, ecelimin yaklaştığına yoruyorum. Bazıları, yerime birini seçmemi istiyorlar. Hiç şüphe yok ki Yüce Allah, dinini, hilâfetini ve Rasûlü ile gönderdiği şeyi zâyi etmeyecektir. Şayet ecelim hemen gelecek olursa, hilâfet, Rasûlullah'ın (as.) kendilerinden razı olduğu halde vefat ettiği şu altı kişi arasında istişare ile halledilecektir. Biliyorum ki bazıları, bu konuda ileri-geri konuşuyorlar. Ben onları, şu elimle İslâm'a sokmuştum. Eğer öyle yaparlarsa, onlar Allah'ın düşmanıdırlar, kâfirdirler, sapıktırlar.

Sonra ben, arkamda, bana göre *kelâle*den daha önemli bir mesele bırakmıyorum. Rasûlullah'a (as.) *kelâle* meselesinde olduğu kadar hiçbir konuda başvurmadım. O da bana, hiçbir konuda bu meseledeki kadar sert davranmadı. Hatta parmağı ile göğsüme bastırarak;

"- Ey Ömer; Nisâ sûresinin sonundaki sayf âyeti sana yetmiyor mu?" buyurdu. Şayet yaşarsam, *kelâle* hakkında öyle bir hüküm vereceğim ki, o hükmü Kur'ân okuyan da, okumayan da benimseyecektir."

Sonra dedi ki:

---

[40] **Cüveyriye b. Kudâme et-Temîmî**: Tâbiîlerdendir, Hz. Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Cemre ed-Dubbaî rivâyet etti. İsminin Câriye olduğu da söylenmiştir. Sikadır; hadîsi **Buharî**'de tahric edilmiştir.

[41] **Ma'dân b. Ebî Talha el-Kinânî el-Ya'merî eş_Şâmî**: Şamlı tâbiîlerdendir. Hz. Ömer ve Ebû'd-Derdâ'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Salim b. Ebî'l-Ca'd ve Hafs b. Ömer el-Ensârî rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Ey Allah'ım; seni vâliler üzerine şâhid kılıyorum. Ben onları, sadece halka âdil davransınlar, insanlara dinlerini ve Peygamber'lerinin sünnetini öğretsinler, ganimetleri eşit şekilde taksim etsinler ve müşkülatlarını bana arz etsinler diye bu göreve getirdim.

Sonra siz, ey cemâat; benim habis gördüğüm şu iki sebzeyi yiyorsunuz: soğan ve sarmısak! Ben, Rasûlullah'ın (as.), bunların kokusunu mescidde bir adamda gördüğünde, onu dışarı çıkartıp Bakî'e yolladığını gördüm. Şayet biri bunları yiyecekse, pişirerek öldürsün, öyle yesin!.."[42]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Müslim** rivâyet etmiştir.

Cüveyriye'nin hadîsi de şöyledir:

"Hz. Ömer, ertesi Cuma yaralandı. Rasûlullah'ın (as.) ashâbından Muhâcirler'e, Ensâr'a, sonra Medîneliler'e, sonra Şamlılar'a, sonra Iraklılar'a haber verildi. Onun yanına en son giren bizdik. Siyah bir örtü ile yarası örtülmüştü, üzerinden kan akıyordu.

"- Bize vasiyette bulunun!" dedik.

Bizden başka hiç kimse ondan vasiyet talep etmemişti. Dedi ki:

"- Size Allah'ın Kitab'ını vasiyet ediyorum. Eğer ona uyarsanız, asla sapıtmazsınız."

Sonra şöyle devam etti:

"Size Muhâcirler'i de vasiyet ediyorum; zira insanlar çoğalırken onlar azalıyor. Kezâ Ensâr'ı da vasiyet ediyorum; çünkü onlar, İslâm'ın sığınağı olmuşlardır. Size bedevîleri de vasiyet ediyorum; çünkü onlar, sizin aslınız ve dayanağınızdır. -Bir rivâyette ise onlar sizin kardeşleriniz ve düşmanlarınızın düşmanlarıdır denir.- Size zimmîleri de vasiyet ediyorum; zira onlar, Peygamberinizin zimmeti ve âilenizin rızkıdırlar. Hadi artık kalkın!"

el-Humeydî dedi ki:

---

[42] **Müslim**, Mesâcid, 17/78.

"Vasiyetle ilgili bu cümlelerin bir kısmı, Hz. Ömer'in öldürülmesi hakkındaki rivâyetle Amr b. Meymûn'un rivâyet ettiği şûrâ hadîsinde de mevcuttur."[43]

İZAH

Sayf âyeti, **Nisâ** sûresinin son âyetidir. Yazın nâzil olduğu için sayf âyeti denmiştir.

Kelâle; babası ve çocuğu olmadan ölen kimseye denir. **Hz. Ömer**'in üzerinde durduğu konu, **Kelâle'**nin mirasının ne olacağıdır. İşte sözü edilen âyet, bu konudaki hükmü beyan etmektedir.

Hz. Ömer'in, kendisinden sonraki halifeyi seçmek üzere görevlendirdiği altı kişi şunlardır:

1- Hz. Osman,

2- Hz. Ali,

3- Talha,

4- Zübeyr,

5- Sa'd b. Ebî Vakkas,

6- Abdurrahman b. Avf.

Hz. Ömer'in; **"...bazıları yine de ileri-geri konuşacaklar..."** cümlesiyle kimleri kastettiği belli değildir.

Hz. Ömer, idareciler konusunda da şu ilkeleri koyuyor:

1- İnsanlara adâletle muâmele,

2- Halka dinlerini ve Hz. Peygamber'in sünnetini öğretmek; daha genel bir ifade ile eğitim-öğretim hizmetlerini yürütmek,

3- Malî konularda insanlar arasında eşitlik sağlamak,

4- Halledemedikleri önemli konuları merkezî idareye arz etmek.

٢٠٨٣ــ (ط ــ **سعيد بن المسيب** رحمه الله) قال: «لَمَّا صَدَرَ عمرُ بنُ الخطاب، من مِنى أناخَ بالأبطحِ، ثم كوّمَ كَوْمَةَ من بطحَاءَ، ثم طَرَحَ عليها رِدَاءَهُ، ثم استَلْقى، ومَدَّ يَديه إلى السماءِ، فقال: اللّهمَّ كَبِرَتْ سِني، وَضَعُفَتْ قُوَّتي، وانتَشرَتْ رَعيَّتي ، فَاقبِضني إليك غيرَ مُضيِّعٍ، ولا مُفرِّطٍ، ثم قدِمَ المَدينةَ في عَقِبِ ذي الحِجَّة ، فَخَطَبَ الناسَ فقال : أَيها الناسُ ، قد سُنَّتْ

[43] **Buharî**, Cenâiz, 96; Cihâd, 174; Cizye, 3; Fedâilu's-Sahâbe, 8.

لكم السُّنَنُ ، وفُرِضَتْ لكم الفرائضُ ، وتُرِكْتُمْ على الواضحة ، لَيلُها كَنَهارِها ، وصَفَقَ إحدى يَدَيْه على الأخرى ، وقال : إلا أن تَضِلُّوا بالناس يميناً وشمالا ، ثم قال : إياكم أنْ تَهْلِكُوا عن آية الرَّجم ، أَن يقولَ قائلٌ : لا نَجدُ حَدَّيْن في كتاب الله، فقد رَجَمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ورَجَمْنا، والذي نفسي بيَدِه، لولا أن يقولَ الناسُ: زاد ابنُ الخطاب في كتاب الله لَكتبتُها: {الشَّيخُ والشَّيخَةُ فارجُموهما ألبَتَّةَ} فإنا قد قَرأْناها».

قال ابن المسيب : فما انسلخ ذو الحجَّة حتى قُتل عُمرُ .

قال مالك : قوله : {الشيخُ والشَّيخَةُ} يعني : الثَّيِّبُ والثَّيِّبة. أخرجه الموطأ.

2.083- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Hz. Ömer Mina'dan dönünce, devesini Ebtah'da durdurdu, aşağı indi, sonra yerden küçük taşlar topladı, sonra onları ridasına koydu, sonra da ridasını sırtına aldı. Sonra ellerini göğe doğru kaldırıp dedi ki:

"Ey Allah'ım; artık yaşlandım, gücüm azaldı, tebâam her tarafa yayıldı. Kazandıklarımı zayi etmeden ve kusur işlemeden canımı al!.."

Sonra Zilhicce'nin sonunda Medîne'ye geldi, halka şöyle hitap etti:

"- Ey insanlar; size bir takım sünnetler ve farzlar konuldu. Eğer insanları sağa-sola saptırmazsanız, gecesi gündüz gibi olan çok aydınlık bir yolda bulunursunuz."

Bunu söylerken ellerini birbirine çarptı ve şöyle devam etti:

"Biz Allah'ın Kitab'ında (zina konusunda) iki tane had cezası göremiyoruz iddiasıyla recm âyetini kaybetmekten sakının!.. Hiç şüphe yok ki Rasûlullah (as.) recm yaptı, biz de recm cezası verdik. Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer insanlar; *'Ömer, Allah'ın Kitab'ına ilave yaptı'* demeselerdi, *'Zina eden yaşlı erkek ve kadını kesinlikle recmedin!'* âyetini oraya yazardım, çünkü biz bu âyeti okuyorduk."

İbnu'l-Müseyyeb dedi ki:

"Zilhicce ayı bitmeden Ömer şehid edildi."

Mâlik; *"Yaşlı erkek ve kadın"* lafzını, yani dul erkek ve kadın diye açıklar.[44]

İZAH

Burada **Hz. Ömer**'in son haccındaki bir duâsını ve **Medîne**'ye döndüğünde de halka hitâbesini görüyoruz. Duâsında, yaşlanıp zayıfladığını, İslâm âleminin genişlediğini, binâenaleyh daha fazla zaafa düşmeden Allah'tan emânetini almasını istiyor.

Halka hitabesinde ise özellikle recm konusunda ısrarla durmaktadır. Bunun bir âyet hükmü olduğunu, her ne kadar lafzı neshedilmişse de hükmünün devam ettiğini, gerek Hz. Peygamber'in ve gerek kendilerinin de bu hükmü uyguladıklarını, zina konusunda Kur'ân'da tek bir cezanın öngörüldüğünü ve onun da celde cezası olduğunu iddia etmenin doğru olmadığını ısrarlı bir şekilde vurgulamaktadır.

Nevevî; Hz. Ömer'in, **Hâricîler** tâifesinin bu iddiayı ileri süreceklerinden korktuğunu söyler ve bunu da **Hz. Ömer**'in kerâmetlerinden biri olarak gösterir.

İmam Mâlik; ***"Yaşlı erkek ve kadın"*** lafzını, üzerinden nikâh geçtiği halde zina eden kişiler diye açıklar. Bunların mutlaka yaşlı olmaları gerekmez, genç de olabilirler.[45]

٢٠٨٤ــ (خ م ت د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « دَخَلْتُ على حَفصَةَ ونَوساتُها تَنطفُ ، فقالت: أَعَلِمْتَ أنَّ أَبَاكَ غَيرُ مُستخلف ؟ قلتُ : ما كانَ لِيَفعَل ، قالت: إنّه فاعلٌ ، قال : فَحلفْتُ أن أُكَلِّمَهُ في ذلك ، فَسَكَتُّ حتى غَدوتُ و لم أُكَلِّمْهُ ، فكنتُ كأنما أحملُ بِيَميني جَبَلا حتى رَجعْتُ ، فدخلتُ عليه ، فسألني عن حال الناس، وأنا أُخبِرُهُ ، قال : ثم قلتُ له : إني سمعتُ الناسَ يقولون مَقَالة ، فآليْتُ أن أقولها لك : زَعَموا أنَّكَ غيرُ مُستَخْلِف ، وإنه لو كان [لك] راعي إبلٍ ، أو راعي غَنَمٍ ، ثم جاءك وتَركَهَا لَرَأيتَ أنْ قَدْ ضَيَّعَ ، فَرِعَايَةُ الناسِ أشدُّ ؟ قال : فَوَافَقَهُ قَولي ، فَوَضَعَ رأسه ساعة ، ثم رَفَعَهُ إليَّ ، فقالَ : إنَّ

---

[44] **Muvatta**, Hudûd, 1/10.

[45] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, XIII, 231; **Zürkanî**, IV, 177.

اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَحْفَظُ دِينَهُ ، وإني إن لا أستخلفْ ، فإنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لَمْ يَستخلفْ ، وإن أَستخلفْ فإنَّ أبا بكر قد استخلفَ ، قال : فوالله ، ما هو إلا أن ذَكَرَ رسولَ الله ، وأبا بكر ، فعَلِمْتُ أنه لم يكن ليعدلَ برسول الله أحدا ، وأنَّهُ غيرُ مُستخلف».

وفي رواية بمعناه في الاستخلاف: وأنه لما طُعِنَ عمرُ قيل له: لو استخلفْتَ؟ قال: أتحمَّلُ أمرَكم حيًا وميتا؟ إنْ استخلفْتُ فقد استخلفَ مَنْ هو خيرٌ مني: أبو بكر وإن تركْتُ فقد ترك مَنْ هو خيرٌ مني: رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وَددتُ: أَنَّ حَظِّي منها الكَفَافُ لا عليَّ، ولا لِيَ قال عبدُ الله: فعلمتُ أنه غير مُستخلِف، فقالوا: جَزاكَ الله خيرا، فقال: رَاغِبٌ وراهِبٌ. أخرجه البخاري، ومسلم.

وأخرج الترمذي منه فصلا ، وهو قوله : « قال ابن عمر : قيلَ لعمرَ بن الخطاب : لو استخلفْتَ ؟ قال :إنْ استخلفتُ فقد استخلفَ أبو بكر ، وإن لم أستخلفْ لم يَستخلفْ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم» لم يزد . وقال : وفي الحديث قصة . وأخرج أبو داود منه قوله : « وإني إن لا أستخلفْ ، فإنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لَمْ يَستخلفْ» إلى آخر الرواية الأولى .

2.084- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Saçları su damlatır bir halde iken Hz. Hafsa'nın yanına girdim. Bana dedi ki:

"- Biliyor musun baban, kendi yerine halife tayin etmiyormuş?.."

"- Etmesi gerekir."

"- Bence de etmeli."

Abdullah şöyle devam eder:

"Ben, bu konuda babamla konuşmak üzere yemin ettim ve sustum. Sabahleyin eve gittim, hiç konuşmadım. Kendimi, sanki bir dağı sırtıma almış gibi hissediyordum. Sonra dönüp babamın huzuruna girdim. Bana insanların ahvâlini sordu, ben de anlattım. Sonra dedim ki:

"- İnsanların bir takım şeyler söylediğini duydum, bunları size bildirmek için geldim. Halk, sizin, yerinize halife bırakmadığınızı konuşuyor. Eğer sizin bir deve veya koyun çobanınız olsa, o da

sürüyü bırakıp size gelse, sürünün zarar göreceğini mutlaka bilirsiniz. İnsanların idaresi bundan daha önemli ve zor değil midir?"

Babam sözlerime hak verdi, bir müddet başını eğdi, sonra kaldırıp dedi ki:

"- Muhakkak ki Yüce Allah, dinini koruyacaktır. Eğer ben, halife tayin etmezsem, biliyorum ki Rasûlullah (as.) da halife tayin etmemişti. Şayet halife tayin edecek olsam, biliyorum ki Hz. Ebû Bekir de tayin etmişti."

İbn Ömer dedi ki:

"Vallahi babam, sadece Allah'ın Rasûlü ile Hz. Ebû Bekir'i zikretti. O zaman anladım ki, Allah'ın Rasûlü'ne kimseyi denk tutmayacak ve yerine halife tayin etmeyecek."[46]

RİVÂYETLER

Tayin konusunda başka bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Ömer yaralandığında, kendisine;

"- Birini halife tayin etseniz!" dendi. Hz. Ömer, şu cevabı verdi:

"- Yükünüzü sağken de, ölmüşken de mi sırtımda taşıyayım? Eğer bir halife tayin etsem, biliyorum ki benden daha hayırlı olan Ebû Bekir de tayin etmişti. Şayet tayin etmesem, benden daha hayırlı olan Rasûlullah (as.) da halife bırakmamıştı. Ben, bu konudaki nasibimin ne lehime, ne de aleyhime olmasını, başa baş gelmesini arzu ediyorum."

Abdullah; "İşte o zaman halife bırakmayacağını anladım" der.

Hz. Ömer'in yanındakiler, kendisine;

"- Allah sana hayırlı mükâfatlar lütfeylesin!" dediler. O da;

"- Ümid eden ve korkan..." diye karşılık verdi.

Bunlar **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî, hadîsin sadece bir bölümünü nakleder ki, o da şöyledir:

"İbn Ömer anlattı:

"Hz. Ömer'e;

"- Yerinize birini tayin etseniz?" dendi. O da;

---

[46] **Buharî**, Ahkâm, 51; **Müslim**, İmâret, 2/12; **Tirmizî**, Fiten, 48/2225; **Ebû Davud**, Harac, 8/2939.

"- Birini tayin etsem, Ebû Bekir de etmişti; tayin etmesem, Rasûlullah (as.) da tayin etmemişti" dedi.

Tirmizî, bu hadîsin uzun bir hikâyesi var diye ekledi.

Ebû Davud da sadece; **"Ben halife bırakmazsam, Rasûlullah (as.) da bırakmadı"** şeklindeki ilk rivâyeti sonuna kadar verdi.

İZAH

Rasûlullah'ın (as.) ismen birini halife tayin etmediği malumdur. Bu konudaki iddiaların hiçbir ciddi delili yoktur. Ancak bu konuda Hz. Peygamber'in bazı işaretlerinden bahsedilebilir.

Hz. Ebû Bekir ise, yerine **Hz. Ömer'**i tayin etti ve müslümanlar da bu tayini benimsediler.

Hz. Ömer ise üçüncü bir usûl koydu ve halifenin tespiti konusunda, müslümanların ileri gelenlerinden altı kişilik bir komisyon kurdu. Bu komisyon müslümanların genel eğilimini tespit edecek, buna göre bir isim belirleyecek ve müslümanlar da ona bîat edeceklerdi.

İslâm hukukçuları, bu üç tayin şeklini de câiz görürler. Ancak ilave etmek gerekir ki, neticede mutlaka halkın bîatı gereklidir.

Hz. Ömer'in; **"Ümid eden ve korkan"** şeklindeki ifadesi izaha muhtaçtır. Bu ifade ile **Hz. Ömer**, kendisini kastetmiş olabilir. O takdirde; ben şu anda sadece Allah'ın lütfunu ümid ediyor, azabından korkuyorum ve sizin sözlerinizin benim nazarımda fazla önemi yok anlamına gelir.

Hz. Ömer, müslümanları da kastetmiş olabilir. O zaman da; sizin bu söyledikleriniz ya benden bir şeyler beklediğiniz içindir, ya da duyduğunuz endişedendir manasına gelir.

٢٠٨٥ـ (خ ـ عمرو بن ميمون الأودي رحمه الله) قال : « رأيتُ عمرَ بن الخطاب قبلَ أنْ يُصابَ بأيامٍ بالمدينة وَقَفَ على حُذَيفَةَ بن اليمان ، وعثمانَ بنِ حُنَيْف ، فقال : كيف فَعَلْتُما ؟ أتخَافان أنْ تكونَا قدْ حَمَّلتُما الأرضَ ما لا تُطيقُ ؟ قالا : حَمَّلْناها أمرا هيَ له مُطيقة ، وما فيها كبيرُ فَضلٍ ، فقال : انظرا أنْ تكونا حَمَّلْتُما الأرضَ ما لا تُطيقُ ! ، فقالا : لا ، فقال [عمرُ] : لئِن سَلَّمَني الله تعالى لأَدَعنَّ أرامِلَ أهلَ العراقِ لا يَحتَجْنَ إلى أحدٍ بعدي أبدا ، قال :

فَما أَتتْ عليه إلا رَابعَةُ حتىَ أُصيبَ رضي الله عنه وقال عمرو بن ميمون : وإني لَقائمٌ ، ما بيني وبينه إلا عبد الله بن عباس ، غَدَاةَ أُصيبَ ، وكانَ إذا مَرَّ بَيْنَ الصفَّين قَام بينهما، فإذا رأى خَلَلا قال : استْووا ، حتى إذا لم يَرَ فيه خَلَلا تقدَّم فكَبَّرَ ، قال : وربما قرأ سورة **(يوسف)** أو **(النّحْلِ)** أو نحو ذلك في الرَّكعة الأُولى ، حتى يجتمعَ الناسُ ، فما هو إلا أَنْ كَبَّرَ ، فسمعتُه يقول : قَتَلَني – أو أَكَلَني – الكَلْبُ ، حينَ طعَنَهُ ، فطارَ العلجُ بسكّينٍ ذَاتِ طَرَفَيْنِ ، لا يَمرُّ على أحَدٍ يمينا ، ولا شمالا إلا طَعَنَهُ ، حتى طعنَ ثَلاثَة عشَر رَجُلا، فماتَ منهم تسعةٌ – وفي رواية: سَبْعَةٌ – فلما رأى ذلك رجلٌ من المسلمين طَرَحَ عليه بُرْنُسا ، فلما ظَنَّ العلْجُ أنه مَأْخُوذٌ نَحرَ نَفْسَهُ ، وتَنَاوَلَ عمرُ [يدَ] عبدِ الرحمن بن عوف فَقَدَّمَهُ ، فَأَمَّا مَنْ كَانَ يَلي عمرَ ، فقد رأى الذي رأيتُ ، وأمَّا نَواحي المسجد ، فإنهم لا يدْرونَ ما الأَمْرُ ؟ غيرَ أنهم [قد] فَقَدوا صَوتَ عمرَ ، وهم يقولون : سبحان الله ، سبحان الله ، فَصَلَّى بهم عبدُ الرحمن بنُ عَوف صَلاةَ خَفيفَة ، فلما انْصرَفُوا ، قال: يا ابنَ عبَّاس، انظر : مَنْ قَتلَني ؟ قال : فجالَ ساعة ثم جَاءَ ، فقال: غُلامُ المُغيرَة بن شُعبَةَ ، فقال : آلصَّنَعُ ؟ قال : نعم ، قال : قَاتَلَهُ الله ، لقد كُنتُ أَمَرتُ به معروفا ، ثم قال : الحمد لله الذي لم يَجْعَلْ مِيتَتي بيد رجل مسلمٍ ، قد كنْتَ أَنْتَ وأبوكَ تُحبان أنْ تكثُرَ العُلُوجُ بالمدينة –وكان العباسُ أَكثَرَهُمْ رَقيقا – فقال ابنُ عباس : إنْ شئتَ فعلتُ– أي : إن شئتَ قَتلْنَا– قال : [كَذَبتَ] ، بَعدَما تكلَّمُوا بلِسَانكم، وصَلَّوْا قِبْلَتَكم، وحَجُّوا حَجَّكم ؟ فَاحتُمِلَ إلى بَيتِه ، فانطلقنا معه ، قال: وكأنَّ الناسَ لم تُصبْهُمْ مصيبةٌ قَبلَ يومئذ ، قال: فقائلٌ يقول : أَخافُ عليه ، وقَائلٌ يقول: لا بأسَ ، فَأُتيَ بنبيذ فشَرِبَهُ ، فَخرَجَ من جَوفه ، ثُمَّ أُتيَ بلَبَنٍ فَشَرِبَ منه ، فخرجَ من جُرْحه ، فَعَرَفُوا أَنَّهُ مَيِّتٌ ، قال : فدخلنا عليه، وجاء الناسُ يُثنونَ عليه وجاء رجلٌ شابٌّ فقال : أَبشر يا أميرَ المؤمنين ببُشْرَى الله عزَّ وجل ، قد كانَ لك من صُحبَةِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، وقَدَمٍ في الإسلام ، ما قَد علمتَ ، ثم وَليتَ فَعَدَلتَ ، ثم شَهَادَةٌ ، فقال : وَددتُ أَنَّ ذلك كانَ كفافا ، لا عَلَيَّ ، ولا لي ، فلما أَدْبَرَ الرَّجُلُ إذا إزارُهُ يَمسُّ الأرضَ ، فقال : رُدُّوا عَليَّ الغُلامَ ، فقال : يا ابْنَ أخي ، ارْفَع ثَوبَكَ فإنه أَبقَى لِثَوبِكَ ، وأَتقَى لربِّكَ ، يا عبدَ الله انْظر ما عَلَيَّ من الدَّينِ ، فَحَسَبُوهُ فوجدوه ستَّة وثمانينَ ألفا ، أو نحوه ، فقال: إن وَفَى به مالُ آلِ عمر فَأدِّه من أموالهم، وإلا فَسلْ في بني عَديِّ بن كَعب، فإنْ لم تَفِ أموالُهُم فَسَلْ في قُرَيشٍ ، ولا تَعْدُهُمْ إلى غيرهم، وأدِّ عَني هذا المالَ ،

انْطَلِق إلى أُمِّ المؤمنين عائشةَ ، فقل: يَقْرأُ عليك عمرُ السلامَ ، ولا تقلْ : أميرُ المؤمنين، فإني لَستُ اليَومَ للمؤمنين أميرا ، وقلْ : يستأذنُ عمرُ بنُ الخطاب أن يُدفَنَ مَعَ صَاحِبَيْه، قال : فسَلَّمَ واستَأذَنَ ، ثم دخل عليها ، فوجدها قاعدَةً تبكي ، فقال: يَقرأُ عليك عمرُ بن الخطاب السلامَ ، ويستأذنُ أن يُدْفَنَ مع صَاحِبَيْه ، قال : فقالت: كنتُ أُريدُه لنَفْسي، وَلأُوثِرَنَّهُ اليومَ على نفسي ، فلما أَقبلَ ، قيل: هذا عبدُ الله بنُ عمر قد جاء ، فقال : ارفَعُوني ، وأَسنَدَهُ رَجُلٌ إليه ، فقال : ما لَدَيك ؟ قال : الذي تُحبُّ يا أمير المؤمنين ، أذنَتْ ، قال: الحمدُ لله ، ما كان شيءٌ أهَمَّ إليَّ من ذلك ، فإذا أنا قُبضتُ فَاحْمِلُوني، ثم سَلِّمَ، وَقُلْ : يستأذنُ عمرُ ، فَإنْ أَذِنَتْ لي فَأدخِلُوني ، وإنْ رَدَّتني فَردُّوني إلى مَقَابِرِ المسلمين، وجاءت أُمُّ المؤمنين حَفصةُ والنِّساءُ تَستُرهَا، فلما رَأينَاهَا قُمنا ، فَوَلَجتْ عليه ، فبكَت عندَهُ ساعَة ، واستأذَنَ الرجالُ ، فَوَلَجَتْ داخلا ، فسمعنا بكاءهَا من الدَّاخِلِ ، فقالوا : أَوصِ يا أمير المؤمنين، استخْلفْ ، قال : ما أرى أَحَدا أَحَقَّ بهذا الأمر من هؤلاءِ النفرِ - أو الرَّهطِ - الذين تُوفِّيَ رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- وهو عنهم رَاضٍ ، فسمى عَلِيّا ، وعثمانَ ، والزُّبيْرَ ، وطَلْحَةَ ، وسعدا ، وعبدَ الرحمن ، وقال : يَشْهَدُكم عبدُ الله بنُ عمر، وليس له من الأمر شيءٌ - كَهيئَةِ التَّعْزِية له - فإن أصابَت الإمارَةُ سعدا فهو ذاك ، وإلا فَلْيستَعِن به أيُّكم ما أُمِّرَ ، فإني لم أَعْزِلْهُ عن عَجْزٍ، ولا خِيانَة ، وقال: أُوصي الخليفةَ من بَعدي بالمهاجرين الأولينَ : أنْ يَعْرِفَ لهم حَقَّهُمْ ، ويحفظَ لَهُمْ حُرْمَتهُم ، وأُوصيه بالأنصار خيرا : الذين تَبوَّؤُوا الدارَ والإيمَانَ من قَبلهِمْ: أن يُقبَلَ من مُحْسِنهم ، وأن يُعْفى عن مُسيئهم ، وأوصيه بأهلِ الأمصار خَيْرا : فَإنَّهُم ردءُ الإسلام ، وجُبَاةُ المالِ ، وَغَيظُ العَدُوِّ ، وأن لا يُؤخذَ منهم إلا فَضْلُهم عن رِضى منهم ، وأوصيه بالأعراب خيرا ، فإنهم أَصلُ العرب وَمَادَّةُ الإسلامِ: أن يُؤخذَ من حَواشِي أموالهم ، ويُرَدَّ على فُقَرَائِهم ، وأوصيه بِذمَّة الله وذمَّة رسوله صلى الله عليه وسلم : أن يُوفي لهم بعَهْدهم ، وأن يُقَاتَلَ من وَرَائِهم، ولا يُكَلَّفُوا إلا طَاقَتَهم ، قال : فلما قُبِضَ خرجنا به ، فانطَلَقنا نَمشي ، فَسلَّم عبد الله بن عُمَرَ ، وقال : يستأذن عمرُ بن الخطاب، قالت: أدخلوهُ ، فَأُدْخِلَ ، فَوُضِعَ هُنالك مَعَ صَاحِبيه، فلما فُرِغَ من دَفْنِه اجتمَعَ هؤلاءِ الرَّهطُ ، فقال عبدُ الرحمن بن عوف : اجْعَلوا أَمرَكم إلى ثلاثَة منكم، فقال الزبيرُ: قد جعلتُ أمري إلى عليٍّ، وقال طلحةُ: قد جعلتُ أمري إلى عثمانَ، وقال سعدٌ: قد جعلت أمري إلى عبد الرحمن ، فقال عبد الرحمن: أيُّكما يَبرأُ من الأمر

فَنجْعَله إليه، واللهُ عَليه والإسلامُ لَيَنْظُرَنَّ أفْضَلَهُم في نفسه؟ فَأُسكِتَ الشيْخَان، فقال عبدُ الرحمن: أَفَتجْعَلُونَهُ إِلَيَّ، والله عَلَيَّ أَن لا آلُوا عن أَفْضلكم ؟ قالا: نعم، فَأخَذَ بِيد أحَدهما، فقال: [إن] لَكَ من قَرابة رسول الله صلى الله عليه وسلم والقَدَم في الإسلام ما قد عَلمْتَ، فَاللهُ عليك لَئِنْ أَمَّرْتُكَ لَتَعْدلَنَّ، ولَئِن أمَّرتُ عثمانَ لَتَسمعَنَّ ولَتُطيعَنَّ ؟ ثم خَلا بالآخَرِ فقال له مثل ذلك، فلما أخذَ الميثَاقَ قال: ارفَع يَدَكَ يا عثمانُ فَبَايَعَهُ، وبَايَعَ له عليٌّ، وولَجَ أَهلُ الدَّار فَبَايَعُوهُ». أخرجه البخاري.

2.085- Amr b. Meymûn el-Evdî anlatıyor:

"Hz. Ömer şehid edilmeden birkaç gün (dört gün) önce kendisini Medîne'de görmüştüm. O, Huzeyfe b. el-Yeman ile Osman b. Huneyf'e[47] şöyle demişti:

"- Nasıl yaptınız? Sevad-ı Irak arazisi konusunda halka takat getiremeyecekleri bir haraç yüklemekten korkmuyor musunuz?"

Onlar da;

"- Halka ödeyebilecekleri bir vergiyi yükledik, bu vergi pek fazla bir şey değildir" dediler.

"- Halka, ödeyemeyecekleri bir vergiyi yüklememeye dikkat edin!"

"- Hayır, yüklemedik!"

O zaman Hz. Ömer şunları söyledi:

"- Eğer Allah bana sağlık verirse, Irak ahalisinin dullarını, benden sonra ebediyen kimseye muhtaç olmayacak bir duruma getireceğim."

Amr b. Meymûn şöyle devam eder:

"Aradan sadece dört gün geçmişti ki, Hz. Ömer'in başına o musibet geldi. Bıçaklandığı sabah onunla aramda yalnız Abdullah b.

---

[47] **Ebû Amr, Osman b. Huneyf b. Vâhib el-Evcî el-Ensârî el-Medenî:** Sahabîdir. Tirmizî onun **Bedir** ehlinden olduğunu söylemişse de, ulemanın büyük çoğunluğuna göre ilk katıldığı savaş **Uhud** gazasıdır. Hz. Ömer'in zekât tahsildarı idi. Hz. Ömer **Irak**'a tahsildar olarak kimi göndermesi konusunu arkadaşlarıyla müşavere ederken herkes Osman b. Huneyf'i tahvsiye etmişti. Hz. Ali döneminde **Basra**'da valilik yaptı. Muâviye döneminde vefat etti. Hadîsleri **Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

Abbas vardı. Ömer, iki saf arasına geçip bakınca bir boşluk görmüş ve;

"- Saflarınızı düzeltin!" diye seslenmişti. Arada boşluk kalmadığını görünce, öne geçti ve tekbir alarak namaza başladı. O, cemâatin yetişmesi için ilk rekâtta Yusuf sûresini veya Nahl sûresini veya bu uzunlukta bir sûreyi okurdu. Rukû için tekbir alıp bıçaklandığı sırada;

"- Bir köpek beni öldürdü -veya yedi-." dediğini işittim. O sırada bir Acem, elinde iki ağızlı bir bıçakla kaçmaya başlamıştı, bıçağı da sağa-sola sallayarak önüne geleni yaralıyordu; tam onüç kişiyi yaralamıştı, ki bunlardan dokuzu -bir rivâyette yedisi- ölmüştü. Bu hali gören bir müslüman da, adamın üzerine bornozunu attı. Adam yakalanacağını anlayınca, kendi kendini hançerleyerek intihar etti.

Yaralanan Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf'ın elinden tutarak, onu mihraba geçirdi.

Ömer'in yanında bulunan herkes, benim gördüklerimi görmüştü. Ancak mescidin yan taraflarında bulunanlar ise olup bitenden haberleri yoktu. Yalnız Hz. Ömer'in sesini kaybetmişler ve;

"- *Subhânellâh!.. Subhânellâh!..*" diyerek şaşkınlıklarını ifade ediyorlardı. Neticede Abdurrahman b. Avf, çok kısa okuyarak namazı çabucak bitirdi.

Namaz bitince, Hz. Ömer;

"- Ey İbn Abbas, bak bakalım beni kim vurdu?"

İbn Abbas, etrafı dolaşıp geldi ve;

"- Muğîre b. Şu'be'nin kölesi" dedi.

Hz. Ömer;

"- Şu sanatkâr olan mı?" dedi. İbn Abbas da;

"- Evet" diye karşılık verdi.

O zaman Hz. Ömer;

"- Allah onun canını alsın! Ben ona iyiliği emretmiştim" dedi ve şöyle devam etti:

"Ölümüm, bir müslümanın elinden olmadığı için Allah'a hamd olsun!.. Sen ve baban (Abbas), Medîne'de İranlı kölelerin çoğalmasını arzu ediyordunuz."

Abbas, sahabîler içinde en çok kölesi olandı. İbn Abbas dedi ki:

"- Eğer istersen onları öldürelim" dedi.

Hz. Ömer şu karşılığı verdi:

"- Yanlış anladın! Onlar sizin dilinizi konuştukları, sizin kıblenize doğru namaz kıldıkları ve sizin gibi hac yaptıkları halde nasıl öldürürsünüz?"

Sonra Hz. Ömer, evine götürüldü. Biz de onunlar birlikte gittik. Sanki insanlar, o güne kadar böyle bir musibet görmemişler gibi üzülmüşlerdi. Bazıları;

"- Korkarım Ömer ölecek" derken, bazıları:

"- Bir şey yok" diye konuşuyordu.

Sonra bir miktar nebîz getirildi, Ömer onu içti, ama karnındaki yaradan dışarı çıktı. Sonra süt getirildi, onu içti, o da yaradan dışarı çıktı. O zaman Ömer'in öleceğini anladılar. Biz de Ömer'in yanına girdik. Halk onun iyiliklerini saymaya başladı. Bir genç şöyle dedi:

"- Ey mü'minlerin Emîr'i! Allah'ın lütuf ve ihsanıyla sevinin! Siz, Rasûlullah'la (as.) sohbette bulundunuz, senin de bildiğin gibi İslâm'da kıdeminiz vardır. Sonra müslümanların başına geçtiniz, adâletle hareket ettiniz. Sonra da şehidlik rütbesi!.."

Hz. Ömer şu cevabı verdi:

"- Ben, bu hilâfet işinin başa baş gelmesine; yani ne lehime, ne de aleyhime bir netice vermemesine çoktan razıyım."

Genç dönüp giderken, Hz. Ömer, onun eteğinin yere değdiğini gördü ve;

"- Delikanlıyı bana çağırın!" dedi. Gelince de şunu söyledi:

"- Ey kardeşimin oğlu; elbiseni yukarı çek, böylece elbisen daha temiz[48] ve Rabbine karşı takvâya da daha uygun olur."

Sonra oğlu Abdullah'a seslendi:

"- Ya Abdullah; bak bakalım ne kadar borcum var!.."

Hesap ettiler ve 86.000 veya buna yakın bir borcu olduğunu gördüler.

Ömer şöyle dedi:

---

[48] **Câmiu'l-Usûl**'de bu kelime *"ebkâ"*, yani daha sağlam ve kalıcı şeklinde zaptedilmiştir. **Buharî** nüshalarının ekserisinde ise *"enkâ"*, yani daha temiz şeklinde zaptedilmiştir. Cümlenin siyak ve sibakına daha uygun olanı ve daha sahîh görüleni de budur. Biz de tercümede buna uyduk.

"- Eğer Ömer âilesinin malı bu borca yeterse, onların mallarından öde! Yetmezse Adiy b. Kâ'b kabilesinden iste! Yine yetmezse Kureyş'ten iste! Başka birine de başvurma! Bunlarla benim borcumu öde! Şimdi Âişe'ye git ve ona;

"- *Ömer sana selâm ediyor,* de! *Sakın mü'minlerin Emîri deme! Çünkü ben artık bugün mü'minlerin Emîri değilim. Ona; Hattab'ın oğlu Ömer, iki arkadaşının yanına defenedilmek için senden izin istiyor,* de!"

İbn Ömer de Hz. Âişe'ye gidip selâm verdi, içeri girmek için izin istedi. Sonra yanına girdi, baktı ki Âişe, oturmuş ağlıyor. Dedi ki:

"- Hattab'ın oğlu Ömer, sana selâm ediyor ve iki arkadaşının yanına defnedilmek için senden izin istiyor."

Hz. Âişe şu cevabı verdi:

"- Ben orayı kendim için düşünüyordum. Ama bugün Ömer'i elbette ki kendime tercih ederim."

Abdullah gelince, Ömer'e;

"- İşte Abdullah geldi" dendi. Hz. Ömer de;

"- Beni kaldırın!" dedi. Biri onu kaldırıp kendine dayadı. O zaman Abdullah'a:

"- Ne haber getirdin?" diye sordu. Abdullah:

"- Ey mü'minlerin Emîri, istediğin oldu, Âişe izin verdi" dedi. Bunun üzerine Ömer şunları söyledi:

"- Allah'a hamd olsun! Benim için bundan daha önemli bir şey yoktu. Ölünce beni oraya götürün! Sonra Âişe'ye selâm ver ve; *'Ömer, senden izin istiyor'* de! İzin verirse beni içeri sokun, vermezse de müslümanların mezarlığına götürün!"

Bu sırada mü'minlerin annesi (Hz. Ömer'in kızı) Hafsa geldi, yanında da Kadınlar vardı.[49] Biz onu görünce kalktık. Hafsa içeri girdi, bir müddet babasının yanında ağladı. Sonra erkekler cenazenin hazırlanması için izin istediler. Hafsa da içerideki odaya gitti. Biz onun içerden ağlamasını duyuyorduk. Bazıları:

---

[49] "**Yanında kadınlar da vardı**" diye tercüme ettiğimiz cümlenin tam karşılığı, "**yanında kadınlar yürüyorlardı**"dır. **Câmiu'l-Usûl**'de ise buradaki "**yürüyorlardı**" fiili yerine "**örtüyorlardı**" fiili kullanılır. Buna göre mana "**kadınlar onu örtüyorlardı**" olur. Ancak **Buharî**'de burada "***tesîru***" fiili kullanıldığı için, tercümeyi **Buharî**'deki asıl metne göre yaptık.

"- Ey mü'minlerin Emîri; vasiyet et! Yerine birini halife tayin et!" dedi. Ömer şunları söyledi:

"- Ben hilâfete, Allah Rasûlü'nün kendilerinden razı olarak vefat ettiği şu kişilerden daha lâyık birinin olduğunu zannetmiyorum. Bunlar; Ali, Osman, Zübeyr, Talha, Sa'd ve Abdurrahman'dır."

Sonra şöyle devam etti:

"- Oğlum Abdullah da size şahidlik yapar, yanınızda bulunur. Ama onun hilâfet konusunda söz hakkı yoktur. -Sanki o, şûraya katmadığı oğlu Abdullah'ı teselli ediyordu-."

Devamla şöyle dedi:

"- Eğer halifelik Sa'd b. Ebî Vakkas'a isabet ederse, o buna lâyıktır. İsabet etmezse, hanginiz Emîr olursa olsun mutlaka Sa'd'ın yardımını istesin! Bilin ki ben onu (Küfe valiliğinden) aczinden veya hıyânetinden dolayı azletmedim."

Sonra şunları söyledi:

"- Benden sonraki halifeye, ilk Muhâcirlere özellikle ilgi göstermesini; onların haklarını tanımasını, hürmetlerini korumasını tavsiye ederim. Ensâr'a da hayırla muâmele etmesini tavsiye ederim. Çünkü Ensâr, Muhâcirlerden önce Medîne'yi yurt ve iman evi edinen kimselerdi. Ensârdan iyilik yapanlar kabul edilmeli, hata edenler de hoş görülmelidir.

Kezâ diğer şehirlerdeki halka da hayırla muâmele etmesini tavsiye ederim. Çünkü onlar, İslâm'ın yardımcıları ve vergi toplayıcılardır. Düşmana da göz dağı vermektedirler. Kendi rızaları ile lütfedip vermedikçe onların mallarını almak helâl değildir!

Kezâ bedevîlere de hayırla muâmeleyi vasiyet ediyorum. Çünkü onlar, Arabın aslı ve İslâm'ın ana temelidirler. Onların mallarının etrafından (en iyilerinden değil) alınıp fakirlere verilmelidir.

Benden sonraki halifeye Allah'ın ve Rasûlü'nün zimmetine riâyeti de vasiyet ediyorum. Onlarla yapılan anlaşmaya sadık kalınması ve onları müdafaa için de savaşılması gerekir. Onlara güçlerinin üstünde vergi yüklemeyiniz."

Râvi, müteâkiben şunları nakleder:

"Ömer vefat edince, evden çıkarıp Hz. Âişe'nin evinin önüne getirdik. Abdullah selâm verdi ve;

"- Hattab'ın oğlu Ömer izin istiyor" dedi. Hz. Âişe de;

"- Alın içeri!" deyince, içeri girildi ve iki arkadaşının yanına konuldu. Defin işi tamamlanınca, şûra hemen toplandı. Abdurrahman b. Avf dedi ki:

"- Halifeyi tespit için, aranızdan üç kişiyi seçin!"

Zübeyr;

"- Ben reyimi Ali'ye verdim" dedi.

Talha;

"- Ben, Osman'a verdim" diye söyledi.

Sa'd da;

"- Ben de Abdurrahman'a verdim" dedi.

Abdurrahman (Hz. Ali ve Hz. Osman'a) şöyle dedi:

"- Hanginiz bu işten feragat ederse, tespit işini ona verelim. Allah da, müslümanlar da onu murakabe eder. O da kendi kanâatine göre en faziletli olanı araştırır."

Hz. Ali ve Hz. Osman cevap vermediler. O zaman Abdurrahman dedi ki:

"- Bu tespit işini bana bırakır mısınız? Sizin en faziletli olanınızı seçmek konusunda kusur etmeyeceğime Allah şahittir."

Her ikisi de;

"- Peki, kabul." dediler.

Abdurrahman, (gerekli araştırmayı yaptıktan sonra Hz. Ali'nin) elini tuttu ve dedi ki:

"- Senin Rasûlullah'a (as.) yakınlığın ve İslâm'da kıdemin vardır, bunu biliyorsun. Allah da sana şahittir ki, eğer seni halife seçersem, mutlaka âdil davranacaksın; şayet Osman'ı seçecek olsam, sen de onu dinleyecek ve itâat edeceksin değil mi?"

Sonra Hz. Osman'a dönerek, ona da aynı sözleri söyledi. Her ikisinden de bu sözü aldıktan sonra;

"- Ya Osman, uzat elini!" dedi ve ona bîat etti. Hz. Ali de Hz. Osman'a bîat etti.

Sonra kapılar açıldı, Medîneliler gelip Hz. Osman'a bîat ettiler.[50]

---

[50] **Buharî**, Fedâilu'l-Ashâb, 8; Cenâiz, 96; Cihâd, 174; Tefsir, 59/5; Ahkâm, 43.

İZAH

Bu uzun hadîs, **Hz. Ömer**'in şehid edilmesi ve **Hz. Osman**'ın halife seçilmesi olayını hikâye etmektedir.

Hadîsin baş tarafında sözü edilen arazi, **Sevâd** arazisidir. **Hz. Ömer**, arazinin haracını ve halka uygulanacak cizyeyi tespit için **Huzeyfe** ile **Osman b. Huneyf**'i oraya göndermişti.

Burada konulan verginin, halkı sıkıntıya sokup sokmayacağı konusunda **Hz. Ömer**'in gösterdiği hassasiyete özellikle dikkat etmek gerekir. **İbn Hacer, Hz. Ömer**'in bu muâhezesi karşısında **Huzeyfe**'nin şu sözünü kaydeder:

"- Hatta vergiyi bir kat daha arttırabilirdik bile."[51]

HZ. ÖMER'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Hz. Ömer'in **Huzeyfe** ve **Osman b. Huneyf**'le yaptığı görüşme, hacdan döndükten sonra gerçekleşmiş ve bu görüşmeden dört gün sonra da şehid edilmiştir.

Hz. Ömer'i, **Muğîre b. Şu'be**'nin sanatkâr kölesi **Ebû Lü'lü'** şehid etti. Bu olayı **İbn Sa'd**, teferruatlı şekilde anlatır. Ona göre;

Hz. Ömer, bülûğa ermiş gayr-ı müslim esirlerin **Medîne**'ye girmelerine izin vermiyordu. O sırada **Küfe** valisi olan **Muğîre b. Şu'be, Hz. Ömer**'e mektup yazarak; sanatkâr bir kölesi olduğunu, demircilik, nakkaşlık ve marangozluk gibi işlerde mahir olduğunu, şayet **Medîne**'ye girmesine izin verirse halkın ondan istifade edeceğini belirtmişti. Bunun üzerine **Hz. Ömer**, gerekli izni verdi. **Muğîre**, haraç vergisi alarak kölenin her ay yüz dirhem ödemesini istemişti. **Ebû Lü'lü'**, bu verginin ağır olduğunu söyledi ise de **Hz. Ömer**, bunun ağır olmadığına hükmetmişti. Ancak köle son derece kızmıştı. Birkaç gün sonra **Hz. Ömer** onu çağırıp; **"Bir yel değirmeni yapmasının mümkün olup olmadığını"** sormuştu. O da;

"- Sana öyle bir değirmen yapacağım ki, herkes ondan bahsedecek" demişti.

Birkaç gün sonra da, yukarıda geçtiği üzere **Hz. Ömer**'i namazda bıçaklayarak şehid etmişti.[52]

---

[51] **İbn Hacer**, VII, 77.

2082 nolu hadîste geçtiği üzere **Hz. Ömer**, rüyasında bir horozun kendisini üç defa gagaladığını görmüş ve bunu da **"ölümü"** ile yorumlamıştı. İşte o rüya kısa zaman sonra gerçekleşmiş ve üç bıçak darbesiyle şehid edilmişti.

HZ. OSMAN'IN HALİFE SEÇİLMESİ

Bu hadîste **Hz. Osman**'ın halife seçilmesiyle ilgili malumat da yer almaktadır. **Hz. Ömer**'den, birini tayin etmesi istendiği halde, o bundan ısrarla kaçınmış, ancak ümmetin en hayırlılarından müteşekkil bir şûrâ heyeti seçerek yeni bir usul koymuştu.

O sırada cennetle müjdelenmiş sahâbelerden sadece yedi kişi kalmıştı. Şûrada ismi geçen altı kişinin dışında bir de **Saîd b. Zeyd** vardı. **Saîd**, **Hz. Ömer**'in amcasının oğlu idi. **Hz. Ömer**, muhtemelen bu yüzden onu şûraya dahil etmedi.

Yukarıda da geçtiği üzere altı kişilik şûra, daha sonra üç kişilik bir komisyona dönüştü. **Hz. Ali, Hz. Osman** ve **Abdurrahman b. Avf**'dan meydana gelen bu komisyonun başkanlığını da **Abdurrahman** yaptı.

Abdurrahman, hemen hemen hiç uyumadan üç gün boyunca **Medîne**'deki kadın-erkek herkesle görüştü, fikrini aldı. Genel kanâat, **Hz. Osman**'dan yana idi. Buna rağmen **Abdurrahman**, önce **Hz. Ali**'ye teklif etti. Çünkü onun, hilâfet arzusu taşıdığını düşünüyordu. Ona; **"Allah'ın Kitab'ı, Rasûlü'nün sünneti ve Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer'in sîreti"** üzere bîat edebileceğini söyledi. **Hz. Ali**; "gücü ölçüsünde bunu yerine getirebileceği" şartını ileri sürdü. **Hz. Osman** ise hiçbir şart ileri sürmeden buna uyacağını söyledi. **Abdurrahman**, bilâhare kendisini eleştirenlere şöyle demişti:

"- Benim ne günahım var? Önce Ali'ye teklif ettim, ama şartlar önüme sürdü, Osman ise aynen kabul etti."[53]

Hatta bazı rivâyetlerde **Abdurrahman**'ın **Hz. Ali**'ye üç defa başvurduğu, **Hz. Ali**'nin de her seferinde;

---

[52] Bkz., **İbn Sa'd**, III, 345.

[53] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 209.

"- **Hayır, ancak gücüm yettiği kadar uyabilirim"** dediği kaydedilir.[54]

İbn Hacer, İbn Ebî Şeybe'nin tahric ettiği bir rivâyette **Hârise b. Mudarrib'**in şu sözünü de kaydeder:

"Ben Hz. Ömer'le birlikte hac yaptım. Ömer'den sonra Hz. Osman'ın halife olacağından şüphesi olan hiç kimseyi görmedim."

Neticede üçüncü günün sabahı, namazdan sonra **Abdurrahman**, diğer şûra üyelerini, Ensârı, Muhâcirleri ve ordu komutanlarını mescide çağırdı. **Abdurrahman** kılıç kuşanarak minbere çıktı. Önce, **Hz. Ali'**nin faziletlerini sayar ve **Osman'**ı seçtiği takdirde ona itâat edip etmeyeceğini sorar. **Hz. Ali**, kabul eder.

Sonra aynı sözleri **Hz. Osman'**a söyler, o da kabul eder. Milletin huzurunda her ikisinden de bu söz alındıktan sonra, **Abdurrahman Hz. Osman'**a bîat eder. Arkasından **Hz. Ali** ve diğer müslümanlar da bîat ederler.

SA'D B. EBÎ VAKKAS

Hadîste şûra üyelerinden olan **Sa'd b. Ebî Vakkas'**ın **Küfe** valiliğinden niçin azledildiğine de temas edilmektedir. **Sa'd,** namlı komutanlardandır. **Irak** ve **Medâin** fâtihidir. **Küfe'**yi de o kurmuştur. Ama **Hz. Ömer,** kazanılan başarıların insanlardan değil, Allah'tan bilinmesini isterdi. **Sa'd'**ın kazandığı büyük başarıların da, onun şahsından değil, Allah'tan geldiğini göstermek istiyordu. Bunun için de onu azletti. Nitekim izahına çalıştığımız hadîste, **Sa'd** hakkında uyanabilecek bazı olumsuz düşünceleri izâle için **Hz. Ömer,** meseleye açıklık getirdi; onu âcizliğinden veya hıyânetinden dolayı azletmediğini söyledi. Sonra onu şûra üyeleri arasına aldı. Hatta onun halifeliğe lâyık olduğunu, şayet başka biri halife seçilecek olursa mutlaka ondan yardım istemesini vasiyet etti.

Hadîste **Hz. Ömer'**in titizliği, insanların dürüst ve âdil bir idareye kavuşmaları konusundaki gayreti ve bu konudaki fikirleri açıkça görülmektedir. Ölüm anında bile halkın her meselesi ile ilgilenmiş ve hal çareleri aramıştır. Yanlışları düzeltmeye çalışmıştır.

---

[54] **İbn Hacer**, XIII, 210.

Kendisini ziyarete gelen gencin, elbisesinin yerde sürüklendiğini görünce, onu çağırıp o anda bile ikaz ihtiyacını duyması, bunun göstergesidir.

Onun; Ensâra, Muhâcirlere, bütün Araplara, Arap olmayan müslümanlara ve İslâm Devleti'nin idaresi altında yaşayan gayr-i müslimlere adâletle muâmele edilmesi konusundaki son vasiyeti, insan hakları açısından dikkat edilmeye değer bir hususiyettir. Ayrıca halife seçimi konusunda getirdiği **"şûra"** prensibi ile gösterdiği dirâyet ve ileri görüşlülüğü de zikre değer.[55]

٢٠٨٦ــ (خ ــ **عروة بن الزبير** رضي الله عنهما) : « أنه لما سقَطَ حَائطُ حُجْرَة قَبرِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم في زَمَانِ الوليد أَخَذَ في بنَائه ، فَبَدَتْ لَهُم قَدَمٌ ، فَفَزِعُوا ، وظَنُوا أنّها قَدَمُ رَسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فما وجدوا أحدا يعلم ذلك ، حتى قال لهم عروةُ : [لا] والله ، ما هي قَدَمُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ومَا هي إلا قَدَمُ عُمَرَ»

أخرجه ...

2.086- Urve b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre;

"Velid b. Abdülmelik zamanında, Rasûlullah'ın (as.) mezarının bulunduğu odanın duvarı çökünce, onu onarmaya başladı. Bu esnada bir ayak göründü. Herkes korktu; bunun, Rasûlullah'ın (as.) ayağı olduğunu zannettiler. Bunu tespit edecek birini de bulamadılar. Sonunda Urve gelip dedi ki:

"- Hayır! Vallahi bu, Rasûlullah'ın (as.) ayağı değildir. Bu, Hz. Ömer'in ayağıdır."[56]

İZAH

Ashab-ı kirâmın vefatından sonra müslümanlar, Rasûlullah'ın (as.) kabrine doğru namaz kılmaya başlamışlardı. Medîne Valisi **Velid b. Abdülmelik**, Halife **Ömer b. Abdülaziz**'e bir mektup

---

[55] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 77; XIII, 204; **Kastalanî**, XIII, 220.

[56] **Câmiu'l-Usûl**'de bu hadîsin kaynağına işaret edilmemiştir. Ancak hadîsi **Buharî**, Cenâiz, 96'da rivâyet etmiştir.

yazarak Hz. Peygamber'in zevcelerinin odalarını satın aldığını, onları yıkıp mescidi genişleteceğini bildirdi. **Ömer b. Abdülaziz** de bu yıkım esnasında hazır bulundu. Yıkım esnasında halifenin sürekli ağladığı, hatta hiçbir zaman böyle ağladığının görülmediği rivâyet edilir. İşte bu yıkım esnasında mezarın çöküp bir ayağın ortaya çıktığı görüldü. Bu da **Hz. Ömer**'in ayağı idi. Ayağın şekli bozulmamış olmalıdır ki, ona ait olduğu bilindi.

٢٠٨٧ــ (خ ــ **المسور بن مخرمة** رضي الله عنه) « أنَّ الرَّهطَ الذين وَلاهُم عمرُ اجتمعُوا، فتشاوَرُوا ، فقال لهم عبد الرحمن بن عوف : لَستُ بالذي أُنافِسُكُمْ في هذا الأمْر، ولكنكم إن شِئتُمْ اختَرْتُ لكم منكم ، فَجَعَلُوا ذلك إلى عبد الرحمن ، فلما ولَّوْهُ أمْرَهُمْ انثَالَ النَاسُ على عبد الرحمن ومالُوا إليه ، حتى ما أرى أحَدا من الناسِ يتْبَعُ أحدا من أُولئكَ الرَّهطِ، ولا يطأُ عقبَيه ، ومَالَ النَاسُ على عبد الرحمن يُشاورونَهُ، ويُناجُونَهُ تلْكَ اللَّياليَ ، حتى إذا كانت الليلةُ التي أصبَحنا منها ، فبايعْنا عثمانَ ، قال المسورُ : طَرَقني عبدُ الرحمن بعد هَجْعٍ من الليل ، فضَربَ البابَ حتى استَيقَظتُ ، فقال: ألا أراكَ نَائما ؟ فوالله ما اكْتَحلتُ هذه الثلاث بكَبير نوم [انْطَلق] فَادعُ لي الزُّبيْرَ وسعدا ، فدعَوتُهُمَا له، فشَاورَهُما ، ثم دعاني، فقال: ادْعُ لي عليّا ، فدَعوتُهُ فناجاهُ حتى ابْهارَّ اللَّيلُ ، ثم قامَ عليٌّ من عنده وهو على طَمَعٍ ، وكان عبدُ الرحمن يَخشى من عليٍّ شيئا ، ثم قال : ادعُ لي عثمانَ ، فناجاهُ حتى فرّقَ بينهما المؤذِّنُ للصبح ، فلمَّا صلى النَاسُ الصبحَ ، اجتَمَعَ أُولَئكَ الرهطُ عند المنبر ، فأرسلَ عبدُ الرحمن إلى من كان خارجا من المهاجرين والأنصارِ ، وأرسلَ إلى أُمَراءِ الأجْنَاد ، وكانوا قد وَافَوْا تلك الحجَّةَ مع عُمَرَ ، فلما اجتمعوا تَشهَّدَ عبدُ الرحمن ، وقال : أما بعدُ ، يا عليُّ ، فإني نَظَرْتُ في أمر الناسِ ، فلم أرهُمْ يَعْدلُون بعثمانَ ، فلا تَجْعَلَنَّ على نَفْسكَ سَبيلا، وَأخَذ بيد عثمانَ، وقال : أُبايعُكَ على سُنَّة الله ورسوله ، والخليفتين من بعده ، فبايَعهُ عبد الرحمن، وبايَعهُ النَاسُ والمهاجرون والأنصارُ ، وأُمَراءُ الأجناد والمُسلمون» أخرجه البخاري.

2.087- Misver b. Mahreme'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Ömer'in tayin ettiği şûra heyeti toplanıp istişare ettiler. Abdurrahman b. Avf dedi ki:

"- Ben halifeliğe talip değilim, ama isterseniz içinizden birini sizin için seçerim."

Bunun üzerine onlar da bu tespit işini Abdurrahman'a verdiler. Abdurrahman'ın görevi alması üzerine halk, onun etrafında pervâne oldu. Hatta hiç kimsenin, şûra heyetindeki bir başkasının peşinden gittiğini görmedim. İnsanlar Abdurrahman'ın peşine düşmüş, onunla istişare ediyor ve kendisiyle geceler boyu görüşmeler yapıyorlardı. Nihayet Hz. Osman'a bîat ettiğimiz sabahtan önceki geceye ulaştık."

Misver şöyle devam eder:

"Geceleyin Abdurrahman bize geldi, kapıyı çaldı, beni uyandırdı. İçeri girince dedi ki:

"- Bakıyorum da uyuyabiliyorsun!.. Vallahi ben şu üç gün boyunca çok az gözlerimi kapattım. Git, bana Zübeyr ile Sa'd'ı çağır!"

Gidip onları çağırdım, kendileriyle görüştü. Sonra bana;

"- Git, Ali'yi çağır!" dedi.

Ben de gidip Hz. Ali'yi çağırdım. Onunla gece yarısına kadar görüştü. Sonra Hz. Ali, hilâfeti kendisine vereceği ümidiyle oradan ayrıldı. Abdurrahman, (hilâfeti başkasına verirse) Hz. Ali'nin (itâat etmeyeceğinden) korkuyordu. Sonra;

"- Git, Osman'ı çağır!" dedi.

Hz. Osman'la da uzun uzun görüştü, müezzin sabah ezanını okuyunca ayrıldılar. Halk sabah namazını kılınca, şûra heyeti minberin yanında toplandı. Abdurrahman, Ensâr ve Muhâcirlerden dışarıda bulunanlara ve ordu komutanlarına haber gönderdi. Onlar, Hz. Ömer'le birlikte hac farizasını edâ edip gelmişlerdi. Hepsi gelince Abdurrahman, şehâdet getirip dedi ki:

"- Ya Ali, hilâfet konusunda insanların fikrini aldım; müslümanlar Osman'ı tercih ettiler. Sakın kendi aleyhine bir yol arama! (halkın sana meyletmemesinden gücenme!)"

Sonra Hz. Osman'ın elini tuttu ve ;

"- Allah'ın, Rasûlü'nün ve O'ndan sonra gelen iki halifenin sünneti üzere sana bîat ediyorum" diyerek bîat etti.

Sonra diğer insanlar, Muhâcirler, Ensâr, ordu komutanları ve bütün müslümanlar bîat ettiler."[57]

İZAH

Hadîste, **Abdurrahman**'ın üç gün boyunca geceli gündüzlü çalışarak müslümanların reylerini aldığı ifade edilmektedir. Bu durumda şûra, halifeyi bizzat tespit etmeyip bir seçim kurulu gibi çalışmıştır. **Abdurrahman**, son gecede halife adaylarını da tek tek çağırarak görüşmüş ve nihaî kararını vermiştir. Anlaşıldığına göre **Abdurrahman**'ın **Hz. Ali**'ye değil de **Hz. Osman**'a bîat etmesine iki husus sebep olmuştur:

1- Müslümanların çoğunluğunun Hz. Osman'ı tercih etmeleri,

2- Hz. Ali'nin bazı şartlarla hilâfeti kabul edebileceğini belirtmesi, buna mukabil Hz. Osman'ın şartsız *"evet"* demesi.

Hadîste sözü edilen ordu komutanları, **Mekke**'ye gelerek **Hz. Ömer**'le birlikte hac yapmışlar ve **Medîne**'ye kadar ona refakat etmişlerdi. Halife seçimi sırasında da henüz **Medîne**'den ayrılmamışlardı. Bunlar;

Şam Emîri Muâviye,
Humus Emîri Umeyr b. Sa'd,
Küfe Emîri Muğire b. Şu'be,
Basra Emîri Ebû Musa'l-Eş'arî ve
Mısır Emîri Amr b. el-Âs idi.

٢٠٨٨ــ (عبد الله بن سلام رضي الله عنه) قال : « لَمَّا حُوصِرَ عثمانُ ، وَلَّى أَبا هُرَيْرَةَ على الصَّلاة ، وكان ابنُ عباسٍ يُصَلِّي أحيانا ، ثم بَعثَ عثمانُ إليهم ، فقال: ما تُرِيدونَ مني ؟ قالوا: نُريدُ أَنْ تَخْلَعَ إليهم أمرَهم، قال: لا أَخْلَعُ سِرْبالا سَرْبَلنيه اللّٰه تعالى ، قالوا: فهم قاتِلُوكَ ، قال: لَئِن قَتَلْتُمُوني لا تَتَحابُّونَ بَعدي أبدا ، ولا تُقَاتِلُونَ بعدي عَدوّا جميعا أَبدا، وَلَتَخْتَلِفُنَّ على بَصيرةٍ ، يا قَومِ ، لا يَجْرِمَنَّكم شِقَاقِي أن يُصِيبَكُمْ ما أَصَابَ مَنْ قَبْلَكُمْ ، فلما اشتَدَّ عليه الأَمْرُ أصبحَ صَائِما يَومَ الجمعةِ، فلما كان في بعضِ النهارِ نَامَ ، قال : رأيتُ الآنَ رسولَ الله

[57] **Buharî**, Ahkâm, 43.

صلى الله عليه وسلم ، وقال لي : إنَّكَ تُفْطِرُ عندنا اللّيلَة ، فقتل من يومه ، ثم قامَ عليٌّ خطيبا ، فحمدَ الله،وأثنى عليه، وقال: أيُّها الناسُ ، أقْبِلُوا عَلَيَّ بأسْمَاعكُمْ وأبصاركم ، إني أخاف أن أكون أنا وأنتم قد أصبحْنا في فتنة،وما علينا فيها إلا الاجتهادُ ، [وقال]: إنّ الله أدّبَ الأمّة بأدَبَيْن:الكتاب والسنَّة ، لا هوادة عند السلطان فيهما،فاتّقوا الله وأصْلِحُوا ذاتَ بَيْنكم،ثم نزل ،وعَمَدَ إلى ما بَقيَ من بيت المال،فقسمَهُ على المسلمين» أخرجه...

2.088- Abdullah b. Selâm anlatıyor:

"Hz. Osman muhasara edilince, namaz kıldırma görevini Ebû Hureyre'ye verdi. Bazen de İbn Abbas kıldırıyordu. Sonra Hz. Osman, dışarıdakilere haber gönderip;

"- Benden ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"- Emâneti iâde etmeni, hilâfetten ayrılmanı istiyoruz" dediler Hz. Osman da;

"- Allah'ın bana verdiği bu emâneti bırakmam" dedi.

"- Aksi halde bu adamlar seni öldürecekler" dediklerinde de, şu cevabı verdi:

"- Şayet beni öldürürseniz, benden sonra asla birbirinizi sevemezsiniz ve düşmana karşı da asla hep birlikte savaşamazsınız. Göz göre göre ihtilâfa düşeceksiniz. Ey millet!.. Bana karşı olan bu muhalefetiniz, sakın sizi, daha önceki milletlerin başına gelen felâketlere düşürmesin!.."

Muhasara daha da şiddetlenince, Hz. Osman, Cuma günü oruca niyetlendi. Öğleye doğru da uyudu. Uyanınca dedi ki:

"- Şu anda rüyamda Rasûlullah'ı (as.) gördüm. Bana;

"- Akşam bizde iftar edeceksin" dedi.

Ve Hz. Osman, o gün şehid edildi.

Sonra Hz. Ali, halka hitap etmek üzere kalktı. Allah'a hamd ü senâdan sonra dedi ki:

"- Ey insanlar! Beni dinleyin, gözlerinizi ve kulaklarınızı iyi açın! Şahsen ben ve sizlerin, hepimizin bir fitnenin içine düşmesinden korkuyorum. Hepimize gayret ve mücadele düşüyor."

Sonra devamla şöyle dedi:

"Yüce Allah bu ümmeti iki şeyle terbiye etmiştir: Kitab ve Sünnet! Kitab ve Sünnet'in olduğu yerde başka çıkış yolu aranmaz. Binâenaleyh Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin!"

Sonra kürsüden indi ve hazineden artan fazla malı müslümanlara taksim etti."[58]

٢٠٨٩ـ (خ ـ الحسن البصري رحمه الله) قال :استَقْبَلَ والله الحسنُ بنُ عليّ مُعاويةَ بكَتَائبَ أمْثالِ الجبالِ ، فقال عَمْرو بنُ العاصِ لمُعَاويةَ : إنّي لأرى كَتَائبَ لا تُوَلّي حتى تَقتُلَ أقْرانَهَا ، فقال [له] معاويةُ – وكان والله خَيْرَ الرجلين – : أي عمرو : « **أرأيتَ إنْ قتل هؤلاء هؤلاء، وهؤلاء هؤلاء، مَنْ لي بأمور الناس ؟ مَنْ لي بنسائهم ؟ مَنْ لي بضيعتهم** ؟ » فَبَعَثَ إليه رَجُلَين من قريشٍ من بني عبد شمس : عبدَ الرحمن بن سَمُرة ، وعبدَ الله بن عامر ، فقال: اذْهَبا إلى الرَّجلِ فاعرِضَا عليه، وقولا لَهُ، واطلُبا إليه، فأتَيَاهُ ، فدَخلا عليه، وتَكلَّما، وقالا له ، وطلَبا إليه، فقال لهم الحسنُ بن عليّ: إنَّا بنُو عبد المطلب قد أصَبْنا من هذا المال، وإنَّ هذه الأمَّةَ قد عاثَت في دمائها ، قالا: فإنه يَعرِضُ عليك كذا وكذا، ويَطْلُبُ إليكَ ويسألُكَ ؟ قال: فمَن لي بهذا؟ قالا: نحن لك به، فما سَألَهُما شيئا إلا قالا: نَحْنُ لك به، فصَالَحَهُ، قال الحسن: ولقد سمعتُ أبا بَكْرَةَ يقول: رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم على المنبَرِ والحسنُ بنُ عليٍّ إلى جَنْبه، وهو يُقْبِلُ على الناس مَرَّةً، وعليه أخرى، ويقول: «**إنَّ ابني هذا سَيِّدٌ، ولعَلَّ الله أنْ يُصلحَ به بَيْنَ فئتَين عَظيمتَين من المسلمين**» أخرجه البخاري.

2.089- el-Hasan el-Basrî anlatıyor:

"Vallahi, Hz. Ali'nin oğlu Hasan, Muâviye'yi dağlar gibi büyük ordularla karşıladı. Amr b. Âs, Muâviye'ye dedi ki:

"- Ben öyle birlikler görüyorum ki, bunlar, kendilerine denk olan birlikleri öldürmeden geri dönmezler."

Muâviye şu cevabı verdi, -ki Vallahi Muâviye, bu iki insanın hayırlı olanı idi.- :

[58] Hadîsi **Rezîn** tahric etmiştir.

"- Ey Amr! Ne dersin? Bunlar onları, onlar da bunları öldürürse, müslümanların işlerini benim adıma kim idare edecek? Kadınların ve çocukların bakımını kim üstüne alacak?"

Sonra Muâviye, sulh yapmak üzere Hz. Hasan'a Kureyş kabilesinin Abdi Şems kolundan Abdurrahman b. Semüre ile Abdullah b. Âmir'i gönderdi. Onlara dedi ki:

"- İkiniz birlikte o adama gidin; sulh teklif edin, hilâfetten vazgeçmesini, buna mukabil isteklerinin aynen yerine getirileceğini söyleyin!"

Geldiler, Hz. Hasan'ın huzuruna girdiler. Onunla konuştular, Muâviye'nin sözlerini naklettiler ve hilâfetten vazgeçmesini istediler. Hz. Hasan da dedi ki:

"- Biz, Abdülmuttalib oğullarıyız! Hazineden belli bir hissemiz var. Görüyorum ki bu ümmet, (mal için) kanını akıtmaya başladı."

Elçiler;

"- Muâviye sana şunları şunları teklif ediyor, hilâfetten vazgeçmeni istiyor ve ayrıca ne istediğini soruyor" deyince, Hz. Hasan;

"- Dediklerinizi bana kim tekeffül eder?" diye sordu. Onlar da;

"- Biz tekeffül ederiz" dediler. Hz. Hasan'ın istediği her şeye karşılık;

"- Biz garanti veriyoruz" dediler. Böylece Hz. Hasan sulh yaptı.

el-Hasan el-Basrî dedi ki:

"Ebû Bekre'nin şöyle söylediğini işittim:

"Ben Rasûlullah'ı (as.) minberde gördüm; yanında da Hz. Hasan vardı. O yüzünü bazen insanlara, bazen de Hz. Hasan'a doğru çeviriyordu. Şöyle buyurmuştu:

"Muhakkak ki bu çocuğum, seyyiddir. Umulur ki Yüce Allah, iki büyük müslüman ordusu arasında bununla sulh yapacaktır."[59]

İZAH

Hz. Ali şehid edilince, büyük oğlu **Hz. Hasan**'a bîat edilmişti. **Irak, Horasan, Hicâz** ve **Yemen** ona bağlanmıştı. Ordusunun sayısı

---

[59] **Buharî**, Sulh, 9; Menâkıb, 25; Fedâilu'l-Ashâb, 22; Fiten, 20.

kırk bine ulaşmıştı. Yaklaşık altı ay sonra **Muâviye**, ordusuyla birlikte harekete geçince, **Hz. Hasan** da ordusunu hazırladı. Sonra da yukarıda geçtiği şekilde sulh yapıldı.

Bu rivâyette özellikle **Amr b. Âs**'ın durumu dikkate değer. **Muâviye** daha yumuşak ve ölçülü olmasına mukabil, **Amr** adeta onu tahrik ediyor, savaşa teşvik ediyordu.

Rasûlullah'ın (as.) **Hz. Hasan** hakkında söylediği söz; **Hasan**'ın konumunu ortaya koyması ve kendisinin de bu tavrı tasvip etmesi açısından dikkate değer görülmelidir.

Bu yönü itibariyle de hadîs Rasûlullah'ın (as.) bir mucizesidir.

Hz. Hasan'ın akdettiği sulh ile, müslümanlar arasında yıllarca devam eden kıtal son buldu. Hatta bu yüzden o yıla **"İttifak Yılı"** dendi.[60]

---

[60] Bkz., **Aynî**, XIII, 283.

(خ) "hı" harfi :

الكتاب الخامس

من حرف الخاء:

فِي الخَلْعِ

5. KİTAB: **HAL' (Kadının Boşaması): 2.090-2.095**

الكتاب الخامس

في الخَلْع

35-HAL'
(Kadının Boşaması)

٢٠٩٠ ــ (ت د ــ ثوبان رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «أَيُّما امْرأةٍ اختَلَعَتْ من زَوجها من غَيْرِ بَأسٍ لَمْ تَرِحْ رَائحَةَ الجنة».

وفي رواية: «أَيُّما امْرأةٍ سَأَلَت زَوجَها طلاقها». وفي رواية: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «إنَّ المُختَلِعَاتِ هُنَّ المُنَافِقاتُ». أخرجه الترمذي، وأخرج أبو داود الرواية الثانية .

2090- Sevbân anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurmuştur ki:

"Gerektirici bir sebep olmaksızın, kocasından *hul'* yoluyla boşanmak isteyen kadın cennetin kokusunu alamaz."[1]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de ifade; **"kocasından, kendisini boşamasını isteyen kadın..."** şeklindedir.

Bir başka rivâyette ise Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kocalarından hulu' yoluyla boşanmak isteyen kadınlar, münafıklardır."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etmiştir.

İkinci rivâyet **Ebû Davud** tarafından da tahric edilmiştir.

İZAH

Hal' (Hulu'): Bu kelime, lügatte soymak, soyunmak, çekip çıkarmak anlamlarına gelir. Terim olarak karşılığı ise "**kadının bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması"** demektir. **Hulu'** konusunda karşılıklı anlaşmaya da **muhâlaa** denir.

---

[1] **Tirmizî**, Talak, 11/1186-87; **Ebû Davud**, Talak, 18/2626.

Bu, kadının sevmediği, anlaşamadığı fakat kendisini boşamak da istemeyen kocasından ayrılmak, istemediği evlilik hayatına son vermek için, kendisine tanınmış bir imkân olmak üzere meşru kılınmış bir haktır. Bu yolla kadın, kendisi istediği halde kendisini boşamak istemeyen eşinden kurtulabilecek ve evlilik hayatını sonlandırabilecektir. Erkek de ondan alacağı meblağ ile maddî zararını telafi etmek ve tekrar evlenebilmek imkânını elde etmiş olacaktır.

Hulu' nasslara dayanmaktadır. Konuya ilişkin âyetin meali şöyledir:

"...Kadınlara vermiş olduğunuz bir şeyi geri almak helâl değildir. Meğer ki karı ve koca Allah'ın çizdiği sınırlara (karşılıklı haklara) riâyet edememekten korkarlar. Şayet onların, ilahî sınırlara riâyet edemeyeceklerinden korkarsanız –zevcenin- kurtulmak için bir şey vermesinde ikisi için de günah yoktur..." [2]

Bu bölümde bu konu ile ilgili hadîsler görülecektir. Kaydettiğimiz âyet, bu yolla boşanmaya imkân verdiği gibi, bu bölümdeki hadîslerde de görüleceği üzere Hz. Peygamber de ashâb-ı kirâmdan bazılarının nikâhını **hulu'** yoluyla sonlandırmıştır.

Durum böyle olduğu halde, bu hadîste, **hulu'** yoluyla kocasından ayrılmak isteyen hanımları Hz. Peygamber'in yukarıdaki hadîste geçtiği gibi ağır bir şekilde tehdit ve itham etmesi bir çelişki gibi görülebilir.

Bilindiği gibi, İslâm dini boşamaya cevaz vermiştir.[3] Ancak bu cevazın dayanağı ihtiyaç ve zarurettir. Böyle bir durum olmadan boşamayı ise yasaklamıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in (as.), **"mubah ve helâlin Allah nezdinde en sevimsiz olanı boşamadır"** ve **"Allah, zevkine düşkün ve çok boşayan kişilere lanet eder"** hadîsleri ile sâbittir.[4]

---

[2] Bakara, 229.

[3] Bkz. Bakara, 229; Talak, 1.

[4] Bkz. **Ebû Davud**, Talak, 3/2177-2178; **İbnü'l-Hümâm**, III, 22.

Bu nassları değerlendiren İslâm hukukçuları, bir kusuru bulunmayan eşi sebepsiz olarak boşamayı mekruh saymışlardır.[5]

Aynı durum, **hulu'** yoluyla, yani bir bedel karşılığı eşinden ayrılmak isteyen kadın için de geçerlidir. Nitekim hadîsin bir rivâyetinde **"gerektirici bir sebep yokken"** buyurularak buna işaret edilmiştir. Keza bu hadîsleri değerlendiren İslâm hukukçuları, ortada herhangi bir sebep yokken eşinden **hulu'** yoluyla ayrılmasını geçerli saymakla birlikte mekruh görmüşlerdir. **İbnü'l-Münzir** ve **Davud** gibi, sebepsiz **hulu'** yapmayı haram sayan ve geçersiz kabul eden fakihler de bulunmaktadır. Bunlara göre, **hulu'** yapmak, kadına da erkeğe de zarar verdiği gibi nikâhın sağladığı yararları da ortadan kaldırmaktadır. Halbuki Hz. Peygamber; **"zarar verme de, zarara zararla karşılık vermede yoktur"**[6] buyurmuştur.

Hadîste geçen **"cennetin kokusunu alamaz"** ve **"onlar münafıklardır"** şeklindeki ifadeler, işin önemine vurgu yapmak ve bu tür davranışlardan sakındırmak maksadıyla söylenmiş ileri derecede tehdit içeren ifadeler olarak yorumlanmıştır.[7]

٢٠٩١ـــ (س ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**المُنتَزِعَاتُ والمُختَلِعَاتُ : هُنَّ المُنَافقاتُ**». قال الحسن: لم أسمعه من غير أبي هريرة.

أخرجه النسائي، وقال : الحسن لم يسمع من أبي هريرة شيئا .

2091- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"(Sebepsiz yere) kocalarından ayrılmak isteyenlerle, hulu' yapan kadınlar, münafıktırlar."[8]

---

[5] Bkz. **Karaman**, I, 294-295.

[6] **İbn Mâce**, Ahkâm, 17.

[7] Bkz. **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 308.

[8] **Nesaî**, Talak, 34.

RİVÂYETLER

Hasan demiştir ki: "Bu hadîsi Ebû Hureyre'nin dışında kimseden işitmedim."

Hadîsi **Nesaî** tahric etmiş ve; "Hasan (el-Basrî) Ebû Hureyre'den hiçbir şey işitmemiştir" demiştir.

İZAH

Bu hadîs, bir önceki hadîsle aynı manayı içermektedir. Hadîste geçen **"onlar münafıklardır"** ifadesi **"münafıklar gibidirler"** şeklinde yorumlanmıştır.[9]

Bu rivâyeti tahric eden **Nesaî**'nin ifadesinden, hadîsin senedinde kesiklik bulunduğu, yani hadîsin râvîlerinden **Hasan el-Basrî**'nin, onu Ebû Hureyre'den bizzat duymadığı halde, ondan duyan râvîyi atlayarak, kendisi ondan duymuş gibi naklettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda hadîs, mürsel-munkatı bir rivâyettir.. Bu bakımdan hadîsin sıhhatini şüpheli bulanlar olmuştur. Ancak, **Hasan**'ın bizzat kendi ifadesinden, hadîste böyle bir kusur bulunmadığı da anlaşılmaktadır.[10]

٢٠٩٢ـ (خ س ـ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : إنَّ امرأةَ ثابتِ بن قيس بن شماسٍ أتتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فقالت له : ما أعتبُ على ثابتٍ في خُلُقٍ ، ولا دينٍ ، ولكني أكْرَهُ الكُفْرَ في الإسلام – قال أبو عبدِ الله [البخاري] : تعني تبغُضُهُ– قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **أتَرُدِّينَ عليه حَديقَتَهُ ؟**» قالت : نعم ، قال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**اقْبَلِ الحديقةَ ، وطَلِّقها تطْليقَةً**». وفي رواية عن عكرمة – مرسلا – عن النبي صلى الله عليه وسلم .

وفي رواية : « **أنَّ اسمها : جَميلَةٌ**».أخرجه البخاري ، والنسائي .

2092- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Sâbit b. Kays'ın karısı Rasûlullah'a (as.) gelerek şöyle dedi:

---

[9] **Sindî**, VI, 168.

[10] Bkz., **Fethu'l-Bârî**, IX, 354.

"- (Ey Allah'ın Rasulü), Sâbit'in ne huyuna, ne de dinine bir diyeceğim var, fakat müslümanlıkta küfrân-ı nimetten (veya küfür derecesinde bir hata işlemekten) çekiniyorum."

Ebû Abdullah el-Buharî der ki: "Kadın ondan hoşlanmadığını kastediyordu."

Rasûlullah (as.);

"- **Ona bahçesini geri verecek misin?"** diye sordu. Kadın da;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Sâbit'e;

"- **Bahçeyi kabul et ve onu bir talakla boşa!"** buyurdu.[11]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette hadîs Hz. Peygamber'den İkrime yoluyla mürsel olarak tahric edilmiştir.

Bir rivâyette de; "kadının ismi Cemîle'dir" denmiştir.

Hadîsi **Buharî** ve **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Hadîs, **hulu**'un meşrûiyetinin delillerindendir. Bizzat Hz. Peygamber'in nezaretinde gerçekleşen bir **hulu'** olayını konu almaktadır.

Sâbit b. Kays'tan **hulu'** yoluyla ayrılan hanımın ismi konusunda değişik rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin hepsini de sahîh gören bazı yorumcular, farklı isimlerin zikredildiği rivâyetlerin, birbirinden farklı olaylar olabileceğini, dolayısıyla **Sâbit**'in başından geçen **hulu'** olayın, bir defa ile sınırlı olmayıp, ayrı ayrı zamanlarda yaşanmış değişik olaylar olabileceğini söylemişlerdir.

Kadının, hadîste geçen ve **"...Müslümanlıkta küfrân-ı nimetten (veya küfür derecesinde bir hata işlemekten) çekiniyorum"** şeklinde tercüme edilen ifâdesi de farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları bunu kadının **Sâbit**'e duyduğu nefretin baskısı ile sadece nikâhın düşmesi için İslâmiyet'ten çıktığını söylemek zorunda kalabileceğine işaret sayarken; bazıları da kadının, kocasının hakkına riâyetsizlik gibi İslâm'a uygun olmayan olumsuz davranışlara

---

[11] **Buharî**, Talak, 12; **Nesaî**, Talak, 34.

girmekten çekindiğinin bir ifâdesi olabileceğini; bazıları ise hakkına riâyet etmeyerek kocasına karşı bir nankör durumuna düşmenin kastedilmiş olabileceğini söylemişlerdir.

Hadîsten çıkarılan fıkhî hükümlere gelince:

Geçimsizlik, sadece kadın tarafından olsa bile **hulu'** yoluyla boşanmak câizdir. Bu geçimsizliğin nedeni sırf kadının kocasından nefret etmesi ve sevmemesi olabilir. Hadîsten anlaşıldığı üzere **Sâbit**'in eşi Hz. Peygamber'e, **Sâbit**'ten ayrılmak istediğini bildirdiği zaman, Hz. Peygamber'in **Sâbit**'e eşinden hoşlanıp hoşlanmadığını sormamıştır.

Geçimsizlik her iki taraftan da olmadıkça **hulu'**un câiz olmadığını söyleyen fakîhler de vardır.

Hadîste geçen Hz. Peygamber'in (as.), **Sâbit**'in eşinden, boşaması karşılığında **Sâbit**'e ödemesini istediği mal, **Sâbit**'in evlenirken eşine verdiği bahçedir. Yani kadın, **Sâbit**'ten aldığı mehri kendisine iâde etmek suretiyle ayrılığı gerçekleştirmiştir. Bu hadîsin burada yer almayan bazı rivâyetlerinde kocanın **hulu'** karşılığında verdiği mehirden fazla bir şey alamayacağı ifâde edilmiştir. Bütün bunları dikkate alan bazı âlimler, erkeğin **hulu'** karşılığında verdiği mehirden daha fazlasını alamayacağını söylemişlerdir. **Hanefîler** ile **Hanbelîler** bunu mekrûh sayarken, **Mâlik** ve **Şâfiî** bunda bir beis görmemiştir.

Şayet geçimsizlik erkekten kaynaklanır ve koca, eşinin **hulu'** yapmasını sağlamak için, onun hakkına engel olmak, nafakasını vermemek ve onu sıkıştırıp taciz etmek gibi yollara başvurur, kadın da bu sebeple **hulu'** yapmak zorunda kalırsa, çoğunluk fukahaya göre bu **hulu'** bâtıldır; bu yolla alınan bedelin geri verilmesi gerekir. **Ebû Hanîfe;** *"yapılan hulu' akdi geçerlidir, üzerinde anlaşılan bedelin verilmesi gereklidir, ancak bunu yapan koca âsidir, günahkârdır"* demiştir.

Burada tartışılan konulardan biri de **hulu'** akdinin talak mı, yoksa fesih mi sayılacağıdır. **İbn Abbas, İkrime, Tavus, İshak** ve **Ebû Sevr** hulu' akdini evliliğin feshi olarak kabul etmişlerdir. **Şâfiî** ile **Ahmed, b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. **Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Mes'ud, İbnü'l-Müseyyeb, Ata, Ebû Hanîfe, Mâlik, Evzâî** ve

Sevrî gibi müctehitler ise bunu bir bâin talak saymışlardır. **Zâhirîler** de hulu' akdini ric'î talak saymışlardır.

Talak veya fesihten hangisi olursa olsun, her ikisi de evlilik hayatını sonlandırır. Ancak **hulu'** talak sayıldığında üç talak hakkından biri kullanılmış olacak; evliliğin feshi olarak kabul edildiği takdirde ise talak hakkı kullanılmış olmayacaktır.[12]

٢٠٩٣– (ط د س – **حبيبة بنت سهل الأنصاري** رضي الله عنها) [أنها] كانت تَحْتَ ثابت بن قيس بن شماس، قالت: فأتيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم قالتْ: لا أنا ولا ثابت – وفي رواية – : لما خرَجَ رَسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى الصبح ، وجدَها عندَ بابه في الغَلَس ، [فقال:] «**من هذه ؟**» قالت : أنا حبيبةُ بنت سهل يا رسول [الله] ، فقال لها: «**مَا شَأْنُكِ؟**» قالت : لا أنا ولا ثابت ، فَلَمَّا جَاءَ ثَابتٌ قال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : هذه حَبيبَةُ ، فذكَرَتْ ما شاءَ الله أنْ تَذكُرَ ، فقالت حَبيبَةُ : يا رسولَ الله كُلُّ ما أعْطاني عِنْدي ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم [لثابت]: «**خُذ منها**» فأخَذَ منها ، وَجلست في بيتها.

أخرجه الموطأ، وأبو داود ، والنسائي .

وفي أخرى للنسائي : أنَّ ثابتَ بن قيس بن شماس ضرب امرأته فَكَسَّرَ يَدَهَا – وهي جميلةُ بنت عبد الله بن أُبي – فَأتى أخُوها يَشتَكيه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَأَرسَلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى ثابتٍ ، فقال له : « **تَرُدُّ الذي لَكَ عليكَ ، وَخَلِّ سَبيلها** ؟» قال : نعم، فَأمَرَها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أنْ تَتَرَبَّصَ حَيضة وَاحدة ، وتَلْحَقَ بأهْلها.

2093- Sâbit b.Kays b. Şemmâs'ın hanımı Habîbe binti Sehl el-Ensarî[13] anlatıyor:

---

[12] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 175-181; **Fethu'l-Bârî**, IX, 349-354; **Şevkânî**, VI, 262-266; **Umdetu'l-Kârî**, XX, 263; **el-Muhalla**, X, 235 vd.; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 231-232; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 309-310; **Karaman**, I, 312; **Haydar Hatipoğlu**, V, 599-601.

[13] **Habîbe bint Sehl b. Sa'lebe el-Ensâriyye en-Neccâriyye**: Hanım sahabîlerdendir. Sâbit b. Kays'ın zevcesidir. Hz. Peygamber'in, Sâbit'ten önce onunla evlenmek istediği, ama sonra vazgeçtiği rivâyet edilir.

"Rasûlullah'a (as.) geldim ve;

"- Artık (kocam) Sâbit'le bir arada olamayız" dedim. –Bir rivâyette de Rasûlullah (as.) sabah namazına çıktığında, sabahın alaca karanlığında, kendisini kapısının önünde beklerken görmüş ve;

"- Kim bu kadın?" diye sormuş, o da;

"- Ben Sehl'in kızı Habîbe'yim, ey Allah'ın Rasulü" diye cevap vermiş. Hz. Peygamber;

"- Neyin var?" deyince de;

"- Artık (kocam) Sâbit'le bir arada olamayız" demiş.

Sonra Sâbit gelince, Hz. Peygamber ona;

"- (Bak) bu (eşin) Habibe!.. Yüce Allah'ın, anlatmasını istediği şeyleri bana anlattı" buyurdu. Habîbe de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, onun bana (mehir olarak) verdiklerinin hepsi yanımda" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Sâbit'e;

"- (Verdiklerini) ondan al!" buyurdu. Sâbit onu aldı, kadın da (ondan ayrılarak) evinde (ailesinin yanında) kaldı."[14]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Muvatta, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric ettiler.

Nesaî'nin bir başka rivâyeti de şöyledir:

"Sâbit b. Kays b. Şemmâs, karısını dövdü ve elini kırdı. -Bu hanım Abdullah b. Übeyy'in kızı Cemîle[15] idi-. Hanımın kardeşi Hz.

Habîbe, kocasından muhâlaa yoluyla ayrılmış, mehir olarak aldığı tarlasını da kendisine geri vermişti. Başka bir rivâyete göre, Sâbit'ten muhâlaa yoluyla ayrılan kadın, Cemîle bint Übeyy b. Selûl'dür. Kaynaklar ikisinin de olabileceği ihtimali üzerinde dururlar. Habîbe, Sabitten ayrıldıktan sonra Ubeyy b. Kâ'b ile evlendi. Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[14] **Muvatta**, Talâk, 11/31; **Ebû Davud**, Talâk, /2227; **Nesaî**, Talâk,

[15] **Cemîle bint Abdullah b. Übeyy b. Selûl**: Hz. Peygamber'e bîat eden hanım sahabîlerdendir. Önce cesedi melekler tarafından yıkanan Hanzala ile evli idi ve ondan Abdullah adlı bir çocuğu oldu. Sonra Sâbit b. Kays b. Şemmâs ile evlendi ve ondan da Muhammed adlı bir çocuğu oldu. Sabit'ten muhâlaa yoluyla ayrıldığı rivâyet edilir. Ondan sonra Malik ed-Duhşum ile, daha sonra da Hubeyb b. İsâf ile evlenmişti.

Peygamber'e gelerek şikâyette bulundu. Rasûlullah (as.) Sâbit'e birini gönderip çağırttı ve;

"- **Onda neyin varsa al ve kendisini serbest bırak!**" dedi. O da;

"- Peki" diyerek kabul etti. Rasûlullah (as.) kadına bir hayız süresi beklemesini ve âilesine dönmesini emretti."

İZAH

Hadîsin **Muvatta** ve **Ebû Davud**'da rivâyetinde geçen; kadının evinde, yani âilesinin yanında kaldığına dair ifadeden hareketle **Hattâbî,** bu hadîsin, kocasından **hulu'** yoluyla ayrılanan kadının **süknâ** hakkının bulunmadığına delâlet ettiğini ve ayrıca **hulu**'un fesih olduğuna da delâlet ettiğini söyler. Bu konu müctehidler arasında da tartışmalıdır. **Hz. Ali, İbn Abbas, Cabir, Ata, Tavus, Hasan, İkrime, Meymûn b. Mihrân, İshak, Ebû Sevr** ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel**, kocasından bu yolla ayrılan kadın eğer hâmile değilse, kendisinin **süknâ** hakkının ve nafaka hakkının bulunmadığı görüşündedirler.

Buna karşılık **Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, İbn Mes'ûd, Hz. Âişe, Medîne**'nin yedi fakihi, **Mâlik, Şâfiî** ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel**, bu durumdaki kadının nafaka hakkı yoksa da **süknâ** hakkı vardır demişlerdir. Bunların delîli de; *"(Boşadığınız) o kadınları, gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun..."*[16] âyet-i kerîmesidir.

Ebû Hanîfe ve arkadaşları ile **İbn Şübrüme, İbn Ebî Leylâ, Sevrî, Hasan b. Salih, Osman el-Bettî, el-Anberî** gibi ekseri **Irak** fukahası ise, bu durumdaki kadına hem **süknâ**, hem de nafaka hakkı tanımışlardır. Bu görüş **Hz. Ömer** ve **İbn Mes'ûd**'dan da rivâyet edilmiştir. Bunlar, bu durumdaki kadınları, ric'î talak ile boşanan kadınlara kıyas etmişler, onlara bu haklar tanındığına göre, bunlara da tanınır demişlerdir.

Yine bu hadîsin, **Nesaî**'de yer alan rivâyetinde geçen, Hz. Peygamber'in **"kadına bir hayız süresi beklemesini ve ailesine dönmesini emretti"** şeklindeki ifadesini dikkate alan bazı âlimler,

---

[16] Talak, 6.

kocasından **hulu'** yoluyla ayrılan kadınların iddetlerinin bir hayız süresi olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş **Hz. Osman, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebân b. Osman, İshak** ve **İbnü'l-Münzir**'den rivâyet edilmiştir. Çoğunluk fukaha ise bunların iddetleriyle, kocalarından boşanma yoluyla ayrılan kadınların iddetleri arasında fark görmemişlerdir.

Kezâ bu rivâyet, muhâlaanın, nikâhın feshi olduğuna delil olarak kullanılmıştır. Bu görüşte olanlar, şayet muhâlaa talak olsaydı Hz. Peygamber bahsi geçen kadının sadece bir hayız süresi beklemesini emretmekle yetinmezdi, demişlerdir. Ancak bazı âlimler, hadîste geçen *"haydaten"* kelimesinin cins ifâde edebileceğini, dolayısıyla bundan maksadın **"onun iddetinin ay hesabı ile değil, hayız hesabıyla"** yapılacağını anlatmak olduğunu söylemişlerdir. **Nesaî'**de yer alan *"haydaten"* ifadesine *"vâhideten"*, yani **"bir tek"** ilavesinin de râvînin, kendi anlayışına göre yaptığı bir yorum olabileceğini söylemişlerdir.[17]

٢٠٩٤ــ (د ــ عائشة رضي الله عنها) أنَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ سهل كانت عند ثَابت بن قيس بن شَماس ، فَضَرَبَهَا فكَسَرَ نُغْضَهَا ، فَأَتَتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بَعْدَ الصبحِ ، فَاشْتَكَتْهُ إليهِ ، فَدَعَا النَّبيُّ ثَابتا فقال : « **خُذ بعضَ مَالِهَا وفَارِقْها**» قال : وَيَصْلُحُ ذلك يا رسولَ الله ؟ ، قال : «**نعم**» قال : فإني [قَدْ]أصدَقْتُها حَدِيقَتَيْنِ ، وهما بيدها ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **خُذهُما وفَارِقْها**» ,فَفَعَلَ. أخرجه أبو داود.

2094- Hz. Âişe anlatıyor:

"Habîbe binti Sehl, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın nikâhlı eşi idi. Sâbit kendisini dövdü ve kürek kemiği başındaki kıkırdağı[18] kırdı.

---

[17] Açıklamalar için bkz, **Hattâbî**, II, 668-669; **İbn Kudâme**, IX, 78-79; 288-289; **Şevkânî**, XI, 264-265; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 309-313; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 331-334; **Tuhfetu'l-Ahvezî**, IV, 364-365.

[18] Buradaki *"Nuğd"* kelimesi, kürek kemiği anlamında kullanırlar. **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasında ise *"ba'd"* kelimesi ile birlikte, yani **"bir tarafı"** şeklinde geçmektedir. Bir önceki hadîste de kadının kırılan uzvunun "**eli**" olduğu belirtilmekte idi.

Habîbe sabah namazından sonra Hz. Peygamber'e gelip, kocasını şikâyet etti. Hz. Peygamber Sâbit'i çağırttı ve kendisine;

"- **Malının bir kısmını al ve ondan ayrıl!"** dedi. Sâbit;

"- Bu uygun olur mu Ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorunca, Hz. Peygamber;

"- **Evet"** buyurdu. Buna karşılık Sâbit;

"- Ben ona mehir olarak iki bahçe vermiştim, şu anda onlar onun elindedir" dedi. Hz. Peygamber de;

"- **Onları al ve kendisinden ayrıl!"** buyurdu.

Sâbit de öyle yaptı."[19]

٢٠٩٥ــ (ط ــ نافع مولى ابن عمر رضي الله عنهما) عن مَولاةٍ لِصَفيَّة بنت أبي عُبيد : «**أنّها اختَلَعتْ من زَوجِها بِكُلِّ شيءٍ لها ، فلم يُنْكِر ذلك عبدُ الله بنُ عمر**».أخرجه الموطأ .

2095- İbn Ömer'in âzâtlısı Nâfi'nin, Safiye binti Ebû Ubeyd'in âzâtlı câriyesinden rivâyet ettiğine göre; "o, bütün malı karşılığında kocasından ayrılmış, Abdullah b. Ömer de buna karşı çıkmamıştır."[20]

İZAH

Yukarıda geçen hadîslerden ilki bir kadının kocasından aldığı mehrin tamamını, ikincisi ise daha fazlasını vererek boşanmasının câiz olduğuna delâlet etmektedir. 2092 nolu hadîsin izahında da geçtiği üzere, **İmam Mâlik** ile **Şâfiî** de bunda bir sakınca görmemişlerdir.

---

[19] **Ebû Davud**, Talak, 18/2228.

[20] **Muvatta**, Talak, 11/32.

ترجمة الأبواب التي أولها خاء ولم ترد في حرف الخاء

(الخيار) : في كتاب الزينة

(الخُمُسُ) : في كتاب الجهاد

(الخَمْرُ) : في كتاب الحدود ، و في كتاب الشراب

الخاتم) : في كتاب الزينة

(الخضاب) : في كتاب الزينة

(الخَلوقُ) : في كتاب الزينة

(الختان) : في كتاب الزينة

(الخَيْل) : في كتاب السبق

(الخَلْوةُ بالنِّساء) : في كتاب الصحبة

(الخَوارِجُ) : في كتاب الفتن

"HI" HARFİ İLE BAŞLADIĞI HALDE BU BÖLÜMDE YER ALMAYAN KONULAR VE BULUNDUĞU YERLER

Konunun Adı:	Bulunduğu Yer:	Hadîs No:
Hıyâr:	Bey':	407-414
Humus:	Cihâd:	1.188-1.197
Hamr:	Hudûd:	1.905-1.923
	Şarâb:	3.135-3.150
Hâtem:	Zinet:	2.819-2.842
Hidâb:	Zinet:	2.858-2.876
Halûk:	Zinet:	2.877-2.883-
Hitân:	Zinet:	2.928-2.936
Hayl:	Sebk:	3.044-3.060
Halvet:	Sohbet:	4.947-4.953
Havâric:	Fiten:	7.549-7.560

بسم الله الرحمن الرحيم

حرف الدال

و فيه ثلاثة كتب:

كتاب الدعاء ، كتاب الديات ، كتاب الدّيْن

(د) "dal" harfi:

(د) *"dal" harfi:*

الكتاب الأول

في الدعاء

1. KİTAB: DUÂ: *2.096-2.480*

بسم الله الرحمن الرحيم

الكتاب الأول

في الدعاء

و فيه ثلاثة أبواب:

الباب الأول

في آداب الدعاء وجوائزه

و فيه أربعة فصول:

الفصل الأول

في الوقت والحالة

36- DUÂ

A- DUÂNIN ÂDÂBI VE FAZİLETİ

I- VAKTİ

٢٠٩٦ـــ (خ م ط ت د ـــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « **يَنْزِلُ رَبُّنَا كُلَّ ليلة إلى سماء الدنيا ، حين يبقى ثُلثُ الليلِ الآخِرُ ، فيقول : من يَدعُوني فأَستجيبَ له ؟ مَن يَسْأَلُني فأُعْطِيَهُ ؟ مَن يَسْتغْفِرُني فَأَغْفِرَ لَهُ ؟**» أخرجه البخاري ، ومسلم .

وفي رواية لمسلم : « **إنَّ الله عزَّ وجَلَّ يُمهِلُ حتى إذا ذَهَبَ ثُلُث الليل الأَوَّلُ، نَزَلَ إلى السماء الدنيا ، فيقول : هل مِنْ مُستَغْفِرٍ ؟ هل مِن تائبٍ ؟ هل من دَاعٍ ؟ حتى يَنْفَجِرَ الفَجْرُ**».

وفي أخرى: « إذَا مَضى شَطْرُ، أو ثُلُثاهُ، يَنْزِلُ اللهُ تَبارَكَ وتعالى إلى السماء الدنيا، فيقولُ: [هل] من سائلٍ فَيُعْطَى؟ هل من دَاعٍ فَيُسْتَجابَ لَه؟ هل من مُستَغفرٍ فَيُغْفَرَ لَهُ؟ حتى يَنفجرَ الصُّبْحُ».

وفي أخرى له قال: «يَنْزِلُ اللهُ تعالى إلى السماء الدُّنيا كُلَّ لَيلةٍ حين يَمضي ثُلُثُ الليلِ الأولُ، فيقول: أنَا الملِكُ، أنا الملِكُ مَنْ ذَا الذي يدعوني... الحديث» إلى آخره: وقال: «حتى يُضيءَ الفجْرُ».

وفي أخرى له نحوه ، وفي آخره : « ثم يقولُ : مَنْ يُقْرِضُ غير عَديمٍ ولا ظَلُومٍ».

وفي أخرى نحوه وفيه «ثم يَبْسُطُ يَدَيْه تَبَارَكَ وتَعالى ويقول: مَنْ يُقْرِضُ... وذكر الحديث».

وأخرج الموطأ والترمذي وأبو داود الرواية الأولى وأخرج الترمذي أيضا الرواية الخامسة.

2.096- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Rabbimiz, her gecenin son üçte birinde dünya semâsına iner ve şöyle buyurur:

"Duâ eden yok mu, kabul edeyim!.. İsteyen yok mu, vereyim!.. Af dileyen yok mu, mağfiret edeyim!.."[1]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric ettiler.

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Yüce Allah, gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar (günah işleyen insana) **mühlet verir. Sonra dünya semâsına iner ve buyurur ki:**

"Mağfiret dileyen var mı? Tövbe eden var mı? duâ eden var mı?.."

Tâ fecre kadar bunu tekrar eder."

Başka bir rivâyet de şöyledir:

---

[1] **Buharî**, Tevhîd, 35; Teheccüd, 14; Daavât, 14; **Müslim**, Müsafirîn, 24/168; **Muvatta**, Kur'ân, 8/30; **Tirmizî**, Daavât, 79/3498; **Ebû Davud**, Salât, 311/1315.

"Gecenin yarısı veya üçte ikisi geçince, Yüce Allah dünya semâsına iner ve;

"İsteyen var mı; istediği verilsin!.. Duâ eden var mı; duâsı kabul edilsin!.. İstiğfâr eden var mı, mağfiret edilsin!.." **buyurur, tâ sabah aydınlanıncaya kadar."**

Müslim'in diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Her gecenin ilk üçte biri geçince Yüce Allah, dünya semâsına iner ve;

"Sultan benim, kıral benim; kim bana duâ ederse..." diye buyurur. Hadîsi, **"fecir aydınlanıncaya kadar"** cümlesi dahil olmak üzere sonuna kadar rivâyet eder.

Yine **Müslim**'in bir başka rivâyetinin sonunda şu ifâde görülür:

"Sonra şöyle buyurur:

"Yoksula ve zalim olmayana kim ödünç verecek?"

Aynı hadîsin başka bir rivâyetinin sonunda;

"Sonra Yüce Allah ellerini açar ve;

"Yoksula ve zalim olmayana kim ödünç verir?" buyurur.

Muvatta, Tirmizî ve **Ebû Davud**, ilk rivâyetteki gibi, ayrıca **Tirmizî** beşinci rivâyetteki metin gibi de tahric eder.

İZAH

Hadîste Allah'ın dünya semâsına iniş zamanı olarak birbirinden farklı ifâdeler görülmektedir. Bir rivâyette **"son üçte birinde"**, diğer rivâyette **"ilk üçte biri geçince"**, diğerinde de **"yarısı veya üçte ikisi geçince"** denilmektedir.

Bu rivâyetlerin telifi konusunda iki nokta üzerinde durulur.

1- Bu rivâyetlerden ilki, yani **"son üçte biri"** ifâdesi, diğerlerinden daha sahihtir. Binâenaleyh, bunun benimsenip, diğerlerinin terk edilmesi gerekir.

Ancak diğer rivâyetlerin de hem **Müslim**'de hem de diğer kaynaklarda sahih senetlerle geldiği delil gösterilerek bu görüşe karşı çıkılmıştır.

2- Hadîsin mükerrer olduğuna hamledilir. Buna göre Hz. Peygamber, muhtelif zamanlarda bu ifâdelerin hepsini kullanmış, **Ebû Hureyre** de bunları olduğu gibi rivâyet etmiştir.

Söz konusu zamanın, akılda yanlış kalma ihtimali kadar râvînin zapt hatası da gözden uzak tutulmamalıdır.

ALLAH'IN DÜNYA SEMÂSINA İNMESİ

İnmek, çıkmak, hareket, sükun gibi şeyler, cisimlere ait sıfatlardandır. Allah hakkında bunları hakiki manada düşünmek câiz görülmez. Binâenaleyh bu rivâyetler, müteşabih sıfatlardandır.

Bu türlü rivâyetleri âlimlerin ekserisi olduğu gibi kabul etmiş, Allah'ı mahlûkata benzetmekten, O'na kemmiyet ve keyfiyet isnâdından kaçınmışlardır. Dört mezhep imamı da bu kanâattedir.

Bu hadîs, rahmet meleklerinin inmesi şeklinde de te'vil edilmiştir.

Mutezile ve **Hâricîler,** bu konudaki hadîsleri red ve inkâr ederler. Buna mukabil müteşâbih âyetleri te'vil ederler.[2]

DUÂ

Duâ; çağırmak, yardım istemek, yalvarmak anlamına gelir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca ibâdet manasında da kullanılır.[3]

Istılahta; kulun, Rabbinden, inâyet ve yardım istemesi demek olan duâ, bir tezellül ifâdesidir. Diğer yandan yüce yaratıcının sınırsız güç ve kudretini kabullenmektir. Öte yandan da dünyada başıboş, kılavuzsuz, çaresiz ve hâmisiz olmadığının idrâkidir.

Duânın, insan ruhunu rahatlatan, huzur ve sükûnete kavuşturan psikolojik bir özelliği de vardır.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de, mü'minlere duâ etmelerini emretmektedir:

"Rabbiniz size, ***'bana duâ ediniz, kabul edeyim'*** **buyurdu."**[4]

---

[2] Bkz., **İbn Hacer**, III, 37; **Aynî**, VII, 199; **Evcezu'l-Mesâlik**, IV, 165.

[3] Mü'min, 60; Yunus, 106.

[4] Mü'min 60.

Duânın lüzumu ve gerekliliği konusunda Hz. Peygamber'den rivâyet edilen pek çok hadîsten bazıları şöyledir:

من لم يَسْئَل الله يغْضَبْ عليه

"Allah, kendisine duâ etmeyene gazap eder."[5]

ليس شيْءٌ اكرم على الله من الدّعاء

"Allah katında duâdan daha değerli hiçbir şey yoktur."[6]

إنّ الدُّعاءَ يَنْفَعُ ممّا نَزَلَ وممّا لَمْ يَنْزِلْ فعليكُمْ عبادَ الله بالدُّعاء

"Şüphesiz ki duâ, başa gelen musîbetlere de, henüz gelmemiş olanlara da fayda verir. Ey Allah'ın kulları, duâya sarılın!.."[7]

سَلوا الله منْ فَضْله فإنّ اللّهَ يُحبُّ أنْ يسْئله

"Allah'ın lütfundan isteyin; zira Allah, kendisinden istenmesinden hoşlanır."[8]

مَنْ فُتحَ له منْكُمْ بابُ الدّعاء فُتحَتْ له ابْوابُ الرَّحْمَة... اللّهمّ هذا الدُّعاءُ وعليك الإسْتجابَة

"Kime duâ kapısı açılırsa, ona rahmet kapıları açılmış olur... Ey Allah'ım; duâ bizden, kabul etmek de senden..."[9]

الدّعاءُ مُخّ العبادَة ; "Duâ, ibâdetin özüdür."[10]

الدّعاءُ سلاحُ الْمؤْمن ; "Duâ, mü'minin silâhıdır."[11]

الدُّعاءُ يَرُدُّ الْبَلاء ; "Duâ, belâyı defeder."[12]

---

[5] **Tirmizî**, Daavât, 2/3373; **İbn Mâce**, Duâ, 1/3837

[6] **Tirmizî**, Daavât, 1/3370, **İbn Mâce**, Duâ, 1/3829

[7] **Tirmizî**, Daavât, 101/3548

[8] **Tirmizî**, Daavât, 116/3571

[9] **Tirmizî**, Daavât, 30/3419

[10] **Tirmizî**, Daavât, 1/3371

[11] **Keşfu'l- Hafâ**, 1/403.

[12] **Keşfu'l-Hafâ**, 1/403.

Duânın faziletine ve lüzumuna işaret eden bunlardan başka rivâyetler de vardır.

Duânın faydası; Allah'ın ve Hz. Peygamber'in emrine uyarak sevap kazanmak ve neticede de istenen şeyi elde etmektir. İstenen şeyi elde etmenin, duâ şartına bağlanmış olması ihtimal dahilindedir. Çünkü sebepleri de, müsebbebâtı da yaratan Yüce Allah'tır.

Bazıları duânın, kader çizgisini değiştiremeyeceğini söyleyerek faydası olmayacağını ileri sürerler.

İbn Abdüsselâm buna şiddetle karşı çıkar ve böyle diyen birinin, **"imana ve tâate de ihtiyaç yoktur"** demesi gerektiğini; akıl sahibi birinin, hele bir müslümanın böyle bir şeyi söyleyemeyeceğini; kazaya imanın sebepleri terki gerektirmediğini; Yüce Allah'ın olayları da, sebeplerini de takdir buyurduğunu söyler. Cenab-ı Hak, dünya ve âhiret maslahatını sebepler üzerine bina etmiştir.

Gazâlî belâyı duâ ile defetmenin de, Allah'ın kazâsı cümlesinden olduğunu; duânın, belâyı defetmek için sebep kılındığını söyler ve topraktan nebâtatın yetişmesine sebep kılınan suyu buna örnek gösterir.

Bazıları Allah'ın hükmüne rıza göstermenin, O'na teslim olmanın büyük fazilet olduğunu ve bu faziletin duâdan efdal olduğunu ileri sürerler. Ancak duânın lüzumu ve fazileti konusundaki nasslar muvâcehesinde, bu iddia kabul edilemez.

DUÂNIN ÂDÂBI

İnsanın duâ etmekteki ilk gâyesi, dileğinin Allah tarafından kabul edilmesi ve kendisine gerekli yardımın yapılmasıdır. Duânın kabul edilmesi için ise, dikkat edilmesi gereken şey, âdâbına riâyettir. **İmam Gazâlî**, duâ âdâbını on maddede toplar:[13]

1- Zamanın Seçimi

Duâ eden, duânın kabûlü için en uygun olan zamanı seçmeye çalışmalıdır. Duânın kabule en uygun olan zamanı da; Arafa günü, Ramazan ayı, Cuma günleri ve izahına çalıştığımız hadîste de belirtildiği üzere seher vakitleridir. Muhtelif rivâyetlerde secde

---

[13] Bkz., **İhyâ**, I, 306.

hâlinde, farz namazların sonunda, ezanla kamet arasında, cephede düşmanla savaşıldığı esnada yapılan duânın da kabul edilme ihtimâlinin yüksek olduğu belirtilir.

Tirmizî'nin rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurur:

خَيْرُ الدُّعاءِ دُعاءُ يَوْمِ الْعَرَفَةِ ; **"Duânın en hayırlısı, Arafa günü yapılanıdır."**[14]

Buradaki **"Arafa günü"**nden maksat, Kurban Bayramı arafasıdır.

Ramazan ayının rahmet ayı ve duâların en çok kabul edildiği ay olduğu konusunda da pek çok rivâyet vardır.[15]

Cuma gününün mübarek bir gün olduğu ve o günde yapılan duâların kabul edileceği bir saatin bulunduğu da hadîs-i şerîfle sabittir.[16]

İzahına çalıştığımız hadîs de, gecelerin, özellikle seher vakitlerinin duâ için en uygun zaman olduğuna delâlet etmektir. Ayrıca Yüce Allah'ın müttakîleri tavsif ettiği Kur'ân-ı Kerîm'inde, onları; ***"Onlar, seherlerde istiğfar ederler"***[17] diye över. Aynı ifâdeyi Âl-i İmrân sûresi 17. âyette de görürüz.

2- *Uygun Ortam Aramak*

Duâ'nın kabule lâyık olması için uygun ortamların gözetilmesi gerekir. Meselâ; secde hâli, namazlardan sonra, yağmur yağarken, ordular savaşa tutuşunca, ezanla kamet arasında... vb. zamanlar, duâ için uygun ortamlardır.[18]

---

[14] **Tırmizî**, Daavât, 123/3585.

[15] Bkz., **Buharî**, Savm, 5.

[16] Bkz. **Buharî**, Daavât, 63; **Müslim**, Cum'a, 4/13

[17] Zâriyat, 18.

[18] Bkz., **İthafu's-Sâdeti'l-Muttekîn**, V, 240.

3- Kıbleye Dönüp El Kaldırmak[19]

Gelişi güzel bir tavır ve duruş, duâ âdâbına uygun değildir. Tıpkı ibâdet hâlinde olduğu gibi, muhtaç bir insan tavrı ile el açılması ve mümkünse kıbleye dönülmesi uygun olur.

4- Duâ Esnasında Bağırıp Çağırmamak

Nutuk atar gibi bir ses tonu duâ âdâbına uygun değildir. Hz. Peygamber; **"Sizler ne sağıra, ne de gâibte olana duâ ediyorsunuz!.. Aksine her şeyi işiten, her şeyden yakın olan, yanınızda bulunan Yüce Allah'a duâ ediyorsunuz"**[20] buyurarak bağırıp çağırarak duâ etmeyi doğru bulmamaktadır. Yumuşak, samimi ve içten bir ses tonu ile duâ edilmelidir.

5- İfadede Sun'îlikten ve Tekellüften Kaçınmak

Duâda kafiye uydurmaya, edebiyat yapmaya zorlamamak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de; ***"Rabbinize yalvara yalvara ve gizlice duâ edin. Muhakkak ki O, haddi aşanları sevmez"***[21] buyrulur. Hz. Peygamber de; سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ **"Duâda haddi aşan bir kavim gelecektir"** [22] buyurmaktadır. **Haddi aşmak**'tan gâye de; ifâdede tekellüf göstermek ve basit basit taleplerde bulunmaktır. İnsan, bütün dünyayı ve bütün âhireti istemelidir. Me'sûr duâları tercih etmelidir. Bunlar da Kur'ân'da ve hadîslerde geçen duâlardır.

6- Korku Ve Ümitle, Huşû Ve Tazarru İle Duâ Etmek

Az önce geçen **A'râf** suresindeki âyette ***tazarrû*** ile duâ emredilmektedir. Başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا" ; ***"Onlar, ümit ve korku ile bize duâ ederler."***[23]

---

[19] Bkz., **Buharî**, Daavât, 25; *Kitabu'd- Duâ*, **el-Mehâmilî**, 28.

[20] **Buharî**, Tevhîd, 9.

[21] Â'raf, 55.

[22] **İbn Mâce**, Duâ, 12/3864.

[23] Enbiyâ, 95.

7- Azimle İstemek Ve Kabul Edileceğine İnanmak

İnsan, talebini kesin ve kararlı bir ifâde ile Allah'a arz etmelidir. Hz. Peygamber; **"İnsan Allah'tan azimle istemelidir; *'ya Rabbi istersen ver, istersen beni bağışla!'* şeklinde duâ etmemelidir. Çünkü Allah'ı zorlayacak hiçbir güç yoktur"** [24] buyurmaktadır. Minnetsiz ve müstağni bir tavır takınmaktan sakınmak gerekir. Zira Yüce Allah'a karşı müstağni bir tavır, kulluk âdâbıyla bağdaşmaz. Hatta bunda tenezzülsüzlük anlamı da vardır.

Diğer bir hadîste de şöyle buyurulur:

"Kabul edileceğinden emin bir tarzda Allah'a duâ ediniz. Biliniz ki Allah, gâfil bir kalpten sâdır olan duâyı kabul etmez."[25]

8- Duâda Israr ve Tekrar

Allah'a yapılan duâda ısrarlı olmalı ve talebini tekrar tekrar dile getirmelidir. Hz. Peygamber; **"Duâ ettim de kabul edilmedi diye acele etmedikçe, Allah duâları kabul eder"**[26]buyurur.

9- Allah'a Hamd ü Senâ Ve Zikirle Duâya Başlamak

Duâda önce Allah'a hamd ve senâ edilmeli, sonra Rasullullah'a (as.) salât ve selâm getirilmeli, sonra dilekler arz edilmeli, en son olarak da tekrar salât ve selâmla duâ bitirilmelidir.

10- İhlâsla Allah'a Yönelmek

İsyandan ve gafletten uzak durmak ve tam bir teslimiyetle Allah'a sığınmak gerekir. Duâda samimî bir teveccüh, kabûlü için vesiledir.[27]

٢٠٩٧ـــ (ت ـــ **أبو أمامة الباهلي** رضي الله عنه) قال : قيل : يا رسولَ الله أي الدُّعاء أسْمَعُ؟ قال: **«جَوفُ اللَّيلِ الآخِرُ ، ودُبُر الصلواتِ المكتوبات»**.أخرجه الترمذي.

---

[24] **Buharî**, Daavât, 21; Tevhîd, 31; **Müslim**, Zikir, 7.

[25] **Tirmizî**, Daavât, 66/3479

[26] **Tirmizî**, Daavât, 12/3387; **Buharî**, Daavât, 22.

[27] Duânın âdâbı konusunda diğer bilgiler için bkz., ***İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn***, V, 256; **İbn Hacer**, X1, 98; **Aynî**, VII, 199; **Evcezu'l-Mesâlik**, II, 251.

2.097- Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet edilmiştir.

Dendi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; hangi duâ daha çok kabul edilir?"

Şu cevabı verdi:

"- Gecenin sonunda ve farz namazların sonunda yapılan duâ."[28]

İZAH

Bu hadîste duânın kabûlüne en uygun olan iki zaman dilimi zikredilmektedir. Biri; herkesin uykuya daldığı, her türlü hareketin durduğu gece yarısından sonraki zamandır. İnsanın kendi vicdanıyla ve Allah'ıyla baş başa kaldığı, her türlü riyâdan uzak olarak tam bir ihlâs ve samimiyetle yaratanına ellerini açtığı zaman dilimidir.

Diğeri de Allah'ın emrine uyarak farz namazların hemen arkasında yapılan duâdır.

٢٠٩٨ــ (ت د ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**الدُّعَاءُ بين الأذَانِ والإقَامَة لا يُرَدُّ**». زاد في رواية قال : « فَمَاذَا نَقولُ يا رسولَ الله ؟ قال : **سَلُوا الله العَافِيةَ في الدنيا والآخرة**» أخرجه الترمذي .

وفي رواية أبي داود قال : « **لا يُرَدُّ الدُّعَاءُ بيْنَ الأذانِ والإقامة**» لم يزد.

2.098- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ezanla kamet arasında yapılan duâ reddedilmez."[29]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şu ilâve vardır:

"- Ne söyleyelim, ey Allah'ın Rasûlü?"

"- Allah'tan, dünyada da, âhirette de âfiyetler isteyin!"

---

[28] **Tirmizî**, Daavât, 79/3499. Hadîsin senedinde **Abdurrahman b. Sâbıt** ile **Ebû Ümâme** arasında kopukluk vardır.

[29] **Tirmizî**, Daavât, 129/3594-3595; Salât, 158/212 **Ebû Davud**, Salât, 35/521. Bu rivâyet sened açısından zayıftır; zira râvîlerden Zeyd b. el-Havârî, zayıftır..

Bunu **Tirmizî** rivâyet etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise sadece ilk cümle vardır, ilâve cümle yoktur.

٢٠٩٩ــ (ط د ــ سهل بن سعد رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ثنتان لا تُردّان – أو قلّما تُردّان – عنْد النّداء ، وعند البَأس ، حين يُلحم بعضُهم بعضا» .

وفي رواية قال : « وتَحْتَ المطر» هذه رواية أبي داود .

وفي رواية الموطأ قال : « سَاعتان تُفتح لَهُما أبوابُ السماء ، وقلَّ دَاعٍ تُردُّ عليه دَعْوتُه: حضْرَةُ النداء للصلاة ، والصّفُ في سبيل الله».

2.099- Sehl b. Sa'd anlatıyor:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İki yerde duâ, reddedilmez -veya çok az reddedilir-; **ezan okunurken yapılan duâ ile savaşta askerler birbirine girdiği sırada yapılan duâ."**[30]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Ebû Davud**'undur. Onun başka bir rivâyetinde; **"Yağmur altında yapılan duâ"** cümlesi de yer alır.

Muvatta'nın rivâyetinde ise, Sehl şöyle dedi.

"İki zaman dilimi için gök kapıları açılır ve o sırada duâ edenlerden çok azının duâsı reddedilir: Biri namaz için ezan okunurken, diğeri de Allah yolunda (kâfirlere karşı) **saf bağlamışken."**

İZAH

Burada da duânın kabûlüne uygun olan zaman dilimlerinden birkaçına işaret edilmektedir. Bunlardan biri, ezan zamanıdır. O sırada Allah'ın birliği ve yüceliği yüksek sesle bütün âleme ilan

---

30 **Muvatta**, Salât, 1/7; **Ebû Davud**, Cihâd, 41/2540. Sened açısından zayıf bir hadîstir.

edilmekte, şeytan da bu sesle korkup kaçmaktadır. İşte böyle bir zamanda yapılan duânın kabûlü ümit edilir.

Diğeri de Allah'ın adını yüceltmek için düşmana karşı savaşa tutuşulduğu, can pazarının kızıştığı zamandır. Bu sırada da yüreklerden Allah'ın adını yüceltmek arzusu taşmakta ve can hayliyle Allah'tan başka sığınacak bir gücün olmadığı hâlet-i rûhiyesi insana hükmetmektedir.

Bazı rivâyetlerde **"savaş esnasında"** yerine zikredilen **"yağmur altında"** cümlesi ise; yağan yağmurla ilâhî rahmetin inmesi arasında kurulan paralellikle izah edilir.[31]

٢١٠٠ــ (ت ــ عمرو بن عبسة رضي الله عنه) أَنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يقول: « **أَقْرَبُ مَا يَكُونُ العبدُ من ربِّه في سُجُودِه، وإذا قَامَ يُصَلِّي في ثُلُثِ اللَّيْلِ الآخِرِ ، فإن استطَعْتَ أَن تكُونَ مِمَّنِ يَذكُرُ الله في تلْكَ السَّاعَة فَكُنْ**».

وفي رواية الترمذي : « **أَقرَبُ ما يكونُ العبدُ من الرَّبِّ في جوفِ الليلِ الآخِرِ ، فإن استطَعتَ**... الحديث».

2.100- Amr b. Abese, Rasûlullahın (as.) şöyle söylediğini işitti: **"Kulun, Rabbine en yakın olduğu zaman, secde zamanı ile gecenin son üçte birinde kıldığı namaz anıdır. Eğer o esnada Allah'ı zikredenlerden olmaya gücün yeterse, ol!"**[32]

RİVÂYETLER:

Tirmizî'nin bir rivâyeti şöyledir:

"Kulun, Rabbine en yakın olduğu zaman, gecenin son saatleridir. Eğer gücün yeterse..." Sonra hadîs aynen yukarıdaki gibi devam eder.

---

[31] Bkz., **Avnu'l- Ma'bûd**, VII, 214; **Evcezu'l-Mesâlik**, II, 19.

[32] **Tirmizî**, Daavât, 119/3579.

٢١٠١ـ (م د س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «أَقْرَبُ ما يكونُ العبدُ من رَبِّه عزَّ وجَلَّ وَهُو سَاجِدٌ ، فأكثِرُوا الدُّعاء». أخرجه مسلم، وأبو داود، والنسائي.

2.101- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secdede bulunduğu zamandır; binâenaleyh o esnada çok duâ edin!"[33]

٢١٠٢ـ (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « مَن سَرَّهُ أنْ يَستجيبَ اللهُ له عند الشَّدائد والكُرَب فَلْيُكثِرِ الدُّعَاءَ في الرَّخَاء».أخرجه الترمذي.

2.102- Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Belâ ve sıkıntı zamanlarındaki duâsını Allah'ın kabul etmesini isteyen, rahat zamanlarda çok duâ etsin!"[34]

٢١٠٣ـ (ت د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «ثلاثَةٌ لا تُرَدُّ دَعْوَتُهم : الصَّائمُ حينَ يُفْطِرُ ، والإمَامُ العادلُ ، ودعوةُ المَظْلُوم ، يَرْفَعُها اللهُ فوقَ الغمَام، وتُفْتَحُ لها أَبْوَابُ السماء ، ويقول الرَّبُّ : وعِزَّتِي لأنصُرَنَّكَ ولو بَعدَ حِينٍ».

وفي رواية : « ثَلاثُ دَعَوات مُسْتَجَابَاتٌ ، لا شَكَّ في إجابَتِهِنَّ : دَعوةُ المظلوم ، ودَعوةُ المُسَافِرِ، ودَعوةُ الوَالد على الولد».أخرجه الترمذي، وأخرج أبو داود الثانية ، وقال: « دَعْوَةُ الوالد، ودعوةُ المسافر ، ودعوةُ المظلوم».

2.103- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

---

33 **Müslim**, Salât, 42/215; **Ebû Davud**, Salât, 52/875; **Nesaî**, Tatbîk, 78.

34 **Tirmizî**, Daavât, 9/3382.

Rasulullah (as.) şöyle buyurdu:

"Üç kişinin duâsı reddedilmez: İftar anında oruçlunun, âdil yöneticinin ve mazlumun duâsı. Allah bu duâları, bulutların üstüne çıkarır, bunlar için gök kapıları açılır ve Yüce Allah şöyle buyurur:

"İzzetime yemin olsun ki, er geç sana mutlaka yardım edeceğim."[35]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şöyle buyurulur:

"Üç kişinin duâsı kabul edilir, onların kabul edileceğinde hiç şüphe yoktur: Mazlumun duâsı, misafirin duâsı ve babanın çocuğuna duâsı."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İkincisini **Ebû Davud** tahric etti. **Ebû Davud**'un rivâyetinde ibare; **"Babanın duâsı, misafirin duâsı ve mazlumun duâsı"** şeklindedir.

İZAH

"İftar zamanı"; ibâdetin tamamlandığı, manevî hazzın ve ruhî sekînetin doruğa ulaştığı, tazarru ve niyâz için en uygun zamanlardan biridir.

"Adâlet"; Allah'ın en çok değer verdiği şeydir ve bu kelime, esmâ-i hüsnâdandır. Bu itibarla, gücü olduğu halde, Allah'ın en çok sevdiği **"adâlet"**e uygun davranan yöneticinin duâsı reddedilmez.

"Zulme uğrayan insanın duâsının reddedilmemesi" hususu da, yine adâletle ilgili olmalıdır. Allah'ın en çok değer verdiği şey adâletse, en çok kızdığı da zulümdür. Bu itibarla mazlumun duâsı da reddolunmaz.

"Misafir"; çaresiz, güçsüz, dayanaksız insandır. O'nun Allah'tan başka hâmisi yoktur. Bu itibarla onun duâsı, Allah'a tam bir teslimiyeti ifâde eder. Bu ifâde, insan ilişkileri açısından da dikkate değer görülmelidir.

---

[35] **Tirmizî**, Daavât, 129/3598; Sıfatu'l-Cennet, 2/2526; Birr, 7/1905; **Ebû Davud**, Salât, 364/1536.

"Baba" da, çocuk üzerinde en çok hakkı olanlardan biridir. Burada annenin zikredilmemiş olması, onun dışlandığı anlamına gelmez. Çünkü annenin çocuk üzerindeki hakkı babadan daha fazladır. Babanın duâsı makbul olursa, daha çok hak sahibi olan annenin duâsı öncelikle kabûle şayan olmalıdır.

Buradaki **"duâ"** lafzından; sadece lehte yapılan duâyı değil, aleyhte yapılan bedduâyı da anlamak gerekir.

"Er veya geç" ifâdesi; duânın, anında kabûlünün şart olmadığını gösterir. Bu da Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirilmelidir. Çünkü insanların duyguları değişkendir; bugün mahvını temenni ettiği birinin, yarın refahını dileyebilir. Netice olarak Allah; kimsenin hakkını zâyi etmez, aradan uzun zaman geçse bile duâsını da reddetmez. Çünkü o halîmdir; kullarını hemen cezalandırmaz; tövbe etmeleri, hakkını gasp ettiği insanı razı etmeleri ve zulümden dönmeleri için mühlet verir. Yüce Allah, zâlime mühlet verir, ama onu asla ihmal etmez.

٢١٠٤ــ (ت د ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**مَا مِنْ دَعوةٍ أسرَعَ إجابَةً من دعوةِ غائبٍ لغَائبٍ**».أخرجه الترمذي .

وفي رواية أبي داود : « **إنَّ أسْرَعَ الدُّعَاءِ إجابة : دعوةُ غَائبٍ لغائبٍ**».

2.104- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Gâibin gâibe duâsından daha çabuk kabul edilecek duâ yoktur."[36]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Duânın en çabuk kabul edileni, gıyâben yapılanıdır."

---

[36] **Tirmizî**, Birr, 50/1980; **Ebû Davud**, 364/1535.

İZAH

"Gâibin gâibe duâsı"ndan maksat, huzurda bulunmayan, uzaktaki birine arkadan duâ etmektir.

Bu hadîsin senedinde bulunan **Abdurrahman b. Ziyâd el-İfrikî** zayıftır. Ancak hadîsi, **Müslim**'in aşağıdaki rivâyeti te'yid etmektedir:

دعوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لأخيه بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجابَةٌ عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمادعالأخيه بِخَيْرٍ قال الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ به: آمين ولك بمثلٍ

"Bir müslümanın din kardeşine, gıyâbında yaptığı duâ makbûldür. Onun başında görevli bir melek durur ve din kardeşine hayır duâda bulununca, görevli melek; *'Âmîn! Sana da öyle olsun!'* der."[37]

٢١٠٥ـ (خ م ت د س ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بَعَثَ مُعَاذا إلى اليمن ، فقال : « **اتقِ دعوةَ المظلومِ ، فإنَّها لَيسَ بَيْنَها ، وبَين الله حِجَابٌ**». أخرجه الترمذي. هذا طَرَفٌ من حديث طويل قد أخرجه الجماعة إلا الموطأ ، وهو بطوله مذكور في كتاب الغزوات من حرف الغين، وقد أخرجه الترمذي بطوله ، وأخرج منه هذا الفصل .

2.105- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), Muâz'ı Yemen'e gönderirken şöyle dedi:

"Mazlumun duâsından sakın! Çünkü o duâ ile Allah arasında perde yoktur."[38]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

---

37 **Müslim**, Zikir, 23/88

38 **Buharî**, Mezâlim, 9; Zekât, 63; Meğâzî, 61; **Müslim**, İman, 7/29; **Ebû Davud**, Zekât, 4/1584;
Tirmizî, Birr, 68/2014; **Nesaî**, Zekât, 46.

Bu hadîs, **Muvatta** hariç diğer ana kaynakların rivâyet ettiği uzun bir hadîsin içinde de geçer. Bu uzun metin, Kitabu'l-Gazavât'ta gelecektir.

Tirmizî, hadîsi, o uzun metin halinde de rivâyet etmiş, bu kısa metni ise ayrıca tahric etmiştir.

الفصل الثاني

في هَيْئة الدَّاعِ

II - DUÂ EDENİN DIŞ GÖRÜNÜŞÜ

٢١٠٦ــ (د ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لا تَستُروا الجُدُرَ ، وَمَنْ نَظَرَ في كتاب أخيه بغير إذنه فإنما يَنْظُرُ في النَّارِ ، سَلُوا الله بِبُطُونِ أكُفِّكُمْ ولا تسألُوهُ بِظُهورِهَا ، فإذا فَرَغْتُمْ فَامسَحوا بها وجوهكم**». قال أبو داود: روي هذا الحديث من غير وجه عن محمد بن كعب، كُلُّها واهية، وهذا الطريق أمْثَلُها وهو ضَعيفٌ أيضا.

وفي رواية قال : « إنَّ المسألَةَ : أن تَرفَعَ يَدَيكَ حَذْوَ مَنكبَيْكَ أو نحوهما ، والاستغفارَ: أنْ تُشيرَ بإصبَعٍ واحِدَةٍ ، والابتهالَ : أنْ تَمُدَّ يَديكَ جَميعا». زاد في أخرى : « أن تَمُدَّ يَدَيكَ جَميعا ، ورَفَعَ يَدَيْه وَجَعلَ ظُهورهُمَا مِمَا يَلِي وَجهَهُ». أخرجه أبو داود .

2.106- Abdullah b. Abbas, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Duvarları, (kumaşlarla) **örtmeyin. Din kardeşinin mektubuna, onun izni olmadan bakan, ancak ateşe bakmış olur. Allah'tan avuçlarınızın dışı ile değil, içi ile isteyin. Duâyı bitirince de avuçlarınızı yüzünüze sürün."**[39]

---

[39] **Ebû Davud**, Vitir, 23/1485. Bu rivâyet de zayıftır.

RİVÂYETLER

Hadîsi tahric eden **Ebû Davud** dedi ki:

"Bu hadîs, Muhammed b. Kâ'b'dan[40] birçok senedle rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerin hepsi zayıftır. Bunların en üstünü bizim rivâyet ettiğimizdir, ama bu da zayıftır."

Diğer bir rivâyette ise **İbn Abbas** şöyle dedi:

"Duâda istemenin (edebi), ellerini omuzlarının hizasına veya onlara yakın bir şekilde kaldırmandır. İstiğfarın (edebi ise), bir parmağınla işaret etmendir. Yalvarıp yakarmanın (edebi de), ellerini iyice uzatmandır."[41]

Başka bir rivâyette de şu fazlalık vardır.

"Yalvarıp yakarmanın edebi, ellerini iyice uzatmandır" dedi ve ellerini, üstleri yüzü tarafına gelecek şekilde kaldırdı."[42]

İZAH

Hadîste üç ayrı konudan bahsedilmektedir. Bunları kısaca açıklamaya çalışalım:

1- Duvarları Kumaşla Kaplamak

İsrafa, gösterişe ve tekebbüre yol açtığı için yasaklanmıştır. Ancak bir kusurun, hoş olmayan bir görüntünün kapatılması veya sıcaktan - soğuktan korunmak gayesiyle perdelerin asılmasında elbette ki sakınca yoktur.

2- Başkasının mektubuna, kitabına bakmak

---

[40] **Ebû Hazma, Muhammed b. Kâ'b b. Süleym el-Kurazî el-Medenî**: ö. 108/726. Medîneli tâbiîlerdendir. İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve Enes b. Mâlik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden İbnu'l-Münkedir ve İbn Aclân rivâyet etmiştir. Önce **Kûfe**'de ikamet etmiş, sonra **Medîne**'ye göçmüştü. Sikadır. Geniş ilme sahip biriydi. Özellikle Kur'ânî ilimlerde mâhirdi. Güvenilir râvîlerdendi. Babası Kâ'b, Benû Kureyza esirlerindendi.

[41] **Ebû Davud**, Vitir, 23/1489.

[42] **Ebû Davud**, Vitir, 23/1490.

Böyle bir davranış, her şeyden önce ahlakî açıdan uygun değildir. Başka bir insanın sırlarını öğrenmeye çalışmak, mü'minin görevi değildir. Hatta dinimiz, tecessüsü bile yasaklanmıştır.

3- Duâ

Hadîsimize göre duâ eden insanın, ellerini, iç tarafları göğe doğru gelecek şekilde kaldırmalıdır; hatta elleri omuzları hizasına gelinceye kadar kaldırmalıdır. Duâ bitince de ellerini yüzüne sürmelidir.

"Yalvarıp yakarmak" diye tercüme ettiğimiz الإبتهال ; *"el-İbtihâl"* kelimesi; istemekte ısrar ve mübâlağa anlamına gelir. Daha çok bir kötülüğü ve belâyı defetmek için yapılan duâdır. Bunun için de eller sırtı yukarı gelecek şekilde tutulur. Nitekim yağmur duâsında sünnet olan da budur.[43]

٢١٠٧— (خ — أنس بن مالك رضي الله عنه) «أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم رَفَعَ يَدَيْه حَتّى رَأَيتُ بَياضَ إبطَيْه». أخرجه البخاري .

2.107- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) koltuk altlarının beyazlığı görünecek derecede ellerini kaldırırdı."[44]

٢١٠٨— (د — مالك بن يسار السكوني رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا سَألتم الله عزّ وجلّ فَسَلُوهُ بِبُطُونِ أكُفِّكُمْ ، ولا تَسْألُوهُ بظهورها». أخرجه أبو داود.

2.108- Mâlik b. Yesâr es-Sekûnî'den[45] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[43] Bkz., **Avnu'l- Ma'bûd**, IV, 357; **İbn Hacer**, II, 601.

[44] **Buharî**, İstiska, 22; Daavât, 23.

[45] **Mâlik b. Yesâr es-Sekûnî el-Avfî el-Humsî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Humus**'a göçtü ve orada ikamet etti. Rivâyet ettiği bilinen bir hadîsi **Ebû Davud**'da yer almaktadır. Kendisinden Ebû Buhayra rivâyet etti.

"Allah'tan istediğiniz zaman avuçlarınızın içiyle isteyiniz, dışıyla istemeyiniz."[46]

İZAH

Duâda sünnete uygun görülen ölçü şudur:

Bir şeyin tahakkuku ve tahsili için istekte bulunulursa, avuç içleri göğe doğru bakacak şekilde duâ edilir. Ancak bir belânın ve kötülüğün defi için ise, ellerin sırtı yukarı gelecek şekilde duâ edilir.[47]

٢١٠٩ــ (د ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : « رَأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَدعُو هَكذَا ، بِبَاطِنِ كَفَّيهِ وَظاهِرِهِمَا». أخرجه أبو داود .

2.109- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Ben, Rasûlullah'ı (as.) şöylece avuçlarının içi ve dışıyla duâ ederken gördüm"[48]

٢١١٠ــ (ت ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رَفَعَ يَدَيْهِ في الدُّعَاءِ لم يَحُطَّهُمَا حتىَ يَمسح بِهِما وَجْهَهُ». أخرجه الترمذي. وفي أخرى له: لم يَرُدَّهما .

2.110- Hz. Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) duâda ellerini kaldırınca, yüzüne sürmeden indirmezdi."[49]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Rivâyette geçen "indirmezdi" kelimesi yerine başka bir rivâyette "geri çevirmezdi" ifadesi yer alır.

---

[46] **Ebû Davud**, Vitir, 23/1486.

[47] **İbn Hacer**, II, 601

[48] **Ebû Davud**, Vitir, 23/1487. Bu hadîsin râvîlerinden **Ömer b. Nebhân** zayıf biridir.

[49] **Tirmizî**, Daavât, 11/3386. Bu hadîsin râvîlerinden **Hammâd b. İsa el-Cühenî** de zayıftır. Bu yüzden **Tirmizî**, hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

٢١١١ـ (د س ـ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) قال: مَرَّ عَلَيَّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأنا أدْعُو، وأُشِيرُ بإصْبَعَيَّ فقال: «أَحِّدْ أَحِّدْ، وأشار بالسَّبَّابَة». أخرجه أبو داود، والنسائي.

2.111- Sa'd b. Ebî Vakkas şöyle dedi:

"Ben iki parmağımla işaret edip duâ ederken Rasûlullah (as.) yanıma geldi ve işaret parmağını göstererek;

"- Birle, birle!" dedi.[50]

İZAH

Buradaki duâdan maksat, muhtemelen tahiyyâttır. Tahiyyâtı okurken kelime-i şehâdet getirildiğinde işaret parmağını kaldırmaktır. Yoksa duâ ederken el yerine parmakları kaldırmak değildir.

Sa'd, teşehüdde her iki elinin de şehâdet parmağını kaldırmış, ama Hz. Peygamber ona sadece birini kaldırmasını emretmiştir.

٢١١٢ـ (ت س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) «أنَّ رَجلاً كانَ يَدعو بإصبَعَيْه، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أَحِّدْ أَحِّدْ». أخرجه الترمذي، والنسائي. وقال الترمذي: ومعنى هذا الحديث: إذَا أشارَ الرَّجُلُ بأصبعيه في الدُّعاء عند الشهادة فلا يشير إلا بإصبع واحدة.

2.112- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; bir adam iki parmağı ile (işaret ederek) duâ ediyordu. Rasûlullah (as.) ona;

"- Birle, birle!" buyurdu.[51]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Tirmizî dedi ki:

---

50 **Ebû Davud**, Vitir, 23/1499; **Nesaî**, Sehv, 37.

51 **Tirmizî**, Daavât, 105/3557; **Nesaî**, Sehv, 37.

"Bu hadîsin manası şudur: İnsan teşehhüddeki duâsında işarette bulunurken, sadece tek parmağı ile işaret etmelidir."

٢١١٣ــ (د ــ سهل بن سعد رضي الله عنه) قال : « ما رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم شاهراً يَدَيْه قطُّ يَدعُو على منبَره ، ولا على غَيْره ، ولكن رأيْتُهُ يقول هكذا : وأشارَ بالسَّبابَة ، وَعقَدَ بالإبهام الوسطى».أخرجه أبو داود .

2.113- Sehl b. Sa'd:

"Ben Rasûlullah'ı (as.) ne minberde ve ne de başka bir yerde ellerini uzatarak duâ ettiğini görmedim. Ama O'nu şöyle gördüm" dedi ve işaret parmağını kaldırıp baş ve orta parmağını kapadı."[52]

İZAH

Bu hadîs zayıftır. Sebebi de râvîlerden **Abdurrahman b. Muâviye**'nin hafızasının kötü olmasıdır.

Rasûlullah'ın (as.) duâ esnasında ellerini kaldırdığına dair pek çok sahih rivâyet vardır. Bununla birlikte **Sehl**'in hadîsteki son cümlesine bakacak olursak, muhtemelen onun maksadı **Kade**'de teşehhüd esnasında sadece işaret parmağının kaldırılmasıdır.

Ancak tevhîdi çağrıştıran sağ elin işaret parmağını kaldırarak duâ etmek de mümkündür. Bununla birlikte doğru olanı, ellerin açılarak duâ edilmesidir.

٢١١٤ــ (د ــ السائب بن يزيد رضي الله عنهما) عن أبيه : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا دَعَا فَرفَعَ يَدَيْه مَسَحَ وَجهَهُ بِيَديه». أخرجه أبو داود .

2.114- es-Sâib b. Yezid, babasından rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) duâ ederken ellerini kaldırır, sonra da ellerini yüzüne sürerdi."[53]

---

[52] **Ebû Davûd**, Salât, 222/1105.

[53] **Ebû Davûd**, Vitir, 23/1492. Bu hadîsin râvîlerinden **Abdullah b. Lehyea** zayıf biridir.

٢١١٥ـ (ط ـ عبد الله بن دينار رحمه الله) قال : « رَآني عبدُ الله بنُ عُمَرَ ، وأنا أَدعُو وأُشيرُ بإصبعَيْن ، إصْبَع منْ كلّ يَد فَنَهاني». أخرجه الموطأ .

2.115- Abdullah b. Dinar şöyle dedi:

"Abdullah b. Ömer, beni duâ ederken gördü; her iki elimden birer parmak kaldırarak işaretle duâ ediyordum. Beni bundan men etti."[54]

İZAH

Duâda edebe uygun olan, ellerin açılarak duâ edilmesidir. Şâyet parmak göğe doğru kaldırılarak duâ edilecekse, o zaman sadece sağ elin işaret parmağı kaldırılmalıdır. Çünkü tevhide uygun olan davranış budur.

٢١١٦ـ (ت د س ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : «رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَعقدُ التَّسبيحَ». أخرجه الترمذي ، وأبو داود ، والنسائي .

وزاد أبو داود في رواية : « بيمينه».

2.116- Abdullah b. Amr b. el- Âs şöyle dedi:

"Rasûlullah'ı (as.) tesbîh getirirken gördüm."[55]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî, Ebû Davûd** ve **Nesaî** tahric etti. **Ebû Davud;** "sağ eliyle" diye ilave etti.

İZAH

Buradaki ***"tesbîh"***den maksat, ***"Subhânellâh"*** gibi zikir lafızlarının söylenmesidir.

Ebû Davûd'un ilâvesinden anlaşıldığına göre Resûlullah (as.) sağ elinin parmaklarıyla tesbîh getirirdi. Parmakların da tesbîh çekildiğine şahitlik edecekleri varsayımıyla bu şekilde tesbîhi bazıları

---

54 **Muvatta**, Kuran, 9/37.

55 **Tirmizî**, Daavât, 72/3486; **Ebû Davud**, Vitir, 24/1502; **Nesaî**, Sehv, 97.

daha güzel bulur. Tesbîh taneleriyle veya hafızadan tesbîh çekilmesinde de hiçbir mahzur söz konusu değildir.

٢١١٧ــ (عروة بن الزبير رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يُشيرُ بإصبَعه إذا دَعَا ولا يُحرِّكها». أخرجه ...

2.117- Urve b. ez-Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), duâ ederken parmağı ile işaret eder, onu hareket ettirmezdi."[56]

İZAH

Ebû Davud, hadîsin devamında Abdullah b. Zübeyr'den naklen bunun Kade'de olduğuna işaret eder.

٢١١٨ــ (ت د ــ سلمان الفارسي رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ ، يَستحي من عبده إذا رَفَعَ إليه يديه أنْ يَرُدَّهُما صِفْراً خَائِبَتَيْنِ».

أخرجه الترمذي ، وأبو داود ، إلا أن أبا داود لم يذكر « خائبتين».

2.118- Selman el-Fârisî, Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ediyor:

"Şüphesiz ki Rabbiniz, hayâ ve kerem sahibidir. Kulu O'na elini kaldırdığında, onları boş ve mahrum olarak geri çevirmekten hayâ eder."[57]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti. Yalnız **Ebû Davud**'un rivâyetinde "**mahrum**" ifadesi yer almaz.

---

[56] **İbnu'l-Esîr** hadîsin kaynağını vermemektedir. Ancak hadîs, **Ebû Davud**, Salât, 180/989'dadır.

[57] **Tirmizî**, Daavât, 105/3556; **Ebû Davûd**, Vitir, 23/1488.

٢١١٩ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:
«ادْعوا اللهَ وأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بالإجَابَة ، واعلموا أنّ الله لا يَسْتَجِيبُ دُعَاء من قَلْبٍ غَافِلٍ لاهٍ»
أخرجه الترمذي.

2.119- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Kesin olarak kabul edecek inancıyla Allah'a duâ ediniz! Biliniz ki Allah, gâfil ve laubali bir kalpten çıkan duâyı kabul etmez.[58]

İZAH

Duâ esnasında insan, duâsının kabûlüne hak kazanacak bir durumda olmalıdır. Bunun için öncelikle marûfu yapıp münkerden kaçınmalıdır. Sonra ihlâs, kalp huzuru, mübarek zamanları ve mekânları fırsat bilmek, secde hâli gibi uygun ortamları seçmek gerekir. Yüce Mevlâ'nın kereminin sonsuz olduğu, kendisini asla boynu bükük bırakmayacağı inancı ve güveni de duyulmalıdır.

---

[58] **Tirmizî**, Daavât, 66/3479. Hadîsin râvîlerinden **Salih b. Beşîr el-Mürrî** zayıftır.

الفصل الثالث
في كيفية الدعاء

III- DUÂNIN NASIL YAPILACAĞI

٢١٢٠ـ (ت د س ـ فضالة بن عبيد رضي الله عنه) قال: سَمِعَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم رَجُلا يَدْعُو في صلاته، فَلم يُصَلِّ على النبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: «**عَجِلَ هَذا**» ثُمَّ دَعَاهُ فقال له – أو لغيره – : « **إذا صَلَّى أَحَدُكمْ فَلْيَبْدَأْ بتحميد الله والثَّنَاء عليه، ثُمَّ لِيُصَلِّ على النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، ثُمَّ لْيَدعُ بعدُ مَا شَاءَ**».

وفي رواية قال : بَيْنَمَا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قاعدٌ ، إذْ دَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فقال : اللَّهُمَّ اغْفِر لي وارحَمْني ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **عَجِلْتَ أَيُّها المُصَلِّي ، إذا صَلَّيْتَ فَقَعَدتَ فَاحْمَد الله بمَا هو أهْلُهُ ، وَصَلِّ عَليَّ ، ثم ادْعُهُ** ، قال : ثم صَلَّى رَجُلٌ آخرُ بعد ذلك ، فَحَمِدَ الله، وصلَّى على النبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال له النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **أَيُّهَا المُصَلِّي ، ادعُ اللهَ تُجَبْ**». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود : أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلا يَدْعُو في صَلاته ، لم يُمَجِّد اللهَ ، ولم يُصَلِّ على النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **عَجِلَ هذا** ، ثم دَعَاهُ ، فقال له – أو لغيره – : **إذا صَلَّى أَحَدُكمْ فَلْيَبْدَأْ بتَحْميد رَبِّه ، والثَّناءِ عليه ، ويُصَلِّي على النبيِّ صلى الله عليه وسلم ثم يَدعُو بَعدُ ما شاءَ**».

وفي رواية النسائي مثل رواية أَبي داود، وفيه: فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**عَجِلَ هذا المُصَلِّي**، ثم عَلَّمَهُمْ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، ثم سَمِعَ رجلا يُصَلِّي ، فَمَجَّدَ الله وحَمِدَهُ، وصلى على النبيِّ صلى الله عليه وسلم، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **ادعُ تُجَبْ ، سَلْ تُعْطَ**».

2.120- Fedâle b. Ubeyd anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), bir adamın namazda Peygamber'e salât-selâm getirmeden duâ ettiğini gördü ve;

"- Bu adam acele etti" dedi. Sonra adamı çağırıp kendisine -veya bir başkasına- buyurdu ki:

"- Sizden biri namazını kılınca, Allah'a hamd ve senâ ederek (duâya) **başlasın. Sonra Peygamber'e salât ve selâm getirsin. Sonra da istediği şekilde duâ etsin!"**[59]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Fedâle şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) otururken, birden adamın biri mescide girip namaz kıldı, sonra;

"Ya Rabbi bana mağfiret eyle, bana merhamet et!" diye duâ etti. Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Acele ettin, ey namaz kılan adam! Namazını kılıp da oturduğunda, önce Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd et, sonra bana salavât getir, sonra duâ et!"

Râvî der ki:

"Sonra başka biri gelip namaz kıldı; sadece Allah'a hamd etti ve Hz. Peygamber'e salavât getirdi. Rasûlullah (as.) ona:

"- Ey namaz kılan adam; Allah'a duâ et, kabul edilir" dedi.

Bu rivâyetler **Tirmizî'**nindir.

Ebû Davud'un rivâyetine göre; Rasûlullah (as.), bir adamın Allah'a senâ etmeden ve Peygamber'e salavât getirmeden duâ ettiğini işitti;

"Bu adam acele etti" buyurdu. Sonra onu çağırıp kendisine -veya başka birine- şöyle söyledi:

"- Sizden biri namaz kıldığında, Rabbine hamd ve senâ, Peygamber'e de salavât getirerek duâya başlasın, sonra dilediği şekilde duâ etsin!"

Nesaî'nin rivâyeti de **Ebû Davûd**'un rivâyeti gibidir. Ancak orada Rasûlullah'ın (as.);

---

59 **Ebû Davud**, Vitir, 23/1481; **Tirmizî**, Daavât, 65/3476-77; **Nesaî**, Sehv, 48.

"Şu namaz kılan adam acele etti" dediği, sonra onlara duâ âdâbını öğrettiği, sonra bir başka adamın namaz kılıp sadece Allah'a hamd ve senâ, Hz. Peygamber'e salavâtla yetindiğini işittiği ve ona;

"- Duâ et, kabul edilir; iste verilir" dediği yer alır.

İZAH

Hadîste **"veya başka birine"** şeklindeki tereddütlü ifâde râvîye aittir, onun şüphesidir.

Hadîse göre duâya, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salavât getirerek başlamak gerekir. Bu, duânın kabûlü için gerekli ve lüzumludur.

Tirmizî'nin ikinci rivâyeti, söz konusu duânın namazı bitirdikten sonra yapıldığına delâlet etmekte, ancak diğer rivâyetler ise namazda yapıldığını belirtmektedir. Her ne kadar bu rivâyetlerde, namazdan sonraki duâ manasını tazammun ettiği, ancak ihtisar gayesiyle bunu belirtmeye gerek görülmediği düşünülebilirse de namaz esnasında tahiyyât ve salli-bâri'den sonra arzu edilen bir duânın yapılması câizdir.

٢١٢١ــ (ت ــ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**الدُّعاء مَوْقُوفٌ بَينَ السَّماء والأرض ، لا يَصعَدُ حتى يُصلَّى عَلَيَّ ، فلا تَجْعَلُوني كَغُمْرِ الرَّاكِبِ، صَلوا عَلَيَّ، أوَّلَ الدُّعاءِ ، وأوسَطَهُ ، وآخِرَهُ**». هذه الرواية ذكرها رزين.
وأخرجه الترمذي موقوفا على عمر وقال في آخره: «حتى تُصَلِّيَ على نبيِّكَ صلى الله عليه وسلم».

2.121- Hz. Ömer, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Duâ, yerle gök arasında muallakta durur; bana salavât getirmedikçe Allah'a yükselmez. Beni, bir süvarinin matarası yerine koymayın. Duânın başında, ortasında ve sonunda bana salavât getirin."[60]

---

[60] **Tirmizî**, Salât, 352/486.

İZAH

Hadîsi bu şekliyle **Rezîn** rivâyet etmiştir. Ama aynı hadîsi **Tirmizî, Hz. Ömer**'den mevkûf olarak rivâyet eder. Bununla birlikte **Tirmizî**'nin rivâyeti hükmen merfû kabul edilir.Yalnız **Timizî**'nin rivâyetinde hadîs; **"Peygamber'ine salavât getirmedikçe duâ Allah'a yükselmez"** cümlesiyle son bulur.

Duâya Allah'a hamdden sonra Rasûlullah'a (as.) salavât getirerek başlamak ve bitirirken de buna uymak gerekir. Bu, duânın adâbına ve kabûlüne uygun bir vesiledir.

"Süvarinin matarası" ifâdesi bir teşbihtir, maksat şudur: Yolculuğa hazırlanan biri, bütün eşyasını yükledikten sonra, belki işe yarar diye son olarak matarasını da alır. Buradaki matara, eşyaların en önemsiz olanıdır. İşte Hz. Peygamber, kendisine okunacak olan salât ve selâmın, matara gibi değersiz görülmemesi gerektiğini, aksine kıymet verilmesi icab ettiğini ifâde buyuruyor.

٢١٢٢ـ (ت ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال: كنتُ أُصَلِّي والنبيُّ صلى الله عليه وسلم وأبو بكرٍ، وعمرُ معه، فلما جلستُ بَدَأْتُ بالثَّناء على الله، ثم الصلاة على النبيِّ صلى الله عليه وسلم ثم دعوتُ لنفسي فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: «**سَلْ تُعْطَهْ سَلْ تُعْطَهْ**». أخرجه الترمذي.

2.122- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le birlikte otururken, ben namaz kılıyordum. (Namazı bitirip) oturunca; önce Allah'a senâ ettim, sonra Hz. Peygamber'e salavât getirdim, sonra da kendim için duâ ettim. Hz. Peygâmber bana;

"- İste; istediğin sana verilir. İste sana verilir" buyurdu.[61]

٢١٢٣ـ (ت ــ **أُبَيّ بن كعب** رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ إذا ذكر أحدا فدَعا له ، بَدَأَ بنفسه» أخرجه الترمذي .

---

[61] **Tirmizî**, Cuma, 64/593.

2.123- Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), birini anınca, ona duâ eder, ama önce kendi şahsıyla söze başlardı."[62]

İZAH

Müslim'de **Hz. Musa** ve **Hızır** kıssasından bahseden uzun bir hadîste; "Rasûlullah (as.) Peygamberlerden birine duâ edeceği zaman, kendi şahsıyla söze başlardı" denir.[63]

Ancak bu husus, Hz. Peygamber'in her zaman uyguladığı bir prensibi değildi. Kendini hiç söz konusu etmeden pek çok kişiye duâ ettiği de sabittir. Meselâ **Hz. Musa** için[64] , **Hz. Lût** için[65], **Hacer** vâlidemiz için[66], **İbn Abbas** için[67] ve **Hassân b. Sâbit** için duâ ettiği[68], ancak bu duâların hiç birinde kendisinden söz etmediği sahih rivâyetlerle sabittir.[69]

٢١٢٤ــ (د ــ أبو مصبح المقرائي رحمه الله) قال: « كُنَّا نَجلسُ إلى أبي زُهيرِ النُّمَيريّ - وكان من الصحابة - فيُحَدِّثُ أحسنَ الحديث ، فإذا دَعا الرجلُ منا بدُعاءٍ قال: اخْتِمْهُ بآمين ، فَإِنَّ آمين مثلُ الطَّابَعِ على الصَّحيفَةِ ، قال أبو زُهير : أُخبِرُكم عن ذلك : خَرَجنا مع رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ذاتَ لَيْلَة ، فَأَتينا على رجلٍ قد أَلَحَّ في المسألة ، فوقفَ رسولُ الله يَستَمِعُ منه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أوجَبَ إنْ ختَمَ**، فقال رجل من القوم : بأيِ شيءٍ يَختِمُ يا رسولَ الله؟ قال: **بِآمين، فإنَّهُ إن خَتَمَ بآمين فقد أوجَبَ** ، فانصرفَ

---

62 **Tirmizî**, Daavât, 10/3385

63 **Müslim**, Fedâil, 46/172

64 **Buharî**, Edeb, 53; Enbiyâ, 27.

65 **Buharî**, Enbiyâ, 11.

66 **Buharî**, Müsakat, 15

67 **Buharî**, Vudû, 10

68 **Buharî**, Salât, 68

69 Diğer örnekler için bkz., **Buharî**, Edeb, 22; Şehâdât, 11; Menâkıbu'l-Ensâr, 45; **Ebû Davud**, Libas, 29; **İbn Mâce**, Mukaddime, 11; Duâ, 6.

الرجلُ الذي سأل النبيَّ صلى الله عليه وسلم فأتى الرجل فقال : **يا فلان ، اختم بآمين وأبْشِرْ**». أخرجه أبو داود .

2.124- Ebû Musabbih el-Mukrâî[70] anlatıyor:

"Ebû Züheyr en-Nümeyrî'nin[71] meclisinde bulunuyorduk. Ebû Züheyr, sahâbedendi, en güzel hadîsleri rivâyet ediyordu. Bizden biri duâ edince ona;

"- Duânı *'âmîn!'*le bitir, çünkü *'âmîn!'* yazıdaki mühür gibidir" dedi. Sonra şöyle devam etti:

"- Ben size bunun hikâyesini anlatayım:

Bir gece Rasûlullah'la (as.) birlikte dışarı çıkmıştık. Yolda çok ısrarla isteyen, duâ eden birine rastladık. Hz. Peygamber, onu dinlemek üzere durakladı, sonra buyurdu ki:

"- Şayet duâsını mühürlerse, ona (dileğinin verilmesi) **vacip olur."**

İçimizden biri;

"- Ne ile mühürlerse, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu.

"- *Âmîn*'le! Eğer duâsını *'âmîn'*le tamamlarsa, ona (dileğinin verilmesi) **vâcip olur."**

Bunun üzerine Hz. Peygamber'e soruyu soran zât, ayrılıp adamın yanına gitti ve ona;

"- Ey falancı, duânı *'âmîn!'*le tamamla; sana müjdeler olsun!" dedi.[72]

---

[70] **Ebû Musabbih el-Mukrâî er-Rûyânî el-Evzâî el-Humsî**: Humuslu sika tâbiîlerdendir. Sevbân ve Şeddâd b. Evs'ten rivâyeti vardır. Kendisinden Evzâî ve Harîz b. Osman rivâyet etti. Künyesiyle ma'rûftur, ismi bilinmemektedir. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[71] **Ebû Züheyr en-Nümeyrî**: Sahabîdir. Künyesiyle meşhurdur, Ebû'l-Ezher diye de bilinmektedir. İsminin ne olduğu sabit değildir. Hz. Peygamber'den sonra **Şam**'da ikamet etti. Kendisinden Halid b. Ma'dân ve Kesîr b. Murre rivâyet etti. Üç hadîsi bilinmektedir.

[72] **Ebû Davud**, Salât, 172/938.

İZAH

Hadîslerde duâda ısrara teşvik edilmektedir. Kulluğa uygun düşen de budur. Müstağnî bir edâ ile duâ, kulluğa yakışmaz. Hiç kimse de Allah'ı, istenen şeyi vermeye mecbur edemez.

Bu hadîste, ayrıca duânın sonunda **"âmîn!"** denmesi tavsiye edilmektedir. İsteği pekiştiren bir lafız olan **"âmîn!"** kelimesi, duânın âdâbındandır ve müstahaptır.

٢١٢٥ــ (خ م ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**إذا دعا أحدُكم فليَعْزِم المسألة ، ولا يَقُل : اللّهُم إن شئْتَ فأعطني ، فإنَّ الله لا مُستَكْرِهَ له**». أخرجه البخاري، ومسلم .

2.125- Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Sizden biri duâ edince, azimle (kesin ve kararlı bir üslupla) **istesin;** ***'ya Rabbi istersen bana ver!'*** **demesin. Çünkü hiç kimse Allah'ı icbâr edemez."**[73]

٢١٢٦ــ (خ م ط ت د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلا يَقل: اللهم اغفر لي إن شئت، اللَّهُمَّ ارحمني إنْ شئْتَ، ولكن لِيَعْزِمِ المسألة، فإنَّ الله لا مُكرِهَ لَهُ**»

أخرجه الجماعة إلا النسائي. وفي رواية للبخاري قال : « **لا يَقُلْ أحَدُكُم : اللَّهمَّ اغفر لي إن شئْتَ، ارحمني إن شئْتَ، ارزُقني إن شئْتَ ، ولَيَعْزِم مَسَألَتَهُ ، إنَّهُ يَفْعلُ ما يَشاءُ ، لا مُكْرِهَ له**».

وفي رواية لمسلم : « **لا يَقُولَنَّ أحَدُكم : اللَّهمَّ اغْفر لي إن شئْتَ ، ارحَمني إنْ شئْتَ ، لِيَعْزِمَ في الدعاء ، فإنَّ الله صَانِعٌ ما شَاء ، لا مُكْرِهَ له**».

وفي أخرى له : « **إذا دَعَا أحَدُكم فَلا يَقُلْ : اللَّهمَّ اغفر لي إنْ شئْتَ ، ولكن ليعزم ، وليعَظِّم الرَّغبَة ، فإنَّ الله لا يَتعاظَمُهُ شيءٌ أعطاه**».

---

[73] **Buharî,** Daavât, 21; Tevhîd, 31; **Müslim,** Zikir, 3/7.

2.126- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden biri duâ ettiği zaman; ***'Ya Rabbi, dilersen beni affet! Ya Rabbi, dilersen bana merhamet eyle!'*** **demesin! Bilâkis azimle Allah'tan istesin! Çünkü hiç kimse Allah'ı icbar edemez."**[74]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Nesaî** hariç, Kütüb-ü Sitte rivâyet etmiştir.

Buharî'nin rivâyeti şöyledir:

"Sizden biri; ***'Ya Rabbi dilersen beni bağışla, dilersen merhamet et, dilersen rızık ver!'*** **demesin! İstediğini kararlı şekilde söylesin! Zira Yüce Allah, dilediği şeyi yapar ve hiç kimse O'nu icbâr edemez."**

Müslim'in rivâyeti de şöyledir:

"Sizden biri sakın; ***'Ya Rabbi dilersen beni bağışla, dilersen merhamet eyle!'*** **demesin! Duâda kararlı olsun! Çünkü Yüce Allah dilediğini yapar, kimse O'nu zorlayamaz."**

Müslim'in diğer rivâyeti de şöyledir:

"Sizden biri duâ ettiğinde; ***'Ya Rabbi, dilersen beni bağışla!'*** **demesin! Bilâkis kararlı olsun ve isteğini büyültsün! Çünkü yüce Allah'a, verdiği hiçbir şey büyük gelmez."**

İZAH

Müslim'in son rivâyeti Allah'tan büyük şeylerin istenmesini, basit basit taleplerde bulunulmamasını tavsiye etmektedir.

Rivâyetlerin hepsi, Allah'tan, mübâlağa ile istemeyi, duâda ısrarlı ve kararlı olmayı, tekrar tekrar dileğini arz etmeyi emretmektedir. **"İstersen ver, istemezsen verme!"** şeklindeki bir talep tarzı, Allah'a karşı uygun değildir. Çünkü Allah zaten isterse verecektir. Hiç kimse onu vermeye zorlayamaz. Bu ifâde, ancak zorlanabilecek kişiler hakkında kullanılabilir. Kaldı ki bu ifâdede bir minnetsizlik, tenezzül etmeme manası da vardır.

---

[74] **Buharî**, Daavât, 21; Tevhîd, 31; **Müslim**, Zikir, 3/8-9; **Muvatta**, Kur'ân, 8/28; **Tirmizî**, Daavât, 78/3497; **Ebû Davud**, Vitir, 23/1483.

Halbuki insan Rabbine duâ ederken, bütün gayretini göstermeli, kararlı ve ısrarlı olmalı, gerçekten muhtaç ve âciz kul olduğunu belirtmeli ve mutlaka duâsının kabul edileceği ümidi içinde olmalıdır.

٢١٢٧ـ (د ـ ابن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) قال: سمعني أبي، وأنا أقول: اللَّهُمَّ إني أسألُكَ الجنّةَ، ونَعيمَها، وبَهْجَتَها، وكذا وكذا، وأعوذُ بكَ من النار وسَلاسِلِها وأغْلالِها، وكذا وكذا، فقال لي: يا بُنيّ، سَمِعْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «سَيَكُونُ قَومٌ يعتدُونَ في الدُّعاء، فإيّاكَ أنْ تكُونَ منهم، إنّك إن أُعطيتَ الجَنّةَ أُعْطِيتَها وما فيها من الخير، وإنْ أُعذْتَ من النّار أُعذْتَ منها، وما فيها من الشّرّ». أخرجه أبو داود.

2.127- Sa'd b. Ebî Vakkas'ın oğlu anlatıyor:

Ben, şöyle duâ ediyordum:

"Ya Rabbi; senden cenneti, cennetin nimetlerini, güzelliğini ve şunları şunları isterim. Cehennemden, onun zincirlerinden, bukağılarından ve şunlardan şunlardan sana sığınırım!.."

Bunları duyan babam dedi ki:

"- Yavrucuğum! Ben, Rasûlullah'ın (as.); ***'duâda haddi aşan bir kavim gelecek'*** dediğini duydum. Sakın onlardan olma! Şâyet sana cennet verilecek olursa, şüphesiz ki içindeki hayırlarla birlikte verilecektir. Eğer cehennemden korunursan, şüphesiz ki ondaki kötülüklerden de korunacaksın."[75]

İZAH

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur:

ادْعوا رَبَّكم تَضَرُّعاً وخُفْيَةً إنّه لا يُحبُّ الْمُعْتَدين

"Rabbinize yalvara yalvara, gizlice duâ ediniz. Şüphesiz ki O, haddi aşanları sevmez."[76]

---

[75] **Ebu Davûd**, Vitir, 23/1480.

[76] Bakara, 186.

Âyet ve hadîste sözü edilen **"duâda haddi aşmak"**tan maksat; teferruattır. Yani istenilen şeyleri tek tek sayıp dökmek, âdeta listesini yapmaktır. Nitekim hadîste de buna işaret edilmektedir.

Bazı âlimler **"duâda haddi aşmayı";** kafiyeli sözler sıralamak, duâ ederken bağırıp çağırmak veya Allah'tan istenmesi câiz olmayan ve tabiat kanunlarına aykırı olan şeyleri istemek diye açıklarlar.

٢١٢٨ــ (د ــ ابن مغفل رضي الله عنه) «سَمِعَ ابنَهُ يقولُ : **اللّٰهُمَّ إني أسألُكَ القَصْرَ الأبْيَضَ عن يَمينِ الجَنَّة إذا دَخلتُها** فقال: أيْ بُنيَّ سَلِ اللّهَ الجَنّةَ، وتَعوَّذْ به من النارِ، فإني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **سَيكونُ في هذه الأمّة قومٌ يَعتَدُون في الطُّهور والدُّعاءِ**». أخرجه أبو داود.

2.128- İbn Muğaffel, oğlunun;

"Allah'ım; cennete girdiğim zaman senden cennetin sağ tarafında beyaz bir saray isterim" diye duâ ettiğini işitince, ona dedi ki:

"- Yavrucuğum; Allah'tan cenneti iste ve cehennemden de Allah'a sığın! Çünkü ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Bu ümmet içinde, temizlik ve duâda haddi aşan bir kavim gelecektir."[77]

İZAH

İbn Muğaffel'in adı **Abdullah,** oğlunun adı da **Yezid**'dir.

"Temizlikte haddi aşmak"tan maksat; israftır. Nitekim **Ebû Davud** bu hadîsi **"Abdestte israf"** bâb başlığı altında verdi. İslâm, bir disiplin dinidir. Her konuda ölçülü olmayı emreder. İtidal ve ölçülü olmak, insanın bütün davranışlarına egemen olmalıdır. Hiçbir konuda aşırılık hoş görülmez. İbadette de bu ölçüye uymak gerekir. Abdest veya gusül esnasında da ölçülü olmak, suyu israf etmeden gereği kadar kullanmak, hatta nehir kenarında iken dahi bu alışkanlığını korumak icabeder.

[77] **Ebû Davûd**, Tahâret, 45/96.

٢١٢٩ــ (خ م ت د ــ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) قال : « كُنَّا مَعَ رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفرٍ ، فجعَلَ النَّاسُ يَجْهَرُونَ بالتكبير، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أَيُّها النَّاسُ، إربَعوا على أنفسكم ، إنَّكُم لا تَدْعُونَ أصَمًّا ، ولا غائبا ، إنكم تَدْعُونَ سَميعا بَصيرا ، وهو مَعَكم، والذي تَدْعُونَهُ أَقْرَبُ إلى أحدكم من عُنُقِ راحلته ، قال أبو موسى : وأنَا خَلْفَهُ أقولُ : لا حَولَ ولا قُوَّةَ إلا بالله في نفسي، فقال: يا عَبدَ الله بْنَ قَيْسٍ ، ألا أدُلُّكَ على كَنْزٍ من كُنوزِ الجَنَّة؟ قُلْتُ : بَلى يا رسولَ الله ، قال : لا حولَ ولا قُوَّةَ إلا بالله». هذه رواية البخاري، ومسلم، ولهما رواية أخرى تجيء عند ذكر « لا حول ولا قُوة إلا بالله» في آخر كتاب الدُّعاء.

وفي رواية الترمذي قال : « كُنَّا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غَزاة ، فلما قَفَلْنا أشْرَفنا على المدينة، فَكَبَّرَ النَّاسُ تكبيرَة ورَفَعوا بها أصواتَهم ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : إنَّ رَبَّكُم ليس بأصَمَّ ، ولا غَائبٍ، هو بينكم ، وبينَ رؤوسِ رِحَالِكُمْ ، ثم قال : يا عبدَ الله بن قَيسٍ، ألا أُعلِّمُكَ كنزا من كُنوزِ الجنة ؟ لا حول ، ولا قوة إلا بالله».

وفي رواية أبي داود نحو من رواية الترمذي ، ومن رواية البخاري، ومسلم.

2.129- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte bir seferde idik. İnsanlar, (bir tepeye çıktıklarında) yüksek sesle tekbîr getiriyorlardı. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Ey insanlar! Yavaş olun; sizler sağır ve gâipte olan birine duâ etmiyorsunuz. Sizler her şeyi işiten ve görene ve daima sizinle beraber olana (Allah'a) **duâ ediyorsunuz. Sizin duâ ettiğiniz zât, size, devenizin yularından daha yakındır."**

Ebû Musa diyor ki:

"O sırada ben, Rasûlullah'ın (as.) arkasında idim ve içimden; *'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'* diyordum. Bana dönüp buyurdu ki:

"- Ya Abdullah b. Kays (Ebu Musa'l-Eş'arî); **sana cennet hazinelerinden birinin yolunu göstereyim mi?"**

"- Buyur, ey Allah'ın Rasûlü" dedim.

"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh, **de!"** buyurdu.[78]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buharî** ve **Müslim**'indir. Onların diğer bir rivâyeti de Kitabu'd-Duâ'nın son bölümünde 2436 nolu hadîste gelecektir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte bir gazâda idik. Dönüşte Medîne'yi görünce askerler yüksek sesle tekbîr getirdiler. Hz. Peygamber dedi ki:

"- Muhakkak ki Rabbiniz sağır ve gâipte değildir. O sizinle yükünüzün arasındadır."

Sonra bana dedi ki:

"- Ya Abdullah b. Kays! Sana cennetin hazinelerinden birinin yolunu göstereyim mi? O; ***Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah'*****dır."**

Ebû Davud'un rivâyeti de **Tirmizî**'nin rivâyetiyle **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyeti gibidir.

İZAH

"Lâ havle ve lâ kuvvete..." cümlesi; güç ve kuvvet sadece Allah'tadır, başka hiç kimsede kuvvet, kudret ve çare yoktur anlamına gelen bir zikir cümlesidir. Bu cümlenin, mübâlağa anlamında bir ifâdeyle cennetin yolunu gösteren bir pusula olarak zikredilmesi; onun, Allah'a tam bir teslimiyeti ifâde etmesinden ve Allah'tan başka hiçbir sultana boyun eğmediği itirafını kapsayan bir mana taşımasından dolayıdır.

Hadîste zikir ve tekbîrin duâ olarak isimlendirilmesi, hepsinin kulluk tezahürü olmasından dolayıdır.

٢١٣٠ــ (ت ــ معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال : سمع النبيُّ صلى الله عليه وسلم رجلا يَدْعُو يقول : « **اللّهمَّ إني أسأَلُكَ تَمام النِّعمَةِ** »، فقال : أيُّ شيءٍ تمامُ النِّعمةِ ؟ ، قال : « دعوةٌ دعوتُ بها أرجو بها الخيرَ »، قال : **فإنَّ تمام النِّعمَةِ : دُخُولَ الجنة ، والفوزَ من النارِ**

[78] **Buharî**, Daavât, 52, 69; Cihâd, 131; Megâzî, 39; Kader, 7; Tevhîd, 9; **Müslim**, Zikir, 13/44; **Tirmizî**, Daavât, 3/3374; 58/3461; **Ebû Davûd**, Salât, 361/1526-1528.

، وسَمِعَ رجلا يقول : يا ذا الجَلالِ والإكرَامِ ، فقال : **قد استُجيبَ لَكَ فَسَلْ** ، وسَمِعَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم رَجلا وهو يقول: « اللّهُمَّ إني أسألُكَ الصَّبْرَ» قال: « **سألتَ الله البَلاء ، فَسَلْهُ العَافيةَ**».أخرجه الترمذي.

2.130- Muâz b. Cebel anlatıyor:

Hz. Peygamber bir adamın;

"Ya Rabbi, senden nimetin tamamını istiyorum" şeklinde duâ ettiğini işitti. Ona;

"- Nimetin tamamı nedir?" diye sordu. Adam:

"- Bir duâdır; ben o duâ ile hayır ümit ediyorum" cevabını verince, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu.

"- Şüphesiz ki nimetin tamamı, cennete girmek ve cehennemden kurtulmaktır."

Sonra bir adamın;

"Yâ zâ'l-celâli ve'l- ikrâm" diye yalvardığını işitti, ona da;

"- Duân kabul edildi, iste!" buyurdu.

Bir başka adamın da;

"Ya Rabbi, senden sabır istiyorum" diye duâ ettiğini işitince, ona da;

"- Allah'tan belâ istedin! O'ndan âfiyet iste!" dedi.[79]

İZAH

"Yâ zâ'l-celâli..." cümlesi; ey azamet, ululuk ve ikram sahibi olan Rabbim anlamında bir tazarru ve niyaz cümlesidir.

Sabır isteyen kişiye, **"Allah'tan belâ istedin"** sözü, bir tertibe binâen söylenmiştir. Çünkü ancak belâya sabır gösterilir ve tertipte de önce belâ, sonra sabır gelir. Bu ifâde, belâ gelmeden önce sabır talebinin uygun olmadığı anlamına gelir; belâ geldikten sonra ise sabır talebi müstahaptır.

"Afiyet" lafzı, şüphesiz daha kapsamlıdır. Her konuda tam bir esenlik ve mutluluk manasını taşır.

---

[79] **Tirmizî**, Daavât, 94/3527

٢١٣١ــ (د ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَستحِبُّ الْجوَامِعَ من الدُّعاء ، ويَدَعُ مَا سوى ذلك». أخرجه أبو داود .

2.131- Hz. Âişe dedi ki:

"Rasûlullah (as.) kapsamlı olan duâları sever, bunun dışındakileri terk ederdi."[80]

İZAH

Kapsamlı duâdan maksat; dünyada da, âhirette de bütün hayırları ihtivâ etmesi, bütün kötülüklerden de sakındırmasıdır. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerek hadîs-i şeriflerde bu meâlde pek çok duâ örnekleri gösterilmiştir. Biz, herkesin bildiği bir tanesini hatırlatmakla yetiniyoruz.

رَبّنا آتنا في الدُّنيا حَسَنَةً وفي الآخرة حَسَنَةً وقناعذاب النّار

"Ey Rabbimiz; bize dünyada da güzellikler ver, âhirette güzellikler ver! Bizi cehennem azabından da koru!"[81]

٢١٣٢ــ (د ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ يُعْجِبُهُ أنْ يَدْعُوَ ثلاثا ويستغفرَ ثلاثا». أخرجه أبو داود .

2.132- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), duâyı ve istiğfarı üç defa tekrarlamayı severdi."[82]

İZAH

Buradaki tekrar ısrar manasındadır. Daha önce de geçtiği üzere, duâda ısrarlı olmak, onun kabûlüne vesiledir.

---

[80] **Ebû Davûd**, Vitir, 23/1482.

[81] Bakara, 201.

[82] **Ebû Davud**, Vitir, 26/1524

الفصل الرابع

في أحاديث متفرقة

IV - MÜTEFERRİK HADÎSLER

٢١٣٣ــ (خ م ط ت د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «يُستَجابُ لأحَدكم مَا لم يعجَلْ يقولُ: دَعوتُ رَبي، فلم يَستَجبْ لي».أخرجه الجماعة إلا النسائي.

وفي أخرى لمسلم قال: «لا يَزالُ يُستَجابُ للعَبْد مَا لَمْ يَدْعُ بإثم أو قَطيعة رَحم ما لم يستعجلْ، قيل : يا رَسول الله، ما الاستعجال ؟ قال : يقول : قد دعوتُ ، وقد دَعوتُ فلم أرَ يستجيب لي ، فَيستَحسرُ عند ذلك ، ويَدَعُ الدعاء».

وفي رواية الترمذي قال: «ما من رجل يَدْعو الله بدُعاء إلا استُجيبَ له فإمَّا أنْ يُعَجَّلَ له في الدنيا وإمَّا أنْ يُدَّخرَ له في الآخرة وإمَّا أنْ يُكَفَّرَ عنه من ذُنوبه بقَدْر مَا دَعا ما لَمْ يَدْعُ بإثمٍ أو قَطيعة رَحِمٍ أو يَستَعجلْ قالوا: يا رسولَ الله، وكيف يَستَعجلُ؟ قال: يقول: دَعوتُ رَبي فما استَجابَ لي».

وفي أخرى له قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « مَا منْ عَبد يَرفَعُ يَدَيْه حتى يَبدُوَ إبطُهُ يَسألُ الله مَسألَة، إلا آتاهُ الله إيَّاها مَا لَمْ يَعْجَلْ ، قالوا : يا رسولَ الله ، وكيفَ عَجَلَتُهُ؟ قال: يقول : قد سَألتُ وسألتُ فلم أُعْطَ شيئا».

2.133- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Rabbime duâ ettim ama kabul edilmedi diyerek acele etmedikçe, her birinizin duâsı kabul edilir."[83]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Nesaî** hariç, Kütüb-ü Sitte'nin tamamı rivâyet etmiştir.

---

[83] **Buharî**, Daavât, 22; **Müslim**, Zikir, 25/90; **Muvatta**, Kur'ân, 8/29; **Tirmizî**, Daavât, 12/3387; **Ebû Davud**, Vitir, 23/1484

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

"İnsan günah olan bir şey için ve sıla-i rahmi kesmek için duâ etmedikçe ve acele de etmedikçe duâsı kabul edilir."

Denildi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; acele etmek ne demektir?

"- İnsanın; *'duâ ettim, ettim ama kabul edildiğini görmedim'* diyerek usanması ve duâ etmeyi terk etmesidir."

Tirmizî'nin bir rivâyeti de şöyledir:

"Allah'a duâ eden herkesin duâsı kabul edilir. Bu kabul; ya istenen şeyin hemen verilmesiyle dünyada görülür, ya âhirete saklanır, ya da duâ ettiği miktarda günahının silinmesiyle olur. Ancak günah olan bir şeyi istememiş veya sıla-i rahmi kesmemiş veya acele etmemiş olmak kaydıyla..."

Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; insan nasıl acele edebilir ki?"

"- Rabbime duâ ettim, ama kabul etmedi diyerek."

Tirmizî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"İnsan, koltuk altları görününceye kadar ellerini kaldırır ve Allah'tan talepte bulunursa, acele etmediği müddetçe Allah onun isteğini mutlaka kendisine verir."

"- Onun acelesi nasıl olur, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler.

"- İstedim, istedim ama hiçbir şey verilmedi, diyerek" buyurdu.

İZAH

Hadîste neticesi hemen görülmese dahi duâyı terk etmemek gerektiği, neticede mutlaka bir şekilde kabul edileceği ifâde edilmektedir. Duâyı, aynı zamanda kulluğun bir tezahürü olarak kabul etmek gerekir. Bu itibarla terki uygun değildir.

Hadîste de ifâde edildiği üzere duânın kabul edildiği bazen dünyada anlaşılır. Bazen anlaşılmaz, ama yine de kabul edilmiş olabilir. Bu takdirde istenen şey ya âhirette verilecektir, ya da o miktarda günah silinecektir.

٢١٣٤ــ (د ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لا تَدْعوا على أنفسكم ، ولا تَدعوا على أولادكم ، ولا تَدْعوا على خَدَمكم ، ولا تَدْعوا على أموالكم، لا تُوافِقُوا من الله عزَّ وجلَ ساعةَ نَيْلٍ ، فيها عطاءٌ ، فَيَسْتَجِبَ لكم». أخرجه أبو داود .

2.134- Câbir b. Abdullah, Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ediyor.

"Kendinize bedduâ etmeyin, çocuklarınıza da bedduâ etmeyin! Hizmetçilerinize ve mallarınıza da bedduâ etmeyin! Çünkü bedduânız, Allah'ın duâları kabul ettiği bir saate tesadüf edebilir ve böylece bedduânız kabul edilir."[84]

٢١٣٥ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «لِيَسْأَلْ أَحَدكمْ ربَّهُ حَاجَتَهُ كُلَّهَا ، حتى يسألَ شِسْعَ نعله ، إذا انْقَطَعَ».

زاد في رواية عن ثابت البُنَاني مرسلا : « حتى يسأله المِلْحَ ، وحتى يسأله شِسْعَهُ إذا انْقَطَعَ».أخرجه الترمذي .

2.135- Enes b. Malik, Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ediyor:

"Ayakkabısının kopan bağına varıncaya kadar her biriniz bütün ihtiyacını Rabbinden istesin!"[85]

RİVÂYETLER

Bu hadîsin Sâbit el-Bünânî'den gelen mürsel bir rivâyetinde **"Tuzu bile Allah'tan istesin! Hatta ayakkabısının kopan bağını bile O'ndan istesin!"** ziyâdesi vardır. Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Daha önceki hadîslerde Allah'tan basit şeylerin istenmemesi, büyük ve kapsamlı şeylerin istenmesi emredilirken burada ayakkabı

---

84 **Ebû Davud**, Vitir, 30/1532.

85 **Tirmizî**, Daavât, 140/3612.

bağından bahsedilmesi bir tenakuz gibi görülebilir. Buradaki ifâde mübâlağa manasına hamledilmelidir. İnsanın bütün ihtiyacını Allah'a arz etmesi, kendini tam anlamıyla O'na teslim etmesi ve hiç kimseye yüz suyu dökmemesi manasındadır.

Hadîsteki **tuz** ve **ayakkabı bağı** örneklerine bakılırsa, onu duâ ile temine çalışmaktan ziyâde, sanki gerekli gayreti gösterdikten sonra neticeyi kuldan değil, Allah'tan beklemek anlamı çıkar. Buna göre insan, esbaba tevessül ederek üzerine düşeni yaptıktan sonra neticesini Allah'a havale eder.

Hadîsten, çalışarak elde edilen en basit şeyleri dahi Allah'ın bir lütfu ve ikramı olarak görmek manası da çıkarılır.

٢١٣٦ـ (ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **مَنْ لَمْ يَسْألِ الله يَغضَبْ عليه**». أخرجه الترمذي .

2.136- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.); **"Allah, kendisinden istemeyene gazap eder"** buyurdu.[86]

İZAH

Allah'ın gazap etmesi, duâ etmemekten, tekebbürden ve tenezzül etmemekten kaynaklandığı içindir. İnsanın, sanki Allah'a ihtiyacı olmadığı duygusunu taşımasından, her konuda kendi kendine yeteceği inancından dolayıdır. İşte bu duygu, Allah'ın gazabına yol açar.

٢١٣٧ـ (ت ــ **أبو مسعود البدري** رضي الله عنه) قال: قال رَسُولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**سَلُوا اللّهَ من فَضْلِه فإن الله يُحِبُّ أن يُسأَلَ، وَأَفْضَلُ العِبَادَةِ انْتِظَارُ الفَرَجِ**». أخرجه الترمذي.

2.137- Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Rasûlullah'tan (as.) şöyle rivâyet eder:

---

86 **Tirmizî**, Daavât, 2/3373.

"Allah'ın lütfundan isteyin! Muhakkak ki Allah, kendisinden istenmesini sever. İbadetin en faziletlisi de (sıkıntıdan) **kurtulmayı beklemektir."**[87]

İZAH

"Kurtuluşu beklemek"den maksat; sıkıntı, darlık ve belâdan, Allah'tan başkasına şikâyetçi olmamak, sabretmektir. Çünkü Allah'tan gelene sabır, Allah'ın takdirine ve hükmüne rıza göstermektir. Zaten başka çare de yoktur. Sabırsızlık, bağırıp-çağırmak, herkese şikâyette bulunmak Allah'ın takdirini değiştirmez.

İnsana yakışan, önceden bütün tedbirleri aldıktan, her çareye başvurduktan sonra, ortaya çıkan Allah'ın takdirini sabırla ve teslimiyetle karşılamaktır. Hadîste de ifâde edildiği üzere Allah'ın hükmüne rıza, en faziletli ibâdetlerdendir.

٢١٣٨ــ (د ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) أنَّ امرأة قالت لرسول الله صلى الله عليه وسلم: «صلِّ عليَّ ، وعلى زوجي ، فقال : **صَلَّى اللهُ عليكِ ، وعلى زوجِكِ**». أخرجه أبو داود.

2.138- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

Bir kadın, Rasûlullah'a (as.);

"- Bana ve kocama duâ et!" diye ricada bulunmuştu.

Hz. Peygamber (as.) de;

"- Allah sana ve kocana merhamet buyursun!" dedi.[88]

٢١٣٩ــ (م د ــ **أبو الدرداء** رضي الله عنه) أنَّهُ سَمِعَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**مَا من عبدٍ مسلمٍ يَدعُو لأخيه بظَهرِ الغيبِ إلا قال المَلَكُ : ولَكَ بمِثلٍ**». هذه رواية مسلم.

---

[87] **Tirmizî,** Daavât, 116/3571.

[88] **Ebû Davud,** Vitir, 31/1533.

وفي رواية أبي داود قال: «**إذَا دَعَا الرجُلُ لأخيه بظَهرِ الغَيب قالت الملائكة: آمين ولك بمثلٍ**».

وفي أخرى لمسلم : قال صَفوانُ بن عبد الله بن صفوان : « قَدِمْتُ الشامَ ، فأتيتُ أبا الدرداء في منزله ، فلم أجدْهُ ، ووجدتُ أمَّ الدَّرداء ، فقالت: أتريدُ الحجَّ العَامَ ؟ فقلتُ : نعم، قالت: فَادْعُ لنا بخَير، فإنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يقول : **دَعوَةُ المَرء المسلم لأخيه بظَهرِ الغَيْب مُستجَابَةٌ، عِندَ رَأسه مَلَكٌ مُوكَّلٌ ، كُلَّمَا دَعَا لأخيه بخير قال المَلَكُ المُوكَّلُ به: [آمين] وَلَكَ بمثْلٍ** . قال: فَخَرَجتُ إلى السوق فَلَقِيتُ أبا الدَّرْداء ، فقال لي مثلَ ذلك ، يَرويه عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم».

قال الحميديُّ : إنَّ خَلَفا الوَاسطيَّ جَعَلَ هذه الرواية في مُسنَد أُمّ الدَّرداء ، وقال: قال البَرْقَانيُّ: هذه أُمُّ الدَّرداء : هي الصُّغرى التي رَوَت هذا الحديث، وليس لها صُحبَةٌ، ولا سَمَاعٌ من النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، وإنما هو من مسند أبي الدرداء، وأمَّا أمُّ الدرداء الكبرى ، فلها صحبة ، وليس لها في كتَابَي البخاري، ومسلم حديث .

قال الحميديُّ: وقد أخرج مسلم مُتَّصلا بهذه الرواية التي ذكرناها إملاء عن أم الدرداء عن أبي الدرداء ليدل بذلك على أن هذه الرواية أيضا عنها عنه عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم، والله أعلم.

2.139- Ebû'd-Derdâ, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işitti:

"Din kardeşine gıyabında duâ eden müslümana, görevli bir melek; *'Bir o kadarı da senin için olsun'* der."[89]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Ebû Davûd'un rivâyeti şöyledir:

"Biri, din kardeşine arkasından duâ ettiğinde melekler; *'Âmîn! Bir misli de senin için olsun!'* derler."

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

---

[89] **Müslim**, Zikir, 23/86-88; **Ebû Davud**, Vitir, 32/1534.

"Safvan b. Abdullah b. Safvan[90] anlatıyor:

"Sûriye'ye gidip Ebû'd-Derdâ'nın evine varmıştım, ama kendisini evde bulamadım, hanımı Ümmü'd-Derdâ'yı buldum. Bana;

"- Bu sene hacca gidecek misin?" diye sordu.

"- Evet!" dedim. O zaman dedi ki:

"- Bizim için de hayır duâ et! Çünkü Rasûlullah (as.) şöyle diyordu:

"Mü'minin, din kardeşine gıyabında yaptığı duâ kabul edilir. Onun başında görevli bir melek vardır; kardeşine hayır duâ ettiği her seferinde görevli melek; *'Âmîn! Bir misli de senin için olsun!'* der."

Safvan der ki:

"Sonra sokağa çıktım, Ebû'd-Derdâ'ya rastladım. O da bana, Rasûlullah'tan (as.) naklen aynı şeyleri söyledi."

Humeydî der ki:

"Halef el-Vâsıtî[91], bu rivâyeti, Ümmü'd-Derdâ'nın müsned rivâyetleri arasına koydu. Berkanî şöyle dedi:

"Bu hadîsi rivâyet eden küçük Ümmü'd-Derdâ'dır, sahabî değildir, Hz. Peygamber'den hadîs dinlememiştir. Bu itibarla bu hadîs, ancak Ebû'd-Derdâ'nın müsnedidir. Büyük olan Ümmü'd-Derdâ'ya gelince, o sahabîdir, ama onun da **Sahîhayn**'da hadîsi yoktur."

Humeydî şöyle söyler:

---

[90] **Safvân b. Abdullah b. Safvân b. Ümeyye b. Halef el-Cumehî el-Kureşî el-Mekkî**: Meşhur tâbiîlerdendir. Müşriklerin reislerinden Ümeyye b. Halef'in torunun oğludur. Hz. Ali'yi, İbn Ömer'i ve Ebû'd-Derdâ'yı dinledi. Kendisinden Zührî ve Amr b. Dînâr rivâyet etti, ancak rivâyeti azdır. Ebû'd-Derdâ'nın kızı Derdâ ile evli idi. **Mekke**'de oturdu. Rivâyetleri **Müslim, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[91] **Ebû Muhammed, Halef b. Muhammed b. Ali el-Vâsıtî**: ö. 401/1010. Vasıtlı meşhur muhaddislerdendir. Hadîs tahsili için **Bağdat, Cürcan, Şam, Mısır, İran, İsfahan, Nisabur** ve **Herat**'ı dolaşarak buralardaki ulemadan ders aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra **Remle**'ye yerleşti ve oarada vefat etti. Bilinen üç eseri arasında en önemlisi *Etrâfu's-Sahîhayn* adlı kitabıdır.

"**Müslim** bu rivâyeti muttasıl olarak Ümmü'd-Derdâ'dan imlâ yoluyla aldığını göstererek tahric eder. Böylece bu rivâyetin de; Ümmü'd-Derdâ, Ebû'd-Derdâ, Rasûlullah (as.) zinciriyle geldiğini belirtir. Doğrusunu en iyi Allah bilir."

İZAH

Hadîste bir müslümana yapılan duânın kabul edileceği belirtilmektedir. Hadîsin zahirine göre; gıyabında duâ edilen kişinin tek bir fert olması ile bir cemâat olması veya bütün müslümanları içine almış olması fark etmez. Gıyâben yapılan duânın kabule daha yakın olması, bu duâda ihlâs ve samimiyetin bulunmasından ve meleklerin ona **"Âmîn!"** demesinden dolayıdır.

Burada meleklerin, duâ edene de aynı şeyleri temenni etmelerini göz önüne alan selef âlimlerinden bazıları, kendine duâ etmek istediklerinde, aynı duâyı din kardeşlerine yaparlardı. Çünkü bu, kabûle daha yakın olan, meleklere de **"Âmîn!"** dedirten ve aynı şeyleri duâ eden kişi için de temenni ettiren bir duâ çeşididir.

٢١٤٠ــ (ت ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم :

«مَنْ دَعَا على مَنْ ظَلَمَهُ فقد انتصرَ». أخرجه الترمذي .

2.140- Hz. Âişe, Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ediyor:

"Kendisine zulmedene bedduâ eden, ondan intikam almış olur."[92]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Ebû Hamza el-A'ver** zayıf biridir. Bundan dolayı **Tirmizî** hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

el-Münavî bu hadîsi şöyle izah eder:

"Zâlime bedduâ eden kişi, bu bedduâsı nispetinde hem onun günahını, hem de kendisinin alacağı sevabı azaltmış olur."[93] Böylece mazlum, ondan intikamını almış olur. Artık ne onun alacağı,

---

[92] **Tirmizî**, Daavât, 103/3552

[93] **Tuhfe**, IX, 540.

ne de zâlimin vereceği kalmaz. Buna göre zulme uğrayan kişinin bedduâ etmemesi, lânet okumaması kendisi için daha hayırlıdır.

الباب الثاني

في أقسام الدعاء

و فيه قسمان:

القسم الأول

في الأَدْعِيَة المُؤَقَّتة والمُضافَة إلى أسبابها

و فيه عشرون فصلا:

الفصل الأول

في ذكر اسم الله الأعظم و أسمائه الحسنى

B- DUÂNIN KISIMLARI

I- BELLİ ZAMANLARDA VE BAZI SEBEPLERE BAĞLI OLARAK YAPILAN DUÂLAR

1- İSM-İ A'ZAM VE ESMÂ-İ HÜSNÂ DUÂLARI

٢١٤١ــ (**ت د ــ بريدة** رضي الله عنه) «أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم سَمِعَ رَجُلا يقول: **اللَّهمَّ إني أسألُك بأني أَشْهَدُ أنَّكَ أنْتَ اللهُ لا إلهَ إلا أنتَ، الأَحَدُ الصَّمَدُ الذي لم يَلِدْ ولم يُولَدْ ولم يكن له كُفُوا أحَدٌ فقال: والذي نفسي بيده لقد سأل اللهَ باسْمِه الأَعْظَمِ الذي إذا دُعِيَ به أجابَ وإذا سُئِلَ به أعْطَى**» هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود: «**بَاسْمِه الذي إذا سُئِلَ به أعطى وإذا دُعِيَ به أجابَ**».

وذكر رزين رواية قال : « دَخَلْتُ مَعَ رسول الله صلى الله عليه وسلم المسجدَ عشاء ، فإذا رجلٌ يقرأُ ويَرْفَعُ صَوتَهُ فقُلْتُ: يا رسولَ الله، أتَقول: هَذَا مُراءٍ؟ [قال]: **بل مُؤمنٌ مُنِيبٌ**، قال: وأبو موسى الأشعري يَقرأُ ويرفَعُ صَوتَهُ فَجَعَلَ رَسُولُ الله صلى الله عليه وسلم يَتَسَمَّعُ لقرَاءته ثم جَلَسَ أبو موسى يَدْعُو فقال: **اللّهُمَّ إني أُشْهِدُكَ أَنَّكَ أنْتَ اللهُ لا إلَهَ إلا أنْتَ أحَدا صَمَدا لم يَلد ولم يُولَدْ ولم يكن له كُفُوا أحَدٌ** فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **لقد سَأَلَ**

الله باسمه الذي إذا سُئل به أعطى وإذا دُعي به أجاب ، قلتُ: يا رسول الله أخبرُه بما سمعتُ منك؟ قال: نعم، فأخبرْتُه بقول رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال لي: أنت اليوم لي أخ صَديق حَدَّثتني بحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم».

2.141- Bureyde anlatıyor: "Rasûlullah (as.) bir adamın;

"Ey Rabbim, sadece senden istiyorum; senin Allah olduğuna, senden başka ilâh olmadığına; doğmayan ve doğurmayan, eşi-benzeri olmayan ve bütün ihtiyaçları gideren, zatında ve sıfatlarında tek yaratıcı olduğuna şehâdet ederek istiyorum" dediğini duyunca, şöyle buyurdu:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu adam, Allah'tan, ism-i a'zamı ile istedi. Öyle ki Allah'ın, onunla kendisine duâ edilince kabul ettiği, istenince verdiği ism-i a'zamı ile..."[1]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise sadece son cümledeki **"istek"** ile **"duâ"** kelimelerinde takdim tehir vardır.

Rezîn'in kaydettiği bir rivâyette ise Bureyde şöyle anlatır:

"Akşamleyin Rasûlullah'la (as.) birlikte mescide girmiştim. Baktık ki bir adam, sesini yükselterek okuyor. Ben dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ne dersiniz, bu adam riyakâr mıdır?"

"- Hayır, tövbe ederek Allah'a yönelen bir mü'mindir" buyurdu.

O sırada Ebû Musa'l-Eş'arî de sesini yükselterek okuyordu. Rasûlullah (as.), onun kırâatını dinlemeğe başladı. Sonra Ebû Musa duâya başladı, şöyle diyordu:

"Ey Allah'ım; şehâdet ederim ki, sen hiç şüphesiz Allah'sın! Senden başka ilâh yoktur. Sen teksin, bütün ihtiyaçları giderensin... Doğmayan, doğurmayan, eşi-benzeri olmayan yegâne ilâh sensin!.."

Hz. Peygamber buyurdu ki:

---

[1] **Tirmizî**, Daavât, 64/3475; **Ebû Davud**, Vitir, 23/1493

"Muhakkak ki o, Allah'tan, istendiğinde vereceği, duâ edildiğinde kabul edeceği yüce ismiyle talepte bulunmuştur."

"- Ey Allah'ın Rasûlü; senden duyduğumu ona haber vereyim mi?" dedim.

"- **Evet"** buyurdu.

Ben de ona Hz. Peygamber'in sözünü haber verdim. Bana;

"- Sen bugün benim en sadık kardeşimsin, çünkü Rasûlullah'ın (as.) sözünü bana bildirdin" dedi.

İZAH

Hadîste Allah'ın hoşlanacağı sözlerle, O'nun yüce isim ve sıfatlarıyla duâ etmenin, kabule vesile olacağına işaret edilmektedir.

İsm-i a'zam konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. **Eş'arî** ve **Bâkıllânî**'ye nispet edilen bir görüşe göre; Allah'ın bütün isimleri ism-i a'zamdır, aralarında ayırım yapılması câiz değildir. Bazıları yukarıdaki hadîste geçenlerin ism-i a'zam olduğunu söylerler. Bazıları da tam ihlâs, samimiyet ve teslimiyetle zikredilen her isminin ism-i a'zam olduğu, harflerde şeref ve kutsiyet aranmaması gerektiği kanâatindedirler.[2]

٢١٤٢ــ (د س ــ **محجن بن الأدرع الثقفي** رضي الله عنه) قال : « دَخَلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم المسجدَ، فإذا هو برجُلٍ قد قَضَى صَلاتَهُ ، وهو يَتَشَهَّدُ ، ويقولُ : **اللهُمَّ إني أسألُكَ باسمِكَ الأحَدِ الصَّمَدِ، الذي لم يَلِدْ ولم يُولَدْ ، ولم يَكُنْ له كُفُوا أحَدٌ : أن تغفرَ لي ذُنُوبي ، إنَّكَ أنتَ الغَفُورُ الرحيمُ** ، قال: فقال: **قَد غُفِرَ له ، قد غُفِرَ له ، قَد غُفِرَ له**».

أخرجه أبو داود ، والنسائي.

2.142- Mihcen b. el-Edra' es-Sekafî[3] anlatıyor:

---

[2] Bkz., **Tuhfe,** IX, 446; **Avnu'l-Mabûd,** IV, 362.

[3] **Mihcen b. el-Edra' es-Sekafî el-Eslemî:** ö. 60/680. Sahabîdir, ilk müslümanlardandır. Arkadaşları ile birlikte ok atma yarışı yaptıkları sırada Hz. Peygamber yanlarına gelmiş, onları yarışa teşvik etmiş, bu sırada da; **"atın! Ben de İbnu'l-Edra'ın yanındayım"** demişti. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da oturdu. Uzun bir hayat yaşadı. Kendisinden Abdullah b. Şekîk el-Ukaylî ve

"Rasûlullah (as.) mescide girdi, baktı ki bir adam namazını bitirmiş, teşehhüd getiriyor, şöyle diyordu:

"Ey Allah'ım; senden, doğmayan ve doğurmayan, eşi-benzeri olmayan, ahad ve samed ismin hürmetine, benim günahlarımı bağışlamanı istiyorum. Çünkü sen çok bağışlayıcı ve çok merhametlisin."

Bunu duyan Hz. Peygamber;

"O bağışlandı, o bağışlandı, o bağışlandı" buyurdu.[4]

İZAH

Buradaki **"teşehhüd"**den maksat, namazın son kadesinde okunan tahiyyattır. Orada kelime-i şehâdeti getirdikten sonra duâ edilmesi câizdir. Yukarıdaki hadîste orada yapılan duâlardan biri rivâyet edilmektedir. Bu duâda da Allah'ın bazı isimleri ve sıfatları zikredilmektedir.

Hadîste geçen ***ahad*** lafzı, Allah'ın bir olduğunu ifade eden bir kelimedir. ***Samed*** ise; kendisine ihtiyaçlar arz edilen, ihtiyaçları karşılayan, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan gibi manalara gelir

٢١٤٣ــ (ت د س ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) « أَنَّهُ كانَ مَعَ رَسولِ الله صلى الله عليه وسلم جَالسا، ورجُلٌ يُصَلِّي، ثُمَّ دَعَا الرَّجُلُ فقال: **اللَّهمَّ إني أسألُكَ بأنَّ لَكَ الحمدَ، لا إلهَ إلا أنتَ، المَنَّانُ، بَديعُ السَّمواتِ والأرضِ، ذو الجَلالِ والإكْرامِ، يا حَيُّ يا قَيُّومُ**، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لأصحَابِه: **أتَدرونَ بمَ دَعَا؟** قالوا: الله ورسولُهُ أعلم، قال: **والذي نفسي بيده، لَقَدْ دَعا الله باسمه الأعظم، الذي إذا دُعِيَ به أجَابَ، وإذا سُئِلَ به أعْطَى**». أخرجه أبو داود، والترمذي، والنسائي.

وهذا لَفْظُ الترمذي ، قال : « دَخَلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم المَسْجدَ ، ورَجُلٌ قَدْ صَلَّى، وهُو يَدعُو، ويقولُ في دُعائه: **اللَّهمَّ إني أسألك، لا إلهَ إلا أنْتَ ، المَنَّانُ، بَديعُ**

Hanzala b. Ali rivâyet etti. Bilinen bir hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi. , Muâviye döneminin son yılında vefat etti.

[4] **Ebû Davud**, Salât, 184/985; **Nesaî**, Sehv, 58.

السَّمواتِ والأرض، ذُو الجَلالِ والإكرامِ فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: أتَدْرُونَ بِمَ دَعا؟ دعا الله باسْمه الأعظم... الحديث».

2.143- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre; bir gün Rasûlullah'la (as.) birlikte otururken bir adamın (Ebû Ayyâş ez-Zurakî'nin) namaz kıldığını, sonra şöyle duâ ettiğini gördüler:

"Ey Allah'ım! Hamd ancak sanadır, senden başka ilâh yoktur; bol bol ihsanda bulunan, yerleri ve gökleri yaratan, celâl ve ikram sahibi olan sensin! Yâ hayy!.. Yâ kayyûm!.. diyerek senden istiyorum."

Rasûlullah (as.) arkadaşlarına dedi ki:

"- Bu adam ne ile duâ etti biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir."

"- Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki o, Allah'a, kendisiyle duâ edildiğinde kabul ettiği, istenildiğinde de verdiği ism-i a'zamı ile duâ etmiştir."[5]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric ettiler.

Tirmizî'nin lafzı şöyledir:

"Hz. Peygamber mescide girdi, bir adamın namaz kıldığını, sonra duâ ettiğini gördü. Adam duâsında şöyle diyordu:

"Ey Allah'ım! Sadece senden istiyorum. Senden başka ilâh yoktur; bol bol ikrâm eden, gökleri ve yeri yaratan, celâl ve ikram sahibi olan sensin!"

Hz. Peygamber dedi ki:

"Bu adam ne ile duâ etti biliyor musunuz? O, Allah'a, ism-i a'zamı ile duâ etti."

٢١٤٤ ـ (ت د ـ أسماء بنت يزيد رضي الله عنها) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «اسْمُ الله الأعظَمُ في هَاتَيْنِ الآيَتَيْنِ»: {وإلهُكُم إلهٌ وَاحِدٌ لا إله إلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ} [البقرة ١٦٣] وفاتحةُ سُورَةِ آل عِمْرَانَ: {آلم . الله لا إلهَ إلاَّ هُوَ الحَيُّ القَيُّومُ} [آل عمران: ١، ٢] . أخرجه أبو داود، والترمذي .

[5] **Tirmizî**, Daavât, 100/3544; **Ebû Davud**, Vitir, 23/1495.

2.144- Esmâ bint Yezid, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Allah'ın ism-i a'zamı, şu iki âyettedir:

"Sizin ilâhınız, tek bir ilâhtır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O, Rahman ve Rahîmdir."[6]

"Elif Lâm Mîm. Allah odur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, Hayy ve Kayyûm'dur."[7]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Ubeydullah b. Ebî Ziyâd el-Mekkî**, hadîste kuvvetli biri değildir. Diğer râvî **Şehr b. Havşeb** de doğru sözlü olmakla birlikte evhâmı ve mürsel rivâyetleri çok olan biridir. Ancak **Tirmizî** hadîsin başka şevâhidinin bulunması itibariyle hasen olduğunu söylemiştir.

Hadîste geçen âyetlerde müşterek olan unsur, kelime-i tevhîddir. Ayrıca **Rahmân, Hayy** ve **Kayyûm** lafızları bulunmaktadır.

Buraya kadar geçen rivâyetleri göz önüne alacak olursak, ism-i a'zamın belli lafızlardan ibâret bir cümle olmaktan ziyâde tevhîdi ifâde eden, Allah'ın gücünü, kudretini, lütufkârlığını gösteren isimleri olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Mamafih bu konuda çok daha farklı görüşler de ileri sürülmüştür.[8]

٢١٤٥ـ (خ م ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**إنَّ للّه تسْعَة وتِسعينَ اسما، مَن حَفِظَها دَخَلَ الجَنَّة، واللهُ وتْرٌ يُحبُّ الوِتْرَ**».

وفي رواية: « **مَن أَحصَاها**». وفي أخرى : « **للّه تسعَةٌ وتسْعُونَ اسْما ، مائة إلا واحدا ، لا يَحفَظُها أَحَدٌ إلا دَخَلَ الجَنَّةَ ، وهو وِتْرٌ يُحبُّ الوِتْرَ**». قال البخاري: «**أحصَاهَا: حَفِظَها**» ، وفي روايةٍ لمسلم نحوه ، وليس فيه ذِكرُ الْوِتْرِ. هذه روايةُ البخاري، ومسلم .

---

[6] Bakara, 163.

[7] Al-i İmrân, 1. Hadîs, **Tirmizî**, Daavât, 65/3478; **Ebû Davud**, Vitir, 23/1496'dadır.

[8] Bkz., **Tuhfe**, IX, 447; **Avnu'l-Ma'bûd**, IV, 364; **Bezlu'l-Mechud**, VII, 346.

وفي رواية الترمذي قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إنَّ للّه تسْعَة وتسعينَ اسما، مَن أحْصَاهَا دَخَلَ الجَنَّة ، هُوَ الله الَّذي لا إله إلا هو: الرَّحْمنُ ، الرَّحِيمُ ، المَلِكُ ، القُدُّوسُ ، السَّلامُ ، المُؤمنُ ، المُهَيْمِنُ، العَزيزُ، الجَبَّارُ، المُتَكبِّرُ، الخَالقُ، البَارئُ ،المُصَوِّرُ ، الغفَّارُ ، القَهَّارُ ، الوهَّابُ ، الرَّزَّاقُ ، الفَتَّاحُ، العَلِيمُ، القابضُ، البَاسطُ، الخَافضُ، الرَّافعُ، المُعِزُّ، المُذلُ، السَّميعُ، البصيرُ، الحَكَمُ، العَدْلُ، اللَّطيفُ، الخَبيرُ ، الحليمُ، العظيمُ ، الغَفُورُ ، الشَّكُورُ ، العَليُّ ، الكَبيرُ ، الحَفيظُ ، المُقيتُ ، الحَسيبُ ، الجَليلُ، الكريمُ، الرَّقيبُ، المُجيبُ، الْوَاسِعُ، الحَكيمُ ، الْوَدُودُ، المَجيدُ ، البَاعثُ ، الشَّهيدُ ، الحَقُّ ، الْوَكيلُ ، القَويُّ ، المَتينُ ، الْوَلِيُّ، الحَميدُ، المُحصي، المُبدىء، المُعيدُ ، المُحْيي، المُميتُ ، الحَيُّ ، القَيُّومُ ، الْوَاجدُ ، الماجد، الوَاحدُ ، الأحَدُ، الصَّمَدُ، القادرُ ، المُقْتدرُ ، المُقَدِّمُ ، المُؤخِّر ، الأوَّلُ ، الآخِرُ ، الظَّاهِرُ ، البَاطنُ ، الوالي ، المُتعال ، البَرُّ، التَّوَّابُ ، المُنْتقمُ ، العفُوُّ ، الرَّؤوفُ ، مَالكُ المُلْك ، ذُو الجَلال والإكرَام ، المُقسطُ ، الجَامعُ، الغَنيُّ، المُغني، المَانعُ، الضَّارُّ، النَّافعُ، النُّورُ، الهادي، البَديعُ، البَاقي، الوَارثُ، الرَّشيدُ ، الصَّبُورُ».

هذه رواية الترمذي بتفصيل الأسماء ، ولم يُفَصِّلْها غيره ، وقال : حَدَّثنا به غير واحد عن صَفْوان بن صالح ، ولا نَعرفُهُ إلا من حديث صفوان بن صالح ، وهو ثقة عند أهل الحديث ، قال : وقد رُويَ هذا الحديث من غير وجه عن أبي هريرة عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، لا نَعلَمُ في كثير شيء من الروايات ذِكْرَ الأسماء إلا في هذا الحديث .

وفي رواية ذكرها رزين :أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم تلا قوله تعالى : {وللَّه الأسْماءُ الْحُسنى فَادْعُوهُ بهَا ، وذَرُوا الَّذينَ يُلحدُونَ في أسْمائه سيُجْزَونَ مَا كَانُوا يَعمَلُونَ} [الأعراف: ١٨٠] فقال: « إنَّ للّه تَبارَكَ وتعالى تسعَة وتسعينَ اسما...» الحديث.

2.145- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, kim onları ezberlerse cennete girer. Allah tektir, teki sever"[9]

---

[9] **Buharî**, Daavât, 68; **Müslim**, Zikir, 2/5-6; **Tirmizî**, Daavât, 83/3507.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette **"kim ezberlerse"** yerine, **"kim onları sayarsa"** diye geçer.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksik. Onları ezberleyen biri, mutlaka cennete girer. Allah tektir, bu yüzden teki sever."

Buharî; *"Ahsâhâ, hafizehâ* **demektir"** dedi. Yani **"onları saydı"** lafzı, **"onları ezberledi"** anlamına gelir.

Müslim'in de benzer bir rivâyeti vardır. Ancak orada **"Allah tektir, teki sever"** cümlesi yoktur.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim'**in rivâyetleridir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, onları ezberleyen cennete girer. O, Allah'tır, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Bu isimler şunlardır:

er-Rahman,	*er-Rahîm,*	*el-Mâlik,*	*el-Kuddûs,*
es-Selâm,	*el-Mü'min,*	*el-Müheymin,*	*el-Azîz,*
el-Cebbar,	*el-Mütekebbir,*	*el-Hâlik,*	*el-Bâri',*
el-Musavvir,	*el-Ğaffâr,*	*el-Kahhâr,*	*el-Vehhâb,*
er-Razzâk,	*el-Fettâh,*	*el-Alîm,*	*el-Kâbid,*
el-Bâsıt,	*el-Hâfid,*	*er-Râfi',*	*el-Muizz,*
el-Müzill,	*es-Semî',*	*el-Basîr,*	*el-Hakem,*
el-Adl,	*el-Latîf,*	*el-Habîr,*	*el-Halîm,*
el-Azîm,	*el-Ğafûr,*	*eş-Şekûr,*	*el-Aliyy,*
el-Kebîr,	*el-Hafîz,*	*el-Mukît,*	*el-Hasîb,*
el-Celîl,	*el-Kerîm,*	*er-Rakîb,*	*el-Mucîb,*
el-Vâsi',	*el-Hakîm,*	*el-Vedûd,*	*el-Macîd,*
el-Bâis,	*eş-Şehîd,*	*el-Hakk,*	*el-Vekîl,*
el-Kaviyy,	*el-Metîn,*	*el-Veliyy,*	*el-Hamîd,*
el-Muhsî,	*el-Mübdî',*	*el-Muîd,*	*el-Muhyî,*
el-Mümît,	*el-Hayy,*	*el-Kayyûm,*	*el-Vâcid,*
el-Mâcid,	*el-Vâhid,*	*el-Ahad,*	*es-Samed,*

el-Kadir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir,
el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın,
el-Vâlî, el-Müteâlî, el-Berr, et-Tevvâb,
el-Müstakîm, el-Afuvv, er-Raûf, Mâlikü'l-Mülk,
Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksıt, el-Câmi',
el-Ğanîy, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr,
en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî',
el-Bâkî, el-Vâris, er-Raşîd, es-Sabûr."

Bu, **Tirmizî**'nin esmâ-i hüsnâ konusundaki mufassal rivâyetidir. Başka kaynaklarda bu derece mufassal rivâyet yoktur. Hadîsin sonunda **Tirmizî** şöyle der:

"Bunu bize pek çok kişi Safvân b. Salih'den[10] rivâyet etti. Bu hadîsi, sadece Safvân'ın rivâyeti olarak tanıyoruz. Safvan, hadîsçiler nazarında sikadır. Bu hadîs, Ebû Hureyre'nin Rasûlullah'tan (as.) rivâyeti şeklinde çeşitli tarîklerle gelmiştir. Ancak bu rivâyetin dışında, söz konusu isimlerin zikredildiği başka bir rivâyet de bilmiyoruz."

Rezîn'in kaydettiği bir rivâyette ise; Rasûlullah(as.);

"En güzel isimler Allah'a mahsustur, O'na o isimlerle duâ ediniz. O isimler konusunda hak yoldan sapanları terk edin! Onlar, yaptıklarının cezasını göreceklerdir" [11] âyetini okumuş ve şöyle buyurmuş:

"Yüce Allah'ın doksan dokuz ismi vardır..."

---

[10] **Ebû Abdülmelik, Safvân b. Salih b. Safvân b. Dînâr es-Sekafî ed-Dımaşkî**: 168-237/784-851. Şamlı muhaddislerdendir. Şam Câmii'nin müezzini idi. el-Velîd b. Müslim ve İbn Uyeyne'den rivâyetleri vardır. Kendisinden ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet ettiler. Sikadır, rivâyetleri delil kabul edilir. Ancak bazen tedlis yaptığı rivâyet edilmiştir. Hadîsleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[11] A'raf, 180.

İZAH

Esmâ-i hüsnâ, en güzel isimler demektir. Allah'a ait olan bu isimlerin adedinin 99 olduğunu belirten pek çok sahih hadîs olmasına rağmen, **Tirmizî**'den başka bir kaynakta bunların neler olduğu zikredilmez. Bu yüzden bazıları **Tirmizî**'nin saydığı bu isimlerin merfû hadîs olduğunu kabul etmelerine karşılık, bazıları da diğer kaynaklarda bulunmaması gerekçesiyle müdrec olduğunu belirtirler.

Allah'a ait olan bu isimler tevkîfîdir ve Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaktadır. ***"Esmâ-i hüsnâ"*** terkibi Kur'ân'ın muhtelif âyetlerinde geçer.[12] Bundan önce geçen hadîslerde, ***Esmâ-i hüsnâ***'nın fazileti ve faydası ifâde edilmişti. Bu isimleri bilmek, manaları üzerinde düşünmek, oradan müsemmâsına ulaşmak, O'nun azametini, yüceliğini, kudretini tefekkür etmek gerekir.

Bu bakımdan bu isimlerin delâlet ettiği manaları, kısaca da olsa açıklamak gerekir. Bu isimleri alfabetik sıraya koyarak vermeyi uygun bulduk:

1- ***el-Adl***: Âdil demektir. Mecâzen mutedil anlamına da gelir. O zaman, ifrat ve tefritten, her türlü noksanlıklardan münezzeh demek olur.

2- ***el-Afuvv***: Günahları çok bağışlayan anlamında bir, mübâlağa, sigasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de; "وكان اللهُ عَفُوًّا غفورًا" ; ***"Allah afuvvdur, ğafûrdur"***[13] buyrulur.

Esmâ-i hüsnâ'dan olan ***Ğafûr*** ve ***Ğaffâr*** kelimeleri de **"çok mağfiret eden"** anlamına gelir. Ancak ***Afuvv***; aynı zamanda silmek, izâle etmek manasına gelirken, **mağfiret**; daha çok örtmek anlamına gelir. Bu itibarla günahların izâlesi konusunda ***afuvv*** daha belîğdir.

3- ***el-Ahad***: Tek, bir, yegâne anlamına gelir. **İhlas** sûresinde geçen bu ismin, yine aynı manaya gelen ***el-Vâhid*** lafzından bazı farklı anlamları vardır:

---

[12] Bkz. A'râf, 180; İsrâ, 110; Tâhâ, 8; Haşr, 24.

[13] Nisa, 99.

Ahad; daha çok benzerlerden izâle ve yalnızlık konusunda kullanılır. Meselâ: "مافي الدّارواحدٌ بَل فيها إثنان" ; "Evde bir kişi yok, aksine iki kişi var" denmesine karşılık, "مافي الدّار أحدٌ بَل فيها إثنان" ; "Evde kimse yok, aksine iki kişi var" denemez.

Vâhid; herhangi bir şeye sıfat yapılabilir: "رَجل واحدٌ ثوْبٌ واحدٌ" ; "Bir adam, bir elbise" denebilir. Ancak bir şeyin tekliğini ispat konusunda ise *Ahad* lafzı kullanılır. Meselâ; "رَجُلٌ أحدٌ ثوْبٌ أحَدٌ" ; "Tek adam, tek elbise" denmez. Çünkü adam ve elbisenin pek çok benzeri vardır.

Vâhid; sayıların başlangıcıdır; "واحدٌ إثنان ثلاثة" denir. Ama **Ahad** böyle değildir: أحدٌ إثنان ثلاثة denemez.

Vâhid; zat itibariyle münferiddir, emsâl ve nazîri kabul etmez. *Ahad* ise mana itibariyle münferiddir.

4- *el-Âhir*: Sonsuz olan, her şeyden sonra yine bâkî kalacak olan demektir.

5- *el-Alîm*: Her şeyi zâhir ve bâtınıyla en kâmil manada bilen, hiçbir şey kendisine gizli kalmayan demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu manada pek çok kelime kullanılmıştır.[14]

6- *el Aliyy*: Mübalağa sigasıdır; **en yüce olan**, demektir.
Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç yerde geçer:

"وهو الْعَليُّ العَظيم" : *"O en yüce, en ulu olandır."*[15]

"فالْحُكْمُ للّه العَليِّ الْكَبير" : *"Hüküm, pek yüce, pek büyük olan, Allah'ındır."*[16]

"الْكَبيرُ المتَعال" ; *"O pek büyük, her şeyden üstün olandır."*[17]

---

[14] Bkz., En'am, 73; Cinn, 26; Mâide, 116; Meryem, 64; Kehf, 65.

[15] Bakara: 255

[16] Ğâfir: 12

[17] Ra'd: 9

Bazıları bu kelimeye; zâtı, her türlü idrâkin üstünde, sıfatları da her türlü tasavvurun ötesinde olan zât manasını verirler.

7- ***el-Azîm*:** Bu da yüce, büyük anlamına gelir. Hakikatini aklın idrâk ve ihâta edemeyeceği bir büyüklüğü ifâde eder. Varlığı, ilmi, gücü, kudreti vb. itibariyle hiçbir şeyle mukayese edilemeyen bir büyüklük...

8- ***el-Azîz*:** Mutlak galip olan, asla mağlup edilemeyen demektir. Eşi-benzeri olmayan anlamına da gelir. Bu kelime de Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif şekillerde kullanılmıştır.[18]

9- ***el-Bâis*:** Mahlukatı öldükten sonra dirilten anlamına gelir. Bu manada Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur:

إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ : *"Muhakkak ki, Allah, kabirdekileri diriltir.*[19]

Bu kelime, insanlara peygamberleri gönderen anlamına da gelir.

10- ***el-Bâkî*:** Fânî olmayan, yokluk kabul etmeyen, daima var olan demektir. Allah'ın zatı, vâcibul vücûddur; hiçbir şekilde ve hiçbir zamanda O'nun için yokluk söz konusu değildir. Ezelî ve ebedîdir. Bu kelime Kur'ân'da ism-i tafdil sigasıyla geçer:

"وَاللهُ خَيْرٌ وَ أَبْقَى" : *"Allah, en hayırlı ve en bâkî olandır."*[20]

11- ***el-Bâri'*:** Mahlûkatı örneksiz olarak yaratan demektir. Allah, daha önce hiçbir benzeri olmadığı halde mahlukatı yaratandır. Bu kelime daha çok canlı varlıklar için kullanılır, cansızlar için kullanılmaz.

12- ***el-Basîr*:** Her şeyi gören demektir; kalpten geçeni bile, gizliyi-açığı, karanlıktakini, yer altındakini, uzaktakini, yakındakini gören...

---

[18] Bkz., Mâide, 118; Câsiye, 37; Münafikûn, 8; Saffet, 180; Sâd, 33, 82; Yâsîn,14.

[19] Hac, 7. Ayrıca bkz., Yâsin, 52; Bakara, 56; Kehf, 19.

[20] Tâhâ, 73.

13- *el-Bâsit*: Kullarına rızıklar dağıtan, bol bol veren demektir. Mutlak olarak bütün güzellikleri veren, her şeyi bol bol lütfeden anlamına da gelir.

14- *el-Bâtın*: Gizli olan demektir. İlk akla gelen ihtimal, mahlûkatın nazarlarından gizli olmasıdır. Ancak her şeyin içyüzünü bilen; lütfu, yardımı, rahmeti, mağfireti gizli olan vb. manalara da gelir.

15- *el-Bedî'*: Mahlukatı örneksiz ve sanatkârane yaratan, sanatının çarpıcı tezahürlerini ortaya koyan anlamına geldiği gibi, kendisi emsalsiz ve benzersiz olan manasına da gelir.

16- *el-Berru*: Kullarına çeşitli şekillerde lütuf ve ihsanlarda bulunan demektir. İnsanların isyanı yüzünden ihsanını kesmeyen anlamına da gelir. Bu ihsan; mal, makam, evlat, dost, güç-kuvvet, sağlık, iman, hayırlı amel vb. her şeyi içine alır.

17- *el-Câmi*: Toplayan demektir. Kıyâmet günü insanları hesap için toplayan, birbirini seven insanların kalplerini, ruh ve cesedi birleştiren, zâlimle mazlumu bir araya getiren, bir varlıkta zıt özellikleri toplayan vb. manalara gelir.

18- *el-Cebbâr*: Çeşitli manaları vardır: Kulları, emir ve yasaklarına uymaya mecbur eden; bütün mahlukatın üzerinde bir yüceliğe sahip olan; idrâkin, gözün, aklın, hayâlin ulaşamadığı bir yüceliği temsil eden; bütün işleri ıslah eden vb. manalara gelir.

19- *el-Celîl*: Zatında ve sıfatında kâmil olan, celâl sıfatına sahip olan, mü'minlere ikram ve ihsanda bulunan veya ulûhiyeti, azamet ve kibriyası akıllılar tarafından itiraf edilmesi gereken zât anlamına gelir.

20- *ed-Dârru*: Hayır ve şerri yaratan olması hasebiyle dilediğine zarar veren demektir.

21- *el-Evvel*: Başlangıcı olmayan, her şeyden önce var olan demektir.

22- ***el-Fettâh*:** İki manası vardır: İlki yaratıkları arasında hükmeden, böylece hak ve batılı ayıran; diğeri de kullarına hayır, rahmet ve rızk kapılarını açan.

23- ***el-Ğaffâr*:** Günahları örten demektir. Allah, günahları örtmek ve günahı yüzünden insana ceza vermemek suretiyle affedendir. Mübâlağa sigası olması hasebiyle tekrar tekrar affeden anlamına gelir. Kur'ân'da müteaddit yerde geçen bu kelime,[21] *Afuvv* ve *Ğafûr*'la da eş anlamlıdır.

24- ***el-Ğafûr*:** Mağfiret kökünden gelen bu lafız da mübâlağa sıgası olup çok çok bağışlayan demektir.

25- ***el-Ğaniyy*:** Zengin demektir. Bu sıfat, Allah'a izafe edilince; hiçbir şeye muhtaç olmayan, herkesin kendisine muhtaç olduğu zat anlamına gelir.

26- ***el-Habîr*:** Her şeyi, her şeyin künhünü, hakikatini ve içyüzünü bilen demektir. Bu kelime haber veren anlamına da gelir.

27- ***el-Hâdî*:** Hak yolunu gösteren, o yola ileten demektir.

28- ***el-Hâfid*:** Zâlimleri, kâfirleri alçaltan demektir. Dinde sapıklığa, âhirette de cehenneme düşürerek, dünyada ise şereflerini azaltarak alçaltmaktır.

29- ***el-Hafîz*:** Koruyan, muhafaza eden demektir ve mübâlağa ismidir. Ezberleyen, unutmayan anlamına da gelir ki, bu da Allah'ın ilmi ile alakalıdır.

30- ***el-Hakk*:** Var olan, gerçek olan demektir, bâtılın zıddıdır. Varlığı vâcib olan Hakk'tır, ki o da Allah'tır. Hakkın varlığına ve kâmil sıfatlarla muttasıf olduğuna inanmak da hak inançtır.

31- ***el-Hakem*:** Üzerinde, hükmünü reddedecek, değerlendirecek hiçbir otoritenin olmadığı hâkim anlamına gelir. Bazıları bunu **"hikmet"**le de irtibatlandırırlar; o takdirde Allah'ın kelâmı anlamına

---

[21] Bkz., Tâhâ, 82; Nûh, 10; Zümer, 5.

gelir ve zatî sıfatlarından olur. Hükmetme yetkisi kendisinde olan zat manası daha zâhirdir. Ancak hükmü de, **"hikmet"**ten uzak değildir.

32- ***el-Hakîm*:** Her şeyi en sağlam, en uygun ve en güzel şekilde yapan demektir.

33- ***el-Hâlik*:** Her şeyi yoktan yaratan, takdir eden, vücuda getiren demektir. Mutlak olarak yaratma gücüne sahip yegâne varlık Allah'tır.

34- ***el-Halîm*:** Yumuşak tabiatlı, intikam almakta acele etmeyen demektir. Ancak acele etmemekle birlikte kesin olarak intikam alma niyeti olursa, buna **"kin"** denir. Hiç intikam almama niyeti olursa, ona da **"af"** ve **"mağrîret"** denir. **Hilm**'e gelince; açıklamamak şartıyla intikam almama azmi ve niyetidir. Bu niyet açıklanacak olursa, **"af"** olur.

35- ***el-Hamîd*:** Bu kelime ya ism-i fâil manasındadır, o zaman da hamd eden, öven demek olur. Allah'a izâfe edilince de, **Fâtiha** sûresinin başında geçtiği gibi; Allah'ın kendini övmesi veya O'nun vahdaniyetini kabul eden mü'minleri övmesi anlamına gelir.

Yahut da kelime ism-i mef'ûl manasındadır. O zaman da; kendisine hamd edilen, övülen demek olur. Allah'a izâfe edilince de; hem kendisinin ve hem de kullarının hamdi ve senâsı ile övülen zât anlamına gelir.

Bazıları bu kelimeye, hamd ve senâya lâyık olan manasını da verirler.

36- ***el-Hasîb*:** Bu kelimenin bir anlamı; kifâyet eden, yeterli olandır. يَاأَيُّهَاالنَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ ; *"Ey Peygamber, Allah sana kâfidir"*[22] âyetinde bu manadadır. Bu manasıyla mutlak olarak bu sıfat, sadece Allah'a lâyıktır.

Kelimenin ikinci anlamı da; muhâsib, hesaba çekendir. Şu âyette de bu manadadır:

كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ حَسِيباً

[22] Enfâl, 64

"Muhasip olarak bugün sana nefsin kâfidir."[23]

Bir diğer anlamı da; şerefli olandır.

37- ***el-Hayy*:** Yaşayan, canlı olan demektir. Ancak Allah'a ait olan bu canlılık, ebedî bir canlılık, sonu gelmeyen bir hayattır.

38- ***el-Kâbid*:** Tutan, kısan demektir. Daha önce geçen ***el-Bâsıt***'ın zıddıdır.

39- ***el-Kâdir*:** Bu ve daha sonra gelecek olan ***el-Muktedir***, kudret kökünden türemiş kelimelerdir. **Kâdir;** her şeye gücü yeten, kudreti her şeyin üstünde olan demektir. ***Muktedir*** de; aynı manada mübâlağaya delâlet eder. Kurân-ı Kerîm'de yine aynı manada mübâlağaya delâlet eden ***Kadîr*** lafzı da yer alır.

40- ***el-Kahhâr*:** Bu kelimede de güç-kudret manası vardır. Ancak bu, daha çok zorlayan, engel olan, ezen bir kudreti ifâde eder.

41- ***el-Kaviyy*:** Güçlü-kuvvetli demektir. Ancak bu, kemâl seviyede ve nihaî ölçüde bir kuvvettir.

42- ***el-Kayyûm*:** Kendi kendine var olan, vâcibul vücud olan, başkalarını da var eden demektir.

43- ***el-Kebîr*:** Bu kökten gelen bir başka isim de ***el-Mütekebbir***'dir. ***Kebîr;*** büyük demektir, küçüğün zıddıdır. Bu kelime Allah'a izâfe edildiğinde cisim ve hacim itibariyle olmaktan ziyade, yüce ve ekmel olması şeklinde anlaşılmalıdır.

44- ***el- Kerîm*:** Bu kelime övgüye değer her nitelik için ve faydası çok olan şeyler için kullanılır. Allan için her iki manada kullanılması da câizdir.

45- ***el-Kuddûs*:** Noksanlıklardan ve ayıplardan münezzeh anlamında bir mübâlağa ismidir.

46- ***el-Latîf*:** Kullarına yumuşak davranan, onlara arzularını lütfeden demektir.

47- ***el-Mâcid*:** Şerefli, cömert anlamına gelir.

---

[23] Isrâ, 14.

48- ***Mâlikü'l-Mülk*****:** Mülkün sahibi anlamına gelen bu terkip; mülkünde mutlak tasarruf sahibi olan, irâdesi egemen olan, her şeyi dilediği şekilde yapan demektir. Terkipte mübâlağa manası vardır.

49- ***el-Mâni'*****:** Engel olan demektir. Kullarından kötülükleri engelleyen veya istediğine istediğini veren, ama istediği şeyi de engelleyen anlamına gelir.

50- ***el-Mecîd*****:** Daha önce geçen ***Mâcid*** lafzının mübâlağa sigasıdır.

51- ***el-Melik*****:** Kur'ân-ı Kerîmde bu kökten türeyen pek çok kelime vardır. Kelimenin karşılığı Sultan'dır; mutlak tasarruf ve kudret anlamına gelir.

52- ***el-Metîn*****:** Çok güçlü, kuvvetli, sağlam, hiçbir zorluğa uğramayan demektir. ***Kaviyy*** ile aynı manadadır, ancak ***Metîn;*** daha sağlam bir kuvveti ifâde eder.

53- ***Muahhir*****:** Dilediği şeyi geri bırakan, geride kalması gerekeni geri bırakan anlamına gelir.

54- ***el-Mucîb*****:** Cevap veren, icâbet eden, duâları kabul eden demektir.

55- ***el-Muğnî*****:** Kullarından dilediğine veren, dilediğini zengin eden demektir.

56- ***el-Muhsî*****:** İlmiyle her şeyi, her şeyin harekât ve sekenâtını sayan, hiçbir şey onun ilminin dışında kalmayan demektir.

57- ***el-Muîd*****:** Yokluktan hayata, hayattan ölüme, ölümden tekrar hayata iade eden demektir.

58- ***el-Muhyî*****:** İhya eden, can veren, hayatı yaratan demektir. Nutfeye, alakaya ve yağmurla yeryüzüne hayat veren yüce Mevladır.

59- ***el-Muizz*****:** Azîz ve şerefli kılan, dilediğine izzet veren demektir.

60- ***el-Mukaddim*****:** Daha önce geçen ***Muahhir***'in zıddıdır. Dilediğini öne alan, önde olması gerekeni öne geçiren anlamına gelir.

61- *el-Mukît*: Muktedir olan, mahlukata rızıklarını vermeyi tekeffül eden, şâhid olan ve koruyan, muhafaza eden şeklinde olmak üzere muhtelif manalara gelir.

62- *el-Muksit*: Bütün tasarruflarında âdil olan, adâletle davranan demektir.

63- *el-Muktedir*: Daha önce geçen ***Kâdir***'le aynı manaya gelir, ancak ***Muktedir,*** mübâlağa ismidir.

64- *el-Muntakim*: Dilediğine ceza vererek intikam alan, cezayı çabuk veren demektir.

65- *el-Musavvir*: Her varlığa şeklini, suretini veren, her şeyi özel ve farklı bir suret vererek yaratan anlamına gelir. Daha önce geçen ***Hâlik*** ve ***Bâri'*** lafızlarıyla mana yakınlığı vardır.

66- *el-Mübdî'*: Daha önce geçen ***Muîd***'in zıddıdır, her şeyi ilk defa yaratan anlamına gelir.

67- *el-Müheymin*: Gözeten, koruyan, güvence veren manalarına gelir.

68- *el-Mü'min*: Bu kelime ya **îman**'dan, ya **emân**'dan gelir. **İman**'dan gelirse; tasdik anlamındadır; kullarına vadini doğrulayan, vadinde sadık olan manasına gelir. **Emân**'dan geldiği kabul edilecek olursa; kıyâmette mü'minleri azaptan koruyacağına dair güvence veren, kullarına güven bahşeden anlamına gelir.

69- *el-Mümît*: Daha önce geçen ***Muhyî***'nin zıddıdır; öldüren demektir.

70- *el-Müteâl*: Daha önce geçen ***Aliyy*** manasında mübâlağa ismidir, şânı yüce olan demektir.

71- *el-Mütekkebir*: Kendi zatına nispetle her şeyi hakîr gören, azamet ve kibriyayı sadece kendisinde gören demektir. Büyüklük yarışına kalkışanlara büyüklüğünü gösteren, kullara ait sıfatlardan yüce olan manalarına da gelir.

72- *el-Müzill*: Dilediğini zillete düşüren, dilediğinden izzet ve şerefi gideren manasına gelir ve *Muizz*'in zıddıdır.

73- *en-Nâfi'*: Faydayı yaratan ve dilediğine fayda veren anlamına gelir ve *ed-Dârr*'ın zıddıdır.

74- *en-Nûr*: Işık, aydınlık demektir ve karanlığın zıddıdır. Allah'a izâfe edilince; her şeyi açığa çıkaran, aydınlatan, doğru yolu gösteren, varlıklara göz veren vb. manalara gelir.

75- *er-Râfi'*: Mü'minleri ve dostlarını yücelten, azîz kılan demektir ve *Hâfid*'in zıddıdır.

76- *er-Rahîm*: Rahmet kökünden türeyen bir kelimedir ve merhametli demektir. Ancak bu kelime, sadece mü'minlere merhamet eden anlamında tahsis edilir.

77- *er-Rahman*: Bu da *Rahîm*'le aynı manaya gelir. Yalnız *Rahman*, daha umumîdir ve mü'min-facir herkese merhamet eden demektir.

78- *er-Rakîb*: Murâkıp, muhafız demektir. Allah'a izâfe edilince; her şeyi murakabe eden, kendisine hiçbir şey gizli kalmayan anlamına gelir.

79- *er-Raûf*: Şefkat ve muhabbetle rahmet eyleyen, rahmeti çok fazla olan demektir.

80- *er-Reşîd*: Doğru yolu, hidâyeti gösteren demektir.

81- *er-Rezzak*: Mahlukatı rızıklandıran demektir. Bu rızık, ister yiyecek-içecek gibi bedeni rızıklardan olsun, ister bilgi ve marifet gibi ruhî rızıklardan olsun hepsini veren Allah'tır.

82- *es-Sabûr*: Bu kelime Kur'ân'da yoktur. *Halîm* ismine yakın bir manası vardır. Ancak *Halîm* sıfatında; cezadan kurtulmak manası galiptir, *Sabûr*'da ise böyle bir kurtuluş güvencesi yoktur. Bu lafız; âsileri cezalandırmakta acele etmeyen, sabreden anlamına gelir.

83- *es-Samed*: Kendisine ihtiyaçlar arz edilen, ihtiyaçları karşılayan, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan vb. manalara gelir.

84- *es-Selâm*: Her türlü ayıptan ve kusurdan sâlim olmak manasına geldiği gibi, dünya ve âhirette selâmet ihsan etmek anlamına da gelir.

85- *es-Semî*: Her şeyi işiten demektir.

86- *eş-Sehîd*: Her şeye şâhid olan, her yerde hazır olan anlamına gelir.

87- *eş-Şekûr*: Az amele çok sevap veren, şükrü kabul eden veya itaatkâr kullarını öven anlamına gelir.

88- *et-Tevvâb*: Tövbeleri çok kabul eden demektir.

89- *el-Vâcid*: Bu lafız da Kur'ân'da yoktur. Asla fakirliğe düşmeyecek olan zengin anlamındadır.

90- *el-Vâhid*: Tek olan, eşi-ortağı olmayan demektir. Anlam itibariyle *Ahad*'a benzer.

91- *el-Vâlî*: Eşyaya malik olan, onda istediği şekilde tasarrufta bulunan, hükmünü infaz eden anlamına gelir.

92- *el-Vâris*: Bütün mahlukatın ve bütün mükevvenâtın mülkiyeti kendisine ait olan ve neticede yine kendisine kalacak olan demektir.

93- *el-Vâsi'*: Geniş olan demektir. Bu genişlik; Allah'ın her zaman ve mekânda mevcut olduğu; ilminin, kudretinin, ihsanının, zenginliğinin... her şeyi kuşattığı manasına hamledilir.

94- *el-Vedûd*: Sevgi ve muhabbet kökünden gelen bu kelime, ya ism-i fail veya ism-i mef'ûl manasındadır. İsm-i fâil kabul edilirse; kullarını seven demektir. İsm-i mef'ûl kabul edilirse; kulları tarafından sevilen anlamına gelir.

95- *el-Vehhâb*: İhsânı ve ikrâmı çok bol olan demektir.

96- *el-Vekîl*: Kullarının bütün işlerini ve ihtiyaçlarını tekeffûl eden, üzerine alan demektir.

97- *el Veliyy*: Dost, yardımcı anlamına gelir.

98- ***ez-Zâhir*:** Her şeyin üstünde olan, müzahir olan, delilleriyle açık olan vb. manalara gelir.

99- ***Zû'l-Celâli ve'l- ikrâm*:** Azamet ve ikrâm sahibi anlamına gelir.

Allah'ın isimleri sadece **Tirmizî**'nin rivâyetinde tek tek sayılmaktadır. **Buharî** ve **Müslim'**de isimler zikredilmez.

Allah'ın isimleri konusu, çok tartışılan meselelerden biridir. Öncelikle bu isimlerin 99'la sınırlı olup olmadığı tartışılır. **Nevevî**, sınırlı olmadığı konusunda ittifak hasıl olduğunu söyler.

Diğer bir konu da rivâyetlerde, isimlerin tayini meselesinde ittifak sağlanamamasıdır. **Tirmizî**'nin rivâyeti olan yukarıda geçen isimlere mukabil **İbn Mâce, Hâkim, Beyhakî, Taberânî** ve **İbn Hibbân**'ın rivâyetlerinde bazı farklılıklar vardır. **Tirmizî**'nin verdiği isimlerden bazılarının diğer kaynaklarda yer almadığı, buna mukabil başka isimlerin zikredildiği görülür.[24]

Bu durum mezkür isimleri muhtevi olan hadîsin merfu olup olmadığı tartışmasını da başlattı. Bazıları, çok farklı isimlerin zikredildiğini gerekçe göstererek hadîsin müdrec olduğunu iddia ederler. Buna mukabil başkaları da, hadîste, Kur'ân-ı Kerîm'de yer almayan isimlerin de zikredildiğini söyleyerek hadîsin merfu olduğunu ileri sürerler.[25]

Bu isimlerin tevkîfî olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur.

"**Allah**" lafzının bu isimlere dahil olup olmadığı, ism-i a'zamın bu isimlerden hangisi olduğu, sıfatların isim sayılıp sayılmayacağı konusunda da farklı görüşler vardır.

Zikredilen isimlerin hemen hepsi de Allah'ın kudretini, yüceliğini, yegâne yaratıcı olduğunu, merhamet ve lütfunun enginliğini ifâde eden manalara sahiptir. Bu manayı taşıyan özelliklerden bazılarına insanlar da sahiptirler. Ancak bu özellikler

---

[24] Bkz., **İbn Mâce**, Duâ, 10/3861; **Beyhakî**, X, 27; **Müstedrek**, I, 62; **İbn Hibban**, ***Takrîb***, III, 89; **Taberanî**, Duâ, II, 829.

[25] Kur'ân'da geçen isimler için Bkz., **İbn Hacer**, XI, 221.

insanda nâkıs, Allah'ta kâmildir. Meselâ Allah da işitir, insan da... Ama ikisi birbirlerinden çok farklıdır.

Görülüyor ki Yüce Allah, mahlûkatın en şereflisi olan insanı, nâkıs manada dahi olsa kendi sıfatlarına ait özelliklerle donatmıştır.[26]

İsm-i a'zamın hangisi olduğu konusunda ise, çok kesin bir delil mevcut değildir.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir konu da izahına çalıştığımız hadîsteki **"ezberlerse cennete girer"** ifadesidir. Sadece bunları ezberlemekle cennete girilebileceğini düşünmek, elbetteki mümkün değildir. Bundan dolayı şarihler bu ifadeden maksadın; onları öğrenmek, kalbine yerleştirmek, inanmak, korumak ve muktezasınca amel etmektir diye izaha çalışırlar. Esmâ-i hüsnâ mana itibariyle Yüce Allah'ı en kâmil şekilde tanıtmaktadır. Dolayısıyla bu isimler imanla da alâkalıdır. Bu itibarla hadîs, Allah'ı en doğru şekilde tanıyıp O'na iman etmenin önemini göstermektedir. Bununla birlikte hadîste bir mübalağa ifâdesinin bulunduğu da gözden ırak tutulamaz.

---

[26] Bu konudaki diğer tartışmalar için bkz., **İbn Hacer**, XI, 218; **Kastalanî**, XIII, 476; **Aynî**, XXIII, 29; *Şerhu Esmai'l-Hüsnâ,* **Fahreddin Razî**, Beyrut, 1990; *Tefsiru Esmâi'l-Hüsnâ,* **Ebû İshak ez-Zeccac**, Dımaşk, 1974; *el-Esmâ ve's-Sıfat,* **el-Beyhakî**; **DİA**, XI, 404.

الفصل الثاني

في أدْعيَة الصلاة مُجْمَلاً و مُفصّلاً

الإستفتاح

II- MÜCMEL VE MUFASSAL OLARAK NAMAZ DUÂLARI

1- BAŞLANGIÇ DUÂSI

٢١٤٦— (خ م د س — **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا كَبَّرَ في الصلاة سكتَ هُنيَّةً قبلَ أن يقرأ ، فقلتُ : يا رسول الله ، بأبي أنْتَ وأمّي ، أرأيتَ سُكُوتَكَ بين التّكْبيرِ والقِراءة، ما تقولُ ؟ قال : **أقولُ: اللّهُمَّ نَقّني من خَطَايايَ ، كما يُنَقَّى الثّوبُ الأبيَضُ منَ الدَّنَس ، اللّهُمَّ اغسلني مِنْ خَطَايايَ بالثّلْج والماءِ والبَرَد**».

هذه رواية البخاري، ومسلم. وزاد أبو داود ، والنسائي في أوَّلِ الدُّعاء ، قال : « **أقول : اللهمّ باعِدْ بيني وبَيْنَ خطَايايَ ، كما بَاعَدْتَ بَيْنَ المَشْرِقِ والمَغْرِبِ ... والباقي مثلُه**».

2.146- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah tekbîr alıp namaza durduğunda, (fatihayı) okumadan önce bir müddet sustu. Ben, kendisine;

"- Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlû; tekbîrle kırâat arasındaki sükûtunda ne okuyorsun?" deyince, şu cevabı verdi:

"Ya Rabbi, beyaz elbise kirden-pastan yıkanıp temizlendiği gibi beni de hatalarımdan temizle! Allah'ım; su, kar ve dolu ile hatalarımı yıka! **diyorum."**[27]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buharî** ve **Müslim**'indir.

---

[27] **Buharî**, Ezan, 89; **Müslim**, Mesacid, 27/147; **Ebû Davud**, Salât, 123/781; **Nesaî**, İftitâh, 15

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivâyetinde ise, duânın baş tarafında şu cümle de yer alır:

"Allah'ım; benimle hatalarımın arasını doğu ile batı arası gibi uzak kıl!.."

İZAH

Hatalardan ve günahlardan temizlenmek konusundaki hassasiyeti, titizliği ve ısrarı ifâde eden bu hadîs, **Tirmizî**'de de **İbn Ebî Evfâ**'dan rivâyet edilmektedir[28]

Musannıfın, **Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin ziyâdesi olarak kaydettiği cümle aynen **Sahîhayn**'da da vardır. Zaten **Sahîhayn**'da bu ziyâde cümlenin olmadığı bir rivâyet de yoktur. Musannıfın tespiti ise, muhtemelen nüsha farklılığının doğurduğu bir hatadır.

"Başlangıç Duâsı" diye konulan başlıktan maksat, namazda iftitah tekbîri ile Fâtiha arasında okunan tesbîhtir. Müteâkip hadîslerde de görüleceği üzere Hz. Peygamber, bu esnâda farklı farklı duâlar okumuştur.

İftitah duâsı, cumhura göre müstahaptır. Yalnız **İmam Malik** mekruh sayar.

İlerde de görüleceği üzere Hz. Peygamber, **Fâtiha**'dan önce muhtelif duâlar okumuştur. **Hanefî** fukahası, **Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe** ve diğer büyük sahâbîlerden gelen rivâyetleri de dikkate alarak 2152 numara ile gelecek olan hadîsteki **"Sübhâneke"** duâsının okunması gerektiğini söylerler.

٢١٤٧ــ (م ت س ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال: «بينما نحن نُصَلِّي مع رسولِ الله صلى الله عليه وسلم إذْ قالَ رَجلٌ من القومِ: **اللهُ أَكبَرُ كَبِيرا والحمدُ للّه كَثيرا وسبحانَ اللهِ بُكرَةً وأصيلا** فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **مَنِ القَائِلُ كَلِمَةَ كذا وكَذا؟** قال رجلٌ من القومِ: أنا يا رسولَ الله قال: **عَجِبتُ لَهَا فُتِحَتْ لها أَبْوَابُ السماءِ** قال ابن عمر: فَمَا تَركْتُهنَّ مُنْذُ سَمِعْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ ذلكَ» أخرجه مسلم،

---

[28] **Tirmizî**, Daavât, 102/3547.

والترمذي، والنسائي ، إلا أن النسائي قال في رواية أخرى له : « **لقد رأيتُ ابتدَرَهَا اثنا عشر مَلَكا**».

2.147- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'la (as.) birlikte namaz kılıyorduk. Birden adamın biri şöyle dedi:

"Allah pek büyüktür!.. Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun! Sabah ve akşam Allah'ı tesbîh ve tenzîh ederim."

Rasûlullah (as.);

"- Bu sözleri söyleyen kim?" deyince, adam;

"- Benim ey Allah'ın Rasûlü" dedi. O zaman Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Bu sözler hoşuma gitti. Onlara gök kapıları açıldı."

İbn Ömer şöyle der:

"Ben, Rasûlullah'ın (as.) bu sözünü duyduktan sonra, o sözleri tekrarlamayı hiç bırakmadım."[29]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde, Rasûlullah'ın (as.); **"O duâyı taşımak için on iki meleğin yarıştığını gördüm"** cümlesi yer alır.

İZAH

"Sabah ve akşam", gündüz ve gece meleklerinin görev değişimi için buluştukları zamandır.

"Gök kapılarının açılması", bu duânın Allah katındaki değerini gösterir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de; ***"Bütün güzel sözler O'na yükselir"***[30] buyurulmaktadır.

٢١٤٨ـــ (م د س ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : « كَانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي، إذ جَاء رجلٌ وقد حَفَزَهُ النَّفَسُ ، فقال : **اللهُ أكبرُ ، الحمدُ لله [حمدا**

---

[29] **Müslim**, Mesâcid, 27/150; **Tirmizî**, Daavât, 127/3592; **Nesaî**, İftitâh, 8.

[30] Fatır, 10.

كثيرا طيّبا مُبَارَكا [فيه] ، فلمَّا قَضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صَلاتَهُ قال : أيُّكُم المُتَكَلِّمُ بالكلمات؟ فأرَمَّ القومُ ، فقال : إنَّهُ لم يَقُل بَأساً، فقال رجلٌ : أنا يا رَسول الله قلتُها ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : لَقَد رأيتُ اثنى عشَرَ مَلَكا يَبْتَدِرُونَها ، أيُّهم يَرفَعُها».

أخرجه مسلم ، وأبو داود ، والنسائي. وزاد أبو داود في بعض رواياته: «وإذا جاء أحَدُكم فَلْيَمشِ نَحْوَه، ما كانَ يَمْشي فَلْيُصَلِّ ما أدرَكَ، وَلْيَقضِ ما سَبَقَهُ».

2.148- Enes b. Malik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) namaz kılıyordu; birden nefes nefese bir adam geldi ve şunları söyledi:

"Allah çok büyüktür. Temiz ve mübarek bütün hamdler Allah'a mahsustur."

Rasûlullah (as.) namazını bitirince;

"- O sözleri söyleyen hanginizdi?" diye sordu. Cemâat cevap vermedi. Tekrar;

"- Kötü bir şey söylemedi, kimdi o?" diye sordu. O zaman adam;

"- Ben söyledim, ey Allah'ın Rasûlü" deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Bu sözleri Allah'a yükseltmek için on iki meleğin yarıştığını gördüm."[31]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Ebû Davud'un bir rivâyetinde şu fazlalık görülür:

"Sizden biri (namaza geç kaldığında) **her zamanki gibi yürüsün, imama yetiştiği kadar namazını kılsın, yetişemediği rekâtları kaza etsin!"**

İZAH

Ebû Davud'un ilave cümlesinden anlaşılacağı üzere mezkür sahabî, cemâate yetişmek için koşarak mescide gitmiş, bu yüzden

31 **Müslim**, Mesacid, 27/149; **Ebû Davud**, Salât, 121/763; **Nesaî**, İftitâh, 19.

nefes nefese kalmıştı. Hz. Peygamber böyle yapılmamasını, camiye normal yürüyüşle gelinip imama uyulmasını, kaçırılan rekâtların sonradan kaza edilmesini emretmiştir. İbnu'l-Esîr, gelen zâtın Rifâa b. Râfi' el-Ensârî olduğunu söyler.[32]

Sahâbenin aldığı tekbîr muhtemelen iftitah tekbîridir. Buna göre **Fâtiha**'dan önce okuduğu duâ; "الْحَمْدُ لله حَمْدًا كَثيرًا طَيِّبًا وَ مُبارَكًا فيه" ; **"Temiz ve mübarek bütün hamdler Allah'a mahsustur"** cümlesidir.

٢١٤٩ـ (د ـ جبير بن مطعم رضي الله عنه): «أنَّهُ رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم يُصلِّي صلاة، قال عمرو [بن مُرَّة]: لا أدري أيَّ صلاة هي؟ قال: الله أكبر كبيرا الله أكبر كبيرا الله أكبر كبيرا ، والحمد لله كثيرا والحمد لله كثيرا والحمد لله كثيرا ثلاثا وسبحانَ الله بكْرَة وأصيلا – ثلاثا – أعوذُ بالله من الشَّيْطان: من نَفْخه، وَنَفْثه، وَهَمْزه، قال: نَفْثُهُ: الشِّعْرُ، ونَفْخُهُ : الكِبْرُ، وهَمْزُهُ: المُوتَةُ». أخرجه أبو داود.

2.149- Cübeyr b. Mut'im, Rasûlullah'ı (as.) namaz kılarken gördüğünü (Râvî Amr b. Mürre; bunun hangi namaz olduğunu bilmediğini söyler) ve şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Allah pek büyüktür! Allah pek büyüktür! Allah pek büyüktür! Allah'a pek çok hamd ü senâlar olsun! -Bu sözü de üç defa tekrarladı-. ***Sabah ve akşam Allah'ı tesbîh ve tenzih ederim.*** -Bu sözü de üç defa tekrar etti-. ***Şeytandan, onun kibrinden, sihrinden ve vesvesesinden Allah'a sığınırım."***

Râvî (Amr) dedi ki: "Şeytanın nefsi şiirdir, nefhi kibirdir, hemzi de ölümdür."[33]

İZAH

Hadîsin râvîsi **Amr b. Mürre**, son bölümde geçen üç kelimeyi şöyle izah eder:

"نَفْخه" : **Kibrinden** demektir.

---

[32] **Câmiu'l-Usûl**, XV, 601.

[33] **Ebû Davud**, Salât, 121/764.

"نَفْثه" : **Şiirinden** demektir.

"هَمْزه" : **Ölümden** demektir.

Rasûlullah'ın (as.) kibirden Allah'a sığınması, onun insanı sapıklığa götürmesinden dolayıdır. Nitekim şeytanı kibir mahvetmiştir. Aynı şeytan, insana da, kendini beğendirmeye çalışır.

"النَّفْثُ" lafzı aslında büyü, sihir anlamındadır. Ağızdan çıkan tükürük anlamına da gelir. **Amr**'ın bunu **"şiir"** diye tefsir etmesi; ağızdan çıkan ve nefse hoş gelen büyüleyici sözlere delâlet ettiğindendir.

Amr'ın **"ölüm"** diye tefsir ettiği ***"Hemz"*** kelimesinden maksat da; şuurun kaybedildiği, şeytanın dürtüklemelerine ve tahriklerine açık olunduğu zamandır.

Tîbî; **"Nefes"**in büyü, **"Hemz"**in de vesvese diye tefsir edilmesinin daha uygun olacağını, Kurân-ı Kerîm'de de bunun delilinin mevcut olduğunu söyler ve şu âyetleri hatırlatır:

"ومِنْ شَرِّ النَّفَّاثات في العُقَد"

"Düğümlere üfleyen büyücülerin şerrinden..."[34]

"قُلْ ربِّ أعوذُ بكَ من هَمَزاتِ الشَّياطين"

"De ki: Rabbim, şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.".[35]

٢١٥٠ — (س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال: كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا استفتَحَ الصلاة كبَّرَ، ثم قال: « **إنَّ صلاتي ونُسُكي ومَحْيَايَ ومَماتي لله ربِّ العَالَمينَ، لا شريكَ له، وبذلك أُمرتُ، وأنا أوَّلُ المُسلمينَ، اللَّهُمَّ اهدني لأحسَنِ الأعمال، وأحْسَنِ الأخلاقِ، لا يَهْدي لأحسَنِها إلا أنتَ، وقِني سيِّئَ الأعمالِ، وسيِّئَ الأخلاقِ، لا يَقي سيِّئَها إلا أنتَ**» أخرجه النسائي.

2.150- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet ediliyor:

---

[34] Felak, 4.

[35] Mü'minûn, 97.

"Hz. Peygamber, namaza başlarken önce tekbîr alır, sonra şöyle söylerdi:

"Muhakkak ki benim namazım, ibâdetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun asla ortağı yoktur. Ben, bununla emrolundum ve ben ona teslim olanların ilkiyim. Ya Rabbi, beni amellerin en güzeline ve ahlâkın da en güzeline ulaştır. Bunların en güzeline senden başka hiç kimse ulaştıramaz. Beni kötü amellerden ve kötü ahlâktan koru! Bunların kötülüklerinden de ancak sen korursun."[36]

٢١٥١ـ (س ـ **محمد بن مسلمة** رضي الله عنه) قال : « إنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا قام يُصَلِّي تَطَوُّعا قال : **الله أكبرُ ، وجَّهتُ وجهي للذي فَطر السَّموات والأرض حَنيفا ، وما أنا من المشْركين**... وذكر الحديث مثل جابر، إلا أنه قال: **وأنا من المسلمين** ثم قال: **اللَّهمَّ أنتَ المَلِكُ، لا إله إلا أنتَ، سُبحانَك وبحَمْدك** ، ثم يقرأ». أخرجه النسائي.

2.151- Muhammed b. Mesleme'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) nâfile namaza durduğunda, tekbîr alır ve şöyle derdi:

"İbâdetinde samimi bir müslüman olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim. Ben, müşriklerden değilim..."

İbn Mesleme, sonra aynen Câbir'in rivâyetindeki ifâdeleri nakleder. Yalnız Hz. Peygamber'in; **"ben Müslümanlardanım"** dedikten sonra şöyle söylediğini kaydeder:

"Ya Rabbi, Sultan sensin! Senden başka ilâh yoktur. Seni tesbîh eder, sana hamd ederim."

Sonra da kırâate geçti.[37]

---

[36] **Nesaî**, İftitâh, 16.

[37] **Nesaî**, İftitâh, 17.

٢١٥٢ـ (ت د ـ عائشة رضي الله عنها) قالت: «كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا افْتَتحَ الصَّلاةَ قال: سُبحَانَكَ اللهم وبحمدك وتبارك اسْمُكَ وتَعَالى جَدُّكَ ولا إله غيرك». أخرجه الترمذي وأبو داود.

2.152- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) namaza başladığında önce şunları söylerdi:

"Ey Allah'ım; seni tesbîh ve tenzih ederim. Sana hamd ederim. Senin ismin mübarektir, şânın yücedir ve senden başka ilâh yoktur."[38]

İZAH

Bu hadîs, **Fâtiha**'dan önce okunması gereken duânın **"Sübhâneke"** duâsı olduğunu ifâde etmektedir. **Mâikîler** dışındaki üç mezhep, iftitah duâsını okumayı sünnet sayar. Bazıları müstahab görür.

Bu hadîs merfû olarak zayıftır. Ancak **Hz. Ömer**'e mevkuf olan rivâyeti sahihtir. Ayrıca muhtelif kaynaklarda çeşitli senedlerle rivâyet edilmiş olması, hadîsi kuvvetlendirmektedir.

Ebû Yusuf, ***"Sübhaneke"***den önce veya sonra 2151 numaralı hadîste geçen duânın da okunması gerektiğini söyler.

٢١٥٣ـ (م ت د س ـ أبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف رحمه الله) قال: «سألتُ عائشةَ أُمَّ المؤمنين. بأي شيء كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَفْتَتِحُ صَلاتَهُ إذا قامَ من اللّيل؟ قالت: كان إذا قامَ من الليل افْتَتَحَ صَلاتَهُ قال: اللّهمّ رَبَّ جبريلَ وميكائيلَ وإسرافيلَ، فاطِرَ السَّموات والأرض، عالِمَ الغيب والشهادة، أنت تحكم بَيْنَ عبَادكَ فيما كانوا فيه يختلفون، اهدني لما اختُلفَ فيه من الحقِّ بإذنك، إنَّك تهدي مَن تشاءُ إلى صراط مُستقيم». أخرجه مسلم، والترمذي، وأبو داود، والنسائي .

2.153- Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf anlatıyor:

Mü'minlerin annesi Hz. Âişe'ye sordum:

---

[38] **Tirmizî**, Salât, 179/243; **Ebû Davud**, Salât, 120/776.

"- Rasûlullah (as.) geceleyin kalktığında namaza ne ile başlıyordu?"

"- O, ibâdet için gece kalktığında şöyle söyleyerek namaza başlıyordu:

"Ey Rabbim! Ey Cebrâil'in, Mîkâil'in, İsrâfil'in Rabbi; gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'ım... Kullarının ihtilaf ettikleri şeylerde, onların arasında ancak sen hükmedersin; izninle beni, ihtilâfa düşülen konularda hakka hidâyet buyur! Çünkü sen, dilediğini en doğru yola ulaştırırsın."[39]

İZAH

Bu hadîste nâfile namazlardaki iftitah duâsı anlatılmaktadır. **Mâlikîler** dışındaki mezhepler, farz ve nâfile namazlarda iftitah duâsını müstahap görür, ancak okunacak duânın hangisi olacağı konusunda bazı farklı görüşler rivâyet edilir. Bu konudaki rivâyetlerin farklılığı, farklı duâları okumanın câiz olduğunu gösterir.

الركوع والسجود

2- RUKÛ - SUCÛD DUÂLARI

٢١٥٤ـــ (م د س ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال: «كشفَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم السِّتارَةَ ، والناسُ صُفُوفٌ خلفَ أبي بكرٍ ، فقال : **أَيُّها النّاسُ ، إنَّهُ لم يَبقَ مِنْ مبَشِّرَاتِ النُّبوَّةِ إلا الرُّؤيَا الصَّالحَةُ ، يَرَاها المسلمُ ، أو تُرَى له ، ألا وإنِّي نُهيتُ أن أقرأَ القرآنَ رَاكعا أو ساجدا، فأَمَّا الركوعُ: فَعظِّموا فيه الرَّبَّ، وأمَّا السجُودُ فَاجتَهِدوا فِي الدُّعاء، فَقَمِنٌ أن يُستجابَ لكم».**

---

[39] **Müslim**, Müsafirîn, 26/200; **Tirmizî**, Daavât, 31/3420; **Ebû Davud**, Salât, 119/767; **Nesaî**, İftitâh, 16, 17.

وفي رواية : « كشفَ السِّتْرَ ، وَرَأْسُهُ مَعصُوبٌ في مَرَضِهِ الذي مات فيه ، فقال: اللّهُمَّ هَل بَلَّغتُ ؟ - ثلاثَ مرَّات - إنَّهُ لم يَبقَ من مُبشِّرات النُّبوة إلا الرؤيا ، يَراهَا العبدُ الصَّالحُ ، أو تُرَى له... ثم ذكر مثله». أخرجه مسلم ، وأبو داود ، والنسائي .

2.154- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, (son hastalığında) perdeyi araladı ve insanların, Hz. Ebû Bekir'in arkasında saf bağlayıp namaz kıldıklarını görünce (namazdan sonra) şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Biliniz ki, peygamberlik müjdecilerinden, sadece müslümanın gördüğü veya ona gösterilen salih rüyâ kalmıştır. İyi bilin ki ben, rukû ve secdede Kur'ân okumaktan kesinlikle men edildim. Rukû'da Allah'ı ta'zîm ediniz! Secdede ise duâ etmeye çalışınız! Çünkü secdedeki duânın kabul edilmesi kuvvetle muhtemeldir."[40]

RİVÂYETLER

Bir vivâyette şöyle denir:

"Hz. Peygamber, vefatı ile neticelenen hastalığı sırasında başı sarılı olduğu halde perdeyi açtı ve üç defâ;

"- Tebliğ ettim mi, ya Râb?" dedi. Sonra da;

"Peygamberlik müjdecilerinden yalnız salih bir kulun gördüğü veya ona gösterilen rüya kalmıştır..." buyurdu. Hadîsin devamı, yukarıdakinin aynıdır.

Hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Bu hadîste rukû ve secdede Kur'ân okunamayacağı ifâde edilmektedir. Çünkü rukû ve secde, tezellül makamıdır. Tezellül ise, Kur'ân'ın şânına lâyık değildir. Esas olan; rukûda tesbîh, secdede de duâ ve tesbîhtir.

Ebû Hanîfe ve **İmam Şafiî**, rukû ve secdede sehven Kur'ân okunacak olsa, sehiv secdesi gerektiğini söylerler. Hatta bazı **Şafiî**

---

[40] **Müslim**, Salât, 41/207-208; **Ebû Davud**, Salât, 148/876; **Nesaî**, İftitâh, 98.

fukahası, bile bile okunursa haram işlenmiş olacağı ve namazın bozulacağı kanâatindedirler.

Rukû ve secdelerde getirilen tesbîhler, **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Şâfiî**'ye göre sünnettir. **Ahmed b. Hanbel**'e göre ise vâcibdir, kasten terk edilirse namaz bozulur. **İbn Hazm** ise farz olduğu kanâatindedir.

٢١٥٥ـ (م د س ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال: « نَهاني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أنْ أقْرَأَ القرآنَ وأنَا رَاكِعٌ أو سَاجدٌ، ولا أقول: نَهاكم». أخرجه أبو داود والنسائي، ومسلم.

وللنسائي أيضا : « نَهاني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أنْ أقْرَأَ راكعا أو ساجدا».

وقد جاء هذا الفصل في جملة حديث أخرجه مسلم وهو مذكورٌ في «كتاب الزينة» من حرف الزاي . ولمسلم أيضا قال : « نَهاني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أن أقرأ راكعا ، أو ساجدا».

وفي أخرى : « نهاني حِبِّي أن أقرأ راكعا أو ساجدا».

وفي أخرى : « نهاني عن قراءة القرآن ، وأنا راكعٌ - ولم يَذكر السُّجُودَ».

وفي أخرى عن ابن عباس ولم يذكر عليًا في إسناده قال: «نُهيتُ أنْ أقْرَأَ القرآنَ وأنَا رَاكِعٌ».

2.155- Hz. Ali'den rivâyet edilmiştir:

"Rukû veya secde yaparken Kur'ân okumaktan Rasûlullah (as.) beni men etti; ben sizi men ediyorum, demiyorum (Hz. Peygamber men etti diyorum)."[41]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **Müslim** tahric etti.

Nesaî'nin başka bir riâyeti de şöyledir:

"Rukû veya secdede Kur'ân okumaktan Rasûlullah (as.) beni men etti."

---

41 **Müslim**, Salât, 41/209-214; **Ebû Davud**, Libas, 11/4044-4046; **Nesaî**, Tatbîk, 7.

Bu fasıl Kitabu'z - Ziynet'te, **Müslim**'in tahric ettiği hadîsin içinde de gelecektir.[42]

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:
"Rasûlullah (as.), rukû veya secdede Kur'ân okumamı men etti."

Başka bir rivâyette de; "Sevgilim, rukû veya secdede Kur'ân okumamı men etti" denir.

Bir başka rivâyette "Rukû'da iken Kur'ân okumaktan beni men etti" denir, secde zikredilmez.

İsnadında Hz. Ali'nin zikredilmediği İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette de; "Rukû'da Kur'ân okumaktan men edildim" denir.

٢١٥٦ــ (م د ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كَانَ يقولُ في سُجُودِه: «**اللَّهُمَّ اغْفِر لِي ذَنبِي كُلَّه، دِقَّه، وَجِلَّه، أوَّلَه وآخِرَه سِرَّه وعَلانِيَتَه**».
أخرجه مسلم وأبو داود

2.156- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre;Rasûlullah (as.) secdelerinde şöyle diyordu:
"Allah'ım; büyük-küçük, evvel-âhir, gizli-açık bütün günahlarımı bağışla!"[43]

٢١٥٧ــ (خ م د س ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « كَانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُكثِرُ أن يَقُولَ في رُكُوعِه وسُجودِه : **سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنا وَبِحَمدِكَ ، اللَّهُمَّ اغفر لي**، يَتأوَّلُ القُرآنَ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ ، والترمذي .

2.157- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:
"Rasûlullah (as.), rukû ve secdelerinde şu duâyı çokça söylerdi:
"Allah'ım; seni tesbîh ve tenzih ederim. Ey Rabbimiz, sana hamd ederim. Allah'ım; beni bağışla!"

---

[42] Bkz. Hadîs no: 2944

[43] **Müslim**, Salât, 42/483; **Ebû Davud**, Salât, 148/878.

Böylece Hz. Peygamber Kur'ân'a uyuyordu.[44]

İZAH

"Kur'ân'a uyuyordu" cümlesi ile, **Nasr** sûresindeki;

"فسبّح بحمد ربّك واستغفرْهُ إنه كان توّابا" , yani; *"Rabbini hamd ile tesbîh et! O'ndan mağfiret dile! Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir"*[45] âyetine işaret edilmektedir.

Eğer bu doğru ise, hadîste geçen duâyı Hz. Peygamber, **Nasr** sûresi nâzil olduktan sonra, yani vefatına yakın okumaya başlamış olmalıdır. Âyet-i kerîmede Hz. Peygamber'e, Allah'ın yardımı ve zafer gelince, Rabbini hamd ile tesbîh etmesi ve mağfiret dilemesi emredilmektedir. Rasûlullah (as.) da, yukarıdaki hadîste geçen duâ ve tesbîhle bu emri yerine getirmiştir. Ancak bu tesbîhatın daha önceden de yapıldığı, fakat **Hz. Âişe**'nin bunu âyetle delillendirmek istemiş olması da muhtemeldir.

٢١٥٨ــ (م د س ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت: «كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ في رُكوعه وسُجُوده: **سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ، ربُّ الملائكة والرُّوحِ**». أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2.158- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) rukûunda ve sucûdunda; *'Münezzehsin, mukaddessin, meleklerin ve rûhun Rabbisin!..'* derdi."[46]

İZAH

Hadîste geçen ***"Subbûh"*** lafzı; her türlü noksanlıklardan, kusurdan, şerîki olmaktan münezzeh anlamına gelir.

"Kuddûs" ise; lâyık olmayan şeylerden temizlenmiş, mukaddes ve mübarek anlamına gelir.

---

[44] **Buharî**, Ezân, 123, 139; Meğazî, 50; Tefsir, 110/1; **Müslim**, Salât, 42/217; **Ebû Davud**, Salât, 148/877; **Nesaî**, Tatbîk, 64.

[45] Nasr, 3.

[46] **Müslim**, Salât, 42/223; **Ebû Davud**, Salât, 147/872; **Nesaî**, Tatbîk, 11, 75.

*"Rûh"*tan maksadın ne olduğu konusunda farklı görüşler varsa da, âlimlerin ekserisi Cebrâil olduğu kanâatindedir.

٢١٥٩ــ (م ط ت د س ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « فَقَدْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم من الْفِرَاشِ، فَالْتَمَسْتُهُ ، فَوَقَعَتْ يَدِي فِي بَطْنِ قَدَمَيْهِ ، وهو فِي الْمَسْجِدِ ، وَهُمَا مَنْصُوبَتَانِ ، وهو يقول : اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِن عُقُوبَتِكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ، أَنتَ كما أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ».

وفي رواية [قالت] : « افتقدتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ذاتَ لَيْلَةٍ ، فَظَنَنْتُ أَنَّهُ ذَهَبَ إِلَى بَعْضِ نِسَائِه، فَتَحَسَّسْتُ ، ثُمَّ رَجَعْتُ ، فإذا هُوَ رَاكِعٌ - أوْ سَاجِدٌ- يقول : سُبحانَكَ اللَّهُمَّ وبِحَمْدِكَ ، لا إِلهَ إِلا أَنْتَ ، فقلتُ : بأبي أنت وأُمِّي ، إِنِّي لَفِي شَأْنٍ ، وإنكَ لَفِي آخَرَ». أخرجه مسلم ، والنسائي .

وأخرج الرواية الأولى الموطأ ، والترمذي ، وأبو داود .

وفي أخرى للنسائي : قالت: « فَقَدْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم من مَضْجَعِه ، فَجَعَلْتُ أَلْتَمِسُهُ ، فَظَنَنْتُ أَنَّهُ أَتَى بعضَ جَوَارِيهِ ، فَوَقَعَتْ يَدِي عليه وهو ساجدٌ يقول : اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ما أَسْرَرْتُ وما أَعْلَنْتُ».

2.159- Hz. Âişe anlatıyor:

"Bir gece (uyandığımda) Rasûlullah (as.) yatakta yoktu. Elimle yokladığımda, ellerim ayak tabanlarına değdi; kendisi namaz kıldığı yerde (secdede) idi ve ayakları da (parmakları üzerine) dikilmişti, şöyle diyordu:

"Allah'ım; gazâbından rızâna, azabından affına, sığınıyorum. Senden yine sana sığınıyorum. Seni övmeyi hakkıyla beceremem; sen kendini nasıl övdünse öylesin!.."[47]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi:

---

[47] **Müslim**, Salât, 42/222; **Muvatta**, Kur'ân, 8/31;**Tirmizî**, Daavât, 113/3566; **Ebû Davud**, Salât, 148/879; **Nesaî**, Tatbîk, 47/71.

"Bir gece Rasûlullah'ı (as.) yanımda bulamadım. Hanımlarından birine gittiğini sandım. Araştırdım, dönüp baktım; rukûda -veya secdede- idi ve şunları söylüyordu:

"Allah'ım; seni tesbîh ve takdis ederim, sana hamd ederim. Senden başka ilâh yoktur."

Ben dedim ki:

"- Anam babam sana feda olsun; ben bir dünyadayım, sen başka bir dünyada..."

Hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

İlk rivâyeti **Muvatta, Tirmizî** ve **Ebû Davud** da tahric etti.

Nesaî'nin başka bir rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah'ı (as.) yatağında bulamadım. Aramaya başladım, câriyelerden birine gittiğini sanmıştım. Araştırırken elim O'na değdi, kendisi secdede idi ve;

"Allah'ım; gizli ve açık işlediklerimi mağfiret et!" diye yalvarıyordu.

٢١٦٠ـــ (س ـــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ إذا ركَعَ قال : **اللَّهمَّ لَكَ ركَعْتُ ، وبِكَ آمَنْتُ ، ولَكَ أسلَمتُ ، وعليك توكلتُ ، أنتَ ربِّي ، خَشَعَ سَمعي، وبَصَري ، ولحمي ، ودَمي، وعِظَامي للّهِ ربِّ العَالمينَ**». أخرجه النسائي .

2.160- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, rukû ettiğinde şöyle derdi:

"Ey Allah'ım; sana rukû ettim, sana inandım, sana teslim oldum, sana dayandım. Rabbim sensin! Kulağım, gözüm, etim, kanım ve kemiklerim, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın huzurunda haşyet ve zilletle eğilmiştir."[48]

[48] **Nesaî**, Tatbîk, 14.

٢١٦١ـــ (س ـــ جابر بن عبد الله رضي الله عنه): أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يقول في سجوده: «اللّهمَّ لَكَ سَجدْتُ ، وبكَ آمنْتُ ، ولَكَ أسلَمتُ ، وأنْتَ ربِّي ، سَجَدَ وَجْهي لِلَّذي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ ، وَشَقَّ سَمعَهُ وبَصرَهُ تَبارَكَ الله أحْسَنُ الخَالقِينَ». أخرجه النسائي .

2.161- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, secdede şöyle diyordu:

"Ey Allah'ım; sana secde ettim, sana inandım, sana teslim oldum. Rabbim sensin! Yüzüm de, kendisini yaratan ve şekil veren, ona göz ve kulak takan Allah'a secde etmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah, ne mübarektir!.."[49]

٢١٦٢ـــ (س ـــ محمد بن مسلمة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم «كان إذا قام يصلي تطوُّعا يقول إذا ركعَ : اللّهمَّ لكَ ركعتُ، وبكَ آمنتُ، ولكَ أسلمتُ، وعليكَ توكلتُ، أنتَ ربِّي، خَشَعَ سَمْعي، وبصري، ولحمي، ودمي، ومُخّي، وَعَصَبي لله ربِّ العالمين». أخرجه النسائي.

2.162- Muhammed b. Mesleme'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) nâfile namazı kılarken, rukûya vardığında şöyle derdi:

"Ey Allah'ım; sana rukû ettim, sana inandım, sana teslim oldum, sana dayandım. Rabbim sensin! Kulağım, gözüm, etim, kanım, beynim ve sinirlerim de âlemlerin Rabbi olan Allah'ın huzurunda haşyet ve zilletle eğilmiştir."[50]

٢١٦٣ـــ (س ـــ محمد بن مسلمة رضي الله عنه) قال: «كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا قام من الليل يصلي تطوُّعا، قال إذا سجدَ: اللّهمَّ لكَ سجدتُ، وبكَ آمنتُ، ولكَ

---

[49] **Nesaî**, Tatbîk, 68.

[50] **Nesaî**, Tatbîk, 14.

أسلمتُ، اللهم أنت ربي، سَجَدَ وجهي للذي خلقه وصوَّرهُ، وشقَّ سَمْعَهُ وبَصَرَهُ، تَبارَكَ الله أحسنُ الخَالقينَ». أخرجه النسائي.

2.163- Yine Muhammed b. Mesleme anlatıyor:

"Hz. Peygamber, gece kalkıp nâfile namazı kılarken, secdeye vardığında şunları söylerdi:

"Ey Allah'ım; sana secde ettim, sana inandım, sana teslim oldum. Allah'ım; sen benim Rabbimsin. Yüzüm de, kendisini yaratan ve şekillendiren, ona göz ve kulak takan yaratanına secde etmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!"[51]

٢١٦٤ــ (د ــ عقبة بن عامر رضي الله عنه) قال : لَمَّا نَزَلَتْ : {فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ العظيم} [الواقعة: ٧٤ ، ٩٦] قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكم، ولَمَّا نَزَلَت : سَبِّحِ اسمَ رَبِّكَ الأعلى [الأعلى : ١] قال : اجعلوها في سُجُودِكم». زاد في رواية قال : « وكانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رَكَعَ قال : سبحانَ رَبِّيَ العظيم وبحمده –ثلاثًا – وإذا سَجَدَ قال : سبحانَ رَبِّيَ الأعلى ، وبحمده ثلاثًا».أخرجه أبو داود ، وقال : هذه الزيادةُ نَخافُ أن لا تكون محفوظَة .

2.164- Ukbe b. Âmir anlatıyor: ***"Rabbini Azîm ismiyle tesbîh et!"***[52] âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.);

"Onu rukû yaptığınızda okuyunuz!" buyurdu.

"Rabbinin A'lâ ismini tesbîh et!"[53] âyeti gelince de;

"Onu, secdelerinizde okuyunuz!" buyurdu.[54]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu fazlalık görülür:

---

[51] **Nesaî**, Tatbîk, 69.

[52] Vâkıa, 74, 96.

[53] A'lâ 1.

[54] **Ebû Davud**, Salât, 147/870.

"Rasûlullah (as.) rukûya varınca üç defa; سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ derdi. Secdeye gidince de yine üç defa; سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ derdi.

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti ve; "Bu ziyâdenin mahfûz bir rivâyet olmamasından korkarız" dedi.

İZAH

Son rivâyetteki **"fazlalık"**tan maksadın ne olduğu ihtilaflıdır. Bazıları rivâyetin bütünü kastedilmiştir derken, bazıları da sadece sondaki ***"ve bihamdihi"*** kelimesi kastedilmiştir der.

Fahreddin Razî, ***"Azîm"*** lafzını; zâtında ve sıfatlarında kâmil olan, ***"A'lâ"*** lafzını da; sıfatlarında kâmil olan diye açıklar.

Rukû, bir tezellül ifâdesidir, Allah'ın huzurunda boyun eğmektir. **Secde** ise, tezellülde mübâlağadır, çünkü Allah'ın huzurunda yeri öpmektir. Bu bakımdan mutlak azameti ve yüceliği ifâde eden ***"el-Azîm"*** kelimesi rukûya, tezellülde mübâlağaya uygun düşen ism-i tafdil sigasındaki ***"el-A'lâ"*** lafzı da secdeye tahsis edilmiştir.

Fukahanın cumhuruna göre secde ve rukûdaki tesbîhler sünnettir.

Ahmed b. Hanbel, ve **İshak b. Rahûye** vâcib olduğunu söylerler. Bile bile terk edilirse namaz bozulur, unutarak terk edilirse sehiv secdesi gerekir.

Hattabî ise bu tesbîhlerin farz olduğu kanâatindedir. Buna da mezkür âyet ve hadîs delâlet eder.[55]

٢١٦٥ـ (ت د ـ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **إذا ركعَ أحدكم فَلْيَقُل ثلاثَ** مرات: **سُبحانَ ربيَ العظيم، وذلك أدناهُ،** وإذا سجدَ **فليقل: سبحان ربيَ الأعلى ثلاثا، وذلك أدناه»**. هذه رواية أبي داود.

---

[55] Bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, V, 140; **Avnu'l-Ma'bûd**, III, 121.

وفي رواية الترمذي: «إذا قال أحدكم في ركوعه : سبحان ربي العظيم ثلاثا ، فقد تمّ ركوعه، وذلك أدناه، وإذا قال في سجوده: سبحان ربي الأعلى ثلاثا ، فقد تمّ سُجودُهُ ، وذلك أدناه».

2.165- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Biriniz rukûya gittiğinde en az üç defa; *'Sübhâne Rabbiye'l-Azîm'* desin! Secdeye varınca da en az üç defa *'Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ'* desin!"[56]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Sizden biri rukûda üç defa *'Sübhâne Rabbiye'l-Azîm'* derse, rukûu tamam olur. Bu sayı, miktarın en azıdır. Secdelerde de üçer defa *'Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ'* derse, secdeleri tamam olur. Bu sayı da yine (tesbîh miktarının) **en azıdır."**

٢١٦٦ــ (ت د س ــ حذيفة بن اليمان رضي الله عنه) « أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم فكانَ يقول في ركوعه : سبحانَ رَبِّيَ العظيم ، وفي سُجُوده : سُبحانَ رَبِّيَ الأعلى ، وما أتى على آية رَحْمة إلا وَقَفَ وسألَ ، وما أتى على آية عذاب إلا وَقَفَ وتَعَوَّذَ».

هذه رواية الترمذي. وعند أبي داود مثلُها ، إلا قوله : « وسَأَلَ» ، فلَيْست عنْدَهُ

وفي رواية النسائي قال: « صلَّى معَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم في رمضانَ فركَعَ ، فقال في ركوعه : سبحانَ رَبِّيَ العظيم ، مثل ما كان قائما ، ثم جلس يقولُ: رَبِّ اغفر لي ، مثل ما كان قائما ، ثم سَجَدَ فقال : سبحان ربِّيَ الأعلى مثل ما كان قائما ، فما صلَّى [إلا] أربعَ ركعات ، حتى جاء بلالٌ إلى الغَدَاة». وفي أخرى مثل رواية الترمذي إلى قوله : « الأعلى».

[56] **Ebû Davud**, Salât, 150/886; **Tirmizî**, Salât, 194/261. Bu hadîsin senedi muttasıl değildir, çünkü râvîlerden **Avn b. Abdullah b. Ukbe, İbn Mes'ûd**'a yetişmemiştir.

وفي أخرى : أنه صلى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم لَيْلَة ، فَسَمِعَهُ يقولُ حينَ كَبَّرَ قال: «**الله أكبرُ** [ثلاثا] **ذو الجَبروت ، والمَلكُوت ، والكبرياء ، والعَظَمة** »، وكان يقول في ركوعه : «**سبحانَ ربيَ العظيم**». وإذا رفع رأسه من الركوع قال : « **ربي لك الحمدُ** »، وفي سجوده : «**سبحانَ ربيَ الأعلى** »، وبين السجدتَيْن : « **ربِّ اغفر لي ، ربِّ اغفر لي**»، [وكان قيامُه وركوعه] وإذا رفع رأسهُ من الرُّكوع وسجودُهُ وما بين السجدتين قريبٌ من السَّواء.

2.166- Huzeyfe b. el- Yeman'dan rivâyet edildiğine göre; o, Rasûlullah'la (as.) birlikte namaz kıldığında, Hz. Peygamber rukûda; ***'Sübhâne Rabbiye'l-Azim'***, secde de; ***'Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ'*** diyordu. (Kırâat esnasında) rahmet âyetine gelince mutlaka durur ve (Allah'tan rahmet) isterdi. Azap âyetine gelince de durur ve Allah'a sığınırdı."[57]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî**'nindir. Bunun gibi bir rivâyet **Ebû Davûd**'da da vardır. Ancak orada, **"isterdi"** lafzı yoktur.

Nesaî'nin rivâyetinde; "Hz. Peygamber'le birlikte namaz kıldı, rukûya vardığında; ***'Sübhâne Rabbiye'l-Azîm'*** dedi ve ayaktaki kadar durdu. Sonra (ilk secdeyi yapıp) oturduğunda ***'Rabbiğfir lî'*** dedi ve yine ayaktaki kadar durdu. Sonra secde yaptı, ***'Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ'*** dedi ve yine kıyamdaki kadar durdu. Sadece dört rekât namaz kılmıştı. (Ama o kadar uzun kıldı ki, namaz bitince) Bilâl sabah ezânı için gelmişti."

Onun başka bir rivâyeti de **Tirmizî**'nin rivâyeti gibidir, yalnız bu rivâyet "***Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ'* diyordu**" cümlesine kadardır.

Nesaî'nin başka bir rivâyetine göre de; "Huzeyfe, Rasûlullah'la (as.) birlikte geceleyin namaz kıldı ve Hz. Peygamber'in tekbîr aldığında şöyle dediğini işitti:

---

[57] **Tirmizî**, Salât, 194/262; **Ebû Davud**, Salât, 147/871; **Nesaî**, İftitâh, 77; Tatbîk, 9, 25, 74; Kıyâmu'l-Leyl, 25.

"اللّٰهُ اَكْبَرُ ذو الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ"

Rukûya vardığında da; *'Sübhâne Rabbiye'l-Azîm'* diyordu. Başını rukûdan kaldırınca; ***'Rabbî lekel hamd'*** dedi. Secdelerde ***'Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ';*** iki secde arasında da ***'Rabbiğfir lî, Rabbiğfir lî'*** dedi. Kıyamı, rukûu, rukûdan doğrulması, secdeleri ve iki secde arası birbirine yakın sürede idi."

İZAH

Hadîste rukû ve secde tesbîhleri belirtilmekte, ayrıca Hz. Peygamber'in rukû ve secdede, kıyâmdaki kadar uzun bir süre durduğu ifâde edilmektedir. Hz. Peygamber'in kıldığı bu namaz, gece namazı idi, bu itibarla kıyâmı, rukûu ve secdeleri çok uzun tutmuştu.

٢١٦٧ـ (س ــ **عوف بن مالك** رضي الله عنه) قال : « قُمْتُ مَعَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلما رَكَعَ مَكَثَ قَدْرَ سورة البقرة ، ويقول في ركوعه : «سبحان ذي **الْجَبَرُوتِ ، والمَلَكُوتِ ، والكبرياءِ والعظمةِ»**. أخرجه النسائي .

2.167- Avf b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte (gece) kalktım. Rukûya gittiğinde **Bakara** sûresi okunacak kadar uzunca bir müddet kaldı. Rukûda; سبحان ذى الْجَبَرُوتِ والْمَلَكُوتِ والْكِبْرِيَاءِ والْعَظَمَةِ diyordu."[58]

٢١٦٨ـ (م ت د ــ **ابن أبي أوفى** رضي الله عنه) قال : « كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رَفَعَ ظَهْرَهُ من الرُّكوعِ قال : سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ، **اللَّهُمَّ رَبَّنا لَكَ الحمدُ ، مِلءَ السَّمَوَاتِ ، ومِلءَ الأرضِ ، ومِلءَ ما شِئْتَ مِنْ شيءٍ بَعْدُ»**.

زاد في رواية: « **اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بالثَّلْجِ ، والبَرَدِ ، والماءِ البارِدِ ، اللهمَّ طَهِّرْني مِنَ الذُّنُوبِ والخَطَايا ، كما يُنَقَّى الثوبُ الأبيضُ من الدَّنَسِ»**. أخرجه مسلم .

---

[58] **Nesaî**, Tatbîk, 12.

وفي رواية أبي داود مثله ، إلى قوله : « من شيء بعدُ».

وفي رواية الترمذي قال: « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول : اللهمَّ بَرِّدْ قلبي بالثلج ، والبَرَد ... الحديث» ولم يذكر أول حديث مسلم .

2.168- İbn Ebî Evfâ'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) sırtını rukûdan kaldırınca;

سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه اللّهمَّ رَبَّنالَكَ الْحَمدُ ملْءَ السَّموات ومِلْءَ الأرض وَمِلْءَ ما شئتَ مِنْ شيْءٍ بَعْدُ

derdi". (Yani: ***Allah, kendisine hamd edeni işitir. Ey Allah'ım, ey Rabbimiz; gökler dolusu, yer dolusu ve bunlardan başka istediğin her şeyin dolusu kadar hamd sana olsun.***)[59]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette şu sözler de yer alır:

اللّهمّ طَهِّرْنِي بالثّلْج والْبَرَد والْماءِ الْبارِد. اللهمّ طَهِّرْنِي مِنَ الذّنوب والْخَطايا كما يُنَقِّي الثّوْبُ الأبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ

"Ey Allah'ım; beni kar, dolu ve soğuk su ile temizle! Allah'ım; tıpkı beyaz bir elbisenin kirden-pastan temizlendiği gibi beni de hatalardan ve günahlardan temizle!"

Bu rivâyetler **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyeti, ilk rivâyet gibidir, yalnız orada; **"bunlardan başka"** sözcükleri yoktur.

Tirmizî'nin rivâyetinde, Rasûlullah (as.); *"Allah'ım, kalbimi karla, dolu ile... parlat!.."* şeklindedir. Bu rivâyette **Müslim**'in rivâyetinin ilk kısmı zikredilmez.

٢١٦٩— (م د س — **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رَفَعَ رأسَهُ من الركوع قال : **اللهمَّ ربَّنا لكَ الحمدُ ، ملءَ السمَوات ، وملءَ الأرضِ ، وملءَ ما شئْتَ من شيءٍ بَعدُ، أَهْلَ الثَّناءِ والمَجْد، أحَقُّ مَا قالَ العبدُ وكُلُّنا**

[59] **Müslim**, Salât, 40/202-204; **Tirmizî**, Daavât, 102/3547; **Ebû Davud**, Salât, 140/846.

لَكَ عَبْدٌ اللهمَّ لا مَانِعَ لِمَا أعطيت، ولا مُعطِيَ لِمَا مَنعت، ولا ينفعُ ذا الجَدِّ منك الجَدُّ».

أخرجه مسلم، وأبو داود، والنسائي.

2.169- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) rukûdan başını kaldırdığında şöyle derdi:

اللّهمّ ربَّنالَكَ الْحَمْدُ ملْءَ السَّموات وملْءَ الأرضِ ومِلْءَ ما شئْتَ مِنْ شيْءٍ بَعْدُ اَهْلَ الثناء والْمَجْد احَقُّ ما قال الْعَبْدُ و كُلُّنا لكَ عَبْدٌ. اللّهُمَّ لا مانعَ لما اعْطَيْتَ ولا مُعْطِيَ لما مَنَعْتَ ولا يَنْفعُ ذاالْجدِّ منْك الْجدُّ

"Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Gökler dolusu, yer dolusu ve onlardan sonra dilediğin her şey dolusu kadar hamdler sana mahsustur. Ey övgüye ve senâya lâyık olan Rabbim! Hepimiz senin kulunuz. Bir kulun söyleyeceği en güzel söz şudur: Allah'ım; senin verdiğine hiçbir güç mani olamaz. Senin katında hiçbir zengine, zenginliği fayda vermez."[60]

İZAH

Hanefî fukahası, farz namazlarda rukûdan sonra duâ okumayı câiz görmez, ancak nâfile namazlarda okumayı tecviz ederler.

Şâfiîler'le **Hanbelîler** ise, ister farz, ister nâfile olsun yukarıdaki duâyı okumayı müstahab görürler.

٢١٧٠ــ (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رَفَعَ رَأسهُ منَ الركوعِ قالَ : سَمعَ اللهُ لمن حَمِدَهُ ، ربَّنا وَلَكَ الحمدُ ، ملءَ السَّمواتِ ، وملءَ الأرضِ ، [وملءَ ما بينهما] وملءَ مَا شئتَ مِنْ شَيءٍ بَعدُ». أخرجه الترمذي.

2.170- Hz. Ali'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (a.s.) başını rukûdan kaldırınca şöyle derdi:

---

[60] **Müslim**, Salât, 40/205; **Ebû Davud**, Salât, 140/847; **Nesaî**, Tatbîk, 25.

سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ اللّهمَّ ربَّنا ولك الْحمدُ ملْءَ السّموات وملْءَ الأرضِ وَملْءَ مابَيْنهما وملْءَ ما شئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ

"Allah, kendisine hamd edeni işitir. Ey Rabbimiz! Gökler ve yer dolusu, gökle yer arasının dolusu ve bunlardan sonra dilediğin her şey dolusu kadar hamdler sana mahsustur."[61]

٢١٧١ـ (س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رَفَعَ رأسهُ من الركوع قال : اللهمَّ ربَّنا لَكَ الحمدُ». أخرجه النسائي .

2.171- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) rukûdan başını kaldırdığında; *'Allâhumme rabbenâ lekel hamd'* dedi."[62]

٢١٧٢ـ (م س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما): « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان إذا رَفَعَ رأسَهُ من الركوع قال : اللهمَّ ربَّنا لَكَ الحمدُ ، ملء السموات ، وملءَ الأرضِ، وملءَ ما شئتَ من شيءٍ بَعدُ ، أهلَ الثَّناء والمجْد ، لا مانعَ لمَا أعطيْتَ ، ولا مُعطيَ لمَا منَعتَ ، ولا يَنْفَعُ ذا الجَدِّ منكَ الجَدُّ». أخرجه مسلم ، وأخرجه النسائي إلى قوله : « من شيءٍ بَعْدُ».

2.172- Abdullah b. Abbas'dan riâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber rukûdan başını kaldırdığında şöyle derdi:

"Allah'ım! Ey Rabbimiz! Gökler dolusu, yer dolusu ve bunlardan sonra dilediğin her şeyin dolusu kadar hamdler sana mahsustur. Ey övgü ve senâya lâyık olan Allah'ım; Senin verdiğin şeyi hiç kimse engelleyemez. Senin mani olduğunu da hiç kimse veremez. Senin katında hiçbir zengine zenginliği fayda vermez."[63]

---

[61] **Tirmizî**, Salât , 197/266

[62] **Nesaî**, Tatbîk, 21.

[63] **Müslim**, Salât, 40/206; **Nesaî** Tatbîk, 25.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

Nesaî de hadîsi ***"...bunlardan sonra dilediğin her şeyin dolusu kadar hamdler sana mahsustur"*** cümlesine kadar rivâyet etti.

٢١٧٣ــ (خ ط ت د س ــ رفاعة بن رافع رضي الله عنه) قال : « كُنَّا نُصلي وَرَاءَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فلمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ من الركعة قال : **سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه**. وقال رجلٌ وراءَهُ : **ربنا لك الحمدُ حمدا كثيرا طَيِّبا مُباركا فيه**. فلمَّا انْصَرَفَ قال : **مَن المُتَكَلِّمُ آنفا ؟** قال : أنا ، قال : **رأيتُ بِضْعَةً وثلاثين مَلَكا يَبْتَدِرُونَها أيُّهم يَكْتُبها أوَّلُ**». هذه رواية البخاري، والموطأ.

وفي رواية الترمذي قال : « صَلَّيتُ خَلْفَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَعَطَسْتُ فقلت: **الحمدُ لله حمدا كثيرا طَيِّبا مُباركا فيه ، مباركا عليه ، كما يُحبُّ ربُّنا ويرضَى** ، فلما صَلَّى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: انصرفَ فقال: **مَن المُتَكَلِّمُ في الصلاة ؟** فلم يَتَكَلَّمْ أَحدٌ ، ثم قالها الثانية : **مَن المتكلم في الصلاة ؟** فلم يتكلَّم أحدٌ ، ثُمَّ قالها الثالثة : **مَن المتكلّمُ في الصلاة ؟** فقال رفاعةُ : أنا يا رسولَ الله . فقال : **كيفَ قلتَ ؟** قال: قلتُ : **الحمدُ لله حمدا كثيرا طَيِّبا مُباركا فيه ، مباركا عليه ، كما يُحبُّ ربُّنا ويرضَى**، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **والذي نفسي بيده ، لقد ابتَدَرَهَا بِضعَةٌ وثلاثونَ مَلَكا أيُّهُم يَصعَدُ بها ؟**». وأخرج أبو داود ، والنسائي [نفس] الروايتين معا .

2.173- Rifâa b. Râfi' anlatıyor:

"Bizler, Rasûlullah'ın (as.) arkasında namaz kılıyorduk. Rukûdan başını kaldırdığında; ***'Semiallahu limen hamideh'*** dedi. Arkasında bulunan bir adam da;

رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبارَكًا فيه

dedi. (Yani; ***ey Rabbimiz! Pek çok hamdler, temiz ve mübarek hamdler sana mahsustur.***)

Hz. Peyagamber namazını bitirince ;

"- Az önce konuşan kimdi ?" diye sordu. Adam;

"- Bendim" deyince, şunları söyledi:

"- Otuz küsür meleğin, bu duâyı ilk önce hangisi yazacak, diye yarıştıklarını gördüm."[64]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Muvatta**'nındır.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) arkasında namaz kıldım. Hapşırdım ve;

الْحَمْدُ لله حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبارَكًا فيه مُبارَكًا عليه كما يُحِبُّ رَبُّنا و يَرْضى

dedim. Rasûlullah (as.) namazını tamamlayınca döndü ve;

"- Namazda konuşan kimdi?" dedi. Kimse cevap vermedi. İkinci defa tekrar;

"- Namazda konuşan kimdi?" dedi. Yine kimse cevap vermedi. Üçüncü defa;

"- Namazda konuşan kimdi?" diye sorunca, Rifâa;

"- Bendim, ey Allah'ın Rasûlü" dedi.

"- Nasıl söylemiştin?" diye sordu. Ben de sözlerimi tekrarladım. O zaman buyurdu ki:

"- Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, otuz küsür melek, bu duâyı hangimiz Allah'a yükselteceğiz diye yarışıyorlardı."

Ebû Davud ve **Nesaî**, iki rivâyeti de tahric ettiler.

İZAH

Hanefî fukahası, namazda aksıranın **"elhamdu lillâh"** demesini câiz görür, ancak bunu içinden söylemesi uygundur.

Bazıları **Rifâa** hadîsinin nâfile namaz hakkında olduğunu söyleyerek, hadîste geçen **"hamd"** duâsının ancak nâfile namazlarda yapılabileceğini söylerler.

---

[64] **Buharî**, Ezân, 125; **Muvatta**, Kur'ân, 8/25; **Tirmizî**, Salât, 296/404; **Ebû Davud**, Salât, 119/770, 773; **Nesaî**, Tatbîk, 22; İftitâh, 36.

٢١٧٤ــ (ت د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يقول بين السجدتين : اللهمَّ اغفرْ لي وارْحمني ، واجْبرني ، واهْدني ، وارْزُقْني».

أخرجه الترمذي، وقال: هكذا روي عن علي.

وفي رواية أبي داود قال: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا رفع رأسه من الركوع قال: «اللَّهمَّ اغْفر لي، وارحمني، واهدني، وعَافني، وارْزُقني».

2.174- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Hz. Peygamber iki secde arasında şöyle derdi:

"اللّهمّ اغفرْلي وارْحَمْني واجْبُرْني واهْدني وارْزُقْني"

"Ey Allah'ım; beni bağışla! Bana merhamet eyle! Bana zenginlik ver! Bana hidâyet yolunu göster ve bana rızık ver!"[65]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** rivâyet etti ve; "Hz. Ali'den de bu şekilde rivâyet edildi" dedi.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) secdeden[66] başını kaldırınca; ***"Ey Allah'ım! Beni bağışla! Bana acı! Beni hidâyete ulaştır! Bana âfiyet ver ve beni rızıklandır!"*** dedi.

٢١٧٥ــ (أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال : سألتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : قلتُ : ما نَقُول في سجودنا ؟ قال : « مَا اصطَفى اللهُ لِمَلائكته : سبحانَ الله وبِحَمْده».

أخرجه ...

[65] **Tirmizî**, Salât, 211/284; **Ebû Davud**, Salât, 141/850.

[66] **Camiu'l- Usûl**'de; **"rukûdan başını kaldırınca"** diye geçer. Ancak hadîs **Ebû Davud**'da **"secdeden başını kaldırınca..."** şeklindedir. Biz de tercümeyi **Ebû Davud**'a göre yaptık.

2.175- Ebû Zer el-Ğifarî şöyle dedi:

Rasûlullah'a (as.);

"- Secdelerimizde ne diyelim?" diye sordum.

"- Allah'ın melekleri için seçtiği şeyi; yani *Subhânellâhi ve bi hamdihi*" deyin!"[67]

بعد التشهد

3 – TEŞEHHÜD'DEN SONRAKİ DUÂ

٢١٧٦ـ (خ م د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه): «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: إذَا تَشَهَّدَ أحدُكم فَلْيَستَعِذْ بالله من أربعٍ يقول: اللّهمَّ إني أعوذُ بكَ من عذابِ جَهَنَّم ومن عذابِ القَبْرِ ومن فِتْنَةِ المحْيَا والمماتِ ومن شرِّ فتنةِ المسيحِ الدَّجَّال». هذا لفظ مسلم، ووافقه البخاري على الاستعاذة، ولم يذكر التشهد. وفي رواية أبي داود قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «إذا فَرَغَ أحدُكم من التشهد فَلْيَتَعَوَّذْ بالله من أربع... وذكرها». وزاد النسائي: «ثم لِيَدْعُ لنفسه بما بَدَا له».

2.176- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden biri teşehhüdü okuduğunda, şu dört şeyden Allah'a sığınsın ve; *'Ey Allah'ım; cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden ve Mesih-Deccâl'in fitnesinin şerrinden sana sığınırım'* desin!"[68]

RİVÂYETLER

Bu lafız, **Müslim**'indir. **Buharî**'de sadece teşehhüd lafzı yoktur, diğer ibareler aynıdır.

Ebû Davud'un rivâyetinde de Rasûlullah (as.);

---

[67] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

[68] **Buharî**, Cenaiz, 87; **Müslim**, Mesâcid, 25/128, 130-134; **Ebû Davud**, Salât, 180/983; **Nesaî**, Sehv, 64; Cenaiz, 115.

"Biriniz teşehhüdü bitirince..." diye başlar. Diğer ibareler aynıdır.

Nesaî'nin rivâyetinde; **"Sonra kendisi için dilediği duâyı yapsın!"** ziyadesi vardır.

İZAH

Zâhirî fukahası, ilk ve son teşehhüdde de yukarıdaki hadîste zikredilen duâyı okumayı vâcib sayar. Diğer mezhepler ise, sadece son teşehhüdde okumayı müstahab görür.

"Hayatın fitnesi"; dünyevî ihtiraslar ve şehvetlerdir.

"Ölüm fitnesi"; ölüm anında imanını kaybetme endişesidir.

"Mesih-Deccâl'in fitnesi" de; kıyâmete yakın çıkacağı rivâyet edilen **Deccâl**'in, mü'minlerin imanlarına vereceği zararlardır.

٢١٧٧ــ (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما): «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول، بعد التشهد: **اللهم إني أعُوذُ بكَ مِنْ عذابِ جهنَّم، وأعُوذُ بكَ من عذابِ القبرِ، وأعُوذُ بكَ من فتنة الدَّجالِ الأعورِ، وأعوذ بك من فتنةِ المحيا والممات**». أخرجه أبو داود.

2.177- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) teşehhüdden sonra şöyle diyordu:

"Ey Allah'ım; cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Kör Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım. Hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."[69]

٢١٧٨ــ (د ــ أبو صالح رحمه الله) عن بعض أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال لرَجُلٍ: **كيفَ تقولُ في الصلاة؟** قال: أتشهَّدُ، ثم أقول: اللهم إني أسألُكَ الجنَّةَ، وأعوذُ بك من النار، أمَا إني لا أُحْسِنُ دَنْدَنَتَكَ

---

[69] **Ebû Davud**, Salât, 180/984.

وَدَنْدَنَةَ مُعَاذٍ ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : حَوْلَ ذلك نُدَنْدِنُ أنا ومُعَاذٌ». أخرجه أبو داود .

2.178- Ebû Sâlih (es-Semmân)'ın, Rasûlullah'ın (as.) ashabından birinden naklettiğine göre, Hz. Peygamber bir adama şöyle sordu:

"- Namazda ne okursun?"

"- Teşehhüdü okuyorum, sonra; ***'Allah'ım, senden cenneti isterim ve cehennemden sana sığınırım'*** diyorum. Ben, senin ve Muâz'ın nağmelerini beceremiyorum."

Hz. Peygamber cevâben;

"- Ben de, Muâz da bunun gibi şeyleri terennüm ediyoruz" buyurdu.[70]

İZAH

Hadîste ismi belirtilmeyen sahabî, büyük ihtimalle **Ebû Hureyre**'dir.

"**Nağmeler"**den maksat, Hz. Peygamber'in yaptığı kapsamlı duâlardır.

"Bunun gibi şeyler" ifâdesiyle, cennet ve cehennemle ilgili duâlar kastedilmiştir.

Bu, tahiyattan sonra okunan duâlardan biridir. Tabiatiyle diğer zamanlarda okunması da mümkündür.

Bu hadîste Hz. Peygamber'in konuştuğu kişi, **Süleym el-Ensârî**'dir.[71]

٢١٧٩ــ (س ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما): « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول في صلاته بعد التشهد : **أحسَنُ الكلام كلامُ الله ، وأحسنُ الهَدْيِ هَدْيُ مُحمد**». أخرجه النسائي .

---

[70] **Ebû Davud**, Salât, 124/792.

[71] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, XV, 601.

2.179- Cabir b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.) teşehhüdden sonra; **"Sözlerin en güzeli Allah'ın kelâmıdır. Yolların en güzeli de Muhammed'in yoludur"** derdi.[72]

٢١٨٠ـ (**عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال : « كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُعَلِّمُهُمْ منَ الدُّعَاءِ بعد التشهد : **أَلِّفِ اللهمَّ على الخَيْرِ قُلوبَنَا ، وَأَصلِحْ ذَاتَ بَيننا ، وَاهْدِنا سُبُلَ السَّلامِ ، وَنَجِّنا منَ الظلماتِ إلى النُّورِ ، وَجَنِّبْنَا الفَواحِشَ والفِتَنَ ، ما ظَهَرَ منها وما بَطَنَ ، وبَارِكْ لَنَا في أَسماعنا وَأبصارنا وقُلُوبنا وأزْوَاجنَا [وذُرِّيَّاتنا] ، وتُبْ عَلَينا إنَّكَ أَنْتَ التَّوابُ الرَّحِيمُ ، واجعَلْنا شاكرينَ لنعْمَتك [مُثْنِينَ بها] قَابِليها ، وأتِمَّها علينا**».

أخرجه...

2.180- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) insanlara teşehhüdden sonra yapılacak duâyı öğretiyor, şöyle diyordu:

"Ey Allah'ım; kalplerimize hayrı sevdir! Aramızı ıslah eyle! Bizlere kurtuluş yollarını göster! Bizi karanlıklardan aydınlığa çıkar! Gizli ve açık günahlardan ve fitnelerden bizi uzak tut! Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, eşlerimizi ve neslimizi bize mübârek kıl! Tövbemizi kabul eyle, çünkü sen tövbeleri kabul eden ve çok merhamet edensin. Bizi nimetlerine şükredenlerden, onları itiraf edenlerden ve râzı olanlardan eyle! Nimetlerini bize tamamla!"[73]

---

[72] **Nesaî**, Sehv, 65.

[73] Müellif kaynağına işaret etmemekle birlikte hadîs, **Ebû Davud**, Salât, 178/969'dadır.

في الصلاة مطلقا و مشتركا

4- MUTLAK VE MÜŞTEREK OLARAK NAMAZDA YAPILACAK DUÂ

٢١٨١ـ (م ت د س ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا قام إلى الصلاة قال : وَجَّهْتُ وجهيَ للذي فطرَ السَّموات والأرضَ حنيفا، وما أنا منَ المشركين ، إنَّ صلاتي ونُسُكي ومَحْيَايَ ومماتي لله ربِّ العالمين ، لا شريكَ له ، وبذلك أُمرتُ وأنا من المسلمين ، اللهم أنت الملكُ، لا إلهَ إلا أنتَ، أنت ربي، وأنا عبدُكَ ، ظَلَمْتُ نفسي ، واعترَفْتُ بذنبي ، فاغفر لي ذُنُوبي جميعا، لا يغفر الذُّنوبَ إلا أنْتَ ، واهدني لأحْسنِ الأخلاق لا يَهْدي لأحسنِها إلا أنت ، واصرفْ عَني سيِّئها ، لا يصرفُ عني سيِّئَهَا إلا أنتَ ، لبيكَ وسعدَيك ، والخيرُ كُلُّهُ بيدَيكَ ، والشَّرُّ ليسَ إليكَ ، أنا بكَ وإليكَ، تَبَاركتَ وتَعَاليْتَ، أستغفرُكَ وأتوب إليك، وإذا ركَعَ قال: اللَّهمَّ لكَ ركعتُ، وبكَ آمنتُ، ولك أسلمتُ، خشعَ لكَ سَمعي، وبَصَري ومُخِّي، وعظْمي، وعَصَبي، وإذا رفعَ رأسَهُ قال: اللهم ربَّنا لك الحمدُ ملءَ السمواتِ، [وملءَ] الأرضِ، وملءَ ما بينهما، وملءَ ما شئتَ من شيءٍ بعدُ، وإذا سَجَدَ قال: اللهم لك سَجَدْتُ، وبكَ آمنت، ولك أسلمتُ، سَجَدَ وجهي للذي خَلَقَهُ وصَوَّرَهُ، وشقَّ سَمْعَهُ وبَصرَهُ، تباركَ الله أحسنُ الخالقين، ثم يكونُ منْ آخر ما يقول بينَ التَّشهُّد والتَّسليم: اللَّهمَّ اغفر لي مَا قدَّمتُ، وَمَا أخَّرتُ، وَمَا أسررْتُ، وما أعلنتُ، وما أسْرَفتُ، وما أنت أعلم به مني، أنتَ المُقدِّمُ، وأنت المؤخِّرُ، لا إله إلا أنتَ». هذه رواية مسلم، والترمذي.

وللترمذي في رواية أخرى : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ إذَا قامَ إلى الصَّلاةِ المكتوبَة رَفَعَ يَديه حَذْوَ مَنْكبَيْه ، ويصنعُ ذلك إذا قضى قراءتَه ، وأرادَ أنْ يركَعَ ، ويَصنعُهُ إذا رفع رأسَهُ من الرُّكوعِ ، ولا يرفعُ يدَيْه في شيء من صَلاته وهو قاعدٌ ، فإذا قامَ من سَجدَتَين رَفعَ يَديه كذلك، فكبَّرَ ، ويقولُ حينَ يفتتحُ الصَّلاةَ بعدَ التَّكْبير : وجهْتُ وجهي ... وذكر الحديث.

وله في أخرى مثل الأولى ، إلا أنه أسقط منها : « **الخيرُ كُلُّهُ في يديكَ ، والشرُّ ليسَ إليكَ ، أنَا بكَ وإليكَ**» وجعل بدل هذا كُلّه : « **آمنتُ بكَ ، تباركتَ وتعاليتَ** .. وذكر الحديث».

وفي رواية أبي داود مثل رواية مسلم ، إلا أنَّ أوَّلَها : « كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا قَامَ إلى الصَّلاة كَبَّرَ، ثم قال : ... وذكر الحديث» ، وليسَ عنده : « **الشرُّ لَيْسَ إليكَ**» ، ولا لَفْظَةُ: «**اللهم**» في قوله: «**اللَّهُمَّ رَبَّنا ولكَ الحمدُ**»، وعندَه زيادةٌ بعد قوله : « **صَوَّرَهُ** » : « **فأحسنَ صُورَهُ**» ، وعنده بعد الخَالقينَ» : «وإذا سَلَّمَ من الصلاة قال : **اللهم اغفر لي ما قدَّمتُ...**» الحديث.

وله في أخرى نحو رواية الترمذي التي أولها: كان إذا قامَ إلى الصلاة المَكتُوبة». وفيه زيادة لفظ ونقصٌ، مع اتّفاق المعنى. وأخرج النسائي منه من أوله إلى قوله: «**تباركتَ وتعاليتَ ، أستغفرك ، وأتوب إليك**». وأخرج منه أيضا مُفرَدا دُعاء الركوع ، وأخرج منه مفردا أيضا دعاءَ السجود ، وزاد فيه: «**فأحسنَ صُورَهُ**».

2.181- Hz. Ali anlatıyor:

"Hz. Peygamber namaza durunca şöyle derdi:

"Bir hanîf olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah'a âittir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanlardanım. Ey Allah'ım; yegâne sultan sensin! Senden başka ilâh yoktur. Sen benim Rabbimsin, ben de senin kulunum. Ben nefsime zulmettim; günahlarımı itiraf ediyorum. Bütün günahlarımı bağışla Allah'ım! Çünkü günahları senden başka kimse bağışlayamaz. Beni ahlâkın en güzeline ilet! Çünkü ahlâkın en güzeline senden başkası iletemez. Benden kötü ahlâkı uzaklaştır! Çünkü senden başka hiç kimse kötü ahlâkı benden uzaklaştıramaz. Buyruklarına boyun eğdim, sana teslim oldum!.. Bütün hayırlar senin elindedir. Şer, sana nispet edilemez. Varlığım seninledir ve sana dayanır. Sen çok mübareksin, çok yücesin. Senden af diler, sana tövbe ederim."

Rukûya varınca ise şöyle derdi:

"Ey Allah'ım! Ancak sana rukû ettim. Sana inandım, sana teslim oldum; kulağım, gözüm, iliğim, kemiğim ve sinirlerim sadece sana boyun eğdi."

Başını kaldırınca da şunları söylerdi:

"Allah'ım! Ey Rabbimiz! Gökler dolusu, yer dolusu, gökle yer arası dolusu ve bunlardan başka dilediğin her şeyin dolusu kadar hamdler sana mahsustur."

Secdeye varınca da şöyle derdi:

"Allah'ım; sana secde ettim, sana inandım ve sana teslim oldum. Yüzüm de, kendisini yaratan, ona en güzel şekli veren ve onda kulak ve göz halk eden Allah'a secde etti. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, çok mübarektir."

Sonra selâmla teşehhüd arasında son duâsı da şöyle idi:

"Ey Allah'ım; geçmişte ve gelecekte, gizli ve açık yaptığım bütün günahları, israflarımı ve senin benden daha iyi bildiğin bütün kusurlarımı bağışla! İleri götüren de sensin, geri bırakan da... Senden başka ilâh yoktur!"[74]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim** ve **Tirmizî**'nindir.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) farz namaza durduğunda ellerini omuzlarına kadar kaldırırdı. Kırâatini tamamlayıp rukûya giderken de aynı şeyi yapardı. Kezâ rukûdan başını kaldırdığında da aynısını yapardı. Namazda otururken hiçbir şekilde ellerini kaldırmazdı. İki secdeyi yapıp kıyâma kalktığında da aynısını yapardı. Tekbîr alıp namaza başladığında, tekbîrden sonra **"Bir hanîf olarak yüzümü..."** derdi diyerek aynı hadîsi zikreder.

Tirmizî'nin başka bir rivâyeti daha vardır. İlk rivâyet gibi olan bu rivâyette; *"Bütün hayırlar senin elindedir. Şer, sana nispet edilemez. Varlığım seninledir ve sana dayanır"* kısmı yoktur. Bunun

---

[74] **Müslim**, Müsâfirin, 26/201; **Tirmizî**, Daavât, 32/3421-23; **Ebû Davud**, Salât, 119/760; **Nesaî**, İftitâh, 17.

yerinde; *"Sana iman eyledim. Sen çok mübareksin, çok yücesin..."* cümlesi görülür.

Ebû Davud'un rivâyeti de **Müslim**'in rivâyeti gibidir. Yalnız hadîs; "Rasûlullah (as.) namaza durup tekbîr alınca..." diye başlar.

Ebû Davud'da, *"Şer, sana nispet edilemez"* cümlesi de yoktur.

"Allahumme rabbenâ ve lekel hamd" cümlesindeki ***"Allahumme"*** lafzı da yoktur.

"Savverehû=**Ona sûret verdi"** lafzından sonra ***"Fe ahsene suverehû*=Onun sûretlerini güzel yaptı"** cümlesi yer alır.

"Yaratıcıların en güzeli olan Allah çok mübarektir"cümlesinden sonra da "Namazdan selâm vereceği zaman; ***'Allah'ım; geçmişte ve gelecekte, gizli ve açık yaptığım bütün günahları... bağışla...'*** diye duâ etti" denir.

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyet de **Tirmizî**'nin ikinci rivâyeti gibidir. **Tirmizî** ile bazı kelime farklılıkları varsa da mana aynıdır.

Nesaî ise hadîsin baştan rukûya kadar olan ilk bölümünü rivâyet eder.

Nesaî ayrıca hadîsi **"Rukû duâsı", "Secde duâsı"** şeklinde müstakil olarak rivâyet eder. ***"Fe ahsene suverehû"*** lafzını o da ilave etti.

٢١٨٢ـ (د س ـ معاذ بن جبل رضي الله عنه): « أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم أخَذَ بِيَدِه ، وقال: يا مُعَاذُ ، والله إني لأُحِبُّكَ ، فقال : أُوصيكَ يا مُعَاذُ ، لا تَدَعَنَّ في كُلِّ صلاة أنْ تَقُولَ: اللهمَّ أعِنِّي على ذِكْرِكَ وشُكْرِكَ وحُسنِ عِبَادَتِكَ». أخرجه أبو داود ، والنسائي .

وفي رواية النسائي : قال مُعَاذٌ : « وَأَنَا أُحِبُّكَ».

2.182- Muâz b. Cebel'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), Muâz'ın elini tuttu ve dedi ki:

"- Ya Muâz! Vallahi seni seviyorum. Ya Muâz! Sana şunu tavsiye ederim: her namazın sonunda;

"اللهم اَعنّي على ذكرك وشكْرك وحُسْن عبادَتك"

(*Ey Allah'ım; seni zikretmem, sana şükretmem ve güzel ibâdette bulunabilmem için bana yardım eyle!*) **demeyi sakın terk etme!"**[75]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyetinde Muâz'ın; *"ben de seni seviyorum"* dediği kaydedilir.

İZAH

Hadîste **Muâz b. Cebel**'in, Hz. Peygamber katındaki değeri görülmektedir.

Hadîs, hem lisânen, hem bedenen Allah'a ibâdet ve itâat halinde olmayı ve hem de Allah'a gerektiği şekilde şükredebilmeyi ifâde eden câmialı duâlardan birini öğretmektedir.

٢١٨٣ــ (س ــ شداد بن أوس رضي الله عنه): «أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كانَ يقول في صلاته : اللّهمَّ إني أَسألُكَ الثّبات في الأمر، والعزيمَة على الرُّشد، وأسألُكَ شكْرَ نعمتك، وحُسنَ عبادَتك، وأسألُكَ قَلبا سَليما، ولسَانا صَادقا، وأسألُكَ من خيرِ ما تَعلَمُ، وأعوذُ بكَ من شرِّ ما تَعْلَمُ، وأستغفِرُكَ لمَا تَعْلَمُ». أخرجه النسائي.

2.183- Şeddâd b. Evs'den[76] rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) namazında şöyle duâ ederdi:

"Ey Allah'ım! Senden her işte sebâtı, doğru yolda kararlı olabilmeyi niyaz ederim. Senden nimetlerine şükretmek ve sana güzel ibâdet etmek gücünü dilerim. Senden selîm bir kalp, sadık bir lisan isterim. Senden, senin bildiğin bütün hayırları niyaz ederim. Senin

---

[75] **Ebu Davud**, Salât, 362/1522; **Nesaî**, Sehv, 60.

[76] **Ebû Ya'lâ, Şeddâd b. Evs b. Sâbit el-Ensârî en-Neccârî el-Medenî**: ö. 58/678. Sahabîdir, Ensârdandır. Hassân b. Sâbit'in kardeşinin oğludur. Babası da sahabî idi, **Bedir** ve **Akabe** ehlindendi. Hz. Peygamber'den sonra **Kudüs**'te oturdu ve orada vefat etti. Müttakî, âlim, âbid ve zâhid biriydi. Rasûlullah'dan (as.) 50 hadîs rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

bildiğin bütün kötülüklerden de sana sığınırım. Sadece senin bildiğin şeyler için de senden mağfiret dilerim."[77]

٢١٨٤ــ (س ــ عطاء بن السائب رحمه الله) عن أبيه قال : صلَّى بنا عمَّارُ بنُ ياسر صلاة ، فأوجز فيها ، فقال له بعضُ القوم : « لقد خَفَّفْتَ وأوجزْتَ الصلاةَ ، فقال : أمَا عليَّ ذلك، لقد دعوتُ فيها بدعوات سمعتُهنَّ من رسول الله صلى الله عليه وسلم، فلمَّا قام تبعَهُ رجلٌ من القوم - هو أبي ، غير أنه كَنَى عن نفسه - فسألَهُ عن الدُّعاء ؟ ثم جاء، فأخبرَ به القومَ: **اللهمَّ بعلْمكَ الغيبَ، وقُدرتكَ على الخَلق، أحيني ما علمْتَ الحيَاةَ خيْرا لي، وتوفَّني إذا علمْتَ الوفاةَ خيْرا لي، اللهمَّ وأسألك خشيتك في الغيب والشهادة، وأسألك كلمة الحقّ في الرضى والغضب، وأسألك القصْدَ في الفقر والغنى، وأسألك نعيما لا ينفَدُ، وأسألك قرَّة عين لا تنقطع، وأسألك الرِّضى بعدَ القضاء، وأسألك بردَ العيش بعدَ الموت، وأسألك لذَّة النظر إلى وجهك، والشَّوقَ إلى لقائكَ، في غير ضَرَّاءَ مُضرَّة، ولا فتنة مُضلَّة، اللهمَّ زيِّنَّا بزينة الإيمان، واجعلنا هُداة مُهْديِّين».**

وفي رواية عن قيس بن عُباد قال : صلَّى عمَّارُ بنُ ياسرٍ بالقومِ صلاةً أخفَّها ، فكأنَّهم أنكرُوها فقال: ألَم أُتمَّ الركوعَ والسجودَ؟ قالوا: بلى، قال : أمَا إنِّي دعوتُ فيها بدعاءٍ كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يدعُو به: اللهمَّ... وذكر الحديث، وفيه كلمة : الإخلاص بدل: الحق أخرجه النسائي .

2.184- Atâ b. es-Sâib[78], babasından[79] rivâyet ediyor:

---

[77] **Nesaî**, Sehv, 61.

[78] **Ebû's-Sâib, Atâ b. es-Sâib b. Mâlik (Zeyd?) es-Sekafî el-Kûfî**: ö. 136/753. Kûfeli tâbiîlerdendir. İbn Ebî Evfâ ve Enes b. Mâlik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Şu'be, A'meş ve Servî rivâyet etti. Genelde sika kabul edilmekle birlikte hayatının sonlarına doğru hafızası bozulmuştu, bu yüzden rivâyetleri ihtiyatla karşılanır. Rivâyetleri **Müslim** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[79] **Ebû Yahya, es-Sâib b. Mâlik (Zeyd?) es-Sekafî el-Kûfî**: Kûfeli tâbiîlerdendir Atâ b. es-Sâib'in babasıdır. Hz. Ali, Ammâr ve Muğîre b. Şu'be'den rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Atâ ve Ebû İshak es-Sebîî rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Ammâr b. Yâsir bize namaz kıldırmış, ama namazı da kısa kesmişti: Cemaatten biri ona;

"- Hafif tuttun, namazı kısa kestin" deyince;

"- Çünkü ben, Rasûlullah'tan (as.) duyduğum sözlerle duâ ettim" cevabını verdi. Ammâr ordan kalkınca, cemâatten biri -ki o, babam Sâib'di, ismini vermeyerek kendini gizledi- onu tâkip etti ve sözünü ettiği duâları sordu. Sonra dönüp geldi ve cemâate bu duâyı haber verdi. Duâ şöyleydi:

"Ey Allah'ım! Gayb ilmine ve mahlukat üzerindeki kudretine dayanarak senden niyaz ediyorum; yaşamam benim için hayırlı ise beni yaşat! Benim için ölüm hayırlı ise öldür! Ey Allah'ım! Gizli ve açık her yerde sadece senden korkmak duygusunu hissetmeyi niyaz ediyorum. Gerek rıza, gerek gazap halinde sadece hakkı söyleme gücünü senden diliyorum. Zenginlik ve fakirlik konusunda orta yolu istiyorum. Senden tükenmeyen bir nimet diliyorum. Hiç kesilmeyen bir göz aydınlığı istiyorum. Senin hükmüne rıza gösterebilme gücünü istiyorum. Öldükten sonra serin bir hayat istiyorum. Saptırıcı bir fitne ve zarar verici bir kötülük olmaksızın sana kavuşma zevkini ve senin yüzüne bakma lezzetini istiyorum. Ey Allah'ım! Bizi iman ziynetiyle süsle! Bizi hidâyete ulaşmış kişilerden eyle!"[80]

RİVÂYETLER

Kays b. Ubâd'dan gelen diğer bir rivâyet şöyledir:

"Ammâr b. Yâsir, cemâate namazı kısa kıldırmıştı. Cemâat, sanki bunu yadırgamışlardı. Ammâr;

"- Ben rukûu ve secdeyi tam yapmadım mı?" diye sordu.

"- Evet" dediler. Bunun üzerine de;

"- Ben, Hz. Peygamber'in yaptığı duâyı yaptım" diyerek, aynı duâyı zikretti. Yalnız bu rivâyette "**hak**" kelimesi yerine "**ihlâs**" kelimesi zikredilir.

Bunları **Nesaî** tahric etti.

---

[80] **Nesaî**, Sehv, 62.

٢١٨٥ــ (خ م د س ــ عائشة رضي الله عنها) : «أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ يَدْعُو في الصلاة يقول: اللهمَّ إني أعوذُ بكَ من عذَاب الْقَبْرِ ، وأعوذُ بكَ من فتنَة المَسيحِ الدَّجال، وأعوذُ بكَ من فتنَة المَحيا وفتنَة المَمات ، اللهمَّ إني أعوذُ بكَ من المَأْثم والمَغْرَم ، فقال له قائلٌ : مَا أَكْثَرَ ما تَستَعيذُ من المَغْرَم ؟ فقال : إنّ الرَّجُلَ إذا غَرِمَ حَدَّثَ [فكَذَبَ] ، ووعَدَ فأخلفَ».

وفي روايةٍ قالت : « سَمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَسْتَعيذُ في صلاته من فتنة الدَّجال». أخرجه البخاري، ومسلم ، وأبو داود ، والنسائي .

2.185- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) namazda şöyle duâ ederdi.

"Ey Allah'ım! Kabir azabından sana sığınırım. Mesih-Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım. Hayatın fitnesinden ve ölümün fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım; günahtan ve borçtan sana sığınırım."

Biri O'na;

"- Borçtan ne çok Allah'a sığınıyorsunuz?" deyince şu cevabı verdi:

"- İnsan borçlandı mı, yalan konuşur ve sözünü yerine getirmez."[81]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi.

"Rasûlullah'ın (as.), namazında, Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığındığını işittim."

Hadîsi **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

---

[81] **Buharî**, Ezan, 149; İstikraz, 10; Fiten, 27; **Müslim**, Mesacid, 25/589; **Ebû Davud**, Salât, 149/880; **Nesaî**, Sehv, 64.

٢١٨٦ـ (خ م ت س ـ أبو بكر الصديق رضي الله عنه) قال : قُلْتُ: «يا رسول الله، عَلمني دُعاء أَدعو به في صَلاتي ، قال: قُلْ اللهمَّ إني ظَلمتُ نَفسي ظُلْما كثيرا ، ولا يَغفرُ الذُّنُوبَ إلا أَنتَ ، فَاغْفر لي مَغْفرَة من عنْدكَ ، وارحمني، إنك أَنتَ الغَفُورُ الرَّحيمُ».

وقد جعَلَهُ بعضُ الرُّواة من مسنَد عبد الله بن عمرو بن العاص ؛ لأنه قال فيه : عن عبد الله «أنَّ أبا بكرٍ قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم...» أخرجه البخاري، ومسلم، والترمذي، والنسائي.

وهذا الحديثُ هو أولُ حديث في كتاب « الجمع بين الصحيحين» للحُمَيديِّ .

2.186- Hz. Ebû Bekir anlatıyor:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bana namazda yapacağım bir duâ öğret!" dedim. Buyurdu ki:

"Ey Allah'ım; ben kendime çok zulmettim. Günahları sadece sen affedebilirsin; katından bir mağfiretle beni bağışla! Bana merhamet eyle! Çünkü sen, çok mağfiret eder, çok merhamet eylersin" diye duâ et![82]

RİVÂYETLER

Bazı râvîler bu hadîsi, Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın müsned rivâyetlerinden sayar. Çünkü senedinde; Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'a (as.) şöyle dedi, denir.

Hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Bu hadîs, **el-Humeydî**'nin, *el-Cem' Beyne's-Sahihayn* adlı eserinin ilk hadîsidir.

٢١٨٧ـ (خ م ـ عائشة رضي الله عنه) قالت : « ما صلَّى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صلاة، بعدَ إذْ أُنزلَتْ {إذا جَاء نَصرُ الله والفَتْحُ} إلا قال: سُبْحَانك اللهم وبحَمدك ، [اللهم] اغْفر لي». أخرجه البخاري، ومسلم.

---

[82] **Buharî**, Ezân, 149; Daavât, 11; Tevhîd, 9; **Müslim**, Zikir, 13/48, **Tirmizî**, Daavât, 97/3531; **Nesaî**, Sehv, 59.

2.187- Hz. Âişe anlatıyor:

"**Nasr** sûresi nâzil olduktan sonra, Rasûlullah (as.) kıldığı her namazda;

"سُبْحانَكَ اللّهمّ و بِحَمْدِكَ اللّهمّ اغْفِرْلِي" (Yani *Allah'ım; seni tesbîh ederim, sana hamd ederim. Bana mağfiret buyur*) derdi."[83]

٢١٨٨ــ (م ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أَنَّ عمرَ بنَ الخطاب كانَ يَجهرُ بهؤلاء الكَلمات يقول: «سبْحانكَ اللهمَّ وبحَمْدكَ، وتَبارَكَ اسْمُكَ، وتَعالى جَدُّكَ، ولا إلهَ غيْرُكَ». أخرجه مسلم.

2.188- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Ömer, (namazda);

"سُبْحانَكَ اللّهمّ و بِحَمْدِكَ وتَبارَكَ اسْمُكَ و تَعالي جَدُّكَ ولا اله غَيْرُكَ" *(Allahım; seni tesbîh eder, sana hamd ederim. Senin ismin mübarektir. Senin şanın pek yücedir. Senden başka ilâh yoktur)* duâsını açıktan yapardı."[84]

بعد السلام والفراغ من الصلوات

5- SELAMDAN VE NAMAZDAN SONRA YAPILACAK DUÂ

٢١٨٩ــ (ت ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ليلة حينَ فَرَغ من صلاته: «اللَّهمَّ إني أسألُكَ رَحمةً من عِنْدِكَ تَهدي بها قلبي، وتَجمعُ بها أمري، وتَلُمّ بها شَعثي، وتَرُدُّ بها غائبي، وتَرفعُ بها شاهدي، وتُزكّي بها عَمَلي، وتُلهِمُني بها رُشْدي، وتَرُدُّ بها أُلفَتي، وتَعصِمني بها منْ كُلِّ سُوء، اللهُمّ أعطني

[83] **Buharî**, Ezan, 123; 139; Megazî, 51, Tefsir, 110/1-2; **Müslim**, Salât, 42/217.

[84] **Müslim**, Salât, 12/52.

إيمانا، ويقينا لَيْسَ بعدَهُ كُفْرٌ، ورحمة أنال بها شرفَ كَرامَتك في الدُّنيا والآخرة، اللهمّ إني أسألُك الفَوزَ في القَضاء، ونُزُلَ الشُّهداء، وعَيْشَ السُّعَداء، والنَّصْرَ على الأعداء، اللهمّ إني أُنزلُ بكَ حَاجَتي، وإنْ قَصَّرَ رَأيي، وضَعُفَ عملي، وافْتَقَرْتُ إلى رحمتك، فَأَسألُك يا قاضيَ الأمور، ويا شافيَ الصُّدور، كما تُجيرُ بينَ البُحور: أنْ تُجيرَني منْ عذَابِ السعير، ومنْ دَعْوة الثُّبور، ومن فتنَة القُبور، اللهم وما قَصَّرَ عنهُ رأْيي، ولَمْ تَبْلُغه مَسألتي، ولم تَبلُغهُ نيّتي من خير وعدْتَهُ أحَدا من خَلقكَ، أو خير أنتَ مُعطيه أحدا من عبادك، فإني أرغَبُ إليك فيه، وأسألُكَهُ برحمتكَ يا ربَّ العالمين، اللهم يا ذا الحَبْل الشّديد، والأمر الرَّشيد أسألُك الأمنَ يومَ الوعيد والجَنَّةَ يومَ الخُلود، مع المقَرَّبينَ الشُّهود، الرُّكَّع السجود، المُوفينَ بالعهود، إنَّكَ رَحيمٌ ودَودٌ، وإنك تفعل ما تُريدُ، اللهم اجعلنا هَادينَ مهتدينَ، غير ضالّين، ولا مُضلّينَ، سلْما لأوليَائكَ، وحرْبا لأعدائكَ، نُحبُّ بحُبّكَ مَنْ أحَبّكَ، ونُعادي بعَداوتك مَن خالَفكَ اللهم هذا الدُّعاءُ وعليكَ الإجَابَةُ، اللهم هذا الجُهدُ، وعَليكَ التُّكلانُ ، اللهم اجعَل لي نُورا في قَلبي ، ونُورا في قبري، ونورا من بين يَدَيَّ، ونُورا من خَلفي، ونورا عن يَميني، ونورا عن شمالي ، ونورا من فوقي، ونورا من تَحتي ، ونورا في سَمعي، ونورا في بصري، ونورا في شَعْري، ونورا في بَشَري، ونورا في لحمي، ونورا في دمي، ونورا في مُخّي، ونورا في عظَامي، اللهمَّ أعظم لي نورا، وأعطني نورا، واجعَلْ لي نورا، سُبحَانَ الذي تعطَّفَ بالعزِّ وقال به، سُبحَانَ الذي لَبس المجدَ وتَكرَّمَ به، سبحانَ الذي لا ينبغي التَّسبيحُ إلا لَهُ، سبحانَ ذي الفضْلِ والنِّعَم، سبحانَ ذي المَجد والكَرَم، سبحانَ ذي الجَلال والإكْرام». أخرجه الترمذي.

2.189- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Bir gece Rasûlullah'ın (as.) namazını bitirince şöyle duâ ettiğini işittim.

"Ey Allah'ım! Katından öyle bir rahmet istiyorum ki; onunla kalbim hidâyet bulsun, işlerim toparlansın, dağınıklığım düzene girsin, içime *(kâmil iman)* ***dolsun, dışım*** *(sâlih amellerle)* ***yükselsin, amellerim temizlenip çoğalsın,*** *(beni sana yaklaştıracak olan)* ***doğru yolu***

bana ilham etsin, sevdiklerimi bana lütfetsin ve beni bütün kötülüklerden muhafaza etsin!...

Ey Allah'ım!.. Bana öyle bir iman ve yakîn lütfeyle ki, artık ondan sonra bir daha küfür ihtimali kalmasın! Bana öyle bir rahmet ihsan et ki, onunla dünya ve âhirette senin ikrâmının şerefine ulaşayım!..

Ey Allah'ım! Senden, hakkımda vereceğin hükümde kurtuluşu, cennette şehidlerin makamını, bahtiyar kullarının yaşayışını ve düşmanlara karşı yardımcı olmanı diliyorum...

Ey Allah'ım!.. Anlayışımın kıtlığına, amellerimin azlığına rağmen ihtiyaçlarımı yine sana arz ediyorum. Senin merhametine muhtacım. Senden niyaz ediyorum ey her şeyi hükme bağlayan ve kalplere şifâ veren Allah'ım! Denizleri birbirinden ayırdığın gibi cehennemle benim aramı da ayır!.. Felâkete çağrılmaktan ve kabirlerin fitnesinden beni koru!..

Ey Allah'ım!.. Kullarından birine verdiğin veya vadettiğin hayırlara benim dileğim yetişememiş ve niyetim erişememiş dahi olsa, hatta anlayışım kıt olduğu için idrak edememiş bile olsam, o hayırlara olan isteğimi sana arz ediyorum, rahmetinle bunları lütfetmeni senden niyaz ediyorum ey âlemlerin Rabbi !..

Ey Allah'ım!.. Ey en sağlam ipin ve en doğru yolun sahibi olan Rabbim!.. Senden kıyâmet gününde cehenneme karşı emniyet; ebediyet gününde de senin cemâlini görmeye hak kazananlarla, rukû ve secde edenlerle, ahdine vefa gösterenlerle birlikte cennete girmeyi diliyorum. Çünkü sen, çok merhamet eden ve dostlarını çok sevensin. Hiç şüphe yok ki sen, her istediğini yaparsın.

Ey Allah'ım!.. Bizi dalâlete düşmeyen ve başkalarını da saptırmayan, doğru yolu bulmuş hidâyet rehberi kıl!.. Bizi, senin dostlarına dost, düşmanlarına düşman kıl!.. Seni seveni, senin sevgin sebebiyle biz de sevelim. Sana muhalefet edene, senin düşmanlığın sebebiyle biz de düşman olalım.

Ey Allah'ım!.. Bu benim duâmdır, kabul etmek de sana kalmıştır...

Ey Allah'ım!.. Bizim güç ve takatımız bu kadardır, yegâne dayanağımız ve güvencemiz sensin!..

Ey Allah'ım!.. Kalbimde bir nur, kabrimde bir nur, önümde bir nur, arkamda bir nur, sağımda bir nur, solumda bir nur, üstümde bir nur, altımda bir nur, kulağımda bir nur, gözümde bir nur, saçlarımda bir nur, cildimde bir nur, etimde bir nur, kanımda bir nur, beynimde bir nur, kemiklerimde bir nur yarat!..

Ey Allah'ım!.. Benim nurumu büyüt !.. Daha önce söylenenleri içine alan bir nur ver bana!.. Söylenmeyenler için de bir nur ver!.. İzzetle muttasıf olan ve onunla buyuran Yüce Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehdir. Azamet elbisesine bürünen ve kullarına nimetler ihsan eden Rabbimi tenzih ederim. Tesbîh ve takdis sadece kendisine ait olan Allah'ı tesbîh ederim. Faziletler ve nimetler sahibi olan Allah münezzehtir... Şeref ve kerem sahibi olan Allah münezzehtir. Celâl ve ikrâm sahibi olan Allah, münezzehtir!.."[85]

٢١٩٠ـ (م ت د س ـ ثوبان رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا سَلَّمَ يَستغفِرُ الله ثلاثا، ويقول : **اللَّهم أنْتَ السَّلامُ ، ومنكَ السَّلامُ ، تَبارَكتَ يا ذا الجلالِ والإكرام** »، قيل للأوزاعي: كيف الاستغفارُ؟ قال يقول: « **أسْتَغفِرُ الله ، أستَغفِرُ الله**».هذه رواية مسلم والترمذي، والنسائي ، إلا أن النسائي قال: « إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا انصَرَفَ من صلاته... وذكر الحديث».

وفي رواية أبي داود: «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ إذا أرادَ أنْ يَنصَرِفَ من صلاته استغفرَ الله ثلاثَ مرَّاتٍ ، ثم قال : **اللهم** ... وذكر معنى حديث عائشة» هكذا قال أبو داود، وهذا حديث عائشة .

2.190- Sevbân'ın anlattığına göre; Rasûlullah (as.) selâm verince üç defa istiğfâr eder ve;

"اللّهمّ أنتَ السَّلامُ و منْك السَّلامُ تبارَكتَ يا ذا الْجَلال والإكْرام", yani; (***Ey Allah'ım, selâm sensin. Selâmet de sendendir. Ey celâl ve ikram sahibi olan Allah'ım, sen çok yücesin***) derdi.

---

[85] **Tirmizî**, Daavât 30/3419. Hadîsin râvîlerinden **İbn Ebî Leyla** zayıftır, bu yüzden **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

Evzaî'ye;

"- Hz. Peygamber istiğfârı nasıl yapıyordu? diye soruldu.

"- *Estağfirullâh, estağfirullâh,* diyordu" dedi.[86]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî**'nin rivâyetidir. Ancak **Nesaî**'nin ifâdesi; "Rasûlullah (as.) namazı bitirip dönünce..." diye başlar.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) namazı bitirip dönmek istediğinde üç defa Allah'a istiğfar eder, sonra; '*Allâhumme entesselâm...*' derdi, diyerek Hz. Âişe'nin hadîsi ile aynı manada rivâyette bulunur. **Ebû Davud** böyle dedi; bu, Âişe'nin hadîsidir.

٢١٩١ــ (د س ــ عائشة رضي الله عنها) : « أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ إذا سَلَّمَ قال: اللهم أنتَ السَّلامُ وَمِنْكَ السَّلامُ، تَبَارَكْتَ يا ذَا الجَلالِ والإِكرامِ».

أخرجه أبو داود، والنسائي.

2.191- Hz Âişe'den rivâyet edildiğine göre de; Rasûlullah (as.) selâm verince;

"اللّهمّ أنتَ السّلامُ و منْك السّلامُ تباركتَ يا ذا الْجلال والإكرام" derdi..[87]

٢١٩٢ــ (خ م د س ــ ورّاد مولى المغيرة بن شعبة) قال : أملى عَلَيَّ الْمُغيرةُ بنُ شُعبَةَ في كتابٍ إلى مُعَاوِيَةَ: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يقولُ في دُبُرِ كلِّ صلاةٍ مكتوبةٍ : « لاإلهَ إلا اللهُ وحدَهُ لا شريكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ ، ولَهُ الحَمدُ ، وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ ، اللهم لا مانعَ لمَا أعطَيْتَ، ولا مُعطيَ لمَا مَنعْتَ ، ولا يَنْفعُ ذَا الجَدِّ منكَ الجَدُّ».

زاد في روايةٍ: « وكَتَبَ إليه : أَنَّهُ كَانَ ينهى عن قيلَ ، وقالَ ، وإضاعَةِ المالِ، وكثرةِ السؤالِ ، وكان ينهى عن عُقوقِ الأُمّهاتِ ، ووأدِ البناتِ، ومَنعٍ وهاتِ».

---

[86] **Müslim**, Mesacid, 26/135; **Tirmizî**, Salât; 224/300; **Ebû Davud**, Salât, 360/1513; **Nesaî**, Sehv, 80.

[87] **Ebû Davud**, Salât, 360/1512; **Nesaî**, Sehv, 82.

وفي رواية قال ورّادُ : « ثم وفدْتُ بعدُ على مُعاوية ، فسمعتُهُ يأمُرُ النّاسَ بذلك».

أخرجه البخاري. ولم يخرِّج مسلم إلا ذكْرَ ما يقالُ في دُبُر الصلوات، وأخرج في موضع آخرَ الزيادةَ التي ذكرها البخاري، وأخرجه أبو داود مثل البخاري، وأخرجه النسائي بترك الزيادة، وقال في آخر إحدى رواياته: «كم مرَّة يقول ذلك؟» وله في أخرى إلى قوله : « على كل شيء قدير - ثم زاد : ثلاث مرَّات».

2.192- Muğîre b. Şube'nin âzâdlısı Verrâd[88] anlatıyor:

"**Muğîre b. Şube, Muaviye**'ye gönderilmek üzere bana şöyle bir mektup yazdırdı:

"Hz. Peygamber, her farz namazın arkasından şöyle derdi:

لااله الا اللّهُ وحْدَهُ لا شريكَ لَه' لَه الْمَلْكُ و له الْحَمْدُ وهو علي كُلّ شَيْءٍ قَديرٌ. اللّهمّ لا مانِعَ لما اعْطَيْتَ ولا مُعْطِيَ لما مَنعْتَ ولا يَنْفعُ ذاالْجدّ منْكَ الْجدُّ"

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun şerîki yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Ey Allah'ım; senin verdiğini engelleyecek hiçbir güç yoktur. Senin mani olduğunu verebilecek kimse de yoktur. Senin katında hiçbir zengine, zenginliği fayda vermez."[89]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; Muâviye'ye yazdığı mektupta *"dedikodudan, malı zâyi etmekten ve çok soru sormaktan men ediyordu. Kezâ anne-babaya isyandan, kız çocuklarını diri diri gömmekten, verilmesi gerekeni vermemekten ve alınması gerekeni almamaktan da men ediyordu"* cümlesi ziyâde edilir.

---

[88] **Ebû'l-Verd, Verrâd Mevlâ Muğîre b. Şu'be es-Sekafî el-Kûfî**: Kûfeli tâbiîlerdendir. Muğîre b. Şu'be'nin kâtibi ve âzâdlısıdır. Kendisinden Şa'bî ve Recâ b. Hayve rivâyet etti. Sika olduğunda ittifak edilmiştir. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[89] **Buharî**, Ezân, 155; Daavât, 18; Rikak, 22; Kader, 12; İ'tisam, 3; **Müslim**, Mesâcid, 26/137; **Ebû Davud**, Salât, 360/1505; **Nesaî**, Sehv, 85.

Diğer bir rivâyette de **Verrâd**; "Sonra Muâviye'ye gittim; onun, halka mektupta yazılanları emrettiğini işittim" der.

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

Müslim ise, sadece namazdan sonra okunan duâ kısmını tahric etti ve bir yerde de **Buharî**'nin kaydettiği ilaveyi ayrıca tahric etti.

Ebû Davud da **Buharî** gibi tahric etti.

Nesaî ise ziyâdesiz kısmı tahric etti. Rivâyetlerden birinin sonuna **Nesaî**; "Bunu kaç defa tekrar ediyordu?" cümlesini kaydeder. Onun; **"O, her şeye kadirdir"** cümlesine kadar bir rivâyeti daha vardır. Sonra da "Üç defa tekrar ediyordu" cümlesini ekler.

٢١٩٣ـ (م د س ـ عروة بن الزبير رضي الله عنهما) كان يقولُ في دُبُرِ كلِّ صلاةٍ حينَ يُسلمُ: «**لا إلهَ إلا اللهُ وحدَهُ لا شريكَ لَهُ ، له الملك، ولَهُ الحَمدُ، وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ، لا حولَ ولا قوَّةَ إلا باللهِ، لا إلهَ إلا اللهُ، ولا نعبُدُ إلا إيَّاه ، لَهُ النِّعْمَةُ ، ولَهُ الفضْلُ ، ولهُ الثَّناءُ الحَسَنُ ، لا إلهَ إلا اللهُ مُخْلصينَ له الدِّينَ، ولَو كَرِهَ الكافرون** ، وقال : كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُهَلِّلُ بِهِنَّ دُبُرَ كلِّ صلاةٍ».

وفي روايةٍ قال أبو الزبير : « سَمِعتُ عبدَ اللهِ بنَ الزبير يَخْطُبُ على هذا المِنْبَرِ ، وهو يقولُ: كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يقول - إذا سَلَّمَ في دُبُرِ الصلاةِ ، أو [قال] : **الصلواتِ ... ثم ذكر مثله**». أخرجه مسلم ، والنسائي ، وأخرج أبو داود الرواية الثانية .

2.193- Urve b. Zübeyr, her namazı mütâkip selâmdan sonra şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Allah'tan başka güç ve kudret sahibi hiç kimse yoktur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Sadece O'na ibâdet ederiz. Nimetler O'nundur, fazilet O'na mahsustur. Bütün güzel övgüler de O'na aittir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler hoşlanmasa da, ibâdet ve tâatımızı ihlâsla sadece O'na yaparız."

Urve: "Rasûlullah (as.) her namazdan sonra bunları söylerdi" dedi.[90]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Ebû'z-Zübeyr şöyle dedi:

"Abdullah b. Zübeyr'i, şu minberin üzerinde halka şöyle hitap ederken duydum, diyerek; "Rasûlullah (as.) namazın sonunda selam verince...." diye başlayıp aynı hadîsi zikreder.

Hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

İkinci rivâyeti **Ebû Davud** da tahric etti.

٢١٩٤ــ (م ت س ــ **كعب بن عجرة** رضي الله عنه): أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**مُعقِّباتٌ لا يَخيبُ قائلُهُنَّ – أو فَاعِلُهنَّ – دُبُرَ كلِّ صلاة : ثَلاثٌ وثلاثونَ تسبيحة، وثلاثٌ وثلاثونَ تَحْميدَة ، وأربعٌ وثلاثونَ تكبيرَة**». أخرجه مسلم ، والترمذي، والنسائي .

2.194- Kâ'b b. Ucre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Namazların takipçileri vardır; her namazdan sonra onları söyleyenler -veya yapanlar- **hüsrana uğramazlar. Bu takipçiler şunlardır:** ***33 defa Subhânellâh, 33 defa elhamdu lillâh, 34 defa da Allâhu ekber!"***[91]

٢١٩٥ــ (س ــ **زيد بن ثابت** رضي الله عنه) قال : « أُمِرُوا أن يُسَبِّحوا دُبُرَ كلِّ صلاة ثلاثًا وثلاثينَ ، ويَحمَدوا ثلاثًا وثلاثينَ ، ويُكبِروا أربعا وثلاثينَ ، فأُرِيَ رَجُلٌ مِنَ الأنصار في مَنَامِه ، قيل: أمَرَكُمْ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أن تُسَبِّحوا دُبُرَ كُلِّ صلاة ثلاثًا وثلاثين، وتَحمَدُوا ثلاثًا وثلاثينَ، وتُكبِروا أربعا وثلاثين؟ قال: نعم، قال: فاجعَلوها خمسا

[90] **Müslim**, Mesacid, 26/139; **Ebû Davud**, Salât, 360/1506; **Nesaî**, Sehv, 84.

[91] **Müslim**, Mesacid, 26/144; **Tirmizî**, Daavât, 25/3412; **Nesaî**, Sehv, 92.

وعشرين، واجعلوا فيها التَّهْليل، فلمَّا أصبَحَ أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم، فذَكَرَ ذلك لَهُ، قال: **فاجعلوها كذلك**». أخرجه النسائي.

2.195- Zeyd b. Sâbit anlatıyor:

"İnsanlar her namazdan sonra 33 defa tesbîh, 33 defa tahmîd, 34 defa da tekbîr getirmekle emrolundular. Sonra Ensârdan bir adama rüyasında;

"- Rasûlullah (as.) size her namazdan sonra 33 defa tesbîh, 33 defa tahmîd, 34 defa da tekbîr getirmeyi mi emretti?" diye soruldu. O da;

"- Evet !" deyince, rüyadaki zât;

"- Bunları 25'er defa getirin, ayrıca (25 defa da) *lâ ilâhe illallâh* deyin !" dedi.

Sabah olunca adam, Hz. Peygamber'e gelip rüyasını anlattı Hz. Peygamber de;

"- **Öyle yapın !**" buyurdu.[92]

٢١٩٦— (س — أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**مَنْ سَبَّحَ في دُبُرِ صلاةِ الغَدَاةِ مائَةَ تَسبيحَةٍ، وهَلَّلَ مائَةَ تهليلَةٍ، غُفِرتْ له ذُنوبهُ، ولو كانت مثلَ زَبَدِ البَحرِ**». أخرجه النسائي.

2.196- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Sabah namazından sonra 100 defa *tesbîh* getiren ve 100 defa da *lâ ilâhe illallâh* diyen kişinin günahları deniz dalgaları gibi olsa dahi mağfiret edilir."[93]

٢١٩٧— (خ م ط د — أبو هريرة رضي الله عنه): «أنَّ فُقَرَاءَ المُهاجرينَ أَتَوْا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم، فقالوا: قد ذَهَبَ أهلُ الدُّثُور بالدَّرجَات العُلى، والنعيم المُقيم، فقال:

---

[92] **Nesaî**, Sehv, 93.

[93] **Nesaî**, Sehv, 96.Hadîsin senedi zayıftır.

وَمَا ذَاكَ؟ قالوا: يُصَلُّون كما نُصَلي، ويصومونَ كما نَصومُ، ويَتصَدَّقُون ولا نَتصَدَّقُ، ويعتقونَ ولا نَعتق، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أَفَلا أُعَلِّمُكم شيئا تُدرِكون به مَنْ سَبَقَكم، وتَسْبِقُون به مَنْ بَعْدَكم، ولا يكونُ أَحَدٌ أفضَلَ منكم إلا مَنْ صَنَعَ مثلَ مَا صَنَعتُم؟** قالوا: بلى يا رسولَ الله، قال: **تُسبحونَ وتُكَبِّرونَ وتحْمَدونَ دُبُرَ كُلِّ صلاةٍ ثلاثا وثلاثينَ مرَّةً،** قال أبو صالح: فرَجعَ فُقراءُ المُهَاجرينَ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقالوا: سَمعَ إخوانُنا أَهْلُ الأَمْوال بما فَعَلْنا ففعَلوا مثْلَهُ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **ذلك فَضلُ الله يُؤتيه مَنْ يَشَاءُ**». قال سُمَيٌّ : فَحَدَّثْتُ بَعضَ أهلي بهذا الحديث، فقال: وَهِمْتَ، إنما قالَ لك: «**تُسَبِّحُ الله ثلاثا وثلاثين ، وتحْمَدُ الله ثلاثا وثلاثين وتُكَبِّرُ الله أربعا وثلاثين** فرجعتُ إلى أبي صالح فقلتُ له [ذلك] فَأخَذَ بيَدي وقال: **اللهُ أكبرُ، وسُبحانَ الله، والحمدُ لله، اللهُ أكبرُ، وسبحانَ الله والحمدُ لله ، حتى تَبْلُغَ منْ جَميعِهنَّ ثلاثا وثلاثين**». هذا لفظ مسلم ، وليس عند البخاري قول أبي صالح : « فرَجَعَ فُقَراءُ المهاجرين»، وما قالوا، وقال لهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم.

وعنده بعد قوله: «**تُسَبِّحُونَ وتَحْمَدُونَ وتُكبرونَ خَلفَ كلِّ صلاةٍ ثلاثا وثلاثين**» فاختَلَفنا بَيْنَنا، فقال بعضُنا: نُسبحُ ثلاثا وثلاثين، ونُكبرُ أربعا وثلاثين ، ونحْمَدُ ثلاثا وثلاثين، فرَجَعْتُ إليه ، فقال : تقول : « **سبحانَ الله ، والحمدُ لله ، واللهُ أكبرُ حتى يكُونَ منْهنَّ كلِّهنَّ ثلاثا وثلاثينَ**».

وفي رواية البخاري مثل أوله من قول فقراء المهاجرين ، وقول النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، وقال فيه: «**تُسَبِّحُونَ في دُبُرِ كُلِّ صلاةٍ عشرا وتَحْمَدُونَ عشرا ، وتُكَبِّرونَ عشرا**».

وفي رواية لمسلم نحوه. وفي أخرى يقول سُهَيل: «**إحدى عشْرَةَ، إحدى عشْرة، إحدى عشْرة**».

وفي أخرى لمسلم قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **مَن سَبَّحَ في دُبُرِ كلِّ صلاةٍ ثلاثا وثلاثينَ، وحَمدَ اللهَ ثلاثا وثلاثينَ ، وكَبَّرَ اللهَ ثلاثا وثلاثينَ ، فتلْكَ تسْعَةٌ وتسْعُونَ، ثم قال : تَمامَ المائة : لا إلهَ إلا اللهُ وحدَهُ لا شريكَ لَه ، له المُلْكُ ، ولَهُ الحمدُ ، وهو على كل شيءٍ قَديرٌ، غُفرَتْ لَهُ خَطَاياهُ ، وإن كانَتْ مثْلَ زَبَدِ البَحْرِ**».

وفي رواية الموطأ قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « مَن سبّح دُبُرَ كلّ صلاة ثلاثا وثلاثين، وكبّر ثلاثا وثلاثين، وحمد ثلاثا وثلاثين، وختم المائة بـ: لا إلهَ إلا الله وحدهُ لا شريكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحمدُ، وهو على كلّ شيء قديرٌ، غُفرت لَهُ ذُنُوبُهُ، ولَو كانت مثل زَبَد البحر».

وفي رواية أبي داود: قال أبو هريرة: قال أبو ذرّ: «يا رسولَ الله ذهبَ أصحابُ الدُّثور بالأُجُور يُصَلُّونَ كما نُصَلِّي، ويصومونَ كما نَصوم، ولَهُم فَضْلُ أموال يَتصدَّقُونَ بها، وليسَ لَنا مَالٌ نَتصَدَّقُ به فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: يا أبا ذر، ألا أُعلمكَ كَلمات تُدْرِكُ بهنّ مَنْ سَبَقَكَ، ولا يَلحقك مَن خَلْفَكَ، إلا من أخذ بمثْلِ عَمَلِكَ؟ قال: بلى يا رسول الله، قال: تُكبرُ الله دُبُرَ كلّ صلاة ثلاثا وثلاثين وتَحْمَدُهُ ثلاثا وثلاثين، وتُسبحه ثلاثا وثلاثين، وتَختمُها بـ : لا إلَهَ إلا الله وحدَهُ لا شريكَ لَه ، له الملك ، ولَهُ الحمدُ ، وهو على كلّ شيء قديرٌ : غُفرت لَهُ ذُنوبُهُ ، ولو كانت مثلَ زَبَد البَحر».

2.197- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; muhâcirlerin fakirleri Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dediler:

"- Zenginler, üstün makamları ve ebedî nimetleri alıp götürdüler."

"- Neden ?"

"- Çünkü onlar, bizim gibi namaz kılıyor ve bizim gibi oruç tutuyorlar. Ama fazla olarak onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz; onlar köle âzâd ediyor, biz edemiyoruz."

O zaman Rasûlullah (as.) dedi ki:

"- İster misiniz, size bir şey öğreteyim de onunla sizden sonrakileri geçesiniz ve sizi geçenlere de yetişesiniz. Sizin yaptığınızın aynısını yapanlar hariç, hiç kimse sizden daha faziletli olmaz."

"- Buyur, ey Allah'ın Rasûlü."

"- Her namazın arkasından 33'er kez *Subhânellâh, Allâhu ekber ve elhamd lillâh* deyiniz!"

Râvî Ebû Salih (Zekvân) şöyle devam eder:

"Bir müddet sonra Muhâcirlerin fakirleri tekrar Rasûlullah'a (as.) başvurdular, dediler ki:

"- Zengin kardeşlerimiz de bizim yaptığımızı duydular ve onlar da aynısını yapmaya başladılar."

O zaman Rasûlullah (as.) ;

"- Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir" dedi.

Râvî Sümeyy[94] şöyle anlatır:

"Ailemden birine bu hadîseyi anlattım. Bana;

"- Yanılıyorsun, Rasûlullah (as.), ***33 defa Allah'ı tesbîh eder, 33 defa O'na hamd eder ve 34 defa da tekbîr getirirsin*** demiştir" dedi.

Bunun üzerine Ebû Salih'e gittim, meseleyi ona anlattım. Ebû Salih elimi tuttu ve;

"- ***Allâhu ekber, subhânellâh, elhamdu lillâh. Allâhu ekber, subhânellâh, elhamdu lillâh. Allâhu ekber, subhânellâh, elhamdu lillâh..." bunların hepsinden otuz üçe varacaksın"*** dedi.[95]

RİVÂYETLER

Bu **Müslim**'in lafzıdır. **Buharî**'de, Ebû Salih'in "Muhâcirlerin fakirleri döndüler" cümlesi yer almamaktadır. Sadece fakirlerin sözleri ile Rasûlullah'ın (as.) onlara cevabı vardır.

Buharî'nin rivâyetinde; **"Her namazdan sonra 33'er defa *tesbîh, tahmîd* ve *tekbîr* getirirsiniz"** cümlesinden sonra râvî (Sümeyy) şöyle devam eder:

"Aramızda ihtilaf ettik, içimizden biri; *'33 defa tesbîh, , 34 defa tekbîr 33 defa da tahmîd getiririz'* dedi. Ebû Salih'e baş vurdum, o dedi ki:

"- Her birinden 33'er defa ***Subhânellâh, elhamdu lillâh, Allâhu ekber,*** dersin!"

---

[94] **Sümeyy Mevlâ Ebî Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris el-Mahzûmî el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 131/748. Medîneli sika hadîs âlimlerindendir. Ebû Bekir b. Abdurrahman'ın âzâdlısıdır. Hafız muhaddislerdendir. Saîd b. el-Müseyyeb'den rivâyette bulunmuş, kendisinden de Mâlik ve Sevrî rivâyet etmiştir. Rivâyetleri huccet kabul edilir. **Kudeyd** vak'asında Harûrîler tarafından öldürüldü.

[95] **Buharî**, Ezan, 155; **Müslim**, Mesâcid, 26/142; **Muvatta**, Kur'ân, 7/22; **Ebû Davud**, Salât, 359/1504.

Buharî'nin "Muhâcirlerin fakirleri..." diye başlayan rivâyetin benzeri olan başka bir rivâyetinde de Hz. Peygamber'in; **"Her namazın arkasında 10 defa *subhânellâh,* 10 defa *elhamdu lillâh,* 10 defa da *Allâhu ekber* dersiniz"** diye kaydeder.

Müslim'in de bunun gibi bir rivâyeti vardır.

Müslim'in başka bir rivâyetinde Süheyl (b. Ebî Salih); "her birinden 11'er kez olmak üzere (toplam 33 defa)" der.

Müslim'in bir başka rivâyetinde ise Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Her namazdan sonra, kim 33 defa *subhânellâh,* 33 defa *elhamdu lillâh,* 33 defa da *Allahu ekber* der, böylece 99'a ulaşır ve nihâyet, لااله الاّ اللّٰه وحْدَهُ لا شريكَ له الْمُلْكُ و لَه الْحَمْدُ وهو علي كُلّ شيْءٍ قدير. **diyerek 100'e tamamlarsa, hataları deniz dalgaları gibi dahi olsa, bağışlanır."**

Muvatta'nın rivâyetinde ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her namazdan sonra 33 defa *tesbîh,* 33 defa *tekbîr,* 33 defa *tahmîd* getiren ve yüzüncü olarak da, " لااله الاّ اللّٰه وحْدَهُ لا شريكَ له الْمُلْكُ و لَه الْحَمْدُ وهو علي كُلّ شيْءٍ قَدير **" duâsını okuyan, günahları deniz dalgaları gibi de olsa bağışlanır.**

Ebû Davud'da ise; Ebû Hureyre, Ebû Zerr'in şöyle söylediğini rivâyet eder:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; zenginler sevapları alıp götürdüler. Çünkü bizim gibi onlar da namaz kılıyor ve oruç tutuyorlar. Ama onların malları fazla olduğu için sadaka da veriyorlar. Bizim ise sadaka verecek malımız yok."

Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Yâ Ebâ Zerr! İster misin, sana bazı sözler öğreteyim de onlarla seni geçenlere yetişesin ve yalnız senin yaptığının aynısını yapan müstesnâ, geride kalan hiç kimse de sana yetişemesin ?!"

"- Buyur, ey Allah'ın Rasûlü."

"- Her namazdan sonra 33 defa *Allâhu ekber,* 33 defa *elhamdu lillâh,* 33 defa da *subhânellâh* dersin ve sözlerini;

"لااله الا اللّهُ وحْدَهُ لا شريكَ لَه الْمُلْكُ و لَه الْحَمْدُ وهو علي كُلِّ شَيْءٍ قَدير."

diyerek tamamlarsın. Böylece deniz dalgaları gibi günahların olsa dahi, affedilirsin."

İZAH

Namazdan sonra getirilen tesbîh, tahmîd ve tekbîrden hangisinin önce okunacağı konusundaki rivâyetlerde farklılıklar vardır. Rivâyetlerin ihtilafı, bu konuda bir tertibin şart olmadığını gösterir. Ancak **İbn Hacer**, Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmeyi ifâde eden *"**Subhânellâh**"* ile başlayıp kemâl vasfını ifâde eden ***"elhamdu lillâh"*** ile devam edilmesinin ve yüceliğini gösteren ***"Allâhu ekber"*** lafzı ile tamamlanmasının ve nihâyet yegâne ilâh olduğunu ifâde eden ***kelime-i tehlîl*** ile bitirilmesinin uygun olacağını söyler.

Tesbîh lafzının kaçar defa söyleneceği konusunda da rivâyetler farklıdır. 33, 25, 11, 100 vb. rakamlar zikredilir. 2195 nolu hadîste de geçtiği üzere, bu üç tesbîh lafzına ***"Lâ ilâhe illallâh"*** cümlesini de ilave ederek dörde çıkaranlar da vardır. Şüphesiz yapılan zikir ve tesbîhlerin hepsinin bir değeri vardır. Bu farklı rivâyetler, bu konuda da mutlak bağlayıcı bir rakkamın olmadığına delâlet eder. Ancak âlimlerin ekserisi üç tesbîhin 33'er defa tekrarının efdal olduğu kanâatindedirler.[96]

٢١٩٨ـ (ت س ـ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال: «جاء الفُقَرَاءُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقالوا: يا رسول الله، إنَّ الأغنياء يُصَلُّونَ كما نُصلي ويصومونَ كما نَصوم ولهم أمْوالٌ يَعتقون ويَتَصَدَّقُونَ، قال: **فإذا صَلَّيْتُمْ ، فقولوا: سبحانَ الله ثلاثا وثلاثين مَرَّةً، والحمد لله ثلاثا وثلاثين مرة، والله أكبر أربعا وثلاثين مرة، ولا إله إلا اللهُ عشر مَرَّات، فإنكم تُدْركونَ به مَن سَبَقَكم، ولا يَسبِقُكُمْ مَنْ بَعدَكم**».

أخرجه الترمذي، والنسائي. وقال الترمذي: وقد روي عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم أنه قال: «**خَصلَتان لا يُحصيهما رجلٌ مُسلمٌ إلا دَخل الجنَّةَ: يُسبِّحُ الله في دُبُر كلِّ صلاة ثلاثا**

[96] Bkz., **İbn Hacer**, II, 380; **Kastalanî**, II, 570.

وثلاثين، ويحمدُهُ ثلاثا وثلاثين، ويُكبِّرُهُ أربعا وثلاثين، ويُسبِّحُ الله عند مَنامه عشرا، ويحْمَدُهُ عشرا، ويكبِّرُهُ عشرا».

2.198- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Fakirler Rasûlullah'a (as.) gelip dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; zenginler de bizim gibi namaz kılıyor ve bizim gibi oruç tutuyorlar. Ancak onlar zengindirler, bu yüzden köle âzâd edebiliyorlar ve sadaka verebiliyorlar..."

Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Namaz kılınca 33 defa *Subhânellâh*, 33 defa *Elhamdu lillâh*, 34 defa *Allâhu Ekber*, 10 defa da *Lâ ilâhe illallâh* deyin! Böylece sizi geçenlere yetişir ve sonrakileri de geçersiniz."[97]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti. **Tirmizî** dedi ki:

Rasûlullah'tan (as.) şöyle rivâyet edildi:

"İki haslet vardır ki, onları yapan müslüman mutlaka cennete girer: Biri her namazdan sonra 33 defa Allah'a *tesbîh*, 33 defa *tahmîd*, 34 defa da *tekbîr* getirmesi, diğeri de yatarken 10 defa *tesbîh*, 10 defa *tahmîd*, 10 defa da *tekbîr* getirmesidir."

٢١٩٩ـ (أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « [مَنْ قالَ] في دُبُر كُلِّ صلاة: عَشْرَ تَسبيحات ، وعَشْرَ تَحْميدَات ، وعشرَ تكبيرات في خَمْس صلوات ، فَتِلْكَ خَمسونَ ومائةٌ باللِّسَان، وألفٌ وخَمْسمائَة في الميزان ، وإذا أَوى إلى فِراشه سَبَّحَ ثلاثا وثلاثين، وحَمِدَ ثلاثا وثلاثين، وكَبَّرَ أربعا وثلاثين فذلك مائةٌ باللِّسَان وألفٌ في الميزان». أخرجه...

2.199- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

---

[97] **Tirmizî**, Salât, 185/410; Daavât, 25/3410; **Nesaî**, Sehv, 91.

"Beş vakit namazda her namazdan sonra 10 defa *tesbîh,* 10 defa *tahmîd* ve 10 defa da *tekbîr* getiren insan, günde toplam 150 defa Allah'ı zikretmiş olur. Bu, Mîzan'da 1500 eder. Yatağa gittiğinde 33 defa *tesbîh,* 33 defa *tahmîd* ve 34 defa da *tekbîr* getirirse, toplam 100 olur; ama Mîzan'da 1000 eder."[98]

٢٢٠٠ـ (زاذان رحمه الله) قال : قال رجلٌ من الأنصار : سَمِعتُ رسولَ الله صَلى الله عليه وسلم يقول في دُبر الصلاة : « اللّهمَّ اغْفِر لي وتُب عليَّ ، إنَّكَ أنتَ الغفُورُ الرَّحيمُ، مائة مرَّة». أخرجه...

2.200- Zâzân'dan [99] rivâyet edildiğine göre; Ensârdan biri, "Rasûlullah (as.) her namazdan sonra 100 defa; " اللّهمَّ اغْفِرْلي و تُبْ عَلَيَّ إنَّكَ أنْتَ الْغفور الرَّحيم" (*Allah'ım; beni bağışla, tövbemi kabul buyur. Muhakkak ki sen, çok bağışlayan, çok merhamet edersin*) diye duâ ederdi," dedi.[100]

٢٢٠١ـ (د ـ زيد بن أرقم رضي الله عنه) قال: «سَمِعْتُ نَبيَّ الله صلى الله عليه وسلم - وفي رواية: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول: - في دُبُر كلِّ صلاة: اللَّهم رَبَّنَا وَربَّ كلِّ شيء، أنا شَهيدٌ أنَّكَ أنتَ الرَّبُّ وحدَكَ لا شريك لك، اللهمَّ ربَّنا وَربَّ كلِّ شيء، أنَا شَهيدٌ أنَّ محمدا عبدُكَ ورسولُك، اللَّهُمَّ ربَّنا وربَّ كلِّ شيء أنا شهيدٌ أنَّ العبَادَ كُلَّهم إخْوَةٌ، اللهمَّ ربَّنا وربَّ كلِّ شيء اجعلني مُخْلصا لَكَ وأهلي في كل ساعة من الدنيا والآخرة، يا ذا الجَلال والإكرام، اسْمَعْ واستَجبْ الله أكبرُ الأكبرُ اللهمَّ نُورَ السموات

---

[98] Müellefin, kaynağını vermediği bu hadîs, **Ebû Davud**, Edeb, 109/5065; **Tirmizî**, Duâ, 25; **Nesaî**, Sehv, 91; **İbn Mace**, İkamet 32'dedir.

[99] **Ebû Ömer, Zâzân el-Kindî el-Kûfî el-Bezzâr**: ö. 82/701. Kûfeli meşhur tâbiîlerdendir. Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Hz. Âişe, İbn Ömer ve Selmân'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Yesâf ve Ebû Salih es-Semmân rivâyet etti. Sikadır, ancak bazı rivâyetlerinde hatası görülmüştür. Hadîsi azdır. Hz. Ali'nin taraftarlarındandı. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[100] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

والأرضِ - وفي رواية: رَبُّ السموات والأرضِ - الله أكبرُ الأكبرُ، حَسبِيَ اللهُ ونِعمَ الوَكيلُ، اللهُ أكبرُ الأكبرُ». أخرجه أبو داود .

2.201- Zeyd b. Erkam anlatıyor:

"Her namazdan sonra Allah elçisinin -bir rivâyette Allah Rasûlünün- şöyle dediğini işittim:

"Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Ben şahidim ki, sen Rab'sın, teksin, eşin-ortağın yoktur. Ey hem bizim, hem her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Ben şahidim ki, Muhammed senin kulun ve Rasûlündür. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Ben şahidim ki, bütün kulların kardeştirler. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Beni ve âilemi, dünya ve âhirette daima sana ihlâsla bağlı kıl! Ey celâl ve ikram sahibi olan Allah'ım! Beni duy ve bana icabet eyle! Allah en büyüktür, en büyük!.. Allah, göklerin ve yerin nurudur. *–Bir rivâyette, göklerin ve yerin rabbidir-.* ***Allah en büyüktür, en büyük!.. Allah bana yeter, O ne güzel vekildir! Allah pek büyüktür!.. Pek büyük!.."***[101]

٢٢٠٢ـ (د ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال : « كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا سَلَّمَ من الصلاة قال : **اللهمَّ اغفر لي ما قَدَّمْتُ وما أخَّرتُ ، وما أسرَرتُ، وما أعلَنتُ ، وما أسرفتُ ، وما أنتَ أعلَمُ به مني ، أنتَ المُقدِّمُ ، وأنتَ المؤخرُ ، لاإلَهَ إلا أنْتَ**». أخرجه أبو داود .

2.202- Hz. Ali anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) namazı bitirip selam verince şöyle derdi:

"Ey Allah'ım, beni bağışla! İşlediğim ve işleyeceğim, gizlice ve açıktan yaptığım, haddi aşarak yaptığım ve senin benden daha iyi

---

[101] **Ebû Davud**, Vitir, 25/1508. Hadîsin râvîlerinden **Davud b. Râşid**'in *leyyin* olması sebebiyle zayıf görülmüştür.

bildiğin bütün günahlarımı affet! Öne geçiren de sensin, geride bırakan da! Senden başka ilâh yoktur."[102]

٢٢٠٣ــ (د ــ **الفضل بن حسن الضمري** رحمه الله) أنَّ ابْنَ أُمِّ الحَكَم أو ضُبَاعَة بنتي الزُّبَيْر - حَدَّثَهُ عن إحديهما - قالت: أصَابَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم سَبْيًا، فَذَهَبْتُ أنا وأختي فاطمةُ بنتُ رسول الله، فَشَكَوْنا إلَيْه ما نَحنُ فيه، وسألنَاهُ أنْ يَأمُرَ لَنا بشيء من السَّبي؟ فقال لَنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**سَبَقَكُنَّ يَتَامَى بَدْرٍ، وَلَكِنْ سَأَدُلُّكُنَّ على ما هو خيرٌ لَكُنَّ من ذلك: تُكَبِّرْنَ الله عزَّ وجلَّ على أثرِ كلِّ صلاةٍ ثلاثًا وثلاثين تكبيرة، وثلاثًا وثلاثين تسبيحة، وثلاثًا وثلاثين تحميدة، ولا إله إلا الله وحدَهُ لا شريكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحمد وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ**». أخرجه أبو داود.

2.203- Fadl b. Hasan ed-Damrî'den[103] rivâyet edildiğine göre; Zübeyr'in iki kızından ya İbn Ümmü'l-Hakem[104] veya Dubâa şöyle anlatmış:

"Rasûlullah'a (as.) esirler getirilmişti. Ben ve Hz. Peygamber'in kızı Fatıma kendisine gidip durumumuzu arz ettik; O'ndan, hizmetçi olarak esirlerden bize de verilmesini istedik. Bize dedi ki:

---

[102] **Ebû Davud**, Vitir, 25/1509.

[103] **el-Fadl b. el-Hasan b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. İbn Ömer ve Ebû Hureyre'yi dinledi. Kendisinden oğlu Hasan ve İbn İshak rivâyet etti. Sikadır, **Ebû Davud**'da bir hadîsi bulunmaktadır. **Medîne**'den **Mısır**'a göçtü, **İskenderiye**'de vefat etti.

[104] **Ebû Davud**'da bu ibâre **"Ümmü'l-Hakem"** şeklindedir. **İsâbe**, VIII, 224'de kaydedildiğine göre doğrusu da **Ümmü'l-Hakem**'dir. Zaten cümlenin siyak ve sibâkı da bunu doğrulamaktadır. Çünkü râvî, Zübeyr'in iki kızından söz etmektedir. İbn Ümmü'l-Hakem ise, Ümmü'l-Hakem'in oğlu demektir. Dolayısıyla kız değil, bir erkek karşımıza çıkmaktadır. Ümmü'l-Hakem'in kısa biyografisi şöyledir:

Ümmü'l-Hakem bint Zübeyr b. Abdülmuttalib el-Hâşimiyye: Hanım sahabîlerdendir. Dubâa'nın kızkardeşidir. Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kızıdır. Rasûlullah'ın (as.) da sütkardeşidir. Hz. Peygamber ona değer verir ve ziyaretine giderdi. İsmi konusunda farklı rivâyetler vardır. Bilinen bir hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

"- Bedir şehidlerinin yetimleri sizi geçti (kızım). **Ama ben size bundan daha hayırlı bir şey göstereyim: Namazların arkasından, Azîz ve Celîl olan Allah'a 33 defa *tekbîr,* 33 defa *tesbîh* ve 33 defa da *tahmîd* getirirsiniz. Sonra da *Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir. Eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir,* dersiniz."**[105]

٢٢٠٤ـ (د س ــ **عقبة بن عامر** رضي الله عنه) قال : « أَمَرَنِي رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم أنْ أَقْرَأَ بالمعَوِّذاتِ دُبُرَ كلِّ صَلاةٍ». أخرجه أبو داود ، والنسائي .

2.204- Ukbe b. Âmir'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bana, her namazın arkasından *'Muavvizât'* sûrelerini okumamı emretti."[106]

İZAH

"Muavvizateyn" terimi, **Felak** ve **Nâs** sûreleri için kullanılır. Ancak burada **"Muavvizât"** diye çoğul olarak kullanıldığına göre buna **İhlâs** sûresini, hatta **Kâfirûn** sûresini de ilâve etmek mümkündür.

٢٢٠٥ــ (م ــ **البراء بن عازب** رضي الله عنه) قال: «كُنَّا إذا صَلَّينا خَلفَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم أَحْبَبْنَا أنْ نَكُونَ عن يَمِينِهِ ، يُقْبِلُ علينا بوَجهِهِ، قال: فَسَمِعتُهُ يقول: **رَبِّ قِنِي عَذابَكَ يَومَ تَبعَثُ عِبادَكَ – أو تَجْمَعُ عبادَكَ**». أخرجه مسلم.

2.205- el-Berâ b. Âzib anlatıyor:

"Bizler Rasûlullah'ın (as.) arkasında namaz kılarken, O'nun sağ tarafında olmayı isterdik. Böylece (namazdan sonra) yüzünü bize doğru çevirirdi. O'nun; ***'Ey Rabbim, kullarını dirilteceğin*** *–veya kullarını toplayacağın-* ***gün azabından beni koru!'*** dediğini işittim."[107]

---

[105] **Ebû Davud**, Harac, 20/2987.

[106] **Ebû Davud**, 26/1523; **Nesaî**, Sehv, 80.

[107] **Müslim**, Müsafirîn, 8/62.

٢٢٠٦ــ (س ــ عطاء بن أبي مروان رحمه الله) عن أبيه : أنَّ كَعبَ بنَ ماتع حَلَفَ له بالله الذي فَلَقَ البحر لموسى: إنَّا نَجدُ في التَّوراة : أنَّ داود نبيَّ الله كانَ إذا انْصَرَفَ من صلاته قال : اللَّهمَّ أصلح [لي] ديني الذي جَعَلْتَهُ لي عصْمَة أمري، وأصلح [لي] دُنياي التي جَعلْتَ فيها معاشي، اللهم إني أعوذُ برضَاكَ من سَخَطك ، وأعوذ بعفْوكَ من نقْمَتك ، وأعوذ بك منك، لا مانع لما أعطيتَ، ولا مُعطي لمَا منعتَ ، ولا ينفعُ ذا الجدِّ منك الجَدُّ ، وحَدَّثني كعبٌ : أن صُهيبا حدَّثه أن : « مُحمَّدا صلى الله عليه وسلم كانَ يقولُهنَّ عند انصرافه من صَلاته». أخرجه النسائي .

2.206- Atâ b. Ebî Mervan'ın[108], babasından[109] rivâyet ettiğine göre Kâ'b b. Mâti', Hz. Musa için denizi yaran Allah'a yemin ederek ona dedi ki:

"Biz Tevrat'ta, Allah'ın elçisi Davud'un, namazdan çıkınca şöyle söylediğini okuyoruz:

"- Ey Allah'ım! Hâlimin selâmeti ve kurtuluşu olarak bana nasip ettiğin dinimi ıslah eyle! İçinde geçimimi yarattığın dünyamı ıslah eyle! Ey Allah'ım! Gazabından rızana sığınırım. Azabından affına sığınırım. Senden yine sana sığınırım. Senin verdiğine engel olacak hiçbir güç yoktur. Senin mani olduğun şeyi verecek bir kuvvet de yoktur. Senin katında hiçbir zengine, zenginliği fayda vermez."

Bana Kâ'b, ona da Suheyb tahdis etti ki; Hz. Muhammed (as.) de namazdan çıkınca bunları söylerdi.[110]

---

108 **Ebû Mus'ab, Atâ b. Ebî Mervân el-Eslemî el-Medenî**: Medîneli sika râvîklerdendir, ama bilahare **Medîne**'den **Kûfe**'ye göçmüştür. Babasından rivâyette bulunur. Kendisinden Şu'be, Servî ve Haccâc b. Ertât rivâyet etti. Sikadır, ama hadîsi azdır, bilinen bir hadîsi **Nesaî**'de tahric edilmiştir. Seffâh döneminde vefat etti.

109 **Ebû Mervân el-Eslemî el-Medenî**: Medînelidir, Atâ'nın babasıdır. Sahabîliği ihtilaflıdır, kaynakların ekserisi onu tâbiîlerden sayar. Künyesiyle meşhurdur. İsminin Muğîs, Muattib, Abdurrahman, Sa'd ve Saîd olduğuna dair farklı rivâyetler bulunmaktadır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Ebû Zerr'den rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Atâ ve Abdurrahman b. Atâ rivâyet etti. İbn Hibbân ve İclî, onun sika olduğunu kaydederler. Hadîsi **Nesaî**'de tahric edildi.

110 **Nesaî**, Sehv, 89.

٢٢٠٧ـ (ت س ـ مسلم بن أبي بكرة رحمه الله) قال : «كَانَ أبي يقولُ في دُبُرِ الصلاة : اللهم إني أعوذُ بك من الكُفْرِ والفقْرِ وعذابِ القبرِ ، فكنتُ أقولُهنَّ ، فقال : أي بُنيَّ،عَمَّنْ أخذْتَ هذا ؟ قُلْتُ : عنك ، قال: إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ يقولُهنَّ في دُبُرِ الصلاة».

وفي أخرى قال: « فَالزَمهنَّ يا بُنيَّ ». أخرجه الترمذي، والنسائي ، ولم يذكر الترمذيُّ «في دُبُرِ الصلاة».

2.207- Müslim b. Ebî Bekre[111] anlatıyor:

"Namazlardan sonra babam; ***'Ey Allah'ım; küfürden, fakirlikten ve kabir azabından sana sığınırım'*** derdi. Ben de onları söylemeğe başlayınca;

"- Yavrucuğum, bunları kimden duydun?" diye sordu.

"- Senden" deyince;

"- Rasûlullah (as.) da namazdan sonra bunları söylerdi" dedi.[112]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de Ebû Bekre;

"- Evladım, bunlara sarıl!" dedi.

Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti. Ancak **Tirmizî** "namazdan sonra" lafzını zikretmedi.

٢٢٠٨ـ (ت ـ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه): أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ قال في دُبُرِ صلاة الفجْرِ وهوَ ثانٍ رِجْليه قبل أنْ يَتكلَّمَ : لا إله إلا الله وحدَهُ لا شريك له ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحَمْدُ، يُحيي ويُميتُ وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ ، عشْرَ مرات : كتبَ الله له عشرَ حسنات، ومَحا عنه عشْرَ سيِّئات، ورفعَ له عشرَ درجات، وكان يومُه

---

[111] **Müslim b. Ebî Bekre (Nüfey') b. el-Hâris es-Sekafî el-Basrî**: ö. 90/709? Basralı tâbiîlerdendir. Babası Ebû Bekre'den rivâyeti vardır. Kendisinden Osman eş-Şehhâm ve Saîd b. Cümhân rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[112] **Tirmizî**, Daavât, 80/3503; **Nesaî**, Sehv, 90.

ذلك كلّه في حِرْزٍ من كلّ مَكْرُوهٍ، وحُرِسَ من الشيطان، ولم يَنْبَغِ لذَنْبٍ أنْ يُدرِكَهُ في ذلك اليوم إلا الشِّرْكَ بالله». أخرجه الترمذي.

2.208- Ebû Zerr el-Ğifarî, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti.

"Kim sabah namazından sonra, ayakları yerinden kalkmadan ve dünya kelamı konuşmadan, on defa; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. O tekdir. Eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. Dirilten ve öldüren O'dur. O, her şeye kadirdir'* derse, Allah ona on sevap yazar, on günahını siler ve onu on derece yükseltir. Ayrıca o gün içinde her türlü olumsuzluklardan emniyette olur, şeytandan da korunur. O gün içinde Allah'a şirk koşmak hariç hiçbir günah ona yetişemez."[113]

İZAH

Tirmizî bu hadîsin ***hasen-sahih-garib*** olduğunu söylemiştir. Çünkü râvîlerden **Şehr b. Havşeb**, doğru sözlü olmakla birlikte evhâmı ve mürsel rivâyetleri çok olmakla tanınmaktadır. Ancak hadîsin muhtelif şevâhidi bulunmaktadır.

Bu hadîste söylenmesi tavsiye edilen sözler, tevhid cümleleridir. Özellikle sabahleyin bir farzın edâsından sonra bu sözlerin söylenmesi, Allah'a tam bir teslimiyeti ifâde ettiği ve bu teslimiyet duygusu ile güne başlandığı için önem arz eder. Hadîsin son bölümünde rakkamlar verilerek vadedilen mükâfat, zâhir manası ile kabul edilebileceği gibi, özellikle tevhidin önemini ve Allah'a tam bir teslimiyet şuûrunu zihinlere yerleştirmek gayesi ile söylenmiş olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

[113] **Tirmizî**, Daavât, 63/3474.

٢٢٠٩ــ (أم سلمة رضي الله عنها) : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ يقول في دُبُرِ الفجر إذا صلَّى: « اللهم إني أسألُك علْما نَافعا ، وَعَملا مُتقَبَّلا ، ورزْقا طَيِّبا». أخرجه...

2.209- Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.) sabah namazını kıldıktan sonra ;

"Allah'ım senden fayda veren bir ilim, kabul edilecek bir amel ve temiz bir rızık isterim" derdi.[114]

٢٢١٠ــ (د ــ الحارث بن مسلم بن الحارث رحمه الله) عن أبيه أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أسَرَّ إليه فقال: « إذا انْصَرَفْتَ من صلاة المَغرب فقُلْ : اللَّهمَّ أجرني من النَّار سَبْعَ مرات – زاد في رواية: قبلَ أن تُكلِّمَ أحدا – فإنَّك إذا قلتَ ذلك ثم مُتَّ في لَيْلَتك كُتِبَ لَكَ جوارٌ منها ، وإذا صَلَّيتَ الصُّبحَ فَقُل كذلك ، فإنَّك إذا مُتَّ من يَومك كُتِبَ لك جوارٌ منها ، قال الحارثُ : أَسَرَّهَا [إلينا] رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، ونحن نَخُصُّ بها إخواننا». أخرجه أبو داود .

2.210- el-Hâris b. Müslim b. el Hâris, babasından naklediyor:

"Rasûlullah (as.) ona gizlice şöyle söylemiş:

"Akşam namazını kılınca, -bir rivâyette henüz dünya kelamı etmeden- **yedi defa;** ***"Allah'ım; beni cehennemden koru"*** **diye duâ et! Çünkü sen, bunları söylediğin gece ölecek olsan, senin için cehennemden kurtuluş beratı yazılır. Sabah namazını kılınca da aynı şeyi söyle. Çünkü o gün ölecek olsan, yine ondan kurtuluş berâtı yazılır."**

el-Hâris dedi ki:

"Rasûlullah (as.) bunu bizim âileye sır olarak öğretti, biz onu kardeşlerimize tahsis ettik."[115]

---

[114] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

[115] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5079.

٢٢١١ــ (ت ــ عمارة بن شبيب السبئيُّ رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «مَن قال: لا إلهَ إلا اللهُ وحدَهُ لا شريكَ لَهُ، له الملكُ ولهُ الحمدُ، يُحيي ويُميتُ، وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ - عشرَ مرّاتٍ - على أثرِ المغربِ: بَعثَ اللهُ لهُ مَسْلَحةً يَحفَظُونَهُ من الشيطانِ حتى يُصبحَ، وكتبَ له بها عَشْرَ حسناتٍ مُوجِبَاتٍ، ومَحَا عنه عشرَ سيئاتٍ مُوبِقاتٍ، وكانت له بِعَدلِ عشرِ رَقَبَاتٍ مُؤْمِناتٍ». أخرجه الترمذي.

2.211- Umâre b. Şebîb es-Sebeî'den[116] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim akşam namazından sonra on defa; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir; eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. Her şeyi O diriltiyor ve öldürüyor. O her şeye kadirdir'* derse, Allah, sabaha kadar onu şeytandan koruyacak silâhlı muhafızlar gönderir. Ayrıca ona cenneti kazandıracak olan on iyilik yazar ve cehenneme götürecek olan on günahını da siler. Fazla olarak on mümin köleyi âzâd etmeye denk bir mükâfat da verir."[117]

عند التهجد

6 - TEHECCÜD NAMAZI DUÂSI

٢٢١٢ــ (خ م ط ت د س ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال: كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا قامَ من الليلِ يتهجَّدُ قال: «اللّهمَّ ربَّنا لكَ الحمدُ، أنتَ قَيِّمُ السمواتِ والأرضِ ومَن فيهنَّ، ولكَ الحمدُ أنتَ نورُ السمواتِ والأرضِ ومن فيهن، ولك

[116] **Ebû Ammâr, Umâra b. Şebîb es-Sebeî el-Ensârî**: ö. 50/670. Sahabîliği ihtilaflıdır. Hz. Peygamber'den bir rivâyeti vardır, ancak ondan semâı sabit değildir. Rasûlullah'tan (as.) sonra **Mısır**'da ikamet etti. Kendisinden Ebû Abdurrahman el-Hubullî rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Tirmizî**'de tahric edildi.

[117] **Tirmizî**, Daavât, 98/3534.

الحمدُ ، أنتَ مَلك السموات والأرض ومن فيهن ، ولك الحمدُ، أنت الحقُّ ، ووَعْدُكَ الحقُّ ، ولقاؤكَ حَقٌّ ، وقَولك حَقٌّ ، والجَنَّةُ [حَقٌّ] ، والنَّارُ حَقٌّ ، والنَّبيُّونَ حَقٌّ، ومحمدٌ حَقٌّ ، والساعةُ حَقٌّ ، اللّهمَّ لك أسلمتُ ، وبك آمنتُ ، وعليك توكلتُ، وإليك أنبتُ ، وبك خاصَمتُ ، وإليكَ حاكمتُ ، فاغفر لي ما قدَّمتُ ، وما أخَّرْتُ ، وما أسررتُ ، وما أعلَنتُ».

وفي رواية: «وما أنتَ أعْلَمُ به مني، أنت المقدِّمُ، وأنت المؤخِّرُ، لا إله إلا أنت، ولا إله غيرُكَ»

وفي رواية: «اللّهمَّ لك الحمدُ، رَبَّ السموات، والأرضِ ، ومن فيهنَّ». هذه رواية البخاري، ومسلم. وفي رواية الموطأ مثله ، ولم يذكر : « والنَّبيُّونَ حَقٌّ».

وفي رواية الترمذي مثله: ولم يذكر: «وَمَن فيهنَّ» ولا «والنَّبيُّونَ حَقٌّ وقولك حَقٌّ» ولا «أنت المقدِّمُ وأنت المؤخِّرُ ولا إله غيرُكَ» والباقي مثله.

وفي رواية أبي داود مثل الترمذي وأبدل: «مَلكَ» بـــ «رَبّ».

وفي رواية النسائي : « اللّهم لك الحمدُ ، أنت نورُ السموات ، والأرض ومَن فيهنَّ ، وثَنّى بالقيَام ، وثلّث بالملك ، ثم قال : ولك الحمدُ أنتَ حَقٌّ ، ووعْدُكَ حَقٌّ، والنّارُ حَقٌّ، والسَّاعَةُ حَقٌّ، والنَّبيُّون حَقٌّ، ومحمدٌ حَقٌّ، لك أسلمتُ ، وعليك توكلتُ، وبك آمنتُ ، ثم ذكر قتيبةُ كلمة معناها : وبك خَاصَمْتُ – وإليك حاكمتُ ، اغفر لي ما قدَّمتُ ، وما أخَّرْتُ ، وما أعلَنتُ ، وما أسررتُ ، أنت المقدِّمُ ، وأنت المؤخِّرُ، لا إلهَ إلا أنت ، ولا حولَ ولا قُوَّةَ إلا بالله العلي العظيم».

2.212- İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber geceleyin teheccüd namazına kalktığında şöyle derdi:

"Allah'ım! Ey Rabbimiz! Bütün hamdler sana mahsustur. Gökleri ve yeri, onların içinde yaşayan herkesi ayakta tutan sensin... Bütün hamdler sana mahsustur. Sen, göklerin ve yerin ve onların içinde yaşayan herkesin nurusun... Bütün hamdler sana mahsustur. Sen, göklerin ve yerin ve onların içinde yaşayan herkesin sultanısın... Bütün hamdler sana mahsustur. Sen haksın; senin va'din haktır, sana

kavuşmak haktır, senin sözün haktır. Cennet haktır, Cehennem haktır. Peygamberler haktır, Muhammed (as.) haktır. Kıyâmet haktır...

Allah'ım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana dayandım. Sana yöneldim. Ancak senin (verdiğin güçle) mücadele ettim ve ancak senin hakemliğine teslim oldum. Yaptığım ve yapacağım günahlarımı, gizli ve açık kusurlarımı bağışla"[118]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette bu ilk bölümün sonunda şu ilave yer alır:

"Senin benden benden daha iyi bildiğin kusurlarımı da bağışla!.. İlerleten de, geride bırakan da sensin. Senden başka ilâh yoktur."

Başka bir rivâyette de; *"Ey göklerin ve yerin ve onların içinde yaşayan herkesin Rabbi olan Allah'ım; bütün hamdler sana mahsustur"* denir.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Muvatta'nın rivâyeti de bunun gibidir, yalnız orada; **"Peygamberler haktır"** cümlesi yoktur.

Tirmizî'nin rivâyeti de bunun gibidir. Ama orada da **"İçinde yaşayanlar"**, **"Peygamberler haktır"**, **"Sözün haktır"** ve **"İlerleten de geride bırakan da sensin, senden başka ilâh yoktur"** cümleleri bulunmamaktadır. Diğer kısımları aynıdır.

Ebû Davud'un rivâyeti de **Tirmizî**'ninki gibidir. Yalnız onda da **"Melik"** kelimesi yerine **"Rab"** kelimesi kullanılır.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Ey Allah'ım! Bütün hamdler sana mahsustur. Sen göklerin ve yerin ve onlarda yaşayanların nurusun" dedikten sonra ikinci olarak bunları ayakta tutması, üçüncü olarak da sultanlığı kaydedilir. Sonra şöyle denir:

---

[118] **Buharî**, Teheccüd, 1; Daavât, 10; Tevhîd, 8, 24, 35; **Müslim**, Müsafirîn, 26/199; Zikir, 18/67; **Muvatta**, Kur'ân, 8/34; **Tirmizî**, Daavât, 29/3418; **Ebû Davud**, Salât, 119/771; **Nesaî**, Kıyâmu'l-Leyl, 9.

"Bütün hamdler sana mahsustur. Sen haksın. Senin va'din haktır. Cehennem haktır. Kıyâmet haktır. Peygamberler haktır. Muhammed (as.) de haktır. Sana teslim oldum, sana dayandım, sana iman ettim."

Sonra râvî Kuteybe; *"Senin (verdiğin güçle) mücadele ettim"* anlamında bir söz söyledi ve arkasından da rivâyete şöyle devam etti:

"Ancak senin hakemliğine başvurdum. Yaptığım ve yapacağım günahlarımı, alenî ve gizli kusurlarımı bağışla! Öne geçiren de sensin, geride bırakan da... Senden başka ilâh yoktur. Ulu ve Yüce Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet de yoktur."

٢٢١٣ـ (م ت د س ـ أبو سلمة بن عبد الرحمن رحمه الله) قال : سألتُ عائشة رضي الله عنها : «بأي شيءٍ كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يفتتحُ الصَّلاةَ إذا قامَ من الليل؟ قالت: كانَ إذا قامَ من الليلِ افْتتحَ صلاتَهُ : **اللهمَّ رَبَّ جبريلَ وميكائيلَ وإسرافيل ، فاطِرَ السَّموات والأرضِ ، عَالِمَ الغيبِ والشهادَةِ ، أنْتَ تحكُمُ بينَ عبادكَ فيما كانوا فيه يَختلِفُونَ، اهدني لَما اختلِفَ فيه من الحقِّ بإذنك إنَّكَ تَهدي مَنْ تشاءُ إلى صِراطٍ مُستقيمٍ».**

أخرجه مسلم، والترمذي، وأبو داود، والنسائي.

2.213- Ebû Seleme b. Abdurrahman anlatıyor:

Hz. Âişe'ye sordum:

"- Rasûlullah (as.) gece namaza kalktığında, hangi duâ ile namaza başlardı?"

Şu cevabı verdi:

"- Gece kalkıp namaza durduğunda önce şu duâyı okurdu:

"Allah'ım! Ey Cebrâil, Mikâil ve İsrafil'in Rabbi olan, gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeyeni bilen Rabbim! Kullarının ihtilafa düştükleri şeylerde, aralarında ancak sen hükmedersin. Hakkında ihtilafa düşülen hakka, izninle beni sen ulaştır. Hiç şüphe yok ki sen, istediğini en doğru yola ulaştırırsın."[119]

---

[119] **Müslim**, Müsafirîn, 26/200; **Tirmizî**, Daavât, 31/3420; **Ebû Davud**, Salât, 118/767; **Nesaî**, Kıyâmu'l-Leyl, 12.

İZAH

Hadîste Hz. Peygamber'in teheccüd namazında iftitah tekbîrinden sonra okuduğu bir duâ verilmektedir.

"İhtilafa düştükleri şeyler"den maksat, ana dinî meselelerdir.

"Doğru yol"'dan maksat İslâm dinidir, Allah'ın uygun gördüğü yaşantıdır.

٢٢١٤ـــ (د ــ شريق الهوزني) قال : دَخَلْتُ على عائشة رضي الله عنها فسألتُها : «بِمَ كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَفْتَتِحُ إذا هَبَّ من الليل؟ فقالت: لقد سألتني عن شيءٍ مَا سألني عنه أحدٌ قبلك، [كان] إذا هبَّ من الليل كَبَّرَ الله عشرا ، وحمد الله عشرا ، وقال : سبحانَ الله وبحمده عشرا ، وقال : سُبحانَ الملك القُدُّوس عشرا، واستغفر عشرا ، وهَلَّل الله عَشْرا، ثم قال : اللَّهُمَّ إني أعوذُ بكَ من ضيق الدُّنيا، وضيق يَوْمِ القيامَة عشرا، ثم يَفْتَتِحُ الصَّلاة». أخرجه أبو داود .

2.214- Şerîk el- Hevzenî[120] anlatıyor:

Hz. Âişe'nin huzuruna girip sordum:

"- Geceleyin uyandığında Rasûlullah (as.) önce hangi duâyı okurdu?"

Şu cevabı verdi:

"- Bana öyle bir soru sordun ki, senden önce kimse bana onu sormamıştı. Hz. Peygamber gece uyandığında; 10 defa ***'Allâhu ekber'***, 10 defa ***'elhamdu lillâh'***, 10 defa ***'Subhânellâhi ve bihamdihi'***, 10 defa ***'Subhânel Meliki'l-Kuddûs'***, 10 defa ***'Estağfirullâh'***, 10 defa ***'Lâ ilâhe illallâh'*** derdi. Sonra 10 defa da;

اللّهمّ إنّي أعوذ بك من ضيق الدّنيا و ضيق يوم القيامة (***Allah'ım; dünyanın ve kıyâmet gününün sıkıntısından sana sığınırım***) derdi. Sonra da teheccüd namazına başlardı."[121]

---

[120] **Şerîk el-Hevzenî el-Humsî**: Humuslu tâbiîlerdendir, Hz. Âişe'den rivâyeti vardır. Kendisinden el-Ezher b. Abdullah el-Harrâzî rivâyet etti. İbn Hibbân onu sika sayar, ama Zehebî marûf olmadığını söyler. Bir hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[121] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5085. Hadîsin senedi zayıftır.

٢٢١٥ــ (د س ــ عاصم بن حميد رحمه الله) قال : سألتُ عائشة أمَّ المؤمنين : « بأيِّ شيء كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَفتَتِحُ قيامَ الليل؟. فقالت: سألتني عن شيء ما سألني عنه أحدٌ قبلَك، كان إذَا قامَ كَبَّرَ عشرا ، وحمِدَ الله عشرا، وسبَّحَ الله عشرا ، وهلَّلَ عشرا ، واستغفرَ عشرا، وقال: **اللَّهمَّ اغْفر لي واهدِني، وارزُقْني وعافِني** ، وكانَ يَتعوَّذُ منْ ضيق المقامِ يومَ القيامة». أخرجه أبو داود ، والنسائي .

2.215- Âsım b. Humeyd'den[122] rivâyet edilmiştir:

"Müminlerin annesi Hz. Âişe'ye sordum:

"- Rasûlullah (as.) gece namaza kalktığında hangi duâyı okurdu?"

Dedi ki:

"- Senden önce hiç kimsenin sormadığı bir şeyi bana sordun. Hz. Peygamber gece (namaza) kalktığında 10 defa tekbîr, 10 defa tahmîd, 10 defa tesbîh, 10 defa tehlil, 10 defa istiğfâr getirir, sonra şöyle derdi:

"Allah'ım; bana mağfiret et! Bana hidâyet lütfeyle! Beni rızıklandır ve bana âfiyet ver!"

Sonra da kıyâmet günündeki makamın sıkıntısından Allah'a sığınırdı."[123]

٢٢١٦ــ (ت س ــ ربيعة بن كعب الأسلمي رضي الله عنه) قال: «كنتُ أبيتُ عند حُجْرَة النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فكنتُ أسمَعُه إذا قام من الليل يقول: **سُبحَانَ رَبِّ العَالمِين**، الهَويَّ ، ثم يقولُ: **سبحانَ الله وبحمده**، الهويَّ». أخرجه النسائي .

---

[122] **Ebû Amr, Âsım b. Humeyd es-Sekûnî el-Humsî**: Humuslu tâbiîlerdendir. Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Muâz b. Cebel'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Amr b. Kays es-Sekûnî ve Râşid b. Sa'd rivâyet etti. İbn Hacer, onun câhiliye dönemini idrak eden muhadramûndan olduğunu söyler. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[123] **Ebû Davud**, Salât, 118/766; **Nesaî,** Kıyâmu'l-Leyl, 9.

وفي رواية الترمذي: «كنتُ أبيتُ عند باب النبيِّ صلى الله عليه وسلم، فأعطيه وَضوءه فأسمعُهُ يقول الهَويَّ من الليل: **سمعَ الله لمن حَمِدَهُ**. وأسْمَعُهُ الهويَّ من الليل، يقول: **الحمد لله رب العالمين**».

2.216- Rabîa b. Kâ'b el-Eslemî'den[124] rivâyet edilmiştir:

"Ben, geceyi Rasûlullah'ın (as.) hücresinde geçirirdim. Geceleyin namaza kalktığında uzunca bir süre; ***'Âlemlerin Rabbi olan Allah'ı tenzih ederim'*** dediğini, sonra yine uzunca bir zaman; ***'Allah'ı tesbîh ederim, O'na hamd ederim'*** dediğini duydum."[125]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Nesaî**'nindir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Geceyi Hz. Peygamber'in kapısının önünde geçirir, O'na abdest suyunu verirdim. Gece boyunca bir süre; ***'Allah, kendisine hamd edeni işitir'*** dediğini, bir müddet de; ***'Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun'*** dediğini duyardım."

٢٢١٧ ـ (ت د س ـ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال: «كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا قامَ من الليل كَبَّرَ ثم يقول: **سُبحانَك اللهمَّ وبحمدكَ، وتباركَ اسمكَ، وتعالى جَدُّكَ ولا إلهَ غيرُكَ** ثم يقول: **الله أكبر كبيرا** ثم يقول: **أعوذُ بالله السَّميعِ العليمِ من الشَّيطان الرجيم، منَ هَمْزِه ونَفْخه ونفْثه**». هذه رواية الترمذي .

وزاد أبو داود بعد قوله: «**غيرك**» ثم يقولُ: «**لا إلهَ إلا الله**» ثلاثا. وفي آخر الحديث: «**ثمَّ يقْرأُ**»

وفي رواية النسائي : مثل رواية الترمذي ، وله في أخرى مثله ، ولم يذكر « **من اللَّيل** ».

---

124 **Ebû Firâs, Rabîa b. Kâ'b b. Ya'mer el-Eslemî**: ö. 63/683. Sahabîdir, Medînelidir. Ashab-ı Suffe'dendir. Devamlı Hz. Peygamber'in hizmetinde idi; seferde ve hazarda O'ndan ayrılmazdı. Kendisinden Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Ebû İmrân el-Cevnî rivâyet etti.

125 **Tirmizî**, Daavât, 27/3416; **Nesaî**, Kıyâmu'l-Leyl, 9

وقال الترمذي : قال أكثرُ أهل العلم : إنما رُوي عن النبيّ صلى الله عليه وسلم أنه كان يقول: «سُبحانكَ اللهُمَّ وبحَمدكَ، وتَبارَكَ اسمكَ، وتعالى جَدُّكَ ، ولا إله غيرُكَ» هكذا روي عن عمر [بن الخطاب]، و[عبد الله بن مسعود] .

2.217- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) gece (namaza) kalktığında tekbîr alır, sonra ***Subhâneke***'yi okur, sonra; ***'Allâhu ekber kebîrâ'*** der, sonra da; **أعوذ بالله السّميع العليم من الشّيطان الرَّجيم منْ همْزه و نفْخه و نَفْثه**, yani; ***'Kovulmuş şeytandan, onun vesvesesinden, üflemesinden ve büyüsünden Allah'a sığınırım'*** derdi."[126]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyetinde hadîs, *"**Subhâneke**"*den sonra şöyledir:

"Sonra üç defa *Lâ ilâhe illallâh* derdi."

Hadîsin sonunda da; "Sonra Kur'ân okumaya başlardı" denir.

Nesaî'nin rivâyeti de **Tirmizî**'nin rivâyeti gibidir. Onun ikinci bir rivâyeti daha vardır ki, orada **"gece"** kelimesi yoktur.

Tirmizî şöyle dedi:

"Ulemanın ekserisi; 'Hz. Peygamber'den rivâyet edilen söz, yalnız ***Subhâneke***'yi okuduğudur. Hz. Ömer'den ve Abdullah b. Mes'ud'dan böyle rivâyet edilmiştir" dedi.

---

[126] **Tirmizî**, Salât, 65/242 ; **Ebû Davud**, Salât, 119/775; **Nesaî**, İftitâh, 18.

الفصل الثالث

في أدعية الصباح والمساء

III- SABAH - AKŞAM DUÂLARI

٢٢١٨ـــ (ت د ـــ أبو هريرة رضي الله عنه): أنَّ أبا بَكرٍ الصِّدِّيقَ قال: « يا رسولَ الله، مُرني بكلمات أقولُهنَّ إذا أمسيتُ وإذا أصبحتُ . قال : قُلْ: اللّهُمَّ فاطرَ السموات والأرض، عالمَ الغيب والشَّهادة، ربَّ كُلِّ شيء ومَليكَهُ، أشهدُ أن لا إلهَ إلا أنتَ، أعوذُ بكَ منْ شرِّ نفسي، وَشرِّ الشيطان وشركه، قال: قُلها إذا أصبحتَ، وإذا أمسيتَ، وإذا أخذتَ مَضجعَكَ». أخرجه الترمذي، وأبو داود.

2.218- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir şöyle söyledi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bana, sabah ve akşam söylemem gereken sözleri emir buyurunuz!"

"Ey gökleri ve yeri yaratan, gayb ve şehâdet *(âlemini)* ***bilen, her şeyin Rabbi ve sultanı olan Allah'ım! Ben şahitlik ederim ki, senden başka ilâh yoktur! Kendi nefsimin kötülüğünden, şeytanın kötülüğünden ve onun*** *(beni)* ***şirke düşürmesinden sana sığınırım"*** **de! Bunları sabah, akşam ve yatağa girdiğin zaman tekrar et!"**[127]

٢٢١٩ـــ (د ـــ أبو عياش الزرقي رضي الله عنه) وفي رواية: ابن أبي عائش وفي أخرى: ابن عائش: أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ قال إذا أصبحَ : لا إلهَ إلا الله وَحدَهُ لا شريكَ لَهُ لَهُ المُلك ، ولَهُ الحَمْدُ ، وهو عَلى كُل شيءٍ قديرٌ، كانَ لَهُ عدلُ عتقِ رقبةٍ منْ وَلَد إسماعيل عليه السلام، وكُتبَ لَهُ عشرُ حسناتٍ، وحُطَّ عنهُ عشرُ سيئاتٍ، ورفعَ لَهُ عشرُ درجاتٍ، وكانَ في حرزٍ منَ الشَّيطانِ حتى يُمسيَ، فإن قالَها إذا أمسى كانَ لَهُ مثلُ ذلكَ حتى يُصبحَ. قال حَمَّاد: فرأى رجلٌ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم في النوم،

---

[127] **Tirmizî**, Daavât, 14/3392; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5067.

فقال: يا رسول الله، إن أبا عيَّاشٍ يُحَدِّثُنا عنك بكذا وكذا؟ قال: «صدق أبو عيَّاش». أخرجه أبو داود.

2.219- Ebû Ayyaş ez-Zurakî'den[128] –bir rivâyette İbn Ebî Âiş, başka bir rivâyette de İbn Âiş'den- rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her kim sabaha ulaştığında; *'Allah'tan başka ilâh yoktur, O, tektir, eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir'* derse, Hz. İsmail'in neslinden bir kölenin âzâdına denk sevap verilir. Kendisine on hasene yazılır ve on tane de (küçük) **günahı silinir. Ayrıca derecesi de on kat yükseltilir. Akşama kadar da şeytanın** (kötülüğüne) **karşı korumaya alınır. Akşamleyin bunları söyleyecek olsa, aynı şeyler sabaha kadar sürer."**

Râvî (Musa b. İsmail bu) Hammad (hadîsi hakkında) şöyle dedi:

"Bir adam Rasûlullah'ı (as.) rüyasında görmüş ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), Ebû Ayyaş, senin şöyle şöyle söylediğini iddia ediyor" diye sormuş, Hz. Peygamber de:

"- Ebû Ayyaş, doğru söyledi" buyurmuş.[129]

İZAH

Hadîsin ilk bölümüne benzer başka rivâyetler de vardır ve onlar sahihtir. Ancak son kısımdaki rüya ile ilgili rivâyet, dinî açıdan hiçbir şey ifâde etmez.

٢٢٢٠ ــ (ت د ــ أنس بن مالك رضي الله عنه): أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَن قال حينَ يُصبحُ أو يُمسي: اللهمَّ إنِّي أصبحتُ أُشهدُكَ وأُشهدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ

[128] Bir rivâyette râvînin adı **İbn Ebî Âiş**, bir başka rivâyette de **İbn Âiş**'dir. Kısa biyografisi şöyledir: **Ebû Ayyâş, Zeyd b. es-Sâmit ez-Zurakî el-Ensârî**: ö. 50/670. Sahabîdir. Künyesiyle meşhurdur, ismi konusunda farklı rivâyetler vardır. Ondan Ebû Salih es-Semmân ve Mücahid rivâyet etti. İbn Sa'd, onu **Uhud** savaşına katılanlar arasında zikreder.

[129] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5077.

وَمَلائكتَك وَجميعَ خَلْقكَ أنّكَ أنتَ اللهُ لا إله إلا أنتَ، وأنَّ مُحمَّدا عَبْدُكَ ورَسولُكَ، أعتقَ اللهُ رُبُعَهُ منَ النارِ، فمن قالها مرّتين: أعتقَ اللهُ نصفَهُ منَ النّارِ، فَمن قالها ثلاثًا: أعْتَقَ اللهُ ثلاثةَ أرباعه منَ النّارِ، ومن قالها أربعا: أعتقَهُ اللهُ من النّارِ». أخرجه أبو داود.

وفي رواية: أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ قالَ حينَ يُصبحُ: اللهمَّ أصبحنا نُشْهِدُكَ، ونُشهِدُ حَمَلَةَ عرشكَ، وملائكتَكَ وجميعَ خَلْقكَ بأنكَ أنتَ اللهُ، لا إلهَ إلا أنتَ وحدَكَ لا شريكَ لكَ، وأنَّ مُحمدا عَبدُكَ ورسولُكَ، إلا غفرَ اللهُ لهُ ما أصابَ في يومه ذلك، وإن قالَها حينَ يُمسي، غفرَ اللهُ لَهُ ما أصابَ في تلكَ اللّيلة من ذَنْب». أخرجه الترمذي، وأبو داود.

2.220- Enes b. Malik'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sabahleyin veya akşamleyin kim şu sözleri söylerse, Allah onun dörtte birini cehennemden âzâd eder:

"Ey Allah'ım! Seni şâhid tutuyorum! Arşının taşıyıcılarını, meleklerini ve yaratıklarının tümünü de şâhid tutuyorum ki; Sen Allah'sın! Senden başka ilâh yoktur! Muhammed de senin kulun ve Rasûlündür."

Allah, bu sözleri iki defa söyleyenin yarısını, üç defa söyleyenin dörtte üçünü, dört defa söyleyenin de tamamen cehennemden âzâd eder."[130]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

Diğer bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah, sabaha erdiğinde şu sözleri söyleyen her kimseye o gün işleyeceği günahları bağışlar:

"Ey Allah'ım! Sen Allah'sın! Senden başka ilâh yoktur! Sen teksin, eşin-ortağın yoktur! Muhammed de senin kulun ve rasûlündür. Buna seni şâhid kılarak, Arşının taşıyıcılarını, meleklerini ve yaratıklarının tümünü de şâhid kılarak sabaha erdik."

---

[130] **Tirmizî**, Daavât, 79/3501; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5069.

Bu sözleri akşamleyin söyleyen kişinin de, Allah, o gece işleyeceği günahları bağışlar."

Bu rivâyet de **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'nindir.

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin garib olduğunu söyler. Ayrıca **Ebû Davud**'un rivâyetindeki râvîlerden **Abdurrahman b. Abdülmecid**'in de muzdarib rivâyetleri olan âmâ biri olduğu bilinmektedir.

٢٢٢١ـــ (ت د ـــ أبو هريرة رضي الله عنه): « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ يُعَلِّمُ أصحابه، يقولُ: **إذا أَصبَحَ أَحَدُكُم فَلْيَقُلْ : اللهمَّ بِكَ أَصبحَنا ، وبكَ أمسيْنَا ، وَبِكَ نَحيَا ، وبكَ نَمُوتُ، وإليكَ المَصيرُ، وإذا أمسَى فَلْيَقُلْ : بكَ أمسينا ، وبكَ نَمُوتُ ، وبكَ نَحْيَا ، وإليكَ المصيرُ**». أخرجه الترمذي وأبو داود إلا أَنَّ أبا داود قال: «**وإليكَ النُّشُور**» ، بدل : «**المصير**» في الموضعين.

2.221- Ebû Hureyre anlatıyor:

Rasûlullah (as.) ashabına şöyle öğretiyordu:

"Sizden biriniz sabaha erdiğinde; *'Ey Allah'ım! Senin lütfunla sabaha erdik. Senin lütfunla akşama ulaşacağız. Senin kudretinle hayat bulduk ve yine senin takdirinle öleceğiz. Dönüş de yalnız sanadır'* desin! Akşama ulaşınca da; *'Senin lütfunla akşama ulaştık. Senin takdirinle ölür ve diriliriz. Dönüş yalnız sanadır'* desin!"[131]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti. Yalnız **Ebû Davud** "**dönüş**" anlamına gelen "***masîr***" kelimesi yerine her iki yerde de "***nuşûr***" kelimesini kullandı.

٢٢٢٢ـــ (م ت د ـــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : « كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول إذا أمسى : **أَمسَينا وأمسى المُلْكُ لله ، والحمدُ لله، ولا إله إلا الله**

---

[131] **Tirmizî**, Daavât, 13/3391; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5068.

وحدَهُ لا شريكَ له، لَهُ المُلكُ ، ولَهُ الحَمدُ ، وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ ، ربِّ أسألُكَ خيرَ ما في هذه اللَّيلة ، وخيرَ ما بعدَها ، وأعوذُ بكَ من شرِّ ما في هذه اللَّيلة ، وشرِّ ما بعدَها ، ربِّ أعوذُ بكَ من الكسَلِ ، وسوءِ الكِبَرِ ، ربِّ أعوذُ بكَ من عذابٍ في النار ، وعذابٍ في القَبرِ ، وإذا أصبحَ قال ذلكَ أيضا : أصبحنا ، وأصبحَ المُلْكُ لله ، والحمدُ [لله] – وفي رواية – : منَ الكَسَلِ، والهرَمِ، وسوءِ الكِبَرِ ، وفتنةِ الدُّنيا، وعذابِ القبرِ». هذه رواية مسلم ، والترمذي. وفي رواية أبي داود: «سوءِ الكِبَرِ والكُفْرِ». وفي أخرى له: «سُوءِ الكِبَرِ والكِبْرِ» ولم يذكر: «الكُفْرِ».

2.222- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

Rasûlullah (as.) akşama ulaşınca şöyle derdi:

"Bizler ve bütün mülk, Allah'a ait olduğu halde akşama ulaştık. Allah'a hamd olsun! Allah'tan başka ilâh yoktur! O tektir, eşi-ortağı yoktur! Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Ey Rabbim; senden bu gecede ve bundan sonraki günlerde olan şeylerin hayrını isterim. Bu gecede ve bundan sonraki günlerde olan şeylerin şerrinden sana sığınırım. Ey Rabbim; tembellikten, bunaklığın kötülüğünden sana sığınırım. Ey Rabbim; cehennemdeki azaptan ve kabirdeki azaptan sana sığınırım."

Sabaha erince de; **"Bizler sabaha erdik..."** diye başlayarak (akşam yerine sabah kelimesini koyarak) aynı şeyleri söylerdi.[132]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; ***"...tenbellikten, bunaklıktan, yaşlılığın fenalığından, dünyanın fitnesinden ve kabir azabından..."*** diye devam eder.

Bu, **Müslim** ve **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyetinde; ***"...yaşlılığın ve küfrün kötülüğünden..."*** denir.

Ebû Davud'un başka bir rivâyetinde de; ***"...yaşlılığın ve kibrin kötülüğünden"*** denir, **"küfür"** lafzı kullanılmaz.

---

[132] **Müslim**, Zikir, 18/75; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5071; **Tirmizî**, Daavât, 13/3390

٢٢٢٣ــ (د ــ عبد الحميد مولى بني هاشم رحمه الله) عن أُمّه وكانت تخدم بعض بنات رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أخبرتها أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لها : قُولي حين تُصْبحينَ : سبحانَ الله وبحمده ، ولا قُوَّةَ إلا بالله ، ما شاءَ اللهُ كانَ ، وما لم يشأْ لم يكن، أعلمُ أنَّ الله على كل شيءٍ قديرٌ ، وأنَّ الله قد أحاطَ بكُلِّ شيءٍ علما ، فإنَّهنَّ من قالَهُنَّ حينَ يُصبحُ حُفظَ حتى يُمسي ، ومَن قالهُنَّ حين يُمسي حُفظ حتى يُصبحَ». أخرجه أبو داود .

2.223- Benû Hâşim'in âzâdlısı Abdülhamîd[133], annesinden rivâyet ediyor. Annesi, Hz. Peygamber'in kızlarından birine hizmet ediyordu. O, Rasûlullah'ın (as.) kendisine şöyle söylediğini haber verdi:

"Sabaha erdiğinde; ***'Allah'ı tenzih ederim, O'na hamd ederim. Bütün güç-kuvvet Allah'a aittir. O ne diledi ise olmuş, dilemediği de olmamıştır. Ben biliyorum ki Allah, her şeye kadirdir. Ve Allah, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır'*** **diye söyle! Her kim sabaha erdiğinde bunları söylerse, akşama kadar** (kötülüklerden) **korunur. Akşama ulaşınca bunları söyleyen de sabaha kadar korunur."**[134]

İZAH

İbn Hacer bu hadîsin garib olduğunu söyler. Çünkü râvî **Abdülhamid** ve annesi meçhûldür. İsimleri ve halleri bilinmemektedir. Bu itibarla senedi meçhûldür. Sonra Hz. Peygamber'in hangi kızına hizmet ettiği de bilinmemektedir. Bununla birlikte bu hadîsi **Ebû Nuaym, İbn Sinnî** ve **Nesaî** *"el-Yevm ve'l-Leyle"* de tahric etmişlerdir.

---

[133] **Abdülhamîd mevlâ benî Hâşim**: Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Annesi, Hz. Peygamber'in kızlarına hizmet ederdi. Kendisi de annesinden rivâyet etmiştir. Ondan Sâlim el-Ferrâ rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. İbn Hibbân'ın onu **Sikat**'ına almasına rağmen marûf biri değildir.

[134] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5075.

٢٢٢٤ــ (ت د ــ أبان بن عثمان رحمه الله) عن أبيه أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ قال حين يُصبحُ : بسم الله الذي لا يَضُرُّ مع اسمه شيءٌ في الأرض ولا في السَّماء ، وهو السَّميعُ العليم – ثلاثَ مَرات – لم تُصِبْهُ في يومه فُجاءةُ بلاء ، وَمَنْ قالها حين يُمسي لم تُصبْهُ فُجاءَةُ بلاء في لَيلَته ، ثم ابتُلي أَبانُ بالفالج ، فرأى رجلا حَدَّثَهُ هذا الحديث يَنظُرُ إليه ، فقال له : مَا لَكَ تَنْظُرُ إليّ ؟ فوالله ما كَذَبتُ على عُثمان ، ولا كَذَبَ عُثمانُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم ، لكن نَسيتُ اليومَ [الذي] أصابني هذا، فلم أقُلْهُ لِيمضيَ اللهُ قَدَرَهُ».

أخرجه الترمذي، وأبو داود. إلا أنّ في آخر حديث أبي داود: « ولكنَّ اليومَ الذي أصابني فيه [ما أصابني] غَضِبتُ، فَنَسيتُ أنْ أَقُولها» ، وقَدَّمَ فيه ذِكْرَ المَساء على الصَّباح ، وأخرجه في رواية أخرى ، ولم يذكر «الفالجَ».

2.224- Ebân b.Osman, babasından naklen Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Her kim sabaha erdiğinde üç defa; *'O'nun ismiyle başlandığında göklerde ve yerde hiçbir şeyin zarar veremediği Yüce Allah'ın adı ile başlarım. O, işiten ve bilendir'* derse, o gün doğabilecek belâdan korunmuş olur. Akşama ulaştığında bunları söyleyen de, o gece doğabilecek belâlardan korunur."

Bir süre sonra Ebân'a felç geldi. O sırada bu hadîsi rivâyet etmiş olduğu bir adamın kendisine baktığını gördü. Ona;

"- Neden öyle bakıyorsun? Vallahi ben, (babam) Osman'a yalan isnâd etmedim. Osman da Rasûlullah'a (as.) yalan isnâd etmedi. Ancak bana felç geldiği günde bunları söylemeyi unutmuştum. Allah, kaderini icra edeceği için o gün bunları söyleyemedim" dedi.[135]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti. Ancak **Ebû Davud**'un rivâyetinin sonunda;

---

135 **Tirmizî**, Daavât, 13/3388; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5088-5089.

"- Lâkin bana isabet eden bu felç geldiği gün, ben kızgındım ve o sözleri söylemeyi unuttum" cümlesi yer alır.

Ayrıca aynı rivâyette **"akşam"**, **"sabah"**'a takdim edilerek nakledilir. **Ebû Davud**'un, bir de felç olayı geçmeyen rivâyeti vardır.

٢٢٢٥ـ (د ـ أبو سلام [ممطور الحبشي] رحمه الله) قال : قلت لأنس : حدثني حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : سمعته يقول : « **مَنْ قال إذا أصبح وإذا أمسى : رَضِينَا بالله رَبا ، وبالإسلامِ دينا ، وبمُحَمَّدٍ رسولاً ، كانَ حَقا على الله أنْ يُرْضِيَهُ يومَ القيامَةِ**».

وفي رواية : « أَنَّهُ كانَ بحمصَ ، فَمَرَّ به رَجُلٌ ، فقالوا : هذا خَادمُ النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقامَ إليه، فقال : حدِّثني بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، لم تَتَداوَلْهُ بينَكَ وبَيْنَهُ رجال ، فقال: سَمِعْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ ... وذكر الحديث - ولم يذكر : يومَ القيامة». أخرج الرواية الثانية أبو داود ، والأولى رزين .

2.225- Ebû Sellâm (Memtûr el-Habeşî) anlatıyor:

Enes'e dedim ki:

"- Bana, Rasûlullah'tan (as.) duyduğun bir hadîs söyle !"

O, "Rasûlullah'tan (as.) şöyle duydum" dedi:

"Sabah ve akşama ulaştığında; *'Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Rasûl olarak Muhammed'e razı olduk!'* diyen kişiyi kıyâmet günü razı etmek, Allah'ın üzerinde bir haktır."[136]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; "Ebû Sellâm, Humus'ta iken bir adama rastladı. *'Bu, Rasûlullah'ın (as.) hizmetçisidir'* dediler. Ebû Sellâm kalkıp ona gitti ve;

"- Bana Rasûlullah'tan duyduğun bir hadîs söyle, ama seninle O'nun arasına başka râvî girmesin!" dedi.

Enes de yukarıda geçen cevabı verdi. Ancak bu rivâyette; **"kıyâmet günü"** ibaresi yoktur.

---

[136] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5072.

Bu ikinci rivâyeti **Ebû Davud** tahric etmiştir. İlk rivâyet ise **Rezîn**'indir.

٢٢٢٦ــ (ت ــ **ثوبان** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « مَنْ قال حينَ يُمسي: رَضيتُ بالله ربّا ، وبالإسلامِ دينا ، وبمحمدٍ نبيّا ، كان حقا على الله أنْ يُرضيَهُ». أخرجه الترمذي .

2.226- Sevbân, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Akşama erdiğinde; *'Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Peygamber olarak Muhammed'e razı oldum'* diyen kişiyi razı etmek, Allah'ın üzerinde bir haktır."[137]

٢٢٢٧ــ (د ــ **بريدة** رضي الله عنه): أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « مَنْ قال حينَ يُصْبحُ ، أو حينَ يُمسي: اللَّهُمَّ أنْتَ رَبِّي ، لا إلهَ إلا أنت، خَلَقْتني، وأنا عبدُكَ ، وأنا على عَهدكَ ووعْدكَ ما استَطعتُ ، أَعوذُ بكَ من شرِّ ما صَنَعْتُ ، أبوءُ لَكَ بنعمَتك ، وأبوءُ لك بذنبي ، فاغفر لي إنَّهُ لا يَغفرُ الذنوبَ إلا أنتَ ، فمَاتَ من يومه ، أو [من] لَيْلته ، دَخَلَ الجَنَّةَ». أخرجه أبو داود .

2.227- Bureyde'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sabaha erdiğinde veya akşama ulaştığında şu sözleri söyleyip de o gün veya o gece vefat eden kişi, cennete girer:

"Ey Allah'ım! Sen benim rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum. Ben, gücüm yettiği kadar *(tevhid konusunda)* ***sana verdiğim sözde durdum;*** *(senin de vadinin gerçekleşeceğine kesin inanıyorum).* ***Yaptığım hataların şerrinden sana sığınıyorum. Senin bana olan nimetlerini itiraf ederim. Günahlarımı***

---

[137] **Tirmizî**, Daavât, 13/3389. Hadîsin râvîlerinden **Saîd b. el-Merzübân** zayıftır, müdellistir. Ancak daha önceki hadîsin de aynı manada olması sebebiyle kuvvet kazanmaktadır, bu yüzden **Tirmizî** de hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

da itiraf ediyorum. Beni bağışla Rabbim!.. Çünkü günahları senden başka kimse bağışlayamaz."[138]

٢٢٢٨ــ (د ــ عبد الله بن غنام البياضي رضي الله عنه): أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ قال حين يُصبحُ: اللَّهمَّ ما أصبحَ بي من نعْمَةٍ أو بأحد من خَلْقكَ ، فَإنَّها منْكَ وحدَكَ، لا شريكَ لَكَ، لَكَ الحمدُ ولكَ الشُّكْرُ فقد أدّى شُكْرَ يومِه ومَنْ قال مثل ذلك حين يُمسي فقد أدّى شُكْرَ ليلَته». أخرجه أبو داود.

2.228- Abdullah b. Ğannâm el-Beyâdî'nin[139] rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sabaha erdiğinde şu sözleri söyleyen, o günün şükrünü edâ etmiş olur:

"Ey Allah'ım! Bana gelen her nimet veya mahlukatından herhangi birine gelen her nimet,[140] *hiç şüphe yok ki sadece senden gelmiştir. Senin eşin-ortağın yoktur. Hamd sana mahsustur. Şükür de yalnız sanadır."*

Bu sözleri akşama ulaştığında söyleyen de o gecenin şükrünü eda etmiş olur."[141]

٢٢٢٩ــ (د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما): « أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يَكُن يَدَعُ هؤلاء الكلمات حينَ يُمسي وحينَ يُصبحُ : اللَّهمَّ إنِّي أسألُكَ العَافيَةَ في الدنيا والآخرة ، اللَّهمَّ إنِّي أسألُكَ العفو والعَافيَةَ في ديني ودُنيايَ ، وأهلي ومَالي، اللَّهمَّ استُر عَوْرَاتي ، وآمنْ رَوْعَاتي ، اللَّهمَّ احفظني من بَين يَدَيَّ ومن خَلْفي، وَعن يَميني ، وعن

---

[138] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5070

[139] **Abdullah b. Ğannâm b. Evs el-Beyâdî el-Hazrecî el-Ensârî**: Kendisi ve babası sahabîdirler. Babası **Bedir** ehlindendir. Kendisinin Hz. Peygamber'den bir rivâyeti bilinmektedir, bu hadîs de Abdullah b. Anbese tarafından rivâyet edilmiş ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[140] **"Mahlukatından herhangi birine gelen her nimet"** ifâdesi, **Ebû Davud**'un matbu nüshasında yoktur.

[141] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5073.

شِمالي ، ومِن فَوقي، وأعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أنْ أُغْتالَ مِنْ تَحتي». قال وكيعٌ: يعني الخَسْفَ. أخرجه أبو داود.

2.229- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), her sabah ve akşam şu sözleri söylemeyi ihmal etmezdi:

"Allah'ım! Dünyada ve ahirette senden âfiyet isterim. Allah'ım! Senden dinim, dünyam, âilem ve malım konusunda af ve afiyet dilerim. Allah'ım! Gizli kusurlarımı ört! Korkularımdan beni emin kıl! Allah'ım! Önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, ve üstümden gelecek tehlikelere karşı beni koru! Altımdan gelen şeyle helâk edilmekten de senin yüce azametine sığınırım."

Râvî Vekî' dedi ki: "Altımdan gelen şeyle helâk edilmekten maksat, yere geçirilmektir."[142]

٢٢٣٠ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما): أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَن قال حينَ يُصبحُ: {فَسُبْحانَ الله حينَ تُمسونَ وحينَ تُصبِحونَ، ولَهُ الحمدُ في السَّمواتِ والأرضِ وَعشيا وَحينَ تُظهِرونَ، يُخرِجُ الحَيَّ مِنَ المَيِّتِ، ويُخرِجُ الميتَ مِنَ الحَيِّ، ويُحيِي الأرضَ بَعدَ مَوتِها وكَذَلكَ تُخرَجونَ} [الروم: ١٧ - ١٩] أدرَكَ مَا فَاتَهُ في يَوْمه ذلك، ومَن قالَهُنَّ حينَ يُمسي أدْرَكَ مَا فاتَهُ في لَيلته». أخرجه أبو داود .

2.230- Abdullah b. Abbas'ın rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sabaha erdiğinde şu âyetleri okuyan (ve gereğini yapan), **o gün kaçırdığı hayır ve sevabı tekrar kazanır:**

"Akşama ulaştığınızda, sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbîh ediniz! Zaten göklerde ve yerde hamd, sadece O'na mahsustur. Ölüden diriyi,

---

[142] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5074.

diriden ölüyü çıkaran O'dur. Yeryüzünü, ölümünden sonra dirilten de O'dur. Sizler de** (kabirlerinizden) **böyle çıkarılacaksınız."[143]

Bu âyetleri akşamleyin okuyan da, o gece kaçırdığı hayır ve sevabı tekrar kazanır."[144]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Saîd b. Beşîr en-Neccârî**'yi **Buharî** zayıf saymış, rivâyetini sahih görmemiştir.

Diğer râvî **İbnu'l-Beylemânî** de zayıftır, münker rivâyetleri vardır. **İbnu'l-Beylemânî** bunu babasından rivâyet eder, ama babası da zayıftır.

Bu itibarla bu hadîsi sahih kabul etmek mümkün değildir. Gerçi bu rivâyeti destekleyen bazı şevâhid vardır, ancak onlar da zayıftır.[145]

٢٢٣١ـ (خ م د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ قال حين يُصبحُ: سبحانَ الله العظيم وبحمده مائة مرَّة وإذا أمسى كذلك لم يُوافِ أحدٌ من الخلائق مثلَ ما وافى».

وفي رواية: «لم يَأتِ أحدٌ يومَ القيامة بأفضلَ مما جاءَ به، إلا أحدٌ قال مثلَ ما قالَ، أو زادَ عليه». أخرجه البخاري، ومسلم، وأبو داود.

2.231- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Sabahleyin ve akşamleyin yüz defa *'Subhânellâhil azîm ve bihamdihi'* diyen insanın kazancına, mahlukatın hiçbiri eşit olamaz."[146]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şöyle denir:

---

[143] Rûm, 17-19.

[144] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5076.

[145] Bkz. **Bezlu'l-Mechud**, XX, 14-15.

[146] **Buharî**, Daavât, 67; **Müslim**, Zikir, 10/29; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5091.

"Kıyâmet günü hiç kimse, o insanın getirmiş olduğu şeyden daha faziletli bir şey getiremez. Yalnız onun söylediğini veya daha fazlasını söyleyen müstesnâ !"

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etti.[147]

٢٢٣٢ـ (ت د ـ **عبد الله بن خُبيب** رضي الله عنه) قال: «خرجنا في ليلة مَطر و ظُلْمَة شديدة نَطلبُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ليصلّيَ بنا، فأدركناهُ فقال لي: قُلْ. قلتُ: ما أقولُ يا رسول الله ؟ قال: **اقرأ {قُل هو الله أحدٌ} والمعَوِّذَتَين حين تُمسي وحين تُصبح ثلاث مرات تَكفيك من كل شيء»**

هذه رواية الترمذي. وفي رواية أبي داود : « قال : **قُلْ** ، فلم أَقُل شيئا ، ثم قال : **قُل** ، فلم أقل شيئا ، ثم قال : **قُلْ** ، فلم أقُلْ شيئا ثم قال: **قُلْ** ، فقلتُ : يا رسولَ الله ، فما أقول؟... وذكر الحديث».

2.232- Abdullah b. Hubeyb[148] anlatıyor:

"Yağmurlu ve çok karanlık bir gecede, bize namaz kıldırması için Rasûlullah'ı (as.) aramaya çıkmıştık. Neticede O'nu bulduk. Bana;

"- Söyle !" dedi.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ne söyleyeyim?" dedim.

Buyurdu ki:

"- Akşama ve sabaha ulaştığında üçer defa *İhlâs, Felak* ve *Nâs* sûrelerini oku; seni her şeyden korur."[149]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir: Hz. Peygamber;

---

[147] Hadîsin **Buharî**'deki rivâyetinde; **"günahları deniz dalgaları gibi olsa dahi silinir"** şeklindedir.

[148] **Ebû Muâz, Abdullah b. Hubeyb el-Cühenî el-Ensârî el-Medenî**: Medîneli sahabîlerdendir. Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden oğlu Muâz rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edildi.

[149] **Tirmizî**, Daavât, 117/3575; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5082.

"- Söyle !" buyurdu. Bir şey söyleyemedim. Sonra tekrar:

"- Söyle !" dedi. Yine bir şey söyleyemedim. Tekrar;

"- Söyle !" dedi. Yine bir şey diyemedim. Tekrar;

"- Söyle !" deyince;

"- Ne söyleyim, ey Allah'ın Rasûlü?" dedim. Sonra hadîsi yukarıdaki gibi rivâyet etti.

٢٢٣٣ــ (د ــ أبو مالك الأشعري رضي الله عنه) قال : « قالوا : يا رسول الله ، حَدِّثنا بكَلِمَة نقولها إذا أصبَحنا وأمسينا واضْطَجَعْنَا ، قال: قولوا: اللَّهُمَّ فاطِرَ السَّموات والأرض، عالِمَ الغَيْبِ والشَّهادَة، أنتَ رَبُّ كل شيء، والملائكةُ يَشهَدونَ أنَّكَ لا إلهَ إلا أنتَ، فإنَّا نَعُوذُ بكَ من شَرِّ أنفسنا، ومِنْ شَرِّ الشَّيطان الرَّجيم، وَشِرْكه، وأنْ نَقْتَرِفَ سُوءاً، أو نَجُرَّهُ إلى مُسلِم». أخرجه أبو داود .

2.233- Ebû Mâlik el- Eş'arî[150] anlatıyor:

İnsanlar dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bize, sabaha ve akşama ulaştığımızda ve yatağa yattığımızda söyleyeceğimiz şeyleri anlat"

"- Şöyle söyleyin!" buyurdu:

"Ey gökleri ve yeri yaratan, gayb ve şehâdet âleminin *(içyüzünü)* ***bilen Allah'ım!.. Sen her şeyin rabbisin! Senden başka bir ilâhın olmadığına melekler de şâhittirler. Nefislerimizin kötülüğünden, taşlanan şeytanın kötülüğünden ve onun bizi şirke düşürmesinden*** *(veya şeytanın ve ortaklarının kötülüğünden),* ***kendimizi veya bir başka müslümanı kötülüğe sürüklemekten sana sığınırız!.."***[151]

٢٢٣٤ــ (د وقال أبو داود) : وبهذا الإسناد أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا أصبحَ أحَدُكم فليقل: أصبَحنا وأصبحَ المُلْكُ لله رَبِّ العالمينَ ، اللهمَّ إني أسألُكَ خَيْرَ

[150] **Ebû Mâlik el-Eş'arî (el-Eşcaî?)**: ö. 18/639. Sahabîdir. İsmi konusunda çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. Kendisinden Atâ b. Yesâr ve Abdurrahman b. Ğanm rivâyet etti. Rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud,** **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[151] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5083.

هذا اليوم : فَتحَهُ، وَنَصْرَهُ ، وَنُورَهُ ، وَبَركَتَهُ ، وهُداه ، وأعوذ بكَ من شرّ ما فيه ، وشرّ ما بَعدَهُ ، ثم إذا أمسى فَلْيَقل مِثْلَ ذلك ».

2.234- Ebû Davud dedi ki:

"Aynı isnâdla gelen bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Sizden biri sabaha erdiğinde; *'Mülk, âlemlerin rabbi Allah'a ait olduğu halde sabaha kavuştuk. Ey Allah'ım! Senden bu günün hayrını; başarısını, yardımını, nurunu, bereketini ve hidâyetini isterim. Bu günün kötülüğünden ve ondan sonraki günlerin kötülüğünden sana sığınırım'* desin! Akşama kavuştuğunda da aynı şeyleri söylesin!"[152]

٢٢٣٥ــ (ت ــ أبو راشد الحبراني رحمه الله) قال : أَتَيْتُ عبدَ الله بنَ عَمرو بن العاص ، فقلتُ له: حَدِّثْنَا حَديثا مِمَّا سَمِعْتَ من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَأَلْقَى إليَّ صَحيفة ، فقال: «هذا ما كَتَبَ لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، قال : فَنَظَرْتُ فيهَا [فإذا فيها] : أنَّ أبا بكر الصِّديقَ قال : يا رسولَ الله ، عَلِّمْنِي ما أقولُ إذا أصْبَحْتُ وإذا أمْسَيْتُ ، قال : يا أبا بكرٍ **قُلْ : اللَّهُمَّ فاطرَ السَّموات والأرضِ ، عالمَ الغَيْب والشَّهادة ، لا إلهَ إلا أنتَ ، أعوذُ بكَ من شَرِّ نَفْسِي ، وشَرِّ الشيطانِ وشِرْكه ، وَأَنْ أَقْتَرِفَ عَلَى نَفْسِي سُوءا، أو أَجُرَّهُ إلى مُسْلِم**». أخرجه الترمذي .

2.235- Ebû Râşid el-Hubrânî[153] anlatıyor:

"Abdullah b. Amr b. el-Âs'a gidip;

"- Bize Rasûlullah'tan (as.) duyduğun bir hadîs söyle!" dedim. Önüme bir sahife koydu ve;

---

[152] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5083.

[153] **Ebû Raşid el-Hubrânî el-Himyerî el-Humsî**: Humuslu tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden Abdullah b. Büsr ve Muhammed b. Ziyâd el-Elhânî rivâyet etti. İsminin Ahdar veya Numan olduğu rivâyet edilir. Yaşadığı dönemde **Şam**'ın en faziletli kişilerinden biri sayılırdı. Sikadır; hadîsleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. **Kıbrıs**'a yapılan deniz seferine sahabîlerle birlikte katılmıştı.

"- Bu, Rasûlullah'ın (as.) bana yazdı (rdığı) şeydir" dedi. Sahifeye baktım, Hz. Ebû Bekir'le ilgili bir rivâyet gördüm. Buna göre Hz. Ebû Bekir şöyle demiş:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bana, sabaha ve akşama ulaştığımda söylemem gereken şeyi öğret!"

Rasûlullah (as.) şu karşılığı verdi:

"- Ya Ebû Bekir; şunları söyle:

"Ey gökleri ve yeri yaratan, gayb ve şehâdet âlemini bilen Allah'ım! Senden başka ilâh yoktur. Nefsimin kötülüğünden, şeytanın kötülüğünden ve onun beni şirke sevk etmesinden, kendimi veya bir başka müslümanı günaha düşürmekten sana sığınırım!"[154]

٢٢٣٦ــ (ت د ــ أم سلمة رضي الله عنها) قالت: «عَلَّمَنِي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أن أقولَ إذا أمْسَيْتُ: **اللَّهُمَّ عِنْدَ اسْتِقْبَالِ لَيْلِكَ وإِدْبَارِ نَهَارِكَ وأصْواتِ دُعَاتِكَ، وحُضورِ صلواتِكَ: أَسأَلُكَ أنْ تغْفِرَ لي**».

وفي روايةٍ قالت: «عَلَّمَنِي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أن أقول عند أذان المغرب: **اللَّهُمَّ هذا إِقْبالُ لَيْلِكَ، وإِدْبارُ نَهارِكَ، وأصْواتُ دعاتِكَ: فَاغْفِرْ لي**». أخرج الرواية الأولى الترمذي، والثانية أبو داود .

2.236- Ümmü Seleme şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bana, akşama ulaştığımda şunları söylememi öğretti:

"Allah'ım! Bu *(ezan),* ***senin geceni karşılamak, gündüzünü uğurlamaktır.*** *(Bu sesler)* ***sana çağıranların*** *(müezzinlerin)* ***sesleridir ve senin namazına başlamanın çağrısıdır; senden beni bağışlamanı diliyorum."***[155]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ümmü Seleme dedi ki:

---

[154] **Tirmizî**, Daavât, 95/3529.

[155] **Tirmizî**, Daavât, 127/3589; **Ebû Davud**, Salât, 39/530. Hadîsin râvîlerinden **Ümmü Seleme**'nin âzâdlısı **Ebû Kesîr**'in meçhûl olması sebebiyle rivâyet zayıftır.

"Rasûlullah (as.) bana akşam ezanı vaktinde şöyle dememi öğretti:

"Allah'ım! Bu, senin geceni karşılamak, gündüzünü uğurlamaktır. Bu sesler, sana çağıranların sesleridir; beni bağışla!"

İlk rivâyeti **Tirmizî**, ikincisini **Ebû Davud** tahric etti.

٢٢٣٧ــ (د ــ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) كان يقول : « مَن قال حين يُصْبِحُ : **اللَّهُمَّ مَا حَلَفْتُ من حَلْفٍ، أو نَذَرْتُ من نَذْرٍ، أو قلتُ من قولٍ ، فَمَشِيئَتُكَ بَيْنَ يَدَيْ ذلك كُلِّه ، مَا شِئْتَ كانَ ، وما لم تَشَأْ لَمْ يَكُنْ، اللَّهمَّ اغفرْ لي ، وتَجَاوَزْ لِي عنه، اللَّهُمَّ مَنْ صَلَّيْتَ عليه فَعَلَيْه صَلاتِي، ومَنْ لَعَنْتَهُ فَعَلَيْه لَعْنَتِي** – كان في استثناءِ يومَه ذلك». أخرجه أبو داود.

2.237- Ebû Zer el- Ğifârî şöyle diyordu:

"Sabaha kavuştuğunda her kim;

"Allah'ım! Ettiğim yemin, yaptığım adak ve söylediğim söz... Bütün bunların önünde senin meşîetin vardır. Sen, neyi diledinse olmuş, dilemediğin de olmamıştır. Ey Allah'ım; bana mağfiret buyur! Günahlarımı bağışla! Ey Allah'ım! Sen kime salât ve selâm ettinse, benim salât ve selâmım da ona olsun! Kime de lanet etmişsen, benim lanetim de onun üzerine olsun!" derse, o gün onun için (hatalardan uzak) müstesnâ bir gün olur."[156]

٢٢٣٨ــ (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ قالَ حِينَ يُصْبِحُ : **اللَّهُمَّ ما أَصْبَحَ بِي من نِعْمَةٍ ، أَوْ بأحدٍ مِنْ خَلقِكَ ، فَمِنْكَ وَحْدَكَ لا شريكَ لَكَ، فقد أدَّى شُكْرَ ذلك اليوم**». أخرجه...

2.238- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

---

[156] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5087. Bu rivâyetin mevkuf olması, sadece **Ebû Zer**'in sözü olarak kalmış olması hasebiyle **Ebû Davud**'un bazı nüshalarında yoktur.

"Her kim sabaha erdiğinde; *'Allah'ım; bana gelen veya yaratıklarından birine gelmiş olan her nimet, sadece sendendir. Senin eşin-ortağın yoktur'* derse, o günün şükrünü eda etmiş olur."[157]

٢٢٣٩ــ (عبد الرحمن بن أبزى رحمه الله) عن أبيه : « أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول إذا أصبح : أَصْبَحْنَا على فِطْرَةِ الإسلام، وكلمة الإخلاص، وعلى دين نبينا محمد صلى الله عليه وسلم، وعلى مِلَّةِ أبينا إبراهيمَ ، حَنِيفاً مُسْلِماً ، وما كان من المُشْرِكِينَ». أخرجه...

2.239- Abdurrahman b. Ebzâ, babasından rivâyet ediyor:

Rasûlullah (as.) sabaha erince şöyle derdi:

"İslâm fıtratı ve ihlâs kelimesi üzerine, Peygamberimiz Muhammed'in (as.) dini ve babamız Hz. İbrahim'in dini üzerine müslüman ve hanîf olarak sabahladık; O *(Hz. İbrahim)* ***müşriklerinden değildi."***[158]

İZAH

Buraya kadar olan rivâyetlerin ana fikri; insanın güne başlarken de, günü tamamladığında da Allah'ı hatırlamasının, O'nu zikretmesinin, duâ etmesinin, O'ndan yardım dilemesinin, nimetlerine şükretmesinin ve O'nunla olan rabıtayı her an devam ettirmesinin gerekli olduğudur. Talimli bir asker gibi bu hal, müslümanın bütün zamanının ortak paydası olmalıdır.

Bazı hadîslerde geçen mükâfat ve sevapları, mübâlağaya hamletmek, daha uygun olsa gerektir.

---

[157] Musannıfın kaynağını belirtmediği bu hadîs, **Ebû Davud**, Edeb, 110/5073'dedir.

[158] Musannıf, hadîsin kaynağını belirtmemiştir. Hadîs, **Müsned**, III, 406; **Darimî**, II, 262'dedir.

الفصل الرابع

في أذعِيَة النوم والإنْتِباه

IV- UYURKEN VE UYANINCA YAPILACAK DUÂ

٢٢٤٠ــ (خ م ت د ــ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال أَبو الْوَرْد بن ثُمامَة: «قال عليٌّ لابنِ أَعْبَد: ألا أُحَدِّثُكَ عني وعن فاطمة بِنْتِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم – وكانت من أَحَبِّ أهْله إليه، وكانت عندي – ؟ قلت: بَلَى. قال: إنها جَرَّت بالرَّحى حتى أَثَّرَتْ في يدها، واستَقَتْ بالقربة حتى أَثَّرت في نَحرها، وكَنَسَت البَيْتَ حتى اغْبَرَّتْ ثيابُها، فَأَتَى النبيَّ صلى الله عليه وسلم خَدَمٌ، فقلتُ: لو أتيت أباك فسألتيه خادما ؟ فأتتهُ فوجَدَت عنده حُدَّاثا، فرجعتْ، فأتاها من الغَد، فقال: **ما [كان] حاجتُك ؟** فسكتت، فقلتُ: أنا أُحَدِّثُكَ يا رسولَ الله: جَرَّت بالرَّحى حتى أَثَّرتْ في يدها، وحَمَلَت بالقربة حتى أَثَّرتْ في نَحرها، فلمَّا أن جاءَ الخَدَمُ، أمرتُها أن تأْتِيَكَ، فتستَخْدِمَكَ خادما، يقيها حَرَّ ما هي فيه، قال: **اتَّقي الله يا فاطمةُ، وأَدِّي فريضةَ ربِّك، واعملي عَمَلَ أهلك، وإذا أَخَذْتِ مَضجعك فَسبِّحي ثلاثا وثلاثين، واحمَدي ثلاثا وثلاثين، وكَبِّري أربعا وثلاثين، فتلك مائة، فهي خَيرٌ لَكِ من خادم**، قلتُ: رَضيتُ عن الله وعن رسوله».

زاد في رواية: « ولَم يُخْدِمها». هذه رواية أبي داود.

وله في أخرى نحوه، وفيها: « وقَمَّت البيتَ حتى اغبَرَّت ثيابُها، وأُوقدت القدْرَ حتى دَكِنَت ثيابُها، وأصابها من ذلك ضُر، فَسمعنا أن رقيقا أُتِيَ بِهِم النبيُّ صلى الله عليه وسلم، وفيها: فغدا علينا ونحن في لِفَاعنا، فجلس عند رأسها، فأَدخلَتْ رأْسَها في اللفّاعِ حياء من أبيها، قال: **ما كانت حَاجَتُك أمسِ إلى آلِ محمدٍ؟ فسكتتْ**، مرتين، فقلتُ: أنا والله أُحدثك ... وذكر نحوه».

وله في أخرى عن ابن أبي ليلى عن عليٍّ رضي الله عنه قال: « شَكتْ فاطمةُ إلى النبي صلى الله عليه وسلم ما تَلقى في يدها من الرَّحى، فَأُتِي بِسَبْي، فأتَتْهُ تسألُه ؟ فلم تره، فأخبرت بذلك عائشة، فلما جاء النبيُّ صلى الله عليه وسلم أخبرتْه، فأتانا وقد أخذنا مضاجعنا

، [فجاء] فقعد بيننا ، حتى وجدتُ بَرْدَ قدَميْه على صدري ، فقال : **ألا أدُلُّكما على خيرٍ مما سألتما ؟ إذا أخذتُما مضاجعَكما فسبِّحا ثلاثا وثلاثين ، واحْمَدا ثلاثا وثلاثين ، وكبِّرا أربعا وثلاثين ، فهو خيرٌ لكما من خادم».**

وفي أخرى له نحوه ، وفيه : « قال عليٌّ : فما تركتُهُنَّ منذ سمعتهنَّ من رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا ليلةَ صفِّين ، فإني ذَكَرْتُها من آخر الليل ، فقلتُها».

وأخرج البخاري ومسلم رواية ابن أبي ليلى وفيها: قال [سفيان]: «**إحداهُنَّ : أربعٌ وثلاثون**».

وفي رواية ابن سيرين : « التَّسبيحُ أربعٌ وثلاثون ، وقال عليٌّ : فما تركْتُهُ منذُ سَمِعتُه من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قيل له : ولا ليلةَ صفين ؟ قال : ولا ليلةَ صفين».

وفي أخرى لهما عن ابن أبي ليلى عن علي: « أن فاطمةَ أتت النبيَّ صلى الله عليه وسلم تَسألُهُ خادما؟ وأنه قال: **ألا أُخبِرُكِ بما هو خيرٌ لَكِ منه ؟ تُسبِّحينَ الله ثلاثا وثلاثين ، وتَحمَدينَ الله ثلاثا وثلاثين، وتُكبِّرينَ الله أربعا وثلاثين**».

وفي رواية الترمذي عن علي، قال: «شَكَت إليَّ فاطمةُ مَجْلَ يَدَيْها من الطَّحْنِ، فقلتُ لها: لو أتيت أباكِ، فسألتيه خادما؟ فقال: **ألا أدُلكما على ما هو خيرٌ لكما؟ إذا أخَذتُما مَضْجَعَكما، تقولان ثلاثا وثلاثين، وثلاثا وثلاثين، وأربعا وثلاثين، من تَحْميدٍ وتَسبيحٍ، وتكبير**». قال الترمذي: وفي الحديث قصة، ولم يذكرها.

وفي أخرى له قال: «جاءت فاطمةُ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم تَشْكو مَجلَ يَدَيْها، فأمرها بالتَّسبيح، والتَّكبير، والتَّحميد».

2.240- Ebû'l-Verd b. Sümâme[159] anlatıyor:
Hz. Ali, İbn A'bud'a[160] şöyle dedi:

---

159 **Ebû'l-Verd b. Sümâme b. Hazn el-Kuşeyrî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve Ebû Eyyub el-Ensârî'den rivâyet eder. Kendisinden Saîd b. İyâs rivâyette bulunur. Künyesiyle meşhurdur, ismi bilinmemektedir. Hadîsi **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

160 **Ali b. A'bud**: Yukarıdaki ibarede **İbn Ağyed** diye zaptedilen bu ismin doğrusu İbn A'bud'dur. Nitekim Ebû Davud'da da bu şekilde geçmektedir. Kendisi

"- Sana benden ve Rasûlullah'ın (as.) kızı Fatıma'dan -ki o, Hz. Peygamber'e ailesi içinde en sevgili olanı idi ve benim de zevcemdi- bir olay anlatayım mı?"

"- Buyur, anlat!" dedim. Şöyle devam etti:

"- Fatıma, (el) değirmeniyle un öğütüyordu. Bu yüzden elleri yaralanmıştı. Kova ile su taşıyordu, bu yüzden de göğsünün (üst tarafı, omuzları) yara olmuştu. Evi süpürüyor, üstü başı toz toprak oluyordu. O sırada da Hz. Peygamber'e bazı esirler getirilmişti. Ben kendisine, *'Babana gitsen de, bir hizmetçi istesen...'* dedim. O da gitti, orada birçok kişinin konuşmakta olduklarını gördü, (utanıp) geri döndü. Ertesi gün Hz. Peygamber, Fatıma'ya geldi ve;

"- Bir ihtiyacın mı vardı?" diye sordu. Fatma sustu. Ben dedim ki:

"- Ben söyleyeyim ey Allah'ın Rasûlü! Fatıma, değirmen çevirmekten elleri patladı, kova ile su taşımaktan derisi yarıldı. Size hizmetçiler gelince, ben de size başvurmasını ve sizden, kendisini bu meşakkatten kurtaracak bir hizmetçi istemesini söyledim."

Rasûlullah (as.) buyurdu ki :

"- Ya Fatıma! Allah'tan kork! Rabbinin farzlarını yerine getir ve ailenin işlerini yap! Gece yatağa girince de 33 defa *Subhânellâh,* 33 defa *elhamdu lillâh,* 34 defa da *Allâhu ekber* de! Böylece tesbîhleri 100'e tamamlamış olursun. Bu, senin için hizmetçiden daha hayırlıdır."

Bunun üzerine Fatıma; "Ben , Allah'tan ve Rasûlünden razı oldum" dedi.[161]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "Rasûlullah (as.) Fatıma'ya hizmetçi vermedi" cümlesi de yer alır.

---

tâbiîlerdendir. Hz. Ali'den bir rivâyeti vadır. Kendisinden de Ebû'l-Verd el-Kuşeyrî rivâyet eder. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. Ali b. el-Medînî onun marûf biri olmadığını, İbn Hacer de meçhûl olduğunu söyler. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

161 **Buharî**, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 9; Humus, 6; Nafakat, 6, 7; Daavât, 11; **Müslim**, Zikir, 19/80; **Tirmizî**, Daavât, 24/3408; **Ebû Davud**, Harac, 20/2988.

Bu rivâyet, **Ebû Davud**'undur.

Ebû Davud'un buna benzer başka bir rivâyetinde de şu ifâdeler yer alır:

"Evi süpürüyor, üstü başı tozlanıyordu. Ocağı yakıp yemek pişiriyor, elbisesi kirleniyordu. Hülasa bütün bunlardan dolayı sıkıntı içinde idi. O sırada Hz. Peygamber'e esirlerin getirildiğini duyduk..."

Daha sonra da şöyle devam eder:

"...Ertesi gün Rasûlullah (as.) bize geldi; o sırada biz, yorganımızı çekip yatmıştık. Fatıma'nın baş ucuna oturdu. Fatıma babasından utandığı için başını yorganın altına soktu. Hz. Peygamber;

"- Dün, Muhammed'in âilesine hangi ihtiyacın için gelmiştin?" diye sordu. Fatıma sustu, Hz. Peygamber sözünü iki defa tekrarladı. Bunun üzerine ben dedim ki:

"- Vallahi ben anlatacağım..."

Sonra önceki rivâyetteki gibi anlatır.[162]

Ebû Davud'un, İbn Ebî Leylâ'dan naklen yine Hz. Ali'den gelen bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyette Hz. Ali şöyle anlatıyor:

"Fatma, Hz. Peygamber'e değirmende ellerinin çatlaması yüzünden şikâyetini arz etti. O sırada da esirler getirilmişti. Hizmetçi istemek için kendisine gitmiş, ama O'nu görememişti. Meseleyi Âişe'ye anlattı, o da Hz. Peygamber'e haber verdi. Sonra yatağa girmiştik ki, Hz. Peygamber geldi ve ikimizin arasına oturdu. Hatta Rasûlullah'ın ayağının soğukluğunu göğsümde hissettim. Buyurdu ki:

"- Sizi, istediğinizden daha hayırlı bir şeye delâlet edeyim mi? Yatağa girdiğinizde, 33 defa *tesbîh*, 33 defa *tahmîd* ve 34 defa da *tekbîr* getirin. Bu, sizin için hizmetçiden daha hayırlıdır."

Yine **Ebû Davud**'un benzer bir rivâyetinde de Hz. Ali'nin şu sözü yer alır:

"Bu sözleri Rasûlullah'tan (as.) duyduğum günden itibaren hiç terk etmedim Yalnız Sıffîn gecesinde unuttum, gecenin sonuna doğru hatırlayıp aynı tesbîhatı yaptım."

---

[162] **Ebû Davud**, Edeb, 109/5063

İbn Ebî Leylâ'nın rivâyetini **Buharî** ve **Müslim** de tahric ettiler. Orada Süfyan'ın; *"Tesbihlerden biri 34 defa söylenecektir"* dediği nakledilir:

İbn Sirîn'in rivâyetinde ifâde şöyledir:

"Tesbîh 34'tür. Hz. Ali; *'Rasûlullah'tan (as.) duyduğum günden beri bunları hiç terk etmedim'* dedi. Kendisine; *'Sıffîn gecesinde de mi terk etmedin?'* diye sorulunca; *'Sıffîn gecesinde de terk etmedim'* dedi.

Yine İbn Ebî Leylâ tarîkıyla **Buharî** ve **Müslim**'in Hz. Ali'den naklettikleri bir rivâyete göre de;

"Fatıma, Hz. Peygamber'e gidip bir hizmetçi vermesini istedi. Hz. Peygamber ise şu cevabı verdi:

"- Ben, sana için bundan daha hayırlı olan bir şeyi haber vereyim; Allah'a 33 defa *tesbîh*, 33 defa *tahmîd*, 34 defa da *tekbîr* getir."

Tirmizî'nin rivâyetine göre de Hz. Ali şöyle dedi:

"Fatıma, un öğütmek yüzünden ellerinin şişip patladığını söyleyerek bana şikâyette bulundu. Ben de ona;

"- Babana gidip bir hizmetçi istersin..." dedim.

Hz. Peygamber dedi ki:

"- Ben, size bundan daha hayırlı olan bir şeyi söyleyeyim mi? Yatağınıza girdiğinizde, 33, 33 ve 34 defa *tahmîd*, *tesbîh* ve *tekbîr* getirin !"

Tirmizî; "Bu hadîsin bir hikâyesi var, ama râvî onu anlatmadı" dedi.

Tirmizî'nin başka bir rivâyetinde de Hz. Ali şöyle dedi:

"Fatıma, Hz. Peygamber'e, ellerinin su topladığından şikâyette bulundu. Hz. Peygamber de ona, ***tesbîh*, *tekbîr* ve *tahmîd*** getirmesini emretti."

İZAH

Hadîs-i şerifte Hz. Peygamber'le, en sevgili varlığı olan kızı arasında cereyan eden bir olay anlatılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, Hz. Peygamber'in bütün varlığını

ve imkânlarını müslümanlar için seferber ederken kendi âile efradını asla kayırmaması, bir Devlet Başkanı olarak âile efradını başkalarına tercih etmemesidir.

Diğer bir husus da Hz. Peygamber'in kendi âile efradı ile ne kadar içli-dışlı, yakın ve tam bir kaynaşma ile bütünleştiğidir ve aynı zamanda onların bütün dertleriyle de yakından ilgilendiği, onları tam bir baba şefkatiyle kucakladığıdır

٢٢٤١ـ (م ـ أبو هريرة رضي الله عنه): « أنَّ فاطمةَ أتت النبيَّ صلى الله عليه وسلم تسألُه خادماً؟ وشكت العملَ، فقال : ما **ألْفيتيه عندنا ؟** وقال : **ألا أدُلُّكِ على ما هو خيرٌ لكِ من خادم ؟ تُسبِّحين الله ثلاثاً وثلاثين، وتَحمَدين ثلاثاً وثلاثين ، وتُكبِّرين أربعاً وثلاثين حين تأخذين مَضجعَكِ**». أخرجه مسلم .

2.241- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre de; Fatıma, Hz. Peygamber'den hizmetçi istemiş ve çok çalışmaktan şikâyette bulunmuştu. Hz. Peygamber;

"- Sen, onu bizim yanımızda bulamazsın" dedi ve şöyle devam etti:

"Ben, senin için hizmetçiden daha hayırlı olacak bir şeyi söyleyeyim mi? Yatağa girdiğinde 33 defa *tesbîh*, 33 defa *tahmîd*, 34 defa da *tekbîr* getirirsin."[163]

٢٢٤٢ـ (د ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) : «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول إذا أخذ مَضجعه: **الحمد لله الذي كفاني وآواني وأطعمني، وسقاني، والحمد لله الذي منَّ عليَّ فأفضَلَ، والذي أعطاني فأجزلَ والحمد لله على كل حالٍ، اللهم ربَّ كلِّ شيء ومَليكَهُ أعوذُ بالله من النار**». أخرجه أبو داود.

2.242- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yatağa girince şöyle derdi:

---

163 **Müslim**, Zikir, 19/81.

"Her konuda bana kifâyet eden, beni barındıran, yediren ve içiren Allah'a hamd olsun! Bana nimet veren ve nimetini bol bol ihsan edene, lütfeden ve lütfunu bol bol yağdırana hamd olsun!.. Her hal ü kârda Allah'a hamd olsun! Ey her şeyin rabbi ve meliki olan Allah'ım; cehennemden Allah'a sığınıyorum."[164]

٢٢٤٣ــ (م ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) « أنه أمر رجلا قال : إذا أخَذْتَ مَضجَعَك ، قُلْ : اللَّهمَّ أنت خلقت نفسي ، وأنت تَتوفَّاها ، لك مماتُها ومَحياها ، إنْ أحييتَها فاحفَظها، وإن أمتَّها فاغفِر لها ، اللَّهمَّ إني أسألُك العفوَ والعافيةَ، فقيل له: سمعت هذا من عمر؟ قال: سمعتُه من خيرٍ من عمر ، من رسولِ الله صلى الله عليه وسلم». أخرجه مسلم.

2.243- Abdullah b. Ömer, bir adama, yatağa girdiğinde şöyle söylemesini emretmiş:

"Ey Allah'ım; beni sen yarattın, öldürecek olan da sensin! Varlığımın ölümü ve yaşaması sana aittir. Eğer yaşatırsan, onu koru! Şâyet öldürürsen, onu bağışla! Ey Allah'ım; senden af ve afiyet istiyorum."

Kendisine;

"- Bunu Ömer'den duydun mu?" diye soruldu. Dedi ki:

"- Ömer'den daha hayırlı birinden, Allah'ın Rasûlünden duydum."[165]

٢٢٤٤ــ (م د ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا أوى إلى فراشه قال: الحمد لله الذي أطعمنا وسقانا، وكفانا، وآوانا ، فكم ممَّنْ لا كافيَ له ولا مُؤوي». أخرجه مسلم ، والترمذي، وأبو داود.

2.244- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) yatağa girdiğinde şöyle derdi:

---

[164] **Ebû Davud**, Edeb, 107/5058.

[165] **Müslim**, Zikir, 17/60.

"Bizi yediren, içiren, ihtiyaçlarımızı gideren ve bizleri barındıran Allah'a hamd olsun!.. Niceleri vardır ki, ne ihtiyaçlarını gideren ve ne de kendilerini barındıran kimseleri vardır!.."[166]

٢٢٤٥ــ (ت ــ رجل من بني حنظلة رحمه الله) قال : « صَحِبتُ شدَّاد بن أوس ، فقال: ألا أُعَلِّمُك ما كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُعَلِّمُنَا أن نقول ؟: اللهم إني أسألك الثَّبات في الأمر، وأسألك عَزِيمَةَ الرُّشْد. وأسألك شُكْرَ نعمتك ، وأسألك لسانا صادقا ، وقلبا سليما، وأعوذ بك من شرِّ ما تعلَمُ، وأسألك من خير ما تعلم، وأستغفِرُكَ لما تعلم ، إنك أنت علامُ الغيوب. قال : وقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : ما من مسلم يأخذُ مَضْجَعه فيقرأ سورة من كتاب الله، إلا وكَّل اللهُ به ملكا، فلا يقْرَبهُ شيءٌ يؤذيه حتى يَهُبَّ متى هَبَّ». أخرجه الترمذي.

2.245- Benû Hanzala kabilesinden bir adam şöyle dedi:

"Şeddâd b. Evs'e arkadaş oldum. Bana dedi ki:

"- Bizim söylememiz için Rasûlullah'ın (as.) öğrettiği bir şeyi ben de sana öğreteyim mi? (Şöyle:)

"Ey Allah'ım; senden her işte sebat istiyorum. Her doğru işte ciddi ve kararlı olabilmeyi istiyorum. Nimetlerine şükredebilmeyi istiyorum. Doğru bir lisan ve selim bir kalp istiyorum. Yalnız senin bildiğin kötülüklerden sana sığınıyor ve senden sadece senin bildiği hayırları istiyorum. Sadece senin bilebildiğin hatalar için de senden af diliyorum. Hiç şüphe yok ki her türlü gaybı yalnız sen bilirsin."

Rasûlullah (as.) şöyle demişti:

"Yatağa girince Allah'ın kitabından bir sûre okuyan her müslüman için Allah bir melek görevlendirir; uyanıncaya kadar kendisine eziyet verecek hiçbir şey ona yaklaşmaz."[167]

---

[166] **Müslim**, Zikir, 17/64; Tirmizî, Daavât, 16/3396; **Ebû Davud**, Edeb, 107/5053.

[167] **Tirmizî**, Daavât, 23/3407.

İZAH

Bu hadîs, **Benû Hanzale**'den bir adam diye meçhûl bir senedle rivâyet edilmektedir. Bu bakımdan hadîs zayıftır. Ancak 2184 numara ile geçen **Nesaî** hadîsinin bu manaya uygun şevâhidi olması sebebiyle kuvvet kazanmaktadır. Bu hadîsi **Hâkim** de rivâyet etmiş ve sahîh olduğunu söylemiş, **Zehebî** de ona uymuştur. Aynı hadîsi **İbn Hibbân** da *Sahîh*'inde rivâyet etmiştir.

٢٢٤٦ـــ (خ م ط ت د ـــ عائشة رضي الله عنها) : « أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا أخذ مَضجَعه نفث في يَدَيه ، وقرأ المُعَوِّذات ، و{ قُل هُو اللهُ أحدٌ} ومسح بهما وجهَه وجسده ، فلما اشتكى كان يأمرني أنْ أفعل ذلك به».

وفي رواية : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا أوى إلى فِراشِه كلَّ لَيْلَة جَمَع كفّيه ، ثم نفث فيهما، فقرأ : **{قُل هُوَ الله أحَدٌ}** و**{ قُلْ أعوذُ بِرَبِّ الفَلَق}** و**{قُلْ أعوذُ بِرَبِّ النَّاس}** ثم يَمسح بهما ما استطاعَ من جسده، يَبدأُ بهما على رأسه ووجهه وما أقبل من جسده ، يَفْعَل ذلك ثلاث مرات.

أخرجه البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود. وفي رواية الموطأ : « كان إذا اشتكى يقرأ على نفسه بالمُعوِّذَاتِ ويَنْفُثُ ، فلما اشتد وجعهُ كنتُ أقرأُ عليه وأمسحُ عنه بيدِه ، رجاء بركتها».

2.246- Hz. Âişe'nin anlattığına göre; "Rasûlullah (as.) yatağa gireceği zaman ellerini açar, muavvizeteyn (Felek ve Nas) ve İhlâs sûrelerini okur, avuçlarına üfler, sonra da yüzünü ve bütün vücudunu meshederdi. Hastalandığında ise, benden, kendisine aynı şeyi yapmamı isterdi."[168]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; "Rasûlullah (as.) her gece yatağa girince avuçlarını birleştirir, ***İhlâs, Felâk*** ve ***Nâs*** sûrelerini okur, sonra

[168] **Buharî**, Fedâlu'l-Kur'ân, 14; Tıp, 39; Daavât, 12; **Müslim**, Selâm, 20/50; **Muvatta**, Ayn, 4/10; **Tirmizî**, Daavât, 21/3402; **Ebû Davud**, Tıp, 19/3902.

avuçlarına üflerdi. Sonra da başından, yüzünden ve vücudunun ön tarafından başlayarak ulaşabildiği ölçüde bütün vücudunu elleriyle meshederdi. Bunu da üç defa yapardı."

Hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Muvatta'nın rivâyetinde ise Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hz. Peygamber hastalanınca kendi kendine ***İhlâs, Felak*** ve ***Nâs*** sûrelerini okurdu ve üflerdi. Hastalığı ağırlaşınca, sûreleri ben okudum ve onu, bereket ümidiyle kendi elleriyle meshettim."

٢٢٤٧ــ (خ ت د ــ **حذيفة بن اليمان** رضي الله عنهما): «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا أوى إلى فراشه، قال: **باسْمكَ اللّهمَّ أحيا وأمُوتُ**، وإذا أصبح – وفي رواية: وإذا استيقظ – قال: **الحمد لله الذي أحيانا بعد ما أماتنا وإليه النُّشور**». أخرجه البخاري، والترمذي، وأبو داود.

2.247- Huzeyfe b. el-Yemân'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) yatağına girince şöyle derdi.

"Allah'ım; senin isminle dirilir ve ölürüm."

Sabaha ulaşınca -veya bir rivâyete göre uyanınca- da;

"Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamd olsun. Dönüş de zaten O'nadır" derdi.[169]

İZAH

Hadîsteki **"ölmek"** ve **"dirilmek"** kelimeleri, mecazî anlamda kullanılmıştır. Bu kelimelerle uyumak ve uyanmak kastedilmiştir.

Gerçekten uyku ile ölüm arasında bir benzerlik vardır. Her ikisinde de akıl ve hareket yok olmaktadır. Bir yönüyle uyku, ölümün kardeşidir.

Uykudan uyanmakla öldükten sonra dirilmek arasında da aynı benzerlik söz konusudur.

---

[169] **Buharî**, Daavât, 7, 8, 16; Tevhîd, 13; **Tirmizî**, Daavât, 27/3417; **Ebû Davud**, Edeb, 177/5049.

٢٢٤٨ــ (خ ــ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) مثل حديث حذيفة أخرجه البخاري.

2.248- Ebû Zer el- Gifârî de Huzeyfe hadîsinin aynısını rivâyet etmektedir.[170]

٢٢٤٩ــ (م ــ البراء بن عازب رضي الله عنه) مثل حديث حذيفة . أخرجه مسلم.

2.249- Keza el-Berâ b. Âzib de Huzeyfe hadîsinin aynısını rivâyet etmektedir.[171]

٢٢٥٠ــ (خ م ت د ــ البراء بن عازب رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « يا فلان، إذا أوَيتَ إلى فراشك ، فقل : اللّهمَّ أسْلَمْتُ نَفْسي إليك ، ووجَّهْتُ وجهي إليك ، وفوَّضْتُ أمْري إليك، وألجَأْتُ ظَهْري إليك، رَغْبة ورَهْبة إليك ، لا مَلْجأ ، ولا مَنْجَا منك إلا إليك ، آمنتُ بكتابك الذي أنزلتَ، وبنبيِّك الذي أرسلتَ ، فإنكَ إنْ مُتَّ في ليلتك مُتَّ على الفطْرَة ، وإنْ أصبحتَ أصَبْتَ خيرا».

وفي رواية قال : قال [لي] رسول الله صلى الله عليه وسلم : « إذا أتيتَ مَضْجعكَ فتوضَّأْ وُضُوءكَ للصلاة، ثم اضْطَجعْ على شقِّك الأيْمنِ وقل - وذكره نحوه - وفيه : واجْعَلْهُنَّ آخرَ ما تقول، فقلتُ : أستَذْكرُهُنَّ: وبرسولك الذي أرسلْتَ، فقال : لا ، وبنبيِّك الذي أرسلتَ».

هذه رواية البخاري، ومسلم . وللبخاري نحوه ، [وفيه] : وقال في آخره: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « من قالَهُنَّ ، ثم ماتَ، ماتَ على الفطْرَة».

---

[170] **Buharî**, Daavât, 16; Tevhîd, 13.

[171] **Müslim**, Zikir, 17/59.

وأخرجه الترمذي بنحو من ذلك. وفيه تقديم وتأخير. وفيه: « فطعن بيده في صدري، ثم قال: ونبيك الذي أرسلت». وأخرجه أبو داود، ولم يذكر: « وإن أصبحت أصبت خيرا».

2.250- el-Berâ b. Âzib anlatıyor:

Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Yâ fulân! Yatağına girdiğinde de ki:

"Ey Allah'ım; kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşlerimi sana havale ettim. Sırtımı sana dayadım. Gazabından korkuyor, rahmetini umuyorum. Sana karşı, yine senden başka ne bir kurtarıcı vardır, ne de bir sığınak! İndirdiğin Kitab'a ve gönderdiğin Nebî'ye iman ettim."

Eğer bu duâyı okuduğun gece ölecek olursan, fıtrat üzere ölmüş olursun. Şâyet sabaha kavuşacak olursan, hayır bulursun."[172]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Berâ şöyle der:

"Rasûlullah (as.) bana dedi ki:

"- Yatağına gireceğin zaman namaz abdesti gibi abdest al! Sonra sağ tarafına doğru yat ve de ki..." diyerek yukarıdaki duâyı nakleder. Bu rivâyette; **"Bu duâ, uykudan önce söylediğin son söz olsun"** ziyadesi de yer alır. Berâ;

"...Gönderdiğin Rasûlüne iman ettim..., şeklinde söyleyebilir miyim?" diye sorunca da;

"- Hayır ! ***Gönderdiğin Nebî'ye...,*** **şeklinde söyle!"** buyuruyor.

Bu rivâyetler, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Buharî'nin buna benzer bir rivâyetinin sonunda Hz. Peygamber'in şöyle söylediği kaydedilir:

"Kim bu duâyı okur da sonra ölürse, fıtrat üzere ölmüş olur."

---

[172] **Buharî**, Daavât, 6, 7, 9; Tevhîd, 34; **Müslim**, Daavât, 17/56-58; **Tirmizî**, Daavât, 16/3394; **Ebû Davud**, Edeb, 107/5046-48.

Tirmizî'nin de buna benzer bir rivâyeti vardır. Yalnız bu rivâyette bazı lafızlar arasında takdim tehir görülür. Sonunda da Berâ'nın şu sözü yer alır:

"Hz. Peygamber eliyle göğsüme vurdu, sonra;

"...Gönderdiğin Nebî'ye..., **diye söyle!"** buyurdu.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da rivâyet eder. Ancak bu rivâyette; **"...Sabaha kavuşursan hayır bulursun"** cümlesi yoktur.

İZAH

Hadîste geçen **"fıtrat"** kelimesinden maksat; İslâm'dır, hak üzere olmaktır.

Bu hadîs, hadîsleri mana ile rivâyeti câiz görmeyenlerin delillerinden biridir. Zira Hz. Peygamber, **Berâ**'nın **"Nebî"** yerine **"Rasûl"** kelimesini kullanmasına izin vermemiştir.

Ancak hadîste cümlenin "وبنبيِّك الذى ارْسَلْتَ"; **gönderdiğin** (irsâl ettiğin) **Nebî'ye** şeklinde kullanılması, bir başka inceliği de ihtiva etmektedir. ***"Rasûl"*** kelimesi ile ***"erselte"*** fiili aynı kökten türemiştir, dolayısıyla aynı manayı muhtevidirler. ***"Nebî"*** kelimesi yerine ***"Rasûl"*** kelimesi konulacak olsa, cümle aynı anlamdaki iki kelimenin tekrarı ile kurulmuş olurdu. ***"Nebî"*** lafzı kullanılmakla bu tekrar önlenmiş oldu.

Ayrıca **Nebî,** sadece elçidir, haber verendir. Ancak **Rasûl**, aynı zamanda tebliğ edendir. Kendisini gönderenden ve gönderilen şeyden bahsedendir. **Nebî**'nin tebliğ görevi yoktur. Bu itibarla her Rasûl, Nebî'dir; ama her Nebî, Rasûl değildir. İşte hadîste ***"Erselte"*** fiili ile **"Nebî"** kelimesi kullanıldığında hem Nebî, hem de Rasûl zikredilmiş sayılır.[173]

İbnu'l-Esîr, Hz. Peygamber'in, yatağa girdiğinde duâ okumasını tavsiye ettiği kişinin **Üseyd b. Hudayr** olduğunu söyler.[174]

---

[173] Bkz., **İbn Hacer**, XI, 115.

[174] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, XV, 601.

٢٢٥١ـ (ت ـ حذيفة بن اليمان ، والبراء بن عازب رضي الله عنهم): « أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان إذا أراد أن ينامَ وضع يدَه تحت رأسه ، ثم قال : اللّهمَّ قِني عذابك يومَ تَجْمَعُ – أو تَبْعَثُ – عبادَك». وفي حديث البَرَاء : « كان يتوسَّدُ يمينَه». أخرجه الترمذي .

2.251- Huzeyfe b. el-Yemân ve el-Berâ b. Âzib'in müştereken rivâyet ettiklerine göre; Hz. Peygamber uyumak istediğinde, elini başının altına koyar, sonra;

"Allah'ım; kullarını topladığın** -veya diriltiğin- **günde beni azabından koru!" derdi.[175]

RİVÂYETLER

Berâ'nın rivâyetinde cümle; **"...sağ elini yastık yapardı"** şeklindedir. Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

٢٢٥٢ـ (ت د ـ فروة بن نوفل رضي الله عنه) أنه أتى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : فقال: يا رسول الله ، علّمني شيئاً أقولُه إذا أَوَيتُ إلى فراشي؟ فقال له: «اقرأ: {قل يا أيها الكافرون} ثم نَمْ ، فإنها براءة من الشرك »، قال شعبة : أحيانا يقول: مرة ، وأحيانا لا يقولها. وفي رواية عن فروة عن أبيه، قال الترمذي: وهو أصح. أخرجه الترمذي. وأخرجه أبو داود عن فروة عن أبيه .

2.252- Ferve b. Nevfel'den [176] rivâyet edildiğine göre, o, Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dedi:

---

[175] **Tirmizî**, Daavât, 18/3398-99. Aynı hadîsi **Ebû Davud**, Edeb, 107/5045'de **Hafsa** tarîkıyla rivâyet eder.

[176] **Ferve b. Nevfel el-Eşcaî el-Kûfî**: ö. 45/665. Kûfelidir. Babası sahabîdir. Kendisinin de sahabî olduğu söylenmiş, ama tâbiîlerden olduğu rivâyeti daha sahîh bulunmuş ve Hz. Peygamber'den rivâyetleri mürsel sayılmıştır. Hz. Ali ve Hz. Âişe'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Ebû İshak es-Sebîî ve Hilâl b. Yesâf rivâyet etti. Hadîsleri **Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Hâricîlerden olduğu ve Muğîre b. Şube tarafından öldürüldüğü rivâyet edilir.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bana, yatağa girince söyleyeceğim bir şey öğret!"

Rasûlullah (as.) ona;

"- Kâfirûn suresini oku, sonra uyu! Çünkü bu sûre, şirkten berâet anlamındadır" buyurdu.[177]

RİVÂYETLER

Şu'be şöyle dedi: "Ferve bunu rivâyet ederken bazen *'bunu bir kere söyle!'* der, bazen de demezdi."

Diğer bir rivâyette Ferve, hadîsi babasından[178] nakleder. **Tirmizî**; "bu rivâyet daha sahîhtir" dedi.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud ise bu hadîsi, Ferve vasıtasıyla onun babasından rivâyet eder.

٢٢٥٣ــ (ت د ـــ عرباض بن سارية رضي الله عنه): أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقرأ المُسبِّحَاتِ قبل أن ينامَ، إذَا اضطجع، وقال: «إن فيهنَّ آية أفضل من ألف آية». أخرجه الترمذي، وأبو داود.

2.253- İrbâd b. Sâriye'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.) yatağa girince, uyumadan önce müsebbihâtı okurdu ve;

"Bunlarda öyle bir âyet vardır ki, o, bin âyetten daha faziletlidir" derdi.[179]

---

[177] **Tirmizî**, Daavât, 22/3403; **Ebû Davud**, Edeb, 107/5055.

[178] **Nevfel el-Eşcaî el-Kûfî**: Sahabîdir, Ferve'nin babasıdır. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye göçüp oraya yerleşti. Kendisinden oğulları Ferve ve Abdurrahman rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

[179] **Tirmizî**, Daavât, 22/3406; **Ebû Davud**, Edeb, 108/5057.

İZAH

Müsebbihât; "Sebbeha, Yüsebbihu, Sübhâne" lafızlarıyla başlayan sûrelerdir. Bunlar ***İsrâ, Hadid, Haşir, Saff, Cuma, Teğâbûn*** ve ***A'lâ*** olmak üzere yedi sûredir.

Bu hadîsi **Tirmizî,** hasen-garib olarak tavsif eder. Hadîsin râvîlerinden **Bakıyye b. el-Velîd,** doğru sözlü olmakla birlikte zayıf râvîlerden çok tedlîs yapmakla tanınan biridir.

Hadîste sözü edilen âyet, muhtemelen ya bu sûrelerin hepsinde müştereken yer alan *"**tesbîh**"* lafzını ihtivâ eden âyettir, ya da **"Haşir"** sûresinin sonundaki Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnâsını ihtivâ eden âyetlerdir. Burada söz konusu olan fazilet de âyetlerin Yüce Allah'a işaret etmelerinden dolayı olmalıdır.[180]

٢٢٥٤ـ (ت ـ عائشة رضي الله عنها): «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان لا ينام حتى يقرأ الزُّمَر، وبني إسرائيل». أخرجه الترمذي .

2.254- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) **Zümer** ve **Benû İsrâil** (Isrâ) sûrelerini okumadan uyumazdı."[181]

٢٢٥٥ـ (ت ـ رافع بن خديج رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « إذا اضطَجع أحدُكم على جنبه الأيمنِ ، ثم قال : اللَّهمَّ أسْلَمتُ نَفْسي إليك ، ووجَّهتُ وَجْهي إليك ، وألْجَأت ظهري إليك ، وفوَّضتُ أمْري إليك ، لا ملْجَأ ، ولا منجا منك إلا إليك ، أُومنُ بكتابك وبرسولك ، فإن مات من ليلته دخل الجنة». أخرجه الترمذي.

2.255- Râfi' b. Hadîc'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden biri sağ tarafına yatar, sonra şu duâyı okur ve o gece ölürse cennete girer:

"Allah'ım; kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. Sırtımı sana dayadım. İşlerimi sana havâle ettim. Sana karşı, yine

---

[180] Bkz. **Tuhfe,** VIII, 239

[181] **Tirmizî,** Daavât, 22/3405.

senden başka ne bir sığınak vardır, ne de bir kurtarıcı!.. Senin Kitabına ve Rasûlüne iman ettim."[182]

٢٢٥٦ـ (خ م د ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «إذا أوى أحدكم إلى فراشه فَلْيَنفُض فِرَاشه بداخلَة إزاره، فإنه لا يَدْري ما خَلفه عليه، ثم يقول: باسمك ربي وَضَعْتُ جنبي، وبك أرفعهُ إنْ أمْسكْتَ نَفْسي فارْحَمْها وإنْ أرْسَلتها فاحْفَظْها بما تَحْفظُ به عبادَك الصالحين».

وفي رواية نحوه، وفيه: «فإذا أراد أن يَضطجع فَلْيَضطْجعْ على شقّه الأيمنِ، وَلْيَقل: سبحانك ربي، لك وَضعْتُ جنبي، وبك أرفعه... وذكر نحوه». أخرجه البخاري، ومسلم.

وأخرجه أبو داود، وزاد بعد قوله: «خَلَفَهُ عليه» ثم «لِيَضْطَجعْ على شقّه الأيمن».

وفي رواية للترمذي: أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا قام أحدُكم عن فراشه، ثم رجع [إليه] فَلْيَنفُضْه بصَنفَة ثَوْبه، ثلاثَ مرات، وَلْيَقل: باسمك ربي وضعت جنبي، وباسمك أرفعه... الحديث - وزاد في آخره: فإذا استيقظ فلْيَقل: الحمد لله الذي عافاني في جسدي ورَدَّ عَلَيَّ رُوحي وأذنَ لي بذكره».

2.256- Ebû Hureyre rivâyet ediyor:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden biri yatağına gittiğinde, önce gömleğinin eteği ile yatağını silkelesin. Çünkü gündüzün yatağa nelerin girdiğini bilemez. Sonra da şöyle desin:

"Rabbim! Senin isminle yatar, senin sayende kalkarım. Eğer beni yaşatırsan, merhamet eyle! Şâyet ruhumu kabz edecek olursan, salih kullarını koruduğun gibi beni de koru!"[183]

RİVÂYETLER

Benzer bir rivâyette şöyle bir farklılık görülür:

---

[182] **Tirmizî**, Daavât, 16/3395.

[183] **Buharî**, Daavât, 12; Tevhîd, 13; **Müslim**, Zikir, 17/64; **Tirmizî**, Daavât, 20/3401; **Ebû Davud**, Edeb, 108/5050

"Yatmaya karar verince, sağ tarafına yatsın ve; ***'Rabbim; seni tesbîh ederim. Senin lütfunla yatar, senin sayende kalkarım...'*** **desin!"**

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde; **"...yatağa nelerin girdiğini bilemez"** cümlesinden sonra; **"Sonra sağ tarafına yatsın!"** ibaresi yer alır.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Sizden biri yatağından kalkıp (akşamleyin) **tekrar** (yatağına) **geldiğinde, elbisesinin eteği ile üç defa yatağını silkelesin ve;** ***'Rabbim; senin isminle yatar, senin isminle kalkarım...'*** **desin!"** diyerek hadîsi kaydeder, sonunda da şu cümleyi ilâve eder:

"Uyanınca da; ***'vücuduma âfiyet veren, ruhumu bana geri veren ve kendisini zikretmek için bana izin veren Allah'a hamd olsun'*** **desin!"**

٢٢٥٧ــ (م ت د ــ سهيل بن ابي صالح رحمه الله) قال: كان أبو صالح يأمرنا إذا أراد أحدُنا أنْ ينامَ: أنْ يضْطَجع على شقّه الأيمَنَ ثم يقول: «**اللَّهمَّ ربَّ السماوات وربَّ الأرضِ وربَّ العرْشِ العظيم، وربَّ كُلِّ شيء، فالقَ الحَبِّ والنَّوَى، مُنْزِلَ التَّوراة، والإنْجِيل، والفرآن، أَعُوذ بك من شرِّ كُلِّ دَابَّة أنتَ آخذٌ بناصيتها، اللهم أنت الأولُ فليس قبلك شيء، وأنت الآخرُ فليس بَعدَك شيء، وأنت الظَّاهرُ فليس فوْقَك شيء، وأنت الباطِنَ فليس دُونَك شيء ، اقْضِ عنا الديْنَ وأغْنِنا من الفقر**».

قال سهيلٌ : وكان أبو صالح يروِي ذلك عن أبي هريرة عن رسولِ الله صلى الله عليه وسلم.

وفي رواية قال : « أتت فاطمةُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم تسأَلُه خادما ، فقال لها : قولي : **اللهمَّ ربَّ السموات السبعِ** ... وذكر الحديث». أخرجه مسلم ، والترمذي، وأبو داود .

2.257- Süheyl b. Ebî Salih[184] anlatıyor:

---

[184] **Ebû Yezîd, Süheyl b. Ebî Salih (Zekvân) es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî**: ö. 138/755. Medîneli muhaddislerdendir. Zührî, A'meş ve Saîd b. el-Müseyyeb'i dinlemiştir. Kendisinden Sevrî, İbn Uyeyne ve İsmail b. Uleyye rivâyet etti.

"Babam Ebû Salih, bizden biri yatağa gittiğinde sağ tarafına yatmasını, sonra da şöyle duâ etmesini emrederdi :

"Ey göklerin, yerin, yüce Arşın ve her şeyin Rabbi olan, tohumu ve çekirdeği yarıp çatlatan, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren Allah'ım! Her çeşit hayvanın şerrinden sana sığınırım. Onların perçeminden ancak sen tutabilirsin. Allah'ım! Evvel sensin; hiç bir şey senden evvel değildir. Âhir de sensin; senden sonra hiçbir şey olmayacaktır. Sen zâhirsin; hiçbir şey senden daha zâhir değildir. Bâtın da sensin; senden daha bâtın hiçbir şey yoktur. Borcumuzu öde (meyi nasip et) ve bizi fakirlikten kurtarıp zengin yap!"[185]

RİVÂYETLER

Süheyl dedi ki:

"Ebû Salih bunu, Ebû Hureyre tarîkıyla Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ederdi.

Diğer bir rivâyete göre de; Hz. Fatıma, Rasûlullah'a (as.) gelip hizmetçi istediğinde, ona bu duâyı söylemesini emretmiş.

Hadîsi **Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Hadîsi **Ebû Hureyre**'den rivâyet eden **Ebû Salih Zekvân es-Semmân ez-Zeyyât**'tır. Sika tabiîlerdendir. Kendisinden de oğlu **Süheyl** rivâyet etmektedir.

Hadîste ilâhî kitaplardan **Zebûr**'un zikredilmemiş olması; ya büyük çoğunlukla **Tevrat**'ın içinde yer almış olmasından, ya da içinde ahkâm bulunmadığından, çeşitli mev'izeleri ihtiva ettiğinden dolayıdır.[186]

Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Hayatının sonlarına doğru hafızasının bozulduğu rivâyet edilir. Rivâyetleri yazılan, ama tek başına delil olarak kullanılamayan râvîlerdendir.

[185] **Müslim**, Zikir, 17/61; **Tirmizî**, Daavât, 19/3400; **Ebû Davud**, Edeb, 108/5051.

[186] Bkz., **Tuhfe**, IX, 344; **Avnu'l-Ma'bûd**, XIII, 392.

٢٢٥٨ــ (د ــ عائشة رضي الله عنها) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا استَيْقَظَ من الليلِ، قال: لا إلهَ إلاّ أنتَ، سبحانك اللَّهمَّ وبحَمدك، أستغفرك لذَنبي، وأسألك رحمتك، اللَّهمَّ زدني علما ولا تُزِغْ قلبي بعد إذ هَدَيْتَني وَهب لي من لَدنك رحمة إنَّك أنت الوَّهاب». أخرجه أبو داود.

2.258- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) geceleyin uyanınca şöyle derdi:

"Senden başka ilâh yoktur. Seni tesbîh ederim Allah'ım; sana hamd ederim. Günahlarım için affını dilerim, rahmetini isterim. Allah'ım; ilmimi arttır! Bana hidâyet verdikten sonra kalbimi saptırma! Katından bana rahmet lütfeyle! Her şeyi bol bol veren sadece sensin!"[187]

٢٢٥٩ــ (ت ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه): أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «من قال حين يأوي إلى فِرَاشه: أستغفرُ الله الذي لا إلهَ إلا هو الحيُّ القيومُ وأتوب إليه، ثلاث مرات، غُفرتْ له ذنوبهُ، وإنْ كانت عدد ورق الشجر، وإن كانت عدد رَمل عالج، وإن كانت عدد أيام الدنيا». أخرجه الترمذي.

2.259- Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Yatağına girince üç defa; ***'Kendisinden başka ilâh olmayan Yüce Allah'tan mağfiret dilerim, tövbemi hayy ve kayyûm olan O'na arz ederim'*** **diyen birinin günahları ağaç yaprakları kadar olsa da, çöldeki kum taneleri ve dünyadaki günler sayısınca olsa da bağışlanır."**[188]

---

[187] **Ebû Davud**, Edeb, 108/5061. Bu hadîsin râvîlerinden **Abdullah b. el-Velîd et-Tücîbî,** muhaddisler tarafından *leyyin* olarak tavsîf edilmiştir.

[188] **Tirmizî**, Daavât, 17/3397. Bu hadîsin râvîlerinden **Atıyye b. Sa'd el-Avfî**, doğru sözlü olmakla birlikte çok hata eden biri olarak tanınır. Diğer râvî **Ubeydullah b. el-Velîd el-Vusâfî** de zayıftır. Bununla birlikte **Tirmizî**, hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

٢٢٦٠ـ (خ ت د ـ عبادة بن الصامت): أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَن تَعَارَّ من الليل، فقال: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملكُ وله الحمدُ، وهو على كلِّ شيء قديرٌ، والحمد لله، وسبحان الله، والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله، ثم قال: اللّهمَّ اغفر لي - أو قال: ثم دعا - استُجيبَ له، فإن عزم فتوضأ وصلَّى، قُبِلَتْ صلاتُه». أخرجه البخاري، والترمذي، وأبو داود.

2.260- Ubâde b. es-Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Geceleyin uykudan uyanınca insan; ***'Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir; eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Elhamdu lillâh!.. Subhânellâh!.. Allâhu ekber!.. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur'*** **der, sonra da;** ***'Allah'ım; beni bağışla!'*** **diye niyazda bulunursa,** -veya duâ ederse-, **duâsı kabul edilir. Şâyet kalkar, abdest alıp namaz kılarsa, namazı kabul edilir."**[189]

٢٢٦١ـ (د ـ أبو الأزهر الأنماري رضي الله عنه): أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول إذا أخذ مضجعَهُ من الليل: «بسم الله، وَضَعْتُ جَنْبي لله، اللهم اغفر لي ذنبي، وأخسىء شيطاني، وفُكَّ رِهَاني، واجعلني في النَّديِّ الأعلى». أخرجه أبو داود.

2.261- Ebû'l-Ezher el-Enmârî[190] anlatıyor:

"Rasûlullâh (as.) geceleyin yatağına girince şöyle derdi:

"Bilmillâh! Allah'ın *(izniyle)* ***yattım. Allah'ım; günahlarımı bağışla! Şeytanımı benden uzaklaştır! Üzerimdeki haklardan beni kurtar! Beni en yüce meclislere dâhil eyle!"***[191]

---

[189] **Buharî**, Teheccüd, 21; **Tirmizî**, Daavât, 26/3414; **Ebû Davud**, Edeb, 108/5060.

[190] **Ebû'l-Ezher el-Enmârî**: Sahabîdir, künyesiyle meşhurdur, ismi bilinmemektedir. Hz. Peygamber'den sonra **Şam**'da ikamet etmiştir. Bilinen bir hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

[191] **Ebû Davud**, Edeb, 108/5054

٢٢٦٢ـ (د ـ حفصة رضي الله عنها) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا أراد أنْ يَرقُدَ وضعَ يَدَه اليمنى تحت خَدِّه ثم يقول: اللَّهمَّ قِني عذابكَ يومَ تبعثُ عبادك ، ثلاث مرَّات» أخرجه أبو داود.

2.262- Hz. Hafsa'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) uyumak istediği zaman, sağ elini yanağının altına koyarak yatar, sonra üç defa;

"Allah'ım; kullarını diriltiğin günde beni azabından koru!" derdi.[192]

٢٢٦٣ـ (د ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول عند مضجعه: « اللَّهمَّ إني أعوذ بوجهك الكريم ، وبكلماتك التَّامَّات من شرِّ كل دابَّة أنت آخذٌ بناصيتها ، اللَّهمَّ أنت تَكْشِفُ المَغْرَمَ والمأْثم ، اللَّهم لا يُهْزَمُ جُندُكَ ، ولا يُخْلَفُ وعدُك ، ولا يَنفعُ ذا الجَدِّ منك الجَدُّ ، سبحانك اللَّهمَّ وبحمدكَ». أخرجه أبو داود .

2.263- Hz. Ali'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) yatağa girince şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım; senin, perçeminden tutmuş olduğun her canlının şerrinden, kerim olan zatına ve tam olan kelimelerine sığınıyorum. Allah'ım; borcu sen giderir, günahı sen yok edersin. Allah'ım; senin orduların asla mağlup edilemez! Va'din asla değiştirilemez. Senin yanında zenginin zenginliği hiçbir fayda sağlamaz. Seni tesbîh ederim Allah'ım, sana hamd ederim..."[193]

İZAH

Bu rivâyetin sened açısından iki kusuru söz konusudur: İlki râvîlerden **Hâris b. Abdullah el-A'ver**'in zayıf biri olmasıdır. İkincisi de diğer râvî **Ebû İshak**'a varan sened konusundaki ihtilaftır.

---

192 **Ebû Davud**, Edeb, 108/5045

193 **Ebû Davud**, Edeb, 108/5052

٢٢٦٤ـ (ت ـ بريدة رضي الله عنه) قال: «شَكا خالدُ بن الوليد إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم، فقال: يا رسول الله، ما أنام الليلَ من الأرَق، فقال نبي الله: إذا أويتَ إلى فراشك فقل: اللَّهمَّ ربَّ السموات السبع وما أظَلَّت، وربَّ الأرضينَ وما أقَلَّتْ، وربَّ الشياطين وما أضَلَّتْ، كُن لي جارا من شرِّ خَلْقك كلِّهم جميعا: أنْ يَفْرُطَ عليَّ أحدٌ أو أن يَبغيَ عليَّ، عَزَّ جَارُك، وجلَّ ثناؤكَ، ولا إلهَ غيرُك لا إله إلاّ أنت» أخرجه الترمذي.

2.264- Bureyde anlatıyor:

Halid b. el-Velid;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; geceleri gözüme uyku girmiyor" diye Hz. Peygamber'e şikâyetini arz etti. Hz. Peygamber de cevaben:

"- Yatağa girince şu duâyı oku !" buyurdu.

"Ey yedi kat göğün ve onların gölgelediği her şeyin Rabbi; ey yerlerin ve onun taşıdığı her şeyin Rabbi; ey şeytanların ve onun saptırdığı herkesin Rabbi olan Allah'ım!.. Yaratmış olduğun her canlının kötülüklerine karşı beni himâye et! Bir insanın üzerime çullanmasından veya saldırmasından, beni koru! Senin kuruduğun kişi azîz olur. Senin şanın yücedir. Senden başka ilâh yoktur. İlâh olarak sadece sen varsın!"[194]

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin isnâdının sağlam olmadığını söylemiştir. Çünkü râvîlerden **Hakem b. Zahîr** metrûk biridir. Bu hadîs ayrıca Hz. Peygamber'den mürsel olarak da nakledilmiştir.

٢٢٦٥ـ (ط ـ مالك بن أنس) قال: «بلغني أن خالدَ بنَ الوليد رضي الله عنه قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: إني أُرَوَّعُ في منامي فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: قل أعوذُ بكلمات الله التامَّة من غضبه وعقابه وشرِّ عباده ومن هَمَزات الشياطين وأنْ يحضرُون» أخرجه الموطأ.

2.265- Malik b. Enes anlatıyor:

---

194 **Tirmizî**, Daavât, 91/3523. **Tirmizî**, bu hadîsin isnadının kavî olmadığını kaydeder.

"Bana ulaştığına göre Halid b. el-Velid, Rasûlullah'a (as.) şöyle demiş:

"- Ben uykuda iken korkuyorum."

Rasûlullah (as.) ;

"- Şöyle söyle" buyurdu:

"Allah'ın gazabından, cezasından, kullarının kötülüğünden, şeytanların vesveselerinden ve onların benim yanımda bulunmalarından Yüce Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum.'[195]

٢٢٦٦ـ (ت د ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا فَزِعَ أحدُكم في النوم فَلْيَقل: أعوذ بكلمات الله التامَّة من غضبه وعذابه وشرِّ عباده، ومن همزات الشَّياطين وأنْ يَحضُرون، فإنها لَنْ تضرَّه**»،

وكان عبد الله يُلقِّنها مَن بلغ من أولاده، ومن لم يبْلُغ منهم، كتبها في صَكٍّ، وعلَّقها في عُنُقه.

أخرجه الترمذي. و [أخرجه] أبو داود ، ولم يذكر « **النوم**» إنما قال : «إنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم **كان يُعلِّمُهم من الفَزَع كلمات...**» وذكر الحديث .

2.266- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden biri uykuda korktuğu zaman; *'Allah'ın gadabından, azabından, kullarının kötülüklerinden, şeytanların vesveselerinden ve onların benim yanımda bulunmalarından yüce Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'* desin! Bunu derse, ona hiçbir şey zarar veremez."[196]

---

[195] **Muvatta**, Şiir, 4/9. Bu hadîsin senedi munkatıdır, çünkü **Mâlik** onu belâğât yoluyla rivâyet etmektedir.

[196] **Tirmizî**, Daavât, 94/3528; **Ebû Davud**, Tıp, 19/3893.

RİVÂYETLER

Râvî der ki: "Abdullah, çocuklarından bülûğa eren herkese bu duâyı tavsiye ederdi. Bâliğ olmayanlar için de bu duâyı bir kâğıda yazar, kâğıdı (sarar ve) boynuna asardı."

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Hadîsi **Ebû Davud** da tahric etti, ama **"uykuda korktuğu zaman"** cümlesinde geçen "**uykuda**" sözcüğünü zikretmedi. Sadece; *"Rasûlullah (as.) korkuya karşı şu duâyı öğretiyordu..."* dedi.

İZAH

Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın bu davranışı, bazı duâları kâğıda yazıp, kâğıdı dürerek çocukların üzerine takmayı câiz görenlerin delilidir. Konu ihtilaflıdır. **İbn Abbas** ve **İbn Mes'ûd** gibi sahabîler bunu câiz görmezler.

Bu bölümde Hz. Peygamber'in yatarken ve uyandığında yaptığı çeşitli duâlarla ilgili rivâyetler verilmiştir. Anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber tek bir duâ şekli ile yetinmemiş, çeşitli duâlar yaparak kolaylık getirmiş, bağlayıcı bir ilke koymamıştır. Ana ilke insanın uyurken de, hemen uyandığında da Allah ile olan irtibatını koruması, O'nu hatırlaması ve O'na niyazda bulunmasıdır.

الفصل الخامس

في أدْعِيَةِ الخروج من البيت والدخول إليه

V- EVE GİRİP ÇIKARKEN YAPILACAK DUÂLAR

٢٢٦٧ــ (ت د س ــ **أم سلمة** رضي الله عنها) : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا خرج من بيته قال : « **بسم الله ، توكلت على الله ، اللهم إنا نعوذ بك من أن نَزِلَّ أو نَضِلَّ ، أو نَظْلِمَ أو نُظْلَمَ ، أو نَجْهَلَ أو يُجهَلَ علينا**». هذه رواية الترمذي .

وفي رواية أبي داود قالت: «ما خرج رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من بيته قَطُّ إلا رَفَعَ طَرْفَهُ إلى السماء فقال: **اللّهمَّ إني أعوذ بك أن أضِلَّ أو أُضَلَّ أو أزِلَّ أو أُزَلَّ، أو أظلِمَ أوْ أُظْلَمَ، أو أجهَلَ أو يُجهَلَ عليَّ**».

وفي رواية النسائي : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا خرج من بيته ، قال : « **بسم الله ، رَبِّ أعوذ بك من أنْ أزِلَّ ، أو أضِلَّ ، أو أَظْلِمَ أو أُظْلَمَ ، أو أجهَلَ أو يُجْهَلَ عَلَيَّ**».

2.267- Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) evinden çıkarken şöyle derdi:

"Bismillâh! Allah'a tevekkül ettim. Allah'ım; günah işlemekten, sapıtmaktan, zulmetmekten, zulme uğramaktan, cahillik yapmaktan ve cahilliğe muhatap olmaktan sana sığınırız."[197]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) gözlerini göğe doğru dikerek; *'Allah'ım! Sapıtmaktan ve sapıklığa düşürülmekten, günah işlemekten ve günaha düşürülmekten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik*

[197] **Tirmizî**, Daavât, 35/3427; **Ebû Davud**, Edeb, 112/5094; **Nesaî**, Istiâze, 30.

yapmaktan ve cahilliğe muhatap olmaktan sana sığınırım' demeden asla evinden çıkmazdı."

Nesaî'nin rivâyetine göre de Rasûlullah (as.) evinden çıkarken şöyle derdi:

"Bismillâh! Rabbim; günahtan, dalâletten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik yapmaktan ve cahilliğe uğramaktan sana sığınırım."

٢٢٦٨ـ (ت د ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا خرج الرَّجُلُ من بيته ، فقال : بسم الله ، توكلت على الله ، لا حول ، ولا قوة إلا بالله ، يُقال له: حَسْبُك ، هُديتَ، وكُفيتَ ، ووقيتَ ، وتنحَّى عنه الشيطانُ».

أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود قال : « إذا خرج الرَّجُلُ من بيته ، فقال : بسم الله ، توكلتُ على الله ، لا حول ولا قوة إلا بالله، يقال له حينئذ : هُديتَ ، وكُفيتَ ، ووُقيتَ ، فيَتنحَّى له الشيطانُ ، فيقول شيطانٌ آخرُ : كيف لك برجلٍ قد هُدِيَ ، وكُفِيَ، ووُقِيَ ؟».

2.268- Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İnsan evinden çıkarken; *'Bismillâh! Tevelkeltu alellâh! Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh!'* derse, kendisine; *'Bu sana yeter. Sana hidâyet verildi, senin için yeterli görüldü ve sen korundun'* denir ve şeytan ondan uzaklaşır."[198]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"İnsan evinden çıkarken; *'Bismillâh! Tevekkeltu alellâh! Lâ havle ve lâ kuvvete illa billâh!'* derse, o zaman kendisine; *'Sana hidâyet verildi, senin için yeterli görüldü ve sen korundun'* denilir ve şeytan ondan uzaklaşır. Diğer bir şeytan, arkadaşına;

---

[198] **Tirmizî**, Daavât, 34/3426; **Ebû Davud**, Edeb, 112/5095.

"- O adamı nasıl kaybettin? Adama hidâyet verildi, yeterli görüldü ve korundu; bu nasıl oldu?!" der.

٢٢٦٩ـ (د ـ **أبو مالك الأشجعي** ويقال له الأشعري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **إذَا وَلَجَ الرجلُ بيتَه فليقل : اللَّهمَّ إني أسالك خيرَ المَوْلَجِ، وخيرَ المَخرَجِ ، بسم الله وَلَجْنا ، وباسم الله خرجنا ، وعلى الله رَبِّنا توكلنا ، ثم لِيُسلِّمْ على أهله**». أخرجه أبو داود .

2.269- Ebû Malik el-Eşcaî anlatıyor:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İnsan evine girince: ***'Allah'ım! Senden, girişin hayırlısını ve çıkışın da hayırlısını dilerim. Allah'ın adıyla girer ve Allah'ın adıyla çıkarız. Rabbimiz Allah'a tevekkül ederiz'*** **desin, sonra da âilesine selâm versin!"**[199]

الفصل السادس

في أدعية المجلس والقيام عنه

VI- BİR MECLİSE OTURMA VE KALKMA DUÂLARI

٢٢٧٠ـ (ت ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **مَنْ جلس مجلسا كَثُرَ فيه لَغَطُهُ ، فقال قبل أن يقوم من مجلسه ذلك : سبحانك اللَّهمَّ وبحمدك ، أشهد أن لا إله إلا أنت، أستغفركَ وأتوب إليك إلا غُفِرَ له ما كان في مجلسه ذلك**». أخرجه الترمذي.

2.270- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

---

[199] **Ebû Davud**, Edeb, 112/5096.

"Kim lüzumsuz konuşmaların çok olduğu bir mecliste oturur da, oradan kalkmadan önce şu duâyı okursa, orada otururken işlenen günahı mağfiret olunur:

"Allah'ım; seni tesbîh eder, sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Senden mağfiret dilerim, tövbemi sana arz ederim."[200]

٢٢٧١ـ (د ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : «كلماتٌ لا يَتكلَّمُ بهنَّ أحدٌ في مجلسه، عند قيامه ثلاثَ مرَّات إلا كُفِّرَ بهنَّ عنه ، ولا يقولُهنَّ في مجلس خير ، ومجلس ذِكْرٍ إلا خُتِمَ له بهنَّ عليه ، كما يُختَمُ بالخاتَم على الصحيفة : سبحانك اللّهمَّ وبحمدك ، لا إلهَ إلاّ أنت ، أستغفرُكَ وأتوبُ إليك». أخرجه أبو داود .

2.271- Abdullah b. Amr b. el-Âs anlatıyor:

"Bir meclisten kalkarken şu duâyı üç defa tekrar eden insanın orada yaptığı hatalarına, bu duâ keffâret olur. Hayırlı bir meclisten veya bir zikir meclisinden kalkarken söyleyen de, meclisini bu sözlerle mühürlemiş olur, tıpkı bir yazının sonunun mühürlendiği gibi:

"Allah'ım; seni tesbîh ederim, sana hamd ederim. Senden başka ilâh yoktur. Senden mağfiret dilerim. Tövbemi sana arz ederim."[201]

٢٢٧٢ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم قال بنحو ذلك، أخرجه أبو داود.

2.272- Ebû Hureyre de, Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın (mevkûfen rivâyet ettiği) hadîsin benzerini Hz. Peygamber'den rivâyet eder.[202]

---

[200] **Tirmizî**, Daavât, 39/3433.

[201] **Ebû Davud**, Edeb, 32/4857.

[202] **Ebû Davud**, Edeb, 32/4858.

٢٢٧٣ـ (د ـ أبو برزة الأسلمي رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول بأخَرَة ، إذا أراد أن يقوم من المجلس : **سبحانك اللّهمَّ وبحمدك ، أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك** ، فقال رجلٌ : يا رسول الله، إنك لَتَقُولُ قولا ما كنتَ تَقُولُهُ فيما مضى ؟ فقال : **كَفَّارَةٌ لمَا يكونُ في المجلس**». أخرجه أبو داود .

2.273- Ebû Berze el-Eslemî anlatıyor:

"Hz. Peygamber bir meclisten kalkmak istediği zaman, sonunda şöyle derdi:

"Allah'ım; seni tesbîh ederim, sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Senden mağfiret diler ve tövbemi sana arz ederim."

Bir adam dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; sen öyle şeyler söylüyorsun ki geçmişte onları hiç söylememiştin."

Buyurdu ki:

"- Bu duâ, mecliste yapılan hatalara keffârettir."[203]

٢٢٧٤ـ (س ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : « إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا جلس مجلسا، أو صلَّى، تكلم بكلمات، فسألته عائشةُ عن الكلمات؟ فقال: **إن تكلم بخير كان طابَعا عليهن إلى يوم القيامة، وإن تكلم بشرٍّ كان كَفَّارَة له: سبحانك اللّهمَّ وبحمْدِك، لا إله إلا أنت، أستغفرك وأتوب إليك**». أخرجه النسائي .

2.274- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bir mecliste oturduğu veya bir yerde namaz kıldığında bazı sözler mırıldanırdı. Hz. Âişe bu sözleri kendisine sorunca şu cevabı verdi:

"- Eğer o mecliste insan hayırlı şeyler konuşmuşsa, bu sözler kıyâmet gününe kadar o duâ ile mühürlenir. Şâyet kötü şeyler söylemişse, duâ onun için keffâret olur. Duâ şudur:

---

203 **Ebû Davud**, Edeb, 32/4859.

"Allah'ım; seni tesbîh eder, sana hamd ederim. Senden başka ilâh yoktur. Senden mağfiret diler ve sana tövbe ederim."[204]

٢٢٧٥ـ (ت د ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « كان يُعَدُّ لرسول الله صلى الله عليه وسلم في المجلس الواحد - قبل أنْ يَقُومَ - مائةُ مرَّةٍ : رَبِّ اغْفر لي وتُب عليَّ ، إنك أنت التَّوّابُ الغَفورُ». أخرجه الترمذي . وعند أبي داود : « التّوابُ الرَّحيم».

2.275- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber'in, bir meclisten kalkmadan önce; ***'Rabbim; beni mağfiret eyle, tövbemi kabul buyur, muhakkaka ki sen tövbeleri çokça kabul eden ve çok bağışlayansın'*** dediği yüz defa sayılmıştır."[205]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinin sonu; **"...sen tövbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edensin"** şeklindedir.

٢٢٧٦ـ (ت ـ نافع مولى ابن عمر) قال : « كان ابنُ عمر رضي الله عنهما إذا جلس مجلسا لم يَقُمْ حتى يدعوَ [بهنَّ] لجُلَسائه ، وزعم أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو بهنَّ لجُلسائه : اللَّهمَّ اقْسم لنَا من خَشْيَتك ما يَحُولُ بيننا وبين معاصيك، ومن طاعتك ما تُبَلِّغُنَا به جنَّتك ، ومن اليَقين ما تُهوِّنُ به علينا مصائبَ الدنيا ، اللَّهمَّ أمتعنا بأسماعنا ، وأبصارنا، وقُوَّتنا ما أَحيَيتنا، واجعَلْه الوارثَ منا، واجعل ثأْرنا على من ظلمنا ، وانْصُرْنا على منْ عادانا، ولا تجعلْ مُصيبَتَنا في ديننا، ولا تجعل الدنيا أكبرَ همِّنا، ولا مَبْلَغَ علْمنا، ولا تُسَلِّطْ علينا مَن لا يَرحَمُنا».

---

[204] **Nesaî**, Sehv, 87

[205] **Tirmizî**, Daavât, 39/3434; **Ebû Davud**, Salât, 361/1516.

هذه الرواية ذكرها رزين هكذا . والذي رأيته في الترمذي: أنّ ابْنَ عمر قال: « ما كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقومُ من مجلسٍ حتى يَدْعُوَ بهؤلاءِ الدَّعواتِ لأصحابه ... وذكر الحديث».

2.276- İbn Ömer'in âzadlısı Nâfi anlatıyor:

"İbn Ömer bir mecliste bulunduğu sırada, arkadaşları için şu duâyı okumadan kalkmazdı. Aynı duâyı Rasûlullah'ın (as.) da, kendi arkadaşları için okuduğunu söylerdi:

"Allah'ım! Bize o derece senden korkma duygusunu ver ki, bu korku, sana karşı işlenecek günahlarla aramıza engel koysun! Sana itâat duygusunu da o derece lütfeyle ki, bu duygu, bizi senin cennetine ulaştırsın. Bize öyle bir yakîn hissi lütfet ki, dünya belalarına tahammül gücü versin.

Allah'ım! Bizi yaşattığın müddetçe kulaklarımızdan, gözlerimizden ve gücümüzden yararlanmayı nasip eyle! Bunları neslimize de nasip eyle! İntikam duygumuzu sadece bize zulmedenlere yönlendir! Düşmanlarımıza karşı bize yardım eyle! Belamızı dinimizde verme! Dünyayı ana gayemiz ve ilmimizin hedefi yapma ! Bize merhameti olmayanları bize musallat eyleme!"[206]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Rezîn**, bu şekilde kaydetti.

Bu hadîsin **Tirmizî**'de gördüğüm şekli, İbn Ömer'in; "Rasûlullah (as.) ashabı için şu duâları yapmadan meclisten kalkmazdı..." sözleriyle başlar.

İZAH

Hadîste de ifâde edildiği üzere Allah korkusu, insanı günah işlemekten alıkoyar. İşte burada, günah işlemekten kurtulmak için Allah korkusu talep edilmektedir. Keza Allah'a itâat da insanı cennete ulaştırır. Bunun için de Allah'a itâat şuûru istenmektedir.

---

[206] **Tirmizî**, Daavât, 80/3502.

Dünya belalarına tahammül gücü veren yakîn hissinden maksat, dünyada Allah'ın takdirine engel olacak hiçbir gücün olmayacağı inanç ve şuûrudur. Allah ne yazdıysa, o olur. Binâenaleyh Allah'ın takdirine rıza göstermek gerekir.

Kulak, göz ve kuvvetten yararlanmaktan maksat da, bunları hak yolda, meşrû şekilde kullanmaktır. Bunun neticesinde insan hem dünyada, hem de âhirette fayda görür.[207]

٢٢٧٧ــ (أبو واقد الليثي رضي الله عنه) كان كثيرا ما يقولُ إذا أراد القِيامَ من مجلسه: « يا ذا الْمَلَكُوت والْجَبَرُوت، والعِزَّة والكِبْرياء والعَظَمَة، والسُّلْطَان والقُدْرَة : أَصْلح لي قلبي وَعَمَلي ونيّتي، وسرِّي وَعَلانيَتي، وبارك [لي] فيما رزقْتني، ومُنَّ عَلَيَّ بالعافية من بلاء الدنيا والآخرة». أخرجه...

2.277- Ebû Vâkıd el-Leysî, bir mecliste yerinden kalkmak istediğinde çoğu kere şöyle derdi:

"Ey melekût ve ceberûtun, izzet ve kibriyânın, azametin, saltanat ve kudretin sahibi olan Allah'ım! Kalbimi, amelimi, nimetimi, gizlimi-açığımı ıslah eyle! Bana verdiğin rızkı bereketlendir. Bana, dünya ve âhiret belalarından âfiyet ve selâmet ihsan eyle!"[208]

---

[207] Bkz., **Tuhfe**, IX, 475.

[208] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

الفصل السابع

في أدعية السفر والقفول

VII- SEYAHATE ÇIKARKEN VE DÖNERKEN OKUNACAK DUÂ

٢٢٧٨ــ (خ م ط ت د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا قَفَلَ من غزوٍ أو حجٍّ أو عُمرةٍ يُكبِّرُ على كلِّ شَرَفٍ من الأرض، ثلاثَ تكبيرات ، ثم يقول: « **لا إله إلا الله وحدَه لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كلِّ شيء قديرٌ، آيبونَ، تائبون، عابدُون ، ساجدون، لربِّنا حامدون، صَدَقَ الله وعْدَه ، ونَصرَ عبده ، وهزم الأحزاب وحدَه**». أخرجه البخاري ، ومسلم.

ولمسلم أيضا قال: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا قَفَلَ من الْجيوش أو السَّرايا أو الحج أو العُمرة إذا أوفى على ثَنِيَّةٍ أو فَدْفَدٍ، كَبَّرَ ثلاثا. وفي رواية: «**مرَّتين**» وأخرجه الموطأ وأبو داود .

وفي رواية الترمذي عوَض : « **ساجدون**» : «**سائحون**» ، وفي حديثه ذِكْرُ الفَدْفَد .

2.278- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bir gazâdan, hacdan veya umreden dönerken, her tepenin üzerine geldiğinde üç defa tekbîr alır, sonra şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Tövbe edenler, kulluk edenler, Allah'a secde edenler ve Rabbimize hamd edenler olarak dönüyoruz. Allah vadini tuttu, kuluna yardım etti; müttefik orduları tek başına hezimete uğrattı."[209]

---

[209] **Buharî**, Daavât, 54; Umre, 12; Cihâd, 133, 197; Meğazî, 29; **Müslim**, Hac, 76/428; **Muvatta**, Hac, 81/243; **Tirmizî**, Hac, 104/950; **Ebû Davud**, Cihâd, 170/2770.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) ordulardan veya seriyyelerden veya hacdan veya umreden dönerken, bir tepeye veya tümseğe gelince üç defa tekbîr alırdı."

Bir rivâyette; "iki defa tekbîr alırdı" denir.

Bunu **Muvatta** ve **Ebû Davud** da tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetinde; **"secde edenler"** yerine, **"oruç tutanlar"** denir. Bu rivâyette "**tümsek**"le ilgili ifâde de yer almaktadır.

٢٢٧٩ ـ (م ت د ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) : «أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا استوى على بعيره خارجاً إلى سفر، حمد الله تعالى وسبَّح، وكبَّر ثلاثاً ثم قال: {سبحان الذي سخَّر لنا هذا وما كنا له مُقرنين ، وإنا إلى ربِّنا لمنقلبون} [الزخرف: ١٣] اللّهمَّ إنا نسألك في سفرنا هذا البرَّ والتقوى ، ومن العمل ما ترْضى ، اللّهمَّ هوِّن علينا في سفرنا هذا ، واطوِ عنَّا بُعْدَ الأرض ، اللّهمَّ أنت الصاحبُ في السفر، والخليفةُ في الأهل، اللّهمَّ إني أعوذ بك من وَعْثاء السفر، وكآبة المنْظَر وسوء المُنقَلب في الأهل والمال وإذا رجع قالهنَّ - وزاد فيهنَّ -: آيبُون تائبُون عابدُون، لربِّنا ساجدون». هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي - بعد قوله : «في الأهل» - : «اللّهمَّ اصحَبنا في سفرنا، واخْلُفنا في أهلنا ، وكان يقول إذا رجع إلى أهله : آيبون إن شاء الله ، تائبُون عابدُون ، لربنا ساجدُون».

وفي رواية أبي داود نحوه بزيادة ونُقْصان يسير : ولم يذكر في أوله «سبَّح»

وفي آخره: «وكان النبيُّ صلى الله عليه وسلم وجُيُوشُهُ إذا علَوا الثَّنايا كبَّرُوا ، وإذا هبطُوا سبَّحُوا ، فوُضعت الصلاة على ذلك».

2.279- Yine Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yola çıkmak üzere devesine binince Allah'a hamd eder, tesbîh getirir ve üç defa tekbîr alır, sonra şöyle duâ ederdi:

"Bunu bizim emrimize ve hizmetimize vereni tesbîh ederiz. O vermeseydi, bizim ona gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz.[210] Allah'ım; bu seferimizde senden itâati, takvâyı, razı olacağın ameli bize nasip etmeni diliyoruz. Allah'ım; yolculuğumuzu kolaylaştır, uzun yolları dür, yakınlaştır! Allah'ım; yolculuk esnasında bana arkadaş, geride bıraktığım âileme de vekil sensin!.. Allah'ım; yolculuğun meşakkatinden, hüzün verici görüntülerden, malımda ve âilemde kötü âkıbetten sana sığınırım."

Seferden dönerken de aynı sözleri söyler, yalnız şunları da eklerdi:

"Tövbe edenler, Allah'a kulluk edenler ve Rabbimize secde edenler olarak dönüyoruz."[211]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ***"sana sığınırım"*** lafzından sonra şu cümle yer alır:

"Allah'ım; yolculuğumuzda bize arkadaş ol! Geride bıraktığım âile efradıma sen vekil ol!"

Sonra âilesine dönerken de; ***"Tövbe edenler, Allah'a kulluk edenler ve Rabbimize secde edenler olarak dönüyoruz inşâllâh!.."*** derdi.

Ebû Davud'un rivâyeti de çok az bir değişiklikle aynı şekildedir. Bu rivâyetin baş tarafında **"tesbîh"** lafzı yoktur. Sonunda da; *"Hz. Peygamber ve ordusu, bir tepeye çıktıklarında tekbîr alırlar, vadiye indiklerinde de tesbîh getirirlerdi. Namaz da bu şekilde (baş yukarıda iken tekbîr, secde ve rukûya eğildiğinde tesbîh getirmek) farz kılındı"* denir.

٢٢٨٠ـــ (ط ـــ **مالك بن أنس** رحمه الله) بلغه «أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : كان إذا وَضع رِجلَهُ في الغَرْزِ – وهو يريد السفر – يقول: بسم الله ، **اللّهمَّ أنت الصَّاحبُ في**

---

[210] Zuhruf, 13-14.

[211] **Müslim**, Hac, 75/425; **Tirmizî**, Daavât, 47/3447; **Ebû Davud**, Cihâd, 79/2599.

السفر ، والخليفةُ في الأهل ، اللّهمَّ ازْوِ لنا الأرضَ ، وهوِّنْ علينا السَفَر ، اللّهمَّ [إني] أعوذُ بكَ من وَعثاءِ السفر ، ومن كآبة المُنْقَلَب ، و[من] سُوء المنظر في الأهل ، والمال.» أخرجه الموطأ .

2.280- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir habere göre Rasûlullah (as.), yolculuğa çıkmak üzere ayağını atının üzengisine koyduğu zaman şöyle derdi:

"Bismillâh! Allah'ım; yolculukta bana arkadaş sensin! Geride kalan âileme de vekil olan sensin! Allah'ım; bizim için yeryüzünü dür, yolculuğu bize kolaylaştır. Allah'ım; yolculuğun sıkıntılarından, üzüntülü olarak dönmekten, âilemde ve malımda kötü bir durumla karşılaşmaktan sana sığınırım."[212]

٢٢٨١ـ (م ت س ــ **عبد الله بن سرجس** رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا سافر يَتعوَّذُ من وعْثاء السفر، وكآبة المنقلب، ومن الحَور بعد الكَوْر، ودعوة المظلوم، وسُوء المنظر في الأهل ، والمال». ومن الرُّواة من قال في أوله: « **اللّهمَّ إني أعوذ بك من وعْثاء السفر**». هذه رواية مسلم، والنسائي.

وفي رواية الترمذي قال : « كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا سافر يقول : **اللّهمَّ أنت الصاحبُ في السفر، والخليفةُ في الأهل، اللّهمَّ اصحَبنا في سَفرنا ، واخلُفنا في أهلنا ، اللّهمَّ إني أعوذ بك من وعثاء السفر...**» الحديث .

2.281- Abdullah b. Sercis anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yolculuğa çıktığında; *'yolculuğun meşakkatinden, üzgün olarak dönmekten, doğru yoldan ayrılıp masiyete düşmekten, mazlumun bedduâsından ve âilemde-malımda kötü bir manzara ile karşılaşmaktan sana sığınırım'* derdi."[213]

---

[212] **Muvatta**, İsti'zân, 13/34. Belâğât yoluyla nakledilen bu rivâyetin senedi kopuktur.

[213] **Müslim**, 75/426; **Tirmizî**, Daavât, 42/3439; **Nesaî**, İstiâze, 41.

RİVÂYETLER

Bazı râvîler hadîsin baş tarafında; ***"Allah'ım; yolculuğun sıkıntısından sana sığınırım"*** dediğini de kaydederler.

Bu rivâyet, **Müslim** ve **Nesaî**'nindir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) yola çıktığında şöyle derdi:

"Allah'ım! Yolculukta bana arkadaş, geride bıraktığım âileme de vekil ol! Allah'ım! yolculuğumuzda bize arkadaş ol! Âilemize de vekil ol! Allah'ım! Yolculuğun meşakkatinden... sana sığınırım."

٢٢٨٢ــ (ت د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا سافر، فركِبَ رَاحِلَته ، قال بإصبعه - ومَدَّ شُعبَة إصبَعه - قال : **اللّهمَّ أنت الصاحِبُ في السفر ، والخليفةُ في الأهل، اللّهمَّ اصحَبنا بنُصحك، واقْلبنا بذمَّة ، اللّهمَّ ازوِ لنا الأرضَ ، وهوِّن علينا السفر ، اللّهمَّ إني أعوذ بك من وَعْثَاء السفر ، وكآبة المنقلب**». هذه رواية الترمذي.

وأخرجه أبو داود بتقديم وتأخير ولم يذكر رُكوب الراحلة ومَدَّ الإصبع وقال: «**اطوِ لَنَا الأرضَ**». وأخرجه النسائي مثل الترمذي وأسقط منه من قوله : « **اللّهمَّ اصحَبنا**» ، إلى قوله : «**علينا السفر**».

2.282- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yolculuğa çıktığı sırada devesine biner ve parmağını uzatarak -râvî Şu'be de parmağını uzattı- şöyle derdi:

"Allah'ım! Yolculukta arkadaşım, âilemde vekilim sensin. Allah'ım! Nasihatinle bize arkadaş ol! Âilemize emniyetle dönmeyi nasip eyle! Allah'ım; bizim için yeryüzünü dür, yolculuğumuzu kolaylaştır! Allah'ım! Yolculuğun sıkıntılarından ve mahzun olarak dönmekten sana sığınırım."[214]

---

[214] **Tirmizî**, Daavât, 42/3438; **Ebû Davud**, Cihâd, 79/2598; **Nesaî**, Istiâze, 43.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî'**nindir.

Bazı takdim ve tehirlerle aynı hadîsi **Ebû Davud** da tahric etti. Yalnız **Ebû Davud**, "deveye binmeyi ve parmağını uzatmasını" zikretmedi.

Nesaî de **Tirmizî** gibi tahric etti. Yalnız ***"Allah'ım; nasihatinle..."*** diye başlayan yerden ***"kolaylaştır"*** lafzına kadar olan kısmı zikretmedi.

٢٢٨٣ــ (ت د ــ **علي بن ربيعة** رحمه الله) قال : « شَهِدتُ عَليًا ، وقد أُتِيَ بِدابَّتِه لِيركَبَها ، فلما وضع رجله في الرِّكاب ، قال : **بسم الله** ، فلما استوى على ظهرها قال : **الحمد لله سبحان الذي سَخَّرَ لنا هذا وما كُنَّا له مُقرِنين ، وإنا إلى ربِّنا لمنقلبون** ثم قال: **الحمد لله** - ثلاث مرات - ثم قال: **الله أكبر** - ثلاث مرات - ثم [قال] : **سبحانك ، إني ظلمت نفسي فاغفر لي ، إنه لا يغفر الذُّنوب إلا أنت** ، ثم ضَحِكَ ، فقلتُ: يا أمير المؤمنين ، مِمَّ ضَحِكْتَ ؟ قال : رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم فعل كما فعلتُ ، فقلتُ : يا رسول الله ، من أيِّ شيءٍ ضَحِكتَ ؟ قال : **إن ربَّك يَعْجَبُ من عبده إذا قال : اغفر لي ذُنوبي : إنَّه لا يغفر الذُّنوب غيرُك**». أخرجه الترمذي، وعند أبي داود : « **يَعْلَمُ أنه لا يغفر الذُّنوبَ غيري**».

2.283- Ali b. Rabîa[215] anlatıyor:

"**Hz. Ali'**yi gördüm; kendisine, binmesi için devesi getirilmişti. Ayağını üzengiye koyduğunda;

"Bismillah!" dedi. Hayvanın sırtına binince de şöyle dedi:

"Allah'a hamd olsun! 'Bunu bizim emrimize ve hizmetimize vereni tesbîh ederiz. O vermeseydi, bizim ona gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz.''[216]

---

215 **Ebû'l-Muğîre, Ali b. Rabîa b. Nadle el-Vâlibî el-Esedî el-Kûfî**: Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Ali'yi ve Abdullah b. Ömer'i dinlemiştir. Kendisinden Seleme b. Küheyl ve Âsım b. Behdele rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

Sonra üç defa *"Elhamdu lillâh!"*, üç defa *"Allâhu ekber!"* dedi, sonra da şöyle söyledi:

"Seni tenzih ederim Rabbim! Ben, nefsime zulmettim, beni bağışla! Şüphe yok ki günahları, senden başka hiç kimse bağışlayamaz."

Sonra güldü. Dedim ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri, neden güldün?"

"- Benim yaptığım şeyin aynısını Rasûlullah'ın (as.) yaptığını görmüştüm. Ben de kendisine; *'Niçin güldün, ey Allah'ın Rasûlü?'* diye sormuştum da, şu cevabı vermişti:

***"Günahlarımı bağışla, şüphesiz günahları senden başkası bağışlayamaz'* diye duâ eden kulundan, Rabbin hoşlanır."**[217]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tırmizî** tahric etti.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da tahric etti, ancak sonunda Yüce Mevlâ'nın; ***"O, günahları benden başkasının bağışlayamayacağını biliyor"*** dediği cümlesini ekledi.

٢٢٨٤ــ (ت ــ البراء بن عازب رضي الله عنه) : « أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم : كان إذا قدِمَ من سفرٍ، قال: آيبون تائبون ، عابدون ، لربنا حامدُون». أخرجه الترمذي .

2.284- el-Berâ' b. Âzib'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber, seferden döndüğünde;

"Tövbe edenler, Allah'a kulluk yapanlar ve Rabbimize secde edenler olarak döndük" derdi.[218]

٢٢٨٥ــ (م د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) : « أن رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان في سفرٍ وأسْحَرَ، يقول: سَمِعَ سامعٌ بحمد الله وحُسْنِ بَلائه علينا ، ربَّنا صاحِبْنا

---

[216] Zuhruf, 13-14.

[217] **Tirmizî**, Daavât, 47/3446; **Ebû Davud**, Cihâd, 81/2602.

[218] **Tirmizî**, Daavât, 43/3440.

وأفْضِلْ علينا ، عائذا بالله من النار». هذه رواية مسلم . وزاد أبو داود بعد قوله : « بحمد الله» : «ونعْمَته».

2.285- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yolculukta iken seher vakti girdiğinde şöyle derdi:

"Allah'a ve O'nun bize verdiği güzel nimetlere hamd ettiğimizi işiten işitti. Ey Rabbimiz; bizi koru ve bize daha çok lütfeyle! Cehennemden Allah'a sığınırım."[219]

٢٢٨٦ـــ (خ ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال: «كنَّا إذا صَعِدْنا كَبَّرنا وإذا نَزَلْنا سبَّحنا». أخرجه البخاري.

2.286- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Biz (yolculuk esnasında) yükseğe çıktığımızda tekbîr alır, vâdiye indiğimizde tesbîh getirirdik."[220]

٢٢٨٧ـــ (ت ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : « جاء رجلٌ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: إني أُريدُ السفر ، فزَوِّدني ، قال : **زَوَّدك الله التَّقوى** ، قال : زدني ، قال : **وغفر ذَنبَك** ، قال : زدني، – بأبي أنتَ وأُمِّي – قال : **ويَسَّرَ لك الخير حيثما كنتَ**». أخرجه الترمذي .

2.287- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Bir adam, Rasûlullah'a (as.) gelip:

"- Ben seyahate çıkmak istiyorum, bana azık ver!" dedi. Hz. Peygamber de:

"- Allah sana takva azığını versin! " dedi. Adam devam etti:

"- Daha çok ver!"

"- Günahlarını bağışlasın!"

---

[219] **Müslim**, Zikir, 18/68; **Ebû Davud**, Edeb, 110/5086

[220] **Buharî**, Cihâd, 132.

"- Anam babam sana feda olsun, biraz daha ver!"

"- Nerede olursan ol, Allah sana hayra ulaşmayı kolaylaştırsın!"[221]

٢٢٨٨ــ (ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه): أنَّ رجلا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: «إني أُريد السفر فأوصني ، قال: **عليك بتقوى الله والتكبير على كلّ شَرَف** ، فلما أن وَلّى الرجلُ ، قال: **اللّهمَّ اطْوِ لَهُ البُعْدَ، وهوِّن عليه السفرَ**». أخرجه الترمذي.

2.288- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre bir adam, Rasûlullah'a (as.) şöyle dedi:

"- Ben seyahate çıkmak istiyorum, bana nasihat et!"

Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- Allah'a karşı takvâ üzere olmanı ve her tepe üstüne çıktığında tekbîr getirmeni tavsiye ederim."

Adam dönüp gideceği sırada da;

"Allah'ım; onun için uzakları dür ve ona yolculuğu kolaylaştır!" buyurdu.[222]

٢٢٨٩ــ (ت د ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال لرجلٍ أراد سفرا: هَلُمَّ أُوَدِّعْك ، كما كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُوَدِّعُنا : **أستودِعُ اللهَ دينَكَ وأمانَتك وخواتيمَ عملكَ** ، قل: قَبِلْتُ ورضيتُ ، فقال الرجل : قبلتُ ورضيتُ ، ثم قال: قل لي مِثْلَ ما قُلتُ لك ، ففعل.

وفي رواية قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا ودَّعَ رجلا أخذ بيده ، فلا يَدَعُها حتى يكونَ الرجلُ هو الذي يدعُ يَدَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم ويقول: **أستودِعُ الله دينكَ وأمانتك وآخرَ عملك**». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود عن قَزَعة قال : قال ابن عمر : « هَلُمَّ أُوَدِّعْكَ كما ودَّعني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أستودِع الله دينك وأمانتك وخواتيمَ عملك**».

---

[221] **Tirmizî**, Daavât, 45/3444

[222] **Tirmizî**, Daavât, 46/3445.

2.289- Abdullah b. Ömer, yola çıkmak isteyen birine ;

"- Gel; Rasûlullah'ın (as.) bizi uğurladığı gibi ben de seni uğurlayayım" dedi:

"Dinini, emanetini ve yaptığın işlerin neticesini Allah'ın muhafazasına tevdi ediyorum. Sen de; *'Kabul ettim ve razı oldum'* de!"

Adam;

"- Kabul ettim ve razı oldum" dedi. Sonra İbn Ömer;

"- Benim, senin için söylediğimi, sen de benim için söyle!" dedi, adam da aynısını yaptı.[223]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.) bir adamı uğurlarken, elini tutar, adam Hz. Peygamber'in elini bırakmadan elini çekmezdi. Şöyle derdi:

"Dinini, emanetini ve işlerinin sonucunu Allah'a ısmarlıyorum."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un Kazaa'dan[224] rivâyetine göre İbn Ömer şöyle dedi:

"- Gel; Rasûlullah'ın (as.) bizi uğurladığı gibi ben de seni uğurlayayım: ***Senin dinini, emanetini ve yaptığın işlerin neticesini Allah'ın muhafazasına tevdi ediyorum."***

İZAH

"Dinin Allah'a emanet edilmesi"nden maksat; yolculukta meydana gelebilecek meşakkat, yorgunluk, korku vb. sebeplerle bazı dinî emirlerin ihmal edilebilmesidir. Buna karşı Allah'tan yardım talep edilmektedir.

---

[223] **Tirmizî**, Daavât, 44/3442; **Ebû Davud**, Cihâd, 80/2600.

[224] **Ebû'l-Ğâdiye, Kazaa b. Yahya el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Ziyad b. Ebî Süfyan'ın âzâtlısıdır. Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. Ömer'den rivâyet eder. Kendisinden Mücâhid ve Katâde rivâyette bulunur. Sikadır. Hadîsi kütüb-ü sittede yer almaktadır.

"Emanet"ten maksat da; insanın geride bıraktığı âilesi ve malıdır.

"İşlerin neticesi"nden maksat ise, hayırlı sona ulaşmaktır. Her yapılan işin hayırla neticelenmesini Allah'tan dilemektir.

Bu hadîsin râvîlerinden **İbn Ebî Leylâ**, hafızası kötü biri olması sebebiyle rivâyet zayıf görülmüştür.

٢٢٩٠ـ (د ــ **عبد الله بن [يزيد] الخطمي** رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن يَستودِعَ الجيشَ ، قال: **أستودِعُ الله دينَكم وأمانتكم ، وخواتيمَ أعمالكم**». أخرجه أبو داود.

2.290- Abdullah b. Yezid el-Hatmî şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bir askeri birliği uğurlarken şöyle derdi:

"Dininizi, emanetlerinizi ve amellerinizin sonucunu Allah'ın muhafazasına bırakıyorum."[225]

٢٢٩١ـ (د ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا سافر فأقبل عليه الليل، قال: **يا أرْضُ ربِّي وربُّكِ الله، أعوذ بالله من شرِّكِ، ومن شرِّ ما خلقَ فيكِ، ومن شرِّ ما يَدِبُّ عليكِ، أعوذ بالله من أسَدٍ وأسْوَدٍ، ومن الحيَّةِ والعَقْرَبِ، ومن ساكِنِ البَلَدِ، ووالدٍ وما وَلَدَ.**» أخرجه أبو داود .

2.291- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yolculuk esnasında, gece olduğunda şu duâyı okurdu:

"Ey yeryüzü! Benim de, senin de Rabbin Allah'tır. Senin şerrinden, sende yaratılan varlıkların şerrinden ve senin üzerinde yürüyen canlıların şerrinden Allah'a sığınırım. Aslandan, engerekten, yılandan, akrepten, bu bölgede ikamet edenlerden, babadan ve neslinden Allah'a sığınırım."[226]

---

[225] **Ebû Davud**, Cihâd, 80/2601.

[226] **Ebû Davud**, Cihâd, 82/2603.

İZAH

"Yeryüzünün şerri"nden maksat; zelzele, yere batma, göçük, yolunu kaybetme ve benzeri hususlardır.

Ebû Davud'un matbu nüshasında, **"Senin şerrinden"** lafzından sonra, **"Sende olan şeyin şerrinden"** cümlesi de yer alır. Bundan maksat da, soğuk, sıcak, yıldırım, fırtına vb. olumsuz iklim hareketleridir.

"Sende yaratılan varlıklar"dan maksat da, insanı rahatsız eden haşerattır.

"Senin üzerinde yürüyen canlılar"la da yine zararlı böcekler kastedilmiştir.

"Yürüyen canlılar" genel ifâdesinden sonra aslan, yılan gibi bazı hayvanlar da ismen zikredilmiştir.

"Engerek" diye tercüme ettiğimiz kelime, aslında çok zararlı, büyük yılan demektir.

"Bu bölge sâkinleri" cümlesi ile de cinler murad edilmiştir.

"Baba ve nesli" ile neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bundan maksat İblis ve onun nesli olan şeytanlardır. Bir diğer görüşe göre de, üreme özelliğine sahip olan her canlıdır.

Bunlardan İblis ve nesli olma ihtimali daha ağırlıklı bulunmuştur.[227]

٢٢٩٢ـ (م ط ت ــ خولة بنت حكيم رضي الله عنها) قالت: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «مَنْ نزلَ منزلاً ، ثم قال : أعوذ بكلماتِ الله التامات من شرِّ ما خَلَقَ ، لم يَضُرَّهُ شيءٌ حتى يَرتَحِلَ من منزله ذلك». أخرجه مسلم، والموطأ ، والترمذي .

2.292- Havle binti Hakîm anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Kim bir yerde konaklar da, sonra; *'Yarattığı şeylerin şerrinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'* derse, oradan kalkıp gidene kadar hiçbir şey ona zarar veremez."[228]

---

[227] Bkz., **Tuhfe**, VII, 263; **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 105.

İZAH

"Kelimeler"den maksat; Kur'ân-ı Kerîm veya Allah'ın isim ve sıfatlarıdır.

Buna **"tam olan"** sıfatının eklenmesiyle de herhangi bir kusuru ve eksikliği olmayan, kâmil kelimeler olduğu anlatılmak istemiştir.

الفصل الثامن

في ادعية الكَرْب والهمّ

VIII - ÜZÜNTÜ VE KEDER ANINDA YAPILACAK DUÂ

٢٢٩٣ــ (خ م ت ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقولُ عند الكربِ : **لا إله إلا الله العظيمُ الحليمُ ، لا إله إلا الله رَبُّ العرش العظيم ، لا إله إلا الله رَبُّ السموات وربُّ الأرض ، لا إله إلا الله رَبُّ العَرش الكريم**».

هذه رواية البخاري، ومسلم، وأخرجه الترمذي، وليس عنده بعد «الأرض» « لا إله إلا الله».

2.293- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), kederli iken şu duâyı okurdu:

"Azîm ve halîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Yüce Arşın Rabbi olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Kerîm Arşın Rabbi olan Allah'tan başka ilâh yoktur."[229]

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir. Hadîsi **Tirmizî** de tahric etmiştir, yalnız onun rivâyetinde ***"...yerin Rabbi"*** ibaresinden sonra gelen ***"Allah'tan başka ilâh yoktur..."*** cümlesi yer almaz.

---

228 **Müslim**, Zikir, 16/54; **Muvatta**, İsti'zân, 14/34; **Tirmizî**, Daavât, 41/3437;

229 **Buharî**, Daavât, 27; Tevhîd, 22, 23; **Müslim**, Zikir, 21/83; **Tirmizî**, Daavât, 40/3435.

İZAH

"Azîm" lafzı; aklın, tasavvur edemeyeceği azameti ifâde eder, yüceliğin en üst sınırı demektir ve Allah'ın sıfatıdır. **"Yüce Arşın"** diye terceme ettiğimiz yerdeki **"Azîm"** lafzı ise, **Arş**'ın sıfatıdır.

Arş'ın azametle tavsifi, Allah'ın en yüce yaratığı olması ve gök ehlinin tavaf mekânı olması sebebiyledir.

"Halîm" ise; yumuşak huylu, kin gütmeyen, gücü yettiği halde cezalandırmakta acele etmeyen demektir ve o da Allah'ın sıfatıdır.

Arş'ın **"Kerîm"** lafzıyla tavsif edilmesi ise; kerem ve rahmetin oradan inmesi veya onun, ikrâm edenlerin en yücesi olan Allah'a nispet edilmesi sebebiyledir.

"Kerîm" de; ikrâm eden, lütfeden, rahmet eden demektir.[230]

٢٢٩٤ـــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه): « أَنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا أَهَمَّهُ أَمْرٌ رفعَ رأسَهُ إلى السماء وقال: **سبحان الله العظيم** وإذا اجتهَدَ في الدُّعاء قال: **يا حَيُّ يا قيُّوم**»

أخرجه الترمذي. وفي رواية ذكرها رزين: «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا دَهَمَه أمر رفع رأسه، وقال: **سبحان الله العظيم ، اللهمَّ إليك المشتكى ، وبك المستعانُ وعليك التكلان ، يا حيُّ يا قيُّوم**».

2.294- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, bir şey Rasûlullah'ı (as.) üzdüğünde, başını göğe doğru kaldırır ve;

*"Subhânellâhil Azîm"*derdi.

Duâda ısrarlı olduğunda da ;

"Yâ Hayy!.. Ya Kayyûm!.." diye eklerdi.[231]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Bir rivâyette **Rezîn,** şunu kaydeder:

---

[230] Bkz., **Kastalanî**, XIII, 406; **İbn Hacer**, XI, 150; **Kirmanî**, XXII, 149; **Aynî**, XXII, 302.

[231] **Tirmizî**, 40/3436.

"Rasûlullah'a (as.) bir iş sıkıntı verdiğinde başını kaldırır ve şöyle derdi.

"Subhânellâhil Azîm! Allah'ım şikâyetimi sana arz ediyorum. Senden yardım istiyor ve sana güveniyorum. Yâ Hayy!.. Yâ Kayyûm!.."

٢٢٩٥ـ (خ ـ أبو هريرة رضي الله عنه): «أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا حَزَبَهُ أمر يَدْعو: يَتَعَوَّذُ من جَهد البَلاء ، ودَرْك الشقاء ، وسوء القضاء ، وشماتة الأعداء». أخرجه...

2.295- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Bir iş Rasûlullah'ın (as.) canını sıktığında; ***'imtihan sıkıntısından, helâke götüren sebeplerden, kötü âkıbetten ve düşmanların sevinç ve şamatasından Allah'a sığınarak'*** diye duâ ederdi."[232]

İZAH

"İmtihan sıkıntısı" diye tercüme ettiğimiz *"cehdu'l-belâ"*dan maksat; dünyada insanın başına gelen sıkıntılardır. Allah, insanları bu sıkıntılarla imtihan eder. **İbni Ömer**, daha çok ekonomik sıkıntılara atıfta bulunur ve maksadın **"mal azlığı ve çoluk çocuğun kalabalık oluşudur"** der.

Hadîs; hem dünyadaki sıkıntılardan, hem dünya ve âhirette felâkete götürecek sebeplerden ve hem de düşmanları güldürecek durumlara düşmekten Allah'a sığınmayı ifâde eden son derece kapsamlı bir duâdır.

٢٢٩٦ـ (د ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال: « دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم المسجدَ فإذا هو برجلٍ من الأنصار - يقال له: أبو أُمامة - جالسا فيه فقال: يا أبا أُمامة مالي أراك جالسا في المسجد في غير وقت صلاة؟ قال: هُمُومٌ لَزِمَتْني ودُيُونٌ

---

[232] **Rezîn**'in tahric ettiği belirtilen bu hadîsin; **"...canını sıktığında"** kısmı haric, **Buharî**, Daavât, 28; Kader, 13; **Müslim**, Zikir, 16/53; **Nesaî**, İstiâze, 34, 35'dedir.

يا رسولَ الله، قال: **ألا أُعَلِّمُكَ كلاما إذا قلته أذْهَبَ الله عز وجل هَمَّكَ، وقضى عنك دَيْنَكَ؟** فقال: بلى يا رسول الله، قال: **قل – إذا أصبحتَ وإذا أمسَيْتَ –: اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الهَمِّ والحَزَنِ، وأعوذُ بك من العجزِ والكَسَلِ، وأعوذُ بك من البخْلِ والجُبْنِ، وأعوذ بك من غَلَبَةِ الدَّيْنِ وقهرِ الرجال،** فقلت ذلك، فأذهَبَ الله همِّي، وقضى عني دَيْني». أخرجه أبو داود.

2.296- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Bir gün Rasûlullah (as.) mescide girdi, Ebû Ümâme adında Ensârdan birinin oturduğunu gördü. Ona:

"- Yâ Ebû Ümâme; namaz vakti olmadığı halde seni mescidde görüyorum, neden?" diye sordu.

Ebû Ümâme şu cevabı verdi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; yakamı bırakmayan sıkıntılar ve borçlar yüzünden."

"- Sana bazı sözler öğreteyim; onları söylediğin zaman, Allah senden üzüntünü giderir ve borcunu da ödemeyi (mümkün kılar)."

"- Buyur, ey Allah'ın Rasûlü."

"- Sabaha ve akşama kavuşunca şu duâyı oku:

"Allah'ım; üzüntü ve kederden sana sığınırım. Âcizlikten ve tembellikten sana sığınırım. Cimrilikten ve korkaklıktan sana sığınırım. Borca batmaktan ve insanların kahrından sana sığınırım."

Ebû Saîd der ki:

"Bunları söyledim; Allah benden üzüntüyü giderdi, borcumu ödemeyi de (mümkün kıldı.)."[233]

٢٢٩٧ـــ (ت ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا كَرَبَه أمر، يقول : **يا حيُّ يا قيُّوم ، برحمتك أستغيث**».

---

[233] **Ebû Davud**, Salât, 361/1525.

وبإسناده قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « أَلِظُّوا بِيَاذا الجلال والإكرام».
أخرجه الترمذي.

2.297-Enes b. Malik'ten rivâyet edilmiştir:

"Bir şey Rasûlullah'ın (as.) canını sıktığında;

"Ya Hayy!.. Ya Kayyûm!.. Rahmetinle senden yardım diliyorum" derdi.[234]

RİVÂYETLER

Aynı isnadla, Rasûlullah'ın (as.); ***"Yâ ze'l-Celâli ve'l-İkrâm* sözünü çok, söyleyin!**" dediği rivâyet edilir.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

۲۲۹۸ـــ (د ــ **أسماء بنت عميس** رضي الله عنها) قالت: قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**ألا أُعَلِّمُك كلمات تَقُولينَهُنَّ عند الكَرْب** - أو في الكرب -؟: **الله، اللهُ رَبِّي لا أُشرك به شيئا**». أخرجه أبو داود.

2.298- Esmâ bint Umeys'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bana dedi ki:

"Sana sıkıntılı olduğun zamanlarda söyleyeceğin bazı sözler öğreteyim:

"Allah!.. Allah, benim Rabbimdir. O'na hiçbir şeyi ortak koşmam."[235]

۲۲۹۹ـــ (د ــ **عبد الرحمن بن أبي بكرة** رحمه الله) قال: «قلتُ لأبي: يا أَبت، أسمعُك تقولُ كلَّ غدَاة: **اللَّهمَّ عافني في سمعي، اللَّهمَّ عافني في بصري، لا إلهَ إلا أنت** تُكرِّرُها ثلاثا حين تُصبح ، وثلاثا حين تُمسي، فقال : يا بُنَيَّ ، إني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعو بِهِنَّ ، فأنا أُحِبُّ أن أَستَنَّ بِسُنَّتِه».

---

[234] **Tirmizî**, Daavât, 92/3524.

[235] **Ebû Davud**, Salât, 361/1525.

وفي رواية : أنه يقول : « اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الكُفْر والفَقْر ، اللَّهمَّ إني أُعوذ بك من عذاب القبر، لا إله إلا أنتَ - يُعيدُها ثلاثا حين يصبح ، وثلاثا حين يُمسي - فيدعو بهِنَّ ، فأحبُّ أن أستَنَّ بِسُنَّته ، قال : وقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم دَعَواتُ المَكروب: اللّهُمَّ رحمتَك أرجو، فلا تَكلْني إلى نفسي طَرْفَةَ عين ، وأصلح لي شأني كلّه ، لا إله إلا أنتَ». أخرجه أبو داود .

2.299- Abdurrahman b. Ebî Bekre[236] anlatıyor:

"Babama dedim ki:

"- Babacığım; her sabah senin; ***'Allah'ım; kulağıma afiyet ver! Allah'ım; gözüme âfiyet ver! Senden başka ilâh yoktur'*** diye duâ ettiğini işitiyorum. Bu sözleri sabahleyin üç defa, akşam olunca da üç defa tekrarlıyorsun."

Babası şu cevabı verdi:

"- Yavrucuğum; ben Rasûlullah'ın (as.) bu sözlerle duâ ettiğini işittim. Ben, O'nun sünnetini âdet edinmeyi seviyorum."[237]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şöyle duâ etmiş:

"Allah'ım; küfürden ve fakirlikten sana sığınırım. Allah'ım; kabir azabından sana sığınırım. Senden başka ilâh yoktur." O, bu sözleri sabah ve akşam üç defa tekrarlayarak duâ ederdi. Ben de O'nun sünnetini âdet edinmeyi severim.

Ebû Berke dedi ki: "Rasûlullah (as.) bana şöyle söyledi:

"Sıkıntıdan bunalan insanların duâsı şudur:

"Allah'ım; rahmetini umuyorum. Beni bir an bile olsa kendi nefsime bırakma! Bütün işlerimi ıslah eyle! Senden başka ilâh yoktur."

---

[236] **Ebû Bahr, Abdurrahman b. Ebî Bekre (Nüfey') b. el-Hâris el-Basrî es-Sekafî**: ö. 96/714. Basralı tâbiîlerdendir, babası sahabîdir. **Basra** kurulduktan sonra orada ilk dünyaya gelen kişidir. Babasından ve Hz. Ali'den rivâyeti vardır. Kendisinden Muhammed b. Sîrîn ve Abdülmelik b. Umeyr rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[237] **Ebû Davud**, Edeb, 110/5090

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

٢٣٠٠ــ (عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : **«مَن كثر هَمُّهُ فليَقل : اللَّهمَّ إني عَبدُك ، وابن عبدك ، وابنُ أمتك ، وفي قبضتك ، ناصيتي بيدك ، ماضٍ فيَّ حكمُك، عدلٌ فيَّ قضاؤُك ، أسألُك بكلِّ اسم هو لك ، سَمَّيت به نفسك ، أو أنزلته في كتابك، أو استَأثَرْتَ به في مكنُون الغيب عندك : أن تجعل القرآن ربيعَ قلبي ، وجَلاءَ هَمِّي وغَمِّي، ما قالها عبدٌ قطُّ إلا أذْهَبَ الله غَمَّه، وأبدله به فرحا»**.أخرجه ...

2.300- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kederi çok olan şu duâyı okusun:

"Allah'ım; ben senin kulunum, senin kulunun ve câriyenin oğluyum. *(Her şey)* ***senin kabza-i kudretindedir. Mukadderatım senin elindedir. Benim hakkımda sadece senin hükmün geçerlidir. Hakkımdaki takdirin, adâlettir. Senin kendine verdiğin veya Kitab'ında indirdiğin veya senin katındaki gayb hazinesinden seçtiğin sana ait bütün isimler adına, senden Kur'ân'ı kalbimin baharı, gam ve kederimin cilâsı kılmanı istiyorum."***

Kul, bunları söylediğinde, Allah mutlaka onun kederini giderir, kederini sevince tebdil eder."[238]

---

[238] Hadîsi **Rezîn** tahric etmiştir. Bu hadîsi başka kaynaklar da rivâyet etmiştir: **el-Müsned**, 3712, 4318; **el-İhsan**, III, 253; **el-Müstedrek**, I, 509; **Mecmau'z-Zevâid**, X, 136, 186; **el-Mu'cemu'l-Kebir**, X, 169 - 170.

الفصل التاسع

في دعاء الحفظ

IX- ZİHNİ KUVVETLENDİRME DUÂLARI

٢٣٠١ـ (ت ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : « بينا نحنُ عند رسول الله صلى الله عليه وسلم جاءه عليُّ بن أبي طالب ، فقال : بأبي أنت وأُمّي ، يا رسول الله تَفَلَّت ، هذا القرآنُ من صدري، فما أجدُني أقدرُ عليه ؟ فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **يا أبا الحسن ، أفلا أُعَلِّمُك كلمات ينفعك الله بهنَّ، ويُثْبِتُ بهنَّ ما تَعلَّمت في صَدرِك** ؟ قلت: أجَل يا رسولَ الله ، فعلِّمني، قال : **إذا كان لَيلَةُ الجُمعة ، فإن استطعتَ أن تقوم في ثُلث الليل الآخر ، فإنها ساعة مَشهودة والدعاء فيها مُستجاب، وقد قال أخي يعقوب لبنيه: {سَوفَ أستَغْفرُ لكم ربِّي} [يوسف : ٩٧] ، يقول: حتى تأتيَ ليلةُ الجُمعة ، فإن لم تستطع فَقُم في وَسَطها، فإن لم تستطع فقم في أوَّلها، فصلِّ أربَعَ ركَعَات، تقرأُ في الأولى بفاتحة الكتاب، ويس ، وفي الثانية بفاتحة الكتاب، وحم الدُّخان ، وفي الثالثة بفاتحة الكتاب، والم تَنْزيل السجدة ، وفي الركعة الرابعة بفاتحة الكتاب ، وتبارك المُفَصَّل، فإذا فَرغْتَ من التشهد فاحْمَدِ الله ، وأَحسنِ الثَّناءَ عليه، وَصَلِّ عَليَّ وأَحْسن، وصلِّ على سائر النبيِّين ، واستغفر للمؤمنين والمؤمنات ، ولإخوانك الذين سَبَقُوك بالإيمان، ثم قل في آخر ذلك : اللَّهمَّ ارْحَمني بتَرك المَعاصي أبدا ما أبقَيْتَني ، وارْحمني أنْ أتكَلَّفَ ما لا يَعنيني ، وارْزُقني حُسنَ النَّظَر فيما يُرْضيكَ عَني ، اللَّهمَّ بَديعَ السموات والأرض، ذا الجَلال والإكرام ، والعزَّة التي لا تُرام ، أسألك يا الله ، يا رحمنُ ، بجلالك ونور وَجهك : أنْ تُلْزم قلبي حفظ كتابك كما علَّمتني، وارزُقني أن أتْلُوه على النَّحو الذي يُرضيك عنِّي ، اللَّهمَّ بديعَ السموات والأرض ، ذا الجلال ، والإكرام والعزَّة التي لا ترام ، أسألك يا الله يا رحمنُ ، بجلالك ، ونور وجهك : أن تُنوِّرَ بكتابك بصري، وأن تُطْلقَ به لساني، وأن تُفرِّج به عن قلبي، وأن تَشرَح به صدري ، وأن تَغسلَ به بَدَني ، فإنه لا يُعينُني على الحق غَيْرُك، ولا يُؤتنيه إلا أنتَ، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم . [يا أبا الحسن]، تَفْعَل ذلك ثلاثَ**

جُمَعٍ ، أو **خمسا** ، أو **سبعا** ، **تُجَابُ بإذن الله، والذي بعثني، ما أخطأ مُؤمنا قطُّ** ، قال ابن عباسٍ : والله ما لَبِثَ عليٌّ إلا خمسا ، أو سبعا ، حتى جاء رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في ذلك المجلس ، فقال : يا رسول الله ، كنتُ فيما خلا ، لا آخُذُ إلا أربع آيات [أ] و نحوَها ، فإذا قرأتُهن على نفسي تَفَلَّتْنَ مني ، وإني أتعلَّم اليومَ أربعين آية ، أو نحوَها ، فإذا قرأتُها على نفسي ، فكأنما كتابُ الله بين عينيَّ ، ولقد كنتُ أسمع الحديث ، فإذا رددتُهُ على نفسي تفلّت ، وأنا أسمع اليومَ الأحاديثَ ، فإذا تحدَّثتُ بها لم أَخْرِمْ منها حرفا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك : **مؤمنٌ وربِّ الكعبة أبا الحسن**». أخرجه الترمذي.

2.301- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) huzurunda bulunduğumuz bir sırada, Hz. Ali gelip;

"- Anam-babam sana fedâ olsun ey Allah'ın Rasûlü; şu Kur'ân kalbimden uçup gidiyor, onu ezberimde tutamıyorum" diye şikâyetlendi.

Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Yâ Ebâ'l- Hasan! Sana bazı sözler öğreteyim mi? Öyle ki, Allah bu sözlerle seni faydalandırır[239] ve öğrendiklerini aklında tutmanı sağlar?"

"- Buyur ey Allah'ın Rasûlü, öğret!" dedim.

Şöyle buyurdu:

"- Cuma gecesi, gecenin son üçte birinde kalkabilirsen, kalk! Çünkü o an (meleklerin de hazır bulunduğu) **şâhitli vakittir. O vakitte yapılan duâ kabul edilir. Kardeşim Yakub (as.) çocuklarına; *'Sizin için yakında Rabbimden mağfiret dileyeceğim'*[240] demişti. Yakub, cuma gecesi duâ edeceğim, diyordu.**

Eğer gecenin son üçte birinde kalkamazsan, gecenin ortasında kalk! O zaman da kalkamazsan, gecenin evvelinde kalk ve dört rekât namaz kıl! İlk rekâtta Fâtiha ile Yâsîn, ikinci rekâtta Fâtiha ile

---

239 **Tirmizî**'nin matbu nüshasında, bu ibareden sonra; **"bu sözleri öğrettiğin kişiyi de faydalandırır"** lafzı yer alır.

240 Yûsuf, 97.

Duhân, üçüncü rekâtta Fatiha ile Secde, dördüncü rekâtta da Fâtiha ile Mülk sûrelerini oku! Teşehhüdü bitirince Allah'a hamd et ve O'na güzel güzel senâda bulun! Bana salât-selam getir ve bunu da güzel yap! Diğer Peygamberlere de salât-selâm getir! Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar için ve senden önce imanla giden din kardeşlerin için de mağfiret dile! Bütün bunlardan sonra da şu duâyı oku:

"Allah'ım; beni yaşattığın müddetçe, günahları daima terk ettirmek suretiyle bana merhamet eyle! Faydasız şeyleri üstüme almaktan bana merhamet eyle! Beni, senin razı olacağın şeyler konusunda hüsn-ü nazarla rızıklandır !

Ey gökleri ve yeri yaratan, celâl ve ikrâm sahibi olan, asla ulaşılamaz bir izzet ve şerefin sahibi olan Allah'ım!.. Senden niyaz ediyorum, ya Allah!.. Ya Rahman!.. Celâlin hakkı için, yüzünün nuru hakkı için; Kitab'ını bana öğrettiğin gibi ezberlemeye de kalbimi mecbur eyle! Bana, senin razı olacağın şekilde okumayı nasip eyle!

Ey gökleri ve yeri yaratan, celâl ve ikrâm sahibi ve asla ulaşılamaz bir izzet ve şerefin sahibi olan Allah'ım!.. Ya Allah!.. Ya Rahman!.. Celâlin hakkı için ve yüzünün nuru hakkı için; senden, gözlerimi Kitab'ınla nurlandırmanı, dilimi O'nunla hareket ettirmeni, kalbimi O'nunla açmanı, göğsümü O'nunla ferahlatmanı ve bedenimi O'nunla yıkamanı diliyorum. Çünkü hakka ulaşmak konusunda, bana, senden başka hiç kimse yardım edemez, onu bana ancak sen verebilirsin. Büyük ve yüce olan Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur !.."

"- Ya Ebâ'l-Hasan! Bunları üç, veya beş, veya yedi Cuma tekrarla; Allah'ın izniyle duân kabul edilecektir. Beni gönderen Allah'a yemin ederim ki, bu duâyı yapan bir mü'min, reddolunmaz."

İbn Abbas der ki:

"Vallahi, beş veya yedi Cuma geçmişti ki, Hz. Ali, yine aynı yerde Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Eskiden ancak dört âyet kadar ezberleyebiliyordum. Kendi kendime okuyunca onlar da aklımdan gidiyordu. Bugün ise kırk kadar âyet ezberledim, onları kendi

kendime okuyunca, Allah'ın Kitabı sanki gözümün önünde duruyor gibi hissediyorum. Eskiden bir hadîsi işitirdim, tekrar etmek istediğimde unuturdum. Bugün ise pek çok hadîs işitiyorum, onları başkasına anlatmak istediğimde tek harfini bile kaçırmıyorum."

O zaman Rasûlullah (as.):

"- Ya Ebâ'-Hasan, Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki sen mü'minsin" dedi.[241]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Velid b. Müslim**, müdellis olarak tanınır. Bununla birlikte hadîsin isnadı ceyyid, metni münker ve garib bulunmuştur. **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir. Hadîs sahîh olmadığı gibi hasen mertebesinde de değildir. Hadîsi **Münzirî** ve **Hâkim** de rivâyet etmiştir. **Suyûtî,** ***el-Leâli'l- Musnûa***'da, hadîsin münker lafızlar ihtivâ ettiğini, **Zehebî** de senedinin ceyyid olmakla birlikte metninin şâz ve münker olduğunu söyler. Hatta böyle bir rivâyetin ceyyid bir senede sahip olmasına duyduğu hayretini yeminle dile getirir.[242] Metindeki garâbet ve kusurun, râvîlerden **Süleyman b. Abdurrahman eş-Şâmî**'den kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Bu rivâyette belirtilen hususların gerçek hayatta doğrulanmasının mümkün olmaması, rivâyetin doğru olmadığını göstermeye kâfidir.

٢٣٠٢ـــ (**أبو بكر الصديق** رضي الله عنه) قال : « علّمني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم هذا الدعاء، قال: **قل: اللّهمَّ إني أسألك بمحمد نبيِّك ، وبإبراهيم خليلكَ وبموسى نجيِّك ، وبعيسى رُوحِك وكلمتك، وبتوراة موسى ، وإنجيل عيسى ، وزبور داودَ ، وفُرقَان مُحمدٍ ، وكلّ وَحيٍّ أوحَيْتَهُ ، وقضاءٍ قَضَيْتَهُ ، وأسألك بكلّ اسمٍ هو لك ، أنْزلَته في كتابك ، أو استأثرت به في غيبك ، وأسألك باسمك المطهَّرِ الطّاهر ، بالأحَد الصَّمد الوتْرِ، وبعظَمَتك وكبْريائك، وبنُور وجهك : أن ترزُقَني القرآن ، والعلمَ، وأنْ تَخلطَهُ بلحْمي،**

241 **Tirmizî**, Daavât, 115/3570.

242 Bkz., **Tuhfe**, X, 21.

ودمي، وسمعي، وبصري، وتستعمل به جسدي، بحولك وقوتك، فإنه لا حول ولا قوة إلا بك» أخرجه...

2.302- Hz. Ebû Bekir'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bana şu duâyı öğretti:

"Allah'ım! Peygamberin Muhammed, halilin İbrahim, sırdaşın Musa, ruhun ve kelimen İsa hakkı için... Musa'nın Tevratı, İsa'nın İncil'i, Davud'un Zebur'u ve Muhammed'in Furkan'ı hakkı için... Senin gönderdiğin bütün vahiylerin ve verdiğin bütün hükümlerin hakkı için senden niyaz ediyorum. Kitab'ında indirmiş olduğun sana ait bütün isimlerin ve gayb hazinende kendi için seçtiğin bütün isimlerin hakkı için sana yalvarıyorum. Senin temiz olan ve temizleyen isimlerin hakkı için, Ahad, Samed ve Vitr hakkı için... Senin azametin ve kibriyan hakkı için... Yüzünün nuru hakkı için senden; beni Kur'ân ve ilimle rızıklandırmanı; etimi, kanımı, kulağımı ve gözümü onunla kaynaştırmanı, vücuduma onun gereğine göre amel ettirmeni istiyorum!.. Gücün ve kudretinle nasip eyle Allah'ım!.. Çünkü güç ve kuvvet sadece sendedir."[243]

---

[243] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

الفصل العاشر

في دعاء الإستخارة والتَّرَوِّي

الدعاء المشهور في الإستخارة قد جاء مقروناً بصلاة الإستخارة في حديث واحد، فلذلك ذكرناه في "كتاب الصلاة" من حرف الصاد و قد ذكرنا هاهنا ما وجدناه منها خارجاً عن ذلك.

X - İSTİHÂRE VE KARARSIZLIK DUÂSI

İstihâre hakkındaki meşhur duâ, tek bir hadîs şeklinde istihâre namazına bağlı olarak kaydedildiği için onu Kitabu's-Salât'ta zikrettik.[244] Burada ise onun dışında vârid olan hadîsleri zikrettik.

٢٣٠٣ـــ (ت ـــ أبو بكر الصديق رضي الله عنه): « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان إذا أراد أمرا قال: **اللَّهمَّ خِر لي واخْتَرْ لي**».

أخرجه الترمذي وقال: راوي هذا الحديث تَفَرَّدَ به ، ولا يتابع عليه ، وهو ضعيف عند أهل الحديث.

2.303- Hz. Ebû Bekir'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) bir iş yapmak istediğinde;

"Allah'ım; benim için (hayırlısını) **seç!"** derdi.[245]

---

[244] Bkz., hadîs no; 4357.

[245] **Tirmizî**, Daavât, 86/3516.

İZAH

Tirmizî, bu hadîsi kaydettikten sonra, hadîsin râvîsi **Zenfel b. Abdullah**'ın muhaddisler nazarında zayıf biri olduğunu belirtir, bu rivâyeti de sadece **Zenfel** yoluyla bildiklerini ve hadîsin garîb olduğunu söyler.

İstihâre Duâsı; İstihâre namazına bağlı olarak **Kitabu's-Salat**'da verilecektir.[246] Burada ise meşhur istiâre duâsı dışındaki rivâyetler verilmektedir.

٢٣٠٤ــ (ت ــ رجل من بني حنظلة رحمه الله) قال : « صَحِبتُ شدَّاد بن أوس ، فقال : ألا أعلِّمُك ما كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُعَلِّمُنا نقول ، إذا روَّينا أمرا ؟ قل: **اللَّهمَّ إنِّي أسألك الثَّبَاتَ في الأمر ، وعَزِيمةَ الرُّشد ، وأسألك شُكرَ نِعْمَتِك، وحُسنَ عبادتك ، وأسألك لسانا صادقا ، وقلبا سليما ، وأعوذ بك من شرِّ ما تعلم ، وأسألك من خير ما تعلم، وأستغفرك لما تعلم ، إنك أنت علامُ الغيوب**» أخرجه الترمذي ، وأردفه بحديث آخر في معنى : إذا أوى إلى فراشه ولم يذكر فيه : «**إذا رَوَّينا أمرا**».

2.304- Benû Hanzala kabilesinde biri anlatıyor:

"Şeddâd b. Evs'le arkadaşlık yaptım. Bana dedi ki:

"Bir işte tereddüde düştüğümüz zaman söylemek üzere Rasûlullah'ın (as.) bize öğrettiği duâyı sana öğreteyim mi? Şöyle duâ et:

"Allah'ım! Senden, her işte sebat etmeyi ve doğru olana azmetmeyi nasip etmeni istiyorum. Nimetine şükretmeyi, sana güzel ibâdette bulunmayı nasip etmeni diliyorum. Senden doğru bir dil, selim bir kalp istiyorum. Sadece senin bildiğin kötülüklerden sana sığınıyor ve senden ancak senin bildiğin hayırları lütfetmeni istiyorum. Senin bildiğin günahlarım için de senden mağfiret diliyorum. Şüphe yok ki sen, bütün gaypları bilirsin."[247]

---

[246] Bkz., hadîs no: 4357.

[247] **Tirmizî,** Daavât, 23/3407. "**Benû Hanzala kabilesinden bir adam**" diye rivâyet edilen bu hadîsin senedi meçhûldür.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti ve bunu; *"tereddüde düştüğümüz zaman"* ibaresini zikretmeden, *"yatağına gittiği zaman"* diye başlayan aynı manada başka bir hadîsle birlikte kaydeder.

الفصل الحادي عشر

في أدعية اللباس

XI- GİYİM-KUŞAM DUÂLARI

٢٣٠٥ـ (ت د ـ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا استَجَدَّ ثوبا، قال: «**اللَّهمَّ لك الحمدُ، أنت كَسَوتَنِي هذا** - ويُسمِّيه باسمه، إما قميصا، وإما عمامة، أو رِداء - **نسألك خيْرَه وخيْرَ ما صُنعَ له، وأعوذ بك من شرِّه، وشرِّ ما صُنِعَ له**». أخرجه الترمذي، وأبو داود.

2.305- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), yeni bir elbise edindiğinde şöyle derdi:

"Sana hamd olsun Allah'ım!.. Bu giysiyi** -gömlek ceket vs. giysi çeşidinin ismini söyleyerek- **bana sen giydirdin; bunun hayırlı olmasını ve yapılış gayesine de uygun olmasını dileriz. Onun şerrinden ve yapılış gayesine uygun düşmemesinden sana sığınırız."[248]

İZAH

Giysinin hayırlı olmasından maksat; dayanıklı, temiz ve kullanışlı olmasıdır.

Yapılış gayesine uygun olması ile de; sıcak ve soğuğa karşı koruyucu, avret mahallerini örtücü olması, kibre ve harama sevk etmemesi kastedilmiştir.

---

[248] **Tirmizî**, Libas, 29/1767.

٢٣٠٦ـ (ت ـ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) قال : « لَبِسَ عُمرُ بنُ الخطاب رضي الله عنه ثوبا جديدا، فقال: الحمد لله الذي كساني ما أُوَاري به عَوْرتي ، وأتجمَّلُ به في حياتي، ثم قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : من لبس ثوبا جديدا ، فقال : الحمد لله الذي كساني ما أُواري به عَوْرتي ، وأَتجمَّلُ به في حياتي، ثم عَمَدَ إلى الثوب الذي أَخْلَقَ فتصدّق به ، كان في كَنف الله ، وفي حفظ الله ، وفي سِتْر الله حَيًّا وميتا». أخرجه الترمذي.

2.306- Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Ömer yeni bir elbise giydi ve şöyle duâ etti:

"Avret mahallimi örtecek ve hayatımı güzelleştirecek bir elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun!.."

Sonra da; "Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu duydum" dedi:

"Kim yeni bir elbise giyer de; *'Avret mahallimi örtecek ve hayatımı güzelleştirecek elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun!..'* der ve sonra da eski elbisesini tasadduk ederse, hayatta iken de, öldükten sonra da Allah'ın himâyesinde, korumasında ve örtüsü altında bulunur."[249]

[249] **Tirmizî**, Daavât, 108/3560. Bu hadîsi **Ebû Ümâme**'den rivâyet eden **Ebû'l-Alâ** meçhûldür, ismi bilinmemektedir. Bu yüzden **Tirmizî** hadîsin garîb olduğunu söylemiştir. Hadîs, başka bir senedle **Müstedrek**'te de rivâyet edilmiş, ancak o da zayıftır.

الفصل الثاني عشر

في أدعية الطعام والشراب

XII- YEMEK - İÇMEK DUÂLARI

٢٣٠٧ــ (ت د ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا أكل أو شربَ، قال : الحمد لله الذي أطعمنا وسقانا، وجعلنا مسلمين». هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود : « كان إذا فرغ من طعامه قال ... وذكر الحديث».

2.307- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bir şey yediği veya içtiği zaman;

"Bizi yediren, içiren ve bizi müslümanlardan kılan Allah'a hamd olsun!.." derdi.[250]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyetinde hadîs; **"Yemeği bitirdiği zaman..."** diye başlar.

٢٣٠٨ــ (د ــ أبو أيوب الأنصاري رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا أكل أو شربَ قال: الحمد لله الذي أطعَم وسَقَى وسَوَّغه وجعلَ له مَخرجا». أخرجه أبو داود.

2.308- Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bir şey yediği veya içtiği zaman; ***"Yediren, içiren, hazmettiren ve çıkış yolunu gösteren Allah'a hamd olsun"*** derdi.[251]

---

[250] **Tirmizî**, Daavât, 56/3457; **Ebû Davud**, Et'ıme, 53/3850.

[251] **Ebû Davud**, Et'ıme, 53/3851.

٢٣٠٩ــ (خ ت د ــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه): أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا رفع مائدته قال: «الحمد لله كثيرا طيبا مباركا فيه، غير مكفيّ، ولا مودَّع، ولا مُستغْنًى عنه ربُّنا».

وفي رواية: «كان إذا فرغ من طعامه» وقال مرّة: إذا رفع مائدته قال: «الحمد لله الذي كفانا وآوانا، غير مكفيٍّ ولا مكفور» وقال مرّة: «لك الحمدُ ربَّنا غيرَ مكفيٍّ ولا مودَّع، ولا مُستغْنًى عنه ربُّنا». أخرجه البخاري، والترمذي، وأبو داود.

2.309- Ebû Ümâme el- Bâhilî'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) yemeğini (bitirip) kalktığında şöyle derdi:

"Pek çok, tertemiz ve bereket dolu hamdler Allah'a mahsustur. O; lütfu asla reddedilmeyen, kendisinden rızık talebi hiçbir zaman terk edilmeyen ve müstağnî olunamayan Yüce Rabbimizdir."[252]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Peygamber yemeğini bitirince –bir rivâyette de sofradan kalkınca- şöyle derdi:

"Bize yeterli rızıklar veren, bizi suya kandıran, lütfu asla reddedilemeyen ve kendisine nankörlük yapılamayan Allah'a hamd olsun!.."

Bazen de; ***"Ey Rabbimiz! Divanından reddolunmayan, terk olunmayan ve müstağnî olunmayan bir hamd ile sana hamd ederiz"*** derdi.

Hadîsi **Buharî, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

"Lütfu asla reddedilmeyen"; diye tercüme ettiğimiz terkibin aslı "غيرَ مكفيٍّ" dir.

Buradaki zamir, ya **Allah**'a râcidir, ya **"hamd"** lafzına, ya da **"taâm"** kelimesine râcidir. Biz tercümeyi, zamirin Allah'a râci

---

[252] **Buharî**, Et'ıme, 54; **Tirmizî**, Daavât, 56/3456; **Ebû Davud**, Et'ıme, 53/3849.

olduğuna göre yaptık. Zamirin **"hamd"**e râci olduğu düşünülecek olursa; **"kâfi görülmeyen"** diye; **"taâm"**a râci olduğu düşünülecek olursa da; **"reddedilmeyen"** diye tercüme etmek gerekir.

Bu kelime ya كفأ den, ya da "كفاية" mastarından gelmektedir.

"Kefee"; içindekini dökmek üzere kabı ters çevirmek demektir. Buna göre söz konusu terkip; **"Allah'ın nimetini reddetmeksizin"** anlamına gelir.

"Kifâyet" ise; kâfi gelmek, yeterli olmak demektir. O zaman da; **"Ben kendime kifâyet edemem, Allah'ın lütfundan yüz çeviremem"** diye anlaşılmalıdır.

Hattabî, bu terkibi; *"Allah kimseye muhtaç değildir. Kullarını, yeterli derecede yedirir ve doyurur. Hiç kimse O'nu yedirip doyuramaz"* diye açıklar.

Aynî, tefsîrî bir izah getirir ve der ki:

"Bu yediğimiz yemeğin arkası kesilirse, bundan sonraki hayatımız için bu yemek kâfi gelmeyecektir. Yani bu, son yemeğimiz olur. Ama Allah'ın nimeti kesilmemeli, ömür boyu sürmeli."[253]

Hâsılı bu terkip, câmialı bir manayı muhtevidir: Allah, başkasına muhtaç olmadan kullarına yeterli derecede rızık verendir. O'nun verdiği nimetler de asla reddedilemez.

"لا مُوَدَّع" terkibi de; kendisinden rızık talebi asla terk edilmeyen demektir. **Aynî,** kelimenin ***vedâ*** mastarından geldiğini, binâenaleyh bu vedâ yemeğimiz, son yemeğimiz olmasın anlamına gelebileceğini söyler.[254]

٢٣١٠ ــ (ت د ــ معاذ بن أنس رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ أكل طعاما، ثم قال: الحمد لله الذي أطعمني هذا الطعامَ ، ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة ، غُفِر له ما تقدَّمَ من ذنبه». هذه رواية الترمذي.

---

253 **Aynî**, XXI, 78.

254 Bkz., **Aynî**, XXI, 78; **İbn Hacer**, IX, 493; **Kirmanî**, XX, 65; **Kastalanî**, XII, 245.

وزاد فيه أبو داود : « وَمَنْ لَبِسَ ثوبا ، فقال : الحمد لله الذي كساني هذا ورزَقَنيه من غير حولٍ مني ولا قوة، غُفر له ما تقدَّمَ من ذنبه وما تأخَّرَ».

2.310- Muâz b. Enes'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim yemek yer ve sonra; *'Benim hiçbir gücüm ve kuvvetim olmadan beni rızıklandıran ve bana bu yemeği yediren Allah'a hamd olsun!'* derse, geçmiş günahları affedilir."[255]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyetinde şu ziyâde vardır:

"Kim bir elbise giyer ve; *'Bunu bana giydiren ve benim güç ve kuvvetim olmadan bununla beni rızıklandıran Allah'a hamd olsun!'* derse, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır."

٢٣١١ ـ (ط ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لا يؤتى أبدا بطعام أو بشراب - حتى الدَّواء - فَيطعَمُهُ ويشربُهُ ، حتى يقول : الحمدُ لله الذي هدانا وأطعمنا وسقانا ونعَّمَنا، الله أكبر، اللَّهمَّ ألْفَتْنا نعمَتك بكلّ شرّ ، فأصبَحْنا منها وأمسينا بكلّ خير ، فنسألك تمامها وشكرَها ، لا خيرَ إلا خيرُك، ولا إلهَ غيرُك ، إلهَ الصالحين، وربَّ العالمين، الحمدُ لله ، ولا إله إلا الله ، ما شاء الله ، ولا قُوَّةَ إلا بالله ، اللَّهمَّ بارك لنا فيما رَزَقْتَنا ، وقنا عذابَ النَّار».

أخرجه الموطأ عن هشام عن عروة ، فجعله موقوفا على عروة ، ولم يذكر عائشة، ولا النبيَّ صلى الله عليه وسلم. ورأيته في كتاب رزين : عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم.

2.311- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) bir yiyecek veya içecek -hatta bir ilaç- getirilirse, onu yer, içer, sonra da şöyle duâ ederdi:

---

[255] **Tirmizî**, Daavât, 56/3458; **Ebû Davud**, Libas, 1/4023.

"Bize doğru yolu gösteren, yediren, içiren ve nimetler veren Allah'a hamd olsun! Allah en büyüktür! Allah'ım; bütün kötülüklerimize rağmen nimetlerin bize bol bol geliyor. Sabah ve akşam bu nimetleri bütün hayırlarıyla birlikte buluyoruz. Senden o nimetlerin tamamını ve (artmasını gerektiren) *şükrünü nasip etmeni diliyoruz. Hayrı sadece sen verebilirsin. Senden başka ilâh yoktur. Sen sâlihlerin ilâhısın! Âlemlerin Rabbisin! Hamd, Allah içindir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah ne dilerse, o olur. Her türlü kuvvet, sadece Allah'ın elindedir. Allah'ım; bize verdiğin rızıkları bereketli kıl ve bizi cehennem azabından koru!"*[256]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Muvatta**, Hişâm vasıtasıyla Urve'den rivâyet etmiş ve onu Hz. Âişe'yi ve Rasûlullah'ı (as.) hiç zikretmeden Urve'de mevkûf kılmıştır.

Rezîn'in kitabında ise Hz. Âişe vasıtasıyla Rasûlullah'tan (as.) rivâyet edildiğini gördüm.

٢٣١٢ ـــ (ت د ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « دَخلتُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم أنا وخالدُ بن الوليد على ميمونة ، فجاءتْنا بإنَاءٍ منْ لَبن ، فشرب رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأنا عن يمينه، وخالدٌ عن شماله ، فقال لي : **الشَّرْبَةُ لك ، فإن شئْتَ آثرتَ بها خالدا** ، فَقُلتُ : ما كنتُ أُوثرُ على سُؤْرِكَ أحدا ، ثم قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **مَن أَطْعَمَهُ الله طعاما فَلْيَقُلْ : اللَّهمَّ بارك لنا فيه، وأطعمنا خيرا منه ، ومن سَقاهُ الله لبنا، فليقل : اللَّهمَّ بارك لنا فيه وزِدْنا منه ، فإنه ليس شيءٌ يُجْزِىء من الطعام والشراب إلا اللبنُ**». هذه رواية الترمذي، وأخرجه أبو داود، في جملة حديث يتضمن ذِكرَ الضَّبِّ وأكله ، وهو مذكور في كتاب الطعام من حرف الطاء .

2.312- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

---

[256] **Muvatta**, Sıfatu'n-Nebî, 10/34.

"Rasûlullah (as.), ben ve Halid b. Velid, Hz. Meymûne'nin evine gittik. Bize süt dolu bir kap getirdi. Önce Hz. Peygamber içti. Ben O'nun sağında oturuyordum, Halid de solunda. Bana dedi ki:

"- İçme sırası sende, ama istersen Hâlid'i kendine tercih edebilirsin."

Ben de cevâben;

"- Senin artığını içmek konusunda kimseyi kendime tercih etmem" dedim.

Rasûlullah (as.) sonra dedi ki:

"Allah kime bir yemek yedirirse; *'Allah'ım; onu bize bereketli kıl ve ondan daha hayırlısını bize yedir!'* desin! Allah kime süt içirirse; *'Allah'ım; onu bize bereketli kıl ve ondan bize daha çok ver!'* desin! Çünkü süt, hem açlığa hem de susuzluğa kifâyet eder."[257]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Hadîsi **Ebû Davud**, keler konusunun ve keler eti yemenin zikredildiği bir rivâyetin içinde kaydetti. Bu rivâyet, Kitabu't-Taâm'da gelecektir.

٢٣١٣ـــ (د ـــ أنس بن مالك رضي الله عنه) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم جاء إلى سعدِ بنِ عُبادةَ، فجاء بِخُبْزٍ وزيتٍ ، فأكلَ ، ثم قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **أفطَرَ عندكم الصائمونَ، وأكلَ طعامَكم الأَبرارُ، وصلَّت عليكم الملائكةُ**». أخرجه أبو داود .

2.313- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) Sa'd b. Ubâde'nin evine gitti. Kendisine ekmek ve zeytin takdim edildi. Hz. Peygamber onu yedi, sonra da buyurdu ki:

"Evinizde oruçlular iftar etsin, yemeğinizi sâlihler yesin, melekler de size duâ etsin!"[258]

---

[257] **Tirmizî**, Daavât, 55/3455; **Ebû Davud**, Eşribe, 21/3730.

[258] **Ebû Davud**, Et'ıme, 55/3854.

İZAH

Hadîs, evinde yemek yenilen kişiye duâ edilmesi gerektiğini ve bu duânın da nasıl yapılacağını haber vermektedir.

٢٣١٤ـــ (د ـــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال : « صنع أبو الهَيْثم بنُ التَّيهان طعاما ، فدعا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وأصحابَهُ ، فلما فَرَغُوا ، قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أثِيبُوا أخاكُم**، قالوا: يا رسولَ الله ، وما إثابتُهُ ؟ قال : **إن الرجلَ إذا دُخلَ بيتُه فأُكلَ طَعَامُهُ وشُرِبَ شرَابُه ، فَدَعَوْا له ، فذلك إثابَته**». أخرجه أبو داود .

2.314- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân [259] bir yemek hazırladı, Rasûlullah'ı (as.) ve ashâbını dâvet etti. Yemeği bitirdiklerinde Rasûlullah (as.);

"- Kardeşinize yemeğin karşılığını verin!" buyurdu.

"- Karşılığı nedir, yâ Rasûlullah (as.)?" dediklerinde, şu cevabı verdi:

"- Bir adamın evine gidilir, yiyeceği yenilir, içeceği içilirse, ev sahibine duâ edilmelidir. Bu duâ, o yemeğin karşılığıdır."[260]

٢٣١٥ـــ (م ت ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**إن الله ليرضى عن العبد أن يأكلَ الأكْلَة فيحمَدَه عليها، ويشربَ الشَّربةَ فيحمَدَه عليها**». أخرجه مسلم ، والترمذي .

2.315- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[259] **Ebû'l-Heysem, Malik b. et-Teyyihân b. Malik el-Eşhelî el-Ensârî**: ö. 20/. Medîneli sahabîlerdendir. Her iki **Akabe** bîatlarına da katılmıştı. Bu bîatlardan önce Hz. Peygamber'in kendileriyle görüştüğü Medîneli altı kişiden biriydi. **Bedir** dahil bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer aldı. Rasûlullah (as.) **Medîne**'ye gittiğinde bir müddet onun evinde misafir kalmıştı. **Medîne**'de vefat etti.

[260] **Ebû Davud**, Et'ıme, 55/3853.Hadîsin senedi zayıftır.

"Bir yemeği yeyip ona hamd eden, bir şeyi içip de ona hamd eden kuldan Allah razı olur."[261]

الفصل الثالث عشر

في دعاء قضاء الحاجة

XIII- DEF-İ HÂCET DUÂSI

٢٣١٦ـ (خ م ت د س ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل الخلاءَ يقول : اللّهمَّ إني أعوذ بك من الْخُبث والخَبَائث».

وفي رواية: «إذا أراد أن يدخل الخلاء»

وفي أخرى: «كان إذا دخل الكَنيفَ» أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

2.316- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) helâya girince; ***"Allah'ım; hubs ve habâisten sana sığınırım"*** derdi."[262]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; *"Helâya girmek istediğinde"* denir.

Başka bir rivâyette de **"helâ"** yerine ***"kenîf"*** kelimesi kullanılır.

Hadîsi **Muvatta** hariç, Kütüb-i Sitte rivâyet etmiştir.

İZAH

"Hubs" veya ***"hubus"*** diye de telâffuz edilebilen bu kelime; pis, çirkin anlamına gelir. **"Habîs"** lafzının çoğuludur.

"Habâis" de ***"habîse"***nin çoğuludur ve lügat itibariyle aynı manaya gelir. Hadîsçiler bu iki kelimenin, insanların ve cinlerin erkek

---

[261] **Müslim**, Zikir, 24/89, **Tirmizî**, Et'ime, 18/1816.

[262] **Buharî**, Vudû, 9; Daavât, 14; **Müslim**, Hayz, 32/122; **Tirmizî**, Tahâret, 4/5; **Ebû Davud**, Tahâret, 3/4; **Nesaî**, Tahâret, 18.

ve dişi şeytanları için kullanıldığını söylerler. **İbn Arabî,** mekruh ve mezmum her söz, davranış ve inancın kastedildiğini belirtir.[263]

٢٣١٧ـ (ت د ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : « كَانَ رَسُولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا خرج من الخلاء، قال: غُفْرَانَكَ». أخرجه الترمذي، وأبو داود .

2.317- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:
"Rasûlullah (as.) helâdan çıktığında; *'Ğufrâneke'* derdi."[264]

İZAH

"Ğufrâneke"; ya Rabbi, mağfiretini isterim, demektir. O esnada böyle bir duânın yapılması iki şekilde izah edilmiştir.

1- Verilen nimetlere şükür konusundaki eksiklikler için tövbe: Yüce Allah önce rızkı verdi, sonra onu hazmetme gücünü, sonra da posasını dışarıya atma imkânını verdi. Bunların her birine karşı şükürdeki eksiklikler için böyle bir af talebi güzel bulunmuştur.

2- Bu lafız, helâda geçen süre içinde Allah'ı zikirden uzak kaldığı için Allah'tan mağfiret dilemek şeklinde de yorumlanmıştır. Zira Hz. Peygamber, zarurî ihtiyaçları dışındaki her zamanda Allah'ı zikrederdi.[265]

٢٣١٨ـ (د ـ زيد بن أرقم رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «إن هذه الحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ، فإذا أتى أحَدُكم الخلاء فَلْيَقُل: أعوذ بالله من الخُبُث والخَبَائث.» أخرجه أبو داود.

2.318- Zeyd b. Erkam'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

263 Bkz., **İbn Hacer**, I, 293; **Bezlu'l-Mechûd**, I, 10.

264 **Tirmizî**, Tahâret, 5/7; **Ebû Davud**, Tahâret, 17/30.

265 Bkz., Avnu'l-Mabûd, I, 52; Bezlu'l-Mechûd, I, 76.

"Şu def-i hacet yerleri, (şeytanların ve cinlerin) **hazır bulundukları yerlerdir. Sizden biri helâya gittiğinde; *'Hubus ve habâisten Allah'a sığınırım'* desin!"**[266]

٢٣١٩ـــ (أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) «كان يقول إذا خرج من الخلاء: الحمد لله الذي أذهبَ عني الأذى وعافاني».

وفي رواية : « الحمد لله الذي أخرج عني أذاه ، وأبقى فيَّ منفعته». أخرجه...

2.319- Ebû Zer el-Ğifârî, helâdan çıktığında;

"Benden eziyeti gideren ve bana âfiyet veren Allah'a hamd olsun" derdi.[267]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; *"Benden ezâ veren şeyi çıkarıp atan ve faydalı olanı bende baki bırakan Allah'a hamd olsun"* dediğini kaydeder.

٢٣٢٠ـــ (ت ـــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «سترُ ما بين أعيُن الجنّ وعوْرات بني آدم - إذا دخل أحدُهم الخلاء - أن يقول : بسم الله». أخرجه الترمذي .

2.320- Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden birinin helâya girerken *'Bismillâh'* demesi üzerine avret mahalleri ile cinlerin gözleri arasına perde çekilir.[268]

---

[266] **Ebû Davud,** Tahâret, 3/6.

[267] **Rezîn**'in tahric ettiği belirtilen bu hadîs, **İbn Mâce,** Tahâret, 10/301'de **Enes** tarafından rivâyet edilmiştir. Zayıf bir senedle rivâyet edilen bu hadîsi **İbn Ebî Şeybe,** muhtelif tariklerle tahric etmiştir. Bkz., **Musannaf**, I, 12. Hadîsin muhtelif şevâhidi vardır ve bunlar birbirini takviye etmektedir.

[268] **Tirmizî**, Salat, 426/606. **Tirmizî**'nin garîb olduğunu söylediği bu rivâyetin senedi kuvvetli değildir, ama bazı şevâhidinin bulunması onu kuvvetlendirmektedir.

الفصل الرابع عشر

في دعاء الخروج إلى المسجد والدخول إليه

XIV- CAMİYE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUÂSI

٢٣٢١ــ (د ــ حيوة بن شريح رحمه الله) قال : لَقيتُ عقبة بنَ مسلم فقلت له : «بلغني أنك حدَّثتَ عن عبد الله بن عمرو بن العاص : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول إذا دخل المسجد : « **أعوذ بالله العظيم، وبوجهه الكريم ، وسُلطانه القديم ، من الشيطان الرجيم**» قال: قد قلت ؟ [قال:] نعم، قال : فإذا قال ذلك قال الشيطان : حُفظ مني سائرَ اليوم». أخرجه أبو داود .

2.321- Hayve b. Şurayh[269] anlatıyor:

"Ukbe b. Müslim'e[270] rastladım, ona şöyle dedim:

"- Senin Abdullah b. Amr b. el- Âs'dan bir hadîs rivâyet ettiğin haberi bana ulaştı. Buna göre Rasûlullah (as.) mescide girerken; ***'Taşlanmış olan şeytandan Yüce Allah'ın azametine, O'nun kerîm olan vechine ve kadîm saltanatına sığınırım'*** dermiş. Sen böyle bir hadîs rivâyet ettin mi?"

"- Evet !"

Hz. Peygamber (veya Ukbe) şöyle devam etti: "İnsan bu duâyı yapınca, şeytan; ***'Günün diğer kısmında da benden korundun'*** der."[271]

---

[269] **Ebû Zur'a, Hayve b. Şureyh b. Safvân b. Mâlik et-Tucîbî el-Mısrî**: 158/775. Mısırlı sika râvîlerdendir. Ukbe b. Müslim ve Muhammed b. Aclân'dan rivâyeti vardır. Kendisinden İbn Vehb, Abdullah b. Mübârek ve İbn Lehîa rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Hadîs ve fıkıhta bilgi sahibi idi. Âbid ve zâhid biriydi. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[270] **Ebû Muhammed, Ukbe b. Müslim et-Tucîbî el-Mısrî**: ö. 120/738? Mısırlı tâbiîlerdendir. Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdullah b. Ömer ve Ukbe b. Âmir'den rivâyeti vardır. Kendisinden Hayve b. Şureyh, İbn Lehîa ve Harmele b. İmrân rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[271] **Ebû Davud**, Salat; 18/466.

İZAH

Ebû Davud'un matbu nüshasında, Rasûlullah'ın (as.) duâsından sonra, Ukbe, Hayve'ye;

"- Sadece bu kadar mı duydun?" diye sorar. Hayve;

"- Evet !"deyince, Ukbe;

"- İnsan bu duâyı yapınca, şeytan; *'Günün diğer kısmında da benden korundun'* der" dedi.

Hadîste, şeytandan Allah'a sığınmaktan maksat; onun vesvesesinden, yanıltmasından, hata ettirmesinden emin olmaktır.

Hadîsin son cümlesini söyleyen, muhtemelen Hz. Peygamber'dir. Ukbe; "Hadîs daha bitmedi, arkası da var. Rasûlullah (as.) şunu da söyledi" demek istemiştir. Zayıf olmakla birlikte bu sözü Ukbe'nin söyleme ihtimali de vardır[272]

٢٣٢٢ــ (م س د ــ **أبو أسيد**، وأبو **قتادة** رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا دخَل أحدُكم المسجد، فَلْيَقُلْ: اللَّهمَّ افْتح لي أبواب رحمتك، وإذا خرج فليقل: اللَّهمَّ إني أسألك من فضلك**» أخرجه مسلم، والنسائي. وزاد أبو داود في الدخول: «فَلْيُسلِّم على النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، ثم لِيَقُل: **اللَّهمَّ افتح لي**... وذَكَرَه».

2.322- Ebû Useyd ve Ebû Katâde'nin rivâyet ettiklerine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Sizden biri mescide girerken: ***'Allah'ım! Bana rahmetinin kapılarını aç!'*** **desin. Çıkarken de;** ***'Senin lütfundan niyaz ediyorum Allah'ım!'*** **desin!"**[273]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde; **"Girerken önce Peygamber'e selâm versin, sonra** ***'Allah'ım!...'*** **desin!"**cümlesi ziyâde edilir

---

[272] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, II, 132; **Bezlu'l-Mechûd**, III, 308.

[273] **Müslim**, Salatu'l-Müsafirîn, 10/68; **Ebû Davud**, Salât, 18/465; **Nesaî**, Mesacid, 36.

İZAH

Müslim, Ebû Davud ve **Nesaî**'de hadîsin râvîsi olarak **Ebû Useyd** ve **Ebû Humeyd** gösterilir, **Ebû Katâde**'nin ismi zikredilmez. Doğru olan da budur. **Ebû Katâde** ismi **Câmiu'l-Usûl**'e zühûl eseri olarak girmiş olmalıdır.

٢٣٢٣ـ (ت ــ **فاطمة بنت الحسين** رحمها الله) عن جدَّتها فاطمة الكبرى قالت : «كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل المسجد صلَّى على محمدٍ وسلَّمَ ، وقال : **رَبِّ اغفرْ لي ذُنُوبي، وافتح لي أبواب رحمتك**، وإذا خرج صلَّى على محمدٍ وسلَّمَ ، وقال : **رَبِّ اغفرْ لي ذُنوبي ، وافتحْ لي أبواب فضلك**».

قال إسماعيل بن إبراهيم : فلقيتُ عبد الله بن الحسن بمكة ، فسألتُهُ عن هذا الحديث؟ فحدَّثني به، قال: «كان إذا دخل قال: **رَبِّ افتح لي بابَ رحمتك**، وإذا خرج قال: **ربِّ افتح لي بابَ فضلك**». أخرجه الترمذي .

2.323- Hz. Hüseyin'in kızı Fatıma[274], ninesi Hz. Fatıma'dan rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) mescide girince, önce Muhammed'e salât-selâm getirir, sonra;

"Rabbim; günahlarımı bağışla ve rahmetinin kapılarını bana aç!" derdi.

Câmiden çıkanca da Muhammed'e salât-selâm getirir ve;

"Rabbim; günahlarımı bağışla ve lütfunun kapılarını bana aç!" diye duâ ederdi.[275]

---

[274] **Fâtıma bint el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib el-Kuraşiyye el-Hâşimiyye el-Medeniyye**: ö. 100/719 ds. Hanım tâbiîlerdendir, Medînelidir. Hz. Hüseyin'in kızı ve Zeynelâbidin'in kız kardeşidir. Babasından, Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden Hişâm b. Ziyâd ve Süleyman b. Ebî'l-Muğîre rivâyet etti. Sika râvîlerdendir; hadîsleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[275] **Tirmizî**, Salât, 234/314.

RİVÂYETLER

İsmail b. İbrahim (b. Uleyye) dedi ki:

"Mekke'de Abdullah b. el-Hüseyin'e[276] rastladım. Ona bu hadîsi sordum. Hadîsi bana tahdîs etti ve dedi ki:

"Girerken; *"Rabbim; bana rahmetinin kapısını aç!"* çıkarken de; *"Rabbim; bana lütfunun kapısını aç!"* derdi.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Torun **Fatıma**, ninesi **Hz. Fatıma**'nın sağlığına yetişememiştir. Bu itibarla hadîsin senedi munkatıdır. Ancak hadîsin pek çok şevâhidinin bulunması, onu hasen derecesine yükseltir.

Câmiye girerken **"rahmet"** dileği, sevap kazanmak ve namaz kılmak gibi hayırlı ameller yapılacağı içindir. Çıkarken **"lütuf"** talebi de, maişet kavgasında Allah'ın lütfunu ve yardımını dilemek gayesine mebnidir.

Hz. Peygamber'in kendine de salât-selâm okuması; Peygamberliğine kendisinin de iman etmesinin ve saygı göstermesinin gerekli olduğunu ve bunu da ümmete öğretmek istediğini göstermektedir.[277]

٢٣٢٤ـ (**أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «**من خرج مِنْ بيته إلى الصلاة، فقال: اللَّهمَّ إني أسألُكَ بحق السائلين عليك، وبحق خروجي إليك ، إنك تعلم أَنه لم يُخرِجني أشَرٌ ولا بَطَرٌ، ولا سُمْعَةٌ، ولا رِياءٌ، خَرجتُ هَرَبا وفِرَارا مِنْ ذُنُوبي إليك، خرجتُ رجاءَ رحمتك، وشَفَقا من عذابك، خرجتُ اتِّقَاءَ سخطك، وابتغاءَ مرضاتك، أسألك أن تُنقذَني من النار برحمتك، وكَّلَ الله به سبعين ألف مَلَك يستغفرون الله له، وأقبل الله عليه بوجهه حتى يفرُغَ من صلاته**» أخرجه..

---

[276] **Câmiu'l-Usûl**'de **"Abdullah b. el-Hüseyin"** diye zaptedilen bu isim, **Tirmizî**'de **"Abdullah b. el-Hasan"** diye geçer. Bundan maksat da, Hz. Hasan'ın torunu olan Abdullah'tır. Onun kısa biyografisi de 1202 numaralı hadîsle birlikte verilmişti.

[277] Bkz. **Tuhfe**, II, 253.

2.324- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Namaz niyetiyle evinden çıkıp şu duâyı okuyana Allah, yetmiş bin melek görevlendirir, melekler onun için Allah'tan mağfiret isterler. Allah da, namazını bitirinceye kadar yüzünü ona doğru çevirir:

"Allah'ım! Senden isteyenlerin sendeki hakkı için ve senin için *(evden)* ***şu çıkışımın hakkı için senden niyaz ediyorum. Şüphesiz sen bilirsin ki, ne kibir, ne şımarıklık, ne riyâ ve ne de şöhret beni evimden çıkardı. Günahlarımdan kaçıp sana sığınarak, rahmetini umarak ve azabından korkarak evimden çıktım. Gazabından sakınarak, rızanı umarak*** *(evimden)* ***çıktım. Senden beni, rahmetinle cehennem azabından kurtarmanı istiyorum."***[278]

İZAH

Hadîste geçen **"hak"**tan maksat; Allah'ın vermekle zorunlu olduğu bir hak değildir. Kulun duâsı üzerine, Allah'ın zorunlu olmadan ve karşılıksız olarak lütfedeceğini vadettiği ihsanıdır. Böylece insan, hadîsteki duâ ile; *"Allah'ım! Sana duâ edenler için vadettiğin lütfuna tevessül ederek senden istiyorum"* demek istiyor.

Ahmed b. Hanbel[279] ve **el-Münzirî**[280] tarafından da rivâyet edilen bu hadîs hakkında **el-Bûsırî, İbn Mâce**'nin **Zevâid**'inde şöyle der:

"Bu hadîsin isnadı, teselsülen zayıftır. Hadîsin râvîleri Atıyye el-Avfî, Fudayl b. Merzûk ve Fadl b. Muvaffak'ın üçü de zayıftır. Ancak hadîsi İbn Huzeyme, *Sahîh*'inde sahih olarak rivâyet etmiştir."

Hadîste geçen "**yetmiş bin melek**" gibi ifadelerin mübalağa anlamında değerlendirilmesi gerekir.

---

[278] Hadîsi **Rezîn** tahric etti. Aynı hadîs, **İbn Mâce**, Mesâcid, 14/778'de de rivâyet edilmiştir.

[279] **Müsned**, III, 21.

[280] **et-Terğîb ve't-Terhîb**, I, 215.

٢٣٢٥ــ (أبو هريرة رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «مَن خرج من بيته إلى المسجد، فقال: أعوذ بالله العظيم، وسلطانه القديم، من الشيطان الرجيم، ربِّيَ الله، توكلتُ على الله، وفوَّضتُ أمري إلى الله، لا حول ولا قوة إلا بالله، قال له المَلَك: كُفيتَ، وهُديتَ، ووُقيتَ.» أخرجه...

2.325- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kim mescide gitmek üzere evinden çıkar ve; *'Taşlanmış şeytandan Yüce Allah'ın azametine, O'nun kadim saltanatına sığınıyorum. Rabbim Allah'tır. Allah'a tevekkül ettim. İşimi Allah'a havâle ettim. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur'* diye duâ ederse, bir melek ona; *'Kiyâfet olundun, hidâyete erdirildin ve korundun'* der.[281]

الفصل الخامس عشر

في الدعاء عند رؤية الهلال

XV- HİLÂLİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUÂ

٢٣٢٦ــ (ت ــ طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه) : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا رأى الهلال، قال: «اللّهمّ أهِلّهُ علينا باليُمن والسلامة والإسلام ربِّي وربُّك الله» أخرجه الترمذي .

2.326- Talha b. Ubeydullah'tan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) hilâli görünce;

---

[281] Hadîsi **Rezîn** tahric etti. Az önce geçen hadîsle 2268 no ile geçen hadîs de aynı munada vârid olmuştur.

"Allah'ım! Hilâli bizim için bereketli, her türlü zarar ve kötülükten sâlim ve İslâm üzere dâim olarak doğdur. Ey hilâl! Senin de, benim de Rabbim Allah'tır" derdi.[282]

٢٣٢٧ـ (د ـ **قتادة** رحمه الله) بَلَغَهُ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا رأى الهلال ، قال: «**هلالُ خَيْرٍ ورُشْدٍ ، هلالُ خيرٍ ورُشْدٍ ، هلالُ خيرٍ ورُشْدٍ ، آمنتُ بالله الذي خلقك**، ثلاث مرات، ثم يقول : **الحمد لله الذي ذهب بشهر كذا ، وجاء بشهر كذا**».

ثم قال أبو داود : وحدَّثنا محمد بن العلاء : أن زيدَ بنَ حُبابٍ أخبرهم عن أبي هلال عن قتادة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم «كان إذا رأى الهلال صرف وجهه عنه» أخرجه أبو داود.

2.327- Katade'ye ulaşan habere göre, Rasûlullah (as.) hilâli görünce;

"Hayrın ve doğru yolun hilâli!.. Seni yaratan Allah'a iman ettim. (Bunu üç defa söyler, sonra şöyle devam ederdi) *Şu ayı bitirip bu ayı getiren Allah'a hamd olsun!"*[283]

RİVÂYETLER

Sonra **Ebû Davud** şöyle dedi:

"Bize Muhammed b. el-Alâ[284] tahdîs etti; kendilerine Zeyd b. Hubâb'ın [285] Ebû Hilâl tarîkıyla Katade'den naklettiğine göre; Rasûlullah (as.) hilâli görünce ondan yüzünü çevirirdi."

---

[282] **Tirmizî**, Daavât, 51/3451. Bu hadîsin râvîlerinden **Bilâl b. Yahya b. Talha**, hadîs rivâyetinde **leyyin** olarak bilinmektedir.

[283] **Ebû Davud**, Edeb, 111/5092. Bu hadîs mürseldir, çünkü râvî **Katâde** tabiûndandır.

[284] **Ebû Küreyb, Muhammed b. el-Alâ' b. Küreyb el-Hemdânî el-Kûfî**: ö. 248/862. Kûfeli muhaddislerdendir. Ebû Bekir b. Ayyâş, Hafs b. Ğiyâs ve Abdullah b. Mübarek'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Buharî, Müslim ve Ebû Davud gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler. Çok geniş bir hadîs kültürüne sahipti. Sika hadîs hafızlarındandı. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Buharî**'de 55, **Müslim**'de 556 hadîsi bulunmaktadır.

[285] **Ebû'l-Hüseyin, Zeyd b. el-Hubâb b. er-Reyyân et-Temîmî el-Uklî el-Kûfî**: ö. 203/818. Aslen Horasanlıdır, ama **Kûfe**'ye yerleşmişti. Bu itibarla Kûfeli

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

الفصل السادس عشر

في دعاء الرّعد والسحاب

XVI- GÖK GÜRLEYİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUÂ

٢٣٢٨ــ (ت ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما): « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا سمع صوتَ الرَّعد والصَّواعِق، قال: **اللّهمَّ لا تَقْتُلْنَا بغضَبِك، ولا تُهلِكْنا بعذابك، وعافِنَا قبل ذلك.**» أخرجه الترمذي.

2.328- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) gök gürlediğinde ve şimşek çaktığında şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Gazabınla bizi öldürme! Azabınla bizi helâk etme! *(Azabın)* ***gelmeden önce bizi âfiyetle*** *(öldür!)."*[286]

٢٣٢٩ــ (د ــ **عائشة** رضي الله عنها) : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا رأى ناشئا في أُفُقِ السماء ترك العمل، وإن كان في صلاةٍ خَفَّفَ ، ثم يقول : **اللّهمَّ إنِي أعوذ بك من شرِّها** ، فإن مُطِرَ ، قال: **اللّهمَّ صَيِّبا هنيئا.**» أخرجه أبو داود .

2.329- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.) ufukta yükselen bir bulut görünce yaptığı işi bırakırdı. Şayet namazda olursa, kısa keserdi, sonra şu duâyı okurdu:

"Allah'ım; onun şerrinden sana sığınırım."

---

muhaddislerden kabul edilir. Süfyan es-Sevrî, Şu'be ve İmam Malik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Muhammed b. el-Alâ, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe rivâyet etti. Son derece fakir olmasına rağmen tahsil amacıyla **Horasan, Mısır** ve **Endülüs** bölgesini dolaştı. Sika ve saduk olduğunda ittifak vardır; ancak zaman zaman hata ettiği rivâyet edilir. **Kûfe**'de vafet etti.

[286] **Tirmizî**, Daavât, 50/3450. Bu hadîs zayıftır, çünkü râvîlerden **Ebû Matar** meçhûldür. **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

Yağmur başlayacak olsa;
"Allah'ım; bol ve faydalı yağmur ver!" derdi.[287]

الفصل السابع عشر

في الدعاء عند الرِّيح

XVII - RÜZGAR ESİNCE OKUNACAK DUÂ

٢٣٣٠ــ (خ م ت ــ عائشة رضي الله عنها) : «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا عَصَفَت الرِّيح، قال: اللَّهمَّ إني أسألك خيرَها وخير ما فيها، وخير ما أُرسلتْ به، وأعوذُ بك من شَرِّها وشَرِّ ما فيها، وشرِّ ما أُرسلتْ به». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي. إلا أن الترمذي قال: «كان إذا رأى الريح».

2.330- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:
"Rüzgar esince Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:
"Allah'ım! Senden bu rüzgarın hayrını, onda olan şeylerin hayrını ve onunla gönderilen şeylerin hayrını istiyorum. Onun şerrinden, onda olan şeylerin şerrinden ve onunla gönderilen şeylerin şerrinden sana sığınıyorum."[288]

RİVÂYETLER
Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti. Ancak **Tirmizî** hadîsi; *"Rasûlullah (as.) rüzgarı gördüğü zaman..."* diye rivâyet eder.

İZAH
Bu hadîsin **Buharî** ve **Müslim**'de muhtelif rivâyetleri vardır. Bu rivâyetlere göre Rasûlullah (as.) bulut, şimşek ve özellikle rüzgar görünce rengi değişir, huzursuz olur, yerinde duramazdı. Yağmur yağınca da rahatlardı. Bunun sebebini soran **Hz. Âişe**'ye **Âd**

---

[287] **Ebû Davud**, Edeb, 113/5099.

[288] **Buharî**, Bed'ü'l-Halk, 5; Tefsir, 46/2; Edeb, 68; **Müslim**, İstiska, 3/15; **Tirmizî**, Daavât; 49/3449.

kavminin başına gelen felâketi hatırlatır[289] ve benzeri bir felâketin gelmesinden endişe ettiğini söylerdi.

٢٣٣١ـ (ت ـ أُبي بن كعب رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا تَسُبُّوا الرِّيح، فإذا رأيتم ما تَكرَهون، فقولوا: اللَّهمَّ إنَّا نسألك من خير هذه الرِّيح، وخيرِ ما فيها، وخيرِ ما أُمِرَتْ به، ونعوذ بك من شرِّ هذه الرِّيح، وشرِّ ما فيها، وشرِّ ما أُمِرَتْ به.» أخرجه الترمذي .

2.331- Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Rüzgara sövmeyin! Hoşlanmadığınız bir şey gördüğünüzde şöyle deyin:

"Allah'ım! Senden bu rüzgarın hayrını, onda olan şeylerin hayrını ve ona emredilen şeylerin hayrını dileriz. Bu rüzgarın şerrinden, onda olan şeylerin şerrinden ve ona emredilen şeylerin şerrinden sana sığınırız."[290]

٢٣٣٢ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «الرِّيحُ من رَوْحِ الله، ورَوْحُ الله تأتي بالرحمة وتأتي بالعذاب ، فإذا رأيتموها فلا تَسُبُّوها ، وسَلُوا الله من خيرها ، واستعيذوا بالله من شرِّه.ا» أخرجه أبو داود .

2.332- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Rüzgar, Allah'ın rahmetindendir. Allah'ın rahmeti, bazen rahmet getirir, bazen de azap. Binâenaleyh rüzgarları görünce onlara sövmeyin! Allah'tan, onların hayırlar getirmesini dileyin ve kötülüklerinden de Allah'a sığının!"[291]

---

[289] Bkz., Ahkaf, 24 - 25

[290] **Tirmizî**, Fiten, 64/2253. Hadîsin râvîlerinden **Habîb b. Ebî Sâbit**, sika olmakla birlikte tedlis yapar ve mürsel rivâyetlerde bulunurdu.

[291] **Ebû Davud**, Edeb, 113/5097.

الفصل الثامن عشر
في الدعاء يوم عرفة و ليلة القدر

XVIII- ARAFA GÜNÜ VE KADİR GECESİ DUÂSI

٢٣٣٣ــ (ت ــ علي بن أبي طالب، رضي الله عنه) قال: «أَكْثَرُ ما دعا النبيُّ صلى الله عليه وسلم يومَ عرفةَ في الموقف: **اللهم لك الحمدُ كالذي نقولُ، وخيرا مما نقول، اللهم لك صلاتي ونُسُكي، ومَحْيايَ ومماتي، وإليك مآبي، ولك رَبِّ تُراثي، اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر، ووسْوَسَةِ الصَّدْرِ، وشتَاتِ الأمر، اللهم [إني] أعوذ بك من شرِّ ما تجيءُ به الرِّيحُ**». أخرجه الترمذي.

وفي رواية ذكرها رزين ، قال : « أَكْثَرُ دعاء رسول الله صلى الله عليه وسلم يومَ عرفة - بعد قوله: لا إله إلا الله وحده لا شريك له - : **اللهم لك الحمد كالذي نقول، اللهم لك صلاتي ونُسُكي ، ومَحْيَايَ ومَمَاتي ، وإليك مآبي ، وعليك يا رَبِّ ثوابي، اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر، ومن وَسْوَسَةِ الصَّدْرِ ، ومن شَتَاتِ الأمْرِ ، ومن شرِّ كلِّ ذي شَرٍّ**».

2.333- Hz. Ali şöyle dedi:

"Arafa günü vakfe yerinde Hz. Peygamber'in duâsı, ekseriya şöyle idi:

"Allah'ım! Bizim söyleyebildiğimiz şekilde ve hatta söyleyebildiğimizden de daha hayırlı hamd ü senâlar sana mahsustur. Allah'ım! Namazım, sâir ibadetlerim, hayatım ve ölümüm sadece sana aittir. Dönüşüm de sanadır. Ey Rabbim! Geride bıraktıklarım da senindir. Allah'ım! Kabir azabından, kalbin vesvesesinden ve işlerin dağınıklığından sana sığınırım. Allah'ım! Rüzgarın getirdiği şeylerin şerrinden sana sığınırım!"[292]

---

[292] **Tirmizî**, Daavât, 88/3520. Bu hadîsin râvîlerinden **Kays b. er-Rabî**, yaşlanınca hafızası bozulmuş ve oğlu tarafından onun hadîslerine bazı ilaveler yapılmıştır. Bu itibarla hadîs zayıftır. **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu ve sağlam bir isnâdının olmadığını söylemiştir.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn'in zikrettiği diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Arafa günü Rasûlullah (as.), ***"Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, eşi-ortağı yoktur"*** dedikten sonra, ekseriya şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Bizim söyleyebildiğimiz şekilde hamdler sana mahsustur. Allah'ım! Namazım, diğer ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm sana aittir. Dönüşüm de sanadır. Ey Rabbim! Sevabım da sendendir. Allah'ım! Kabir azabından, gönül vesvesesinden, işlerin dağınıklığından ve her kötünün kötülüğünden sana sığınırım."

٢٣٣٤ـــ (ط ت ـــ **عمرو بن شعيب** ، **وطلحة بن عبيد الله بن كريز** عن أبيه عن جده رضي الله عنه): أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : « **أَفْضَلُ الدعاء [دُعاء] يوم عرفةَ ، وأفضل ما قلتُ أنا والنَّبِيُّونَ من قَبْلي : لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، لَهُ الملكُ وله الحمدُ ، وهو على كل شيء قديرٌ**». أخرجه الموطأ عن طلحة إلى قوله: «**لا شريك له**» و[أخرجه] الترمذي عن عمرو بن شعيب بتمامه.

2.334- Amr b. Şuayb, babası ve dedesi tarîkıyla (Muvatta'da Talha b. Ubeydullah b. Kerîz[293]) Rasûlullah'ın (as.) şöyle dediğini rivâyet ettiler:

"Duânın en faziletlisi, Arafa günü yapılan duâdır. Benim ve benden önceki Peygamberlerin söylediklerinin en faziletlisi de şudur:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir."[294]

---

[293] **Ebû Mutarrif, Talha b. Ubeydullah b. Kerîz el-Huzâî el-Kâ'bî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer ve Ebû'd-Derdâ'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Hammâd b. Seleme, Mâlik ve Humeyd et-Tavîl rivâyet etti. Sika olduğunda ittifak vardır, ancak rivâyeti azdır. Hadîsi **Müslim** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[294] **Muvatta**, Kur'ân, 8/32; **Tirmizî**, Daavât, 123/3585. Bu rivâyeti **Muvatta**'daki senedi sahih olmakla birlikte hadîs mürseldir. **Tirmizî**'nin rivâyetinde de

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Muvatta**; *"...eşi-ortağı yoktur"* cümlesine kadar olan kısmı Talha'dan tahric etti.

Tirmizî ise hadîsin tamamını Amr b. Şuayb'dan tahric etti.

٢٣٣٥ــ (ت ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « قلت: يا رسول الله إنْ وَافَقْتُ ليلة القَدْرِ ، ما أدْعُو به؟ قال : قُولي : اللهم إنك عَفُوٌّ كَرِيمٌ تُحبُّ الْعَفْوَ فاعْفُ عَنِّي.» أخرجه الترمذي .

2.335- Hz. Âişe anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Kadir gecesine ulaşırsam nasıl duâ edeyim?"

Şöyle buyurdu:

"- De ki: ***Allah'ım! Sen çok affedicisin, kerîmsin, affı seversin; beni affeyle!"***[295]

الفصل التاسع عشر

في الدعاء عند العُطاس

قد جاء ذكر العطاس و آدابه وما يقال فيه في كتاب الصحبة من حرف الصاد و نذكر ها هنا ما يختص بدعائه.

XIX- AKSIRINCA YAPILACAK DUÂ

Aksırmak ve âdâbı konusunda vârid olan hadîsler Kitabu's-sohbet bölümünde

---

Muhammed b. İbrahim ez-Zürakî adlı zayıf bir râvî bulunmaktadır. Ancak her iki rivâyet de birbirini te'yîd etmektedir.

[295] **Tirmizî**, Daavât, 85/3513.

kaydedilmiştir.[296] ***Burada ise sadece aksırma duâsı hakkındaki rivâyetler zikredilecektir.***

٢٣٣٦ـ (د ـ **عامر بن ربيعة** رضي الله عنه) قال : « عَطَسَ شَابٌّ [من الأنصار] خلفَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم وهو في الصَّلاة ، فقال : **الحمد لله [حمدا] كثيرا طيِّبا مُباركا حتى يرضى ربُّنا ، وبعد ما يرضَى من أمر الدنيا والآخرة** ، فلما انصرف رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قال: **من القائلُ الكلمةَ؟** قال: فسكت الشابُّ ثم قال: **مَن القائلُ الكلمةَ؟ فإنه لم يَقُلْ بأسا** فقال: يا رسولَ الله أنا قُلتُها ولم أُرِدْ بها إلا خيرا قال: **ما تناهَت دُونَ عرش الرحمن عز وجل**». أخرجه أبو داود .

2.336- Âmir b. Rabîa'dan rivâyet edilmiştir:

"Namazda Rasûlullah'ın (as.) arkasında duran Ensârdan bir genç hapşırmış ve şöyle duâ etmişti:

"Pek çok, tertemiz ve bereketli hamdler ile Allah'a hamd olsun!.. Rabbimiz razı oluncaya kadar, hatta dünya âhiret nimetleri üzerine *(veya sebebiyle)* ***razı olduktan sonra da kendisine hamd ederiz."***

Hz. Peygamber namazı bitirip cemâate dönünce;

"- Deminki sözleri söyleyen kimdi?" diye sordu.

Genç cevap vermedi. Sonra tekrar:

"- O sözleri kim söyledi? Hiç de fena şey söylemedi" diye sordu. O zaman genç;

"- Ben söyledim ey Allah'ın Rasûlü, o sözlerle sadece hayrı murad etmiştim" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Sözlerin, Azîz ve Celîl olan Rahman'ın Arş'ına kadar yükseldi."[297]

İZAH

Aksırmanın âdâbı ve söylenmesi gereken sözler hakkındaki hadîsler Kitabu's-Sohbet bölümünde[298] gelecektir. Burada sadece

---

[296] Bkz., hadîs no; 4881-4891.

[297] **Ebû Davud**, Salât, 121/774.

aksırma duâsı ile ilgili rivâyetler verilmiştir. Bazı farklılıklarla buna benzer bir hadîs **Rifâa b. Râfi'** tarafından başka kaynaklarda da rivâyet edilmiştir.[299] Bu hadîste sözü edilen genç Ensârînin de **Rifâa** olması muhtemeldir.

Rifâa hadîsine göre söz konusu duâ, rukûdan kalktıktan ve ***"Semiallâhu limen hamideh"*** dedikten sonra yapıldı.

Namazda bazı zikir lafızlarını söylemenin namazı bozup bozmayacağı fukaha arasında ihtilaflıdır. Hapşıran birinin, kendi kendine *"elhamdu lillâh"* demesinin namazı bozmayacağı, ekseri fukahanın kanâatidir.[300]

٢٣٣٧ــ (خ د ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**إذا عطس أحدُكم فليَقُل: الحمد لله على كُلِّ حال، وَلْيَقُلْ له أخُوهُ، أو صاحبهُ : يرحمك الله ، فإذا قال له : يرحمك الله ، فَلْيَقُلْ: يَهْديكم الله، ويُصلِحُ بالَكم**». أخرجه البخاري، وأبو داود.

2.337- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber şöyle buyurdu, der:

"Sizden biri hapşırınca; *'elhamdu lillâh alâ külli hâl'* desin! Kardeşi veya arkadaşı da ona; *'yerhamukellâh'* desin! O, *'yerhamukellâh'* deyince, hapşıran da; *'yehdîkümullâhu ve yuslihu bâleküm'* desin!"[301]

٢٣٣٨ــ (ت ــ **أبو أيوب الأنصاري ، وعلي بن أبي طالب** رضي الله عنهما) مثل حديث أبي هريرة ، أو نحوه، وفيه : « **فَلْيَقُلْ الذي يَرُدُّ عليه**». أخرجه الترمذي .

---

298 Bkz., hadîs no: 4881-4891.

299 **Buharî**, Ezân, 126; **Muvatta**, Kur'ân, 7/25; **Tirmizî**, Salât, 296/404; **Nesaî**, İftitah, 36; **Ebû Davud**, Salât, 121/770.

300 Konu için bkz., **Aynî**, VI, 75; **İbn Hacer**, II, 334.

301 **Buharî**, Edeb, 126; **Ebû Davud**, Edeb, 99/5033.

2.338- Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Hz. Ali de Ebû Hureyre hadîsinin aynısını veya benzerini rivâyet ettiler. Bu rivâyette; **"ona cevap veren, şöyle desin"** ifadesi vardır.[302]

٢٣٣٩ــ (ت د ــ **هلال بن يساف** رحمه الله) عن سالم بن عبيد الأشجعي «أنه كان مع القَوم في سفر، فعطسَ رجلٌ من القوم، فقال: السلام عليكم، فقال له سالم: وعليك، وعلى أُمِّك، فكأنَّ الرجل، وَجدَ في نفسه فقال: أمَا إني لم أقلْ إلا ما قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم.»

هكذا عند الترمذي. وعند أبي داود: «فقال له سالم: وعليك وعلى أُمِّك ثم قال: له [بعدُ]: لعَلَّكَ وجدت مما قلْتُ لك؟ فقال: وددْتُ لم تذكُرْ أُمِّي بخير، ولا شرٍّ، قال سالم: إنما قلتُ لك كما قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، [إنَّا] بينا نحن عنده – ثم اتفقَا – إذْ عطس رجلٌ عندَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم، فقال: السلام عليكم، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **وعليك وعلى أُمِّك** ثم قال: **إذا عطس أحدُكم فليقل: الحمد لله ربِّ العالمين، وليقل [له] مَنْ يرُدُّ عليه: يرْحَمُكَ الله، وليَرُدَّ عليه: يغفرُ الله لنا ولكم**».

2.339- Hilâl b. Yesâf[303], Sâlim b. Ubeyd el-Eşcaî'den[304] rivâyet etmiştir:

"Bir yolculuk esnasında, guruptakilerden biri hapşırdı ve;

"- es-Selâmü aleyküm" dedi. Sâlim de cevaben;

"- Ve aleyke ve alâ ümmike (Sana da, annene de selam olsun!)" dedi.

Hapşıran kişi (annesinin söz konusu edilmesinden dolayı) rahatsız oldu. (Bunu anlayan Sâlim) de;

---

302 **Tirmizî**, Edeb, 3/2741. Bu hadîsin senedi zayıftır.

303 **Ebû'l-Hasan, Hilâl b. Yesâf el-Eşcaî el-Kûfî**: Kûfeli tâbiîlerdendir; Hz. Ali, Hz. Âişe ve diğer sahabîleri dinlemiştir. Kendisinden A'meş ve Ebû İshak es-Sebîî rivâyet etti. Sika muhaddislerdendir; hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

304 **Salim b. Ubeydullah el-Eşcaî el-Kûfî**: Sahabîdir, suffe ehlindendir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Kendisinden Hilâl b. Yesâf ve Halid b. Urfuta rivâyet etti. Bilinen iki hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.) söylediğinden başka bir şey söylemedim" dedi.[305]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir. **Ebû Davud**'daki rivâyet şöyledir:

"Sâlim, cevaben;

"- Sana da, annene de selâm olsun!" dedi. Sonra da;

"- Belki bu sözümden dolayı canın sıkıldı" diye sordu. O da;

"- Annemi ne iyi, ne de kötü bir şekilde anmamanı isterdim" dedi. Sâlim şu cevabı verdi:

"- Ben sana, sadece Rasûlullah'ın (as.) söylediği şeyi söyledim. Biz, O'nun huzurunda iken -bundan sonraki rivâyetlerde Tirmizî ve Ebû Davud ittifak ederler- birden adamın biri hapşırdı ve; *'es-Selâmü aleyküm'* dedi. Hz. Peygamber de; ***'sana da, annene de selâm olsun!'*** buyurdu. Sonra da şöyle dedi:

"Sizden biri hapşırınca; *'el-hamdu lillâhi Rabbil âlemîn'* desin! Ona cevap verecek olan da; *'yerhamu kellâh!'* desin. Hapşıran da ona; *'yağfirullâhu lenâ ve leküm'* diye karşılık versin!"

İZAH

Hapşıran kişinin selâm vermesine, **"Sana da, annene de..."** diye karşılık verilmesi, bir tenbih ve ayıplama manasını tazammun etmektedir. Selâmın yeri ve zamanı olmadığı, annesine de gönderme yapılarak ifâde edilmektedir. Burada annenin, çocuğuna, gerekli olan hususları doğru olarak öğretmediği için isminin zikredilmiş olması da muhtemeldir.

Muhtelif rivâyetlerden anlaşıldığına göre bu konuda ölçü şudur:

Hapşıran, Allah'a hamd anlamına gelen sözler söylemeli. Bunu duyan da, kendisine Allah'tan sağlık, rahmet ve mağfiret dilemeli. Hapşıran da aynı dileği hem kendisi ve hem de muhatapları için tekrarlamalıdır.

---

[305] **Tirmizî**, Edeb, 3/2740; **Ebû Davud**, Edeb, 99/5031.

٢٣٤٠ـ (ت ـ نافع مولى ابن عمر رضي الله عنهما) قال: «عطس رجلٌ إلى جنب ابن عمر، فقال: الحمدُ لله، والسلامُ على رسول الله ، فقال ابنُ عمرَ : وأنا أقول : الحمد لله ، والسلامُ على رسول الله، ما هكذا علَّمَنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أَنْ نقولَ إذا عَطَسْنَا، وإنما علَّمنا أن نقولَ : الحمدُ لله على كلِّ حالٍ». أخرجه الترمذي.

2.340- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi anlatıyor:

"Adamın biri İbn Ömer'in yanında hapşırdı ve ***'el- hamdu lillâh ve's-selâmü alâ Rasûlillâh'*** dedi. İbn Ömer şöyle söyledi:

"- Ben diyorum ki: Rasûlullah (as.) bize, hapşırdığınızda ***'el-hamdu lillâh ve's-selâmu alâ Rasûlillâh'*** diye söylememizi öğretmedi. O, bize sadece; ***'el-hamdu lillâhi alâ külli hâl'*** dememizi öğretti."[306]

٢٣٤١ـ (ط ـ نافع مولى ابن عمر رضي الله عنهما) : « أن ابْنَ عمرَ كان إذا عطس ، فقيل له : يرحمك الله ، قال : يرحمنا الله وإياكم ، ويَغفرُ لنا ولكم». أخرجه الموطأ .

2.341- Yine İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; İbn Ömer hapşırdığında, kendisine; ***"yerhamu kellâh"*** denmiş, o da;

"Yerhamunellâhu ve iyyâküm ve yeğfiru lenâ ve leküm" *(Allah bize de size de merhamet buyursun, bizi de sizi de mağfiret eylesin!)* demiş."[307]

---

306 **Tirmizî**, Edeb, 2/2738. **Tirmizî**, bu hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

307 **Muvatta**, İsti'zân, 2/5.

الفصل العشرون

في أدعية مفردة

دعاء ذي النون

XX- MUHTELİF DUÂLAR

1*- ZÜNNÛN'UN DUÂSI

٢٣٤٢ـ (ت ـ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «دعوةُ ذي النُّون، إذ دعا في بطنِ الحوت ، قال : لا إله إلا أنت، سبحانك إني كنت من الظالمين : ما دعا بها أحَدٌ قطُّ إلا استُجيبَ له». أخرجه الترمذي .

2.342- Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Zünnûn, balığın karnında iken; *'Lâ ilâhe illâ ente! Subhâneke! İnnî küntü mine'z-zâlimîn'* *(Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Şüphesiz ben, zâlimlerden oldum)* **diye duâ etmişti. Kim bu duâyı yaparsa, şüphesiz duâsı kabul edilir."**[308]

İZAH

Zünnûn'dan maksat, **Yunus** aleyhisselamdır. Balık tarafından yutulduğu için kendisine böyle bir isim verilmiştir.

Hadîsteki duâ lafzı Kur'ân-ı Kerîm'de de zikredilmektedir.[309] Duânın kabul edildiği de âyette belirtilmektedir:

"Bunun üzerine onun duâsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. Biz, mü'minleri de böyle kurtarırız."[310]

---

[308] **Tirmizî**, Daavât, 82/3505.

[309] Enbiyâ, 87.

[310] Enbiyâ, 88.

Bu duânın ve kabûlünün sadece **Hz. Yunus**'a mahsus olup olmadığı Rasûlullah'a (as.) sorulmuş, Hz. Peygamber de âyeti delil göstererek bütün mü"minleri câmi olduğunu ifade etmiştir.[311]

دعاء داود

2* - Hz. DAVUD'UN DUÂSI

٢٣٤٣ـ (ت ـ أبو الدرداء رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**كان من دُعاء داودَ، يقول : اللَّهمَّ إني أسألك حُبَّك ، وحبَّ من يحبُّك ، والعَمَل الذي يُبلِّغني حبَّكَ، اللَّهمَّ اجعل حُبَّك أَحَبَّ إليَّ من نفسي ، ومالي، وأَهْلي ، ومن الماء البارِد** ، قال : وكان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا ذُكِرَ داودُ يحدِّث عنه ، يقول : **كان أَعْبَدَ البَشَرِ**». أخرجه الترمذي .

2.343- Ebû'd-Derdâ'nın rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Davud'un duâlarından biri de şu idi:

"Allah'ım! Senden, senin sevgini, seni seven kişilerin sevgisini ve beni senin sevgine ulaştıracak ameli nasip etmeni diliyorum. Allah'ım! Benim sana olan sevgimi, canıma, malıma, aileme ve soğuk suya olan sevgimden daha fazla kıl!"

Ebû'd- Derdâ der ki:

"Davud (as.) anıldığında, Rasûlullah (as.) ondan bahseder ve; **'Davud** (kendi zamanında**) insanların en âbidi idi'** derdi."[312]

İZAH

Hadîsi **Tirmizî,** hasen garib diye tavsif etmiştir. Hadîsin râvîlerinden **Abdullah b. Rabîa** meçhûldür.

"Senin sevgini..." diye tercüme ettiğimiz *"**hubbeke**"* lafzı, hem fâiline, hem de mef"ûlüne muzaf olarak düşünülebilir. Fâiline muzaf

---

[311] Bkz., **Taberî**, X, 82.

[312] **Tirmizî**, Daavât, 73/3490.

olduğu kabul edilirse; **"Senin beni sevmeni"**, mef'ûlüne muzaf olduğu düşünülürse; **"Benim seni sevmemi"** diye tercüme etmek gerekir.

دعاء قوم يونس

3*- YUNUS'UN (as.) KAVMİNİN DUÂSI

٢٣٤٤ــ (أبو هريرة رضي الله عنه) يرفعه : « أن دعاءَ قوم يونس : يا حَيُّ يا قيوم ، يا حيُّ حينَ لا حيَّ، يا مُحْيي ، يا مُميت ، يا ذا الجلال والإكرام». أخرجه ...

2.344- Ebû Hureyre'nin merfû olarak rivâyet ettiğine göre, **Hz. Yunus**'un kavminin duâsı şöyle idi:

"Yâ hayy!.. Yâ kayyûm!.. Yâ hayy hîne lâ hayy!.. Yâ muhyî!.. Yâ mümît!.. Yâ zâ'l-celâli ve'l-ikrâm!.." *(Ey diri olan!. Ey vâcibul vücud olan!.. Ey hiçbir canlının olmadığı zamanda da canlı olan!.. Ey dirilten!. Ey öldüren!. Ey celâl ve ikrâm sahibi olan Allah!.)*[313]

الدعاء عند رؤية المبتلى

4*- BELÂYA UĞRAYAN BİRİNİ GÖRÜNCE YAPILACAK DUÂ

٢٣٤٥ــ (ت ــ عمر [بن الخطاب] ، وأبو هريرة رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « من رأى صاحبَ بلاء ، فقال : الحمد لله الذي عافاني مما ابتلاك به ، وفضّلني على كثير ممن خلق تفضيلا ، عُوفيَ من ذلك البلاء ، كائنا ما كان، ما عاش».

انتهت رواية أبي هريرة عند قوله : « ذلك البلاء». أخرجه الترمذي .

---

[313] Hadîsi **Rezîn** tahric etmiştir.

2.345- Hz. Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim belâya uğramış birini görürse; ***'Seni müptelâ kıldığı şeyden bana âfiyetler veren ve beni yarattıklarının pek çoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun!..'*** **diye duâ etsin! Artık o, ne olursa olsun yaşadığı müddetçe o belâdan muaf olur."**[314]

RİVÂYETLER

Ebû Hureyre'nin rivâyetinde, **"ne olursa olsun, yaşadığı müddetçe"** cümlesi yoktur, hadîs **"belâdan muâf olur"** cümlesinde son bulur.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Hadîste sözü edilen **"belâ",** imtihan ve deneme anlamına da gelir. Hayır için de, şer için de kullanılır. Söz konusu belâ, bedenî ve maddî olabileceği gibi, dinî de olabilir.

---

[314] **Tirmizî,** Daavât, 38/3431 - 3433.

القسم الثاني

من الباب الثاني:

في أدعية غير مؤقتة و لا مضافة

II- SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUÂLAR

٢٣٤٦ــ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول في دعائه: «اللَّهمَّ أصْلح لي ديني الذي هو عِصْمَةُ أمري، وأصلِح [لي] دُنيَايَ التي فيها معاشي، وأصلح لي آخرتي التي فيها معادي، واجعَل الحياة زيادة لي في كلِّ خير، واجعل الموتَ راحة لي من كل شرّ». أخرجه مسلم.

2.346- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), duâsında şöyle derdi:

"Allah'ım! Bütün işlerimin dayanağı olan dinimi ıslah eyle! İçinde yaşayıp geçindiğim dünyamı da, dönüp gideceğim âhiretimi de ıslah eyle! Hayatı benim için her türlü hayrı arttırma vesilesi kıl! Ölümü de benim için her çeşit kötülükten rahatlama vesilesi kıl!"[1]

٢٣٤٧ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «اللّهمَّ انْفعني بما عَلَّمتني، وعَلِّمْني ما يَنفَعُني ، وزِدني علما ، الحمدُ لله على كل حال، وأعوذ بالله من حَال أهل النار.» أخرجه الترمذي .

2.347- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle duâ ettiğini rivâyet eder:

---

[1] **Müslim**, Zikir, 18/71.

"Allah'ım! Öğrettiğin şeyleri bana faydalı kıl! Bana fayda verecek şeyleri öğret! İlmimi arttır! Her hâl ü kârda Allah'a hamd ederim. Cehennem ehlinin hâlinden de Allah'a sığınırım."[2]

٢٣٤٨ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: « دعاءٌ حَفِظْتُهُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم لا أدعُهُ: اللّهمَّ اجعلني أُعظِمُ شُكْرَكَ ، وأُكثِرُ ذِكْرَكَ ، وأتَّبِعُ نُصْحَكَ، وأحفظُ وَصِيَّتَكَ». أخرجه الترمذي.

2.348- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah'tan (as.) duyup ezberlediğim ve asla terk etmediğim duâ şudur:

"Allah'ım! Bana şükrünü yüceltmeyi, zikrini çoğaltmayı, nasihatine uymayı ve vasiyetini korumayı nasip eyle!"[3]

٢٣٤٩ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يدعو، فيقول: «اللَّهمَّ مَتِّعْني بسمعي وبصري واجعَلْهما الوارثَ مني وانصرني على من يَظلمُني وخُذْ منه بثأري». أخرجه الترمذي.

2.349- Yine Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Kulağımı ve gözümü bana faydalı kıl! Ölünceye kadar onları sağlıklı kıl! Zulmedenlere karşı bana yardım eyle! Zâlimden intikamımı al!"[4]

---

[2] **Tirmizî,** Daavât, 130/3599. **Tirmizî** bu hadîsin garîb olduğunu söylemiştir. Râvîlerden **Muhammed b. Sâbit** meçhûldür.

[3] Bu hadîs **Tirmizî**'nin matbu nüshasında yoktur. Ancak **Tirmizî** şerhi **Tuhfetu'l-Ahvezî**'de (X, 67), **Tirmizî**'nin rivâyeti olarak **Kitabu'd-Daavât**'ın sonunda geçmektedir. İhtilaf, **Tirmizî**'nin nüsha farklılığından kaynaklanmıştır. Hadîs zayıftır, çünkü râvîlerden **el-Ferac b. Fedâle** zayıf biridir.

[4] Bu hadîs de **Tirmizî**'nin matbu nüshasında bulunmamaktadır. **Tuhfe,** X, 71'de **Tirmizî**'nin rivâyeti olarak geçmektedir. Hadîsin senedi zayıftır, çünkü râvîlerden **Cabir b. Nûh el-Himmânî** zayıf biridir. **Tirmizî** dehadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

٢٣٥٠ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رجلا قال : « يا رسولَ الله ، سمعتُ دُعاءك الليلةَ ، وكلُّ الذي وصل إليَّ منه أنك تقول : **اللّهمَّ اغفرْ لي ذنبي، وَوسِّعْ لي في داري، وبارك لي فيما رزقتني، قال: فهل تَرَاهُنَّ تركن شيئا ؟**» أخرجه الترمذي .

2.350- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre bir adam şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Geceleyin senin duânı işittim. O duâdan bana şu sözlerin ulaştı:

"Allah'ım; günahlarımı bağışla! Evimi[5] genişlet! Bana verdiğin rızkı bereketli kıl!"

Buyurdu ki:

"- Bu sözlerin herhangi bir şeyi terk edip dışarıda bıraktığını söyleyebilir misin?"[6]

٢٣٥١ــ (خ م د ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : كان أكثر دعاء النبي صلى الله عليه وسلم: «**اللّهمَّ آتنا في الدنيا حسنة ، وفي الآخرة حَسنة ، وقنا عذابَ النار**». أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية لمسلم، وأبي داود قال قتادة: سألتُ أنسا: «أيُّ دعوة كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يدعو بها أكثر؟ قال: **كان أكثرُ دعوة يدعو بها: اللّهمَّ آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذابَ النار**». وقال قتادة: وكان أنسٌ إذا أراد أن يدعوَ بدعوة دعا بها وإذا دعا بدعاءٍ دعا بها فيه.

2.351- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) ekseriya şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım; bize dünyada güzellikler, âhirette de güzellikler ver! Bizi cehennem azabından koru!"[7]

---

[5] Bu kelime **Tirmizî**'de **"Rızkımı"** şeklindedir.

[6] **Tirmizî**, Daavât, 79/3500

[7] **Buharî**, Daavât, 55; Tefsir, 2/36; **Müslim**, Zikir, 9/26; **Ebû Davud**, Salat, 381/1519.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** rivâyet ettiler.

Ebû Davud ve **Müslim**'in bir rivâyetinde Katâde şöyle der:

"Enes'e sordum:

"- Rasûlullah (as.) en çok hangi duâyı yapardı?" Dedi ki:

"- Rasûlullah'ın (as.) en çok yaptığı duâ, şu idi:

"Allah'ım; bize dünyada güzellikler, âhirette de güzellikler ver! Bizi cehennem azabından koru!"

Katâde şöyle der:

"Enes duâ yapmak istediğinde bu duâyı yapardı. Herhangi bir duâyı yaparken de içinde bu sözleri söylerdi."

İZAH

Âyet-i kerimede de tavsiye edilen ve hem dünyanın, hem de âhiretin bütün güzelliklerini içine alan bu duâdan daha câmialı ve daha güzel bir duâ düşünülemez.

٢٣٥٢ـــ (ت ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) : أن رجلا جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال: يا رسولَ الله، أيُّ الدعاء أفْضَلُ ؟ قال : « **سَلْ رَبّكَ العافيةَ والمُعَافَاةَ في الدنيا والآخرة** »، ثم أتاه في اليوم الثاني، فقال : يا رسولَ الله ، أي الدُّعاء أفضلُ ؟ فقال له مثل ذلك ، ثم أتاه في اليوم الثالث ، فقال له مثل ذلك، قال : «**فإذا أعطِيتَ العافية في الدنيا ، وأعطيتها في الآخرة، فقد أفلحتَ**». أخرجه الترمذي .

2.352- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e gelip şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; en faziletli duâ hangisidir?"

Rasûlullah (as.) cevaben;

"- Rabbinden, dünyada ve âhirette esenlik ve âfiyet iste!" buyurdu.

Adam ikinci gün tekrar gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; en faziletli duâ hangisidir?" diye sordu. Rasûlullah (as.) ilk cevabın aynısını verdi. Sonra üçüncü gün tekrar geldi, yine aynı cevabı verdi ve şunu ekledi:

"- Eğer sana dünyada ve âhirette âfiyet verilirse, felâha ermiş olursun."[8]

٢٣٥٣ــ (م ت ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) : «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم عاد رجلا من المسلمين، قد خَفَتَ ، فصار مثل الفَرْخ فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **هل كنتَ تَدعو الله بشيء أو تسأله إياه؟** قال: نعم، كنتُ أقول: **اللَّهمَّ ما كنتَ مُعَاقِبي به في الآخرة فعَجِّله لي في الدنيا**، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **سبحان الله! لا تُطيقُهُ، ولا تستطيعُه، أفلا قلتَ: اللَّهمَّ آتنا في الدنيا حسنة، وفي الآخرة حسنة، وقنا عذاب النار؟** قال: فدعا الله به، فشفاه الله تعالى».

وفي أخرى «**فقالها، فَشَفَاهُ الله**». هذه رواية مسلم وانتهت رواية الترمذي عند قوله: «عذابَ النار».

2.353- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) müslümanlardan zayıflamış, âdeta kuş gibi olmuş bir adamı ziyaret etti. Ona dedi ki:

"- Allah'a duâ ediyor musun? O'ndan bir şey istiyor musun?"

"- Evet! ***'Allah'ım; bana âhirette vereceğin cezayı dünyada ver!'*** **diyorum"** dedi. Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Subhânellâh!.. Buna tâkatin yetmez, gücün kâfi gelmez. ***'Allah'ım; bize dünyada güzellikler, âhirette de güzellikler ver! Bizi cehennem azabından koru!'*** **diye duâ etsene!.."**

Râvî der ki:

"Adam bu şekilde duâ etti, Yüce Allah da ona şifâ verdi."[9]

---

[8] **Tirmizî**, Daavât, 85/3512. Hadîsin râvîlerinden **Seleme b. Verdân** zayıftır. **Tirmizî** de hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

[9] **Müslim**, Zikir, 7/23; **Tirmizî**, Daavât, 72/3487.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "O sözleri söyledi, Allah da ona şifâ verdi" denir. Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti, **"...diye duâ etsene!"** cümlesinde biter.

İZAH

Hadîs-i şerif, insanın kendisi için dahi Allah'tan ceza istemesinin doğru olmadığına delildir. Allah'tan mağfiret, rahmet, selâmet istenmelidir. Ceza talebinde, minnetsizlik ve meydan okuma manası da vardır. Bu ise, Allah'a karşı saygısızlıktır.

٢٣٥٤ـ (ت س ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه): أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «**من سأل [الله] الجنة ثلاثا ، قالت الجنة :اللَّهمَّ أدخله الجنةَ ، ومن استجار من النار ثلاث مرات ، قالت النار : اللَّهمَّ أجِرْهُ من النار**». أخرجه الترمذي، والنسائي.

2.354- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle derdi:

"Kim Allah'tan üç defa cenneti isterse, cennet; *'Allah'ım, onu cennete sok!'* diye duâ eder. Üç defa cehennemden Allah'a sığınan için de cehennem; *'Allah'ım, onu cehennemden koru!'* diye duâ eder."[10]

٢٣٥٥ـ (ت د ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول في دعائه: «**رَبِّ أعنّي، ولا تُعِنْ عَلَيَّ ، وانْصُرْني ولا تَنْصُرْ عَلَيَّ ، وامكُرْ لي ولا تَمكُرْ عَلَيَّ ، واهدِني ويَسِّرْ الْهُدَى لي، وانْصُرْني على مَن بَغَى عَلَيَّ ، رَبِّ اجعلْني لك شاكِرا ، لك ذَاكِرا ، لك رَاهِبا ، لك مِطْوَاعا، لك مُخْبِتا ، إليك أوَّاها مُنيبا، رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبتي، واغْسِلْ حَوْبَتي ، وأجِبْ دَعْوَتي ، وثَبِّتْ حُجَّتي ، وسَدِّدْ لِسَاني، واهْدِ قلبي ، واسْلُلْ سَخيمَةَ صَدْري**». هذه رواية الترمذي. ورواية أبي داود مثلها - وفيها بعد قوله - : «إليك مخبتا»: «أو منيبا» ، و لم يذكر: «أوّاها».

---

[10] **Tirmizî**, Cennet, 27/2572; **Nesaî**, İstiâze, 56.

2.355- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

Rasûlullah (as.) duâsında şöyle derdi:

"Rabbim; bana yardım eyle! Beni mağlup eyleme! Beni destekle! Benim aleyhime başkalarına destek verme! Hilelere karşı bana çıkış yolunu göster! Bana karşı kurulan tuzaklara imkân verme! Bana doğru yolu göster! Doğru yola girmeyi bana kolaylaştır! Özellikle bana zulmeden ve tecavüze yeltenenlere karşı yardım eyle!

Ey Rabbim! Beni sana şükreden, seni zikreden, senden korkan, sana itâat eden, sana huşû ve ihlâs ile bağlanan, sana karşı bağrı yanan ve daima sana sığınan bir kul yap!

Ey Rabbim! Tövbemi kabul eyle! Günahlarımı sil! Duâmı kabul et! Delilimi sağlam kıl! Dilimi doğrult! Kalbime hidâyet ver! Kalbimdeki kin ve nefreti çıkar!"[11]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti de bunun gibidir. Yalnız orda *"evvâh"* kelimesi zikredilmez. Ayrıca *"leke muhbiten"* ibaresi de, *"muhbiten veya munîben"* dedi diye kaydedilir.

٢٣٥٦ــ (خ م ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «**اللهم لك أسْلمْتُ ، وبك آمنت، وعليك توكلتُ ، وإليك أنبتُ ، وبك خاصمتُ ، اللهم أعوذ بعزَّتك ، لا إله إلا أنت، أنْ تُضلَّني، أنت الحيُّ الذي لا يموتُ، والجنُّ والإنسُ يَمُوتونَ**». أخرجه البخاري ومسلم .

2.356- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım; sana teslim oldum, sana inandım, sana dayandım. Kalbimi sana çevirdim. Senin (delillerin) *ile mücadele ettim.*

Allah'ım; senin izzetine sığınıyorum. Senden başka ilâh yoktur! Beni dalâlete düşürme! Sen hiç ölmeyecek olan dirisin! İnsanlar ve cinler ise ölecekler."[12]

---

[11] **Tirmizî**, Daavât, 103/3551; **Ebû Davud**, Salat, 360/1510.

٢٣٥٧ــ (ت ــ **العباس بن عبد المطلب** رضي الله عنه) قال: «قلتُ: يا رسولَ الله، عَلِّمني شيئا أسأله الله ، قال: **سَلِ الله العافية** ، فمكثتُ أياما ثم جئتُ فقلتُ: يا رسولَ الله، علِّمْني شيئا أسأله الله ، فقال لي: **يا عباسُ ، يا عمَّ رسولِ الله ، سَلِ الله العافيةَ في الدنيا والآخرة.**» أخرجه الترمذي .

2.357- Abbas b. Abdulmuttalib anlatıyor:

Hz. Peygamber'e dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bana, Allah'tan isteyeceğim bir şey öğret!"

"- Allah'tan âfiyet iste!" buyurdu.

Birkaç gün bekledim, sonra tekrar gidip:

"-Ey Allah'ın Rasûlü; bana, Allah'tan isteyeceğim bir şey öğret!" dedim. Buyurdu ki:

"- Ya Abbas! Ey Allah Rasûlü'nün amcası! Allah'tan dünyada ve âhirette âfiyet iste !"[13]

٢٣٥٨ــ (ت ــ **أبو بكر الصديق** رضي الله عنه) : « قام على المنبر ثم بكى ، فقال : قام رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عام أولَ على المنبر، ثم بكى ، فقال : **سَلُوا الله العفْوَ والعافيةَ ، فإن أَحدا لم يُعطَ بعد اليقين خيرا من العافية**».أخرجه الترمذي.

2.358- Hz. Ebû Bekir minbere çıktı, sonra ağladı ve dedi ki:

"Rasûlullah (as.) hicretin ilk yılında minbere çıktı, sonra ağladı ve buyurdu ki:

"Allah'tan af ve âfiyet isteyiniz. Hiç kimseye, imandan sonra âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir."[14]

---

[12] **Buharî**, Tevhîd, 8; **Müslim**, Zikir, 18/67.

[13] **Tirmizî**, Daavât, 85/3514. Hadîsin râvîlerinden **Yezîd b. Ebî Ziyâd** zayıftır.

[14] **Tirmizî**, Daavât, 106/3558.

İZAH

Rasûlullah'ın (as.) ağlaması, muhtemelen ümmetinin karşılaşacağı fitneleri ve sıkıntıları görmesindendir.

Allah'ın affı, insanı Allah'ın cezasından kurtarır. Âfiyet ise; hem maddî, hem bedenî, hem dinî bütün olumsuzluklardan sâlim olmak demektir.

٢٣٥٩ـ (ت ـ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) قال : « علَّمَني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قال: قل: **اللَّهمَّ اجعل سَريرتي خيرا من عَلانيَتي، واجعلْ علانيتي صالحة ، اللَّهمَّ إني أسألك من صالح ما تُؤتي الناسَ من الأهل والمال، والولد، غيرِ الضَّالِّ ، ولا المُضلِّ**». أخرجه الترمذي.

2.359- Hz. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bana, şöyle duâ etmemi öğretti:

"Ey Allah'ım; gizli hâlimi alenî halimden daha hayırlı kıl! Alenî halimi ıslâh eyle!

Ey Allah'ım! Senden, insanlara verdiğin mal, âile ve çocuğun sâlih olanlarından lütfetmeni istiyorum; kendisi sapık olan ve başkalarını da saptıranlardan değil!.."[15]

٢٣٦٠ـ (م ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : قل: «**اللَّهمَّ اهْدِني ، وسَدِّدْني ، واذكر بالهدَى : هدَايَتك الطَّريقَ ، وبالسَّدَاد : سَدَادَ السَّهم**» .

وفي أخرى قال : « قل : **اللَّهمَّ إني أسألك الهُدى والسَّداد** ... وذكر مثله».أخرجه مسلم .

2.360- Hz. Ali anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bana şöyle duâ etmemi emretti:

"Allah'ım! Bana hidâyet ve doğruluk ver!"

---

[15] **Tirmizî**, Daavât, 124/3586. Bu rivâyetin isnâdı sağlam değildir, **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemektedir.

Buradaki *'hidâyet'* ile yolunun doğru olmasını; *'doğruluk'* ile de her konuda isabetli ve başarılı olmayı kastet!"[16]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ibare; ***"Allah'ım senden hidâyet ve doğruluk istiyorum"* diye duâ et!"** şeklindedir. Hadîsi **Müslim** tahric etti.

٢٣٦١ــ (م ت ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «اللَّهمَّ إني أسألك الهُدى ، والتُّقى ، والعَفَافَ ، والغنى». أخرجه مسلم، والترمذي.

2.361- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Senden hidâyet, takvâ, iffet ve** (gönül) **zenginliği istiyorum."[17]

İZAH

Buradaki *"iffet"*ten maksat; insanı günaha götüren şeylere karşı sabırlı olmak, mübah olmayan şeylere tenezzül etmemektir.

٢٣٦٢ــ (خ م ــ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم [كان] يدعو بهذا الدُّعَاء: «اللَّهمَّ ربِّ اغْفر لي خَطيئَتي وجَهلي، وإسرَافي في أمري، وما أنت أعلم به مني، اللَّهمَّ اغفر لي جدِّي وهزْلي، وخطَئي وعَمْدي، وكلُّ ذلك عندي، اللَّهمَّ اغْفر لي ما قدَّمتُ وما أخرتُ، وما أسْرَرتُ وما أعلنتُ وما أنْتَ أعْلَمُ به مني، أنت المُقدِّمُ وأنت المُؤخِّرُ وأنت على كلِّ شيء قَديرٌ» أخرجه البخاري ومسلم.

2.362- Ebû Musa'l- Eş'arî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) duâsında şöyle derdi:

---

[16] **Müslim**, Zikir, 18/78.

[17] **Müslim**, Zikir, 18/72; **Tirmizî**, Daavât, 73/3489.

"Allah'ım! Ey Rabbim! Hatalarımı, cehâletimi her işteki israfımı ve senin benden daha iyi bildiğin günahlarımı bağışla!

Allah'ım! Gerek ciddi, gerek şaka, gerek hatâen, gerek kasten yaptığım hataları bağışla! Bunların hepsi de bende vardır.

Allah'ım! Gerek önceden işlediğim, gerek bilâhare yapacağım hatalarımı; gerek alenî, gerek gizli yaptığım günahlarımı ve senin benden daha iyi bildiğin bütün günahlarımı bağışla! Dilediğini öne geçiren, dilediğini geri bırakan şüphesiz sensin! Sen, her şeye kadirsin!"[18]

٢٣٦٣ـ (ت ـ عبد الله بن يزيد الخطمي الأنصاري رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول في دعائه: « **اللَّهمَّ ارزُقني حُبَّك ، وحُبَّ مَنْ يَنفعُني حُبُّه عندَك، اللَّهمَّ ما رَزَقْتني مما أُحبُّ فاجعَلْهُ قُوَّة لي فيما تُحبُّ، وما زَوَيْتَ عني مما أُحبُّ فاجعلْهُ فَرَاغا لي فيما تُحبُّ**». أخرجه الترمذي .

2.363- Abdullah b. Yezid el-Hatmî el-Ensârî'nin anlattığına göre Rasûlullah (as.) duâsında şöyle derdi:

"Allah'ım! Bana senin sevgini ve sevgisi senin katında bana fayda verecek olan kişilerin sevgisini ver!

Allah'ım! Bana verdiğin sevdiğim şeyleri, senin sevdiğin şekilde kullanmak için bana kuvvet ver! Sevdiğim halde bana vermediğin şeyleri, senin sevdiğin şeyleri yapabilmek için bir sebep kıl![19]

٢٣٦٤ـ (ت ـ عمران بن حصين رضي الله عنهما) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأبي: «**يا حُصَيْنُ: كم تَعبُد اليومَ إلها** ؟ قال : سبعة : ستة في الأرض، وواحدا في السماء ، قال : **فأيُّهم تُعِدُّ لرَهْبَتك ورَغْبَتك**؟ قال : الذي في السماء ، قال : **يا حصينُ ، أما إنك لو أسلمتَ عَلَّمْتُك كلمتين تَنْفَعَانك** ، قال: فلما أسلم حُصين ، جاء فقال : يا رسول

---

18 **Buharî**, Daavât, 62; **Müslim**, Zikir, 18/70.

19 **Tirmizî**, Daavât, 73/3490.

الله علّمْني الكلمتين اللتيْن وعدتني، قال : قل : اللّهمَّ ألْهمني رُشدي، وأعِذْني من شرِّ نفسي». أخرجه الترمذي.

2.364- İmrân b. Husayn anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) babama[20] sordu:

"- Yâ Husayn! Günde kaç ilâha kulluk yapıyorsun ?"

Babam dedi ki:

"- Altısı yerde, biri gökte yedi ilâha!"

"- Peki hangisi senin korkuna ve ümidine cevap veriyor ?"

"- Gökteki."

"- Yâ Husayn! Şunu bil ki, eğer sen müslüman olsan, sana iki kelime öğretirdim ve bunlar sana fayda verirdi."

İmrân der ki:

"(Babam) Husayn müslüman olunca Hz. Peygamber'e gelip dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bana vadettiğin o iki kelimeyi şimdi öğret!"

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

***"Allah'ım! Bana doğru yolu ilhâm eyle! Beni, nefsimin şerrinden koru!"* diye duâ et!"**[21]

٢٣٦٥ــ (ت ــ شهر بن حوشب) قال : « قلتُ لأُمِّ سلمة رضي الله عنها : يا أُمَّ المؤمنين ، ما كان أكثَرُ دُعاء رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان عندكِ ؟ قالت: كان أكثَرُ دُعائه: يا مُقَلِّبَ القُلوب ثَبِّت قَلْبي على دينك ، قالت: فقلتُ له : يا رسولَ الله ، ما أكثَرَ دُعائك بهذا ؟ قال : يا أُمَّ سلمة ، إنه ليس آدميٌّ إلا وقلبُه بين إصْبَعَيْن من أصابع الله ، فمن شاء أقام ، ومن شاء أزَاغ». أخرجه الترمذي .

---

[20] **Husayn b. Ubeyd b. Halef el-Huzâî el-Kâ'bî**: Meşhur sahabî İmrân b. Husayn'ın babasıdır. Kendisinin İslâm'a girip girmediği konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Kaynakların ekserisi onun İslâm'ı kabul ettiğini ettiğini kaydeder ve kendisini sahabîlerden sayar. Yukarıdaki rivâyet de onun İslâm'ı kabul ettiğini göstermektedir.

[21] **Tirmizî**, Zikir, 70/3483.

2.365- Şehr b. Havşeb[22] anlatıyor:

"Ümmü Seleme'ye dedim ki:

"- Ey Mü'minlerin annesi! Rasûlullah (as.) senin yanında iken daha çok hangi duâyı yapardı?"

Ümmü Seleme;

"- Rasûlullah (as.) ekseriyâ; *'Ey kalpleri çeviren Allah'ım; kalbimi dininde sabit kıl!'* diye duâ ederdi. Ben kendisine sordum:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; neden daha çok bu duâyı yapıyorsun?"

"- Yâ Ümmü Seleme! Kalbi, Allah'ın iki parmağı arasında olmayan hiçbir insan yoktur. Allah, dilediğinin kalbini sabit tutar, dilediğini şaşırtır" buyurdu.[23]

İZAH

"Allah'ın iki parmağı" terkibi, temsilî bir ifâdedir. Bunun zâhirî ve hakiki manada kabul edilmesi mümkün değildir; çünkü insanın kalbi açılacak olsa orada Allah'ın parmaklarını göremeyiz. Binâenaleyh bu ifâdeyi, parmakların mana ve mahiyeti manasında anlamak gerekir. Parmakların mana ve mahiyeti de, eşyayı istediği gibi evirip çevirme kabiliyetidir. Öyleyse hadîsteki ifâde, Allah'ın güç ve kudretinin sonsuzluğundan kinâyedir. Şüphesiz kalplere bile hükmedebilmek, her şeyin üzerinde bir kudreti ifâde eder. Üstelik bunun **"parmak"** gibi, insanın en basit ve zayıf organı ile yapıldığının ifâde edilmesi, ilâhî kudretin, her türlü sınırın ve hayalin ötesinde olduğunu gösterir.

---

[22] **Ebû Abdurrahman, Şehr b. Havşeb el-Eş'arî eş-Şâmî**: ö. 112/730. Meşhur tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre, İbn Abbas ve Bilâl'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Sabit el-Bünânî, Davud b. Ebî Hind ve Ebân b. Salih rivâyet etti. Aslen Şamlıdır, **Basra**'da ikamet etmiştir. Fıkıh ve kırâat âlimi idi. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve el-İclî onun sika olduğunu belirtirler. Ama âlimlerin çoğunluğu zayıf olduğu ve rivâyetlerinin tek başına delil olarak kullanılamayacağı kanâatindedirler. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[23] **Tirmizî**, Daavât, 90/3522.

Buradaki **"iki parmak"** lafzı, şeytan ve melek şeklinde de izah edilmiştir. Buna göre Yüce Allah, Melek ve Şeytan vasıtasıyla kalpleri istediği gibi evirip çevirir demektir.

٢٣٦٦ـ (م ـ **طارق بن أشيم** رضي الله عنه) قال: «كان الرجل إذا أسلم علّمه النبيُّ صلى الله عليه وسلم الصلاة ثم أمره أن يدعوَ بهؤلاء الكلمات: **اللَّهمَّ اغفِرْ لي وارحمني وَاهدني وعَافني وارزُقني**».

وفي رواية : أنه سَمِعَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وأتاه رجلٌ ، فقال : « يا رسولَ الله ، كيف أقول حين أسألُ ربي؟ قال : **[قُل] : اللَّهمَّ اغفر لي ، وارحمني، وعافني ، وارزُقني،** ويَجْمَعُ أصابعهُ، إلا الإبْهَامَ ، **فإنَّ هؤلاء تجمع لك دنياكَ وآخرَتَكَ**». أخرجه مسلم.

2.366- Tarık b. Eşyem'den rivâyet edilmiştir:

"Bir adam müslüman olsa, Hz. Peygamber ona önce namazı öğretir, sonra şu sözlerle duâ etmesini emrederdi:

"Allah'ım; beni bağışla, bana merhamet eyle! Bana hidâyet ve âfiyet ver! Beni rızıklandır!"[24]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise Tarık, Hz. Peygamber'e gelen bir adamın şöyle söylediğini işitti:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Rabbimden bir şey isterken nasıl söylemeliyim?"

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- De ki: ***Allah'ım; beni bağışla, bana merhamet eyle! Bana âfiyet ve rızık ihsân eyle!"***

Hz. Peygamber, işaret parmağı hariç diğer parmaklarını topladı ve;

"- Bu sözler senin âhiretini de dünyanı da toplar" dedi.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

---

[24] **Müslim**, Zikir, 10/34-36.

٢٣٦٧ــ (ت ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «اللّهمَّ عافِني في جسدي، وعَافني في سمعي ، وبصري، واجعَلْهُما الوَارثَ مني، لا إله إلا الله الحليمُ ، الكريم سبحان الله رَبِّ العَرشِ العظيم ، والحمد لله رب العالمين».

أخرجه الترمذي، إلا أنه قال : « وعافني في بصري، واجعَلْهُ الوارثَ مني».

2.367- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Vücuduma âfiyet ver! Kulağıma ve gözüme de âfiyet ver! Onları (yaşlanınca da sağlıklı) kıl! Halîm ve kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur.Yüce Arşın Rabbi olan Allah'ı tesbih ederim. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ederim."[25]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti, yalnız orada ibare; ***"gözüme âfiyet ver ve gözümü (sağlıklı) kıl!"*** şeklindedir.

٢٣٦٨ــ (س ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «اللّهمَّ اغسلْ خَطَاياي بماء الثّلْجِ وَالْبَرَدِ، ونَقِّ قَلْبي [من الخطايا] كما نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الأَبْيَضَ من الدَّنَسِ». أخرجه النسائي.

2.368- Hz. Âişe'nin söylediğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Hatalarımı kar ve dolu suyu ile yıka! Beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi de hatalardan temizle!"[26]

٢٣٦٩ــ (س ــ ابن أبي أوفى رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يَدْعُو: «اللّهمَّ طَهِّرْنِي من الذُّنُوب، اللّهمَّ نَقِّني منها كما يُنَقى الثَّوبُ الأبيضُ من الدنس، اللّهمَّ طَهِّرْنِي بالثَّلج والبَرَدِ والماء البارد .

---

[25] **Tirmizî**, Daavât, 67/3480. Hadîs, sened açısından zayıftır.

[26] **Nesaî**, Taharet, 49.

وفي أخرى : «اللّهمّ طهرني بالثلج ، والبَرَد ، والماء البارد ، اللّهمّ طهرني من الذنوب، كما يُطَهّرُ الثوبُ الأبيض من الدنس». أخرجه النسائي .

2.369- İbn Ebî Evfâ'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım; beni günahlardan temizle! Allah'ım; beyaz bir elbise kirden arındırıldığı gibi beni de günahlardan arındır! Allah'ım; beni karla, dolu ile ve soğuk su ile temizle!"[27]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; *"Allah'ım; beni karla, dolu ile ve soğuk su ile temizle! Allah'ım; beyaz elbise kirden arındırıldığı gibi, beni de günahlardan arındır"* denir.

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

٢٣٧٠ــ (خ م ت ــ **ابن أبي أوفى** رضي الله عنه) قال : « دعا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم على الأحزاب، فقال: **اللّهمّ مُنْزِلَ الكتاب، سَرِيعَ الحِسَاب: اهْزِمِ الأحزابَ ، اللّهمّ اهزمهُمْ وزَلْزِلْهُمْ**». أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي.

2.370- Ebî Evfâ anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Hendek savaşında müttefiklere karşı şöyle duâ etmiştir:

"Ey Kitab'ı indiren, hesabı çabuk bitiren Allah'ım!.. Müttefikleri hezimete uğrat! Allah'ım; onları mağlup et ve şiddetle sars!"[28]

٢٣٧١ــ (ط ــ **مالك بن أنس** رحمه الله) بلغه أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو: «**اللّهمّ إني أسألك فعلَ الخيرات ، وترك المنكرات ، وحُبَّ المساكين ، وإذا أردت**

[27] **Nesaî**, Gusül, 3-4

[28] **Buharî**, Cihâd, 56; Megazî, 64; Daavât, 80; Tevhid, 34; **Müslim**, Cihâd, 6/20; 7/21; **Tirmizî**, Fedailu'l-Cihâd, 8/1678

بقومٍ فتنةً فَاقبِضْني إليك غير مفتون». وفي أُخرى : « إذا أَرَدتَ فتنةً في النّاس فتوَفّني».
أخرجه الموطأ .

2.371- Malik b. Enes'e ulaşan bir rivâyete göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Senden hayırlı işler yapmayı, kötülükleri terk etmeyi ve yoksulları sevmeyi nasip etmeni diliyorum. Bir kavme fitne vermeyi murad ettiğin zaman, fitneye karışmadan ruhumu kabzet!"[29]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; ***"insanlara fitne vermeyi murad ettiğin zaman beni öldür!"*** buyurdu. Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

İZAH

Bu hadîs bu şekliyle mu'daldır. Aslında **Mele-i A'lâ**'daki bir tartışma ile ilgili uzunca bir hadîsin kısa bir bölümüdür. Aşağıda işaret edildiği gibi o hadîsi **Tirmizî** ve **Ahmed b. Hanbel** (V, 234) de rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetlerin isnadı sahihtir. **Tirmizî**, bu hadîsi **Buharî**'ye sorduğunu, onun da sahih olduğu cevabını verdiğini kaydeder.

٢٣٧٢ــ (ط ــ يحيى بن سعيد رحمه الله) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول في دعائه : «اللّهمَّ فالقَ الإصبَاحِ ، وجَاعلَ الليلِ سكَنا ، والشمسَ والقَمَرَ حُسبَانا : اقْضِ عني الدَّيْنَ ، وأَغْنني من الفَقرِ، وأمتعني بسمعي ، وبَصري ، وقُوَّتي في سبيلك».
أخرجه الموطأ .

2.372- Yahya b. Saîd'den rivâyet edildiğine göre bir keresinde Rasûlullah (as.) şöyle duâ etmiş:

---

[29] **Muvatta**, Kur'ân, 9/40. **Mâlik**'in belâğat tarîkıyla rivâyet ettiği bu hadîsin senedi mu'daldır. Ancak hadîs **İbn Abbas** tarîkıyle, **Tirmizî**, Tefsir, 39/3233'de; **Muâz b. Cebel** tarîkıyla da 39/3235'dedir.

"Ey gündüzü aydınlatan, geceyi sükûnet vakti kılan, güneşi ve ayı belli bir hesaba göre idâre eden Allah'ım!.. Borcumu ödeme gücü ver, beni fakirlikten kurtar!.. Kulağıma, gözüme ve kuvvetime senin yolunda idame-i hayat etmeyi nasip eyle!"[30]

٢٣٧٣ــ (م ــ أم حبيبة رضي الله عنها) قالت : « سَمِعني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأنا أقولُ: اللَّهمَّ أمتعني بزوجي رسول الله صلى الله عليه وسلم، وبأبي أبي سفيان، وبأخي معاوية، فقال: **سَأَلْتِ الله لآجال مَضْروبة، وأيَّام مَعدودة، وأرزاق مقسومة، لن يعجِّلَ شيئا منها قبل حِلّه، ولا يُؤخِّرَ ولو كنْتِ سألت الله أنْ يُعيذَكِ من عذاب في النَّار وعذاب في القبرِ: كان خيرا وأفضلَ**» أخرجه مسلم.

2.373- Ümmü Habîbe anlatıyor: Ben;

"Ey Allah'ım! Beni kocam Rasûlullah (as.), babam Ebû Süfyan ve kardeşim Muâviye ile yararlandır" diye duâ ederken, Hz. Peygamber duydu ve dedi ki:

"- Allah'tan sayılı günler, kesinleşmiş eceller ve taksim edilmiş rızıklar için istekte bulundun. Bunlardan hiçbiri, zamanından ne öne alınır ne de tehir edilir. Şayet Allah'tan, cehennemde ve kabirde azap görmekten seni korumasını isteseydin, dana hayırlı ve daha iyi olurdu."[31]

٢٣٧٤ــ (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) : « أن مُكاتَبا جاءه ، فقال : إني عجزتُ عن مُكاتَبتي فأعنّي، قال: ألا أُعلِّمك كلمات علَّمَنِيهنَّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، لو كان عليك مثلُ جبل صَبِيرٍ دَينا أدّاهُ عنك؟ قال: قل: **اللَّهمَّ اكفني بحلالك عن حرامك، وأغْنِني بفضلك عمن سواك**». أخرجه الترمذي .

2.374- Mükâteb bir köle, Hz. Ali'ye gelerek;

---

30 **Muvatta**, Kur'ân, 8/27. Bu hadîsin senedi de mu'daldır. Ancak bunu destekleyen başka rivâyetler bulunmaktadır.

31 **Müslim**, Kader, 7/32.

"- Mükâtebe borcumu ödemekten acze düştüm, bana yardım et!" dedi. Hz. Ali şu cevabı verdi:

"- Sana, Allah Rasûlü'nün bana öğrettiği bazı sözler öğreteyim; bunları okursan, Sabîr dağı kadar borcun olsa dahi, Allah sana onu ödeme gücü verir. Şöyle duâ et:

"Ey Allah'ım! Bana yetecek kadar helâl rızık vererek beni haramdan koru! Lütfunla ikrâm ederek beni başkasına muhtaç eyleme!"[32]

İZAH

"**Mükâtebe**"**:** Bir kölenin özgürlüğüne kavuşmak için belli bir ücret ödemek üzere efendisiyle yaptığı anlaşmadır. Köle bu ücreti ödediği zaman özgür olur. Bu köleye "**Mükâteb**" denir.

Sabîr: Yemen'de bir dağ adıdır. Bazı rivâyetlerde **Sîr** dağı diye geçer. Bu da **Tay** kabilesinin yaşadığı **Ummân** ile **Sîrâf** arasında sahil kesiminde bulunan bir dağdır.

٢٣٧٥ــ (ت ــ عثمان بن حنيف رضي الله عنه) :« أن رجلا ضرير البصر أتى النيَّ صلى الله عليه وسلم، فقال: ادعُ اللّٰه أن يُعَافِيَنِي، فقال: **إن شئتَ دعوتُ، وإنْ شئتَ صَبَرْتَ، فهو خيرٌ لك** ، قال : فادعُهُ، قال: فأَمرهُ أن يتوضأَ فَيُحْسِنَ الوُضوءَ، ويدُعوَ بهذا الدعاء: **اللّٰهمَّ إني أسألُك وأتوَجه إليك بنَبيِّكَ محمدٍ: نبي الرحمة، إني توَّجهتُ بك إلى ربِّي في حاجتي هذه لتُقْضى لي، اللَّهم فَشَفِّعْهُ فيَّ**». أخرجه الترمذي .

2.375- Osman b. Huneyf anlatıyor:

"Âmâ bir adam Rasûlullah'a (as.) gelerek;

"- Beni sağlığıma kavuşturması için Allah'a duâ et!" dedi.

Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- Dilersen duâ ederim (sağlığına kavuşursun), **ama istersen sabret, bu senin için daha hayırlı olur."**

Adam;

"- Duâ et!" dedi.

---

[32] **Tirmizî**, Daavât, 111/3563.

Rasûlullah (as.) ona abdest almasını emretti, o da güzelce abdest aldı. Sonra şöyle duâ etti:

"Ey Allah'ım! Senden niyaz ediyorum ve Peygamber'ini, rahmet Peygamber'i Muhammed'i sana yöneltiyorum."

Sonra Hz. Peygamber'e dönerek dedi ki:

"Ben, şu sıkıntımın giderilmesi için seni Rabbime yönelterek şefâat diliyorum; ey Allah'ım; O'nun, benim hakkımdaki şefâatini kabul eyle!"[33]

İZAH

Hadîste, Rasûlullah'ın (as.) duâ yapması istendiği halde, Hz. Peygamber'in duâyı yine de adamın kendisine yaptırdığı görülmektedir. Muhtemelen bunun sebebi; Hz. Peygamber'in, ona sabretmenin daha hayırlı olduğunu söylemesine rağmen, onun hayırlı olanı seçmeyip duâyı tercih etmesidir.

TEVESSÜL

Tevessül; vesile ve vasıta kılmak demektir. Bir şahsı veya bir ameli vesile kılarak Allah'tan bir şey dilemektir.

Tevessül, tarihte ve günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Bazıları onu haram, küfür ve şirk telakkî ederken, bazıları da mübah olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Peygamber hayatta iken kendisi vasıta kılınarak duâ edildiği vakidir. O'nun vefatından sonraki bir kıtlık yılında da **Hz. Ömer;** ***"Allah'ım; biz Peygamberimizi sana vasıta kılıyorduk, sen de yağmur veriyordun; şimdi de Peygamberimizin amcası Abbas'ı sana vesile kılıyoruz, bize yağmur ver!"***[34] diye duâ ederek, **Hz. Abbas**'ı vesile yapmıştı. Bundan, tevessülün ancak yaşayan kişilerle yapılabileceği şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Bu sonuç sahâbenin sükûtî icmâı ile de destek görmüştür. Çünkü hiç kimse **Hz. Ömer**'e; **"Mahlukatın en üstünü, vesilelerin en yücesi Hz. Peygamber'i**

---

[33] **Tirmizî,** Daavât, 119/3578.

[34] **Buharî,** İstiska, 3.

bırakıp da Abbas'ı nasıl vesile kılarsın?" diye sormamıştır. Buna göre yaşayan birinin vesile kılınarak duâ edilmesi meşrû ve vakidir.

Ölmüş olan birinin vesile kılınması ise ihtilaflıdır. Bir kısmı bunun câiz olmadığını, hatta küfür ve şirk olduğunu söyler. **İbn Teymiye** bu görüştedir.

Bazıları ise, vefatından sonra dahi olsa sâlih ve fâzıl biriyle tevessülü câiz görür.

Şüphesiz ki tevhid inancını zedelememek, onu mutlak manada korumak esastır. Allah'tan başka birinden zararın def'ini veya faydanın celbini istemek, câiz görülemez. Ama Allah tarafından sevildiği bilinen veya zannedilen kişileri vasıta kılarak Allah'a duâ etmeyi yasaklayan bir nass da yoktur.

Bununla birlikte kul ile Allah arasında vasıtaya da lüzum yoktur. Sonra herkes, kendi yaptıklarından sorumlu olacaktır. Allah'ın izni olmadan, hiç kimsenin şefaat etmesi de mümkün değildir.[35]

٢٣٧٦ـ (ت ـ **أبو أمامة الباهلي** رضي الله عنه) قال : « دعا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بدعاء كثير لم نحفظ منه شيئا ، فقلنا : يا رسول الله ، دعوت بدعاء كثير لم نحفظ منه شيئا ؟ قال : **ألا أدُلّكم على ما يجمع ذلك كلَّه ؟ تقولون : اللّهمّ إنَّا نسألك من خير ما سألك منه نبيُّك محمد صلى الله عليه وسلم ، ونعوذ بك من شرِّ ما استعَاذَ منهُ نبيُّك [محمد] صلى الله عليه وسلم ، وأنت المستعان ، وعليك البلاغُ ، ولا حول ولا قوة إلا بالله**». أخرجه الترمذي.

2.376- Ebû Ümâme el-Bâhilî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) çok duâ yapmış, bu duâlardan bir şey ezberleyememiştik. Dedik ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; çok duâ yaptın, ama biz ondan bir şey ezberleyemedik."

Şu cevabı verdi:

"- Size, bütün bunları içine alan bir şey öğreteyim mi? Şöyle duâ edersiniz:

[35] Geniş bilgi için bkz., **Fetâvâ İbn Teymiye**, I, 142-368; **Tuhfe**, X, 34.

"Ey Allah'ım! Peygamber'in Muhammed'in senden istemiş olduğu hayırları biz de isteriz. Peygamber'in Muhammed'in sana sığındığı kötülüklerden biz de sana sığınırız. Yardımcı ancak sensin! Dönüş de sanadır. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur."[36]

٢٣٧٧ـ (خ ـ حفصة ، وأسلم رضي الله عنهما) أن عُمَرَ قال: « اللَّهمَّ ارزقني شهادة في سَبيلك، واجعل موتيَ في بَلد رسولك. قالت حفصة: فقلت: أنَّى يكون هذا؟ قال: يأتِيني به الله إذا شاء.» أخرجه البخاري.

2.377- Hafsa ve Eslem'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle duâ etti:

"Allah'ım! Beni, senin yolunda şehidlikle rızıklandır. Ölümümü de Rasûlünün beldesinde nasip eyle!"

Hafsa;

"- Ama bu nasıl olacak? (Hem şehidlik, hem Hz. Peygamber'in şehrinde ölmek?)." dedim.

"- Allah isterse yapar" dedi [37]

٢٣٧٨ـ (عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « كان جُلُّ دعاء عمر: اللَّهمَّ ارزُقني شَهَادَةً في سَبيلك». أخرجه...

2.378- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Ömer'in en önemli duâsı; *'Allah'ım; beni senin yolunda şehidlikle rızıklandır'* idi."[38]

---

[36] **Tirmizî**, Daavât, 89/3521. Bu hadîsin râvîlerinden **Leys b. Ebî Süleym**, doğru sözlü olmakla birlikte yaşlanınca aklı karışmış, hadîslerini temyiz edemez olmuş ve bu yüzden terk edilmiştir.

[37] **Buharî**, Fedâilu'l-Medîne, 12.

[38] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

الباب الثالث

من كتاب الدعاء

فيما يجري مجراه

و فيه ثلاثة فصول:

الفصل الأول

في الإستعاذة

C - DUÂ YERİNE GEÇEN SÖZLER

I- İSTİÂZE

٢٣٧٩ــ (خ م ت د س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال: كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**اللَّهمَّ إني أَعُوذ بك من العَجْز والكَسَل، والجُبْن والهَرَم والبُخْلِ، وأعوذ بك من عذابِ القبر، وأعوذ بك من فتنة المحيا والممات**».

وفي رواية : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يدعو بهؤلاء الدَّعَواتِ : « **اللَّهمَّ إني أعوذ بك من البُخلِ والكَسَلِ وأرذَلِ العُمُرِ وعذاب القَبْرِ وفتنة المحيا والممات**». هذه رواية البخاري ومسلم.

وللبخاري : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَتَعَوَّذُ ، يقول : « **اللَّهمَّ إني أَعُوذ بك من الكسل، وأَعُوذ بك من الجُبْنِ ، وأعوذ بك من الهَرَم ، وأَعوذ بك من البخل**».

وفي رواية الترمذي ، قال : « كثيرا ما كنتُ أَسْمَعُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يدعو بهؤلاء الكلمات: **اللَّهمَّ إني أعُوذ بك من الهمِّ والحَزَنِ والعَجْزِ والكَسَلِ والبُخْلِ وضَلَعِ الدَّيْنِ وغَلَبَة الرِّجال**».

وفي أخرى له : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو ، يقول : « **اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الكَسَل ، والهَرَم، والجُبْنِ والبخل، وفتنة المَسيح [الدَّجَّال] ، وعذاب القبر**».

وللبخاري، ومسلم رواية أطول من هؤلاء، وهي مذكورة في جملة حديثٍ طويل يتضمن شيئا آخر، يَرِدُ في موضعه . وفي رواية أبي داود، والنسائي مثل رواية البخاري ومسلم الأولى .

وفي أخرى لأبي داود، قال أنس : « كنتُ أخْدُمُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، وكنتُ أسمعُه يقول: اللَّهمَّ إني أَعُوذ بك من الهَمِّ والحَزَن وضَلَعِ الدَّيْن ، وغَلَبَة الرجال». وذكر بعض ما سبق.

وفي أخرى له مختصرا ، ذكره في «كتاب الحروف» ، قال: قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: «اللَّهمَّ إني أعوذُ بك من البَخَل والهَرَم» أراد : تحريك الخاء والباء بالفتح .

وفي أخرى للنسائي ، قال : « كان لرسول الله صلى الله عليه وسلم دَعَواتٌ لا يَدَعُهُنَّ ، كان يقول: اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الهَمِّ والحَزَنِ ، والعجزِ والكَسَلِ ، والبخل والجُبْنِ ، وغلبةِ الرِّجال».

زاد في أخرى بعد « الجُبن» : «والدَّيْن».وفي أخرى : «وضَلَعِ الدَّيْن» .

2.379-Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) şöyle diyordu:

"Allah'ım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, bunaklıktan ve cimrilikten sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."[1]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; Rasûlullah (as.) şu sözlerle duâ ederdi:

"Allah'ım! Cimrilikten, korkaklıktan, erzel-i ömürden, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buharî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) şu sözlerle Allah'a sığındı:

"Allah'ım! Tembellikten, sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığımırım. Bunaklıktan sana sığınırım. Cimrilikten sana sığınırım."

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) ekseriyâ şu sözlerle duâ ettiğini duydum:

---

1 **Buharî**, Daavât, 38, 40, 42; Cihâd, 25; **Müslim**, Zikir, 15/50; **Tirmizî**, Daavât, 71/3484-3485; **Ebû Davud**, Salat, 367/1540-1541; Hurûf, 1/3972; **Nesaî**, İstiâze, 6.

"Allah'ım! Üzüntü ve kederden, acizlik ve tembellikten, cimrilikten, borca batıp şaşırmaktan ve insanların baskınına uğramaktan sana sığınırım."

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Allah'ım! Tembellikten, bunaklıktan, korkaklıktan, cimrilikten, Mesih-Deccal'in fitnesinden ve kabir azabından sana sığınırım."

Buharî ve **Müslim**'in başka hususları da içine alan uzun bir rivâyetleri daha vardır, ilerde zikredilecektir.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivâyetleri de **Buharî** ve **Müslim**'in ilk rivâyetleri gibidir. **Ebû Davud**'un başka bir rivâyetinde Enes şöyle dedi:

"Rasûlullah'a (as.) hizmet ediyordum, şöyle duâ ettiğini duyuyordum:

"Allah'ım! Üzüntü ve kederden, borca batıp şaşırmaktan ve insanların tecavüzünden sana sığınırım."

Sonra yukarıda geçen rivâyetteki bazı cümleleri zikretti.

Ebû Davud'un, Kitabu'l-Hurûf'da kaydettiği muhtasar bir rivâyeti de şöyledir: "Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Allah'ım; cimrilikten ve bunaklıktan sana sığınırım."

Ebû Davud bu rivâyette özellikle *"el-bahal"* ve *"el-herem"* kelimelerini üstün harekeli olarak göstermek istedi.

Nesaî'nin başka bir rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) terk etmediği bazı duâları vardı. Şöyle derdi:

"Allah'ım! Üzüntü ve kederden, âcizlikten, tembellikten, cimrilikten, korkaklıktan ve insanların galebesinden sana sığınırım."

Nesaî başka bir rivâyetinde **"korkaklıktan"** sözcüğünden sonra **"borçtan"** lafzını da ekledi.

Başka bir rivâyetinde de; "**borca batmaktan**" dedi.

İZAH

"İstiâze"; kötülüklere ve günahlara karşı Allah'tan korunma ve sığınma talep etmek demektir.

Bu hadîste Rasûlullah (as.) çeşitli konular için Allah'tan korunma ve sığınma talebinde bulunmuştur. Bunları özetleyecek olursak:

1- Âcizlik: Bundan maksat, insanın kendisini korumaktan, ihtiyaçlarını teminden ve kulluğun gereklerini yerine yetirmekten acze düşmesidir.

2- Tembellik: İnsanın kendi hayatı, dini ve insanlık için yapabileceği şeyler olmasına rağmen tembellik yüzünden bunları yapmamasıdır. Bunun sonucunda hem kendisi, hem dini, hem de bütün insanlık zarar görür.

3- Korkaklık: Her türlü başarısızlığın temelidir. Aynı zamanda ahlakî açıdan da nakîsedir. Bu itibarla Allah'a sığınılması gereken en önemli hususlardan biridir.

4- Bunaklık: Bundan maksat, aşırı ihtiyarlıktır, düşkünlük ve âcizliktir. Hadîslerde bundan bazen ***"herem"***, bazen ***"erzel-i ömür"*** diye bahsedilir. ***Erzel-i ömür;*** en aşağı, en rezil ömür demektir. Erzel-i ömürden Kur'ân-ı Kerîm'de de bahsedilir.[2] İleri yaşta hafızada unutkanlık, gözde ve kulakta bozukluk, dizlerde dermansızlık, akılda zaafiyet iyice ortaya çıkar. İnsan kendi ihtiyaçlarını bile göremez hale gelir, başkalarına muhtaç, ele-güne maskara olur. İşte bu duruma düşmemek için Allah'a sığınmak gerekir.

5- Cimrilik: Ahlakî nakîselerden biridir. Sosyal gelişmeleri ve insan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir faktördür.

6- Kabir azabı: Kabir, âhiret hayatının başlangıcıdır. Kabirde azap görmek, âhiretin de çetin geçeceğine alâmettir.

7- Hayatın fitnesi: İnsanın hayatı boyunca karşılaştığı ve kendisine yanlışlıklar yaptıran şeylerdir. Kişisel arzular, çıkar kaygısı, nefsî istekler gibi etkenler insana pek çok yanlışlık yaptırır.

8- Ölümün fitnesi: Ölüm anında, insan can çekişirken imanını kaybetme, imansız gitme tehlikesine karşı Allah'tan yardım dilemektir.

9- Borç: Bundan maksat, borca batmak ve borç baskısı ile yanlışlıklar yapmaktır.

---

[2] Nahl, 70; Hac, 5.

10- Üzüntü ve Keder: İnsanın çalışma gücü ve morali üzerinde en olumsuz etki yapan husus, şüphesiz ki üzüntü ve kederdir. Keder, insanı içten içe eritir, bitirir. Bu yüzden Allah'a sığınılması gereken en önemli hususlardan biri olma özelliğine sahiptir.

11- İnsanların baskınına uğramak: Kötü niyetli kişilerin tasallutundan ve tecavüzünden Allah'a sığınmaktır.

12- Mesih-Deccâl fitnesi: Deccâl'in fitnesinden, imtihanından korunmak için Allah'tan yardım istemektir.

Bu hadîs, insanla ilgili pek çok hususu içine alan son derece câmialı bir rivâyettir. İnsanın ahlakî, bedenî, nefsî, aklî ve gadabî yönlerini, hatta haricî faktörleri içine alan, bütün bunların kötülüklerine karşı Allah'tan korunma talep eden ihatalı bir duâ örneğidir.

٢٣٨٠ـ (د س ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كانَ يقول: «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الجُذَام، والبَرَصِ، والجُنونِ، ومن سيئ الأسقَامِ**».
أخرجه أبو داود، والنسائي.

2.380- Enes b.Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ediyordu:

"Allah'ım! Cüzzamdan, alaca hastalığından, delilikten ve müzmin kötü hastalıklardan sana sığınırım."[3]

٢٣٨١ـ (خ م ت د س ـ عائشة رضي الله عنها) أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يقول: «**اللّهمَّ إني أعوذ بك من الكسَلِ ، والهرَمِ ، والمغْرَمِ ، ومن فتنة القبر، وعذاب القبر، ومن فتنة النار، وعذاب النار، ومن شرِّ فتنة الغنى ، ومن شر فتنة الفقر، وأعوذ بك من شر فتنة المسيح الدَّجَّال، اللّهمَّ اغْسِل عني خطايايَ بماء الثّلْج والبَرَد ، ونقِّ قلبي من الخطايا كما نقَّيْتَ الثوبَ الأبيضَ، وباعد بيني وبين خطايايَ كما باعدتَ بين المشرق والمغرب**».

[3] **Ebû Davud**, Salat, 367/1554; **Nesaî**, İstiâze, 36.

وفي رواية مختصرا : أنها سمعت النبيَّ صلى الله عليه وسلم : « **يَستعيذُ في صلاته من الدَّجَّال**» لم يزد. أخرجَهُ البخاري ومسلم . وأخرجه الترمذي بتقديم وتأخير، وزاد فيه : « **المأثم**» قبل قوله : « **المَغرَم** » ، وبعد « **الثَّوب الأبيض من الدنس**» ، وأخرجه النسائي نحو الترمذي .

وفي رواية أبي داود : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو بهؤلاء الكلمات : **اللَّهمَّ إني أعوذ بك من فتنة النَّار ، وعذاب النار ، ومن شَرِّ الغنَى ، والفقر**».

وفي أخرى للنسائي : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يستعيذ من عذاب القبر، ومن فتنة الدجال، وقال : **إنَّكم تُفتَنُونَ في قبوركم**».

وفي أخرى له قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **اللَّهمَّ رَبَّ جبريلَ وميكائيل ، وربَّ إسرافيل ، أعوذ بك من حرِّ النار ، وعذاب القبر**».

2.381- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ediyordu:

"Allah'ım! Tembellikten, bunaklıktan, borca batmaktan, kabir fitnesinden ve kabir azabından, cehennem fitnesinden ve cehennem azabından, zenginlik fitnesinin şerrinden ve fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım. Mesih-Deccâl fitnesinin şerrinden de sana sığınırım.

Allah'ım! Hatalarımı kar ve dolu suyu ile pırıl pırıl yıka! Beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi de hatalardan temizle! Doğu ile batıyı birbirinden uzaklaştırdığın gibi hatalarla benim aramı da uzaklaştır!"[4]

RİVÂYETLER

Muhtasar bir rivâyete göre; "Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) namazda sadece Deccâl'den Allah'a sığındığını duydu."

Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

---

[4] **Buharî**, Daavat, 40, 45, 46, 47; **Müslim**, Zikir, 14/49; **Tirmizî**, Daavât, 77/3495; **Ebû Davud**, Salat, 153/880; **Nesaî**, Cenâiz, 115; İstiâze, 56.

Tirmizî'de de bazı kelimler takdîm-tehir edilerek ve; **"borca batmaktan"** önce, **"beyaz elbiseyi kirden..."** cümlesinden sonra; **"günaha batmak"** ibâresi de ilâve edilerek aynı hadîs zikredilir.

Nesaî de **Tirmizî** gibi tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetine göre ise Rasûlullah (as.) şu sözlerle duâ ederdi:

"Allah'ım! Cehennem fitnesinden ve cehennem azabından, zenginlik ve fakirliğin fitnesinden sana sığınırım."

Nesaî'nin diğer bir rivâyetine göre de; "Rasûlullah (as.) kabir azabından, Deccâl fitnesinden Allah'a sığınır ve; **'Sizler kabrinizde imtihan edileceksiniz'** derdi."

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde de Rasûlullah (as.) şöyle derdi:

"Ey Cebrâil'in ve Mikâil'in Rabbi, İsrâfil'in Rabbi olan Allah'ım! Cehennem sıcağından ve kabir azabından sana sığınırım."

İZAH

"Cehennem fitnesi"nden maksat, insanı cehenneme götüren günahlardır. Veya; *"Her topluluk cehenneme atıldıkça, cehennem bekçileri onlara;* **'Size bir korkutucu gelmedi mi?'** *diyecekler"*[5] âyetinde ifâde edildiği üzere bekçilerin onları azarlayıp kınamasıdır. Onlarla birlikte cehenneme atılma korkusudur.

"Zenginlik fitnesi"; malla övünmek malı haram yerden kazanıp gayr-ı meşru yerlere harcamak ve zenginliğin verdiği güçle haksızlık ve zulüm yapmaktır.

"Fakirliğin fitnesi" de; kıskançlık, hırs, tamah, tezellül, sabırsızlık ve Allah'ın verdiği razı olmamaktır.

٢٣٨٢ــ (م د س ــ **عائشة** رضي الله عنها): «أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول في دعائه: **اللَّهمَّ إِني أعوذُ بك من شر ما عمِلتُ ومِن شر ما لم أعمل**» أخرجه مسلم وأبو داود.

---

[5] Mülk, 8.

وفي رواية النسائي قال : سألتُ عائشة : حَدِّثيني بشيء كان يدعو به النبيُّ صلى الله عليه وسلم في صلاته؟ قالت: « نعم ، كان يقول:... وذكرت الحديث».

2.382- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) duâsında şöyle derdi:

"Allah'ım! Yaptıklarımın şerrinden de, yapmadıklarımın şerrinden de sana sığınırım."[6]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim** ve **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Nesaî'nin rivâyetinde, râvî (Ferve b. Nevfel), Hz. Âişe'ye;

"- Bana Rasûlullah'ın (as.) namazda yaptığı bir duâyı tahdîs et" der, Hz. Âişe de;

"- Peki" diyerek aynı hadîsi söyler.

٢٣٨٣ــ (ت س ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) : « أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول : **اللَّهمَّ إني أعُوذُ بك من قَلْبٍ لا يَخْشَعُ ، ودعاءٍ لا يُسمعُ ، ومن نفسٍ لا تشبع، ومن علمٍ لا يَنفعُ ، أعوذ بك من هؤلاء الأربع**». أخرجه الترمذي، والنسائي .

2.383- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Ürpermeyen kalpten, kabul edilmeyen duâdan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım Rabbim!"[7]

٢٣٨٤ــ (س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) مثل حديث عمرو . أخرجه النسائي.

---

[6] **Müslim**, Zikir, 18/65; **Ebû Davud**, Salat, 367/1550; **Nesaî**, Sehv, 63.

[7] **Tirmizî**, Daavât, 69/3482; **Nesaî**, İstiâze, 2.

2.384- Bu hadîsin aynısını Enes b. Mâlik de rivâyet eder.[8]

٢٣٨٥ـــ (د س ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «اللّهمَّ إني أعوذ بك من الأربع: من علم لا ينفعُ، ومن قَلْبٍ لا يَخْشَعُ، ومن نفس لا تشبع، ومن دعاءٍ لا يُسمعُ» . أخرجه أبو داود، والنسائي.

2.385- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle duâ ettiğini rivâyet eder:

"Allah'ım! Şu dört şeyden sana sığınırım: İşe yaramayan bilgiden, ürpermeyen kalpten, duymayan nefisten ve kabul olunmayan duâdan."[9]

٢٣٨٦ـــ (م د ـــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « اللّهمَّ إني أعوذ بك من زوال نِعْمَتِكَ ، وتَحَوُّلِ عافِيَتِك ، وفُجاءة نقمَتك ، وجميع سخطك.» أخرجه مسلم ، وأبو داود .

2.386- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Verdiğin nimetin son bulmasından, lütfettiğin âfiyetin değişmesinden, intikamının gelivermesinden ve gazabının her çeşidinden sana sığınırım."[10]

٢٣٨٧ـــ (د س - أبو هريرة رضي الله عنه) : أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «اللّهمَّ إني أعوذ بك من الفقر ، والقِلَّة ، والذِّلة ، وأعوذ بكَ من أن أظْلِمَ ، أو أُظْلَمَ». أخرجه أبو داود، والنسائي .

2.387- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber şöyle duâ etti, der:

---

[8] **Nesaî**, İstiâze 21.

[9] **Ebû Davud**, Salat, 367/1548; **Nesaî**, İstiâze, 18.

[10] **Müslim**, Zikir, 26/96; **Ebû Davud**, Salat, 367/1545.

"Allah'ım! Fakirlikten, yoksulluktan ve zillete duçar olmaktan sana sığınırım. Zulmetmekten ve zulme uğramaktan da sana sığınırım."[11]

İZAH

Buradaki **"fakirlik"**, yoksulluk anlamına geleceği gibi, **"gönül fakirliği"** anlamına da gelir. Gönül fakirliğinin insan için önemli sakıncaları vardır. İnsanı ihtirasa ve kıskançlığa, hatta başkalarına karşı düşmanlık duygusuna sevk edebilir. Helâl-haram ayırımını unutturabilir.

"Yokluk" da, fakirlik anlamına geleceği gibi, hayır ve iyiliklerden mahrumiyet anlamına da gelir.

"Zillete düşmek" ise; insanlar tarafından horlanmak, tahkir edilmek, başkasına muhtaç olmak ve yüz suyu dökmek demektir.

٢٣٨٨ـ (د س ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو يقول: «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الشِّقاق ، والنِّفاق ، وسوء الأخلاق**». أخرجه أبو داود ، والنسائي.

2.388- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Şikaktan, nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."[12]

İZAH

"Şikak"; hakka muhalefet etmek demektir. Düşmanlık ve mutlak olarak muhalefet anlamına da gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu manada kullanılmıştır.[13]

---

[11] **Ebû Davud**, Salat, 367/1544; **Nesaî**, İstiâze, 16.

[12] **Ebû Davud**, Salat, 367/1546; **Nesaî**, İstiâze, 21. Hadîs, zayıf bir isnâdla rivâyet edilmiştir.

[13] Bkz., Sâd, 2.

"Nifak"; münafıklık demektir. İtikadî açıdan görünürde müslüman, hakikatte kâfir olmaktır. Ancak burada kastedilen mana bu değildir. Daha çok amellerde ve davranışlarda münafıklık murad edilmiştir. Buna göre; yalan söylemek, emanete hiyânet etmek, vadinden dönmek, husumette ölçü tanımamak amelde nifak kapsamına girer.

٢٣٨٩ـ (د س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الجُوع، فإنه بئْسَ الضَّجيعُ، وأعوذ بك من الخيانة، فإنها بئْسَت البطانةُ». أخرجه أبو داود، والنسائي .

2.389- Yine Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle duâ ettiğini rivâyet eder:

"Allah'ım! Açlıktan sana sığınırım; çünkü açlık, çok kötü bir yatak arkadaşıdır. Hiyânetten de sana sığınırım; çünkü o, çok kötü bir huydur."[14]

İZAH

"Açlık"; insanı yatağa düşüren, hatta ölüme götüren bir derttir. İbadet ve hayır yapma arzusunu söndürür. Aklı ve zihni bulandırır, helâl-haram mefhumunu ortadan kaldırır.

Tarihte olduğu gibi günümüzde de insanlar açlıkla imtihan edilmekte, her sene on milyonun üzerinde insan açlıktan ölmektedir. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde kediler ve köpekler semirtilmektedir. Bir Amerikan âilesinin günde çöp olarak attığı yiyecek miktarı, bir Afrikalı âilenin bir haftalık yiyeceğine denk düşmektedir.

Açlık, sosyal açıdan büyük bir felâket sebebi olduğu kadar, ahlâkî dejenerasyonun da sebebidir.

٢٣٩٠ـ (خ م س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «تعَوَّذوا بالله من جَهدِ البَلاء ، ودَرْكِ الشَّقاء، وسُوءِ القضاء ، وشماتة الأعداء».

---

[14] **Ebû Davud**, Salat, 367/1546; **Nesaî**, İstiâze, 21.

وفي رواية : « [أنه] كان يتعوَّذ » أخرجه البخاري، ومسلم.

وأخرج النسائي الحديث ، وقال فيه : « كان يتعوَّذ من هذه الثلاثة » ، وعدّ الأربعة ، ثم قال: قال سفيان: إنما قال: «ثلاثة»، فذكر الأربعة، إلا أني لم أحفظ الواحد الذي ليس فيه، وأخرجه من رواية أخرى: «أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يستعيذ من سُوء القضاء، وشماتة الأعداء، وجَهد البلاء» فكأن الرابع يكون «دَرْك الشَّقاء».

2.390- Yine Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Belâ sıkıntısından, helâke uğramaktan, kötü âkıbetten ve düşmanlara rezil olmaktan Allah'a sığının!"[15]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Hz. Peygamber bunlardan Allah'a sığınırdı" denir.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyetinde; "Hz. Peygamber şu üç şeyden Allah'a sığınırdı..." denir, ama yukarıdaki dört husus zikredilir.

Sonra dedi ki: Râvî Süfyan; "o üç tanedir dedi, ama dört şey zikretti; çünkü bu dört şeyden hangisinin terk edildiğini ezberleyemedim" dedi.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de; *"Hz. Peygamber kötü âkıbetten, düşmanlara rezil olmaktan ve belâ sıkıntısından Allah'a sığınıyordu"* şeklindedir. O, sanki dördüncüsünün de *"helâke uğramak"* olduğuna işaret etti.

İZAH

"Belâ sıkıntısı" diye tercüme ettiğimiz ***"cehdü'l-belâ"***dan maksat; insanı hayattan bıktıran, ölümü hayata tercih ettiren tahammül edilmez sıkıntı ve meşakkattir. Bu sıkıntı; bazen yoksulluk, bazen hastalık, bazen ruhî ıztırap ve stres, bazen de ailevî musibetler şeklinde tecelli edebilir.

[15] **Buharî**, Kader, 13; Daavât, 28, **Müslim**, Zikir, 16/53; **Nesaî**, İstiâze, 34.

"Helâke uğramak" diye tercüme ettiğimiz ***"derkü'ş-şeka"***; insanı felâkete götüren, dünyada ve âhirette bedbaht kılan şeylerdir. ***"Şeka"*** mutluluğun zıddıdır.

"Kötü âkıbet" diye tercüme ettiğimiz ***"sû-i kaza"*** da; kötü kader anlamına gelir. Gerek dinî ve gerek dünyevî açıdan; ister malî, ister bedenî, ister âilevî olsun insanın herhangi bir kötülükle yüzyüze gelmesidir. Hatta ebedî hayatta perişan olmak da buraya girer.

Burada **"kaza"**nın **"kötü"** olmakla tavsifi, onu işleyen, yapan, kazanan insan cihetiyledir. Yoksa yaratan cihetiyle değildir. Çünkü Allah'ın yaratmasında **"kötü"**lük yoktur.

"Düşmanların şamatası"ndan maksat ise; başa gelen musibetten dolayı düşmanların sevinip oynamasıdır.

٢٣٩١ــ (خ م ت س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يدعو: «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من عذاب القبر، ومن عذاب النار، ومن فتنة المحيا والممات، ومن فِتنَة المسيح الدَّجَّال.**» أخرجه البخاري، ومسلم .

وفي رواية لمسلم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**عُوذوا بالله من عذاب الله، عُوذُوا بالله من عذاب القبر، عوذوا بالله من فِتنَة المسيح الدجال، عوذوا بالله من فِتْنَة المحيا والَمات**».

وفي رواية أخرى أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: «كان يَتَعَوَّذُ من عذاب القبر وعذاب جهنَّمَ وفِتْنة الدَّجَّال». وفي أخرى قال: «سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَستَعيذُ من عذاب القبر».

وفي رواية الترمذي ، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **استَعيذُوا بالله من عذاب القبر، واستعيذوا بالله من فِتْنة المسيح الدَّجَّال ، واستعيذوا بالله من فِتْنَة المحيا والممات**». وأخرج النسائي الرواية الأولى ، والثانية .

وفي رواية للنسائي قال: سمعتُ أبا القاسم صلى الله عليه وسلم يقول في صلاته. وذكر نحوه

وفي أخرى له ، قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « مَن أطاعني فقد أطاع الله، ومن عصاني فقد عصى الله ، وكان يقول : ... وذكر الحديث».

2.391- Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Kabir azâbından, cehennem azâbından, hayatın ve ölümün fitnesinden, Mesih-Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım."[16]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti, **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah'ın azabından Allah'a sığının! Kabir azabından Allah'a sığının! Mesih-Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığının! Hayatın ve ölümün fitnesinden Allah'a sığının!"

Diğer bir rivâyette de; *"Rasûlullah (as.) kabir azabından, cehennem azabından ve Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığınırdı"* denir.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) kabir azabından Allah'a sığındığını işittim."

Tirmizî'nin rivâyetinde Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kabir azabına karşı Allah'tan sığınma isteyin! Mesih-Deccâl'in fitnesine karşı Allah'tan sığınma isteyin! Hayatın ve ölümün fitnesine karşı da Allah'tan sığınma isteyin!"

Nesaî, bunlardan birinci ve ikinci rivâyetleri tahric etti.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de; *"Ebû'l-Kasım'ı duydum, namazda şöyle diyordu..."* diye başlar ve aynı hadîsin benzerini zikreder.

Yine **Nesaî**'nin başka biri rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

---

[16] **Buharî**, Cenâiz, 88; **Müslim**, Mesâcid. 25/128; **Tirmizî**, Daavât, 133/3604; **Nesaî**, İstiâze, 47, 49.

"Bana itâat eden, Allah'a itâat etmiş olur. Bana isyan eden de Allah'a isyan etmiş olur." Sonra şöyle dedi... diyerek aynı hadîsi rivâyet eder.

٢٣٩٢ــ (س ــ **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو بهؤلاءِ الكلمات: «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من غلَبَةِ الدَّيْنِ وغلبة العَدُوِّ، وشماتة الأعداء**». أخرجه النسائي.

2.392- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet ediliyor:

"Rasûlullah (as.) şu sözlerle duâ ederdi:

"Allah'ım! Borç batağından, düşmanın galebesinden ve düşmanların (sevinç) şamatasından sana sığınırım."[17]

٢٣٩٣ــ (س ــ [**عبد الله بن عمرو بن العاص**] رضي الله عنهما) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الكسل، والهرَم، والمغْرَمِ، والمأْثَم، وأعوذُ بك من شر المسيح الدَّجَّال، وأعوذ [بك] من عذاب القبر، وأعوذ بك من عذاب النار**». أخرجه النسائي.

2.393- Yine Abdullah b. Amr b. el-Âs anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Allah'ım! Tembellikten, bunaklıktan, borca ve günaha batmaktan sana sığınırım. Mesih-Deccâl'in şerrinden sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırm. Cehennem azabından sana sığınırım."[18]

٢٣٩٤ــ (س ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**تعَوَّذُوا بالله من جارِ السُّوء في دار المُقام، فإن جارَ البادي يَتَحَوَّلُ عنكَ.**» أخرجه النسائي

---

[17] **Nesaî**, İstiâze, 24.

[18] **Nesaî**, İstiâze, 33.

2.394- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İkamet edeceğiniz yerde kötü komşudan Allah'a sığının! Çadır komşusu ise geçip gidecektir."[19]

٢٣٩٥ـ (س ـ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « **اللَّهمَّ إني أعوذ بعظمتك أن أُغتال من تحتي**». قال جبير بن أبي سليمان: «هو الخسفُ» ، قال عبادة بن مسلم : فلا أدري قولَ النبي، أو قولَ جبير؟.

وفي رواية قال : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول : ... وذكر الدعاء ، وقال في آخره: **وأعوذ بك أن أُغتالَ من تحتي، يعني الخسف** ، ولم يذكر النسائيُّ الدعاءَ ، أخرجه النسائي.

2.395- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle dediğini işittim:

"Allah'ım! Ayaklarımın altından tuzağa düşürülmekten, senin yüce azametine sığınıyorum."

Râvî Cübeyr b. Ebî Süleyman[20] dedi ki: "Bundan maksat hasifdir, yere göçmektir."

Diğer râvî Ubâde b. Müslim[21] ise; "Bu söz Peygamber'e mi aittir, yoksa Cübeyr'in kendi sözü müdür, bilmiyorum" der.[22]

---

[19] **Nesaî**, İstiâze, 44.

[20] **Cübeyr b. Ebî Süleyman b. Cübeyr b. Mut'im el-Kuraşî en-Nevfelî el-Medenî:** Medîneli tâbiîlerdendir, meşhur sahabî Cübeyr b. Mut'im'in torunudur. Abdullah b. Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Ubâde b. Müslim ve el-Hâris b. abdurrahman el-Âmirî rivâyet etti. Sikadır; bilinen bir hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[21] **Ebû Yahya, Ubâde b. Müslim el-Fezârî el-Basrî**: Hasan el-Basrî ve Cübeyr b. Ebî Süleyman'dan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Ebû Nuaym ve Süfyan es-Sevrî rivâyet etti. Genelde sika kabul edilen râvîlerdendir. Ancak İbn Hibbân onu hem *Sikat*'ına, hem de *Duafâ*'sına almıştır. Hadîsleri *Sünen*'lerde tahric edildi.

[22] **Nesaî**, İstiâze, 60.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette de; "Hz. Peygamber şöyle diyordu" der, duâyı zikreder ve sonunda da; ***"Ayaklarımın altından tuzağa düşürülmekten, yani yere batmaktan sana sığınırım"*** diye kaydeder. Nesaî duâyı zikretmez.

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

٢٣٩٦ــ (د س ــ أبو اليسر رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «اللّهمَّ إني أعوذ بك من الهدم ، وأعوذ بك من التَّرَدِّي، ومن الغَرَق ، والحَرَق ، والهرَم ، وأعوذ بك أن يتخبَّطني الشيطان عند الموت ، وأعوذ بك أن أموت في سبيلك مُدبرا ، وأعوذ بك أن أموت لَديغا». أخرجه أبو داود ، والنسائي ، وزاد كلاهما في رواية أخرى : «والغَمّ».

2.396- Ebû'l-Yüsr'den Rasûlullah'ın (as.) şöyle duâ ettiği rivâyet edilir:

*"Allah'ım! **Evimin üzerime göçmesinden sana sığınırım.** (Uçurumdan veya ağaçtan) **düşmekten, boğulmaktan, yanmaktan ve bunaklıktan sana sığınırım. Ölüm anında şeytanın beni şaşırtmasından sana sığınırım. Senin yolunda kaçarken ölmekten sana sığınırım. Zehirli hayvanların sokmasıyla ölmekten sana sığınırım.**"*[23]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Her ikisi de başka bir rivâyette ***"Gamdan da sana sığınırım"*** cümlesini ilave ederler.

٢٣٩٧ــ (خ م ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول : « أعوذ بعزَّتك أن تُضلَّني ، لا إله إلا أنتَ الحيُّ الذي لا يَموتُ ، والجنُّ والإنس يموتون». أخرجه البخاري، ومسلم .

---

[23] **Ebû Davud**, Salat, 367/1552; **Nesaî**, İstiâze, 61.

2.397- Abdullah b. Abbas, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Beni sapıklığa düşürmenden, senin izzetine sığınıyorum. Senden başka ilâh yoktur. Sen, hiç ölmeyecek bir hayata sahipsin. Cinler ve insanlar ise ölürler."[24]

٢٣٩٨ـ (خ ت س ـ مصعب بن سعد رحمه الله) أن سَعدا قال لبنيه : «تعوَّذوا بكلمات كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يتعوذ بهن: **اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الجُبْن ، وأعوذُ بك من البُخْل، وأعوذُ بك أنْ أُرَدَّ إلى أرذَل العُمر، وأعوذُ بك من فتْنة الدَّجال، وأعوذُ بك من عَذاب القَبْر».**

وفي رواية : « أنَّه كان يُعَلِّمُ بنيه هؤلاء الكلمات ، كما يُعَلِّمُ المعَلِّمُ الغلمانَ الكتابةَ ، ويقول : إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يَتَعوَّذُ بهنَّ دُبر الصلاة - وذكر الخمس - إلا أنه قال : **أعُوذ بك من فتنَة الدنيا**» ، بَدَلَ : «**الدجال**». أخرجه البخاري، والترمذي، والنسائي .

2.398- Mus'ab b. Sa'd'dan rivâyet edildiğine göre, Sa'd çocuklarına şöyle demiş:

"Rasûlullah'ın (as.) Allah'a sığındığı şu sözlerle siz de Allan'a sığının:

"Allah'ım! Korkaklıktan sana sığınırım. Cimrilikten sana sığınırım. Ömrün en reziline düşmekten sana sığınırım. Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım."[25]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "bir öğretmenin çocuklara okuma-yazmayı öğrettiği gibi, Sa'd da çocuklarına şu sözleri öğretiyordu" denir ve; "Rasûlullah (as.) beş vakit namazın sonunda bu sözlerle Allah'a

---

[24] **Buharî**, Tevhid, 7; **Müslim**, Zikir, 18/67.

[25] **Buharî**, Daavât, 37, 38, 45, 58; Cihâd, 25; **Tirmizî**, Daavât, 114/3567; **Nesaî**, İstiâze, 27.

sığınırdı" diye söylediği, ancak yukarda geçen **"Deccâl'in fitnesi"** yerine **"Dünya fitnesinden sana sığınırım"** dediği kaydedilir.

Bu hadîsi **Buharî, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etmiştir.

٢٣٩٩ـ (د س ـ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) : «أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يَتَعوَّذُ مِن خَمْسٍ: **من الجُبْنِ والبُخْلِ وسُوءِ العُمُرِ وفِتنةِ الصَّدْرِ وعذابِ القَبرِ**».

أخرجه أبو داود.

وفي رواية النسائي : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يَتَعوَّذُ من الجُبْنِ، والبُخْلِ، وفتنة الصدر، وعذاب القبر». وللنسائي مثل رواية أبي داود .

وفي أخرى له : قال عمرو بن ميمون : حَجَجْتُ مع عُمَرَ فسمعتُهُ يقول : « ألا إن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يتعوَّذُ من خمس ... وذكر الحديث».

2.399- Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah(as.) beş şeyden Allah'a sığınırdı:

"Korkaklıktan, cimrilikten, kötü ömürden, kalbin fitnesinden ve kabir azabından."[26]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyetinde ise; *"Rasûlullah (as.) korkaklıktan, cimrilikten, kalbin fitnesinden ve kabir azabından Allah'a sığınırdı"*denir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de **Ebû Davud**'un rivâyeti gibidir.

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde Amr b. Meymûn şöyle dedi:

"Hz. Ömer'le birlikte hacca gittim, onun şöyle dediğini işittim:

"Dikkat edin! Allah'ın Rasûlü, şu beş şeyden Allah'a sığınırdı..." diyerek aynı hadîsi nakleder.

İZAH

"Kalbin fitnesi"nden maksat; insanın kalbine gelen şüpheler, tereddütler, vesveselerdir.

---

[26] **Ebû Davud**, Salat, 367/1539; **Nesaî**, İstiâze, 5.

"Kötü ömür"den maksat da; daha önce **"bunaklık"** ve **"erzel-i ömür"** diye geçen şeydir.

٢٤٠٠ــ (س ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال : « كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يتعوَّذُ من خمسٍ: من البُخلِ والجُبْنِ وسوءِ العمر وفتْنةِ الصدر وعذاب القبر.» أخرجه النسائي.

2.400- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Hz. Peygamber beş şeyden Allah'a sığındı: Cimrilikten, korkaklıktan, kötü ömürden, kalbin fitnesinden ve kabir azabından."[27]

٢٤٠١ــ (س ــ **عمرو بن ميمون** رحمه الله) قال : حدثني أصحابُ محمد صلى الله عليه وسلم «أنه كان يَتَعَوَّذُ بالله من الشُّحِّ ، والجُبْنِ ، وفتنَةِ الصدر ، وعذاب القبر». أخرجه النسائي .

2.401- Amr b. Meymûn anlatıyor:

"Bana Muhammed'in (as.) ashâbı tahdîs etti:

"O, cimrilikten, korkaklıktan, kalbin fitnesinden, kabir azabından Allah'a sığınırdı."[28]

٢٤٠٢ــ (د ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يقول : «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من صلاة لا تَنْفَع** ... وذكر دعاء آخر». أخرجه أبو داود.

2.402- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle derdi:

"Allah'ım! Fayda vermeyen namazdan sana sığınırım..." Sonra başka bir duâ zikretti.[29]

---

27 **Nesaî**, İstiâze, 6.

28 **Nesaî**, İstiâze, 27.

29 **Ebû Davud**, Salat, 367/1549.

٢٤٠٣ــ (ت ــ **قطبة بن مالك** صاحبُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضي الله عنه) [أن رسول الله صلى الله عليه وسلم] كان يقول: «**اللَّهمَّ إني أعوذ بك من منكرات الأخلاق والأعمَال والأهواء**».أخرجه الترمذي.

2.403- Rasûlullah'ın (as.) sahâbesi Kutbe b. Mâlik'ten[30] rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Ahlâkın, amellerin ve arzuların kötülerinden sana sığınırım."[31]

٢٤٠٤ــ (د ــ **عبد الرحمن بن أبي ليلى** رحمه الله) عن أبيه قال : « صليتُ إلى جَنب رسول الله صلى الله عليه وسلم في صلاة تطوع ، فسمعته يقول: **أعوذ بالله من النار، ويلٌ لأهل النار**» أخرجه أبو داود.

2.404- Abdurrahman b. Ebî Leylâ[32], babasından[33] rivâyet ediyor:

---

[30] **Kutbe b. Mâlik es-Sa'lebî el-Kûfî**: Sahabîdir. Ziyâd b. Ilaka'nın amcasıdır. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Kendisinden yeğeni Ziyâd ve Haccâc b. Eyyub rivâyet etti. Hadîsleri **Müslim, Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[31] **Tirmizî**, Daavât, 127/3591.

[32] **Ebû İsa, Abdurrahman b. Ebî Leylâ el-Evsî el-Ensârî el-Medenî el-Kûfî**: ö. 83/702. Kûfeli tâbiîlerdendir, babası sahabîdir. Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Enes b. Malik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Şa'bî, Şu'be ve Mücahid rivâyet etti. son derece saygın bir kişiliğe sahipti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Ashab-ı kirâmın, onun ders halkasına gelip kendisinden hadîs dinledikleri rivâyet edilir. **Cemâcim** vak'asında vefat etti. Bir rivâyete göre **Düceyl** nehrinde boğularak öldü.

[33] **Ebû Leylâ el-Evsî el-Ensârî el-Medenî el-Kûfî**: ö. 37/657. Sahabîdir, Medîneli Ensârdandır. **Uhud** ve sonraki savaşlara katıldı. Künyesiyle meşhurdur. İsminin Yesâr, Bilâl, Büleyl, Davud olduğuna dair farklı rivâyetler vardır. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın babasıdır. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Kendisinden oğlu Abdurrahman rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da tahric edildi. Hz. Ali taraftarı idi ve onun bütün savaşlarına katılmıştı. **Sıffîn** savaşında Hz. Ali'nin yanında yer aldı ve bu savaşta öldürüldü.

"Rasûlullah'ın (as.) yanında nâfile namaz kıldım. Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum.

"Cehennemden Allah'a sığınırım. Vay cehennemliklerin başına geleceklere!.."[34]

٢٤٠٥ـ (س ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «أعوذ بالله من الكُفْر والدَّيْن، فقال رجلٌ: يا رسول الله، أتعدلُ الكُفْرَ بالدَّيْنِ؟ قال: نعم».

وفي رواية: «اللَّهمَّ إني أعوذُ بك من الكفْر والفقر قال رجل: ويُعدَلان؟ قال: نعم».

أخرجه النسائي.

2.405- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle dediğini duydum:

"Küfürden ve borçtan Allah'a sığınırım."

Biri dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; küfür, borca denk midir?"

"- Evet" buyurdu.[35]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de Hz. Peygamber; *"Allah'ım! Küfürden ve fakirlikten sana sığınırım"* diye duâ etmiş, ashâbdan biri;

"- Bu ikisi eşit midir?" diye sormuş, O da;

"- Evet" buyurmuş.

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

٢٤٠٦ـ (س ـ عثمان بن أبي العاص بن أبي طلحة رضي الله عنهم) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يدعُو بهذه الدعوات : « اللَّهمَّ إني أعوذُ بك من الكسل والهَرَم ، والجُبنِ، والعجزِ ، ومن فتنة المحيا والممات». أخرجه النسائي.

---

[34] **Ebû Davud**, Salat, 153/881.

[35] **Nesaî**, İstiâze, 23.

2.406- Osman b. Ebî'l-Âs[36] b. Ebî Talha'dan[37], Hz. Peygamber'in şu sözlerle duâ ettiği rivâyet edildi:

"Allah'ım! Tembellikten, bunaklıktan, korkaklıktan, âcizlikten, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."[38]

٢٤٠٧ـــ (س ـــ **أبو سعيد الخدري** رضيِ الله عنه) : « أنَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يتعوَّذ من عَينِ الجَانِّ ، وعين الإنسِ، فلما نزلت المُعَوِّذَتان، أَخذَ بهما، وترك ما سوى ذلك». أخرجه النسائي.

2.407- Ebû Saîd el- Hudrî'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), cinlerin gözünden ve insanların gözünden Allah'a sığınırdı. Sonra **Nas** ve **Felak** sûreleri nâzil olunca, bunları okumaya başladı, diğer duâları terk etti."[39]

---

[36] **Ebû Abdullah, Osman b. Ebî'l-Âs es-Sekafî et-Tâifî**: ö. 51//671. Sahabîdir. 9/630 yılında Sakîf heyetiyle birlikte **Medîne**'ye gelip İslâm'ı kabul etmişti. Heyettekilerin yaşça en küçüğü olmasına rağmen aklını ve İslâm'a hizmet aşkını dikkate alan Hz. Peygamber onu **Tâif**'e Emîr yapmıştı. Sonra Hz. Ebû Bekir ve Ömer de kendisini aynı görevde tutmuşlardı. Hz. Ömer, daha sonra onu **Umân** ve **Bahreyn** valisi yapmıştı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Sakîf kabilenin irtidat etmesine engel olmuş, onları "**İslâm'a en son giren ve ondan ilk çıkan kişiler siz olmayın!**" diye ikaz etmiş ve bu ikazı etkili olmuştu. Aynı zamanda komutanlık da yaptı ve **Tûc** ile **Istahr**'ı fethetti. Hayatının sonlarına doğru **Basra**'ya yerleşti. Hasan el-Basrî; "**ondan faziletli birini görmedim**" der. 29 hadîsi bilinmektedir, bunların üç tanesi **Müslim**'de, diğerleri *Sünen*'lerdedir. Kendisinden İbn Müseyyeb ve Nâfi b. Cübeyr rivâyet etti. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi. **Basra**'da vefat etti.

[37] **Câmiu'l-Usûl**'de her ne kadar râvînin ismi Osman b. Ebî'l-Âs b. Ebî Talha diye kaydedilmiş ise de, böyle bir isim ricâl kitaplarında yer almamaktadır. **Nesaî**'de de bu isim sadece Osman b. Ebî'l-Âs şeklinde geçmektedir. Bundan maksat da Osman b. Ebî'l-Âs b. Bişr b. Abdi Dehmân es-Sekafî olmalıdır.

[38] **Nesaî**, İstiâze, 33.

[39] **Nesaî**, İstiâze, 37.

٢٤٠٨ـــ (س ـــ **أبو ذر الغفاري** رضي الله عنه) قال : « دخلتُ المسجدَ ورسولُ الله صلى الله عليه وسلم فيه ، فجلستُ إليه ، فقال : **يا أبا ذَرّ تَعَوَّذْ من شياطين الجنّ والإنس**، قلتُ : أَوَ للإنسِ شياطينُ ؟ قال: **نعم**». أخرجه النسائي .

2.408- Ebû Zer el-Ğifârî'den rivâyet edilmiştir:

"Mescide girmiştim, Rasûlullah (as.) da orada idi. Gidip yanına oturdum. Buyurdu ki:

"- Ya Ebû Zer! Cinlerin ve insanların şeytanlarından Allah'a sığın!"

"- İnsanlardan da şeytan var mı?" diye sordum.

"- Evet" buyurdu.[40]

٢٤٠٩ـــ (د ـــ **أبو بردة**) أن أباه رضي الله عنه أخبره : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا خاف من قوم قال: «**اللّهمّ إنّا نَجْعَلُكَ في نُحورهم ونَعوذ بكَ من شرورهم**». أخرجه أبو داود.

2.409- Ebû Bürde'den rivâyet edildiğine göre, babası ona şunu haber vermiş:

"Allah'ın Rasûlü (as.) bir kavimden korktuğu zaman; *'Allah'ım! Onların karşısına senin çıkmanı istiyoruz, onların kötülüklerinden sana sığınıyoruz'* derdi."[41]

٢٤١٠ـــ (ط ـــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**رأيتُ ليلَةَ أُسريَ بي عفريتا من الجنّ يَطلبني بشُعْلَة من نَار ، كُلَّما التفتُّ إليه رأيتُهُ ، فقال جبريل: ألا أُعَلِّمُكَ كلمات تقولُهُنَّ ، فَتَنطفي شُعْلَتهُ ويَخرُّ لفيه** ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **بَلَى** ، فقال جبريل : **قلْ : أَعوذُ بوجه الله الكريم ، وبكلمات الله التّامّات التي لا يُجاوِزُهُنَّ برٌّ ولا فاجرٌ : من شرِّ ما يَنزلُ من السماء ، ومن شرِّ ما يَعرُجُ فيها ، ومن شرِّ**

---

[40] **Nesaî**, İstiâze, 48. Bu hadîs, zayıf bir senedle rivâyet edilmiştir.

[41] **Ebû Davud**, Salat, 365/1537.

ما ذرأ في الأرض، ومن شر ما يخرج منها ، ومن فتن الليل والنهار، ومن طوارق الليل، إلا طارقا يطرق بخير يا رحمن».

أرسله مالك عن يحيى بن سعيد أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «... وذكر الحديث».

2.410- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Mirac gecesi, elinde ateşten bir meşale ile beni takip eden cinlerden bir ifrit gördüm. Her kalktığımda onu gördüm. Cibril dedi ki:

"- Sana bir duâ öğreteyim; o duâyı yaparsan meşalesi söner ve yüz üstü düşer."

Hz. Peygamber:

"- Peki" dedi. Cebrâil;

"- Şöyle söyle!" dedi:

"Gökten inen kötülüklerden, göğe yükselen kötülüklerden, yerin içinde yaratılanların kötülüklerinden, yerden çıkan şeylerin kötülüklerinden, gece ile gündüzün fitnelerinden ve gece ile gündüz meydana gelen hayırlı şeylerin dışındaki felaketlerden Allah'ın kerîm olan vechine, hiçbir iyinin ve kötünün asla geçemeyeceği Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum... Yâ Rahmân!.."

Bu hadîsi İmam Mâlik, Yahya b. Saîd kanalıyla Rasûlullah'tan (as.) mürsel olarak rivâyet eder.[42]

İZAH

"Allah'ın tam olan kelimeleri"nden maksat; Yüce Allah'ın her şeyi kuşatan ilmidir.

"Gökten inen kötülükler"le; yıldırım vb. tabiî âfetler, **"göğe çıkan kötülükler"**le de; yeryüzünde işlenen ve Allah katında cezayı gerektiren günahlar, kötü ameller kastedilmiştir.

[42] **Muvatta**, Şaar, 4/10. **Ahmed b. Hanbel**, hadîsi mevsûl olarak nakletmektedir.

"Yerdeki kötülükler"le de; gerek yerin altında, gerek üstünde yaratılan bütün varlıklardan doğabilecek kötülükler kastedilmiştir.

٢٤١١ـ (م ط د ت ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : جاء رجلٌ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله ، ما لقيتُ البارحة من عقْرَبٍ لَدَغتني ، قال : « **أمَا لو قلت حين أمسيتَ : أعُوذ بكلمات الله التامَّات من شر ما خلق ، لم تَضُرَّك** ؟» هذه رواية مسلم ، والموطأ.

وفي رواية أبي داود قال : « أُتِيَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بلَديغ لدغتْهُ عَقربٌ ، فقال : **لو قال: أعوذ بكلمات الله التَّامّة من شر ما خَلَق ، لم يُلْدَغ، ولم تضُرَّهُ**».

وفي رواية الترمذي ، قال : « **من قال حين يُمسي ، ثلاث مرات : أعوذ بكلمات الله التّامَّات من شر ما خلق ، لم تَضُرَّهُ حُمَةٌ تلك الليلة**» ، قال سهيل: فكان أهلُنا يَعلمُوها ، فكانوا يقولوها كل ليلة ، فلُدغتْ جارية منهم فلم تجد لها وجعا.

2.4ll- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; dün gece bir akrep beni soktu."

Buyurdu ki:

"- Eğer sen akşamleyin; *'Yarattığı varlıkların şerrinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'* diye duâ etseydin, hiçbir şey sana zarar veremezdi."[43]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim** ve **Muvatta**'nın rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Hz. Peygamber'e akrep sokmuş biri getirildi. Buyurdu ki:

---

[43] **Müslim**, Zikir, 16/55; **Muvatta**, Şaar, 4/11; **Ebû Davud**, Tıp, 19/3899; **Tirmizî**, Daavât, 133. Bu hadîs **Tirmizî**'nin matbû nüshasında yoktur. Ancak **Mübarekfûrî** şerhinde, matbû nüshadaki **Kitabu'd-Daavât**'ın son hadîsinden itibaren dokuz tane daha hadîs verilmektedir. Yukarıdaki rivâyet, bu dokuz hadîsin ilkidir. Bkz., X, 66.

"- Eğer o; *'Yarattığı varlıkların şerrinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'* diye duâ etseydi, akrep onu sokamaz ve ona zarar veremezdi."

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Akşam olunca üç defa;

أعوذُ بكَلماتِ اللهِ التامّاتِ منْ شرِّ ما خَلَقَ

yani *'Yarattığı şeylerin kötülüklerinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'* **diye duâ edene, o gece hiçbir zehirli hayvan zarar veremez."**

Râvî Süheyl (b. Ebî Salih) dedi ki:

"Âile efradımız, bu duâyı öğreniyor ve her gece onu söylüyordu. Âilemizden bir kız çocuğunu bir gece zehirli bir böcek sokmuş, ama hiç acı duymamıştı."

٢٤١٢ـ (د ـ **سهيل بن أبي صالح** رحمه الله) عن أبيه قال : سمعتُ رجلا من أسلم قال : كنت جالسا عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فجاءَ رجلٌ من أصحابه فقال : « يا رسولَ الله ، لُدغْتُ الليلةَ ، فلم أنَمْ حتى أصبحتُ ؟ قال : **ماذا؟** . قال : عقرب، قال : **أمَا إنَّكَ لو قلتَ حينَ أمسيتَ: أعوذ بكلمات الله التّامّات من شر ما خلق، لم يَضُرَّكَ شيءٌ إن شاءَ الله**». أخرجه أبو داود.

2.412- Süheyl b. Ebî Salih, babasından rivâyet ediyor:

"Eslem kabilesinden bir adamın şöyle dediğini duydum:

"Rasûlullah'ın (as.) yanında oturuyordum. Ashâbından biri gelip dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; geceleyin bir şey soktu, sabaha kadar uyuyamadım."

"- Ne soktu?"

"- Akrep."

"- Eğer sen akşamleyin; *'Yarattığı varlıkların şerrinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'* diye duâ etseydin, inşâllâh sana hiçbir şey zarar veremezdi."[44]

٢٤١٣ـ (ت د س ـ **شَكل بن حميد** رضي الله عنه) قال : « أتيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم، فقلتُ : يا رسول الله ، عَلِّمْنِي تَعوُّذا أتعوَّذُ به ، فأخَذَ بكفِّي ، وقال : **قُل: اللَّهمَّ إني أعوذ بك من شرِّ سمعي، ومن شر بصري، ومن شر لساني، ومن شر قَلْبِي ، ومن شر منيي – يعني الفَرْجَ**».

هذه رواية الترمذي. وفي رواية أبي داود: «قال: يا رسولَ الله ، عَلِّمني دعاء ، فقال: ... وذكر الحديث». وأخرج النسائي الروايتين، إلا أَنه قال: « **مَنيِّي**» في جميع رواياته ، وقال مرة: «**يعني ماءهُ**» ، ومرة : « **يعني**: **ذكَرَهُ**».

2.413- Şekel b. Humeyd[45] anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) gidip dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bana bir sığınma duâsı öğret ki, ben onunla Allah'a sığınayım."

Hz. Peygamber elimi tuttu ve;

"- Şöyle duâ et" buyurdu:

"Allah'ım! Kulağımın şerrinden, gözümün şerrinden, dilimin şerrinden, kalbimin şerrinden ve menimin şerrinden sana sığınırım."[46]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyetinde hadîs; "Bana bir duâ öğret!.." diye başlar ve aynı hadîsi zikreder.

---

44 **Ebû Davud**, Tıp, 19/3898.

45 **Şekel b. Humeyd el-Absî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Kendisinden sadece oğlu Şittîr rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**, **Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

46 **Tirmizî**, Daavât, 75/3492; **Ebû Davud**, Salat, 367/1551; **Nesaî**, İstiâze, 10.

Nesaî her iki rivâyeti zikreder, yalnız rivâyetlerinin her birinde de **"meni"** kelimesini kaydeder, fakat izahı sadedinde bir yerde **"yani suyunu"** der, diğer yerde **"yani cinsel organını"** der.

٢٤١٤ـــ (خ ت د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يُعَوِّذُ الحسنَ والحسين ، [ويقولّ]: **إنَّ أباكُما كان يُعَوِّذُ بهما إسماعيل، وإسحاق: أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطانٍ وهامَّةٍ ومن كل عَيْنٍ لامَّةٍ**». أخرجه البخاري والترمذي، وأبو داود.

2.414- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), Hasan ve Hüseyin için Allah'a sığınır ve şöyle derdi:

"Babanız (Hz. İbrahim de, oğulları) **İsmail ve İshak için;** ***'Her nevi şeytandan ve zehirli hayvandan ve her türlü dokunan gözden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınıyorum'*** **diyerek Allah'a sığınırdı."**[47]

٢٤١٥ـــ (م ط ت د س ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما): « أَنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يُعَلِّمُهمْ هذا الدعاءَ كما يعلِّمهم السُّورَةَ من القرآن ، **قولوا : اللَّهمَّ إني أعوذُ بك من عذاب جَهَنَّم، وأعوذ بك من عذاب القَبر وأعوذ بك من فتنة المسيح الدَّجَّال وأعوذ بك من فتنة المحيا والممات**». أخرجه الجماعة إلا البخاري.

2.415- Yine Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber onlara, tıpkı Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi şu duâyı öğretirdi:

"Şöyle duâ ediniz:

"Allah'ım! Cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Mesih-Deccâl fitnesinden sana sığınırım. Hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."[48]

---

[47] **Buharî,** Enbiyâ, 10; **Tirmizî,** Tıp, 18/2060; **Ebû Davud,** Sünnet, 22/4737.

[48] **Müslim,** Mesâcid, 25/134; **Muvatta,** Kur'ân, 8/33; **Tirmizî,** Daavât, 77/3494; **Ebû Davud,** Salat, 367/1542; **Nesaî,** İstiâze, 50.

٢٤١٦ــ (م ت س ــ زيد بن أرقم رضي الله عنه) قال: وقد سُئل عمّا سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: كان يقول: «اللَّهمَّ إني أعوذ بك من العجْز ، والكسَل، والجُبن، والبُخل والهَرَم، وعذاب القبر، اللَّهمَّ آت نفسي تَقْوَاها، وزكِّها أنت خَيرُ مَنْ زكَّاها، أنتَ وَلِيُّها ومولاها، اللَّهمَّ إني أعوذ بك من علم لا ينفعُ، ومن قَلب لا يَخشع، ومن نَفسٍ لا تشبع، ومن دعوة لا تُستَجاب».

أخرجه مسلم. وفي رواية الترمذي مختصرا : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول : «اللَّهمَّ إني أعوذ بك من الكسل ، والعجْزِ والبُخْلِ». قال: وبهذا الإسناد: «أنه كان يتعوَّذُ من الهَرَم وعذاب القَبر» لم يزد على هذا.

وفي رواية النسائي مثل رواية مسلم ، إلا أنَّ أولها قال : « لا أُعَلِّمُكم إلا ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يُعلِّمُنا ... وذكر الحديث».

2.416- Zeyd b. Erkam'a, Rasûlullah'tan (as.) duyduğu hadîsler sorulmuş, o da şu duâsını nakletmişti:

"Allah'ım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, bunaklıktan ve kabir azabından sana sığınırım. Allah'ım! Nefsime takvâyı lütfet ve onu temizle! Şüphesiz nefsi temizleyenlerin en hayırlısı sensin. Nefsimin velisi ve mevlâsı sensin!. Allah'ım! İşe yaramayan bilgiden, ürpermeyen kalpten, doymayan gözden ve kabul olunmayan duâdan sana sığınırım."[49]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir. **Tirmizî**'nin muhtasar rivâyetine göre, Rasûlullah (as.); ***"Allah'ım! Tembellikten, âcizlikten ve cimrilikten sana sığınırım"*** diye duâ etmiş.

Tirmizî; aynı isnadla gelen başka bir rivâyette de; *"Rasûlullah (as.) bunaklıktan ve kabir azabından da Allah'a sığınırdı"* dedi, başka bir şey söylemedi.

---

49 **Müslim**, Zikir, 18/73; **Tirmizî**, Daavât, 117/3572; **Nesaî**, İstiâze, 13.

Nesaî'nin rivâyeti de **Müslim**'in rivâyeti gibidir. Ancak baş tarafta şu cümle yer alır:

"Ben size, sadece Allah Rasûlünün bize öğrettiğini öğretiyorum..."

٢٤١٧ــ (ط ــ القعقاع بن حكيم الكناني) أن كعب الأحبار قال : « لولا كلمات أقولهنَّ لجعلتني يهودُ حمارا ، فقيل له : وما هُنَّ ؟ قال : **أعوذ بوجه الله العظيم الذي ليس شيءٌ أعظمَ منه، وبكلمات الله التَّامَّات التي لا يُجاوِزُهُنَّ بَرٌّ ولا فاجرٌ ، وبأسْمَاء الله الحسنى ما علمتُ منها ، وما لم أعلم : من شر ما خلق ، وذرأ، وبرأ»**. أخرجه الموطأ .

2.417- Ka'kâ' b. Hakim el-Kinânî'den[50] rivâyet edildiğine göre Kâ'bu'l-Ahbâr şöyle demiş:

"Yaptığım duâlar olmasaydı, Yahudiler beni eşeğe çevirirlerdi."

Kendisine;

"- Nedir o duâlar?" denmiş, o da şu cevabı vermiş:

"Yarattığı, yaydığı ve yetiştirdiği her şeyin şerrinden, kendisinden daha yüce hiçbir şeyin bulunmadığı Yüce Allah'ın vechine, ne itâatkâr ve ne de fâcir birinin asla geçemeyeceği Allah'ın tam olan kelimelerine ve bildiğim, bilmediğim bütün esmâ-i hüsnâsına sığınıyorum."[51]

İZAH

"Eşeğe çevirirlerdi" cümlesinden maksat; beni rezil ve perişan ederlerdi, müslüman olduğum için üzerime gelirlerdi anlamında bir sosyal hâdisedir.

Bu rivâyet, **Kâ'bu'l-Ahbâr**'ın sözüdür. 2411 numara ile geçen ve **Muvatta**'da mürsel olarak rivâyet edilen **Ebû Hureyre** hadîsi de, mana itibariyle bu sözle uyuşmaktadır.

---

[50] **el-Ka'ka' b. Hakîm el-Kinânî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Câbir b. Abdullah, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'yi dinlemiştir. Kendisinden Amr b. Dînâr ve Zeyd b. Elsem rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[51] **Muvatta**, Şaar, 4/12.

الفصل الثاني

في الإستغفار والتسبيح والتهليل والتكبير والتحميد والحوقلة

و فيه خمسة فروع:

الفرع الأول

فيما اشتركن فيه من الأحاديث

II- İSTİĞFÂR , TESBÎH, TEHLÎL, TEKBÎR, TAHMÎD VE HAVKALE

1 - HADÎSLERDE TOPLUCA GEÇEN ZİKİRLER

٢٤١٨ـ (ت د س ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «خَصلَتان - أو خَلَّتان - لا يُحْصيهما رجلٌ مسلم إلا دخل الجنةَ، وهما يَسيرٌ ، ومَن يعملُ بهما قليل : يُسبِّح الله في دُبُرِ كل صلاة عَشْرا ، ويَحمَدُهُ عشرا ، ويكَبِّرُهُ عشرا ، فلقد رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَعْقِدُهَا بيده ، قال : فتلك خمسون ومائة باللسان ، وألف وخمسمائة في الميزان، وإذا أخذت مَضْجَعَكَ تُسبِّحهُ ، وتُكَبِّرُهُ ، وتَحمَدُهُ مائة ، فتلك مائةٌ باللسان ، وألف في الميزان، فأيُّكم يعملُ في اليوم والليلة ألفين وخمسمائة سيئة ؟ قالوا : فكيف لا نُحصيها ؟ قال: يأتي أحدَكم الشيطانُ وهو في صلاته ، فيقول : اذكُر كذا ، اذكر كذا ، حتى ينفتلَ ، فلَعلَّهُ أن لا يفعلَ، ويأتيه وهو في مَضْجَعه، فلا يزالُ يُنوِّمُهُ حتى ينامَ». أخرجه الترمذي، والنسائي .

وفي رواية أبي داود بعد قوله : « في الميزان» الأولى قال : « ويكبِّرُ أربعا وثلاثين إذا أخذ مَضجعَه ، ويحمَد ثلاثا وثلاثين ، ويسبِّح ثلاثا وثلاثين ، فذلك مائة باللسان ، وألفٌ في الميزان ، فلقد رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يعقدُها بيده ، قالوا : يا رسول الله ، كيف هما يَسيرٌ ، ومَن يعملُ بهما قليل؟ قال: يأتي أحدَكم الشيطانُ في منامه فينوِّمُهُ قبل أن يقولَهُ ، ويأتيه في صلاته فيذكِّرهُ حاجتَهُ قبل أنْ يقولَها».

2.418- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İki haslet vardır ki, bunları yapan müslüman mutlaka cennete girer. Üstelik bunlar kolay şeylerdir, ama, pek az kişi onları yapıyor: Her namazdan sonra on defa Allah'ı tesbih etmek, on defa Allah'a hamd etmek ve on defa da tekbir getirmek."

Abdullah dedi ki:

"Hz. Peygamber'in, bunları söylerken parmakları ile saydığını gördüm. Sonra şöyle buyurdu:

"Bunlar toplam olarak 150 eder, ama Mîzan'da 1500 olur. Yatağına girince de 100 defa tesbîh, tahmîd ve tekbîr getirsin. Bunlar, dille 100 defa söylenmiştir, ama Mîzan'da 1000 olur. Hangimiz bir gün ve gecede 2,500 günah işler?"

Dediler ki:

"- Bunları neden yapmayalım?" Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Sizden biri namazda iken bile şeytan kendisine gelir ve onu; *'Şunu da hatırla! Şunu da hatırla!'* diye meşgul eder, hatta onun namazla olan ilgisini bile keser. İşte mezkür tesbihatı bundan dolayı yapamayabilir. Yatağına girince şeytan yine gelir ve tamamen uyuyuncaya kadar, kendisine uykuyu telkin eder (tesbihatı unutturur)."[52]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise, ilk **"Mîzan"** kelimesinden sonra şöyle denir:

"...Yatağa girince 34 defa *tekbîr* getirir, 33 defa *hamd* eder, 33 defa da *subhânellâh* der. Böylece toplam 100 defa söylemiş olur, ama Mîzan'da o, 1000 olur."

Hz. Peygamber'in bunları söylerken parmakları ile saydığını gördüm. Ashâb dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar kolay olduğu halde, onu yapan insanın az olması nedendir?" Şu cevabı verdi:

---

52 **Tirmizî**, Daavât, 25/3410; **Ebû Davud**, Edeb, 109/5065; **Nesaî**, Sehv, 91.

"- Sizden biri yattığında, henüz bu tesbihatı söylemeden şeytan gelir, onu uyutur. Namazda iken de gelir, bu zikirleri yapmadan ona ihtiyaçlarını hatırlatır (ve bunları unutturur)."

İZAH

Hadîste sözü edilen **"iki haslet"**ten ilki, beş vakit namazdan sonra ***"Subhânellâh, Elhamdu lillâh, Allâhu ekber"*** tesbihatını onar defa tekrar etmektir.

İkincisi ise, bu tesbihatı yatmadan önce 33, 33 ve 34 şeklinde olmak üzere yüz defa tekrarlamaktır.

Namazlardan sonra onar defa tekrarlanan tesbihatın yüz elli sayısına, beş vakit namaz hesap edilerek ulaşılmıştır.

Mîzan'da bunların 1500 ve 2500 sayılması ise, her iyiliğin on misli mükâfatla karşılık göreceğini bildiren, En'âm sûresindeki, "مَنْ جاء با لْحَسَنَة فَلَهُ عَشْرُ اَمْثالِها", yani ***"Kim bir iyilik yaparsa, ona bunun on katı verilir"*** âyet-i kerîmesinin hükmü gereğidir.[53]

"Bir günde hangimiz 2500 günah işler ki?" cümlesi, istifhâm-i inkârîdir, kimsenin bu kadar günah işlemeyeceğini ifade etmektedir. Bu cümle aynı zamanda bu tesbihatın, 2500 kadar küçük günaha keffâret olacağını da ifâde eder. Nitekim âyet-i kerimde de şöyle buyurulur:

"إنّ الْحَسَنات يُذْهِبْنَ السَّيِّئات"

"Muhakkak ki iyilikler, kötülükleri siler."[54]

Ashâb-ı kirâmın bu tesbihatı kolay ve basit görmesine karşılık, Hz. Peygamber çok az kişinin bunu yapabileceğini belirtiyor. Çünkü Hz. Peygamber'in anlayışına göre ibadette esas olan süreklilik ve bilinçli olarak yapmaktır. Bu tesbihatın her gün ve bilinçli olarak tekrarlanması gerekir. Halbuki namazlardan sonra iş bahanesiyle terk edilebilir. Yatağa girince de yorgunluk yüzünden unutulabilir.

---

[53] En'âm, 60.

[54] Hûd, 114.

Bu rivâyette namazlardan sonraki tesbihatın onar defa tekrarlanması belirtilmekle birlikte, 2198 nolu hadîste bu tesbihlerin de yüze tamamlanması ifâde edilmektedir.

"Mutlaka cennete girer" ifâdesi; dinî emirleri yerine getiren, haramlardan ve büyük günahlardan uzak duran birinin, bu tesbihatla küçük günahları da bağışlanacağı için cennete girmeye hak kazanır anlamındadır.

٢٤١٩ـــ (د س ـــ ابن أبي أوفى رضي الله عنه) قال : جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : « إني لا أستطيع أن آخُذَ من القرآن شيئا ، فَعلِّمني ما يُجْزِئني ؟ قال: **قل : سبحان الله، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر ، ولا حَولَ ولا قُوة إلا بالله** ، قال : يا رسولَ الله ، هذا لله، فماذا لي ؟ قال : **قُلْ : اللَّهمَّ ارْحَمني وعَافِني، واهْدِني وارْزُقني،** فقال : هكذا بيَدَيه - وقَبَضَهُما - فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أمَّا هذا فقد ملأ يديْه من الخير**». أخرجه أبو داود. وانتهت رواية النسائي عند قوله: «إلا الله ؟».

2.419- İbn Ebî Evfâ anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) bir adam gelip şöyle dedi:

"- Ben Kur'ân'dan herhangi bir kısmını seçip almakta zorluk çekiyorum; bana kâfi gelecek bir kısmını siz seçip bana öğretseniz?.."

Hz. Peygamber, şu cevabı verdi:

***"- Subhânellâh!.. Elhamdu lillâh!.. Lâ ilâhe illellâhu vellâhu ekber!. Velâ havle velâ kuvvete illâ billâh!* diye söyle!"**

Adam dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bunlar Allah için... Kendim için ne diyeyim?"

***"- Allah'ım! Bana merhamet et, âfiyet ver, hidâyet lütfeyle ve rızık ihsan eyle!* diye söyle!"**

Adam ellerini sımsıkı yumarak; *"İşte böyle ezberledim"* dedi.

Hz. Peygamber de; **"Bu adam, ellerini hayırla doldurdu"** buyurdu.[55]

---

[55] **Ebû Davud**, Salat, 139/832; **Nesaî**, İftitâh, 32.

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** rivâyet etti.

Nesaî'nin rivâyeti de; *"Subhânellâh!.. Elhamdu lillâh!.. Lâ ilâhe illellâh,* **diye söyle!"** cümlesinde biter.

٢٤٢٠ـ (م ـ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) قال : جاء أعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : « عَلِّمني كلاماً أقوله . قال : قل : لا إله إلا الله وَحدَهُ لا شريكَ لَهُ ، الله أكبر كبيرا، والحمدُ لله كثيرا ، وسبحانَ الله ربِّ العالمين ، لا حول ولا قوة إلا بالله العزيز الحكيم، قال : فهؤلاء لربِّي ، فما لي ؟ قال : قُل : اللَّهمَّ اغفر لي ، وارحمني، وَاهدني ، وارزُقْني ، فإنَّ هؤلاء تَجمَعُ لك دُنياكَ وآخرتَكَ».

وفي رواية زيادةٌ في آخره : « وعافني» ، وشك الراوي فيها . أخرجه مسلم .

2.420- Sa'd b. Ebî Vakkas anlatıyor:

Hz. Peygamber'e bir bedevî geldi ve dedi ki:

"- Bana, (devamlı) söyleyeceğim bir söz öğret!"

"- Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, eşi - ortağı yoktur. Allah en büyüktür, en büyük! Allah'a pek çok hamd ve senâlar olsun. Âlemlerin rabbi olan Allah'ı tesbih ederim. Azîz ve hakîm olan Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur! **de!"**

"- Ama bunlar rabbim için, benim için ne var?"

"- Senin için de; *'Allah'ım! Beni bağışla, bana merhamet eyle! Beni doğru yola hidâyet buyur. Bana (bol) rızık ihsan eyle!'* **diye duâ etmek var! Bu senin dünya ve âhiretini toplar."**[56]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette, hadîsin sonunda; **"bana âfiyet ver"** cümlesi de vardır. Ancak râvî, bu cümleden şüphe etmektedir.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

---

[56] **Müslim**, Zikir, 10/33.

٢٤٢١ــ (خ م ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُكثِرُ أنْ يقولَ قبل موته: سبحانَ الله وبحمده ، أستغفرُهُ ، وأتوبُ إليه ، قالت: فقلتُ: يا رسولَ الله ، أراكَ تُكثِر من قول: سُبحانَ الله وبحمْدِه ، فقال: أخبَرَني ربِّي: أني سأرى علامة في أمَّتي، فإذا رأيتُها أكثرتُ من قول : سبحان الله وبحمده ، أستغفرُ [الله] وأتوبُ إليه، فقد رأيتُها : إذا جَاءَ نصرُ الله والفتْحُ. السورة إلى آخرها». أخرجه البخاري، ومسلم.

2.421- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) ölümünden önce; ***"Allah'ı tesbih eder, O'na hamd ederim. O'ndan mağfiret dilerim ve O'na tövbe ederim"*** duâsını sık sık söylerdi. Kendisine;

"-Ey Allah'ın Rasûlü; ***'Subhânellâhi ve bihamdihi'*** tesbihatını çok sık tekrarladığını görüyorum" deyince, şöyle buyurdu:

"- Rabbimin bana bildirdiğine göre, ben, ümmetimde bir alâmet göreceğim. Bu alâmeti görünce; *'Subhânellâhi ve bihamdihi, estağfirullâh ve etûbu ileyh'* duâsını sık sık yapmaya başladım. Bu gördüğüm alâmet; *'Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman...'*[57] sûresinde anlatılmaktadır."[58]

İZAH

Hz. Peygamber'in hamd, tesbîh, istiğfâr ve tövbe etmesinin sebebi: **Nasr** sûresinde belirtildiği üzere Allah'ın yardımı ile zafer kazanılması, **Mekke** fethinin gerçekleşmesi ve insanların akın akın İslâm'a girmeleridir. Bu da Hz. Peygamber'in vefatından önceki döneme rastlamaktadır. Bu dönem, İslâm'ın tamamlandığı, kemâle erdiği ve zafere ulaştığı, hakkın galip geldiği bir dönemdir.

٢٤٢٢ــ (م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «لأن أقُولَ: سبحانَ الله، والحمدُ لله ، ولا إلهَ إلا الله ، واللهُ أكبر: أحَبُّ إليَّ مما طلعتْ عليه الشمس.» أخرجه مسلم ، والترمذي .

[57] **Nasr** sûresi.

[58] **Buharî**, Tefsir, 110/1-2; Ezan, 133, 139; Meğazi, 50; **Müslim**, Salat, 42/217.

2.422- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullan (as.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ı tesbih ederim. Bütün hamdler Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür" **diye duâ etmek, bana, üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha sevgilidir."**[59]

٢٤٢٣ــ (ت د ــ **سعد بن أبي وقاص** رضي الله عنه) « أنَّهُ دَخَلَ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم على امرأة، وبيدها نوى - أو حصى - تُسَبِّحُ به ، وتَعُدُّ ، فقال : **أُخبِرُكِ بما هو أَيسَر من هذا وأَفضلُ وأبلَغُ** ؟ قالت : بأبي أنتَ وأُمّي يا رسولَ الله ، قال : **قولي: سبحان الله عدد ما خلق الله في السماء والأرض وما بينهما ، وسبحان الله عدد ما هو خالق، والله أكبر مثل ذلك ، والحمد لله مثل ذلك، ولا إله إلا الله مثل ذلك، ولا حول ولا قوة إلا بالله مثل ذلك.**» أخرجه أبو داود.

وفي رواية الترمذي : « **سبحان الله عدد ما خلق في السماء ، وسبحان الله عدد ما خلق في الأرض، وسبحان الله عدد ما بين ذلك ، وسبحان الله عدد ما هو خالق ...** الحديث».

2.423- Sa'd b. Ebî Vakkas'dan rivâyet edildiğine göre; kendisi, Rasûlullah'la (as.) birlikte bir kadının yanına girmişti. Kadının elinde[60] hurma -veya çakıl taşları- vardı. Kadın onları sayarak tesbih çekiyordu. Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- Ben sana bundan daha kolay, daha faziletli ve daha belağatlı birşeyi öğreteyim mi?"

Kadın;

"- Anam, babam sana fedâ olsun, ey Allah'ın Rasûlü, buyur!" dedi. Rasûlullah (as.) da; **"şöyle söyle!"** buyurdu:

"Allah'ın gökte, yerde ve aralarında yarattığı mahlûkatın sayısı miktarınca O'nu tesbih ederim. *(Ezelden ebede kadar)* ***yaratmış olduğu varlıklar sayısınca Allah'ı tesbih ederim. Gökte, yerde ve aralarında***

---

[59] **Müslim**, Zikir, 10/32; **Tirmizî**, Daavât, 129/3597.

[60] **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da **"elinde"** yerine **"önünde"** lafzı yer alır.

olan varlık sayısınca ve ezelden ebede yaratmış olduğu varlıklar sayısınca derim ki, Allah en büyüktür. Yine aynı miktarda derim ki, hamd Allah'a mahsustur. Yine aynı miktarda derim ki, Allah'tan başka güç ve kudret sahibi hiç kimse yoktur."[61]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Tirrmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Allah'ı gökte yarattığı mahlukatı sayısınca tesbih ederim. Allah'ı yerde yarattığı mahlukatı sayısınca tesbih ederim. Yerle gök arasında yarattığı mahlukatı sayısınca Allah'ı tesbih ederim. (Ezelden ebede kadar) *yaratmış olduğu varlıklar sayısınca Allah'ı tesbih ederim..."*

٢٤٢٤ ــ (م ت ــ **أبو ذر الغفاري** رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم سُئِلَ: أيُّ الكلام أفضل ؟ قال : **ما اصطفى الله لملائكته : سبحان الله وبحمده**».

وفي أخرى قال : « قال لي النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **ألا أخبِرُكَ بأحَبِّ الكلام إلى الله ؟ سبحان الله وبحمده**». أخرجه مسلم .

وفي رواية الترمذي: أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عَادَ أبا ذرٍّ ، وأن أبا ذرٍّ عاد رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فقال: بأبي أنتَ وأمي ، أيُّ الكلام أحبُّ إلى الله؟ فقال: ... وذكر الحديث.

2.424- Ebû Zer el-Ğifârî'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah'a (as.);

"- En faziletli söz hangisidir?" diye soruldu.

Şu cevabı verdi:

"-Allah'ın melekleri için seçtiği söz, ***Sübhânellâhi ve bihamdihi."***[62]

---

[61] **Ebû Davud**, Salat, 359/1500; **Tirmizî**, Daavât, 114/3568.

[62] **Müslim**, Zikir, 22/84; **Tirmizî**, Daavât, 128/3593.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber bana şöyle dedi:

"- Sana Allah'ın en sevdiği sözü haber vereyim mi: *Sübhânellâh ve bihamdih.*"

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetine göre ise; Rasûlullah (as.) Ebû Zerr'i, Ebû Zerr de Rasûlullah'ı (as.) ziyâret etmişti. Ebû Zerr;

"- Anam-babam sana fedâ olsun, Allah'ın en sevdiği söz hangisidir?" diye sorar ve aynı hadîsi zikreder.

٢٤٢٥ـ (ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **إذا مررتم برياض الجنة فارتعوا** ، قلتُ : يا رسول الله ، وما رياضُ الجنة ؟ قال: **المساجد**، قلتُ : وما الرّتْعُ ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **سبحان الله** ، **والحمد لله** ، **ولا إله إلا الله، والله أكبر**».

وفي رواية مثله ، وفيه : قالوا : وما الرَّتْع؟ قال : ذكر الله تعالى . أخرجه الترمذي .

2.425- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Cennet bahçelerine uğradığınızda, onun nimetlerinden yararlanın."

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, cennet bahçeleri neresidir?"

"- Mescidlerdir."

"- Nimetleri nedir?"

"- Subhânellâh! Elhamdu lillâh! Lâ ilâhe illellâh! Allâhu ekber!"[63]

RİVÂYETLER

Benzer bir rivâyette,

"- Nimetleri nedir?" sorusuna;

---

63 **Tirmizî**, Daavât, 83/3509.

"- Yüce Allah'ı zikretmektir" buyurduğu ifade edilir.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

٢٤٢٦ــ (ت ــ أبو هريرة ، وأبو سعيد الخدري رضي الله عنهما) قال الأغرُّ أبو مسلم: أشهد على أبي سعيد، وأبي هريرة أنهما شهدا على رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: «من قال: لا إله إلا الله، والله أكبر، صدّقه ربُّه، وقال: لا إله إلا أنا، وأنا أكبر، وإذا قال: لا إله إلا الله وحده، قال: يقول الله: لا إله إلا أنا وحدي، وإذا قال: لا إله إلا الله وحدَهُ لا شريك له، قال الله: لا إله إلا أنا وحدي لا شريك لي، وإذا قال: لا إله إلا الله له الملك وله الحمد، قال الله تعالى: لا إله إلا أنا، لي الملك ولي الحمدُ، وإذا قال: لا إلهَ إلا الله ولا حول ولا قُوة إلا بالله، قال الله تعالى: لا إله إلا أنا، ولا حول ولا قُوة إلا بي، وكان يقول: من قالها في مرضٍ، ومات منه لم تَطْعَمْهُ النارُ.» أخرجه الترمذي.

2.426- Ebû Müslim el-Eğarr anlatıyor:

"Şehâdet ederim ki, Ebû Saîd el- Hudrî ve Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğine şâhit oldular:

"Kim; *'Allah'tan başka ilâh yoktur, Allah en büyüktür'* derse, Rabbi onu tasdik eder ve; *'Benden başka ilâh yoktur, en büyük benim'* buyurur.

İnsan; *'Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir'* deyince de, Allah; *'Evet benden başka ilâh yoktur, tek olan sadece benim'* der.

İnsan; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, eşi - ortağı yoktur'* dediği zaman, Allah; *'Evet, benden başka ilâh yoktur. Tek olan sadece benim. Benim eşim-ortağım yoktur'* der.

İnsan; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur'* deyince de, Yüce Allah; *'Evet, benden başka ilâh yoktur. Mülk benimdir, hamd bana mahsustur'* der.

İnsan; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur"* deyince de, Yüce Allah; *'Evet, benden başka ilâh yoktur. Benden başka güç ve kuvvet sahibi kimse yoktur'* der."

Hz. Peygamber diyordu ki:

"Bunları hastalandığında söyleyen ve sonra da ölen insana cehennem dokunmaz."[64]

٢٤٢٧ـ (ت ـ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم مرَّ على شجرة يَابسَة الوَرَق ، فضَرَبها بعصاه ، فتناثر الوَرَقُ ، فقال : **إن الحمدَ لله ، وسبحان الله ، ولا إلَهَ إلا الله ، واللهُ أكبرُ ، تُساقطُ ذُنُوبَ العبد كما يتساقط ورق هذه الشجرة**».

أخرجه الترمذي.

2.427- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), yaprakları kurumuş bir ağaç gördü, elindeki değnekle ona vurunca yapraklar döküldü. Bunun üzerine dedi ki:

"Muhakkak ki hamd, Allah'a mahsustur. Allah münezzehtir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. O, Bu ağacın yapraklarını döktüğü gibi, kulun günahlarını da döker."[65]

٢٤٢٨ـ (ت ـ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**لَقيتُ ليلة أُسرِيَ بي إبراهيمَ، فقال لي: [يا محمدُ]، أَقْرِيءْ أُمَّتكَ مني السلامَ، وَأَخْبِرهم: أن الجنةَ طَيِّبَةُ التُّربة عَذْبَةُ الماء وأنها قيعانٌ وأَنَّ غراسها: سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر**». أخرجه الترمذي.

2.428- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İsrâ gecesi Hz. Ibrahim'le karşılaştım. Bana dedi ki:

"- Ya Muhammed! Ümmetine benden selâm söyle. Onlara haber ver ki; cennetin toprağı temiz, suyu tatlıdır. Cennet, suyu tutacak şekilde düzdür. Orası için atılacak tohum da; *'Subhânellâh! Elhamdu lillâh! Lâ ilâhe illellâh! Allâhu ekber!'* cümlesidir.[66]

---

[64] **Tirmizî**, Daavât, 37/3430.

[65] **Tirmizî**, Daavât, 98/3533.

[66] **Tirmizî**, Daavât, 59/3462.

İZAH

Hadîsin özellikle son bölümü mecazî ifâdeler ihtivâ etmektedir. Cennet, ziraat yapılan ve mahsul toplanan bir araziye benzetilmekte ve bu tarladan mahsul alabilmek için uygun bir tohum kullanılması tavsiye edilmekte, uygun tohumun ne olduğu da belirtilmektedir.

٢٤٢٩ــ (ت ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مَن قال : سبحان الله العظيم وبحمده ، غُرِسَتْ له نخلةٌ في الجنة». أخرجه الترمذي.

2.429- Cabir b. Abdullah, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder.

"Kim, *'Subhânellâhil azîm ve bi hamdihi'* derse, onun için cennette bir hurma dikilir."[67]

İZAH

Hadîs zâhirî manasıyla alınabileceği gibi, mecazî ve temsilî manaya da hamledilebilir. Bu ikinci mananın daha isabetli ve uygun düşeceğini zannediyoruz.

٢٤٣٠ــ (ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ذَاتَ يَومٍ لأَصْحَابه: « قُولُوا سبحان الله وبحمده مائةَ مرة ، من قال مرة كُتبتْ له عشرُ حسنات، ومن قالها : عشرا كُتبت له مائة، ومن قالها مائة كُتبت له ألف حسنة ، ومن زاد زاده الله ومن استغفر غفر له». أخرجه الترمذي.

2.430- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre; bir gün Rasûlullah (as.) ashâbına şöyle demiş:

"Yüz kere *'Subhânellâhi ve bi hamdihi'* deyin. Bunu bir defa söyleyene on sevap yazılır. On defa söyleyene yüz, yüz defa

---

[67] **Tirmizî**, Daavât, 60/3464.

söyleyene de bin sevap yazılır. Daha çok söyleyene de Allah daha çok sevap yazar. Mağfiret dileyeni de mağfiret eder."[68]

٢٤٣١ــ (ت ــ **عمرو بن شعيب** رحمه الله) عن أبيه عن جده قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**مَنْ سَبَّحَ مائة بالغداة، ومائة بالعشيِّ: كان كمن حَجَّ مائة حجة، ومن حَمِدَ مائة مرة بالغداة، ومائة بالعشي: كان كمن حمل على مائة فرس في سبيل الله – أو قال: غزا مائةَ غزاة– ومن هلَّلَ مائة بالغداة ومائة بالعشي: كان كمن أعتق مائة رقبة من وَلَد إسماعيل، ومن كبَّر الله مائةَ [مرة] بالغداة ومائة بالعشي: لم يأت في ذلك اليوم أحدٌ بأفضل مما جاء به، إلا من قال مثل ما قال أو زاد على ما قال**». أخرجه الترمذي.

2.431- Amr b. Şuayb, babası vasıtasıyla dedesinden naklettiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Sabahleyin yüz, akşam da yüz defa *tesbih* getiren, sanki yüz defa haccetmiş gibi olur. Sabah ve akşam yüzer defa Allah'a *hamd* eden de Allah yolunda yüz mücahidi ata bindirmiş gibi -veya yüz defa gazaya gitmiş gibi dedi- **sevap alır. Sabah ve akşam yüzer defa *tehlîl* getiren de, sanki Hz. İsmail'in neslinden yüz köleyi âzâd etmiş gibi olur. Sabah ve akşam yüzer defa *tekbîr* getiren de, bunu aynı miktarda veya daha fazla söyleyen hariç, o gün hiç kimse ondan daha faziletli bir iş yapmış olmaz."**[69]

İZAH

Bu hadîsin senedindeki **Dakhak b. Hamza** zayıftır. Ama yine de **Tirmizî**, hadîse hasen-garib der.

Hadîs, oldukça mübalağalı ifadeler taşımaktadır. Bu itibarla böyle bir ifâdenin doğru kabul edilmesi mümkün değildir.

Bununla birlikte hadîs, bazı âlimler tarafından te'vîl edilerek izahına çalışılmıştır. Buna göre; sözü edilen hac, savaş, köle azâdı gibi

---

[68] **Tirmizî**, Daavât, 61/3470. Bu hadîsin râvîlerinden **Davud b. Zibrikan** metrûkltur, **Matar el-Verrâk** da çok hata eden biridir. Buna rağmen **Tirmizî**, metin itibariyle hadîsin hasen olduğunu söylemiştir.

[69] **Tirmizî**, Daavât, 62/3471.

işler, nâfile olarak yapılan ve muhtemelen gafletle ve gösteriş duygusuyla veya menfaat kaygısıyla yapılmış olan şeylerdir. Buna mukabil hadîste geçen tesbîh, tehlîl, tekbîr gibi hususlar da şuurla ve ihlâsla edâ edilmiş olmalıdır. Belki buna, hac, gazâ ve köle âzâdı gibi şeyleri yapmayı ihlâsla arzu etmesine rağmen imkânlarının buna elvermemesini de ilâve etmek gerekir. O zaman, yapılan işler arasındaki mukayese anlaşılmış olur.

٢٤٣٢ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «من قال: سبحان الله وبحمده في يوم مائة مرة، حُطَّت [عنه] خطاياه وإن كانت مثل زَبَد البحر».

وفي أخرى قال: «مَن قال: حين يُصْبح وحين يُمسي مائة مرة: سبحان الله وبحمده، لم يأت أحد يوم القيامة بأفضلَ مما جاء به، إلا أحد قال مثلَ ما قال، أو زاد عليه». أخرجه الترمذي.

2.432- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Günde yüz defa *'Subhânellâhi ve bi hamdihi'* diyen insanın günahları deniz dalgaları gibi de olsa, silinir."[70]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette de şöyle demiştir:

"Sabah ve akşam yüzer defa *'Subhânellâhi ve bi hamdihi'* diyen kişinin bu sözünden daha faziletli bir şeyi kıyâmet günü kimse getiremez. Ancak aynı sözü veya daha fazlasını söyleyen müstesnâ."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

[70] **Tirmizî**, Daavât, 60/3466.

٢٤٣٣ــ (ت ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « ما على الأرض أحد يقول : لا إلهَ إلا الله ، والله أكبر ، ولا حَولَ ولا قوةَ إلا بالله، إلا كُفِّرت عنه خطاياه ، ولو كانتْ مثل زَبَد البحْر». أخرجه الترمذي.

2.433- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yeryüzünde; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi hiç kimse yoktur!'* diyen insanın hatalarına bu söz mutlaka keffâret olur; bu hataları deniz dalgaları gibi olsa dahi..."[71]

İZAH

Buradaki hatalardan maksadın, basit ve küçük kusurlar olduğuna şüphe yoktur. Çünkü büyük günahlar ancak tövbe ile ve gerekli cezanın çekilmesiyle bağışlanabilir.

٢٤٣٤ــ (ت ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « أفضل الذّكر : لا إله إلا الله ، وأفضلُ الدعاء : الحمد لله». أخرجه الترمذي.

2.434- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Zikrin en faziletlisi; *'Lâ ilâhe illallâh'* sözüdür. Duâların en faziletlisi de; *'el-Hamdu lillâh'* sözüdür..."[72]

٢٤٣٥ــ (ت س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) : « أن أم سُليم غدَت على رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقالت: علّمني كلمات أقولهُنَّ في صلاتي، فقال : كبِّري الله عشْرا،

[71] **Tirmizî**, Daavât, 58/3460.

[72] **Tirmizî**, Daavât, 9/3383.

وسبّحي الله عشرا، واحمديه عشرا ، ثم سَلي ما شئت، يقول : نعم ، نعم». أخرجه الترمذي ، والنسائي.

2.435- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre (annesi) Ümmü Süleym, bir sabah Rasûlullah'a (as.) gidiyor ve diyor ki:

"- Bana namazda söylemem gereken şeyleri öğret."

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Allah'a on defa tekbîr, on defa tesbîh getir, on defa da hamd et! Sonra Allah'tan dilediğin şeyi iste. İşte sana, istediğin şeyin cevabı."[73]

٢٤٣٦ــ (س ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « رَأى رجل من الأنصار- فيما يرى النائم - قائلا يقولُ له : بأيِّ شيء أمَرَكُم نبيُّكم ؟ قال : أمرنا أن نُسبِّح ثلاثا وثلاثين، ونَحمَد ثلاثا وثلاثين ، ونُكبِّر أربعا وثلاثين ، فذلك مائة ، قال : فَسَبِّحوا خمسا وعشرين ، واحمدوا خمسا وعشرين ، وكَبِّرُوا خمسا وعشرين ، وقولوا: لا إله إلا الله خمسا وعشرين، فتلك مائةٌ ، فأُخبِر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فقال : افعلوا ما قال أخُوكم الأنصاريُّ.» أخرجه النسائي .

2.436- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Ensârdan biri rüyada, kendisine bir adamın şöyle dediğini görüyor:

"- Peygamberiniz size neyi emretti?"

"- Bize 33 defa *subhânellâh,* 33 defa *elhamdu lillâh,* 34 defa da *Allâhu ekber* dememizi emretti. Böylece hepsi 100 eder" diye cevap verir. Adam:

"- 25 defa *subhânellâh,* 25 defa *elhamdu lillâh,* 25 defa da *Allâhu ekber* deyin. 25 defa da *Lâ ilâhe illellâh* deyin! Böylece hepsi 100 eder" dedi.

Bu olay Rasûlullah'a (as.) haber verildi. Buyurdu ki:

"- Ensâr kardeşinizin dediği gibi yapın!"[74]

---

[73] **Tirmizî,** Salat, 350/481; **Nesaî,** Sehv, 57.

٢٤٣٧ـــ (أبو هريرة، وأبو سعيد الخدري رضي الله عنهما) : أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: « إن الله اصطفى من الكلام أربعا : سبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله ، والله أكبر، فمن قال: سبحان الله كُتب له عشرون حسَنة ، وحُطَّ عنه عشرون سيِّئة، ومن قال : الحمد لله، فمثلُ ذلك، ومن قال : لا إله إلا الله ، فمثلُ ذلك ، ومن قال : الله أكبر، فمثلُ ذلك.»

زاد في رواية : « ومن قال : والحمد لله ربِّ العالمين من قِبَل نفسه شُكرا لنعَم ربه : كُتب له ثلاثون حسنة ، وحُطَّ عنه ثلاثون سيِّئة». أخرجه ...

2.437- Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el-Hudrî rivâyet ediyorlar:
"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:
"Allah, sözlerden şu dört tanesini seçmiştir:
- *Subhânellâh,*
- *Elhamdu lillâh,*
- *Lâ ilâhe illallâh,*
- *Allâhu ekber.*

"*Subhânellâh*" deyince yirmi sevap yazılır ve yirmi günah silinir. "*Elhamdu lillâh*" diyene de, "*Allâhu ekber*" diyene de aynı şey yapılır.

Bir rivâyette şöyle bir ilave vardır: **"Rabbinin nimetlerine şükretmek için kendiliğinden '*Elhamdu lillâhi rabbil âlemîn*' diyene ise otuz hasene yazılır ve otuz da hatası silinir."**[75]

٢٤٣٨ـــ (عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « سبحانَ الله: هي صلاة الخلائق، والحمد لله: كلمة الشُّكر، ولا إله إلا الله : كلمةُ الإخلاص ، والله أكبر: تَملأُ ما بين السماء والأرض، وإذا قال العبد : ولا حَولَ ولا قوة إلا بالله، قال الله تعالى: أسْلَم واستَسْلَم». أخرجه ...

2.438- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

---

[74] **Nesaî**, Sehv, 93.

[75] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

***"Sübhânellâh"* sözü, mahlûkatın tesbihidir. *"Elhamdü lillâh"*, şükür ifâdesidir. *"Lâ ilâhe illallâh"*, ihlâs lafzıdır. *"Allahü ekber"* ise yerle gök arasını dolduran bir sözdür. Kul, *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"* deyince, Allah; *"müslüman oldu ve teslim oldu"* buyurur.**[76]

٢٤٣٩ـ (أبو مالك الأشعري رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**سبحانَ الله والحمدُ لله تملآن ما بينَ السموات والأرض، والصلاةُ نور، والصَّدقةُ بُرهان، والصبر ضياءٌ.**» أخرجه...

2.439- Ebû Mâlik el- Eş'arî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

***"Subhânellâh ve elhamdu lillâh* sözleri, göklerle yerin arasını doldururlar. Namaz nurdur, sadaka delildir, sabır da ışıktır."**[77]

٢٤٤٠ـ (زيد بن أرقم رضي الله عنه) : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «**اللَّهُمَّ ربنا وربَّ كلِّ شيء، اجْعَلْني لك مُخلصا، وأهْلي في كلِّ ساعة يا ذا الجلال والإكرام ، اسْمَعْ واستَجبْ، الله أكبرُ الأكبر، الله نورُ السموات والأرض، الله أكبرُ الأكبر، حسبيَ الله ونعمَ الوَكيل، الله أكبرُ الأكبر**». أخرجه...0

2.440- Zeyd b. Erkam'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle diyordu:

"Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım; beni ve âilemi her an sana muhlis kıl! Ey celâl ve ikram sahibi olan Allah'ım; sesimi işit ve duâmı kabul buyur! Allah, en büyüktür en büyük! Allah,

---

[76] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

[77] Hadîsi **Rezîn** tahric etti. Müellif işaret etmemekle birlikte bu hadîs bazı lafız farklılıklarıyla **Müslim**, Taharet, 1/1; **Tirmizî**, Daavât, 87/3509 ve **Nesaî**, Zekât, 1'de de tahric edilmiştir.

göklerin ve yerin nurudur. Allah, en büyüktür, en büyük! Allah bana yeter, O ne güzel vekildir! Allah en büyüktür, en büyük!.."[78]

٢٤٤١ـــ (ت د ـــ يسيرة وكانت من المهاجرات الأُوَل رضي الله عنها) قالت : قال لنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**عليكُنَّ بالتَّسبيح ، والتَّهليل، والتَّقْديس ، والتكبير، واعقدن بالأنامل، فإنَّهنَّ مَسؤولاتٌ مُستَنطقات ، ولا تغفلْن ، فتنسَيْن الرحمة**». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم « أمرهنَّ أن يُراعين بالتكبير والتَّقديس ، والتَّهليل، وأن يَعْقدن بالأنامل ، فإنهنَّ مَسؤولات مُستَنطقات».

2.441- İlk muhacir hanımlardan olan Yüseyra[79] anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bize şöyle dedi:

"Sık sık tesbih, tehlil, takdis ve tekbir getirmenizi tavsiye ederim. Bunları söylerken parmaklarla da sayın. Çünkü parmaklara sorulacak ve konuşturulacaktır. Zikirden gafil olmayın, rahmeti unutursunuz."[80]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise; "Hz. Peygamber onlara; sık sık tekbir, takdis ve tehlil getirmelerini, bunları söylerken miktarını parmakla saymalarını, çünkü parmaklara neler yaptıklarının sorulacağını ve onların konuşturulacaklarını" söylemiştir.

---

78 Hadîsi **Rezîn** tahric etti. Müellif işaret etmemekle birlikte **Ebû Davud**, Salat, 359/1508'de tahric edilmiştir.

79 **Ümmü Yâsir, Yüseyra bint Yâsir el-Ensâriyye**: Hanım sahabîlerdendir. Hz. Peygamber'e bîat etmiştir. İlk muhacirlerden olduğu rivâyet edilir. **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'de bir rivâyeti bulunmaktadır.

80 **Tirmizî**, Daavât, 121/3583; **Ebû Davud**, Salat, 359/1501.

İZAH

Hadîsi rivâyet eden **Yüseyra, Yâsir**'in annesidir.

Tesbihatın parmaklarla sayılmasının asıl gayesi; miktarı doğru olarak tespittir. Onların konuşturulması ise uhrevî bir meseledir. Kur'ân-ı Kerîm'de de derinin ve sair organların konuşturulacağı ifâde edilmektedir.[81]

"**Tesbih**" lafzı ile ***"Subhânellâh"*** kastedilmiş, **"tekbir"** ile ***"Allâhu ekber"***, **"tehlîl"** ile de ***"Lâ ilâhe illallâh"*** sözü murad edilmiştir.

"Takdis" ile ise ***"Subhâne'l-Meliki'l-Kuddûs"*** veya ***"Subbûhun kuddûsun Rabbu'l-Melâiketi ve'r-Rûh"*** sözleri kastedilmiştir.

الفرع الثاني

في الإستغفار

2 - İSTİĞFÂR

٢٤٤٢ـ (ت د) أبو بكر الصديق رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «ما أصرَّ من استغفر، ولو عاد في اليوم سبعين مرة» أخرجه الترمذي، وأبو داود، إلا أن الترمذي قال: «ولو فعله في اليوم سبعين مرة» وأخرجه عن مولى لأبي بكر .

2.442- Hz. Ebû Bekir'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Günde yetmiş defa tövbesinden dönse bile, istiğfâr eden insan günahta ısrar etmiş sayılmaz."[82]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti. Ancak **Tirmizî "dönse"** yerine **"aynı günahı günde yetmiş kez yapsa"** lafzını kullanır ve hadîsi de Hz. Ebû Bekir'in âzâdlısından rivâyet eder.

---

[81] Bkz., Fussılet, 21 - 22.

[82] **Tirmizî**, Daavât, 107/3559; **Ebû Davud**, Salat, 361/1514.

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin isnadının kavi olmadığını söyler. Sebep olarak da **Hz. Ebû Bekir**'in âzâdlısının kim olduğunun bilinmediğini ve diğer râvî **Hüseyin b. Yezid**'in de gevşek olduğunu söyler.

"İstiğfâr"; Allah'tan mağfiret dilemektir. Yapılan işten pişmanlık duyarak af dilemektir. İnsan mağfiret dilerse, bu, yaptığı işten pişman olduğu, o işte ısrarlı olmadığı anlamına gelir. Bu itibarla, aynı hatayı yapmak zorunda kalsak bile, her seferinde istiğfar ederek onda ısrarlı olmamak niyetini taşıdığımızı, yaptığımızdan pişman olduğumuzu göstermeliyiz. Bu aynı zamanda, günahlardan dolayı Allah'tan ümit kesmediğimizi göstermek için de gereklidir.

Ancak bu husus, tövbe ve istiğfarı istismar ederek, hadîsi asıl gayesinden saptırarak tövbeyi bir eğlence ve ciddiyetsizlik anlayışına götürmemelidir.

٢٤٤٣ــ (م د ــ **أغرّ مُزينة** رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**إنه لَيُغَانُ على قَلبي ، حتى أستَغفِرَ الله في اليومِ مائةَ مرة**».

وفي رواية قال: سمعتُه يقول: «**تُوبوا إلى رَبكم، فَوالله إنِّي لأَتُوبُ إلى رَبِّي تَبارَكَ وتعالى مِائَةَ مَرَّةٍ في اليَوم**». هذه رواية مسلم.

وفي رواية أبي داود : « **إِنَّهُ لَيُغَانُ على قلبي، وإنِي لأَسْتَغْفِرُ الله في كُلّ يومٍ مائَة مَرَّة**».

2.443- Müzeyne kabilesinden Eğarr[83] anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Bazen kalbim bulutlanır da günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim."[84]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

---

[83] **el-Eğarr b. Yesâr el-Müzenî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikamet etmiştir. Kendisinden Ebû Bürde b. Ebî Musa ve Basralılar rivâyet etti. Bir hadîsi **Müslim** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[84] **Müslim**, Zikir, 12/41-42; **Ebû Davud**, Salat, 361/1515.

"Rabbinize tövbe ediniz. Vallahi ben Yüce Rabbime günde yüz defa tövbe ederim."

Bu rivâyetler **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyeti; **"Bazen kalbime gaflet çöker ve her gün yüz defa Allah'a istiğfar ederim"** şeklindedir.

İZAH

Hadîste kullanılan ""يغان" kelimesi, bulutlanır demektir. Örtülür, kaplanır gibi manalara da gelir. Maksat; her an Allah'ı zikretmesi gerekirken, bazen bir takım düşünce bulutlarının çöreklenerek zikri unutmasıdır.

Hz. Peygamber'in kalbinin bulutlanması konusu çok tartışılmıştır.

Kadı Iyaz bunu; *"Rasûlullah'ın (as.) mutadı olan daimî zikrine ârız olan engeller, fasılalar"* diye açıklar. Hz. Peygamber böyle bir fasılayı günah saydığı için istiğfar ederdi.

Münâvî; *"tecelli nurlarının O'nu kaplaması ve Allah'ın huzurunda olma idrâkinin kaybolması"* diye izah eder.

İbnu'l-Esîr; bununla *"kalbinin herhangi bir iş ve maslahatla meşgul olmasını"* kastetmiştir der.

Asmaî; *"Eğer Hz. Peygamber'den başka birinin kalbi söz konusu olsa konuşurdum"* derken, **Suyutî;** bu ifâdeyi müteşâbihattan sayar. **Sindî** de aynı görüşe meyleder.

Tasavvufçular bu hadîsi daha farklı açılardan değerlendirirler. Onların genel kanâatine göre hadîs, Rasûlullah'ın (as.) kalbindeki bir gafleti ve nakîseyi değil, kemâle götüren bir makamı ifâde etmektedir.

Bu türlü değerlendirmelerin, Rasûlullah'ın (as.) şahsına duyulan ta'zim ve hürmet anlayışını yansıttığına şüphe yoktur.

Hz. Peygamber'in bu hadîsteki asıl amacı, ümmetini daima istiğfarda bulunmaya teşviktir.

Hadîsteki ifâdelerin bir kısmı âyetlerden alınmıştır. **Nûr** sûresinde; "توبوا إلى الله جميعًا أيهاالْمُؤْمنون" ; ***"Hepiniz toptan Allah'a tövbe***

edin ey mü'minler"[85] buyurulmaktadır. **Tahrîm** sûresinde; ياايهاالّذين "آمَنوا توبواالي الله تَوْبَةً نَصوحا" ; *"Ey iman edenler; Allah'a nasûh tövbesi ile (ihlâs ve samimiyetle) tövbe edin!"*[86] buyurulmakta, **Hûd** sûresinde de; "واستَغفروا ربَّكُمْ و توبواالیه" *"Rabinizden mağfiret dileyiniz ve O'na tövbe ediniz!"*[87] buyurulmaktadır. [88]

٢٤٤٤ــ (خ ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «والله إني لأستغفرُ الله وأتوبُ إليه في اليوم سبعينَ مرة».

وفي رواية : «أكثرَ من سبعين مرة.» أخرجه البخاري.

وفي رواية الترمذي عن أبي هريرة : {واستَغفر لذَنْبِكَ وللْمُؤْمنينَ والمُؤْمنات} [محمد: ١٩] فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: « إني لأستَغفرُ الله في اليوم سبعينَ مرة » ،

وقال الترمذي: وروي عن أبي هريرة عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم أنه قال : « إني أستَغفرُ الله في اليومِ مائةَ مرة».

2.444- Ebû Hureyre der ki:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Vallahi ben, günde yetmiş defa Allah'a istiğfar eder, O'na tövbe ederim."[89]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette **"yetmiş defadan fazla"** denir.

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

---

[85] Nur, 31.

[86] Tahrim, 8.

[87] Hûd, 90.

[88] Bu hadîs için ayrıca bkz., **Nevevî**, XVII, 23; **Avnu'l-Ma'bûd**, IV, 378.

[89] **Buharî**, Daavât, 3; **Tirmizî**, Tefsir, 48/3259.

Tirmizî'nin rivâyetine göre *"Hem kendinin hem de mü'min erkek ve kadınların günahları için istiğfar et!"*[90] âyeti üzerine; **"Ben günde yetmiş defa Allah'a istiğfar ediyorum"** buyurdu.

Tirmizî ayrıca Ebû Hureyre'nin, Hz. Peygamber'den naklen; **"Ben günde yüz defa Allah'a istiğfar ediyorum"** hadîsini rivâyet ettiğini de kaydeder.

İZAH

Bu ve daha önceki hadîste geçen rakkamlar, hakikî sayılardan ziyâde kesretten kinâye olmalıdır.

Hadîsin başındaki yemin lafzı ise Arap dil ve örfünün gereği olarak te'kid anlamında kullanılmıştır.

٢٤٤٥ــ (خ ت س ــ شداد بن أوس رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**سَيِّدُ الاستغفار أن يقول العبدُ: اللّهُمَّ أنتَ رَبِي، لا إِلهَ إلا أنتَ، خَلَقْتَنِي [وأنا عبدُك]، وأنَا على عَهْدِكَ ووَعدِكَ مَا استَطَعتُ، أعُوذُ بكَ من شرِّ ما صَنَعتُ، أَبُوءُ لَكَ بنعْمَتكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ لك بذَنْبِي، فاغْفِر لي ذُنُوبي، فَإنه لا يغفرُ الذنوبَ إلا أنتَ. مَن قالها من النَّهارِ مُوقنا بها، فماتَ من يومه قبلَ أنْ يُمسيَ، فهوَ من أهلِ الجنة، ومن قالها من الليل وهو مُوقِنٌ بهَا، فماتَ قبل أن يُصبح، فهو من أهلِ الجنة**».

أخرجه البخاري والنسائي. وأخرجه الترمذي، وأول حديثه: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال له: «**ألا أدُلُّكَ على سيِّد الاستغفار؟**»... وذكر الحديث، وفي آخره: «**لا يقولُها أحدُكم حينَ يُمسي، فَيأتي عليه قدَرٌ قبلَ أن يُصبحَ إلا وَجَبَتْ له الجَنَّة ولا يَقُولُها حين يُصبح فيأتيَ عليه قدَرٌ قبل أن يُمسيَ إلا وَجَبَتْ له الجَنَّة**».

2.445- Şeddâd b. Evs'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İstiğfar duâsının en üstünü, kulun şöyle söylemesidir:

---

[90] Muhammed, 19.

"Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum. Ben, gücüm yettiği kadar sana verdiğim sözde ve va'dinde duruyorum. Yaptığım işlerin şerrinden sana sığınıyorum. Senin bana lütfettiğin nimetini itiraf ediyorum. Günahlarımı da sana itiraf ediyorum; günahlarımı bağışla! Çünkü günahları ancak ve sadece sen bağışlayabilirsin"

Bunu inanarak ve şuurla sabahleyin söyleyen biri, akşam olmadan ölecek olsa, cennetlik olur. Akşamleyin buna inanarak ve şuurla söyleyen biri de, sabah olmadan ölse, cennetlik olur."[91]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buharî** ve **Nesaî** tahric etti. **Tirmizî**'nin rivâyetinde ise hadîsin baş tarafında Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sana istiğfar duâsının en üstününü haber vereyim mi ?.."

Sonra hadîsi zikreder ve sonunda şu ifadeyi kaydeder:

"Akşamleyin bunu söyleyen birine, sabah olmadan kader (ecel) **gelecek olsa, muhakkak cennet ona vâcib olur. Sabahleyin bunu söyleyene de akşam olmadan kader gelecek olsa, yine cennet ona vâcib olur."**

İZAH

Hz. Peygamber'in **"Seyyidul istiğfar"** diye tanıttığı bu duâda, **"Sana verdiğim söz"** diye tercüme ettiğimiz cümleden maksat; Allah'a iman, O'nun birliğini ikrar ve ihlâsla O'na itâattir. Bu şekliyle cümle **elest bezmine** işaret etmektedir.

"Va'dinde duruyorum" cümlesini de **Kastalanî; "Allah'a şirk koşmadan ve farzları edâ ederek ölen kişiyi Allah, mutlaka cennete sokar"** hadîs-i şerifindeki va'd ve müjde ile açıklar.[92]

Şüphesiz ki her çeşit lafızla Allah'a istiğfar mümkündür. Ancak Hz. Peygamber'in câmialı ve şumûllü konuşabilme özelliği ve bu hadîsteki ifadeler göz önünde bulundurulursa, böyle ihâtalı

---

[91] **Buharî**, Daavât, 2, 16 ; **Tirmizî**, Daavât, 15/3393; **Nesaî**, İstiaze, 57.

[92] **Kastalanî**, XIII, 359.

cümlelerle ve Peygamber kelamıyla Allah'a duâ etmekle daha çok bereket umulur.

٢٤٤٦ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «مَن لزِمَ الاستغفارَ جعلَ الله لَهُ من كل ضيقٍ مَخرَجا، وَمنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجا، ورزَقَهُ من حيث لا يَحْتَسِبُ». أخرجه أبو داود.

2.446- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim istiğfara devam ederse, Allah onun için her türlü sıkıntıdan bir çıkış yolu ve her nevi kederden kurtuluş imkânı yaratır. O'nu, hiç beklemediği yerden rızıklandırır."[93]

İZAH

Hayatta karşılaşılan her çeşit sıkıntı ve belâya, işlenen her nevi suça ve günaha karşı istiğfâr bir itiyat ve alışkanlık haline getirilirse, Yüce Allah'ın o kişiyi koruyacağına ve hayatını kolaylaştıracağına şüphe yoktur. İstiğfârın, insanın olaylardan kendini sorumlu tutması gibi sosyal ve psikolojik yönden faydaları da vardır. Bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

"طوبي لمَنْ وَجَدَ في صَحيفته إستغفارا كثيرا"

"Amel sahifesinde çok istiğfâr bulunan kişiye müjdeler olsun."[94]

Bu hadîs, sanki Kur'ân âyetlerinden muktebes gibidir. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır.

"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse, Allah ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."[95]

---

[93] **Ebû Davud**, Salat, 361/1518. Bu hadîsin râvîlerinden **el-Hakem b. Mus'ab** meçhûldür.

[94] **İbn Mâce**, Edeb, 57/3818.

[95] Talak, 3.

Diğer bir âyette de; *"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde kolaylık verir"*[96] buyurulmaktadır.

٢٤٤٧ــ (ت د ــ بلال بن يسار بن زيد رضي الله عنه) مولى النبيّ صلى الله عليه وسلم - كذا عند الترمذي- وعند أبي داود : هلال بن يسار قال : حدثني أبي عن جدي: أنه سمع رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « مَنْ قَال: أَسْتَغْفِرُ الله الذي لا إلهَ إلا هوَ الحَيَّ القيومَ وأَتوبُ إليه ، غُفرَ لَهُ وإن كانَ فَرَّ من الزحف». [أخرجه الترمذي ، وأبو داود].

2.447- Bilâl b. Yesâr b. Zeyd[97] (Tirmizî'de bu şekildedir, ama Ebû Davud'da Hilâl b. Yesar diye geçmektedir) anlatıyor:

"Babamın[98] anlattığına göre Rasûlullah'ın (as.) âzâdlısı olan dedem[99], Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işitmiş:

"Kim 'Estağrirullâh ellezî lâ ilâhe illâ huvel hayyul kayyûm ve etûbu ileyh' derse, mağfiret olunur; velev ki savaştan kaçmış olsa bile!.."[100]

İZAH

Tirmizî'nin de işaret ettiği gibi bu hadîs garibdir.

Hadîsin **"...savaştan kaçmış olsa bile"** diye ifâde edilen son cümlesi, hem âyete hem de sahîh hadîslere muhâliftir. Bu itibarla bu

---

[96] Talak, 4.

[97] **Bilâl b. Yesâr b. Zeyd el-Kuraşî el-Hâşimî el-Basrî**: Basralı sika râvîlerdendir. Babasından ve dedesinden rivâyeti vardır. Dedesi sahabî idi ve Hz. Peygamber tarafından âzâd edilmişti. Kendisinden Amr b. Murre eş-Şinnî rivâyet etti. Sikadır; bilinen tek hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[98] **Ebû Bilâl, Yesâr b. Zeyd el-Kuraşî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Bilâl b. Yesâr'ın babasıdır. Babası Zeyd sahabî idi ve Hz. Peygamber tarafından âzâd edilmişti. Bir hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. Bunu ondan oğlu Bilâl rivâyet etti.

[99] **Zeyd b. Bûlâ el-Kuraşî el-Hâşimî**: Sahabîdir, Bilal b. Yesâr'ın dedesidir. Benû Sa'lebe savaşında Hz. Peygamber'in eline esir düşmüş ve Rasûlullah (as.) tarafından âzâd edilmişti. Bir hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da tahric edildi, bunu kendisinden oğlu Yesâr rivâyet etti.

[100] **Tirmizî**, Daavât, 118/3577; **Ebû Davud**, Salat, 361/1517.

cümle ya aşırı mübalağaya hamledilmeli, ya da râvîden kaynaklanan bir zuhul ifadesi olarak değerlendirilmelidir.

٢٤٤٨ــ (ت د ــ أسماء بن الحكم الفزاري رحمه الله) قال: سمعتُ عليّا يقولُ: كنتُ إذا سمعتُ حديثا من رسول الله صلى الله عليه وسلم نفعني الله بما شاء أن ينفعني منه، وإذا حدّثني رجلٌ استحلفتُهُ، فإذا حلفَ لي صدَّقته، وإنَّهُ حدَّثني أبو بكر - وصدق أبو بكر- قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «ما من رجل يُذْنبُ ذنبا، ثمَّ يقومُ فيتطهَّرُ ويصلي، ثُمَّ يستغْفر الله إلا غفرَ لهُ، ثم قرأ: {والَّذين إذا فَعلُوا فَاحشَةً أَو ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فاسْتَغْفَرُوا لذُنُوبهم، ومَن يَغفرُ الذُّنوبَ إلا اللهُ} [آل عمران: ١٣٥]». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود: « فيتطهَّرُ فيُحسنُ الطُّهورَ ثم يقوم فيصلّي ركعتين فيَستغفرُ الله... الحديث».

2.448- Esmâ b. el-Hakem el-Fezârî[101] anlatıyor:

"Hz. Ali'nin şöyle söylediğini işittim:

"Ben Rasûlullah'tan (as.) bir hadîs işittiğimde, Allah dilediği kadar onunla beni faydalandırırdı. Biri bana bir hadîs rivâyet ettiğinde, ona yemin ettirirdim; yemin ederse onu tasdik ederdim. Ebû Bekir bana bir hadîs rivâyet etti -Ebû Bekir şüphesiz doğru söyler- ve dedi ki:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

"Bir günah işleyen, ama arkasından kalkıp abdest alan ve namaz kılan, sonra da Allah'a istiğfar eden bir insan, mutlaka mağfiret olunur."

Sonra Hz. Peygamber;

"Onlar bir kötülük yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlarlar ve günahları için tövbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki?!..

[101] **Ebû Hassân, Esmâ b. el-Hakem el-Fezârî el-Kûfî:** Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Ali'den rivâyeti vardır. Kendisinden Ali b. Rabîa el-Vâlibî rivâyet eder. Kendisine hadîs rivâyet edene yemin verdirirdi. Sikadır; hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

Onlar, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler"[102] âyetini okudu.[103]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde hadîs; **"güzelce temizlenip abdest alır, sonra kalkıp iki rekât namaz kılar ve Allah'tan mağfiret diler..."** diye başlar.

الفرع الثالث

في التهليل

3 - TEHLÎL

٢٤٤٩ــ (خ م ط ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ قَالَ لا إلهَ إلا اللهُ وحدَهُ لا شَريكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ ولَهُ الحَمْدُ وهوَ على كلِّ شَيءٍ قَديرٌ في يومٍ مائةَ مرةٍ، كانت له عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ وكُتِبَتْ لَهُ مائةُ حسنةٍ ومُحِيَتْ عنه مائةُ سَيِّئَةٍ وكانت لَهُ حِرْزًا من الشيطان يومَهُ ذلكَ حتى يُمسيَ ولم يأتِ أحدٌ بأفضلَ مما جاءَ به إلا رجلٌ عَمِلَ أكثرَ منه ، [قال] : وَمَن قالَ : سُبحانَ الله وبحَمْده في يَومٍ مائةُ مَرَّةٍ ، حُطَّت خَطَايَاهُ ، وإنْ كانتْ مِثْلَ زَبَدِ البَحرِ». أخرجه البخاري، ومسلم، والموطأ، والترمذي.

2.449- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her kim günde yüz defa; *'Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, eşi - ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir'* **derse, ona on köle âzâdı kadar sevap verilir ve ayrıca onun için yüz hasene yazılır, yüz de günahı silinir. Bir de o gün akşama kadar bu söz onu şeytandan korur. Bundan daha fazlasını okuyan hariç, kimse ondan daha faziletli bir söz**

---

[102] Âl-i İmran, 135.

[103] **Tirmizî**, Tefsir, 4/3006; **Ebû Davud**, Salat, 361/1521.

söyleyemez. Günde yüz defa; *'Subhânellâhi ve bi hamdihi'* diyen insanın günahları deniz dalgaları gibi olsa da silinir."[104]

٢٤٥٠ـ (**عبد الله بن مسعود** رضي الله عنهما) مثله، وفيه: «**مَن قال عشرا كان كمن أعتق رقبة من ولد إسماعيل**». أخرجه...

2.450- Abdullah b. Mes'ûd'dan bu hadîsin bir benzeri rivâyet edilmiş, orada farklı olarak; **"...Bunu on defa söyleyen, Hz. İsmail'in soyundan on köleyi âzâd etmiş gibi sevap kazanır"** denir.[105]

٢٤٥١ـ (خ م ت ـ **أبو أيوب الأنصاري** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**مَن قال: لا إلهَ إلا اللهُ وحْدَهُ لا شريكَ له لهُ المُلكُ ولَهُ الحَمْدُ ، وهوَ على كل شيء قَدير عشر مرات، كان كمن أعتقَ أربعَ أنْفُسٍ من ولدِ إسماعيل**». أخرجه البخاري، ومسلم، والترمذي.

2.451- Ebû Eyyub el-Ensârî'den rivâyet edilen bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her kim on defa; *'Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir'* derse, Hz. İsmail'in soyundan on kişiyi âzâd etmiş gibi olur."[106]

٢٤٥٢ـ (ت ـ **تَميم الداري** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**مَنْ قالَ: أَشهدُ أن لا إلَهَ إلا اللهُ وَحْدَهُ لا شريكَ لَه، إلها واحدا أحدا صَمَدا ، لم يتخذْ صَاحبَةً ولا وَلَدا، ولَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوا أحَدٌ ، عشر مرات، كَتَبَ اللهُ لَهُ أربَعينَ ألفَ ألف**

---

[104] **Buharî**, Daavât, 66; Bed'u'l-Halk, 11; **Müslim**, Zikir, 10/28; **Muvatta**, Kur'ân, 7/20; **Tirmizî**, Daavât, 60/3468.

[105] Müellifin, **Rezîn tahric etti** diye işaret ettiği bu hadîs, **Buharî**, Daavât, 66'da verilmektedir.

[106] **Buharî**, Daavât, 66, **Müslim**, Zikir, 10/30; **Tirmizî**, Daavât, 104/3553.

حسنة». قال الترمذي : قال محمد بن إسماعيل : أحد رواته - وهو الخليل بن مُرَّة - منكر الحديث، أخرجه الترمذي.

2.452- Temim el-Dârî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kim on defa; *'Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, ortağı yoktur. Biricik, yegâne ilâh O'dur. O hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. O ne eş, ne de çocuk sahibidir. Hiç kimse O'na denk değildir'* derse, Allah onun için kırk milyon hasene yazar."

Tirmizî der ki: "Muhammed b. İsmail (el-Buharî) şöyle dedi:

"Bu hadîsin râvîlerinden biri -Halil b. Mürre[107]- münkerul hadîstir."[108]

٢٤٥٣ـ (ت ـ) أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال :

« مَا قالَ عبدٌ: لا إله إلا الله ، مُخلصا من قلبه ، إلا فُتِحَتْ له أبوابُ السماء ، حتى يُفضيَ إلى العرش ما اجتنبَ الكبائر». أخرجه الترمذي.

2.453- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hulûs-i kalp ile *'Lâ ilâhe illallâh'* diyen bir insan için göklerin kapıları Arş'a kadar açılır; ancak büyük günahlardan sakındığı müddetçe..."[109]

---

[107] **Halil b. Murre ed-Dubbeî el-Basrî**: ö. 160/777. Aslen Basralıdır, ama Rakka'ya yerleşmişti. Katâde, Şu'be ve Hasan el-Basrî'den rivâyette bulunur. Kendisinden İbn Vehb, Vewkî b. el-Cerrâh ve Leys b. Sa'd rivâyet etti. Muhaddisler nazarında zayıf râvîlerdendir. Buharî onun "**metrûk**" olduğunu, Ebû Hâtim de kavi olmadığını söyler. Tirmizî de onun için "**münkeru'l-hadîstir**" der. Hadîsin münker olduğu, metninde verilen rakamlardan da anlaşılmaktadır. Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî de; "**o hem dâll hem mudıllıdır**" der. Yalnız İbn Adiy kanâatini; "**onun hadîsi yazılır, metrûk değildir**" diye belirtir. Hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

[108] **Tirmizî**, Daavât, 63/3473.

[109] **Tirmizî**, Daavât, 127/3590.

٢٤٥٤ـ (ت ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «ألا أُعَلِّمُكَ كلمات إذا قُلْتَهُنَّ غفرَ اللهُ لكَ وإنْ كُنتَ مغفورا لَكَ ، قل: لا إلَهَ إلا اللهُ العليُّ العظيمُ، لا إلهَ إلا اللهُ الحليمُ الكريمُ، لا إلهَ إلا اللهُ ربُّ العرشِ العظيم».

زاد في رواية : « الحمدُ لله ربِّ العالمين». أخرجه الترمذي.

2.454- Ali b. Ebî Talib dedi ki:

"Rasûlullah (as.) bana şöyle söyledi:

"Sana bazı sözler öğreteyim ki, onları söylediğinde, bağışlanmış olsan dahi, Allah seni mağfiret buyurur. Şöyle söyle:

"Yüce ve büyük Allah'tan başka ilâh yoktur. Halîm ve kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Yüce Arş'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilâh yoktur."[110]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur"** cümlesi ziyâde edilir.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Bu bölümdeki hadîslerin ana konusu olan "**Tehlîl**"den maksat; hadîslerde gösterilen **"Lâ ilâhe illallâh..."** diye başlayan cümlelerdir.

Bu cümle, İslâm inancının temelidir. Allah'tan başka hiçbir ilâh, hiçbir otorite, hiçbir sultan, hayatı ve dünyayı yönetecek hiçbir güç olmadığının itirafıdır. Bu itibarla inanç noktasından son derece önemli bir cümledir.

Muhtelif rivâyetlerde geçen ve sevabın miktarını gösteren rakamsal ifadeler ile, bütün günahların silineceğini ve çok büyük mükâfatlar verileceğini belirten cümleler, tevhîd cümlesini ısrarla tekrar etmenin önemini belirtmek için kullanılan mübalağa anlamına hamledilmelidir.

---

[110] **Tirmizî**, Daavât, 81/3504. Bu hadîsin isnâdı zayıftır, **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

Bu hadîste geçen **"bağışlanmış olsan dahi"** cümlesi ise, iki şekilde açıklanabilir.

1- Önceki cümleye bağlı olarak şart cümlesi olabilir. Buna göre; büyük günahlardan bağışlanmış olsan bile, Allah senin diğer günahlarını da affeder demektir.

2- Cevabı mahzuf müstakil bir cümle alabilir. O zaman da; bağışlanmış olsan bile, bununla Allah senin derecelerini yükseltir demek olur.

٢٤٥٥ـــ (خ م ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقولُ: «**لا إلهَ إلا اللهُ وحدَه، أعزَّ جُنْدَهُ، ونصرَ عبدَهُ، وهزَمَ الأحزابَ وحدَهُ ، فلا شيءَ بَعدَه**». أخرجه البخاري، ومسلم.

2.455- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle diyordu:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir. Ordusunu azîz, kulunu muzaffer kılmış ve tek başına düşman ordularını hezimete uğratmıştır. O'ndan başka hiçbir şey yoktur.[111]

٢٤٥٦ـــ (ت ـــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**مَنْ دخلَ السُّوقَ فقالَ: لا إلهَ إلا اللهُ وحدَهُ لا شريكَ لهُ، لهُ المُلكُ ولهُ الحَمْدُ يُحيي ويُميتُ وهوَ حيٌّ لا يَموتُ بيَده الخيرُ وهوَ على كلِّ شيءٍ قديرٌ، كتبَ اللهُ لهُ ألفَ ألفِ حسنةٍ ومحا عنه ألفَ ألفِ سيِّئةٍ ورفع له ألفَ ألفِ درجةٍ**».

وفي روايةٍ عوَضَ الثالثة: «**وبنى لهُ بيتاً في الجنةِ**». أخرجه الترمذي .

2.456- Ömer b. el-Hattab'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Sokağa çıkıp da şu sözleri söyleyene Allah bir milyon hasene yazar, onun bir milyon günahını siler, derecesini de bir milyon defa yükseltir:

---

[111] **Buharî**, Megazî, 30; **Müslim**, Zikir, 18/77.

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, eşi-ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O yaşatır ve öldürür. Kendisi her zaman diridir, asla ölmez. Her nevi hayır, O'nun elindedir. O, her şeye kadirdir."[112]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"bir milyon derece"** yerine, **"Onun için cennette bir saray bina eder"** denir. Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

٢٤٥٧ــ (تميم الداري رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال : « مَن دخلَ سُوقا فنادى بأعلى صوته ... وذكر الحديث إلى قوله : قدير، ثم قال: كتب له مائة ألف ألف حسنة». أخرجه ...

2.457- Temim ed-Dârî Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Kim sokağa çıkar da en yüksek sesi ile; *'Allah'tan başka ilâh yoktur...'* (cümlesini) *'O her şeye kadirdir'* (cümlesine) **kadar söylerse, onun için bir milyon hasene yazılır."**[113]

İZAH

Son iki rivâyetin metninde zikredilen rakamlar, hadîsin sıhhati konusunda şüphe uyandırmaktadır.

---

[112] **Tirmizî**, Daavât, 36/3428.

[113] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

الفرع الرابع
في التسبيح

4 - TESBÎH

٢٤٥٨ـــ (م ت د س ـــ **جويرية** زوج النبيّ صلى الله عليه وسلم ورضي الله عنها) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم خرجَ من عندها بُكْرَة ، حين صلى الصبح وهي في مسجدها ، ثم رجع بعد أن أَضحى وهي جالسةٌ، فقال : « **ما زلتِ على الحالة التي فارقتك عليها؟**» قالت: نعم، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: « **لقد قلتُ بعدكِ أربع كلمات، ثلاث مرات ، لو وُزنتْ بما قلتِ منذ اليوم لوزَنَتْهُنَّ : سبحان الله وبحمده ، عدد خلقه ، ورضَى نفْسه ، وزِنَةَ عرشه ، ومداد كلماته**».

وفي رواية قالت: « مَرَّ بها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حين صلى الغَدَاةَ – أو بعدما صلى – فذكر نحوه» غيرَ أنه قال: « **سبحانَ الله عدد خلقه ، سبحان الله رِضَى نَفْسه ، سبحان الله زِنَةَ عرشه، سبحان الله مِدَاد كلماته.**» هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي ، والنسائي : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم مَرَّ بها وهي في مسجدها، ثم مرَّ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بها قريبا من نصف النهار، فقال لها : **ما زلت على حالك؟** فقالت: نعم، فقال: **ألا أُعَلِّمُك كلمات تَقولينَها ؟ سبحان الله عدد خَلقه ، سبحان الله عدد خلقه، سبحان الله عدد خلقه، سبحان الله رِضَى نَفسه ، سبحان الله رضى نفسه، سبحان الله رِضَى نفسه ، سبحان الله زنة عرشه ، سبحان الله زنة عرشه ، سبحان الله زنة عرشه ، سبحان الله مداد كلَمَاته، سُبحانَ الله مداد كلماته ، سبحان الله مدادَ كلماته**».

وفي رواية أبي داود قال : خرج رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من عند جُوَيْرِية – وكان اسمها بَرَّة، فحوَّل اسمها – فخرج وهي في مصلاها ، [ورجع وهي في مصلاها] فقال : **لم تزالي في مُصَلاكِ هذا؟** قالت: نعم، فقال: ... وذكر الحديث مثل مسلم.

2.458- Hz. Peygamber'in hanımı Cüveyriye'den rivâyet edildiğine göre; bir sabah kendisi namazgâhta iken Rasûlullah (as.)

erkenden dışarı çıkmış, ancak kuşluk vaktinden sonra dönmüştü. Eve gelince Cüveyriye hala (namazgahta) oturuyordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Ben çıktıktan sonra hala aynı yerde mi oturuyorsun ?"

"- Evet."

Rasûlullah (as.) sonra şöyle dedi:

"- Ben senden sonra şu dört kelimeyi üç defa tekrarladım; eğer bu sözler tartılacak olsa, senin gün boyu söylediğin sözleri (sevap itibariyle) **ağdırırdı. Bu sözler şöyledir:**

"Allah'ı, mahlukatı sayısınca, kendisinin rızası** (miktarınca), **Arşının ağırlığınca ve kelimelerinin sayısınca tesbih eder, O'na hamd ederim."[114]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; "Rasûlullah (as.) sabah namazını kılınca –veya kıldıktan sonra- Cüveyriye'ye uğradı" diye başlar ve aynı hadîsi şöyle zikreder:

"Allah'ı, mahlukatı sayısınca tesbîh ederim. Allah'ı, kendisinin rızası miktarınca tesbîh ederim. Allah'ı, Arşının ağırlığınca tesbîh ederim. Allah'ı, kelimelerinin sayısınca tesbih ederim."

Bu rivâyetler **Müslim**'indir.

Tirmizî ve **Nesaî**'nin rivâyetine göre ise; "Cüveyriye kendi namazgahında iken Rasûlullah (as.) ona uğramış, sonra (çıkmış) öğleye yakın tekrar uğramış ve demiş ki:

"- Hâla aynı yerde mi oturuyorsun?"

Cüveyriye;

"- Evet" deyince Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuş:

"- Okuman için sana bir duâ öğreteyim mi? Şöyle söyle:

"Allah'ı, mahlukatı sayısınca tesbih ederim. Allah'ı mahlukatı sayısınca tesbih ederim. Allah'ı mahlukatı sayısınca tesbih ederim. Allah'ı, kendisinin razı olacağı kadar tesbih ederim. Allah'ı, kendisinin razı olacağı kadar tesbih ederim. Allah'ı, kendisinin razı

---

[114] **Müslim**, Zikir, 19/79; **Tirmizî**, Daavât, 104/3555; **Ebû Davud**, Salat, 359/1503; **Nesaî**, Sehv, 93.

olacağı kadar tesbih ederim. Allah'ı, Arşının ağırlığınca tesbih ederim. Allah'ı, Arşının ağırlığınca tesbih ederim. Allah'ı, Arş'ının ağırlığınca tesbih ederim. Allah'ı, kelimelerinin sayısınca tesbih ederim. Allah'ı, kelimelerinin sayısınca tesbih ederim. Allah'ı, kelimelerinin sayısınca tesbih ederim."

Ebû Davud'un rivâyetine göre ise; "Cüveyriye -ki asıl adı Berre idi, ismini Hz. Peygamber değiştirmişti- namazgâhında iken Rasûlullah (as.) onun yanından çıkmıştı. Bir müddet sonra dönünce, o yine namazgâhında idi.

"- Namazgahından hiç ayrılmadın mı?" diye sorunca;

"- Evet ayrılmadım" demiş.

Sonra hadîs, **Müslim**'deki gibi rivâyet edilir.

٢٤٥٩ــ (ت ــ **كنانة مولى صفية بنت حيي** زوج النبيِّ صلى الله عليه وسلم) قال : سمعتُ صفيةَ رضي الله عنها تقول : « دخل عليّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وبين يديّ أربعة آلاف نواة أسبّح بها ، فقال: **لقد سبّحتِ بهذه ؟ ألا أعلّمك بأكثر مما سبّحتِ به ؟** فقلت: بلى ، علّمني، فقال: **قولي: سبحان الله عدد خلقه.**» أخرجه الترمذي .

2.459- Hz. Peygamber'in zevcesi Safiyye bint Huyeyy'in âzâdlısı Kinâne[115] anlatıyor:

"Safiyye'nin şöyle söylediğini işittim:

"Rasûlullah (as.) yanıma gelmişti. Önümde dört bin tane hurma çekirdeği vardı, onlarla tesbih getiriyordum. Bana dedi ki:

"- Bunlarla mı tesbih getiriyorsun? Sana getirdiğin tesbihlerden daha çok sevap kazandıracak bir şey öğreteyim mi?"

"- Buyur, öğret!"

"Allah'ı, mahlukatının sayısınca tesbih ederim **diye söyle!"**[116]

[115] **Kinâne b. Nübeyh**: Sika tâbiîlerdendir. Hz. Peygamber'in zevcesi Safiyye bint Huyeyy'in âzâdlısıdır. Hz. Osman dönemine yetişti ve onun şehid edilmesine şahit oldu. Hz. Osman, Ebû Hureyre ve Safiyye'den rivâyeti vardır. Kendisinden Züheyr b. Muâviye ve Muhammed b. Talha rivâyet etti. el-Ezdî onu *Duafâ*'sına almış, ancak İbn Adiy ve İbn Hibbân sika olduğunu söylemişlerdir. Bir hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

٢٤٦٠ــ (م ت ــ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) قال : « كنَّا عندَ رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالَ : أَيَعْجزُ أَحَدُكم أن يَكسبَ كلَّ يومٍ ألفَ حسنة؟ فسألَهُ سائلٌ من جُلَسائه : كيفَ يكسبُ أحدُنا ألفَ حسنة ؟ قال: يُسبِّحُ مائة تَسبيحة فيُكتَبُ له ألفُ حسنة أو يُحطُّ عنه ألفُ خطيئة».

وفي رواية: ويُحطُّ بغير «ألف» هذه رواية مسلم. وفي رواية الترمذي: «ويُحطُّ عنه ألفُ سيئة».

2.460- Sa'd b. Ebî Vakkas anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunuyorduk. Dedi ki:

"- Sizden biri her gün bin sevap kazanmaktan aciz kalır mı?"

Oturanlardan biri şöyle sordu:

"- Günde bin sevap nasıl kazanırız?"

"- Yüz defa tesbih getirirse, bin sevap yazılır veya bin hata silinir."[117]

RİVÂYETLER:

Diğer bir rivâyette "**bin hatası silinir**" yerine sadece "**hatası silinir**" denir.

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise sadece; **"ondan bin seyyie (kötülük) silinir"** şeklindedir.

٢٤٦١ــ (ت ــ الزبير بن العوام رضي الله عنه) قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « ما منْ صباحٍ يُصْبح العبدُ إلا مُنَادٍ يُنادي : سبحان الملك القُدُّوس». أخرجه الترمذي.

2.461- Zübeyr b. Avvâm'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

[116] **Tirmizî**, Daavât, 104/3554. Bu hadîsin râvîlerinden **Hâşim b. Sa'd el-Küfî** zayıftır, **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

[117] **Müslim**, Zikir, 10/37; **Tirmizî**, Daavât, 59/3463.

"İnsanın sabaha kavuştuğu her günde, bir münâdî şöyle seslenir:

"*Subhâne'l-Meliki'l-Kuddûs* deyin!"[118]

٢٤٦٢ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «كلمتان خفيفتان على اللسان، ثقيلتان في الميزان، حَبِيبَتَان إلى الرحمن: سبحان الله وبحمده، سبحانَ الله العظيم». أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي ، وهذا الحديث آخر حديث في كتاب البخاري رحمه الله تعالى.

2.462- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"İki kelime vardır ki, dilde hafif ama Mîzan'da ağırdırlar ve Rahman'a da sevimli gelir:

"*Subhânellâhi ve bihamdihi. Subhânellâhi'l-azîm.*"[119]

RİVÂYETLER:

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti. Bu, **Buharî'nin** kitabındaki son hadîstir.

الفرع الخامس

في الحوقلة

5 - HAVKALE

٢٤٦٣ــ (خ م د ت ــ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) قال : « كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر ، فجعل الناسُ يَجْهَرُونَ بالتكبير، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : أيُّهَا الناسُ أربِعُوا على أنْفُسِكم إنكم ليس تدعون أصمَّ ولا غائبا، إنكم تدْعُونَ

---

[118] **Tirmizî**, Daavât, 114/3569.

[119] **Buharî**, Daavât, 66; Eyman, 19; Tevhid, 58; **Müslim**, Zikir, 10/31; **Tirmizî**, Daavât, 60/3467.

سميعا قريبا ، وهو معكم ، قال : وأنا خلفه أقول : لا حولَ ولا قُوةَ إلا بالله ، فقال : يا عبد الله بن قيس ، ألا أدُلُّك على كنزٍ من كُنوزِ الجنة؟ فقلت: بلى يا رسولَ الله ، قال : قل : لا حول ولا قوة إلا بالله».

وفي رواية: «والذي تدعونَهُ أقْربُ إلى أحدكُم من عُنُق راحلته».

هذه رواية البخاري، ومسلم. وفي رواية أبي داود قال: «أخذ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في عقبة – أو قال: ثنيّة – فلما علا عليها سمعَ رجُلا نادى، فرفع صوتَهُ يقول: لا إلهَ إلا الله ، والله أكبر، قال: ورسولُ الله صلى الله عليه وسلم على بَغْلَته، فقال: إنكم لا تَدْعُونَ أصَمَّ ولا غائبا ، تَدعونَ سميعا قَريبا بَصيرا ثم قال: يا أبا مُوسى – أو يا عبد الله بن قيس – ألا أدُلُّكَ ؟... وذكره».

وله في أخرى بنحو رواية البخاري، ومسلم. وأخرجه الترمذي أخصر منها، واللفظ متقارب.

2.463- Ebû Musa'l- Eş'arî anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte bir seferde idik. İnsanlar yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Ey insanlar! Yavaş olun; sizler sağır ve gaipte olan birine duâ etmiyorsunuz. Sizler her şeyi işiten, her şeyi gören ve daima sizinle beraber olana (Allah'a) **duâ ediyorsunuz."**

Ebû Musa diyor ki:

"O sırada ben, Rasûlullah'ın (as.) arkasında idim ve içimden ***'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'*** diyordum. Bana dönüp buyurdu ki:

"- Ey Abdullah b. Kays (Ebû Musa'l-Eşarî); **sana cennet hazinelerinden birinin yolunu göstereyim mi?"**

"- Buyur, ey Allah'ın Rasûlü" dedim.

Buyurdu ki:

"- *Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh* de!"[120]

---

[120] **Buharî**, Daavât, 52, 69; Cihâd, 131; Meğazî, 39; Kader, 7; Tevhid, 9; **Müslim**, Zikir, 13/44; **Tirmizî**, Daavât, 3/3374; 58/3461.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Sizin duâ ettiğiniz zât, size devenizin yularından daha yakındır"** ziyadesi yer alır.

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) bir geçide -veya bir tepeye- yöneldiğinde, tepe üstüne çıktığı zaman bir adamın yüksek sesle bağırdığını işitti. Adam şöyle diyordu:

"Allah'tan başka ilâh yoktur! Allah en büyüktür!"

Hz. Peygamber devesinin üzerinden dedi ki:

"- Sizler sağır ve gaipte olan birine duâ etmiyorsunuz; aksine her şeyi işiten, daima yakın olan ve her şeyi gören birine duâ ediyorsunuz."

Sonra (bana) buyurdu ki:

"- Ya Ebû Musa -veya ey Abdullah b. Kays-; **sana... yolunu göstereyim mi?"**

Ebû Davud'un, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyeti gibi başka bir rivâyeti daha vardır.

Tirmizî'nin ise, lafızları buna yakın, ama daha muhtasar bir rivâyeti vardır.[121]

İZAH

Havkale: ***Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh*** cümlesinin adıdır. Tıpkı besmele, hamdele, salvele gibi ***"Havkale"*** de bu cümlenin kısaltılmış adıdır. Bu cümlenin anlamı için 2129 nolu hadîsin izahına bakınız.

Burada ayrıca ***"havl"*** kelimesinin hem çare, hem güç-kudret anlamına geldiğini kaydedelim. Buna göre de cümleye; Allah'ın koruması olmadan Allah'a isyandan kurtulmanın çaresi yoktur, kezâ Allah'ın yardımı olmadan Allah'a itâat etmeye de kimsenin gücü yetmez şeklinde mana verilmiştir.

---

[121] Bkz., hadîs, no: 2129.

٢٤٦٤ــ (ت ــ قيس بن سعد بن عبادة رضي الله عنهما) أن أباهُ دفعه إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم يخدُمُه، قال: «فمرَّ بيَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم وقد صليتُ، فضربني برجله، وقال: ألا أدُلُّك على باب من أبواب الجنة؟ قلتُ: بلى، قال: لا حول ولا قوَّة إلا بالله». أخرجه الترمذي.

2.464- Kays b. Sa'd b. Ubâde'den rivâyet edildiğine göre, babası onu, hizmet etmesi için Hz. Peygamber'e götürmüştü. Kays dedi ki:

"Bir seferinde namaz kıldığımda Hz. Peygamber yanıma gelmişti ve ayağı ile beni dürterek şöyle demişti:

"- Sana cennet kapılarından birinin yolunu göstereyim mi?"

"- Buyur!" dedim.

Buyurdu ki:

"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh!"[122]

٢٤٦٥ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أكثِرُوا من قول: لا حول ولا قوةَ إلا بالله، فإنَّها من كنز الجنة». قال مكحول: «فمن قَالَ: لا حَولَ ولا قُوةَ إلا بالله ولا مَنجا من الله إلا إليه كَشَفَ الله عنه سَبعين بابا من الضُّرِّ أدناهَا الفقرُ» أخرجه الترمذي.

2.465- Ebû Hureyre dedi ki:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

***"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh* sözünü çok söyleyin! Çünkü bu söz, cennetin hazinelerindendir."**

Râvî Mekhûl dedi ki:

"Her kim ***'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh ve lâ mencâ minellâhi illâ ileyh'*** *(Allah'tan başka güç ve kudret sahibi hiç kimse yoktur. Allah'ın cezasından, yine O'nun rızasına sığınmaktan başka bir çare yoktur)* derse, Allah, en küçüğü fakirlik olan yetmiş sıkıntı kapısını açıp onu ferahlatır."[123]

---

[122] **Tirmizî**, Daavât, 120/3581.

[123] **Tirmizî**, Daavât, 131/3601.

İZAH

Bu hadîsin senedi muttasıl değildir. Çünkü **Mekhûl, Ebû Hureyre**'den hadîs dinlememiştir, Ancak benzer bir rivâyeti **Nesaî, Hâkim** ve **Bezzâr** da rivâyet ettiler.[124]

الفصل الثالث

في الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم

III - Hz. PEYGAMBER'E SALAVÂT

٢٤٦٦ــ (م ط ت د س ــ **أبو مسعود البدري** رضي الله عنه) قال : « أتانا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، ونحنُ في مَجْلِسِ سعد بن عُبادةَ ، فقال له بَشِيرُ بن سعد : أمرَنا الله أنْ نُصَلِّيَ عليك ، فكيف نصلّي عليك؟ قال : فسكت رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، حتى تَمَنَّيْنا أنه لم يَسْأَلْهُ ، ثم قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **قولوا : اللّهمَّ صَلِّ على محمد، وعلى آل محمد، كما صليتَ على [آل] إبراهيم، وبَارِكْ على محمد ، وعلى آل محمد، كما باركتَ على آلِ إبراهيم، إنَّكَ حميدٌ مجيدٌ، والسلام كما قد عَلِمْتُم»**. هذه رواية مسلم .

وفي رواية الموطأ والترمذي وأبي داود والنسائي: «**قولوا: اللّهمَّ صَلِّ على محمد وعلى آل محمد كما صلّيت على إبراهيم، وبارك على محمد، وعلى آل محمد، كما باركت على آل إبراهيم، في العالمين إنك حميد مجيد، والسلامُ كما [قد] عَلِمْتُم**». وليس عند أبي داود: «**والسلام كما قد علمتم**».

وله في أُخرى قال : قولوا : « **اللهمّ صَلِّ على محمد النبيِّ الأُمّيِّ ، وعلى آل محمد**».

2.466- Ebû Mes'ûd el-Bedrî anlatıyor:

"Biz Sa'd b.Ubâde'nin meclisinde otururken Rasûlullah (as.) yanımıza geldi. Beşîr b. Sa'd[125] O'na dedi ki:

---

[124] Bkz., **Ârıza**, X, 62.

[125] **Ebû'n-Numan, Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe el-Ensârî el-Hazrecî**: ö. 12/633. Sahabîdir. **Akabe** bîatına ve **Bedir** dahil bütün savaşlara katılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatında hilâfet tartışmalarının yapıldığı esnada Hz. Ebû Bekir'e Ensâr'dan ilk

"- Allah bize, sana salavat getirmemizi emretti; sana nasıl salavât getireceğiz?"

Rasûlullah (as.) bir müddet sustu, hatta biz keşke o soruyu sormasaydı diye temenni ettik. Sonra buyurdu ki:

"- Şöyle söyleyin:

"Allah'ım! Muhâmmed'e ve Muhammed'in âl'ine salât eyle! Tıpkı İbrahim'in âl'ine salât eylediğin gibi. Kezâ Muhammed'i ve Muhammed'in âl'ini mübarek kıl! Tıpkı İbrahim'in âl'ini mübarek kıldığın gibi. Şüphesiz ki sen, Hamîd ve Mecîd'sin."

Selâm ise, bildiğiniz gibidir."[126]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'dir.

Muvatta, Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesaî**'de rivâyet şöyledir:

***"Allah'ım! İbrahim'e salât eylediğin gibi Muhammed'e ve Muhammed'in âl'ine de salât eyle! Kezâ âlemlerde İbrahim'in âl'ini mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve Muhammed'in âl'ini de mübarek kıl! Şüphesiz sen Hamîd'sin, Mecîd'sin"* deyin! Selâm ise bildiğiniz gibidir."**

Ebû Davud'da, sondaki "**Selâm ise bildiğiniz gibidir"** cümlesi yoktur.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti **"Ümmî nebî Muhammed'e... salât eyle!"** şeklindedir.

---

bîat eden kişidir. Câhiliye döneminde de okur-yazar olan ender kişilerdendi. Hz. Ebû Bekir döneminde Halid b. Velid'le birlikte **Aynu't-Temr**'de savaşırken şehîd düştü. Kendisinden oğlu Numan rivâyet etti. Bir hadîsi **Nesaî**'de tahric edildi.

126 **Müslim**, Salat, 17/65; **Muvatta**, Kasru's-Salat, 22/67; **Tirmizî**, Tefsir, 34/3220; **Ebû Davud**, Salat, 183/980 - 981; **Nesaî**, Sehv, 49.

İZAH

Bilindiği üzere **"Salât"**; namaz demektir. Ama bu kelime aynı zamanda; duâ, rahmet, istiğfâr, övgü anlamına da gelir. Bu işin kim tarafından kime yönelik yapıldığına göre manası değişir. Meselâ:

"و صلّ عليهم إنّ صلاتك سكنٌ لهم" : **"Onlar için *salât* eyle, çünkü senin *salâtın* onlar için sükûnettir"**[127] âyetinde **duâ** anlamındadır.

"إنّ اللّه وملائكته يصلّون على النّبيّ يا ايها الّذين آمنوا صلّوا عليه و سلّموا تسليما"

"Allah ve melekleri Peygamber'e *salât* ederler. Ey iman edenler; siz de O'na *salavât* getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin"[128] âyetinde Allah'ın Peygamber'ine *salavât* getirmesi; O'nu övmesi, tezkiye etmesi anlamındadır. Çünkü Allah'ın, Peygamber'ine duâ etmesi makul değildir. Meleklerin *salavat* getirmesi ise; duâ ve istiğfâr anlamındadır. Mü'minlerin *salavâtı* da bu manaya hamlolunur.

Ashâb-ı kirâm, **Ahzab** sûresinde Peygamber'e salât ve selâm getirilmesini emreden âyet nâzil olunca, bunun nasıl yapılacağını Rasûlullah'a (as.) sormuş, Hz. Peygamber de **"salât"**ın şeklini hadîste geçtiği üzere anlatmıştı.

Buna göre **"Muhammed'e ve âl'ine salât eyle"** cümlesinden maksat şudur:

Muhammed'in ve âilesinin şanını yücelt, dinini gâlip ve bâkî kıl!

Bu hadîsin **Muvatta**'daki rivâyetinde; **"Muhammed'e, zevcelerine ve zürriyetine salât eyle!"** denir.

"İbrahim gibi..." diyerek **Hz. İbrahim**'e tesbih edilmesi konusu, hayli tartışılmıştır. Çünkü Rasûlullah (as.), **Hz. İbrahim**'den efdaldir. Halbuki esas olan, efdal olana benzetilmektir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de de böyle örnekler vardır. Meselâ; **Nûr** sûresinde; ***"Allah'ın nûru, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir"***[129] buyurulmaktadır.

---

[127] Tevbe: 13.

[128] Ahzab: 56.

[129] Nûr, 35.

Halbuki Allah'ın nurunun yanında kandilin nûrundan hiç söz edilemez.

Buradaki teşbihin, "**salât**"ın şekli veya şöhreti ve kıymeti açısından yapılmış olması da muhtemeldir. Rivâyetlerden birinde **"âlemlerde"** lafzının geçmesi de, teşbihin şöhret açısından yapıldığını teyid eder.

"Âl" kelimesiyle neyin kastedildiği de tartışılmıştır. Bazıları **"âilesi"**, bazıları **"nesli"** derken, bazıları da **"bütün ümmeti"** kastedilmiştir, der.

Salât ve selâm'ın hükmü konusunda da müstahabdan farza kadar çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Hadîste sözü edilen **"selâm"**dan maksat da; tahiyyatın sonundaki; **"Ey Peygamber; Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun"** anlamına gelen cümledir.[130]

٢٤٦٧ــ (خ م ت د س ــ ابن أبي ليلى) قال : لَقِيَني كعبُ بن عُجرة رضي اللّٰه عنه ، فقال: «ألا أُهدي لَكَ هدية؟ إنَّ النبيَّ صلى اللّٰه عليه وسلم خرج علينا ، فقلنا : يا رسولَ اللّٰه ، قد علمنا كيف نُسَلِّم عليك ، فكيف نُصلِّي عليك ؟ قال : قولوا: **اللَّهمَّ صلِّ على محمد، وعلى آل محمد، كما صليت على [آل] إبراهيم، إنكَ حَميد مَجيد، اللَّهمَّ بَارِك على مُحمد ، وعلى آلِ محمدٍ ، كما باركتَ على آل إبْراهيم، إنَّكَ حَميد مجيد»**. هذه رواية البخاري، ومسلم . وأخرجه الترمذي ، وأبو داود ، والنسائي ، ولم يذكروا الهديَّة ، وأوَّلُ حديثهم: أن كعبَ بن عُجْرَة قال، قلنا : يا رسولَ اللّٰه ... وذكر الحديث ، وفي آخره : «**كما باركت على إبراهيمَ ، إنَّكَ حميدٌ مَجيدٌ**». وأخرجه النسائي بذكر الهديَّة .

2.467- İbn Ebî Leylâ anlatıyor:

"Bana Kâ'b b. Ucre rastladı ve dedi ki:

"- Sana bir hediye vereyim mi? Rasûlullah (as.) bir gün aramıza çıkmıştı. Kendisine dedik ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; sana nasıl selâm getireceğimizi anladık. Ama acaba nasıl salavât getirmeliyiz?"

---

[130] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, III, 219-237; **Kastalanî**, XIII, 415; **İbn Hacer**, XI, 156.

"- Şöyle deyin !" buyurdu:

"Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âl'ine salât eyle; tıpkı İbrahim'in âl'ine salât eylediğin gibi. Şüphesiz sen Hamîd'sin, Mecîd'sin. Allah'ım! İbrahim'in âl'ini mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve Muhammed'in âl'ini de mübarek kıl! Şüphesiz sen Hamîd'sin, Mecîd'sin."[131]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** de tahric etmişler, ancak onlar **"hediye"** konusunu zikretmemişlerdir. Baş tarafı, doğrudan doğruya; "Kâ'b b. Mâlik şöyle dedi..." diye başlar.

Nesaî'nin tahricinde **"hediye"** konusu da zikredilir.

٢٤٦٨ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :

« مَنْ سَرَّهُ أن يَكتالَ بالمِكيالِ الأَوْفَى إذَا صَلَّى علينا أهلَ البيتِ ، فليقُلْ: اللّهمَّ صَلِّ على محمدٍ النبيِّ الأُمّيِّ، وأزواجِهِ أُمهَاتِ المؤمنينَ ، وذُرِّيتِهِ وأهلِ بيتِه، كما صليتَ على آل إبراهيمَ ، إنَّكَ حميدٌ مجيد». أخرجه أبو داود .

2.468- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"(Amellerinin) **yeterli bir ölçü ile tartılmasını arzu eden, bize, yani ehl-i beyte salavât getirdiğinde şöyle desin:**

"Allah'ım! Ümmî nebî Muhammed'e, mü'minlerin annesi olan zevcelerine, zürriyetine ve ehl-i beytine salât eyle! Tıpkı İbrahim'in âl'ine salât eylediğin gibi. Şüphesiz sen, Hamîd'sin, Mecîd'sin."[132]

---

[131] **Buharî**, Daavât, 32; Enbiya, 8; Tefsir, 33/10; **Müslim**, Salat, 17/66; **Tirmizî**, Salat, 351/483; **Ebû Davud**, Salat, 183/976; **Nesaî**, Sehv, 51.

[132] **Ebû Davud**, Salat, 183/982.

٢٤٦٩ـ (خ س ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : « قلنا : يا رسولَ الله ، هذا السلامُ عليك ، فكيفَ نُصلّي عليكَ ؟ قال : قولوا : اللّهمَّ صَلِّ عَلَى مُحمد عبدكَ ورسولكَ ، كما صليتَ على آلِ إبراهيمَ ، وبَارك على محمد، وآلِ محمد ، كما بَاركتَ على إبْراهيم وآلِ إبراهيم». أخرجه البخاريُّ ، والنسائي.

2.469- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor: Dedik ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; şu sana selâmı anladık, ama sana salâtı nasıl getireceğiz?"

Buyurdu ki:

"- Şöyle söyleyin:

"Allah'ım! İbrahim'in âl'ine salât eylediğin gibi kulun ve rasûlün Muhammed'e de salât eyle! İbrahim'i ve İbrahim'in âl'ini mübarek kıldığın gibi, Muhammed'i ve Muhammed'in âl'ini de mübarek kıl!"[133]

٢٤٧٠ـ (س ـ طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه) أن رجلا أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم، فقال: «كيفَ نُصلّي عليكَ يا نبيَّ الله ؟ » قال : قولوا : « اللّهمَّ صَلِّ على محمد [وعلى آل محمد] كما صَليتَ على إبْرَاهيم، إنكَ حَميدٌ مجيد، وبارك على محمد، وعلى آل محمد، كما بَارَكت على إبراهيم ، إنَّكَ حميد مجيد». أخرجه النسائي .

2.470- Talha b. Ubeydullah'dan rivâyet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın elçisi; sana nasıl salavât getireceğiz ?"

Şu cevabı verdi:

"- Şöyle deyin:

"Allah'ım! İbrahim'e salât eylediğin gibi Muhammed'e ve Muhammed'in âl'ine de salât eyle! Şüphesiz sen Hamîd ve Mecîd'sin.

---

[133] **Buharî**, Daavât, 32; Tefsir, 33/10; **Nesaî**, Sehv, 52.

Keza İbrahim'i mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve Muhammed'in âl'ini de mübarek kıl! Şüphesiz sen Hamîd ve Mecîd'sin."[134]

٢٤٧١ــ (خ م ط د س ــ أبو حميد الساعدي رضي الله عنه) قال : [قالوا]: « يا رسولَ الله ، كيف نصلّي عليك ؟ قال : قولوا : اللّهمَّ صَلِّ على محمد، وعلى أزواجه وذُرِّيَّته ، كما صلَّيْتَ على [آل] إبراهيم، وبَارِكْ على مُحمد ، وعلى أزْواجه وذُريته ، كما باركتَ على [آلِ] إبراهيم ، إنَّكَ حَميدٌ مجيدٌ». أخرجه الجماعة إلا الترمذي، وعند أبي داود « وَعَلى آل إبراهيمَ» في الموضعين .

2.471- Ebû Humeyd es-Sâidî[135] anlatıyor: Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; sana nasıl salavât getireceğiz?"

Şu cevabı verdi:

"Allah'ım! İbrahim'in âl'ine salât ettiğin gibi Muhammed'e, zevcelerine ve zürriyetine de salât eyle! İbrahim'in âl'ini mübarek kıldığın gibi Muhammed'i, zevcelerini ve zürriyetini de mübarek kıl! Şüphesiz sen Hamîd ve Mecîd'sin"[136]

٢٤٧٢ــ (م ت د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ صلَّى عليَّ واحدَةً صَلى اللهُ عليه عَشْراً». أخرجه مسلم، والترمذي وأبو داودَ ، والنسائي.

2.472- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

134 **Nesaî**, Sehv, 54.

135 **Ebû Humeyd, Abdurrahman b. Sa'd b. el-Münzir es-Sâidî el-Ensârî el-Hazrecî el-Medenî**: ö. 60/680. Sahabîdir. **Uhud** ve daha sonraki savaşlara katılmıştır. Ebû Humeyd es-Sâidî diye meşhurdur. Hz. Peygamber'den 26 hadîs rivâyet etmiştir; bunlardan üç tanesi mutefekun aleyhtir. Kendisinden Hârice b. Zeyd b. Sabit ve Abbas b. Sehl b. Sa'd rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

136 **Buharî**, Daavât, 33; Enbiyâ, 8; **Müslim**, Salat, 17/69; **Muvatta**, Kasru's-Salat, 22/66; **Ebû Davud**, Salat, 183/979; **Nesaî**, Sehv, 52.

"Bana bir defa salavât getirene Allah on defa salavât getirir."[137]

İZAH

Bu ifade, Allah onun mükâfatını on katı ile verir anlamındadır. Nitekim âyette de; *"Kim bir iyilik getirirse, ona bunun on katı verilir"*[138] buyurulmaktadır.

٢٤٧٣ـ (س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قال : «مَن صلَّى عليَّ [صلاة] واحدة ، صلى اللهُ عليه عَشْرَ صَلَوَاتٍ ، وحُطَّت عنه عَشْرُ خَطِيَاتٍ ، ورُفِعَتْ له عَشْرُ دَرَجَاتٍ». أخرجه النسائي .

2.473- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Kim bana bir defa salavât getirirse, Allah ona on defa salavât getirir. Ayrıca on hatası silinir ve derecesi de on kat yükseltilir."[139]

٢٤٧٤ـ (س ــ أبو طلحة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم «جاءَ ذاتَ يوم والبِشْرُ في وَجْهِه ، فقلنا: إنَّا لَنَرى البِشْرَ في وَجْهِكَ ؟ قال: إنَّهُ أتاني المَلَكُ ، فقال: يا مُحمدُ ، إنَّ رَبكَ يقولُ : أمَا يُرْضِيكَ أنَّهُ لا يُصلِّي عليكَ أحدٌ إلا صلَّيتُ عليه عشْرا، ولا يُسَلِّم عليكَ أحدٌ إلا سَلَّمْتُ عليه عشرا». أخرجه النسائي .

2.474- Ebû Talha'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) bir gün, yüzünde sevinç ifadesi ile yanlarına gelmişti. Ona;

"- Yüzünde sevinç ifadesi görüyoruz" dedik.

Buyurdu ki:

"- Bana melek geldi ve dedi ki:

"- Ya Muhammed (as.); Rabbin şöyle buyuruyor:

---

137 **Müslim**, Salat, 17/70; **Tirmizî**, Salat, 352/485; **Ebû Davud**, Salat, 361/1530; Nesaî, Sehv, 55.

138 En'am, 160.

139 **Nesaî**, Sehv, 55.

"Sana bir defa salavât getirene, ben on defa salavât getirsem, sana bir defa selâm edene ben on defa selâm etsem razı olur musun?"[140]

٢٤٧٥ـ (ت ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قال: «أولَى الناسُ بي يومَ القيامَة أكثَرُهُمْ علَيَّ صلاة.» أخرجه الترمذي.

2.475- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü insanların bana en yakın olanı, bana en çok salavât getirendir."[141]

٢٤٧٦ـ (ت ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «البخيلُ مَن ذُكِرْتُ عندَهُ فَلَمْ يُصَلِّ علَيَّ». أخرجه الترمذي .

2.476- Ali b. Ebî Tâlib anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Cimri, yanında ben anıldığım halde bana salavât getirmeyen adamdır."[142]

٢٤٧٧ـ (س ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « إنَّ لله تعالى مَلائكة سَيَّاحينَ في الأرض يُبَلِّغوني من أُمَّتي السلامَ». أخرجه النسائي.

2.477- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

140 **Nesaî**, Sehv, 55. bu hadîsin râvîlerinden **Süleyman el-Hâşimî** meçhûldür.

141 **Tirmizî**, Salat, 352/484.

142 **Tirmizî**, Daavât, 101/3546.

"Yüce Allah'ın yeryüzünde dolaşan melekleri vardır; onlar bana ümmetimden gelen selamları tebliğ ederler."[143]

٢٤٧٨ــ (س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**لا تَجْعَلُوا بُيُوتَكم قُبورا ، ولا تَجْعَلوا قَبْرِي عيدا ، وصَلُّوا عَلَيَّ ، فإنَّ صَلاتَكُم تَبْلُغُنِي حَيثُ كُنتُم**». أخرجه النسائي .

2.478- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Evlerinizi mezarlığa çevirmeyin, benim kabrimi de bayram yerine çevirmeyin. Bana salavât getirin; çünkü nerede olursanız olun sizin salavâtınız bana ulaşır."[144]

٢٤٧٩ــ (س ــ زيد بن خارجة رضي الله عنه) قال : « أنَا سَألتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم؟ قال : **صَلُّوا عَلَيَّ ، فَاجْتَهِدُوا في الدُّعَاء ، وقولوا: اللَّهمَّ صَلِّ على مُحمد، وَعَلَى آل مُحَمد**». أخرجه النسائي .

2.479- Zeyd b. Hârice[145] anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) bir soru sormuştum, dedi ki:

"-Bana salavât getirin. Duâya gayret edin; *'Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âl'ine salât eyle!'* **deyin!"**[146]

---

[143] **Nesaî**, Sehv, 46.

[144] Müellif bu hadîsi **Nesaî**'nin rivâyet ettiğine işaret etmiş, ancak **Nesaî**'nin matbû nüshasında bulunamamıştır. **Nesaî**'nin **Sünenu'l-Kübra**'sından veya farklı bir nüshasından alınmış olması muhtemeldir. Hadîs, **Ebû Davud**, Menasik, 100/2042'de rivâyet edilmiştir. Ayrıca **Müsned,** II, 367'de de verilmiştir.

[145] **Zeyd b. Hârice b. Zeyd el-Ensârî el-Hazrecî**: Medîneli sahabîlerdendir. Babası da sahabîdir; Baba oğul **Bedir** ehlindendirler. Babası aynı zamanda **Akabe** bîatında bulunmuş, **Uhud**'da şehîd edilmişti. Kendisi **Hudeybiye**'de yapılan **Rıdvan** bîatına katılmıştır. Hz. Ebû Bekir, onun kızkardeşi ile evli idi. **Nesaî** ondan bir hadîs tahric etmiştir. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir; öldükten sonra da konuşması ile ünlüdür.

٢٤٨٠ــ (ط ــ **عبد الله بن دينار** رحمه الله) قال: «رأيتُ عبدَ الله بنَ عمرَ يَقفُ على قبرِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم فيُصَلِّي على النبيِّ صلى الله عليه وسلم وأبي بَكْرٍ وعمر». أخرجه الموطأ.

2.480- Abdullah b. Dînâr anlatıyor:

"Abdullah b. Ömer'in, Hz. Peygamber'in kabri başında durarak Rasûlullah'a (as.) salavât getirdiğini, Ebû Bekir ve Ömer'e (duâ ettiğini) gördüm."[147]

---

146 **Nesaî**, Sehv, 52.

147 **Muvatta**, Kasru's-Salat, 22/68.

(د) *"dal" harfi:*

الكتاب الثاني

من حرف الدال:

في الديات

الكتاب الثاني

من حرف الدال:

في الديات

و فيه ستة فصول:

الفصل الأول

في دية النّفس و تفصيلها

و فيه فرعان:

الفرع الأول

في دية الحُرِّ المسلم الذَّكَر

37- DİYETLER

I- ŞAHSA AİT DİYETLER VE AÇIKLAMASI

1- MÜSLÜMAN HÜR ERKEKLERİN DİYETİ

٢٤٨١ـ (د س ت ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده قال : «قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أَن مَن قُتِلَ خطأً ، فَدِيَتُهُ من الإبلِ مائَةٌ : ثلاثُونَ بِنْتَ مَخَاضٍ، وثلاثونَ بِنْتَ لَبُونٍ ، وثلاثونَ حِقَّة ، وعَشْرَةُ بني لَبونٍ ذَكَرٍ**». أخرجه أبو داود ، والنسائي .

وفي رواية الترمذي عن أبيه ، عن جده أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **مَن قَتَلَ مُتَعَمِّدًا ، دُفِعَ إلى أولياءِ المقتول، فإن شاؤوا قتلُوا ، وإن شاؤوا أَخَذُوا الدِّيَةَ ، وَهي ثلاثونَ حِقَّة ، وثلاثُونَ جَذَعَة ، وأَرْبَعُونَ خَلِفَة ، وما صالحُوا عليه فَهُو لهُمْ ، وذلك لتشديدُ العَقل**».

2.481- Amr b. Şuayb babasından, o da kendi babasından şöyle dediğini nakletmiştir:

"Rasûlullah (as.), hatalı olarak öldürülenin diyetinin, otuz tanesi iki yaşına girmiş dişi deve, otuzu üç yaşına girmiş dişi deve, otuzu dört yaşına girmiş dişi deve, onu da üç yaşına girmiş erkek deve olmak üzere, yüz deve olmasına hükmetti."[1]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etmişlerdir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da kendi babasından naklettiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur.

"Kim kasıtlı olarak adam öldürürse, kendisi öldürülenin velilerine teslim edilir. Onlar isterlerse onu öldürürler, isterlerse diyet alırlar. Bunun miktarı ise, otuzu dört yaşına girmiş dişi deve, otuzu beş yaşına girmiş dişi deve, kırkı da gebe deve (olmak üzere yüz deve)dir. Ayrıca (karşı tarafla) üzerinde anlaştıkları şey de kendilerinindir. Bu, diyeti ağırlaştırmak içindir".

İZAH

Diyet, öldürme suretiyle meydana gelen cinayetlerde öldürülenin şahsına bedel, organlara karşı işlenen cinayetlerde ise uzva bedel ödenmesi gereken mal için kullanılan bir terimdir. Bunun miktarı işlenen cinayete, cinayete maruz kalan şahsa ve organa göre değişiklik arz eder. Kur'ân'da diyetten bahsedilmiş[2] ancak miktarı belirlenmemiştir. Diyet miktarları Hz. Peygamber ve sahâbe devirlerinde belirlenmiştir. Bu bölümde bu konudaki rivâyetler yer almaktadır.

Bu hadîsin **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de yer alan rivâyeti, hatalı öldürmelerde ödenecek diyet miktarını belirlemektedir. Bu da toplam yüz devedir. Develerden ödenmesi gereken diyet miktarının yüz deve olduğunda herhangi bir tartışma da bulunmamaktadır. Ancak değişik rivâyetlere nazaran, develerin yaş ve cinsiyetleri konusunda farklı görüşler serdedilmiştir. Bu görüşler bundan sonra gelen ilgili

---

[1] **Ebû Davud**, Diyât, 18/4541; **Tirmizî**, Diyât, 1/1387; **Nesaî**, Kasâme, 34

[2] Nisâ, 92.

hadîslerin izahında verilecektir. Ancak burada bir konuya işaret etmemiz gerekmektedir.

Hattâbî'nin beyanına göre, hadîsin buradaki rivâyetleriyle amel eden ve hatalı öldürmelerde yukarıda belirlenen şekliyle diyet ödenir diyen herhangi bir fakîhin olduğu bilinmemektedir. Kullandığımız kaynaklarda böyle birisine biz de rastlayamadık. Hadîsin **Tirmizî**'de yer alan rivâyeti ise kasıtlı öldürmelerde, ölenin velilerinin dilerlerse katile kısas uygulayacakları, dilerlerse ondan diyet alacakları ifade olunmaktadır.

Bu konuda fukaha arasında herhangi bir tartışma da bulunmamaktadır. Bütün fakîhler kasten öldürmelerde asıl cezanın kısas olduğunun, ancak veliler isterlerse katili meccanen affedebilecekleri gibi, onunla bir bedel üzerinde anlaşmak suretiyle kısastan vazgeçebileceklerine de hükmetmişlerdir.

Bir bedel üzerine anlaşma da iki şekilde gerçekleşebilir:

1- Taraflar, herhangi bir meblağ üzerinde anlaşabilirler. Bu meblağ diyetten fazla olabileceği gibi az veya ona denk de olabilir. Nitekim hadîste de bu duruma işaret olunmuştur.

2- Taraflar, diyet ödeme hususunda anlaşabilirler. Bu takdirde ödenmesi lazım gelen diyet ağırlaştırılmış diyettir. Bu durumda ağırlaştırılmış diyet ödeneceğinde birleşen fakîhler, ağırlaştırılmış diyetin ne olduğu konusunda tartışmışlardır: **İmam Şâfiî** ile Hanefîlerden **Muhammed**, bu hadîste belirlenen miktarı esas almışlar ve kasıtlı öldürmelerde otuzu dört yaşına girmiş dişi deve, otuzu beş yaşına girmiş dişi deve, kırkı da gebe deve olmak üzere toplam yüz devedir demişlerdir. **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve bir görüşüne göre **Ahmed b. Hanbel** ise bu durumda diyet olarak ödenmesi lazım gelen develeri dört gruba ayırmışlar ve yirmi beşi iki yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi üç yaşma girmiş dişi deve, yirmi beşi dört yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi de beş yaşına girmiş dişi deve olmak üzere toplam yüz deve ödenir demişlerdir.

Görülüyor ki her iki grup da develerin sayısında herhangi bir farklılık gözetmemişler, sadece develerin yaşları ve özellikleri konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Zaten tarafların diyet

üzerinde anlaşmaları durumunda diyet için belirlenmiş miktarın üzerine çıkmalarına müsaade verilmemiştir. Diyet için belirlenen miktar ise yüz devedir. Bu, kendisinde aslî ceza olarak belirlenen hatalı öldürmeler için de aynıdır. Bu hatalı öldürmelerde ödenmesi lazım gelen diyet ise ağırlaştırılmış diyet değil, normal diyettir. Normal diyet ile ağırlaştırılmış diyet arasında, ödenecek develerin sayısı bakımından herhangi bir fark yoktur. Aralarındaki fark, ilerde de geleceği üzere develerin cins, yaş ve vasıfları itibariyledir.

Kasıtlı cinayetlerde ödenmesi gereken diyetin, câninin malından olması gerektiğinde ittifak vardır. Ancak bunun peşin veya veresiye olması tartışılmıştır: **Mâlik, Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel,** "hak sahibi razı olmadıkça bu diyetin peşin ödenmesi gerekir, çünkü kasıtlı öldürmelerde diyet kısasın bedelidir; kısas ise hemen uygulanması gereken bir cezadır, kısasın bedeli de onun gibi peşin olmalıdır. Ayrıca veresiye ödemede cezanın hafifletilmesi söz konusudur. Kasıtlı cinayet işleyen buna müstahak değildir" demişlerdir. **Ebû Hanîfe** ise, bu diyetin de, hatalı öldürmelerdeki diyet gibi üç sene vadeyle ödenmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre kasıtlı öldürmelerde diyet zaten katilin malından ve ağırlaştırılmış olarak ödenmektedir. İlave bir ağırlaştırmaya gerek yoktur.[3]

٢٤٨٢ــ (ت د س ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال: «**في دية الخطأ : عِشْرُونَ جَذعة ، وعِشرونَ بنتَ مَخاض ، وعِشرون بنتَ لَبون ، وعِشرون بني مخاضٍ ذكور**». قال أبو داود : وهو قول عبد الله . أخرجه الترمذي، وأبو داود ، والنسائي.

2.482-Abdullah b. Mesud'dan rivâyet olunduğuna göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Hataen öldürme diyetinde, yirmi adet dört yaşına girmiş dişi deve[4], yirmi adet beş yaşına girmiş dişi deve, yirmi adet iki yaşına

---

[3] Bkz **Ûdeh**, II, 157, 167-168, 178, 180-181; **İbn Kudâme**, IX, 488-490; **Şevkânî**, VII, 9, 81.

[4] Bu kısım kitabın asıl kaynaklarından ve başka baskısından ilave edilmiştir.

girmiş dişi deve, yirmi adet üç yaşına girmiş dişi deve, yirmi adet de iki yaşına girmiş erkek deve (vermek) gerekir ."

Ebû Davud derki : "Bu aynı zamanda Abdullah b. Mesud'un görüşüdür."[5]

İZAH

Görülüyor ki hadîs, hatalı öldürmelerde ödenmesi gereken diyetin yüz deve olcağını, unun da beş eşit gruba ayrılacağını ve grupların hadîste geçen vasıflardaki develerden oluşacağını hükme bağlamaktadır. Bu hadîse istinaden dört mezhep imamı da,beşli grup sisteminde birleşmişlerdir. Ancak aralarında küçük bir fark vardır. O da şudur: Mâlikîlerle Şafiler, ödenecek yirmi erkek devenin, hadîste geçtiği gibi iki yaşına değil de üç yaşına girmesini şart koşmuşlardır. Şâfiî bunu izah ederken, bu hadîsin râvîleri arasında bulunan **Hışf b. Mâlik**'in meçhul olduğunu, halbuki Hz. Peygamberin, Hayber'de öldürülenlere hazineye ait develerden diyet ödediği, bunlar arasında ise iki yaşına girmiş erkek devenin bulunmadığını söylemiştir.

Hatalı öldürmelerde diyetin âkıleye[6] gerekir ve üç senede üç eşit taksitte ödenir. Bunda da herhangi önemli bir tartışma yoktur. Yalnız Zâhirilerle Haricilerden bir gruba göre, bu diyetlerin de peşin ödenmesi gerekir.[7]

Diyetin üç senede ödeneceği hükmü sahabeye aittir. **Hz. Ömer** ve **Ali** hatalı öldürmelerde diyeti âkılenin üç senede ödemesine hükmetmiş, diğer sahâbîlerden de bunlara karşı çıkan olmamıştır.[8]

---

[5] **Ebû Davud**, Diyât,18/4545; **Tirmizî**, Diyât, 1/1386; **Nesaî**, Kasâme, 35.

[6] **Âkıle,** diyeti yüklenip ödeme durumunda olan katilin yakınlarıdır. Bunların kimlerden oluştuğu konusundaki tartışmalar için bkz., **Ûdeh**, II, 195-196.

[7] **İbn Kudâme**, IX, 492, 495-497; **İbn Hazm**, X, 388; **Serahsî**, XXVI, 84; **Şevkânî**, VII, 82; **Sindî**, VIII, 44; **Ûdeh**, II, 201.

[8] **İbn Kudâme**, IX, 397.

٢٤٨٣ــ (د ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « دِيَةُ شِبْهِ العمْدِ أثلاثا : ثلاث وثلاثون حقة ، وثلاث وثلاثون جَذعة ، وأربع وثلاثون ثَنِيَّة ، إلى بَازِل عَامها ، كُلُّهَا خَلِفَاتٌ».

وفي رواية قال : « في الخطأ أرباعا : خَمسٌ وعشرون حقة، وَخَمسٌ وعشرون جذعة ، وخَمسٌ وعشرون بنات لَبون ، وخمس وعشرون بنات مَخاض». أخرجه أبو داود.

2.483- Ali b. Ebî Tâlib der ki:

"Şibhu'l-amd, yani kasta benzer öldürmelerin diyeti, otuz üçü dört yaşına girmiş dişi deve, otuz üçü beş yaşına girmiş dişi deve, otuz dördü de hepsi hamile olmak üzere, altı-dokuz yaş arası dişi deve olmak üzere üç grup deveden ödenir."[9]

RİVÂYETLER

Hz. Ali başka bir rivâyette şöyle demiştir:

"Hatalı ölümlerde diyet, yirmi beşi dört yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi beş yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi üç yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi de iki yaşına girmiş dişi deve olmak üzere dört grup deveden ödenir"

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

İZAH

Buraya kadar geçen iki hadîste; biri kasıtlı, bir diğeri de hatalı öldürmelerden doğan diyet olmak üzere iki çeşit diyetten bahsedilmişti. Burada bir başka diyet çeşidinden daha bahsedilmektedir. O da Şihbu'l-amd katillerden doğan diyettir.

Şihbu'l-amd öldürme, öldürülmesi meşru olmayan bir kimseyi yaralayıcı (uzvu vücuttan ayırabilecek) aletlerden sayılmayan bir şey ile kasten öldürme anlamında kullanılan bir terimdir.[10]

Bu tür öldürmelerin asli cezası diyettir. Ödenmesi gereken diyet çeşidi ise ağırlaştırılmış diyettir. **Hz. Ali**'nin konuya ilişkin görüşü

---

[9] **Ebû Davud**, Diyât, 19/4551, 4553.

[10] Konuya ilişkin açıklamalar ve tartışmalar için bkz., **Udeh**, II, 92, 95.

hadîste geçtiği şekildedir. Diğer müctehitler ise bu tür öldürmelerde ödenmesi gereken diyet, miktar ve özellik bakımından, kasıtlı öldürmelerdeki diyet gibidir, demişlerdir.[11] Bu tür diyeti kimin ödeyeceği ve peşin mi veresiye mi ödenmesi gerektiği konusu tartışmalıdır: **Ebû Hanîfe, Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel** bu diyetleri ödeme âkılenin sorumluluğundadır, derken; **İbn Sîrîn, Zührî, İbn Şübrüme, Katâde; Ebû Sevr** gibi müctehitler, bu diyetin, katilin kendi malından ödenmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Zâhirilerle bir grup Hâricîler dışındaki fukaha, bu diyetin de hatalı öldürmelerdeki diyet gibi üç senede ödenmesi gerekir, demişlerdir.

Hadîste görüldüğü üzere **Hz. Ali**, hatalı öldürmelerde diyet olarak ödenmesi gereken develeri dörtlü gruplara ayırmış ve yirmibeşi iki yaşına, yirmibeşi üç yaşına, yirmibeşi dört yaşına, yirmibeşi de beş yaşına girmiş dişilerden olmak üzere toplam yüz deve verilir, demiştir. **Hasan-el Basrî, Şa'bî, Hâdî, Müeyyedbillah** ve **Ebû Tâlib** gibi müctehitler de bu görüşü benimsemişlerdir.[12]

Hz. Ali'nin, hatalı öldürmeler için öngördüğü bu diyeti **Ebû Hanîfe, Mâlik**, ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** ağırlaştırılmış diyet olarak kabul etmişlerdi.[13]

٢٤٨٤ـ (د ـ مجاهد بن جبر رحمه الله) قال : « قضى عمر رضي الله عنه في شبه العمد : ثلاثين حقة ، وثلاثين جذعة ، وأربعين خلفة ، ما بين ثنية إلى بازل عامها.» أخرجه أبو داود .

2.484- Mücahid b. Cebr'den şöyle dediği naklolunmuştur:

"Hz.Ömer şibhü'l amd/kasta benzer öldürmelerde, otuz adet dört yaşına girmiş dişi deve, otuz adet beş yaşına girmiş dişi deve,

---

[11] Bu konuya ilişkin görüş ve tartışmalar daha önce geçmişti. Bkz., 2481 nolu hadîsin izahı.

[12] **Şevkânî**, VII, 82.

[13] Bkz., 2481 nolu hadîsin izahı.

kırk adet de, altı ile dokuz yaş arasında bulunan hamile deve (vermek) ile hükmetti."[14]

İZAH

Görülüyor ki, kasta benzer öldürmelerde ödenmesi gereken diyet konusunda Hz. Ömer'in görüşü ile, bir önceki hadîste geçtiği üzere, Hz. Ali'nin görüşü örtüşmektedir. İmam Şâfiî ile imam Muhammed de, hem kasıtlı cinayetlerde hem de kasta benzer öldürmelerde ödenmesi gereken ağırlaştırılmış diyet konusunda bu görüşü benimsemişlerdir.

٢٤٨٥ــ (د ــ أبو عياض عمرو بن الأسود رحمه الله) : « أَنَّ عُثمانَ بن عفانٍ رضي الله عنه، وزيد بن ثابت كانا يَجْعَلان المُغلَّظَةَ أَربعينَ جذعة خَلِفة ، [وثلاثين حقة] ، وثلاثين بنات لَبون، [وفي الخطأ : ثلاثين حقة، وثلاثين بنات لبون] وعشرين بني لَبُون ذَكر، وعشرين بنات مخاض.» أخرجه أبو داود وقال: وعن سعيد بن المسيب عن زيد بن ثابت «في الدِّية المُغلَّظَة ... فذكر مثله».

2.485- Ebû İyâz Amr b. el-Esved'in nakline göre "Osman b. Affân ile Zeyd b. Sâbit ağırlaştırılmış diyeti, kırkı beş yaşına girmiş hamile deve, (otuzu dört yaşına girmiş dişi deve), otuzu da üç yaşına girmiş dişi deve olarak; (Hatalı öldürmelerde ise otuzu dört yaşına girmiş dişi deve, otuzu üç yaşına girmiş dişi deve)[15] yirmisi, üç yaşına girmiş erkek deve, yirmisi de iki yaşına girmiş dişi deve olarak belirlerlerdi"

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiş ve: "ağırlaştırılmış diyet konusunda Sa'îd b. el-Müseyyeb kanalıyla Zeyd b. Sabit'ten şöyle rivâyet olunmuştur" demiş... ve bunun benzeri (bir hadîsi) zikretmiştir."[16]

---

[14] **Ebû Davud**, Diyât, 19/4550.

[15] Parantez içerisindeki kısımlar, muhakkik tarafından ilave olunmuştur. Elde mevcut matbu nüshada da böyledir.

[16] **Ebû Davud**, Diyât, 19/4554.

İZAH

Görülüyor ki, hem ağırlaştırılmış hem de normal diyetlerde ödenmesi gereken develerin sayısı konusunda, bu hadîsle daha önce geçen hadîsler arasında bir fark bulunmamaktadır. Ancak develerin yaş ve nitelikleri itibari bu hadîsin, öncekilerden farklı olduğu gözlenmektedir. Bu görüş, bu iki sahabiye mahsus bir görüş olarak değerlendirimiştir.[17]

٢٤٨٦ــ (أبان مولى عثمان) قال : « كان عثمان بن عفان ، وزيد بن ثابت رضي الله عنهما يَجْعَلان التَّغْلِيظ بزيادة العَدَد ، يُوصلانّها مائة وأربعين، الأربعون كُلُّها خَلِفات».

أخرجه ...

2.486- Rivâyete göre Hz. Osman'ın azatlısı Ebân şöyle demiştir:

"Osman b. Affan ile Zeyd b. Sabit ağırlaştırılmış diyeti, sayının artırılmasıyla oluştururlar, bunun sayısını, bunlardan kırkının tamamı gebe olmak üzere, (toplam) yüz kırk deveye kadar çıkarırlardı."[18]

İZAH

Kitabımızın kaynaklarının elimizdeki matbu nüshalarında yer almayan bu hadîs, şimdiye kadar geçenlerden tamamen farklı bir hüküm içermekte ve diyetteki ağırlaştırmanın, develerin sayısını artırmayla gerçekleşeceğini hükme bağlamaktadır. Halbuki fukahanın bu konuda benimsemiş olduğu temel prensip, ağırlaştırılmış diyet olarak ödenecek develerin sayılarında herhangi bir artış yapılmayıp, sadece yaş ve niteliklerinde bir ağırlaştırma cihetine gidileceği şeklindedir. Ancak, kasıtlı öldürmelerde tarafların bedel ödemek üzere anlaşmaları durumunda, herhangi bir sınırlama

---

[17] Bkz., **Şevkânî**, VII, 82.

[18] Muhakkik, kitabın matbu nüshasında bu hadîsi **Rezîn**'in tahric ettiğini söylemektedir.

yoktur. Tarafların anlaşmalarına göre bunun miktarı, diyetin miktarından fazla olabilir.[19]

٢٤٨٧ ــ (س ـ عقبة بن أوس رحمه الله) عن رجل من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «خطب النبيُّ صلى الله عليه وسلم يومَ فتح مكة ، فقال : **ألا وإن قتيل الخطأ العَمْد - بالسَّوْط والعصا والحجر - مائةٌ من الإبل ، منها أربعُون ثنيَّة إلى بازل عامها ، كلُّهنَّ خَلِفَةٌ».**

وفي أخرى : « **أَلا وَإنَّ كل قتيل الخطأ العمد - أو شبه العمد - قتيل السَّوط والعصا : مائةٌ من الإبل ، منها أربعونَ في بُطونها أولادُها**». أخرجه النسائي .

2.487- Ukbe b. Evs[20], Rasûlullah'ın (as.) ashabından bir adamın şöyle dediğini naklediyor:

"Rasûlullah, Mekke'nin fethi günü bir hitabede bulundu ve şunları söyledi:

"Haberiniz olsun, kasta benzer hata -kırbaç, değnek ve taş- ile öldürülen kimsenin diyeti yüz devedir. Onlardan kırk tanesi, hepsi de gebe olmak üzere, altı ile dokuz yaş arası olan develerdir."[21]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette de şöyle geçmektedir:

---

[19] Bkz., 2481 nolu hadîsin izahı.

[20] **Ukbe b. Evs es-Sedûsî el-Basrî**: Basralı meşhur tâbiîlerdendir. Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Muhammed b. Sîrîn ve Ali b. Zeyd b. Cud'ân rivâyet etti. Sikadır, ancak rivâyeti azdır; hadîsleri **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[21] **Nesaî**, Kasâme, 34.

"Haberiniz olsun, kasta benzer[22] hata -yahut şibhü'l-amd- ile, (yani) kırbaç ve değnek ile öldürülen kimsenin diyeti yüz devedir, onlardan kırkı karnında yavruları olan develerdir."

İZAH

Hadîs şibhu'l-amd, yani kasta benzer ölüm şeklinin de bulunduğuna ve buna ağırlaştırılmış diyet ödeneceğine delalet etmektedir.

Kur'ân'da yer almadığı gerekçesiyle, kasıtlı ve hatalı öldürmenin dışında, bir üçüncü öldürme çeşidinin bulunmadığını savunan **İmam Mâlik** ve Zâhirîlere karşın; **Ebû Hanîfe**, **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in de aralarında bulunduğu çoğunluk fukaha, bu hadîse ve **Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, Zeyd b. Sabit, Ebû Musa'l-Eş'arî** ve **Muğîre** gibi sahabilerin uygulamalarına istinaden, öldürmeyi; hatalı, kasıtlı ve kasta benzer olmak üzere üç gruba ayırmışlardır. Kasta benzer öldürmelerin kasıtlı öldürmelerden tek farkı caninin niyetidir. Caninin niyetine de öldürmede kullanılan alet delalet etmektedir. Bir kimseyi genel olarak öldürücü aletle kasıtlı olarak vurup öldürme söz konusu ise bu kasıtlı öldürmedir. Hadîste geçtiği üzere ölüm, kırbaç, değnek, taş gibi, genellikle öldürmeyen aletlerle kasıtlı olarak vurmak suretiyle gerçekleşmişse, bu şibhü'l-amd, yani kasta benzer öldürmedir. Burada kasıtlı olarak vurma bulunduğu için fiil kasıtlı öldürmeye, genellikle öldürücü olmayan bir aletle vurma bulunduğu için de hatalı öldürmeye benzemektedir. Böyle öldürücü olmayan bir aletle vurulması kişinin öldürmeye niyetinin olmamasına dalalet eder. Vuruş kasıtlı olduğu için de bu öldürme hatalı öldürme olarak kabul edilmez. Dolayısıyla burada başka bir öldürme çeşidi ortaya çıkar ki bu, şibhü'l-amd, yani kasta benzer öldürme olarak adlandırılmıştır.

Bu şekil öldürmede kısas değil diyet uygulanır. Ancak bu diyet hatalı öldürmelerdeki gibi normal diyet değil ağırlaştırılmış diyettir.[23] Hadîs buna delalet etmektedir.

---

[22] Bu hadîsin her iki rivâyetinde yer alan "**kasta benzer**" ibaresindeki "**benzer**" lafzının her ikisi de **Nesâî** şarihlerinden **Sindî**'nin *Haşiye*'sinden ilave olunmuştur.

Şâfiî, Ahmed b.Hanbel ve daha birçok fakih, başta **Hz. Ömer** ve **Hz. Osman** olmak üzere pek çok selef ulemasından yapılan nakilleri dikkate alarak, Harem'de, haram aylarında işlenen cinayetler ile ihramlıya karşı işlenen cinayetlerde de ağırlaştırılmış diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak ağırlaştırmanın keyfiyetini aralarında tartışmışlardır.[24]

٢٤٨٨— (د س — **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم خطب يومَ الفتح بمكة على دَرَجَة البيت ، فقال في خطبته : فكبَّرَ ثلاثا، ثم قال : **لا إله إلا الله وحده لا شريكَ له ، صَدَقَ وَعْدَهُ ، ونصرَ عبْدَهُ ، وَهَزَمَ الأحزابَ وحدَهُ : ألا إنَّ كلَّ مَأْثُرَة كانت في الجَاهلِيّة تُذْكَرُ وتُدْعى مِنْ دَمٍ ، أوْ مَالٍ تحْتَ قَدَميَّ ، إلا مَا كانَ من سقايَة الحَاجِّ ، وسدانَة البيت ، ثم قال: ألا إنَّ دية الخَطأ شبْه العمد – ما كان بالسَّوْط والعصا–: مائة من الإبل ، منْهَا أربَعُون في بُطُونها أوْلادُها**».

قالَ أبو داود: رواه القاسم بن ربيعة عن ابن عمر عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، ورُوي عنه من طريق أخرى عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم . أخرجه أبو داود، والنسائي .

وفي أخرى لأبي داود قال: « **عَقْلُ شبه العَمد مُغَلَّظَةٌ مثلُ عقْلِ العمْد ، ولا يُقتَلُ صاحِبُهُ**».

زاد في رواية: «**وَذلك أنْ يَنْزُوَ الشيطانُ بَيْنَ الناس فتكونَ دماء في عميًّا في غير ضَغينة، ولا حَمْلِ سلاح**». وقد اختُلفَ فيه على أحد رواته ، فرواه تارة عن ابن عمرو ، وتارة عن ابن عُمر ، وتارة مُرسَلا.

وفي أخرى للنسائي قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **قَتيلُ الخطأ – شبْهُ العمد – بالسوْط والعصا: مائةٌ منَ الإبل ، أَرْبَعُونَ منْهَا في بُطُونهَا أوْلادُهَا**».

---

[23] Ağırlaştırılmış diyet konusundaki görüş ve tartışmalar için bkz., 2481ve 2484 nolu hadîslerin izahı.

[24] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, IX, 491, 499; **İbn Hazm**, X, 37 vd.; **Şevkânî**, VII, 84-85; **Ûdeh**, II, 93-94, 189, 202.

وله في أخرى مرسلا: «أن النبيّ صلى الله عليه وسلم خطَبَ يومَ الفتح ... وذكر الحديث».

2.488- Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

"Rasûlullah (as.) fetih günü Mekke'de Kâbe'nin merdiveninde bir hutbe okudu. Üç kez tekbir getirdikten sonra hutbesinde şunları söyledi:

"Tek olan Allah'tan başka ilah yoktur. O'nun ortağı bulunmamaktadır. O vadini yerine getirmiş, kuluna yardım etmiş ve tek başına düşman ordularını hezimete uğratmıştır. Haberiniz olsu! Cahiliye döneminde (üstünlük vesilesi olarak) anılan her türlü ayrıcalıklar, kan ve mal davaları iki ayağımın altındadır. Ancak sikâye (hacılara su dağıtma işi) ile sidâne (kâbenin bakımı ve hizmeti) bundan müstesnadır. Dikkat edin! Kasta benzer hatalı – yani kırbaç ve değnekle- öldürmenin diyeti yüz devedir. Bunlardan kırk tanesi, yavruları karınlarında olan develerdir."[25]

RİVÂYETLER

Ebû Davud der ki:"Bu hadîsi Kasım b. Rabîa[26], İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'den de rivâyet ettiği gibi, yine Kasım aracılığı ile başka kanalla da Hz. Peygamber'den nakledilmiştir."

Ebû Davud'a ait başka bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kasta benzer öldürmenin diyeti, kasıtlı öldürmenin diyeti gibi ağırlaştırılmış diyettir. Bu cinayeti işleyen kimse öldürülmez."

Başka bir rivâyette de şunları ilave etmiştir:

---

[25] **Ebû Davud**, Diyât, 19/4547; 20/4565; **Nesaî**, Kasâme, 33.

[26] **el-Kasım b. Rabîa b. Cevşen el-Ğatafânî el-Cevşenî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Katâde, Eyyûb ve Humeyd et-Tavîl rivâyet etti. Neseb âlimidir. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

"İşte bu (kasta benzer öldürme), şeytanın insanlar arasına sokulması sonucu herhangi bir kin ve düşmanlık olmadan, silaha sarılmadan bilinmez bir şekilde kanların dökülmesiyle meydana gelir."

Bu hadîsin râvîlerinden birisi üzerinde ihtilaf edilmiştir. Râvî bu hadîsi bir defasında İbn Amr'dan, bir defasında İbn Ömer'den bir defasında da mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Nesaî'ye ait diğer bir rivâyette de râvî şunları söylemiştir: "Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Hatalı –Şibhü'l-Amd- yani kırbaçla, değnekle öldürülen kimsenin diyeti yüz devedir. Bunlardan kırk adedi yavruları karınlarında olan (gebe) develerdir."

Yine **Nesaî**'nin, mürsel olarak nakledilen başka bir rivâyetinde de :"Rasûlullah (as.) fetih günü bir hutbe irat etti..." (dedikten sonra yukarıda geçen) hadîsi zikretmiştir.

İZAH

Bu Hadîs, Hz. Peygamber'in, hicretin sekizinci yılı, Ramazan ayında gerçekleşen **Mekke**'nin fethi günü yaptığı konuşmanın bir bölümüdür.

Hz. Peygamber konuşmasında cahiliye devri Araplar arasında övünç ve üstünlük vesilesi kabul edilen birtakım ayrıcalıkları ve kan davalarını kaldırdığını ifade etmiştir. Bilindiği üzere cahiliye döneminde Araplar kabilecilik ve kan davalarına büyük önem verirlerdi. Ayrıca **Mekke** şehir devletinin idaresi için oluşturulmuş her birinin hizmeti değişik kabilelerce yürütülen ve bir övünç vesilesi sayılan ve aralarında ayrıcalıklı bir durum oluşturan **Rifâde** (mali işler), **Kıyâde** (sancaktarlık ve askeri işler), **Nedve** (bir nevi bakanlar kurulu)...gibi birtakım kurumlar da bulunmaktaydı.

İşte Hz. Peygamber bütün kan davalarını ve ayrıcalıklı durumları kaldırdığını ilan etmiş, bunlardan sadece, **Sikâye** ile **Sidâne** kurumunun devamına izin vermiştir.

Sikâye, Mekke'ye gelen hacıların su ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulmuş bir kurumdu. Bu kurum bu tür hizmetlerinin tamamını karşılıksız olarak yerine getirirdi.

Sidâne, Kâbe'nin her türlü bakımını ve hizmetini yürütmek üzere oluşturulmuş bir kurumdu.[27] Buna "**Hicâbe**" de denirdi.

Hattâbî'nin verdiği bilgiye göre cahiliye devrinde **Sidâne/Hicâbe** kurumunun idaresi Abdüddâr oğullarının; **Sikâye** kurumununki ise Haşimoğulları'nın elinde idi. Hz. Peygamber bu kurumları olduğu gibi bıraktı.

Fetihten sonra **Sidâne** görevini Abdüddâr kabilesinden Şeybe oğulları; **Sikâye** görevini ise Haşimoğulları kabilesinden Abbas oğulları yürütmeye başlamıştı.[28]

Hadîste ayrıca, kasta benzer öldürmelerle onun diyetine temas edilmektedir. Bu konularla ilgili açıklamalar bir önceki hadîsin izahında geçmişti.

الفرع الثاني

في دية المرأة والمكاتب والمعاهد والذمّي والكافر

2- KADININ, MÜKATEBİN, MUÂHİDİN, ZİMMİNİN VE GAYR-İ MÜSLİMİN DİYETİ

a) KADININ DİYETİ

٢٤٨٩ــ (س ــ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « عَقْلُ المرأة : مِثْلُ عَقْلِ الرَّجُلِ ، حتى يَبْلُغَ الثُّلثَ من دِيَته». أخرجه النسائي.

---

[27] Bütün bu kurumlar ve görevleri için bkz., **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, I, 115 vd.

[28] Bkz. **Hattâbî**, IV, 682-683; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 293; **Haydar Hatipoğlu**, VII, 278.

2.489- Amr b. Şuayb'ın babasından onun da kendi babasından rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kadının diyeti, erkeğin diyetinin üçte birine ulaşıncaya kadar erkeğin diyeti gibidir."[29]

İZAH

Hadîs, tam diyetin üçte birine kadar bir meblağ ödemek lazım gelen durumlarda kadınla erkeğin diyetinin eşit olduğunu ifade etmektedir.

Medîneli yedi meşhur fakihten biri olan **Saîd b. el- Müseyyeb**'e göre bu hadîsin yorumu şöyledir. Kadının diyeti, tam diyetin üçte birine kadar olan durumlarda erkeğin diyetine eşit, üçte biri geçen durumlarda ise erkeğin diyetinin yarısı kadar olduğuna göre; örneğin kadının bir parmağının diyeti on, iki parmağının diyeti yirmi, üç parmağının diyeti otuz, dört parmağının diyeti ise yirmi devedir. Zira her parmak için on deve ön görüldüğü dikkate alındığında dört parmağın diyeti kırk deve eder, bu ise tam diyetin üçte birini geçen bir meblağa tekabül etmektedir. Bu gibi durumlarda, yarı diyet ödenmesi ön görüldüğü, kırkın yarısı da yirmi olduğu için kadının dört parmağının diyeti, üç parmağının diyetinden daha az tutmaktadır.

Görüldüğü gibi bu yoruma göre, daha büyük zarar için daha az diyet söz konusu olmaktadır.

Bu durum, **İmam Mâlik**'in hocası **Rabia b. Ebû Abdurrahman**'ın da dikkatini çekip **Saîd b. el-Müseyyeb**'e;

"- Yani kadının yarası büyüyüp mağduriyeti artınca diyeti azalıyor, öyle mi?" diye sorduğunda, **Saîd b. el- Müseyyeb**;

"- Ne yapalım, sünnet böyle yeğenim" karşılığını vermiştir.

Şevkânî, **Saîd b. el- Müseyyeb**'in, tam diyetin üçte birini geçen bu olayda yarı diyet hesabını tam diyeti dikkate alarak yapması sonucu bu durumun ortaya çıktığını; halbuki yarı diyet hesabının, üçte biri geçen miktar dikkate alınarak da yapılabileceğini ve bunun uygun olduğunu söylemiştir. Bu yoruma göre örneğin, üç parmağın

---

[29] **Nesaî**, Kasâme, 37.

diyeti otuz, dört parmağın diyeti ise, üçte biri geçen miktar on, bunun yarısı da beş olduğu için, otuz beş deve olacaktır.

Bu hadîsi delil kabul eden **Hz. Ömer, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Ömer b. Abdülaziz, Urve b. Zübeyr, Mâlik, Leys b. Sa'd** ve **Ahmed b. Hanbel** gibi fakihler de, tam diyetin üçte birine kadar ödeme gerektiren durumlarda kadınla erkeğin diyetinin eşit, üçte birini geçen durumlarda ise kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı kadar olduğunu söylemişlerdir

Hz. Ali, İbn Sîrîn, İbn Ebû Leyla, Ebû Hanîfe, **Şâfiî** ve **Sevrî** gibi fakihler bu görüşe katılmamış, üçte bir veya daha fazlası gibi, herhangi bir ayrım yapmaksızın, her durumda kadının diyetinin, erkeğin diyetinin yarısı kadar olduğunu savunmuşlardır. Bu görüş **Hz. Ömer**'den de nakledilmiştir. Bu görüşün delili Hz. Peygamber'in, idarecilerinden **Amr b. Hazm**'a, diyetlere dair yazdığı talimattır. Bu yazıda Hz. Peygamber bu konuya da temas etmiş ve kadının diyetini erkeğin diyetinin yarısı olarak belirlemiştir.[30]

Görüldüğü üzere, burada erkekler lehine bir durum söz konusu olmaktadır. Bunun sebebi konusunda yakın tarihimizin önemli fakihlerinden **Ömer Nasuhi Bilmen** şunları söylemektedir:

Erkekler ile kadınların diyetleri arasındaki bu fark, kendilerinin arasında maddi zararlar bakımından mevcut olan bir farktan neşet etmektedir. Malum olduğu üzere İslâm Hukukunda erkekler ile kadınlar arasında hayat itibariyle bir bir müsavat / Eşitlik kabul edildiği cihetle bunlardan herhangi birinin şahsı mukabilinde diğerinin kısası icap etmektedir... Fakat maddi, mali zararlar itibariyle bunların arasında umumi bakımdan bir fark gözetilmiştir. Çünkü erkekler, daha ziyade müstahsil olmak, ailelerinin geçimlerini temine çalışmak, yurtlarının müdafaasına koşmak itibariyle kadınlardan daha mühim bir konuma, bir sorumluluğa sahiptirler. Binaenaleyh erkeklerden birinin zayi olması cemiyetin sinesinde maddeten daha büyük bir yara vücuda getirmiş olabilir. İşte bu gibi

---

[30] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, IX,531-533; **Şevkânî**, VII, 71-72.

farklara binaen mali tazminat hususunda erkeklerin diyetleri kadınların diyetlerinden fazla olarak kabul edilmiştir."[31]

Kadınlarla erkekler arasında, bu konuda da fark gözetmeyip, her iki cinsin diyetinin birbirine eşit olduğunu söyleyen fakihler de vardır. Bu görüşün **İbn Uleyye** ve **el-Esam**'dan rivâyet edildiğini söyleyen **İbn Kudâme**, bu görüşü şâz olarak değerlendirmiş ve sahabenin icmaına aykırı bulmuştur.[32] Ancak insanların eşitliği ilkesi göz önüne alındığında bu görüş daha anlaşılır gözükmektedir.

٢٤٩٠ــ (ت د س ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) « أن نَبِيَّ الله صلى الله عليه وسلم قضَى في المُكَاتِب أن يُودِيَ بقَدْرِ ما عَتَقَ منه دِيةَ الحرِّ». زاد في رواية « وما بقِيَ دِيةُ العَبد».

وفي أخرى : « أنَّ مُكاتَبا قُتِلَ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فأمرَ أن يُودَى : ما أدَّى دِيةَ الحرِّ ، وما لا ، دِيةَ المملوك».

وفي رواية قال: «**إذا أصاب المكاتَبُ حَدًا ، أو وَرِثَ ميراثا ، يَرِثُ على قدر ما عتقَ منه**».

قال أبو داود : وروي عن عكرمة ، عن علي ، عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، وروي عن عكرمة ، عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، وجعله بعضُهم من قول عكرمة .

وأخرج النسائي الروايتين الأوليين. وأخرج الترمذي الرواية الآخرة ، وزاد فيها : قال: وقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **يُودَى المكَاتَب بحصَّة ما أدَّى دية حُرٌّ ، وما بَقِيَ دية عَبْد**».

2.490 – Abdullah b. Abbas'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

31 Bkz., **Bilmen**, III, 47-48.

32 **İbn Kudâme**, IX, 532.

"Hz. Peygamber mükâtebe karşılık, onun, kendisinden hürriyetine kavuşturduğu kadar olan kısmında hür diyeti ödenmesine hükmetti."[33]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de (râvî): "kalan kısmında ise köle diyeti (ödenmesine hükmetti)" ifadelerini ilave etmiştir.

Diğer bir rivâyette şu ifadeler yer almaktadır: "Rasûlullah (as.) zamanında bir mükâteb öldürülmüştü. Hz. Peygamber, onun bedelini ödediği kısmında hür diyeti, ödeyemediğinde ise köle diyeti ödenmesini emretti"

Başka bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **"Mükâteb bir diyete hak kazandığı veya bir mirasa mirasçı olduğu zaman, azat olunduğu kadarıyla mirasa hak kazanır."**

Ebû Davud der ki: "(Bu hadîs) İkrime tarafından Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber'den rivâyet olunduğu gibi, (sadece) İkrime kanalıyla da Hz. Peygamber'den rivâyet olunmuştur. Bazıları da bunu İkrime'nin sözünden saymışlardır."

İlk iki rivâyeti **Nesâi** de tahric etmiştir. Son rivâyeti ise **Tirmizî** de tahric etmiş ve şu ilavede bulunmuştur: (Râvî) dedi ki: Rasûlullah (as.), **"Mükâtebe, bedelinden ödediği kadarına hür diyeti, kalanına da köle diyeti ödenir"** buyurdu.

İZAH

Mükâteb, bir bedel karşılığında hürriyetine kavuşmak için efendisiyle antlaşma yapmış köle demektir. Yapılan antlaşmaya da "**kitabet akdi**" denir.

Hadîs, bu konumda olan bir kimseye karşı işlenecek cinayetlerde ödenmesi gereken diyet miktarını belirlemektedir. Buna göre Mükâteb, efendisiyle yaptığı antlaşmada kararlaştırılan bedelden ödediği miktarla kendisinin ne kadar kısmını hürriyetine kavuşturmuşsa, o kadar kısmı için hür diyeti, kalan kısmı için de köle

---

[33] **Ebû Davud**, Diyât, 22/4581; **Tirmizî**, Buyû', 35/1259; **Nesaî**, Kasâme, 39.

diyeti ödenecektir. Örneğin Mükâteb, anlaşma bedelinin yarısını ödeyip, kendi yarısını hürriyetine kavuşturmuşsa kendisi için, hürlere ödenmesi gereken diyetin yarısı ödenecek; kalan diğer yarı için de, köleler için öngörülen diyetin yarısı kadar bir ödeme yapılacaktır.

Hattâbî'nin ifadesine göre, **İbrahim en- Nehaî** ile **Hz. Ali**'den yapılan bir rivâyetin dışında, bu hadîsle amel eden bir fakih bulunmamaktadır. Zira bu hadîs, kölenin anlaşma bedelinden ödediği miktara karşılık gelen kısmının hür olmasını gerektirmektedir. Halbuki Mükâteb, anlaşma bedelinin tamamını ödemedikçe köle sayılır. Yani onun ödediği bedele tekabül eden kısmının hür sayılması söz konusu değildir. Bu konuda fukaha çoğunluğunun görüş birliği bulunmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber; **"Mükâteb, üzerinde (anlaşma bedelinden) bir dirhem bile bulunduğu sürece köledir"** buyurmuştur. Dolayısıyla çoğunluk fukahaya göre Mükâteb için ödenecek diyet, köleye ödenecek diyet kadardır.

Kölenin diyetine gelince: Bunun, kölenin kıymeti kadar olduğunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak, şayet kölenin kıymeti hürün diyetini geçerse, onun için ödenecek miktar tartışmalıdır. Çoğunluk fukaha, bu kıymet hürün diyetinden fazla bile olsa netice değişmez derken **Ebû Hanîfe** ve **Muhammed**, kölenin kıymeti hürün diyetini geçemez demişlerdir. Bu görüş aynı zamanda **Abdullah b. Mes'ûd**'un görüşüdür.[34]

٢٤٩١ـــ (د ــ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**دِيَةُ المُعَاهِدِ نِصفُ دية الحرِّ**». أخرجه أَبو داود .

2.491 – Amr b. Şuayb'ın, babasından, onun da kendi babasından rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

[34] Açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, IV, 706; **İbn Kudâme**, IX,534; **Serahsî**, XXVII, 29-30; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 322; **Bezlu'l–Mechûd**, XVIII, 101.

"Muâhidin diyeti, hürün diyetinin yarısı kadardır."[35]

İZAH

Muâhid, ödediği cizye ve haraç karşılığında, İslâm Devletinin koruması altında bulunan gayr-i müslimler için kullanılan bir terimdir. Buna "**Zimmî**" de denir. Buna hür müste'minler, yani İslâm ülkesine dokunulmazlık güvencesiyle girmiş bulunan gayr-i müslimler de dahildir.

Hadîs, bunlar için ödenmesi gereken diyetin hür müslümanlara ödenmesi gereken diyetin yarısı kadar olduğunu ifade etmektedir. Bu hadîsi dayanak alan, **Ömer b. Abdülaziz, Urve b. Zübeyr, Mâlik, İbn Şübrüme** ve **Ahmed b. Hanbel**'in görüşleri de böyledir. Bu görüş **Hz. Ömer**'den de nakledilmiştir.

Alkame, Mücahid, Şa'bî, Nehâî, Ebû Hanîfe ve **Sevrî** gibi müctehitler, bunların diyetinin de müslümanların diyeti kadar olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali** ve **İbn Mes'ud**'dan da rivâyet edilmiştir.

Atâ, Hasan, İkrime, İshak, Ebû Sevr ve **Şâfiî**'ye göre ise, bunların diyeti müslümanlarınkinin üçte biri kadardır. Bu görüş, **Hz. Ömer** ve **Hz. Osman**'dan da nakledilmiştir.

Burada işaret etmeliyiz ki, yukarıda bahsi geçen gayr-i müslimler, kitap ehli olan gayr-i müslimlerdir.

Kitap ehli olmayan gayr-i müslimlerin diyeti konusu da tartışmalıdır: **Ömer b. Abdülaziz**, bunlar için de kitap ehli olanlar kadar diyet öngörürken; **Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Mes'ûd, Saîd b. el- Müseyyeb, Süleyman b. Yesar, Ata, İkrime, Hasan, Mâlik, Şâfiî, İshak** ve **Ahmed b. Hanbel**, bunların erkeklerinin diyetinin sekiz yüz, kadınlarının diyetinin ise dört yüz dirhem olduğunu söylemişlerdir. **Nehai, Şa'bî** ve **Hanefiler**, bu konuda herhangi bir ayrım yapmamış ve bunların diyetinin de, müslümanların diyeti kadar olduğunu savunmuşlardır.

İslâm dininden dönenler (mürtedler) ile müslümanlarla aralarında antlaşma bulunmayan gayr-i müslimlere ait ülke ahalisi

[35] **Ebû Davud**, Diyât, 23/4583.

olanlar (harbîler) için herhangi bir ödeme yapmak öngörülmemiştir.[36]

٢٤٩٢ــ (ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وَدَى العَامِرِيَّيْنِ بدية المسلمين [و] كان لهما عهدٌ من رسول الله صلى الله عليه وسلم» أخرجه الترمذي. وفي رواية ذكرها رزين : « أنه وَدَى العامِرِيَّيْنِ بدية المسلمِيْنِ اللَّذَين قتلهما عمرو بن أُمَيَّةَ الضَّمرِيّ ، وصاحبُه ، ولم يَعلَما أَنَّ لهما عهدا من رسول الله صلى الله عليه وسلم».

2.492 – Abdullah b. Abbas'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

"Hz. Peygamber (müslümalar tarafından öldürülen) Âmir kabilesinden iki kişi için iki müslüman diyeti kadar bir ödemede bulundu. Bu iki kişinin, kendilerine Rasûlullah (as.) tarafından verilmiş bir ahdi/güvencesi bulunmaktaydı."[37]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn'in zikrettiği bir rivâyette de şunlar yer almaktadır:

"Rasûlullah (as.), Amr b. Ümeyye ed-Demri ile arkadaşının, Hz. Peygamber tarafından kendilerine verilmiş bir ahd/güvence olduğunu bilmeden öldürdüğü Amir kabilesinden iki kişi için iki müslüman diyeti kadar bir ödemede bulundu."

İZAH

Hadîste bahsi geçen olayın aslı şöyledir: Hicretin dördüncü yılında Kilâb kabilesinden **Ebû Beraa**, Hz. Peygamber'e gelerek, kabilesini irşad için, bir irşad ekibi göndermesini talep etmişti. Hz. Peygamber, onun teminatına istinaden ashabdan bir grubu onlara

---

[36] Açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, IV, 707-708; **İbn Kudâme**, IX, 527-530; **Ümm**, VI, 105; **Beyhakî**, VIII, 100; **İbnu'l-Arabî**, I, 479; **Serahsî**, XXVI, 85; **Şevkânî**, VII, 68-70; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 323-325; **Bezlu'l-Mechûd**, XVIII, 102-103; **Koçak**, 209-210.

[37] **Tirmizî**, Diyât, 12/1404.

göndermişti. Bunlar yolda giderken, **Âmir b. Tufeyl**'in komşu kabilelerden etrafına topladığı bir grup tarafından kuşatılarak şehid edilmişler, içlerinden sadece **Amr b. Ümeyye** kurtulmuştu. Bu zat **Medîne**'ye dönerken yolda iki adama rastlamış ve bunların, arkadaşlarını şehid eden kabileden oldukları zanniyle onları öldürmüştü. Daha sonra bu iki şahsın, müslümanlarla aralarında iyi komşuluk antlaşması bulunan Âmir kabilesinden oldukları anlaşılınca Hz. Peygamber onların diyetini ödemişti.[38]

Bu hadîs, zimminin diyetinin, müslümanın diyeti kadar olduğunu söyleyen müctehitlerin delilleri arasında bulunmaktadır.[39]

٢٤٩٣ـ (س ـ **عمرو بن شعيب** رحمه الله) عن أبيه ، عن جده : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: « **عَقْلُ أهلِ الذِّمَّة : نصفُ عقل المسلمين، وَهُم اليهودُ والنَّصَارى**». أخرجه النسائي .

2.493- Amr b. Şuayb, babasından, o da kendi babasından şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"Zimmet ehlinin diyeti, müslümanların diyetinin yarısı kadardır. Onlar da, Yahudiler ve hıristiyanlardır."[40]

٢٤٩٤ـ (ت ـ [**عمرو بن شعيب**] رحمه الله) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **دِيَةُ عَقْلِ الكافِرِ نصفُ [دية] عَقْلِ المُؤمن**». أخرجه الترمذي.

2.494- Amr b. Şuayb'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kâfirin diyeti, Müminin diyetinin yarısı kadardır."[41]

---

[38] Bkz., **Hâtemü'l-Enbiya**, 256-257.

[39] **Şevkânî**, VII,69. Konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 2491 nolu hadîsin izahı.

[40] **Nesaî**, Kasâme, 38.

[41] **Tirmizî**, Diyât, 17/1413.

İZAH

Son iki hadîs de müslümanlarla aralarında antlaşma bulunan kitap ehli gayr-i müslimlerin diyetinin, müslümanların diyetinin yarısı kadar olduğunu beyan etmektedir. 2491 nolu hadîsin izahında da geçtiği üzere Ömer **b. Abdülaziz Urve b. Zübeyr, Mâlik, İbn Şübrüme** ve **Ahmed b. Hanbel** gibi müctehitler de bu hadîslerle amel etmişlerdir.

Yukarıda geçen ikinci rivâyette, gayr-i müslimlerin kitap ehli olduğu ifade edilmemişse de, her iki hadîsin aynı isnadla nakledilmesini dikkate alan hadîsçiler, her iki hadîsi aynı babda nakletmişler, dolayısıyla son hadîsteki "**kâfir**" ifadesini, kitap ehli olan gayr-i müslimlere hamletmişlerdir.[42]

الفصل الثاني

في دية الأعضاء والجوارح

العَيْنُ

II- ORGANLARIN VE YARALARIN DİYETİ

1*- GÖZÜN DİYETİ

٢٤٩٥ــ (ط ــ **سليمان بن يسار** رحمه الله) قال : « إنَّ زَيدَ بنَ ثَابِتٍ كانَ يقولُ في العين القائمة إذا طُفِئَت : مائَةُ دينار». أخرجه الموطأ.

2.495- Süleyman b. Yesâr anlatıyor:

"Zeyd b. Sabit, şeklen sağlam olup görme özelliği kaybolmuş göz için yüz dinar gerekir derdi."[43]

---

[42] Bkz., **Nesaî**, Kasâme, 35; **Tuhfetu'l–Ahvezî**, IV, 671.

[43] **Muvatta**, Ukûl, 9

İZAH

Bilindiği üzere göz, vücutta çift olarak bulunan orgalardandır. İslâm Hukukuna göre, organların diyeti konusundaki genel prensip şöyledir: Burun, dil gibi vücutta tek olarak bulunan organlar için tam diyet; göz, kulak, el, ayak gibi çift olarak bulunan organların her ikisi için tam, birisi için tam diyetin yarısı kadar, kirpikler, göz kapakları gibi vücutta dört adet bulunan organlardan her biri için tam diyetin dörtte biri kadar, el ve ayak parmakları gibi vücutta on adet bulunan organlardan her biri için de tam diyetin onda biri kadar bir meblağ ödemek gerekir.

Bu organların telefinde olduğu gibi işlevini yitirmesi halinde de durum değişmemektedir.[44]

Buna göre vücutta çift olarak bulunan gözlerden her biri için yarım diyet ödemek gerekmektedir. Bu hüküm hadîslerle sabittir. Bu konuda müctehitler arasında herhangi bir tartışma da bulunmamaktadır.

Keza sağlam gözün görme duygusunu gidermesi durumunda da hüküm değişmemektedir. Ancak, şeklen sağlam olduğu halde görme duyusu bulunmayan göz için ödenmesi gereken tazminat konusu tartışmalıdır. Bu hadîsten anlaşıldığı üzere **Zeyd b. Sabit**'in görüşü, bunun için yüz dinar ödeneceği şeklindedir. Bu da tam diyetin onda birine; vücutta çift olarak bulunan gözlerden birinin diyetinin de beşte birine karşılık gelmektedir.

Böyle bir göz için **Hz. Ömer**, o gözün diyetinin üçte biri kadar bir meblağ ödemek gerekir derken, **Mücâhid**, yarısı kadar bir ödeme yapılır demiştir. **İshak b. Rahûye** de **Hz. Ömer**'in görüşünü benimsemiştir. **Mücahid** ile **Ahmed b. Hanbel**'den yapılan bir rivâyet de böyledir. Bu görüş Hz. Peygamber'den yapılan rivâyetlere dayanmaktadır. Diğer çoğunluk fukaha ise bu durumda hükümet-i adl gerekir demişlerdir.

Hükümet-i adl: miktarı muayyen olmayıp, bilirkişilerin, usulüne uygun olarak takdir ve tayin ettikleri diyet anlamında kullanılan bir terimdir.

---

[44] **İbn Kudâme**, IX,586 vdd; **Şevkânî**, VII, 67-68; **Bilmen**, III, 49; **Ûdeh**, II, 262, 274.

Burada bir hususa daha işaret etmek gerekmektedir: **Zeyd b. Sabit**'ten nakledilen bu rivâyeti, gözün yerinden çıkarılmadan görme duyusunun giderilmesi şeklinde anlayanlar da olmuştur.[45]

Bu anlayış, yukarıda bahsi geçen bir organı fonksiyonu ile birlikte telef etmek ile, sadece fonksiyonunu gidermek arasında diyet açısından bir fark bulunmadığı prensibiyle çeliştiği gibi, diğer pek çok yorumcunun yorumlarına da uymamaktadır. Bu bağlamda, **İbn Abdülberr, İbn Rüşd, İbn Kudâme, Kurtubî, Beyhakî** gibi âlimler, **Zeyd b. Sabit**'ten nakledilen bu görüşü, görmeyen göze karşı işlenen cinayetlerdeki tartışmalar bölümünde vermişlerdir.

Yine **Mâlikî** âlimlerinden **İbn Abdülberr, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe** ve **Şâfiî**'nin, **Zeyd b. Sabit**'ten nakledilen bu rivâyeti, hükümet-i adle hamlettiklerini söylemiştir. Hadîsin metni de **"sağlam gözün görme duyusunu giderme"** şeklindeki anlayışa pek uymamaktadır. Zira hadîste **"el- aynü'l-kaime"** ifadesi geçmektedir. Bu ifade şeklen sağlam fakat görme duyusu bulunmayan göz hakkında kullanılan bir ifadedir. Hadîsteki ifadelerden sadece *"izâ tufiet"* lafzı böyle bir anlamaya imkân vermektedir. Ancak bu ifade "**gözün görme duyusu giderildi"** anlamında kullanıldığı gibi, **"göz çıkarıldı, yok edildi"** anlamında da kullanılmaktadır. Nitekim **Zeyd b. Sabit**'ten nakledilen bu hadîsin, **Abdürrezzak**'ın *Musannef*'i **İbn Hazm**'ın *Muhallâ*'sı ve **Beyhakî**'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında yer alan rivâyetlerinde hep **"gözü çıkarmak"** anlamına gelen kelimeler kullanılmıştır.[46]

٢٤٩٦ـــ (د س ـــ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أَبيه عن جده قال : «قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في العَيْنِ القائمة السَّادَّة لِمَكانِها بِثُلث الدِّيَة». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية النسائي قال: قَضى في العين العَوراء السادَّة لمكانها إذا طُمِسَتْ : بِثُلُث ديَتِها... الحديث.

---

[45] Bkz. **Zürkanî**, IV, 185; **Canan**, VII, 154.

[46] **Abdürrezzak**; IX, 334/17443; **Temhîd**, XVII, 369-370; **İbn Rüşd**, II, 488; **İbn Hazm**, X, 421; **İbn Kudâme**, IX, 586-587; 636; **Beyhakî**, VIII, 98; **Kurtubî**, VI, 194; **Bâcî**, VII, 86; **Zürkanî**, IV, 185; **Bilmen**, III, 15.

2.496- Amr b. Şuayb babası kanalıyla dedesinin şöyle dediğini nakletmiştir:

"Rasûlullah (as.), yerinde (şeklen) sağlam olarak bulunduğu halde görme özelliği bulunmayan göz için diyetin üçte biri ile hükmetti."[47]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Nesaî'nin rivâyetinde ise aynı râvî şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.), yerinde, sağlam olup görmeyen gözün çıkarılması durumunda, diyetinin üçte biri ile hükmetti."

İZAH

Nesâî'nin elimizdeki matbu nüshasında hadîsin tamamı şöyle yer almaktadır: *"Rasûlullah (as.), yerinde (şeklen) sağlam olup görmeyen gözün çıkarılması durumunda diyetinin üçte biri ile, çolak elin kesilmesi durumunda diyetinin üçte biri ile, çürük dişin sökülmesi durumunda diyetinin üçte biri ile hükmetti."*

Görüldüğü üzere hadîs, fonksiyonunu yitirmiş bulunan organlara karşı işlenen cinayetler için de ceza öngörmekte ve bu tür organlardan her biri için kendi diyetinin üçte biri kadar bir ödeme yapılmasını hükme bağlamaktadır.

Bir önceki hadîsin izahında da geçtiği üzere **Hz. Ömer, Mücahid, İshak b. Rahûye** gibi müçtehitlerin görüşleri ile **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. Burada fonksiyonu bulunmasa da, organın yerinde bulunmasının görüntü açısından öneminin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. **Mesrûk, Zührî, İbrahim en-Nehaî Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr, İbnü'l – Münzir** ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** gibi fakihler ise, bu tür organların fonksiyonlarının bulunmasından hareketle, bunlar için belli bir miktar diyet değil, hükümet-i adl gerekir demişlerdir. Bazı fakihler, hükümet-i adl'in, diyetin üçte birine kadar çıkabileceği noktasından hareketle, Hz.

---

[47] **Ebû Davud**, Diyât, 20/4567; **Nesaî**, Kasâme, 43.

Peygamber'in bu hadîsinde öngördüğü üçte birlik ödemeyi de hükümet-i adl'e hamletmişlerdir.[48]

الأضراس

2*- DİŞLERİN DİYETİ

٢٤٩٧- (د س - عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «في الأسنان خَمسٌ خَمسٌ». أخرجه أبو داود ، والنسائي.

2.497- Abdullah b. Amr b. el- Âs'tan[49] rivâyet olunduğuna göre, Rasûlullah (as.);

"Dişlerin diyeti beşer devedir" buyurmuştur.[50]

İZAH

Hadîs mutlak olarak gelmekte ve aralarında fark gözetmeksizin, bütün dişlerin diyetini birbirine eşit; her biri için ödenmesi gereken miktarın beş deve olduğunu ifade etmektedir.

Hz. Ömer gibi bazı selef ulemasından yapılan bir kısım rivâyetlerin dışında, bu konuda müctehitler arasında herhangi bir tartışma da bulunmamaktadır.

Bu görüş ile birlikte, **Hz. Ömer**'den iki görüş daha rivâyet edilmiştir. Bunlardan birine göre, ön dişlerden her birinin diyeti elli, azı dişlerinin diyeti kırk, köpek dişlerinin diyeti otuz, öğütücü dişlerin diyeti ise yirmi beş dinardır. Bu görüş **Abdullah b. Abbas**'tan da nakledilmiştir. Başka bir rivâyete göre ise, ön dişler için beş, diğerleri içinse bir deve diyet takdir etmiştir. Anlaşıldığına göre

---

[48] Açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, IV, 635-636; **İbn Kudâme**, IX, 636-637; **İbn Hazm**, X, 421-422; **Kurtubî**, VI, 194; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 309-310; **Bezlu'l-Mechûd**, XVIII, 87.

[49] Bu isim, hadîsin asıl kaynaklarının elimizdeki matbu nüshalarında Amr b. Şuayb olarak geçmektedir.

[50] **Ebû Davud**, Diyât, 2074563; **Nesaî**, Kasâme, 44.

burada **Hz. Ömer** görüntüyü de dikkate almış ve görüntünün bozulması oranında bir ödemede bulunulmasına hükmetmiştir.

Ön dişler dışındaki dişler için bir deve ödenmesi görüşü, bir görüşüne göre **Şâfiî** tarafından da benimsemiştir.[51]

Bu konuda **Hz. Ömer**'in önceleri dişler arasında farklılık gözeterek her biri için değişik miktar diyet takdir ederken; daha sonra hadîs kendisine ulaşınca, kendi görüşünü terk ederek hadîsle amel etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim parmakların diyetinde de aynı durum yaşanmıştır.

٢٤٩٨ــ (ط ــ أبو غطفان بن طريف المري رحمه الله): «بعثه مَروانِ إلى ابْنِ عباس يسألُه: ماذا في الضِّرس؟ فقال ابن عباسٍ: فيه خَمْسٌ مِن الإبل. قال: فردَّني مَرْوان إلى ابْن عباس، وقال: أتجْعَلُ مُقَدَّم الفَم مِثلَ الأضراس؟! فقال ابن عباس: لو لم تَعتبر [ذلك] إلا بالأصابع عَقْلُهَا سواءٌ». أخرجه الموطأ.

2.498- Ebû Gatafân b. Tarîf el-Mürrî'den rivâyet olunduğuna göre; Mervan, kendisini öğütücü dişlerin diyetini sormak için **Abdullah b. Abbas**'a göndermiş. İbn Abbas;

"- Bunun diyeti beş devedir" demiş. Mervan kendisini tekrar **İbn Abbas**'a gönderip;

"- Sen öndeki (kesici) dişleri, öğütücü dişler gibi mi sayıyorsun?" demiş, İbn Abbas da;

"- Bunu parmaklara kıyas etmen gerekir, parmakların diyeti de birbirine eşittir" demiş.[52]

İZAH

Hadîs, ön dişlerle diğerleri arasında diyet bakımından bir fark olmadığını ifade etmektedir. Bir önceki hadîsin izahında da ifade olunduğu gibi bu konuda önemli bir tartışma da bulunmamaktadır.

---

[51] **İbn Kudâme**, IX, 611-612; **İbn Hazm**, X, 413; **Şevkânî**, VII, 64.

[52] **Muvatta**; Ukûl, 13/8.

٢٤٩٩ـ (ط ـ سعيد بن المسيب رحمه الله) قال : قضى عمر في الأضراس ببعير بعير، وقضى معاوية في كلِّ ضرس بخمسة أبعرة ، قال سعيد : « فالدِّيَةُ تَنقصُ في قضاء عمر ، وتزيد في قضاء معاوية ، وَلَو كنتُ أنا جَعَلْتُها في كلِّ ضرسٍ ثلاثة أبعرَة وثُلثا ، فتلك الدية سواء».

كَذا رأيت في كتاب رزين والذي رأيته في كتاب الموطأ « في كلِّ ضرسٍ بعيرين بعيرين».

2.499 – Saîd b. el-Müseyyeb der ki:

"Ömer öğütücü dişler için birer deve, Muaviye ise her bir öğütücü diş için beş deve ile hükmetmiştir. Ömer'in hükmüne göre (tam) diyet (miktarı) noksanlaşmakta, Muaviye'nin hükmüne göre artmaktadır. Ben olsam her bir öğütücü diş için üç tam ve üçte bir deve ile hükmederdim. (O takdirde) bu diyet (tam diyet ile) eşit olurdu." [53]

RİVÂYETLER

Rezîn'in kitabında gördüğüm ifade bu şekildedir. **Muvatta**'da gördüğüm ifade ise; "Ben olsam her bir öğütücü diş için ikişer deve ile hükmederdim" şeklindedir.

İZAH

Saîd b. el- Müseyyeb'in, **Hz. Ömer**'in görüşü ile **Muaviye**'nin görüşüne ilişkin değerledirmesi şöyle izah olunmuştur:

Hz. Ömer'in hükmüne göre, her bir öğütücü diş için bir deve öngörülmüştür. Öğütücü dişlerin sayısı yirmi olduğu için bunlar için toplam yirmi deve ödemek gerekir. Geri kalan on iki dişten dördü ön diş, dördü köpek dişi, dördü de bunlar arasındaki dişlerdir. Bunlardan her biri için de beş deve öngörülmektedir. Böylece bunların tamamına ödenmesi gereken deve sayısı altmış etmektedir. Ön dişler için ödenmesi öngörülen yirmi deveyi buna ilave ettiğimizde seksen deve eder. Tam diyette deve sayısı yüz olduğu

---

[53] **Muvatta**'nın bizim elimizdeki matbu nüshasında da ifade müellifin tespiti gibi "**ikişer deve**" şeklindedir.

için bu hesaba göre dişlerin tamamı için ödenmesi lazım gelen deve sayısı tam diyetten yirmi deve daha az olur.

Muaviye'nin hükmüne göre, her bir diş için beş deve öngörülmüş olmaktadır. Bu durumda toplam otuziki diş için ödenmesi gereken deve sayısı yüz altmış eder. Bu da tam diyetten altmış deve gibi bir fazlalığa karşılık gelir.

Saîd b. el-Müseyyeb'in hesabına göre ise, öğütücü dişlerden her birisi için ikişer deveden yirmi diş için toplam kırk deve; geriye kalan diğer on iki dişten her birisi için beşer deveden toplam altmış deve ödemek gerekir. Bu da, yüz deveden ibaret bulunan tam diyete denk düşmektedir.[54]

Ancak 2497 nolu hadîste ve izahında da geçtiği üzere Hz. Peygamber her bir diş için beş deve ödenmesine hükmetmiş; bu konuda fukaha arasında önemli bir ihtilaf da çıkmamıştır. Konuya ilişkin olarak **Hz. Ömer**'den yapılan farklı görüşlerin de, bu hadîsin kendisine ulaşmasından önceye ait olduğu söylenebilir. Nitekim **Hz. Ömer**'den, çoğunluk tarafından benimsemiş olan görüş de nakledilmiştir.

الأصابع

3*- PARMAKLARIN DİYETİ

٢٥٠٠ــ (د س ــ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «الأصابع سواء، عَشْرٌ عشر من الإبل».

وفي رواية قال: «الأصابع سواء قلت: عَشْرٌ عشرٌ؟ قال: نعم»، أخرجه أبو داود والنسائي.

2.500- Ebû Musa el-Eş'ari'den rivâyet olunduğuna göre, Rasûlullah (as.);

---

[54] Bkz., **Bâcî**, VII, 93.

"Parmaklar (ın diyeti birbirine) eşittir; onar devedir" buyurmuştur.[55]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de Ebû Musa demiştir ki; Hz. Peygamber; **"parmaklar (ın diyeti birbirine) eşittir"** buyurdu. Ben;

"- Onar deve midir?" diye sordum, O;

"- Evet" cevabını verdi."

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesâî** tahric etmişlerdir.

İZAH

Görüldüğü üzere hadîste, parmaklar arasında herhangi bir fark gözetilmemiş ve her bir parmak için on deve öngörülmüştür. Bir elde beş parmak olduğuna göre, bir elin tüm parmaklarının diyeti toplam elli deve, iki elin parmaklarının diyeti ise yüz deve etmektedir. Ayak parmaklarının durumu da aynıdır. Fukaha çoğunluğunun görüşü de böyledir.

Rivâyete göre **Hz. Ömer** bu konudaki hadîs kendisine ulaşmadan önce, parmaklar arasında farklılık gözeterek, serçe parmak için altı, serçe parmak ile orta parmak arasındaki yüzük parmağı için dokuz, orta parmak için on, şahadet parmağı ile baş parmak için de yirmi beş deve olmak üzere[56] toplam elli deve öngörmüşken; Hz. Peygamber'in, parmaklar arasında herhangi bir fark gözetmeksizin, her biri için on deve diyet belirlediği kendisine ulaşınca, kendi görüşünden vazgeçip hadîsle amel etmiştir.

Tâbiûn ulemasından **Mücâhid** ile **Urve b. Zübeyr** ve babasından da, parmaklar arasında farklılık gözettikleri ve her biri için farklı miktarlarda diyet takdir ettikleri rivâyet edilmiştir.

Alimler, üç boğumlu parmakların her bir boğumu için o parmağın diyetinin üçte biri kadar, iki boğumlu baş parmakların her

---

[55] **Ebû Davud**, Diyât, 20/4556; **Nesaî**, Kasâme, 45.

[56] Bu konuda Hz. Ömer'den farklı rivâyetler de yapılmıştır.

bir boğumu için de onun diyetinin yarısı kadar bir ödeme öngörmüşlerdir.[57]

٢٥٠١ـ (د س ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه ، عن جده : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال في خُطبَته - وهو مُسنِدٌ ظَهرَهُ إلى الكعبة - : في الأصابع : عشر عشر».

آخرجه أبو داود ، والنسائي .

2.501- Amr b. Şuayb, babasından, o da kendi babasından şöyle rivâyet etmiştir:

"Hz. Peygamber (Mekke'yi fethettiği gün), -sırtını Kabe'ye dayayarak- verdiği hutbesinde; **'parmakların diyeti onar devedir'** diye buyurmuştur."[58]

٢٥٠٢ـ (خ ت د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «هذه وهذه سواءٌ - يعني الخِنْصَرَ والإبهام - في الدِّية».

أخرجه البخاري، والترمذي، وأبو داود، والنسائي. وفي رواية للترمذي قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « دِيَةُ أصابع اليدين والرِّجْلين سواء : عشرة من الإبل لكلِّ إصبع».

وفي أخرى للنسائي قال : « الأصابعُ عشر عشر».

2.502- Abdullah b. Abbas'tan yapılan rivâyete göre, Rasûlullah (as.); "şu ve şu" -yani serçe parmak ile baş parmak- birbirine eşittir."[59]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buhârî, Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesâî** tahric etmiştir.

---

[57] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, IX,631; **Koçak**, 219-220.

[58] **Ebû Davud**, Diyât, 20/4562; **Nesaî**, Kasâme, 45.

[59] **Buharî**, Diyât, 20; **Tirmizî**, Diyât, 4/1391, 1392; **Ebû Davud**, Diyât, 20/4558; **Nesaî**, Kasâme, 45.

Tirmizî'ye ait bir rivâyette de İbn Abbas, Rasûlullah (as.) **"el ve ayak parmaklarının diyeti birbirine eşittir ve her bir parmak için on deve diyet gerekir"** buyurdu, demiştir.

Nesaî'nin bir başka rivâyetinde ise, **"parmakların diyeti onar devedir"** demiştir.[60]

الْجِرَاحُ

4*- YARALARDAN DOĞAN DİYET CEZALARI

٢٥٠٣ـ (ت د س ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « في المَوَاضِحِ خَمْسٌ خَمْسٌ». أخرجه الترمذي ، وأبو داود .
وفي رواية النسائي قال : « لمَّا افْتَتَحَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مكَّةَ ، قال في خُطبته: المَوَاضِحُ خمس خمس».

2.503- Amr b. Şuayb, babasından, onun da kendi babasından nakline göre, Hz. Peygamber;

"Mûdıha olan yaraların diyeti beşer devedir" buyurmuştur.[61]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etmiştir.

Nesaî'nin rivâyetinde de (aynı râvî) şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) Mekke'yi fethettiğinde (verdiği) hutbesind şöyle buyurdu:

"Mûdiha olan yaraların diyeti beşer devedir."

İZAH

"Mûdiha olan yaralar" şeklinde çevirdiğimiz kelimenin metindeki aslı *"**mevâdıh**"*tır. *"**Mevâdih**"* kelimesi, *"**mûdıha**"*nın çoğuludur.

---

[60] Konuya ilişkin açıklamalar için bkz., 2500 nolu hadîsin izahı.

[61] **Ebû Davud**, Diyât, 2074566; **Tirmizî**, Diyât, 3/1390; **Nesaî**, Kasâme, 46.

Mûdıha: Et ile baş kemiği arasındaki zar gibi olan derinin yırtılıp kemiğin meydana çıktığı yaralar için kullanılan bir terimdir.

Hadîs bu tür yaraların diyetinin beş deve olduğunu bildirmektedir. Başta **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** olmak üzere fukaha çoğunluğu da böyle hükmetmiştir. Bunlar, bu hadîsin genel nitelikli ifadesi ile amel ederek, bu tür yaranın, başta veya yüzde olması arasında herhangi bir fark gözetmemişlerdir.

Saîd b. el- Müseyyeb, yüzdeki mûdıhanın diyetinin, baştaki mûdıhanın diyetinin iki katı kadar, yani on deve olduğunu söylemiştir. Bu görüş **Ahmed b. Hanbel**'den de rivâyet edilmiştir. Bunlar, başın saç ve sarık gibi şeylerle örtülmesinin mümkün olmasından hareketle, yüzdeki yaranın zararının daha büyük olacağını düşünmüşlerdir.

Baş ve yüzün haricinde, vücudun herhangi bir yerinde meydana getirilen mûdıhanın diyeti konusunda farklı görüşler ortaya atılmış olup ekseri müctehitler, bunun belli bir diyet değil hükümet-i adl gerektireceğini savunmuşlardır **İbn Abdülberr**'in ifadesine göre bunlar, esasen bu tür yaraları mûdıha saymamışlardır.[62]

الفصل الثالث

فيما اشتركت النفس والأعضاء فيه من الأحاديث

III. CAN VE UZUVLARIN (DİYETLERİNİN) BİRLİKTE YER ALDIĞI HADİSLER

٢٥٠٤ــ (ط س ــ عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم عن أبيه) : «أنّ في الكتابَ الذي كتبه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لابن حزم في العقول : إن في النفس مائة من الإبلِّ، وفي الأنفِ - إذا أُوعِيَ جَدْعا - الديةُ كاملة ، وفي المأمُومة ثلث الدية ، وفي الجائفة

[62] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, IV, 640-642; **Koçak**, 211-212.

مثلُه ، وفي العين خمسون ، وفي اليد خمسون ، وفي الرِّجْل خمسون ، وفي كل إصبع مما هنالك عشر من الإبل، وفي كلِّ سنٍّ خمس من الإبل، وفي الموضحة خمس».

أخرجه الموطأ. وفي رواية النسائي : أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم « كَتَب إلى أهل اليمن كتابا فيه الفرائض، والسنن ، والدبات ، وبعث به مع عمرو بن حزم ، فَقُرِئَتْ على أهل اليمن، هذه نُسختها : من محمدٍ النبيِّ صلى الله عليه وسلم إلى شرحبيل بن عبد كُلالٍ ، ونُعيم بن عبد كلالٍ، [والحارث بن عبد كلال] قَيْلِ ذي رُعَيْنٍ ، ومَعَافِرَ وهَمْدَان:

أما بعد: وكان في كتابه: أن من اعْتَبَطَ مُومنا قتْلا عن بيِّنة فإنّه قَوَدٌ إلا أن يرضى أولياءُ المقتول فإنَّ في النفس الدِّيَةَ مائة من الإبل، وفي الأَنف إذا أُوعِبَ جَدْعُه الديةُ، وفي اللسان: الديةُ، وفي الشفتين: الدية، وفي البيضتين: الديةُ، وفي الذَّكَر: الدية، وفي الصُّلْب: الدية، وفي العينين: الديةُ، وفي الرِّجل الواحدة: نصفُ الدية، وفي المأمُومَة: ثلث الدية، وفي الجائفة: ثلثُ الدية، وفي المُنَقِّلة: خمس عشرة من الإبل، وفي كل إصبع من أصابع اليد والرِّجل: عشر من الإبل، وفي السن: خمس من الإبل، وفي الموضحة: خمسٌ من الإبل، وأن الرَّجُلَ يُقتَل بالمرأة وعلى أهل الذهب: ألف دينار».

وفي أخرى له مثله ، وقال فيها : « وفي العين الواحدة : نصف الدية ، وفي اليد الواحدة : نصف الدية ، وفي الرِّجْل الواحدة : نصف الدية».

وفي أُخرى عن ابن شهاب قال : قرأتُ كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم الذي كتبه لعمرو بن حزم، حين بَعثَهُ على نَجرانَ ، وكان الكتاب عند أبي بكر بن حزم ، فكتب رسول الله صلى الله عليه وسلم: « **هذا بيانٌ من الله ورسوله : {يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا ، أَوْفُوا بالعُقُود ، أُحلّتْ لكُمْ بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ إلا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيرَ مُحلِّي الصَّيْد وأَنْتُمْ حُرُمٌ، إنَّ اللهَ يَحكُمُ مَا يُريدُ . يا أَيُّهَا الَّذين آمَنُوا ، لا تُحلُّوا شَعائرَ الله ، وَلا الشَّهْرَ الحَرَامَ ، وَلا الهَدْيَ وَلا القَلائدَ ، وَلا آمِّينَ البَيْتَ الحَرامَ ، يَبْتَغُونَ فَضْلا مِنْ رَبِّهِمْ ورضْوانا ، وإذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ، وَلا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَومٍ أَنْ صَدُّوكم عنِ المسجد الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا ، وتَعَاوَنُوا على البرِّ والتَّقْوى ، وَلا تَعَاوَنُوا على الإِثْمِ والعُدوانِ ، واتَّقُوا اللهَ إنَّ اللهَ شَديدُ العقَابِ . حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ المَيْتَةُ والدَّمُ ولَحمُ الخنْزير ، وَمَا أُهلَّ لغَيْر الله به ، والمُنْخَنِقَةُ ، والمَوْقُوذَةُ ،**

والمُتَرَدِّيَةُ والنَّطِيحَةُ ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إلا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ على النُّصُب ، وأن تَسْتَقْسِمُوا بالأزْلام ، ذَلِكُمْ فِسْقٌ . اليومَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ ، فَلا تَخْشَوْهُمْ واخْشَوْنِ ، اليَوْمَ أكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ ، وأتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعمتي ، ورَضِيتُ لَكُم الإسْلامَ دِينا ، فَمَن اضْطُرَّ في مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لإثْمٍ فإنَّ الله غَفُورٌ رَحِيمٌ . يَسْألُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ ؟ قُلْ : أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ، وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ، تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ، فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ ، واذْكُرُوا اسمَ الله عَلَيْهِ ، واتَّقُوا الله إنَّ الله سَرِيعُ الحِسَابِ} [المائدة : ١ - ٤] ثم كتب : هذا كتاب الجراح ، في النفس : مائةٌ من الإبل ... وذكر نحوه».

وله في أخرى طرف من الحديث قال: «إنه لما وجدوا الكتاب الذي عند آل عمرو بن حزم، الذي ذكروا أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم كتبه لهم وجدوا فيه فيما هُنالك من الأصابع عشرا عشرا»

2.504 – Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, babasından[63] naklediyor:

"Rasûlullah'ın (as.) diyetler konusunda İbn Hazm'a yazdığı talimatta şunlar bulunmakta idi: "Nefs/can için yüz deve (diyet) gerekir. Burun için -tamamının kesilmesi halinde- tam diyet, Me'mûme için diyetin üçte biri, Câife için (keza) bu kadar, göz için elli deve, el için elli deve, ayak için elli deve, bu organların her bir parmağı için on deve, her bir diş için beş deve, mûdıha için de beş deve ödemek gerekir."[64]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Muvatta** tahric etmiştir.

---

[63] **Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Hazrecî el-Ensârî**: ö. 120/738. İsmi bilinmemektedir, künyesinin ismi olduğu rivâyet edilir. Ömer b. Abdülaziz'in **Medîne** kadısı idi. Teyzesi Amra bint Abdurrahman'ı dinledi, kendisinden Zührî ve Yahya'l-Ensârî rivâyet etti. Sikadır, hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[64] **Muvatta**; Ukûl, 1/1; **Nesaî**, Kasâme, 47.

Nesaî'nin rivâyetinde şunlar yer almaktadır: "Rasûlullah (as.) Yemenlilere bir mektup yazmıştı. Onda farzlar, sünnetler ve diyetlere dair hükümler bulunmakta idi. Mektubu Amr b. Hazm ile göndermişti. Mektup Yemenlilere okunmuştu. Şu da onun bir nüshasıdır:

"Allah'ın Rasûlü Muhammed'den, Ru'ayn, Meâfir ve Hemdân hükümdarları Şürahbîl b. Abdi Külal, Nuaym b. Abdi Külal (ve Hâris b. Abdi Külal'e)...[65] *Emma ba'd/İmdi* (diye başlayan o) mektubunda şunlar da bulunmakta idi:

"Kim bir mü'mini sebepsiz yere öldürür, o da delil ile sabit olursa, bu kısası gerektirir. Ancak maktulün velileri (kısas uygulamak istemez de diyete) razı olurlarsa, o başka... Adam öldürmede (tam) diyet (yani) yüz deve gerekir. Burun tamamen kesilirse bunun için tam diyet, dil için tam diyet, iki dudak için tam diyet, iki husye/çift haya için tam diyet, erkeklik organı için tam diyet, omurga için tam diyet, iki göz için tam diyet, bir ayak için tam diyetin yarısı, *me'mûme* için tam diyetin üçte biri, *câife* için tam diyetin üçte biri, *münakkıle* için on beş deve, el ve ayak parmaklarından her biri için on deve, (her bir) diş için beş deve, *mûdıha* için beş deve gerekir. Kadına karşılık erkek öldürülür (ona kısas uygulanır.) (Diyeti altından ödemek durumunda olan) altın sahiplerine bin dinar gerekir."

Yine **Nesaî**'nin bir başka rivâyeti de buna benzemektedir. Onda şunlar da geçmektedir: **"Tek göz için tam diyetin yarısı, tek el için tam diyetin yarısı, tek ayak için de tam diyetin yarısı gerekir."**

Keza **Nesaî**'nin başka bir rivâyetinde de İbn Şihab'dan şunları söylediği nakledilmektedir:

"Rasûlullah'ın (as.), Amr b. Hazm'ı Necran'a[66] gönderirken kendisine yazdığı mektubu okudum. Mektup, Ebû Bekir b. Hazm'ın yanında idi. Rasûlullah (as.) şunları yazmıştı:

---

[65] Parantez içerisideki isim, muhakkık tarafından ilave olunmuştur.

[66] **Necran, Yemen**'de bir bölgenin adıdır.

"Bu, Allah ve Rasûlün'den bir beyan/açıklamadır. *"Ey iman edenler, akitleri (nizi) yerine getirin, size oku(nup açıkla)nacak olanların dışında kalan hayvanlar sizin için helâl kılındı. Yalnız ihramda iken avı helal saymamak şartıyle. Allah, istediği hükmü verir. Ey iman edenler, ne Allah'ın işaretlerine, ne haram aya, ne kurbana, ne gerdanlık (lı kurban) lara ve ne de Rablerinin lütuf ve rızasını arzu ederek Beyt-i Haram'a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı beslediğiniz kin, sizi suç işlemeğe itmesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir. Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş,ağaç vb.ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar –ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyle kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir. Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar; de ki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı haline getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'tan korkun. Allah'ın hesabı pek çabuktur."*[67]

Rasûlullah sonra (as.) şunları yazmıştı: " **Bu, yaralar hakkındaki yazıdır. Adam öldürmede yüz deve gerekir.**" (Râvî burada) bu hadîsin benzerini nakletmiştir.

Yine **Nesaî**'nin diğer bir rivâyetinde bu hadîsin bir bölümü yer almaktadır, orada râvî şöyle demektedir:

---

[67] Mâide, 1-4.

"Rasûlullah'ın (as.), kendilerine yazdığını söyledikleri mektubu Amr b. Hazm ailesinin yanında bulduklarında orada (şu ifadelerin geçtiğini de) gördüler:

"Parmaklardan her biri için de onar deve (diyet) gerekir."

İZAH

Daha önce de ifade olunduğu gibi[68] Hz. Peygamber, **Amr b. Hazm'ı**, hicretin onuncu yılında **Yemen**'in **Necrân** bölgesinde yaşayan Benû Haris kabilesine görevli olarak gönderdiğinde, kendisine değişik konulara dair talimatlarının yer aldığı uzunca bir mektup vermişti. Bu mektupta zekât ve diyet konularına dair talimatlar da bulunmakta idi.

İşte hadîste bahsi geçen bu mektup, diyetler de dahil olmak üzere, ihtiva ettiği konularda fukahanın temel referanslarından birini oluşturmaktadır.

Bu hadîste yer alan hükümlerden şahsın öldürülmesinden doğan diyetlere[69] dil, burun, el, ayak[70], parmak[71] gibi organlarla dişlerin[72] ve mûdıha denilen yaraların[73] diyetine dair daha önce bilgi verilmişti. Daha önce geçmemiş olan organlar ve yaraların diyetlerine gelince:

Me'mûme: Buna amme de denir. Amme, etin kesilip dimağ/beyin ile kemik arasındaki zarın meydana çıktığı yaradır.

Câife: Göğüste, sırtta ve karında açılıp, cevfe/iç boşluğa nüfuz eden yaradır.

Münakkıle: Kemiğin kırılıp yerinden oynamış veya ufalanmış olduğu yaradır.

Bu yaralardan ***me'mûme*** ve ***câife*** için bu hadîste belirlenmiş olan miktar kadar, yani tam diyetin üçte biri kadar bir meblağ, ***münakkıle*** için de on beş deve ödemek gerektiği konusunda herhangi bir

---

[68] Bkz., 2489 nolu hadîsin izahı.

[69] Bkz., 2481 nolu hadîsin izahı.

[70] Bkz., 2495 nolu hadîsin izahı.

[71] Bkz., 2495, 2500-2502 nolu hadîslerin izahı.

[72] Bkz., 2497-2499 nolu hadîslerin izahı.

[73] Bkz., 2403 nolu hadîsin izahı.

tartışma bulunmamaktadır. Yalnız **Mekhûl**'ün, me'mûme ve câifenin kasıtlı olarak işlenmesi durumunda tam diyetin üçte ikisi kadar bir ödeme yapılacağı görüşünde olduğu nakledilmiştir.[74]

Dudaklar, husyeler, erkeklik organı ve omurga: Bu organlardan dudaklar ile husyeler vücutta çift olarak, erkeklik organı ile omurga ise tek olarak bulunan organlardır. Hadîste çift olarak bulunan organların her ikisi ile tek olarak bulunan organların her birisi için tam diyet ödeneceği ifade olunmaktadır. Bu konuda herhangi bir tartışma bulunmadığı ve bunun İslâm hukukunda temel bir prensip olarak kabul edildiği daha önce ifade olunmuştu.[75]

٢٥٠٥ـ (د س ـ **عمرو بن شعيب** رحمه الله) عن أبيه عن جده : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقوّمُ دية الخطأ على أهل القرى : أربعمائة دينار، أو عَدْلَها من الورق ، ويقوّمها على أثمان الإبل ، إذا غَلَتْ : رَفَعَ في قيمتها ، وإذا هاجت رُخْصًا : نقص من قيمتها ، وبلغت على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ما بين أربعمائة دينار ، إلى ثمانمائة دينار، وعَدْلُها من الورق : ثمانية آلاف درهم ، قال : وقضى [رسولُ الله صلى الله عليه وسلم] على أهل البقر : مائتي بقرة، ومن كان دية عقله في الشاء : فألفا شاة ، [قال:] وقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : العَقْلُ ميراثٌ بين ورثة القتيل على قرابتهم ، فما فضل فللعَصَبَة ، [قال:] وقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الأنف إذا جُدِعَ : الدية كاملة، وإن جُدِعَتْ ثَنْدُوَتُهُ : فنصفُ العقل : خمسون من الإبل ، أو عَدْلُها من الذهب أو الورِق ، أو مائة بقرة ، أو ألفُ شاة ، وفي اليد إذا قطعت: نصفُ العقل ، وفي الرِّجْل : نصف العقل ، وفي المأمومة : ثلثُ العقل : ثلاث وثلاثون من الإبل ، [أ]و قيمتها من الذهب، أو الورق ، أو البقر أو الشاء ، والجائفةُ مثل ذلك ، وفي الأصابع : في كل إصبع عشر من الإبل، وفي الأسنان : خمس من الإبل في كل سنّ ، وقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أَن عقْلَ المرأة بين عَصَبَتِها مَنْ كانوا ، لا يرثون منها شيئا إلا ما فضل عن ورثتها ، وإن قُتلت فعَقْلُها بين ورثتها

---

[74] Bkz., **İbn Kudâme**, IX, 645-647; **Koçak**, 210-211; 213.

[75] Bkz., 2495 nolu hadîsin izahı.

، وهم يَقتلون قاتلهم، قال : وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « **ليس للقاتل شيء ، وإن لم يكن له وارثٌ ، فوارثه أَقربُ الناس إليه ، ولا يرث القاتلُ شيئا**».

قال محمد بن راشد : هذا كله حدَّثني سليمان بن موسى عن عمرو بن شعيب، عن أبيه عن جده، عن النبي صلى الله عليه وسلم ، هذه رواية أبي داود .

وأَخرجه النسائي إلى قوله «فألفا شاة» ثم قال: «وقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أَن العقل ميراث بين ورثة القتيل على فرائضهم، فما فَضَل فللعصبة، وقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أنْ يَعقل عَلى المرأة عَصَبَتُها من كانوا، ولا يرثون منه شيئا إلا ما فضل عن ورثتها، فإن قُتلت فعقْلُها على ورثتها، وهم يَقتُلون قاتلها».

2.505- Amr b. Şuayb, babasından, o da kendi babasından şöyle rivâyet etmiştir:

"Rasûlullah (as.) hatalı öldürmelerin diyetlerini, şehirliler için dört yüz dinar veya buna denk gümüş olarak takdir ederdi. Bunu da develerin değerine göre belirlerdi. Develer pahalandığı zaman, diyetin değerini de yükseltir; ucuzlayınca da düşürürdü. Hz. Peygamber zamanında (diyet bedeli) dört yüz dinardan (başlayarak) sekiz yüz dinara ve bunun gümüşten karşılığı olan sekiz bin dirheme kadar ulaşırdı. Yine Rasûlullah, sığır sahiplerine iki yüz sığır, davar sahiplerine de iki bin davar ile hükmetmişti. Ayrıca Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Diyet, ölenin varisleri arasında, yakınlık derecesine göre, (paylaştırılması gereken) bir mirastır. (Ashab-ı feraizden)[76] artan, asabenindir."[77]

Keza Rasûlullah (as.) burnun tamamen kesilmesi halinde tam diyet ile, burnun yumuşağının kesilmesi halinde ise tam diyetin yarısı (yani) elli deve yahut o değerde altın veya gümüş yahut yüz

---

[76] **Ashâb-ı ferâiz**, mirasdan hisseleri nasslarla belirlenmiş olan akraba için kullanılan bir terimdir.

[77] **Asabe**, ashâb-ı ferâiz ile beraber bulunduklarında, onların hisselerinden arta kalanı alan, ashâb-ı ferâizle bulunmadığı halde ise terikenin tümünü alan akraba için kullanılan terimdir.

sığır, veya bin koyun ile, (bir) elin kesilmesi halinde tam diyetin yarısı ile, bir ayağın kesilmesi halinde (yine) tam diyetin yarısı ile, me'mûmede tam diyetin üçte biri (yani) otuz üç deve yahut o değerde altın, gümüş, sığır veya koyun ile, câifede de keza aynı şekilde; parmaklarda her bir parmak için on deve, dişlerde her bir diş için beş deve ile hükmetti. Keza, Rasûlullah (as.) kadının (cinayeti sebebiyle doğan) diyetinin, (farz/muayyen hisse sahibi) varislerinden arda kalanın dışında, ondan her hangi bir şeye varis olamayan asabesine yüklenmesine; eğer kadın öldürülürse diyetinin (bütün) varisleri arasında taksim edilmesine ve bu varislerin, onun katiline kısas uygulayabileceklerine hükmetti. Ayrıca Rasûlullah (as şöyle buyurdu:

"Katile hiçbir şey yoktur. Eğer öldürülenin (katilden başka) varisi yoksa, onun varisi insanlardan kendisine en yakın olanıdır. Katil (öldürdüğü yakınından herhangi) bir şeye mirasçı olamaz."[78]

RİVÂYETLER

Muhammed b. Râşid[79] der ki: "Bunların tamamını, Süleyman b. Musa[80], Amr b. Şu'ayb'den, o da babasından, o da kendi babasından, o da Hz. Peygamber'den bana tahdis etmiştir."

---

[78] **Ebû Davud**, Diyât, 20/4564; **Nesaî**, Kasâme, 34.

[79] **Ebû Abdullah, Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî el-Huzâî ed-Dımaşkî**: ö. 160/777 ds. Aslen Şamlıdır, ama **Basra**'da ikamet etmiştir. Mekhûl eş-Şâmî ve Süleyman b. Musa'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Mehdî, Şeybân b. Ferrûh ve Yahya'l-Kattân rivâyet etti. Müttaki ve sadûk biridir. İbn Hibbân, onun âbid biri olduğunu, ama hadîsçiliğin onun işi olmadığını, münker rivâyetleri bulunduğunu ve bu yüzden terk edilmesi gerektiğini söyler. İbn Hirâş da "**zayıftır**" der. Buna mukabil muhaddislerin ekserisi onu sika sayarlar. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve Nesaî gibi âlimler, sika olduğunu tasrîh ederler. Kaderî, şiî veya hâricî olduğuna dair rivâyetler vardır. Muhtemelen hakkındaki eleştiriler, bu fırkalara mensup olmasından dolayıdır. Rivâyetleri *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[80] **Ebû Eyyub, Süleyman b. Musa el-Emevî ed-Dımaşkî el-Eşdak**: ö. 119/737. Şamlı muhaddislerdendir. Etbâu't-tâbiîndendir. Şam fakîhi ve

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Bu hadîsi "bin koyun" ifadesine kadar **Nesaî** de tahric etmiş, sonra şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.), diyet, öldürülenin (farz sahibi) mirasçıları arasında hisselerine göre dağıtılması, (onlardan) artanın da asabeye ait olması gereken bir mirastır diye hükmetti. Yine Rasûlullah (as.), kadının (cinayetinden doğan) diyetinin, onun asabesi kimse onlara yüklenmesine, onların (farz sahibi) mirasçılardan arta kalanın dışında o mirastan herhangi bir şeye varis olmayacaklarına; eğer kadın öldürülürse, diyetin onun varislerine dağıtılmasına ve mirasçılar, o kadının katiline kısas uygulayabileceklerine hükmetti."

İZAH

Hadîs, devenin dışındaki mallardan da diyet verilebileceğine delalet etmektedir. Bu malların çeşit ve miktarları, dört yüz veya sekiz yüz dinar (altın), bunun dengi olan sekiz bin dirhem (gümüş), ikiyüz sığır ve iki bin koyun şeklinde belirlenmiştir. Bunlara daha önceki hadîslerde geçen develeri ilave ettiğimizde bu hadîse göre diyetin beş çeşit maldan ödeneceği anlaşılır.

Ancak Hz. Peygamber'den yapılan başka rivâyetlerde bunlara ilaveten iki yüz kat elbise[81] de yer almış, ayrıca altının miktarı da bin dinar[82], gümüşün ise on iki bin dirhem[83] şeklinde de belirlenmiştir.

Yüz deve, iki yüz sığır, iki bin davar, iki yüz kat elbise, bin dinar (altın), on veya on iki bin dirhem (gümüş) şeklinde diyet takdiri **Hz. Ömer**'den rivâyet olunmuştur.

---

müftisi olarak bilinir. Mekhûl'den sonra **Suriye**'nin en geniş ilme sahip kişileri arasında gösterilir. Ancak sikalığı tartışmalıdır. Nesaî, kavi olmadığını; Buharî de münker hadîsleri olduğunu söyler. Zührî, Mekhûl ve Amr b. Şuayb'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Cüreyc, Evzâî ve Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî rivâyet etti. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[81] Bkz., 2516 nolu hadîs.

[82] Bkz., **Nesaî**, Kasâme, 45.

[83] Bkz., 2517 nolu hadîs.

Medîneli yedi fakih, **Ebû Yusuf** ve **Muhammed** de bu görüşü benimsemişlerdir. **Hanbeliler,** bundan sadece elbiseyi istisna etmişler; **Ebû Hanîfe** ve **Mâlik** ise, diyetler deve, altın ve gümüş olmak üzere üç çeşit maldan verilir demişlerdir. Deve ve altından verilecek miktarda aynı görüşü paylaşan bu müctehitler, gümüşten verilecek diyet miktarında ihtilafa düşmüşler: **Mâlik, Hz. Ömer**'den de rivâyet olunmuş bulunan on iki bin dirhemi esas alırken, **Ebû Hanîfe, Hz. Ömer**'den nakledilen on bin dirhemi ölçü almıştır. **Şâfiî**'nin **Irak**'ta iken benimsediği mezheb-i kadimi de **Mâlik**'inki gibidir.

Deveden ödenecek diyet miktarının sabit, değişmez ölçü olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yoksa da, devenin dışındaki mallardan ödenecek diyet miktarları değişmez, sabit ölçüler midir, yoksa devenin o zamanki kıymetine göre belirlenmiş değişebilir değerler midir? Bu konu müctehitler arasında tartışmalıdır:

Bu hadîsten anlaşılan, Hz. Peygamber'in, deve dışındaki mallardan belirlemiş olduğu, miktarlar, develerin değerlerine göre belirlenmiş miktarlardır. Nitekim bu hadîsin baş tarafında **"bu değerleri, develerin değerlerine göre belirlerdi"** şeklindeki ifade de, buna açıkça delalet etmektedir. Ayrıca o devirde develerin değerinin dört yüz ile sekiz yüz dinar arasında değiştiği, bunun da sekiz bin, dirheme denk geldiği, yine bazı organların deveden diyetleri açıklanırken, **"yahut o değerde altın veya gümüş, yahut sığır veya davar"** ifadeleri de bu kanaatı güçlendirmektedir.

2514 nolu hadîste geleceği üzere **Hz. Ömer**'den yapılan şu rivâyet de keza bu kanaati teyit etmektedir: **"Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da kendi babasından rivâyetine göre, Hz. Peygamber zamanında diyetin değeri sekiz yüz dinar veya sekiz bin dirhem idi... Ömer halife oluncaya kadar uygulama böyle devam etti. Hz. Ömer halife olunca bir gün bir konuşma yaparak;** ***'Biliyorsunuz ki develer pahalanmıştır'*** **dedi ve bundan sonra altını olanların bin dinar, gümüşü olanların on iki bin dirhem, sığırı olanların iki yüz sığır, davarı olanların iki bin davar, kumaşı olanların da ikiyüz kat elbise diyet olarak ödemelerini hükme bağladı..."**

Yine bu konuya ilişkin olarak yapılan şu rivâyet de, konunun aydınlanmasında önemli katkı sağlamaktadır:

Zühri'den rivâyet olunduğuna göre, Hz. Peygamber zamanında diyet yüz deve, her bir deve bir ukıyye, bu da dört bin dirhem iken, devenin fiyatı yükselip gümüş değer kaybedince **Ömer** bunu bir buçuk ukıyyeye, sonra yine deve pahalanıp gümüş ucuzlayınca **Ömer** bunu iki ukıyyeye çıkarmış ki, bu da sekizbin dirhem imiş, sonra yine deve pahalanmaya gümüş de değer kaybetmeye devam etmiş, ta ki **Ömer** bu miktarı on iki bin dirheme kadar yükseltmiştir.

İşte bütün bunları dikkate alan **Tâvus**, mezheb-i cedidine göre **Şâfiî**, **İbnü'l-Münzir**, bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** de bu hususta değişmez ölçünün deve olduğunu, onun dışındaki mallardan belli miktarlarda değil, yüz deve değerine denk miktarlarda, diyet verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Diğer fukaha çoğunluğu ise, devenin dışında, diyet olarak ödenmesini caiz gördükleri malların da sabit ve değişmez ölçüler olduklarını savunmuşlardır. Bunlar, öncelikle **Hz. Ömer**'in uygulamalarını gösteren rivâyetlerdeki **"kıldı, farz kıldı, yazdı, vazetti, hükmetti"** gibi ifadelerin zahirini dikkate almışlardır.[84]

Bu hadîs ayrıca, kadına karşılık erkeğe kısas uygulanacağına; kadının hatalı olarak işlediği cinayetten ötürü ödemek durumunda kaldığı diyetin âkıle tarafından ödeneceğine; âkılenin asabe denilen akrabadan ibaret bulunduğuna ve diyetin de şahsın diğer malları gibi terikesine dahil olup bütün varislerine paylaştırılacağına delalet etmektedir.

Bu konularda fukaha arasında herhangi bir tartışma da bulunmamaktadır. Yalnız **Hanefiler**, onun asabesi âkıle olması için divanın bulunmamasını veya şahsın divan ehli olmamasını şart koşmuşlardır.[85]

---

[84] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, IX,481-482; **Koçak**, 202-205

[85] Bkz., **İbn Kudâme**, IX, 377, 415 vd.; **Ûdeh**, II, 121, 195-196; **Şevkânî**, VII, 86; **Koçak**, 226 -227.

Bir de diyete kimin varis olacağı konusunda **Hz. Ali**'den yapılan rivâyetten biri, bunun sadece, icabında diyeti yüklenme durumunda olan asabeye taksim edileceği şeklindedir.

Hz. Ömer'in de önceleri bu görüşte iken, Hz. Peygamber'in konuya ilişkin bu hadîsini duyunca görüşünü değiştirdiği nakledilir.[86]

٢٥٠٦ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنَّ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**الأصابع سواءٌ ، والأسنان سواء ، الثنيَّة والضِّرس سواء ، هذه وهذه سواء**».

وفي رواية قال: « **الأسنان سواء ، والأصابع سواء**». وفي أخرى قال : « **جعل أصابعَ اليدين والرِّجْلين سواء**.» أخرجه أبو داود . وفي رواية ذكرها رزين : أنَّ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : « **الأصابع كلُّها من اليد والرِّجل في اليد سواء، في كل واحدة : عشرة من الإبل ، والأسنان كلها سواء ، في كل واحدة: خمسة من الإبل**».

2.506- Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber şöyle buyurdu, der: **"(Diyet açısından) parmaklar birbirine eşittir. Dişler birbirine eşittir, ön diş ve azı dişi birbirine eşittir, şu ve şu (yani baş parmak ile serçe parmağı[87]) birbirine eşittir."**[88]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Hz. Peygamber; **"(Diyet bakımından) dişler birbirine eşittir, parmaklar birbirine eşittir"** buyurmuştur.

Bir başka rivâyette de râvî; "Hz. Peygamber el parmaklarıyla ayak parmaklarını (diyet açısından birbirine) eşit saydı" demiştir.

Bu hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

Rezîn'in kaydettiği bir rivâyette de şunlar yer almaktadır: Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

---

[86] Bkz., **İbn Kudâme**, VII, 304.

[87] Bu ifade **Ebû Davud**'un, bu hadîsten önce geçen hadîsinden alınmıştır.

[88] **Ebû Davud**, Diyât, 20/4559, 4560, 4561.

"El ve ayak parmaklarının tamamı, eldekilerde olduğu gibi birbirine eşittir, her biri için on deve gerekir. Keza bütün dişler birbirine eşittir, her birisi için beş deve gerekir."[89]

٢٥٠٧ـ (د س ـ **عمرو بن شعيب** رحمه الله) عن أبيه عن جده أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**قضى في العين العوراء السادّة لمكانها إذا طُمِسَتْ : بثُلُث ديتها ، وفي اليد الشلّاء إذا قُطِعَت : بثلث ديتها ، وفي السِّنِّ السَّوداء ، إذا نُزعت : بثلث ديتها.**»

أخرجه النسائي . وأخرج أبو داود حديث العين وحدها ، وقد سبق ذكره في الفصل الثاني.

2.507- Amr b. Şuayb'ın kendi babasından, onun da kendi babasından naklettiğine göre; "Rasûlullah (as.); şeklen sağlam olup görmeyen gözün çıkarılması durumunda, diyetinin üçte biri ile, sakat/çolak elin kesilmesi durumunda diyetinin üçte biri ile; keza siyah/çürük dişin sökülmesi durumunda onun diyetinin üçte biri ile hükmetmiştir."[90]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Nesâî** tahric etmiştir. Hadîsin sadece gözlerle ilgili kısmını **Ebû Davud** da tahric etmiştir. Bu da ikinci fasılda geçmişti.

الفصل الرابع

في دية الجنين

IV. CENİNİN DİYETİ

٢٥٠٨ـ (خ م ط ت د س ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « اقْتَتَلَت امرَأتان من هُذيل، فرَمَت إحداهما الأخرى بحجر ، فقتلتها وما في بطنها ، فاختصموا إلى رسول الله صلى

---

[89] Konuya ilişkin açıklamalar için bkz., 2497-2499 ve 2500 nolu hadîslerin izahı.

[90] Hadîsin kaynakları ve izahı için 2496 nolu hadîsin kaynaklarına ve izahına bakınız.

الله عليه وسلم فقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أنَّ دِيَةَ جَنينها غُرَّةٌ : عبدٌ أو وَليدةٌ ، وقضى بدية المرأة على عاقلَتها - زاد في رواية - وورَّثها ولدَها ومن معهم ، فقال حَمَلُ بن النَّابغة الهُذَليُّ: يا رسول الله، كيف أغرَمُ مَن لا أكل ولا شرب ولا استَهَلّ؟ فمثلُ ذلك يُطَلُّ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **إنما هذا من إخوان الكُهَّان - من أجل سَجْعه الذي سَجع».**

وفي رواية : « **أنَّ امرأتين من هُذيل رَمَتْ إحداهما الأخرى ، فطَرَحَت جَنينَها ، فقضى فيه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بغُرَّة : عبد أو أمَة»** ، ولم يزد .

وفي أخرى ، قال : « قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في جنين امرأة من بني لحيان سقط مَيتا بغُرَّة: عبد أو أمَة ، ثم إن المرأة التي قَضى عليها بالغُرَّة تُوُفِّيتْ ، فقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بأن ميراثها لبَنيها وزوجها ، وأن العقل على عَصبتها». هذه روايات البخاري ، ومسلم، وأخرج أبو داود الأولى والثالثة ، وأخرج الموطأ الرواية الثانية ، وأخرج النسائي الأولى .

وفي رواية الترمذي ، قال : « قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الجنين بغرَّة : عبد أو أمَة، فقال الذي قُضيَ عليه : أنُعْطي مَن لا أكل ، ولا شرب ، ولا صاح ، ولا استَهَلّ، فمثلُ ذلك يُطَلُّ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : إن هذا يقول بقَول الشاعر ، بلى ، فيه غُرَّةٌ: عبدٌ أو أمةٌ».

2.508- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Hüzeyl kabilesinden iki kadın kavga etmiş, bunlardan biri diğerine bir taş atıp onu ve karnındaki çocuğu öldürmüştü. Davayı Rasûlullah'a (as.) götürdüler. Rasûlullah (as.) da ceninin diyetinin *gurre* yani bir köle veya cariye olmasına hükmetti, kadının diyetini de öldüren kadının âkılesine yükledi."[91]

---

[91] **Buharî**, Diyât,25; Tıb, 46; Feraiz, 11; **Müslim**, Kasâme, 11/34-36; **Muvatta**; Ukûl,7/5; **Tirmizî**, Diyât, 15/1410; **Ebû Davud**, Diyât, 21/ 4576, 4577; **Nesaî**, Kasâme, 40.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette râvî şunları ilave etmiştir: "Rasûlullah (as.), ölen kadına, onun çocuklarını ve onlarla beraber bulunanları mirasçı kıldı. Bunun üzerine (öldüren kadının kocası) Hamel b. Nâbiğa el-Hüzelî[92] (secili [93] bir şekilde); *"Ya Rasûlullah, yeyip içmeyen, doğarken ses vermeyen birisi için nasıl borçlanırım, bunun gibilerin kanları hederdir"* dedi. -Onu bu secili ve kafiyeli konuşmasından dolayı- Rasûlullah (as.); **"Bu adam, ancak kâhinlerin kardeşlerindendir"** buyurdu."

Bir rivâyette de râvî; "Hüzeyl kabilesine mensup iki kadından biri, diğerine (taş) atmış, kadın karnındaki çocuğunu düşürmüştü. Rasûlullah (as.) buna gurre, yani bir köle veya cariye ile hükmetti" ifadelerine bir ilavede bulunmamıştır.

Bir başka rivâyette ise (râvî Ebû Hureyre) demiştir ki:

"Rasûlullah (as.), Lihyân oğullarından bir kadının, ölü olarak düşen bir cenini hakkında gurre ile yani bir köle veya cariye ile hükmetti. Daha sonra lehine[94] gurre ile hükmedilen kadın da öldü. Rasûlullah (as.) da onun mirasının oğullarına ve kocasına verilmesine, (bu ölümden doğan) diyetin de cinayeti işleyen kadının asabesi tarafından ödenmesine hükmetti."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir. İlk ve üçüncü rivâyeti **Ebû Davud**, ikinci rivâyeti **Muvatta**, yine birinci rivâyeti **Nesaî** de tahric etmişlerdir. **Tirmizî**'nin rivâyetinde ise Ebû Hureyre şunları söylemiştir:

---

[92] **Ebû Nadle, Hamel b. Mâlik b. Nâbiğa el-Hüzelî**: Medîneli sahabîlerdendir. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da oturmuştur. Cenîn konusunda bilinen tek rivâyeti **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[93] **Seci'**; kafiyeli söz demektir. Daha çok nesir/düz yazıdaki kafiyeler için kullanılır.

[94] "**Lehine**" ifadesi, hadîsin metninde "**aleyhine**" diye geçmektedir. Ancak **Nevevî**'nin ifadesine göre âlimler, hadîs öyle anlaşılırsa karışık bir durum ortaya çıkacağından hareketle hadîsteki "**aleyhine**" anlamına gelen "***aleyhâ***" ifadesinin "**lehine**" anlamına gelen "***lehâ***" anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Biz de tecümeyi, bu değerlendirmeye göre yaptık. Farklı değerlendirme için bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, XVIII, 97.

"Rasûlullah (as.) cenin için ğurre, yani bir köle veya cariye ile hükmetti. Aleyhine hüküm verilen şahıs; *"yiyip içmeyen, doğarken bağırıp ses vermeyen kimse için (diyet mi) vereceğiz? Bu gibilerin kanı hederdir"* deyince Rasûlullah (as.); **"bu adam şair ağzıyla konuşuyor, evet onun için ğurre, yani bir köle veya cariye gerekir"** buyurdu.

İZAH

Cenin, anne rahmindeki çocuk anlamında kullanılan bir terimdir. Cenin sağ doğarsa "veled/çocuk", ölü doğarsa "sıkt/düşük" adını alır.

Hadîste, düşürülen ceninden dolayı ğurre gerekeceği ifade olunmaktadır.

Ğurre kelimesi sözlükte; "atın alnındaki beyazlık; bir şeyin başlangıcı ve göze ilk çarpan kısmı; bir şeyin en iyisi, en değerlisi, yüzdeki güzellik ve parlaklık; beyaz köle ve cariye" gibi manalara gelir.

Terim olarak anlamı ise; düşürülen ceninden dolayı ödenmesi gereken mali tazminattır. Bu hadîste kastedilen manası da budur. Yine bu hadîse göre; ğurrenin miktarı bir köle veya cariyedir.

Fukaha çoğunluğunun görüşü de böyledir. **Urve, Tâvus, Mücahid**, 2513 nolu hadîsi dikkate alarak gurre bir köle veya cariye, yahut bir at veya katırdır, demişlerdir. 2512 nolu hadîsi dikkate alan **İbn Sîrîn** ise ğurrenin yüz koyun olduğunu söylemiştir. Ancak çoğunluk fukaha, şerh etmekte olduğumuz hadîsi daha sağlam bulduklarından bununla amel etmeyi tercih etmişlerdir.

İslâm hukukçuları, ğurreyi, tam diyetin yirmide biri olarak belirlemişlerdir. Onlar bunu belirlerken, dinde cinayetler için belirlenmiş en düşük diyeti de göz önüne almışlardır Bu da, örneğin yaralardan "**mûdiha**" için belirlenmiş beş devedir. Beş deve is tam diyetin yirmide birine denk gelmektedir.

Düşürülen ceninden dolayı ğurre ödenmesi için ceninin ölü olarak düşmesi, organlarının kısmen de olsa belirmiş olması ve bu sırada annenin hayatta bulunması şarttır. Cenin sağ olarak düşer de sonradan ölürse ğurre değil tam diyet gerekir.

Çoğunluk fukahaya göre, ceninin düşmesine sebebiyet veren şahsın kasıtlı olup olmaması da neticeyi değiştirmez. Mâliki mezhebindeki bir görüşe göre, çocuğun düşmesi kastıyla kadının karnına vurulmuş, çocuk sağ olarak düştükten sonra ölmüşse, buna diyet değil kısas gerekir.

Hamile bir kadının öldürülmesi durumunda, öldürme suçunun cezası olarak kısas veya diyet gerekirse de karnındaki cenin için ayrıca ğurre ödenmez. Fakat önce cenin düşer, sonra da anne ölürse kısas veya diyet cezasından ayrı olarak cenin için de gurre gerekir. 2509 nolu hadîs buna delalet etmektedir.

Cenin, annenin ölümünden sonra düşer veya ölürse **Hanefiler** ve **Mâlikiler**'e göre, bu durumda ğurre gerekmez. **Şâfiîler**'e göre ise gerekir. Birinci görüş sahipleri annenin ölümünden sonra düşen cenini, annenin bir organının düşmesi gibi değerlendirmişler ve bundan dolayı diyeti gerekli görmemişlerken; ikinci görüş sahipleri, bu düşüğün ortaya çıkmasıyla, ceninin, caninin cinayeti sebebiyle telef olduğunun anlaşılacağını, bunun da anne hayatta iken düşmesinden bir farkı bulunmadığını söylemişlerdir. Burada geçen hadîslerin bazılarında yer alan **"onu ve karnındaki çocuğunu öldürdü..."**[95] **"onu hamile olduğu halde iken öldürdü ..."**[96] **"biri diğerine vurdu, onu ve karnındaki çocuğunu öldürdü."**[97] şeklindeki ifadelerin zahirinden de bu anlaşılmaktadır.

Hanefi ve **Şafiiler**'e göre, gurrenin gerekli olması için ceninin dış görünüşünün insana benzemesi hiç değilse organlarının bir kısmının belirginleşmesi (müstebînü'l – hilka olması) şarttır. Daha önceki safhalarda ğurre değil sadece hükümet-i adl gerekir. **Mâlikiler**'e göre ise düşenin cenin olduğundan emin olunması, şartıyla her safhada ğurre gereklidir.

Ceninin cinsiyeti ğurrenin miktarına etki etmez.

Düşürülen ceninlerin sayısınca ğurre gerekir.

---

95 Bkz., Hadîs no: 2508, ilk rivâyet.

96 Bkz., Hadîs no: 2509, ikinci rivâyet.

97 Bkz., Hadîs no: 2511, ilk rivâyet.

Hanefi ve **Şafiiler**'e göre düşürülen ceninin gurresi âkıle tarafından, **Hanbeliler**'e göre ise caninin malından ödenir. 2509 nolu hadîs birinci görüşü desteklemektedir.

Bu hadîste de ifade olunduğu gibi, ğurre ceninin mirası kabul edilir ve miras hukuku hükümlerine göre varisleri arasında bölüştürülür. İslâm hukukunda öldürme fiili mirastan mahrumiyet sebebi olduğundan, ceninin düşmesine sebep olan kişi aynı zamanda varisi ise mirastan pay alamaz. **Mâliki** mezhebinde zayıf bir görüşe ve **Leys b. Sa'd**'a göre, ğurrede miras hükümleri uygulanmaz; ğurre sadece annenin hakkıdır.

Bir kadın, kendi karnındaki cenini herhangi bir yolla kasten düşürecek olsa bakılır: Eğer kadın bunu kocasının izniyle yapmış ve çocuk da ölü olarak düşmüşse herhangi bir tazminat gerekmez, fakat ta'zire müstehak olur. Şayet bu düşüğü kocasının izni olmadan gerçekleştirirse, bu kadın üzerine ğurre lazım gelir. Eğer çocuk diri olarak düşer de sonra ölürse, bu anneye hem diyet hem de kefaret gerekir. Bu durumda kocanın izninin bulunup bulunmaması da neticeyi değiştirmez. Aynı hükümler, karısının çocuğunun düşürmesine sebebiyet veren koca için de geçerlidir.[98]

Hadîsin metninden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, yaptığı secili konuşma sebebiyle **Hamel b. Nâbiğa**'yı kınamış ve onu kâhinlerin kardeşi olarak nitelemiştir.

Daha öncede ifade olunduğu gibi edebî bir sanat olan seci, kafiyeli söz demektir. Daha çok nesirde yapılan kafiye için kullanılır. Cahiliye döneminde, Araplar arasında yüksek bir mevkiye sahip olan ve onların, konuşmalarında çokça kullandıkları seci, ya doğuştan mevcut kabiliyet sonucu tabii olarak ortaya çıkar veya bir tekellüf/insanın kendisini zorlaması sonucu yapmacık bir şekilde oluşur. Kâhinlere ait seci de denilen bu çeşit seciler makbul sayılmaz. İşte Hz. Peygamber'in karşı çıktığı, kötülediği, hatta yasakladığı seci budur.[99] Hz. Peygamber'in **Hamel b. Nâbiğa**'yı, kâhinlerin kardeşleri

---

98 Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, IX, 535-538; **Şevkânî**, VII, 73-76; **Ûdeh**,, II, 292-302; **Bilmen**, III, 150-156; **Koçak**, **DİA**, *Ğurre* maddesi, XVI, 211-212.

99 **İlmü'l Bedî'**, s. 167-177.

olarak nitelendirmesi, onun hak ve hakikatı gizlemek, insanları etkilemek ve kendi yalanlarına inandırmak için böyle yapmacık yaldızlı sözler söyleyen kâhinler gibi davranıp Hz. Peygamber'in verdiği hükme, bu tür usturuplu, yaldızlı sözlerle karşı çıkması sebebiyledir. Yoksa Hz. Peygamber, birinci anlamdaki secilere, yerli yerinde kullanılmış şiir gibi kafiyeli güzel sözlere karşı çıkmış değildir. Bu tür secilere Kur'ân'da da çokça yer verilmiş[100] ve Hz. Peygamber'in bizzat kendisi de sıkça kullanmıştır.

"Allah'ım, fayda vermeyen ilimden, korkmayan kalpten, doymadan nefisten ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım" hadîsi de bunun örneklerinden sadece bir tanesidir.[101]

٢٥٠٩ــ (خ م د ت س ــ **المغيرة بن شعبة** رضي الله عنه) قال: «سأل عمر بن الخطاب عن إمْلاصِ المرأة – وهي التي تُضْرَبُ بَطْنها، فتُلقي جنينا ؟ فقال: أيُّكم سمع من النبي صلى الله عليه وسلم فيه شيئا؟ قال: فقلت: أنا، قال: ما هو؟ قلت: سمعتُ النبي صلى الله عليه وسلم يقول: **فيه غُرَّةٌ عبدٌ أو أمَةٌ**، قال: لا تَبْرَحْ حتى تَجيئني بالمَخْرَج مما قلتَ، فخرجتُ فوجدتُ محمد بن مَسلمة ، فجئت به فشهد معي: أنه سمع النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول: **فيه غُرَّةٌ: عَبْدٌ أو أمَةٌ.**»

هذه رواية البخاري، ومسلم. وفي رواية لمسلم قال: «ضَرَبت امرأةٌ ضَرَّتَها بعَمُودِ فُسطَاطٍ وهي حُبْلَى فقتلتْها، قال: وإحداهما لَحْيَانِيَّة ، قال: فجعل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم دية المقتولة على عَصَبة القاتلة وغُرَّة لما في بطنها فقال رجلٌ من عصبة القاتلة: أنَغرَمُ دية من لا أكل ولا شرب ولا استهل؟ فمثلُ ذلك يُطلُّ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أسَجْعٌ كسجع الأعراب؟** قال: وجعل عليهم الدية».

وفي رواية له نحوه، غير أنه قال فيه : « فأسقطتْ ، فرُفِع ذلك إلى النبي صلى الله عليه وسلم، فقضى فيه بغُرَّة ، وجعله على أولياء المرأة ولم يذكر فيها دية المرأة».

---

100 Örnek için bkz., Âdiyât, 1-5, Müddesir, 1-5; Kamer, 1-3; Necm, 1-3.

101 **İbn Hacer**, XII, 223; Nevevî XI,178, **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 318; **Bezlu'l–Mechûd**, XVIII, 96. Hz. Peygamber'den ve diğer sahabîlerden başka örnekler için bkz., **İlmü'l-Bedî'**, 178.

وفي رواية الترمذي: «أن امرأتين كانتا ضرّتين، فرمتْ إحداهما الأخرى بحَجَر - أو عَمُود فُسطَاط - فألقَتْ جنينَها، فقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الجنين: **غُرّة: عبدا أو أمة**، وجعله على عصبة المرأة». هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود، والنسائي: «أن امرأتين كانتا تحت رَجل من هُذيل، فضربت إحداهما الأخرى بعمود فقتلتْها، فاختصموا إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم، فقال أحد الرجلين: كيف ندي مَن لا صاحَ، ولا أكل، ولا شرب، ولا استَهَلَّ، فقال: **أسجَعٌ كسجع الأعراب؟** وقضى فيه غُرّة، وجعله على عاقلة المرأة».

وفي أخرى لهما بمعناه وزاد: «فجعل النبيُّ صلى الله عليه وسلم دية المقتولة على عصبة القاتلة، وغُرّة لما في بطنها». وفي أخرى للنسائي بنحو ذلك، وزاد فيها: «**فمثْلُ ذلك يُطلّ**».

وفي أخرى لأبي داود بنحو من رواية البخاري، ومسلم.

2.509- Muğire b. Şu'be anlatıyor:

"Ömer b. el- Hattâb kadının düşük yapması –bu, kadının karnına vurulması sonucu çocuk düşürmesidir- konusunu araştırmak için;

"- Hanginiz bu konuda Hz. Peygamber'den herhangi bir şey işitti?" diye sordu. Hemen;

"- Ben" dedim.

"- Nedir o?" deyince de şu cevabı verdim:

"- Rasûlullah'ın (as.) **'bunun için gurre, yani bir köle veya bir cariye gerekir'** dediğini işittim." Hz. Ömer;

"- Söylediğin şey için bana bir şahit getirmedikçe elimden kurtulamazsın" dedi. Bunun üzerine oradan ayrıldım. Dışarıda Muhammed b. Mesleme'ye rastladım. Onu Ömer'e götürdüm. Rasûlullah'ın (as.); **'cenin için gurre yani bir köle veya cariye gerekir'** buyurduğunu işittiğine dair bana şahitlik etti."[102]

---

[102] **Buharî**, Diyât, 25; İ'tisam, 13; **Müslim**, Kasâme, 11/37-38; **Ebû Davud**, Diyât, 2174568, 4569, 4520; **Tirmizî**, 1571411; **Nesaî**, Kasâme, 41.

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Müslim'e ait bir rivâyette de Muğıre şunları söylemiştir:

"Bir kadın, hamile olan kumasını, bir çadır direği ile vurup öldürdü. Bu kadınlardan biri Benû Lihyân kabilesine mensuptu. Rasûlullah (as.) öldürülen kadının diyetini öldürenin asabesine yükledi. Ölen kadının karnındaki (cenin) için de ğurre ile hükmetti. Öldüren kadının asabesinden bir adam;

"- Yeyip içmeyen, ses verip bağırmayan birinin diyetini mi ödeyeceğiz? Bunun gibilerin kanları hederdir" deyince Hz. Peygamber;

"- Bu, bedevilerinki gibi bir seci midir?" buyurdu ve onlara diyet yükledi."

Yine **Müslim**'e ait başka bir rivâyet de buna benzemektedir. Ancak o rivâyette;

"Kadın çocuk düşürdü. Dava Hz. Peygamber'e götürüldü. Rasûlullah (as.) onun için ğurre ile hükmetti. Onu da (öldüren) kadının velilerine yükledi" denmekte, kadının diyetinden bahsedilmemektedir.

Tirmizî'nin rivâyetinde de şunlar yer almaktadır:

"Birbiriyle kuma olan iki kadından biri diğerine bir taş veya bir çadır direği ile vurmuş oda ceninini düşürmüştü. Rasûlullah (as.) cenin için ğurre, yani bir köle veya cariye ile hükmetti. Onu da (öldüren) kadının asabesine yükledi."

Ebû Davud ile **Nesaî**'nin rivâyetinde ise şunlar söylenmiştir:

"Hüzeyl kabilesinden bir adamın nikâhında bulunan iki kadından biri diğerine bir direkle vurup öldürmüştü. Davayı Rasûlullah'a (as.) götürdüler. (Davayı Hz. Peygamber'e götüren) iki adamdan (öldüren kadının velisi olanı);

"- Henüz ses verip bağıramayan, yeyip içemeyen birisi için ne diye diyet ödiyecekmişiz?" deyince Hz. Peygamber;

"- Bu, bedevilerinki gibi bir seci midir?" buyurdu ve cenin için gurre ile hükmetti. Onu da öldüren kadının âkılesine yükledi.

Yine **Ebû Davud** ile **Nesaî**'nin diğer bir rivâyetinde benzer ifadeler yer almış ve şu ilave yapılmıştır: "Hz. Peygamber öldürülen kadının diyetini, öldürenin asabesine yükledi. (ölen kadının) karnındaki (cenin) için de gurre ile hükmetti."

Nesaî'ye ait bir başka rivâyette de buna benzer ifadeler geçmekte, yalnız "bunun gibilerin kanları hederdir" ilavesi yer almaktadır:

Ebû Davud'a ait başka bir rivâyetinde de **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetlerindeki ifadelere benzer ifadeler yer almaktadır."[103]

٢٥١٠ـ (ط س ـ **سعيد بن المسيب** رحمه الله) « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قضى في الجنين يقتل في بطن أمه بغرة : عبدٍ أو وليدَةٍ ، فقال الذي قُضِيَ عليه : كيف أغرم من لا شرب، ولا أكل ، ولا نطق ، ولا استهل ؟ ومثلُ ذلك يُطل ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنما هذا من إخوان الكُهَّان**». أخرجه الموطأ ، والنسائي .

2.510- Saîd b el- Müseyyeb'in rivâyet ettiğine göre; "Rasûlullah (as.) annesinin karnında öldürülen cenin için ğurre, yani bir köle veya cariye ile hükmettiğinde, aleyhine hükmedilen adam;

"- Yeyip içmeyen, konuşup ses vermeyen birisi için ne diye diyet ödeyecek mişim? Bunun gibilerin kanları hederdir" demişti. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Bu adam, kâhinlerin kardeşlerindendir" buyurdu."[104]

٢٥١١ـ (د س ـ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) : « أن عمرَ سأل عن قضية رسول الله صلى الله عليه وسلم في ذلك ؟ فقام حملُ بن مالك بن النابغة ، فقال : كنت بين امرأتين ، فضربت إحداهما الأخرى بمسطَح فقتلتها وجنينَها ، فقضى رسولُ الله صلى الله عليه

---

[103] Bu hadîste yer alan konuların izahı için bkz., 2508 nolu hadîsin izahı.

[104] **Muvatta,** Ukûl, 7/6; **Nesaî**, Kasâme, 40. Bu hadîsin içerdiği konuların izahı için 2508 nolu hadîsin izahına bkz.

وسلم في جبينها بغرة، وأن تقتلَ بها». قال النَّضْرُ بن شميل: المِسْطَحُ: العود يُرَقَّقُ به الخبز، وقال أبو عبيد: المسطح: عود من العيدان.

وفي رواية عن طاوس ، قال : « قام عمرُ على المنبر – فذكر معناه ، ولم يذكر: أن تُقتَل». وزاد: «بغُرَّة : عبد أو أمة ، فقال عمرُ : الله أكبر ، لو لم أسمع بهذا لَقَضَيْنا بغير هذا».

وفي روايةٍ – في قصة حَمَل بْنِ مالك – قال : « فأسْقَطَتْ غُلاما قد نبت شعرُه ميِّتا ، وماتت المرأة، فقضى على العَاقلة بالدية ، فقال عَمُّها : إنّها قد أسقطت يا نبي الله غلاما قد نبت شعرُه ، فقال أبو القاتلة : إنه كاذب، إنه والله ما استهلّ ، ولا شرب ، ولا أكل ، فمثلُهُ يطل ، فقال النبيّ صلى الله عليه وسلم : **أَسَجْعُ الجاهلية وكهانَتُها ؟ أَدِّ في الصبي غُرَّة**» قال ابن عباس : كان اسم إحداهما مُلَيْكة ، والأخرى : أُمُّ غَطِيف . هذه روايات أبي داود.

وقوله في الرواية الأولى: «أن عمرَ سأل عن قضية رسول الله صلى الله عليه وسلم في ذلك» هكذا لفظه، وأورده في كتابه عقبَ حديث المغيرة بن شعبة، فيكون ذلك إشارة إلى دية الجنين، وأخرج النسائي الرواية الأولى.

وله في أخرى قال : كانت امرأتان جارَتَيْنِ ، وكان بينهما صَخَبٌ فرمت إحداهما الأخرى بحجر، فأسقطت غلاما قد نبت شعره ... وذكر الحديث مثل الرواية الثالثة.

وله في أخرى : عن طاوسٍ « أنَّ عمر استَشَارَ الناسَ في الجنين ، فقال حمل بن مالك: قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الجنين غُرَّة . قال طاوس : الفرسُ ونحوه».

2.511- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Hz. Ömer, ceninin diyeti konusunda, Hz. Peygamber'in hükmünü sorduğunda, Hamel b. Mâlik b. en-Nâbiğa ayağa kalktı, şunları söyledi:

"- İki eşim vardı, bunlardan biri diğerine bir *mistah* ile vurup onu ve karnındaki çocuğunu öldürdü. Rasûlullah (as.), ölenin cenini için ğurre ile, öldürenin de ölene karşılık öldürülmesine hükmetti."

Nadr b. Şümeyl[105]; *mistah,* kendisi ile hamur açılan sopa (merdane, oklava)dır derken; Ebû Ubeyd *mistah,* bir çeşit odundur demiştir.[106]

RİVÂYETLER

Tavus'tan yapılan bir rivâyette de Tavus; "Ömer minbere çıktı" demiş –sonra yukarıdaki hadîsin anlamında bir hadîs nakletmiş, ancak "...kadının öldürülmesine" ifadesini zikretmemiş ve şunları ilave etmiştir:

"Hz. Peygamber ğurre ile yani bir köle veya cariye ile hükmetti." Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Allahu ekber, eğer bunu duymasaydım, başka şekilde hükmederdim"dedi."

Hamel b. Mâlik kıssasında geçen- diğer bir rivâyette râvî şunları söylemiştir:

"Kadın hem saçı bitmiş ölü bir çocuk düşürdü, hem de kendisi öldü. Rasûlullah (as.) öldüren kadının âkılesine diyet yükledi. Öldürülen kadının amcası;

"- Ya Rasûlallah, O, saçı bitmiş bir çocuk düşürdü" demiş, öldüren kadının babası da;

"- O, yalan söylüyor, vallahi, (düşen çocuk) çığlık atan, yiyip içen birisi değildi, bu gibilerin kanı hederdir" deyince Hz. Peygamber;

"- **Bu cahiliye devrinin bir seci'i ve kehaneti midir? Çocuk için, bir gurre öde!"** buyurdu.

Abdullah b. Abbas dedi ki: "O kadınlardan birinin adı Müleyke, diğerinin ki ise Ümmü Ğatîf idi."

---

[105] **Ebû'l-Hasan, Nadr b. Şümeyl b. Haraşe el-Mâzinî el-Basrî**: 122-203/740-818. Aslen Basralıdır, ama **Merv**'de ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir. Hafız muhaddislerdendir. Sikadır. Şu'be ve Hişâm b. Urve'den rivâyet etmiş, kendisinden de Yahya b. Maîn rivâyette bulunmuştur. **Merv**'de kadılık yapmıştır. Genelde bütün **Horasan**'da sünneti ön plana çıkaran kişi olduğu rivâyet edilir. Aynı zamanda edîp ve fasîh biriydi; özellikle lügat ve nahivde uzmandı.

[106] **Ebû Davud**, Diyât, 21/4572, 4573, 4574; **Nesaî**, Kasâme, 40,41.

Bu rivâyetler, **Ebû Davud**'a aittir.

Ebû Davud, râvînin ilk rivâyetteki: "Hz. Ömer bu konuda Rasûlullah'ın (as.) hükmünü sordu" ifadesini bu şekliyle kaydetmiş ve onu Muğıre b. Şu'be hadîsinin ardından zikretmiştir. Böylece bu, cenin diyetine işaret olmuştur."

Birinci rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir.

Onun bir başka rivâyetinde de râvî şunları söylemiştir: "Aralarında düşmanlık bulunan iki kumadan biri, diğerine bir taş atıp vurdu. O da saçı bitmiş bir çocuk düşürdü..." Sonra **Nesâî** hadîsi üçüncü rivâyetteki gibi nakletmiştir.

Yine **Nesaî**'nin diğer bir rivâyetinde Tavus'tan şunlar nakledilmiştir: "Ömer cenin diyeti konusunda insanlarla istişarede bulundu. Hamel b. Mâlik; "Rasûlullah (as.) cenin için ğurre ile hükmetti" dedi. Tavus; "yani at ve benzerleri ile" dedi.

İZAH

Kasta benzer öldürmenin tanımı [107] ve daha önce geçen açıklamaları [108] dikkate alındığında bu hadîsin onlara aykırı bir hüküm içerdiği görülmektedir. Zira bu hadîste ölüm olayının sopa ile gerçekleştirildiği halde, Hz. Peygamber'in, öldürene kısas uyguladığı ifade olunmaktadır. Halbuki sopa ile vaki öldürmeler kasıtlı değil, kasta benzer öldürme sayılmakta, buna da kısas değil ağırlaştırılmış diyet uygulanacağı kabul edilmektedir. Ceninin diyeti konusundaki diğer hadîslerde de Hz. Peygamber'in, bu tür vakalarda, ölen anne için diyet, düşen çocuk için de ğurre ile hükmettiği açıkça ifade olunmaktadır. Bu durumda bu hadîs, kasta benzer ölüm diye bir şekil kabul etmeyen **İmam Mâlik** ve **Zahiriler**'in görüşünü desteklemektedir. Nitekim, **İbn Hazm** bu hadîsi sopa ile öldürmenin de kısası gerektirdiğine, yani kasta benzer bir öldürme şeklinin bulunmadığına delil olarak kullanmıştır.

---

[107] Bkz., 2483 nolu hadîsin izahı.

[108] Bkz., 2487- 2488 nolu hadîsler ve izahları.

Ancak bu hadîste geçen öldürme olayının, küçük bir değnek ile değil de, genellikle ölüme sebep olacak büyük bir sopa ile gerçekleşmiş olma ihtimali de vardır. Böyle bir öldürmenin ise kasta benzer değil, kasıtlı öldürme sayılacağı ve bundan dolayı, kısas uygulanacağı fukaha çoğunluğunun görüşüdür.

Meşhur hadîsçilerden **Münzirî** de bu tür ölümlerde kısas uygulama bilgisinin, bu hadîsten başka hadîslerde yer almadığını söylemiştir.[109]

٢٥١٢ـــ (د س ـــ بريدة رضي الله عنه) : « أَن امرأة خذفت امرأة فأسقطت، فرُفعَ ذلك إِلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَجَعَلَ في ولدها خمسمائة شاةٍ ، ونهى يومئذ عن الخَذْف».
قال أبو داود: هكذا قال ابن عباس، وهو وهَمٌ ، والصواب : « **مائة شاة.**» أخرجه أبو داود، والنسائي.

2.512- Büreyde'den şöyle rivâyet olunmuştur:

"Bir kadın, diğer bir kadına sapanla taş atıp vurdu, o kadın da çocuğunu düşürdü. Dava Rasûlullah'a (as.) götürüldü. Rasûlullah da (as.) onun düşen çocuğu için beş yüz koyun takdir etti, o gün sapanla taş vb. gibi şeyler atmayı da yasakladı."[110]

Ebû Davud der ki: "Böyle söyleyen Abbas'tır.[111] Bu da bir vehimden ibarettir. Doğrusu: "*yüz koyun*"dur."

İZAH

"Sapanla taş atıp vurdu" şeklinde tercüme ettiğimiz kelime *"**hazf**"*dir.

---

[109] Bkz., **İbn Hazm**, X, 382–383; **Avnu'l–Ma'bûd**, XII, 314; **Bezlu'l – Mechûd**, XVIII, 92-93; **Bilmen**, III, 28-29.

[110] **Ebû Davud**, Diyât, 21/4578; **Nesaî**, Kasâme, 40.

[111] Bu kitapta "**İbn Abbas**" diye geçiyorsa da bu kitabın kaynaklarından **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasında ifade"**Abbas**" şeklindedir. Hadîsin râvîleri arasında "**Abbas b. Abdilaziz**" in bulunduğunu dikkate alarak biz de bunu tercih ettik.

Hazf, sapanla taş atmak anlamına geldiği gibi, çakıl taşı veya başka sert şeyleri iki şehadet parmağı veya şehadet parmağı ile baş parmak arasına koyup atmak anlamında da kullanılır.

Hadîste bahsi geçen ödeme ğurredir. Ğurrenin, yüz koyun olduğunu söyleyen müctehitler varsa da,[112] beş yüz koyun olduğunu söyleyen herhangi bir müctehit bilinmemektedir. Dolayısıyla hadîsin metninde geçen beş yüz koyun ifadesi hatalı olarak kullanılmış; râvî "**beş yüz dirhem**" diyecekken "**beş yüz koyun**" demiş olabilir.

Ğurre miktarının beş yüz dirhem olduğu görüşü ise çoğunluğun görüşüdür.[113]

٢٥١٣ـ (د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قضى في الجنين بغرَّةٍ : عبدٍ أو أَمَةٍ ، أو فرسٍ أو بغلٍ».

وفي رواية مثله ، ولم يذكر « فرس أَو بغل». قال الشعبي : الغرَّة : « خمسمائة درهم».

وفي رواية : قال مغيرة : « الغرَّة : خمسون دينارا». أخرجه أبو داود .

2.513- Ebû Hüreyre'den şöyle rivâyet olunmuştur:

"Rasûlullah (as.) cenin için gurre, yani bir köle veya bir cariye yahut bir at veya bir katır ile hükmetti."[114]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet de buna benzemektedir. Ancak o rivâyette "bir at veya bir katır" ifadeleri bulunmamaktadır.

Şa'bi; "Gurre beş yüz dirhemdir" demiş, diğer bir rivâyette de Muğîre; "Gurre, elli dinardır" demiştir. [115]

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

---

[112] Bkz., 2508 nolu hadîsin izahı.

[113] Bkz., **Avnu'l – Ma'bûd**, XII, 319: **Bezlu'l–Mechûd**, XVIII,98.

[114] **Ebû Davud**, Diyât, 21/4580.

[115] Bu hadîsin ihtiva ettiği hükümlerin açıklamalar için bkz., 2508 nolu hadîsin izahı.

الفصل الخامس

في قيمة الدية

V. DİYETİN DEĞERİ

٢٥١٤ـ (د ـ **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) قال : «كانت قيمة الدية على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ثمانمائة دينار ، أو ثمانية آلاف درهم ، قال: وكانت دية أهل الكتاب يومئذ على النصف من دية المسلم، قال : فكانت كذلك، حتى استخلف عمرُ ، فقام خطيبا ، فقال: إن الإبل قد غلت ، ففرضها عمرُ على أهل الذهب : ألف دينار، وعلى أهل الورق : اثني عشر ألف درهم ، وعلى أهل البقر: مائتي بقرة ، وعلى أهل الشاء : ألفي شاة، وعلى أهل الحُلَلِ : مائتيْ حُلّة ، قال : وترك دية أهل الذمة ، لم يرفعها فيما رفع من الدية». أخرجه أبو داود .

2.514- Abdullah b. Amr b. el-Âs anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) zamanında diyetin değeri sekiz yüz dinar veya sekiz bin dirhem idi. O sırada kitap ehlinin diyeti ise müslümanların diyetinin yarısı kadardı. Hz. Ömer halife oluncaya kadar böyle devam etti. O halife olunca, bir gün bir konuşma yaparak;

"- Biliyorsunuz ki develer pahalanmıştır" dedi ve altını olanların bin dinar, gümüşü olanların on iki bin dirhem, sığırı olanların iki yüz sığır, davarı olanların iki bin davar, kumaşı olanların da iki yüz kat elbise diyet ödemelerini hükme bağladı. Zimmet ehlinin diyetini yükseltmeyip olduğu gibi bıraktı."[116]

٢٥١٥ـ (ط ـ **مالك بن أنس** رضي الله عنه) « بلغه : أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قوّم الدّية على أهل القرى فجعلها على أهل الذهب ألف دينار، وعلى أهل الورق اثني عشرَ ألف درهم». قال مالك: فأهل الذهب: أهلُ الشام وأهل مصر وأهل الورق: أهل العراق. أخرجه الموطأ.

---

[116] **Ebû Davud**, Diyât, 18/4542.

2.515- Mâlik b. Enes'e ulaştığına göre, "Ömer b. el-Hattâb, şehirlilere diyet değerlendirmesinde bulunmuş: Diyeti altın sahiplerine bin dinar, gümüş sahiplerine ise on iki bin dirhem olarak belirlemişti."

Mâlik der ki: "Altın sahipleri Suriye ve Mısırlılardır; gümüş sahipleri ise Iraklılardır."[117]

٢٥١٦ــ (د ــ **عطاء بن أبي رباح** رضي الله عنه): « أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى في الدية على أهل الإبل: مائة من الإبل، وعلى أهل البقر: مائتي بقرة، وعلى أهل الشاء: ألفي شاة، وعلى أهل الحُلَل: مائتي حُلَّة، وعلى أهل القمح: شيئا لم يحفظه محمد بن إسحاق».

وفي رواية عنه عن جابر رضي الله عنه قال: « فرض رسولُ الله صلى الله عليه وسلم - فذكر مثل ما تقدم - [قال]: وعلى أهل الطعام شيئا لا أحفظه». أخرجه أبو داود.

2.516- Ata b. Ebi Rebah'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

"Rasûlullah (as.) deve sahiplerine yüz deve, sığır sahiplerine iki yüz sığır, davar sahiplerine iki bin davar, kumaş sahiplerine iki yüz kat elbise diyet takdir etti. Buğday sahiplerine de belli bir miktar takdir etmişti, yalnız Muhammed b. İshak onu aklında tutamadı."[118]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de yine Atâ, Câbir'in şöyle dediğini nakletmiştir:

"Rasûlullah (as.) diyeti şöyle belirledi..." Burada râvî yukarıda geçen hadîsin benzerini zikretmiş, sonra da şöyle demiştir: "Yiyecek sahiplerine de bir şey belirlemişti, yalnız ben onu aklımda tutamadım."

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

---

[117] **Muvatta,** Ukûl, 2/2.

[118] **Ebû Davud**, Diyât, 18/4543, 4544.

٢٥١٧ـ (د ت س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : « أنّ رجلا من بني عَدِيٍّ قُتِلَ فجعل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ديته اثني عشر ألفا.» هذه رواية أبي داود .

وفي رواية النسائي: «أن رجلا قتل رجلا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فجعل النبيُّ صلى الله عليه وسلم ديته اثني عشر ألفا وذلك قوله تعالى {إلا أن أغناهم الله ورسولُهُ من فضله} [التوبة: ٧٤] في أخذ الدية».

وفي رواية الترمذي : « أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جعل الدِّية اثني عشر ألفا».

وفي أخرى : عن عكرمة ، ولم يذكر ابنَ عباس .

2.517- Abdullah b. Abbas'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

"Adiy oğullarından bir adam öldürüldü. Rasûlullah (as.) da onun diyetini on iki bin dirhem olarak belirledi."[119]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud**'undur.

Nesaî'nin rivâyetinde şöyle geçmektedir:

"Rasûlullah (as.) zamanında bir adam başka bir adamı öldürdü. Rasûlullah (as.) da onun diyetini on iki bin dirhem olarak belirledi. Bu da diyet alma konusundaki Allah Teâlâ'nın: ***'Allah ve Rasûlü kendi lütfundan onları zenginleştirdi'***[120] sözüne uymaktadır."

Tirmizî'nin rivâyetinde de şunlar yer almaktadır: "Rasûlullah (as.) diyeti on iki bin dirhem olarak belirlendi."

Yine **Tirmizî**'nin bir başka rivâyetinde ise (râvî bu hadîsi) İkrime'den nakletmiş, fakat İbn Abbas'ın adını zikretmemiştir."

İZAH

Diyetin değeri bölümünde geçen bu hadîslerden her biri, farklı müctehitler tarafından kendi görüşlerine mesnet olarak kullanılmştır. Konuya ilişkin tafsilat, 2505 nolu hadîsin izahında geçmiştir.

---

[119] **Ebû Davud**, Diyât, 18/4546; **Tirmizî**, Diyât, 2/1388; **Nesaî**, Kasâme, 36.

[120] Tevbe, 74.

الفصل السادس

في أحكام تتعلق بالديات

VI- DİYETLERE İLİŞKİN DİĞER BAZI HÜKÜMLER

٢٥١٨ــ (د ــ زياد بن سعد بن ضميرة بن سعد السلمي رحمه الله) عن أبيه وجده - وكانا شَهِدا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم حُنَينا - : « أَنَّ مُحَلِّمَ بن جَثَّامة قتل رجلا من أشجَعَ في الإسلام، وذلك أوّلُ غِيَرٍ قضى به رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فتكلم عُيَينَةُ [بن حِصْن] في قتل الأشجعي؛ لأنه من غَطَفَان ، وتكلم الأقرع بن حابس دون محلِّم ؛ لأنه من خندف ، فارتفعت الأصوات، وكثرت الخصومة واللغط ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **يا عيينة ، ألا تقبل الغِيرَ؟** قال عيينة : لا والله ، حتى أُدخل على نسائه من الحرَب والحزن ما أدخل على نسائي ، قال: ثم ارتفعت الأصوات ، وكثرت الخصومة واللغط ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **يا عيينة ، ألا تقبل الغِيرَ** ؟ فقال عيينة مثل ذلك ، إلى أن قام رجل من بني لَيْثٍ ، يقال له : مُكَيتل ، عليه شِكَّةٌ ، وفي يده دَرَقَةٌ ، فقال : يا رسول الله ، إني لم أجد لما فعل هذا في غُرَّة الإسلام مَثَلا إلا غنما وردت، فَرُمِيَ أولها فنفر آخرها ، اسْنُن اليوم وغَيِّرْ غدا ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **بل نعطيكم خمسين من الإبل في فَوْرِنا هذا ، وخمسين إذا رجعنا إلى المدينة** ، وذلك في بعض أسفاره، ومحلِّم رجل طويل آدَمُ ، وهو في طرَف الناس، فلم يزالوا حتى تَخَلَّصَ ، فجلس بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وعيناه تدمعان ، فقال : يا رسول الله ، إني قد فعلت الذي فعلتُ ، وإني أتوب إلى الله عز وجل ، فاستغفر لي يا رسول الله . فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أَقتلته بسلاحك في غُرَّة الإسلام ؟ اللهم لا تغفر لمحلِّم بصوت عال**».

زاد في رواية : « **فقام وإنه لَيَتَلَقَّى دُموعَهُ بطرف ردائه**». قال ابن إسحاق : « فزعم قومه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم استغفر له بعد ذلك». أخرجه أبو داود.

2.518- Ziyad b. Sa'd b. Dumeyra b. Sa'd es-Sülemî [121] babasından[122] ve dedesinden[123] -bu iki zat Rasûlullah (as.) ile birlikte Huneyn savaşında bulunmuşlardı- naklediyor:

"Muhallim b. Cessâme[124], İslâmî dönemde Eşca' kabilesinden bir adamı öldürmüştü. Bu, Rasûlullah'ın (as.) hüküm verdiği ilk diyet vak'ası idi. Uyeyne b. Hısn (öldürülen Âmir) el- Eşcaî'nin katli konusunda konuştu (onun öcünün alınmasını istedi). Çünkü (öldürülen Âmir) Ğatafân kabilesindendi. Akra' b. Hâbis de, (katil) Muhallim'i savunmak için konuştu. Çünkü o da Hındef kabilesindendi. Derken sesler yükselmeye başladı, gürültü ve homurtular arttı. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

---

[121] **Ziyâd b. Sa'd b. Dumeyra b. Sa'd es-Sülemî**: Hicazlı tâbiîlerdendir. Babası ve dedesi sahabî idi. Babasından rivâyeti vardır. Kendisinden Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr rivâyet etti. Bir hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Ma'rûf biri değildir.

[122] **Sa'd b. Dumayra b. Sa'd es-Sülemî**: Kendisi ve babası sahabîdirler, birlikte **Huneyn** savaşına katılmışlardı. Muhallim b. Cessâme kıssasını rivâyet etti. Rivâyeti **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[123] **Dumayra b. Sa'd es-Sülemî**: Sahabîdir, oğlu ile birlikte **Huneyn** savaşına katılmıştı. Muhallim b. Cessâme kıssasını rivâyet etti. Rivâyeti **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[124] **Muhallim b. Cessâme b. Kays el-Leysî**: Sahabîdir. İsminin Yezid b. Kays b. Rabîa el-Kinânî el-Leysî olduğu rivâyet edilir. ***"Allah yolunda savaşa çıktığınızda iyice araştırın, size selâm verene* 'sen mü'min değilsin' *demeyin!.."*** âyetinin (Nisâ, 94) onun hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir. Ancak bu âyetin nâzil olduğu kişi hakkında çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bir rivâyete göre Hz. Peygamber'in sağlığında ölmüş, gömüldüğünde toprak onu kabul etmemiş, bir dağa atılmış ve üstüne de kaya konularak bırakılmış; Hz. Peygamber de; **"toprak bundan daha kötülerini de kabul etti, ama bu yolla Allah size bir mü'mini öldürmenin vebâlini göstermek istedi"** demiş. Diğer bir rivâyete göre de İbn Zübeyr'in halifeliği döneminde **Humus**'ta vefat etti. Bir sefer esnasında meydana gelen bu öldürme olayının tam bir kasıt amacı taşımadığı göz önüne alındığında ilk rivâyeti ihtiyatla karşılamak gerekir. Kaldıki söz konusu âyetin nüzûlu konusunda da çok farklı isimlerden söz edilmektedir.

"- Ey Uyeyne, diyeti kabul etmez misin?" diye sordu. Uyeyne;

"- Hayır, vallahi onun benim kadınlarıma/aileme verdiği ızdırap ve düşmanlığı, ben de onun kadınlarına/ailesine vermedikçe kabul etmem" dedi.

Sonra tekrar sesler yükseldi. Gürültü ve homurtular çoğaldı. Rasûlullah (as.) tekrar araya girip;

"- Ya Uyeyne, diyet kabul etmez misin?" buyurdu. Uyeyne de aynı cevabı tekrarladı.

Bu arada, Benû Leys kabilesinden, üzerinde silah, elinde de deriden yapılmış bir kalkan bulunan Mükeytil[125] adında bir adamın kalkıp;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bunun (katil Muhallim'in) daha İslâm'ın başlangıcında yaptığı bu işe şu örnekten başkasını bulamıyorum: İçmek için suya koşan bir koyun sürüsünün önden gelen hayvanları taşlanır, bu yüzden arkadan gelenler de korkup kaçarlar. (İbret için bu katil öldürülmelidir.) Bugün hüküm koy, yarın değiştir" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Size şu anda elli deve, Medîne'ye döndüğümüzde de elli deve vereceğiz" buyurdu.

Bu olay, Rasûlullah'ın (as.) seferlerinin birinde cereyan etmişti. Muhallim uzun boylu esmer bir adamdı. Topluluğun kenarında bulunuyordu. O, ölümden kurtuluncaya kadar halk oradan ayrılmadı. (Rasûlullah'ın bu kararından sonra Muhallim gelip) iki gözünden yaşlar akar bir vaziyette Hz.Peygamber'in önüne oturdu ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben bahsi geçen o fiili işledim. Ben Allah'a tevbe ediyorum, sen de benim için af dile!" dedi. Hz. Peygamber;

"- Sen, daha İslâm ın başlangıcında onu silahınla öldürdün öyle mi?" dedi ve yüksek bir sesle; ***"Allah'ım Muhallim'i bağışlama!"*** buyurdu.

Bir rivâyette râvî; "Muhallim ridasının ucuyla göz yaşlarını silerek kalktı" ifadesini ilave etmiştir.

---

[125] **Mükeytil el-Leysî**: Sahabîdir. Nesebi bilinmemektedir.

İbn İshak demiştir ki; "Muhallim'in yakınları bu olaydan sonra Rasûlullah'ın (as.) onun için af dileğinde bulunduğuna inanıyorlardı."[126]

İZAH

İbn İshak'ın *Meğazi*'de verdiği bilgiye göre bu olay hicretin sekizinci yılında vuku bulan **Huneyn** savaşı sırasında meydana gelmiştir. Rasûlullah (as.) bir ara, öğle namazını kıldıktan sonra, bir ağacın gölgesinde otururken **Akra b. Hâbis** ve **Uyeyne b. Hısn** yanına gelirler. **Uyeyne**, **Muhallim** tarafından öldürülen **Âmir b. el-Edbât**'ın kanını dava etmektedir. Çünkü **Âmir**, Ğatafân kabilesinin bir kolunu teşkil eden **Eşca'** kabilesinden, **Uyeyne** de Ğatafân kabilesindendir. **Akra b. Hâbis** ise, **Âmir**'i öldüren **Muhallim**'i savunmakta ve ona arka çıkmaktadır. Zira **Muhallim "Hındif"** kabilesindendir. **Akra b. Hâbis** de o kabilenin başkanıdır. Dolayısıyla bu şahıslardan her biri, kendi kabilesi mensubuna arka çıkmaktadır; **Uyeyne b. Hısn** katilin öldürülmesini isterken, **Akra b. Hâbis** onun bu isteğine karşı çıkmaktadır.

Benî Leys kabilesinden **Mükeytil**'in, bu olayla koyun sürüsü arasında yaptığı benzetme ile anlatmak istediği şudur: İslâmiyet'in ilk dönemlerinde meydana gelen kasten adam öldürme olayında katile verilecek ceza, ibret verici olmalıdır. Bunun için de katile kısasen, ölüm cezası verilmelidir ki, caydırıcı olsun ve herkes adam öldürmekten sakınsın. Nasıl ki suya koşan koyun sürüsünün başı taşlandığı zaman arkası da korkup kaçar. Bu da öyledir, bu ilk dönemdeki ölüm olayında katile verilecek ölüm cezası, bu tür suçların işlenmesinde önemli bir caydırıcı unsur olacaktır. Bu yorum, **Sindî**'ye aittir. **Suyûtî**, olaya farklı bir açıdan bakmış ve farklı bir yorum getirmiştir. Ona göre bu örnekle anlatılmak istenen şudur: Bu olayda eğer katile kısas uygulanmayıp, diyet alınacak olursa, bu, ürkütülen koyunlar örneğinde olduğu gibi, İslâm'ın henüz ilk yıllarında, insanları tereddüte sevk edip onların İslâm'a girmelerini yavaşlatabilir. Çünkü o devirdeki insanlar, intikam duyguları ileri

---

[126] **Ebû Davud**, Diyât, 3/4503.

seviyede olan, öç almaya son derece düşkün kimselerdir. Ayrıca onlarda diyet almaya karşı bir nefret de söz konusudur.

Yine aynı şahsın; **"bu gün hüküm koy, yarın değiştir"** sözü de farklı şekillerde yorumlanmıştır:

1- Eğer bu olayda katile kısas uygulamaz da diyetle hükmedersen, bu insanların nefretini mucip olup yarın bu hükmü değiştirmek, kısas uygulamak durumunda kalabilirsin. Neticede bu sözün söylenmesine zemin hazırlanmış olur ve bu söz de darb-ı mesel haline gelir. Böylece sünnetin ve sünnetle koymuş olduğun hükümlerin değiştirilmesine bir vesile teşkil eder.

2- Eğer bu gün kısas uygulamazsan, yarın sünnetin sübut bulmaz, senden sonra hükmün uygulanmaz.

3- Şimdi kısas konusunda koyduğun hükmü uygula, daha sonra istersen değiştirirsin.

Hadîsten anlaşıldığına göre; maktulün yakınları önce tazminata razı olmayıp katilin öldürülmesinde ısrar etmişlerse de daha sonra Hz. Peygamber onlara ellisi hemen orada, ellisi de **Medîne**'ye dönünce verilmek üzere yüz deve ödemeyi teklif edince kabul etmiş ve bu dava diyet ödemekle sonuçlanmıştır..

Bu davanın diyetle sonuçlanması **Muhallim**'in yakınlarının, Hz. Peygamber'in, **Muhallim** için af dileğinde bulunduğu iddialarına delil sayılmıştır.

HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

1- Öldürülen şahsın yakınlarının, kısastan vazgeçip diyet almaları caizdir.

2- Kasıtlı öldürmelerde kısas uygulama veya diyet alma hususunda muhayyerlik hakkı öldürülenin yakınlarına aittir. Çoğunluğun görüşü de böyledir. **Buharî**'nin nakline göre **Abdullah b. Abbas** da; ***"Ey İman edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı ...Öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanırsa, artık bilinen örfe uymak ve diyeti güzellikle ödemek lazımdır..."*** [127] âyetindeki affı, kasıtlı öldürmeklerde diyeti kabul etmek olarak

[127] Bakara, 178

yorumlanmıştır, ki bu yorum da çoğunluğun görüşünü desteklemektedir **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Sevrî** ise, kasıtlı öldürmelerde, ölünün yakınlarının diyet hakkı olabilmesi için katilin de diyet ödemeye razı olması gerekir, aksi takdirde diyet alamazlar. Ölünün yakınlarının muhayyerlik hakkı, ya katile kısas uygulama veya onu karşılıksız affetme hususundadır. Diyet alabilmek için katille anlaşmak gerekir, demişlerdir.

3- Hakim, öldürülenin velilerine, kısastan vazgeçip diyet almayı teklif edebilir.[128]

٢٥١٩ـ (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**لا أُعْفِي من قتل بعد أخذ الدية**». أخرجه أبو داود .

2.519- Câbir b. Abdullah'tan rivâyete göre Rasûlullah (as) buyurmuşlardır ki:

"Diyet aldıktan sonra (katili) öldüren kimseyi affetmem."[129]

İZAH

Bu hadîse, yukarıda verdiğimiz anlamın dışında **"Diyet aldıktan sonra (katili) öldüren kimsenin malı artmasın, o zengin kılınmasın"** şeklinde bir anlam daha verilmiştir.

Birinci manaya göre diyet karşılığı kısas hakkından vazgeçtiği halde, daha sonra katili öldüren kimseye uygulanacak yegane cezanın kısas olduğu anlaşılmaktadır. **Ebû Davud et-Tayâlisî**'nin naklettiği; **"Diyet aldıktan sonra öldüren hiç kimseyi affetmem"** şeklindeki hadîs de bu anlamı desteklemektedir. Bu hadîs, cahiliye döneminde yaygın olan bir uygulamayı önlemeyi amaçlamaktadır. Tarihçilerin verdiği bilgiye göre, cahiliye döneminde öldürülen kimsenin velisi, katilden diyet almak suretiyle ona dokunmama garantisi verir, bilâhare fırsatını bulunca yine onu öldürür, sonra

---

[128] Açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, IV, 641-642; **Şevkânî**, VII,9; **Avnu'l Ma'bûd**, XII,218-222; **Bezlu'l- Mechûd**, XVIII, 14-17; **Ûdeh**, II, 158; **Haydar Hatipoğlu**, VII, 271; **Canan**, VII, 168-169.

[129] **Ebû Davud**, Diyât, 5/4507.

ondan aldığı diyeti de geri verirmiş. İşte Hz. Peygamber, insanları bu uygulamadan alıkoymak istemiştir."[130]

٢٥٢٠ـ (ط ـ عمرو بن شعيب رحمه الله): أن رجلا من بني مُدلج - يقال له قتادة - حذف ابنه بسيف فأصاب ساقه فَنُزِي في جُرحه فمات فقدم سراقة بن جُعشُم على عمر بن الخطاب فذكر ذلك له فقال له عمر: اعْدُدْ على مَاءِ قُدَيد عشرين ومائة بعير حتى أقدَم عليك فلما قدم عليه عمر بن الخطاب أخذ من تلك الإبل ثلاثين حقة وثلاثين جَذَعة وأربعين خَلفة ثم قال: أين أخُ المقتول؟ فقال: ها أنذا ، فقال : خُذها ، فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «ليس لقاتل شيء». أخرجه الموطأ .

2.520- Amr b. Şuayb'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

"Müdlic oğulları kabilesinden -Katâde denen- bir adam, oğluna bir kılıç fırlattı. Kılıç onun bacağına isabet etti. Açılan yarasının kanı kesilmedi ve oğlan (kan kaybından) öldü. Sürâka b. Cu'şum, Hz. Ömer'e gelip bu olayı anlattı. Ömer ona;

"- Ben gelinceye kadar Mâ-i Kudeyd'de yüz yirmi deve hazırla!" dedi. Hz. Ömer onun yanına varınca, bu develerden otuz adet dört yaşına girmiş dişi deve, otuz adet beş yaşına girmiş dişi deve, kırk adet de gebe deve aldı, sonra da;

"- Öldürülenin kardeşi nerede?" diye sordu. O da;

"- İşte buradayım" diye cevap verince;

"- Al bunları, çünkü Hz. Peygamber; **'Katile, (öldürdüğü kişinin mirasından) hiçbir şey yoktur'** buyurmuştur." dedi.[131]

İZAH

Görülüyor ki **Hz. Ömer**, bu olayda oğlunu öldüren babaya kısas uygulamış ancak, ağırlaştırılmış diyet yüklemiştir. **Abdürrezzâk**'ın rivâyet ettiğine göre **Hz. Ömer** bu olayda kısas uygulamak istemişse de, **Sürâka b. Mâlik b. Cuşum**'un, Hz. Peygamber'in, babasını öldürene kısas uyguladığı halde, oğlunu öldüren babaya kısas

---

[130] **Avnu'l- Ma'bûd**, XII,226-227; **Canan**, VII, 170.

[131] **Muvatta,** Ukûl, 17/10.

uygulamadığına şahit olduğunu söylemesi üzerine bundan vazgeçmiştir. .**Beyhakî** de bu olayla ilgili olarak **Hz. Ömer**'in: **"Eğer Rasûlullah'ın (as.), oğlundan dolayı babaya kısas uygulanmaz dediğini duymuş olmasaydım seni öldürürdüm"** dediğini nakletmiştir.

Bu hadîsi ve bu uygulamaları dikkate alan ekseri müctehidler de, öldürülen şahsın öldürenin bir fer'i olmasını kısasa engel durumlardan saymışlardır. **Mâlik** ise, öldürmenin kasıtlı olması durumunda, baba olmanın kısas engeli sayılmayacağını söylemiştir. O, bu olaydaki öldürme işleminin sırf kasıtlı olmadığı kanaatindedir. Ancak burada, diyetin ağırlaştırılması gerektiği konusunda **Mâlik** de diğer müctehitlerle aynı görüştedir. Bazı yorumculara göre, kasta benzer öldürme çeşidini kabul etmeyen **Mâlik**, sadece bu tür durumları istisna tutmuş ve hadîste bahsi geçen öldürme olayının kasta benzer öldürme olduğunu kabul etmiştir.

Anlaşılan odur ki; yatırıp kesme gibi kasıtlı olduğunda, şüphe bulunmayan öldürme olaylarında öldürülenin, öldürenin bir fer'i olmasını kısas engeli saymayan **Mâlik**, kasıtta az çok bir şüphe bulunması durumunda, usûl ve furû olma hususunu kısas engeli saymıştır.

Bu olayda, diyeti ölünün mirası gibi değerlendiren **Hz. Ömer**, öldüren babayı bu mirastan mahrum etmiştir. **Hz. Ömer**'in de ifade ettiği gibi katilin varis olamayacağı hükmü hadîslerle sabittir. Üzerinde herhangi bir tartışma da yoktur.[132]

٢٥٢١ــ (ط ــ سليمان بن يسار رحمه الله) : «أَن سائبة - رجلا كان بعضُ الحاج أعتقه - فكان يلعب هو ورجل من بني عائذ، فقتل السائبةُ بنَ العائذي، فجاء أبوه إلى عمر يطلب دية ابنه، فقال عمر: لا ديَة له، قال العائذي: أرأيتَ لو قتله ابني؟ قال عمر: إذن كنتم تُخرِجُون ديتَه، فقال العائذي: هو إذا مِثل الأرقم إن يُتْرَك يَلْقَمْ ، وإن يُقتَلْ يَنقَمْ». أخرجه الموطأ .

[132] Açıklamalar için bkz., **Koçak**, s. 190.

2.521- Süleyman b. Yesâr anlatıyor:

"Hacıların biri tarafından azat edilmiş başıboş bir köle (sâibe), Âiz oğullarından bir adamla oynaşırken onun oğlunu öldürdü. Babası onun diyetini istemek için Hz. Ömer'e başvurdu. Ömer;

"- Ona diyet yoktur" dedi. Âizli adam;

"- Oğlum onu öldürseydi ne derdin?" diye sorunca, Ömer;

"- O zaman siz onun diyetini öderdiniz" dedi. Bunun üzerine adam;

"- O halde bu, yılan gibidir, bırakılırsa sokar, öldürülürse intikam alır" dedi.[133]

İZAH

Bu olayda **Hz. Ömer**'in, sâibeye, işlediği katil suçundan dolayı diyet yüklemediği anlaşılıyor. Bunun sebebi olarak, öldürme suçunu işleyen adamın âkılesinin bulunmaması ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda **Hz. Ömer**'in **"ona diyet yoktur"** sözü, **"onun diyeti yüklenecek âkılesi yoktur"** şeklinde yorumlanmıştır. Bu yoruma göre **Hz. Ömer**'in hatalı öldürmelerde, diyet ödemekle yükümlü âkılenin [134] bulunmaması durumunda, diyetin devlet hazinesinden ödenmesi gerekmediği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. **Ebû Hanîfe**'den yapılan bir rivâyet ile **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. Zira devlet hazinesinde, diyet yükümlüsü olmayan kadınların, çocukların, fakirlerin de hakları bulunmaktadır. Bunlara ait hakların, sorumluluklarının bulunmadığı yerlere sarfedilmesi caiz değildir. **Zührî, Mâlik** ve **Şâfiî**'nin görüşleri ile **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed b. Hanbel**'in tercihe şayan görüşlerine göre ise, âkılesi bulunmayan kimsenin diyet borcu devlet hazinesinden ödenir. Çünkü vârisi bulunmayanların mirası müslümanlara, yani devlet hazinesine kalmaktadır. O halde, yeri gelince onun nimetinden yararlanma konumunda olan müslümanlar, yani hazine, icabında onun külfetine de katlanmalıdır. Aksi taktirde

---

[133] **Muvatta**, Ukûl, 24/16.

[134] Âkıle ve sorumlulukları için bkz., 2482 ve 2505 nolu hadîslerin izahlarına bkz.

bir müslümanın kanının boşa gitmesi/heder olması söz konusu olur ki, bu doğru değildir.

Âizli adamın; **"demek ki o, yılan gibidir; bırakılırsa sokar, öldürülürse intikam alır"** anlamındaki sözü, iki olumsuzlukla karşılaşıp da ne yapacağını bilemeyen kimseler için kullanılan meşhur bir darb-ı meseldir. Bu olayda bahsi geçen adam da biri çocuğunun öldürülmesi, diğeri de diyet alamama gibi iki olumsuzlukla karşı karşıya kalınmış, bu sebeple de bu sözü söylemiştir. Şârihlerin verdiği bilgiye göre cahiliye döneminde Araplar, yılanların birbirinin öcünü aldığına inanırlardı. Buna göre bir yılanla karşılaşan kimsenin, onu öldürmez de bırakırsa, onun, kendisini sokması ile; öldürmesi durumunda da, diğer yılanların öcüne maruz kalması ile karşı karşı gelmesi söz konusu olmaktadır. Bunların her ikisinin de insan için istenecek bir durum olmadığı açıktır.

İşte bu darb-ı meselde, her halü kârda olumsuzluktan kurtulamama dile getirilmiş olmaktadır.[135]

٢٥٢٢ــ (ط ــ عراك بن مالك ، وسليمان بن يسار رحمهما الله) : « أن رجلا من بني سعد بن ليث أجرى فرَسا فوطئَ على إصبع رجل من جُهينة فنُزِيَ منها فمات، فقال عمرُ بن الخطاب للذي ادُّعِيَ عليهم: أتحلِفُونَ بالله خمسين يمينا ما مات منها؟ فأبَوْا فقال للآخرين: أتحْلفُونَ أنتم؟ فأبَوْا فقضى عمر بشَطر الدية على السعدِّيين». قال مالك: وليس العملُ على هذا. أخرجه الموطأ.

2.522- İrâk b. Mâlik[136] ve Süleyman Yesâr'ın rivâyet ettiklerine göre; "Sa'd b. Leys oğullarından bir adam at koştururken, at Cüheyne

---

[135] Bkz., **İbn Kudâme**, IX, 524; 525; **Bâcî**, VII,131-132; **Zürkanî**, IV, 206-207; **Cami**; IV, 444; **Ûdeh**, II, 197-198.

[136] **İrâk b. Mâlik el-Ğifârî el-Kinânî el-Medenî**: ö. 102/720. Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe ve Ebû Hureyre'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Mekhûl, Yahya'l-Ensârî ve Süleyman b. Yesâr rivâyet etti. İbadetine son derece düşkündü, dehir orucu tutardı. Halife Ömer b. Abdülaziz ona büyük değer verirdi. Muhaddisler

kabilesinden bir adamın parmağını çiğnedi, yaranın kanı kesilmedi ve adam kan kaybından öldü. Mesele Hz. Ömer'e arzedilince, Ömer davalılara;

"- Adamın bu yaradan ölmediğine dair elli yemin eder misiniz?" diye sordu. Onlar yemin etmekten kaçındılar. Sonra diğerlerine;

"- Siz (bundan öldüğüne dair elli) yemin eder misiniz?" diye sordu. Onlar da buna yanaşmadılar. Bunun üzerine Hz. Ömer diyetin yarısını Sa'd oğullarının ödemesine hükmetti."

Mâlik der ki: "Uygulama, buna göre değildir."[137]

İZAH

Hz. Ömer'in bu olayda taraflara yemin verme şeklindeki uygulama fıkıh literatüründe "**kasâme**" olarak adlandırılır. **Kasâme**, ölümle ilgili davalarda, mükerreren yapılan yemin anlamında kullanılan bir terimdir. Burada öldürülenin yakınlarının, itham ettikleri zanlı aleyhine öldürme suçunu ispat etmek, zanlının da bu suçtan kurtulmak için tekrar tekrar yemin etmesi söz konusudur. Yeminin sayısı ellidir. Yemin verilenlerin sayısı elliyi buluyorsa, bunlardan her birinin bir yemin etmesi yeterlidir. Bunların sayısı elliden azsa, elli yemin tamamlanıncaya kadar bunlara yemin tekrarlatılır. Bunlar yeminden kaçınırsa bu defa da aynı şekilde karşı tarafa yemin teklif edilir.

Hadîsten anlaşıldığı üzere **Hz. Ömer**'e göre **kasâme**'de, yemin öncelikle davalılara; onların yeminden kaçınması durumunda da davacılara teklif edilir. **Kûfe, Basra** fukahası ile Medîneli fakihlerin ekseriyetinin görüşleri de böyledir. **Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hambel** ve **Davud ez-Zâhirî** ise kasâmede yeminin, önce davacıya tevcih edileceğini söylemişlerdir.

Yine **Hz. Ömer**'e göre kendilerine yemin teklif edilenler (davalılar), yemin ederlerse diyet ödemekle yükümlü tutulurlar. Zira ona göre kasâme, kanın heder olmasını gerektirmez, diyeti gerektirir.

---

nazarında sikadır. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etti.

[137] **Muvatta**, Ukûl, 4/4.

Şa'bî, Nehâî, Sevrî ve **Hanefiler**'in görüşleri de böyledir. **Mâlik, Şâfiî, Leys** ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** ise, davalılar yemin edince kurtulurlar, herhangi bir şey gerekmez demişlerdir.

Yukarıda da geçtiği üzere, şayet davalılar yemin etmeye yanaşmazlarsa, bu defa da ölünün taraftarlarına, yani davacılara yemin verilir. Bunlar yemin ederlerse diyete hak kazanırlar. Şayet onlar da yeminden kaçınırlarsa, izahını yapmakta olduğumuz hadîsten de anlaşıldığı gibi, o zaman davalılara diyetin yarısı yüklenir. Görülüyor ki, davacıların yeminden kaçınmaları, diyetin yarısından mahrum olmalarını gerektirmektedir. Bir kısım **Şâfiîler**, bu durumda davacıların herhangi bir şeye hak kazanamayacaklarını söylemişlerdir.

Bu hadîsten **Hz.Ömer**'in, üzerinde binicisi bulunan hayvanın işlediği cinayetten sahibinin sorumlu olacağı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki müctehidlerin görüşleri de böyledir.

Kadı Ebû-Velid el- Bâcî ve **Zürkanî**'nin beyanlarına göre **Mâlik**; **"uygulama buna göre değildir"** ifadesiyle, kendi görüşüne uymayan, kasâmede yeminin önce davalılara teklif edilmesini ve davacılara diyetin yarısının yüklenmesini kastetmiş olmalıdır.

٢٥٢٣ــ (د ت س ــ **جرير بن عبد الله** رضي الله عنه) قال : « بَعثَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم سَرِيَّة إلى خَثْعَم ، فاعتصم أُناس منهم بالسجود ، فأُسْرِعَ فيهم القتلُ ، فبلغ ذلك رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فأمرهم بنصف العَقْلِ ، وقال : **أنا بريءٌ من كلِّ مسلمٍ يقيمُ بين أظهرِ المشركين** ، قالوا : يا رسولَ الله ، لِمَ ؟ قال : **لا تَرَاءى نارَاهُما**».

قال الترمذي، وأبو داود : وقد رواه جماعة ، ولم يذكروا جريرا . وأخرجه النسائي ، عن إسماعيل ، عن قيسٍ [مرسلا] ، ولم يذكر جريرا .

2.523- Cerîr b. Abdulah anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Has'am kabilesine bir müfreze göndermişti. Onlardan bir kısım kimseler secdeye kapanarak (ölümden) korunmak istediler. Ancak (müşriklerle beraber) onlar da öldürüldüler. Bu

durum Rasûlullah'a (as.) ulaşınca Hz. Peygamber, onlara yarı diyet ödenmesini emretti ve;

"- Ben müşrikler arasında yaşıyan her müslümandan uzağım" buyurdu.

"- Neden Ya Rasûlullah" dediler.

"- Onların (müslümanlarla müşriklerin) ateşleri birbirlerini görmemeli" buyurdu.[138]

RİVÂYETLER

Tirmizî ve **Ebû Davud**; "Bu hadîsi bir grup râvî rivâyet etti. Ancak bunlar, Cerîr'in adını zikretmediler" demişlerdir.

Bu hadîsi **Nesaî** de İsmail[139] vasıtasıyla Kays'dan mürsel olarak nakletmiş ancak O da Cerîr'in adına yer vermemiştir."

İZAH

Hadîsten anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber'in üzerlerine bir müfreze sevk ettiği Has'am kabilesi arasında bir kısım müslümanlar da bulunmakta idi. Onlar, müslüman askerlerini karşılarında görünce, İslâm'ın alametlerinden olan secdeye kapanarak, kendilerinin de müslüman olduklarını karşı tarafa bildirmek suretiyle ölümden kurtulmak istemişlerdi. Ancak savaşın seyri içerisinde müşriklerle beraber onlar da öldürülmüşlerdi.

Hz.Peygamber'in; **"müşrikler arasında yaşayan müslümanlardan uzağım"** ifadesi iki şekilde yorumlanmıştır:

1- Onlara yardımcı olamam.

2- Bu hâdiseden sonra öldürülecek olanlara diyet ödemem.

Hz. Peygamber'in; **"ateşleri birbirine görünmemeli"** sözü de bir mecazdır. Müslümanların müşriklerden uzak yerde yaşamaları,

---

138 **Ebû Davud**, Cihâd, 105/2665; **Tirmizî**, Siyer, 42/1604; **Nesaî**, Kasâme, 27.

139 **Ebû Abdullah, İsmail b. Ebî Halid (Sa'd) el-Becelî el-Ahmesî el-Kûfî**: ö. 145/762. Kûfeli tâbiîlerdendir. Şa'bî ve Abdullah b. Ebî Evfâ'dan rivâyet eder, kendisinden de Süfyan ve Şerîk rivâyette bulunur. Döneminin büyük imamlarındandır, zamanının **Kûfe** muhaddisidir. Son derece dürüst biri olduğu için "***mîzân***", yani terazi lakabı verilmişti. Şa'bî'nin hadîslerini insanların en iyi bileniydi. Sikadır.

ateşleri gözükecek kadar yakınlarında kalmamaları anlatılmak istenmiştir. Burada müslümanlarla aralarında anlaşma bulunmayan ve müslümanların emniyet içerisinde olmadıkları gayr-i müslimlere ait yurtları kastedilmiş olmalıdır. Bu yoruma göre hadîste, gayr-i müslimlere ait ülkede inancına göre yaşayamayan müslümanların, buralardan hicret etmeye teşvik anlamı vardır.[140]

Hz. Peygamber bu savaşta müslüman askerler tarafından öldürülen müslümanlara yarım diyet verilmesine hükmetmiştir. Diyetin tam değil de yarım olması, o müslümanların, müşriklerle beraber yaşamak suretiyle kendilerini tehlikeye maruz bırakmalarından olmalıdır.

Bu hadîsten anlaşıldığına göre, hâdisede bahsi geçen ölüm olayında, öldürülenlerin de payı bulunduğundan, onların kendi fiillerine denk gelen diyet miktarının düşürülmesi söz konusu olmuştur. Nitekim, kısmen kendi fiiliyle kısmen de başkasının fiiliyle ölen, kimseler hakkında, **Şâfiî**'nin görüşü de böyledir.

Bu hadîsten, birbiriyle çarpışma sonucu ölen iki kişiden her birine yarım diyet gerekeceği hükmü de çıkarılmıştır. **Hanefiler**'den **İmam Züfer** ile **İmam Şâfiî**'nin görüşleri de böyledir. Zira ölüm olayı her iki şahsın fiiliyle meydana gelmiştir. Bir kimsenin kendi fiiliyle kendi hakkında vuku bulan cinayet hederdir. **Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf** ve **Muhammed**'e göre ise, bu durumda her birinin diyetini, diğerinin âkılesinin ödemesi gerekir. Çünkü bunlardan her biri, diğerinin çarpmasıyla telef olmuştur. Her biri için tam diyet ödemek gerekir.[141]

٢٥٢٤ــ (د ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) : «أن امرأتين من هُذيل قَتَلت إحداهما الأخرى، ولكل واحدة منهما زوج وولد، فجعل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ديةَ المقتولة على عاقلة القاتلة، وبَرَّأ زوجَها وولدها لأنهما ما كانا من هُذيل، فقال عاقلة المقتولة:

---

[140] Bununla ilgili olarak başka yorumlar da bulunmaktadır.

[141] Açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, III, 104-105; **İbn Kudâme**, IX, 558 vdd; **Sindî**, VIII, 36; **Avnu'l, Ma'bûd**, VII, 304-305; **Bezlu'l- Mechûd**, XII, 154-156; **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V, 229-230; **Bilmen**, III, 129.

ميراثها لنا؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا، ميراثها لزوجها وولدها». أخرجه أبو داود .

2.524- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Hüzeyl kabilesine mensup iki kadından biri diğerini öldürmüştü. Bunlardan her birinin kocası ve bir de çocuğu bulunmakta idi. Rasûlullah (as.), öldürülen kadının diyetini öldüren kadının âkılesine yükledi, kocası ile çocuğunu ise bu ödemeye iştirak ettirmedi. Çünkü onlar, Hüzeyl kabilesinden değillerdi. Öldürülen kadının âkılesi;

"- Ölenin mirası bize aittir" dediler. Hz. Peygamber;

"- Hayır, onun mirası kocasına ve çocuğuna aittir" buyurdu.[142]

İZAH

Diyetin âkıleye yüklenmesinden, bu hadîste bahsi geçen öldürme olayının hatalı öldürme olduğu anlaşılmaktadır. Hatalı öldürmelerde diyetin âkıle tarafından ödeneceğinde[143] âkıle dışındaki akrabaların diyet yükümlülüğü bulunmadığı konusunda fikir birliği içerisinde olan müctehitler, asabe içerisinde diyet yükümlüsü olmayan akrabanın bulunup bulunmadığında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. **İmam Şâfiî** ile bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel**, bu hadîsten hareketle, aslında asabeden olan babaları ve oğulları diyet yükümlüsü asabeden istisna etmişlerdir. Çoğunluk fukaha, ise, diğer bazı hadîslere istinaden, böyle bir ayırım yapmadan tüm asabenin diyet ödemeye iştirak edeceğini savunmuşlardır.

Bu olayda Hz. Peygamber'in, öldürülen kadının diyetini sadece kocasına ve çocuğuna verip, onun âkılesine bundan pay vermemesi, koca ile çocuğun vâris oldukları halde, diyetle yükümlü kılınan âkılenin, vâris olamamasından kaynaklanmaktadır. Yani âkıle olmak diyetten mahrumiyeti gerektiren bir durum değildir. Ölüye mirasçı

---

[142] **Ebû Davud,** Diyât, 21/4575.

[143] Âkıle'nin anlam ve kapsamı için bkz., 2482 nolu hadîsin izahı

olabilen her yakın, âkıle de olsa, mirastan pay almak hakkına sahiptir.[144]

٢٥٢٥ــ (ط ت ــ محمد بن شهاب الزهري رحمه الله) : « أن عمر بن الخطاب نَشَدَ الناس بمنى: من كان عنده علمٌ من الدية أن يخبرني، فقام الضَّحَّاك بن سفيان الكلابي ، فقال : كتب إليَّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أن أُوَرِّثَ امرأةَ الضِّبَابِيِّ من دية زوجها ، فقال له عمر : ادخل الخباء حتى آتيك ، فلما نزل عمر أخبره الضحاك، فقضى بذلك عمر».قال ابن شهاب: « وكان قَتلُ أشْيم خطأً». أخرجه الموطأ .

وفي رواية الترمذي عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب : أن عمر كان يقول : الدية على العاقلة، ولا ترث المرأة من دية زوجها شيئا ، حتى أخبره الضحاك بن سُفيان الكلابي : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كتب إليه : « **أنْ وَرِّثْ امرأة أشيم الضِّبابي من دية زوجها**».

2.525- Muhammed b. Şihâb ez- Zührî anlatıyor:

"Ömer b. el- Hattâb, Mina'da insanlardan: *'diyet konusunda bilgisi olan bana haber versin'* diye soruşturduğunda, Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî[145] kalkıp;

"- Hz. Peygamber (Eşyem) ed-Dıbâbî'nin[146] hanımını, kocasının diyetine varis kılmamı benden istemişti" dedi. Bunun üzerine Hz.Ömer ona;

---

[144] Bkz., **İbn Kudâme**, IX, 514-515; **Şevkânî**, VII, 86; **Avnu'l–Ma'bûd**, XII, 316-317.

[145] **Ebû Saîd, Dahhâk b. Süfyan b. Avf el-Kilâbî el-Âmirî**: Medîneli sahabîlerdendir. Hz. Peygamber onu, kendi kabilesine reis yapmıştı. Bir ara **Necid** bölgesindeki halkın yönetimini de ona vermişti. Ayrıca **Ci'râne** dönüşü Benû Kilâb kabilesinin zekâtlarını toplamakla da görevlendirmişti. Çok cesur biriydi, kılıcıyla Hz. Peygamber'in başında nöbet beklerdi. Ondan el-Hasan el-Basrî ve Saîd b. el-Müseyyeb rivâyet ettiler. Rivâyetleri *Sünen*'lerde tahric edildi.

[146] **Eşyem ed-Dıbâbî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber döneminde hatâen öldürülen kişidir.

"- Çadıra gir, gelip seninle görüşeceğim" dedi. Dahhâk (çadıra girdi). Ömer yanına gelince de bildiğini ona haber verdi. Ömer de onun verdiği bu habere göre hüküm verdi."

İbn Şihâb; "Eşyemin ölümü hata yoluyla olmuştu" dedi.[147]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Muvatta** tahric etmiştir.

Tirmizî'nin rivâyetinde, İbn Şihâb kanalıyla Saîd b. el-Müseyyeb'den şunlar naklolunmuştur:

"Hz. Ömer; *'diyetin âkıleye yükleneceğini ve kadının kocasının diyetine vâris olamayacağını'* söylüyordu. Tâ ki Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî; Rasûlullah'ın (as.), *'Eşyem ed-Dabâbî'nin hanımını, kocasının diyetine vâris kılmasını kendisine yazdığını'* haber verinceye kadar.

İZAH

Hadîste bahsi geçen **Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî**, sahâbenin ileri gelenlerinden, cesaretiyle meşhur bir zattır. Hz. Peygamber kendisini, savaşa gönderdiği bazı askeri birliklere kumandan olarak tayin ettiği gibi valilik, zekât memurluğu gibi değişik idarî görevler de tevcih etmiştir.

Rivâyete göre olayın cereyan tarzı şöyledir:

Hz. Ömer bir hac mevsiminde **Mina**'da iken yanına bir kadın gelir ve kocasının diyetinden hisse ister. **Hz. Ömer**, onun için böyle bir hissenin olduğuna dair herhangi bir bilgisinin olmadığını, kendi düşüncesine göre diyetin asabeye ait olması gerektiğini; çünkü onların, hatalı ölümlerde diyet yükümlüsü olduklarını söyler ve yanında bulunanlardan bu konuda Hz. Peygamber'den herhangi bir şey duyan olup olmadığını sorar. **Dahhâk**'ın, hadîste bahsi geçen konuşması üzerine de, kendi görüşünü bırakır ve hadîsi uygulama alanına koyar.

Hadîsten anlaşıldığı üzere **Hz. Ömer**, diyeti diğer miras malları gibi görmüyor, yeri geldiğinde diyeti kim yükleniyorsa, bunun miras olarak sadece onlara intikal etmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunlar

---

[147] **Muvatta,** Ukûl, 17/9; **Tirmizî**, Diyât, 19/1415.

da ölünün asabesi olduğu ve eşin asabe sınıfına dahil bulunmadığı için de ona diyetten pay verilmesini uygun görmüyordu. Ancak, **Dahhâk**'ın haberi üzerine görüşünü terk ederek hadîsle amel etmiştir.

Bu hadîse göre ölünün diyeti de, diğer terekesı gibidir. Bütün mirasçılar arasında paylaştırılması gerekmektedir.

Hz. Ali'den yapılan bir rivâyetin dışında buna muhalif olan herhangi bir müctehid de bulunmamaktadır. **Hz. Ali**'nin çoğunluğa muhalif olduğu görüşü ise **Hz. Ömer**'in terk ettiği görüşü gibidir.[148]

٢٥٢٦ــ (د س ــ **عائشة** رضي الله عنها) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بعث أبا جَهم بن حُذَيفةَ مُصَدِّقا، فلاجهُ رجل في صدقته ، فضربه أبو جهم فشجَّهُ ، **فأتَوا النبيَّ** صلى الله عليه وسلم، فقالوا : القَوَدَ يا رسولَ الله ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم **لكم كذا** ، **وكذا** ، فلم يرضوا ، فقال : **لكم كذا** ، **وكذا** ، فلم يرضَوْا، فقال : **لكم كذا** ، **وكذا** ، فرضُوا، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إني خاطبٌ العشيَّةَ على الناس ومُخبِرُهُم برضاكم** ، فقالوا : نعم، فخطب رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : **إن هؤلاء اللَّيْثِيِّين أتَوْنِي يريدون القودَ ، فعرضتُ عليهم كذا وكذا فرضُوا** ، أرضيتم ؟ قالوا : لا، فهَمَّ بهم المهاجرون ، فأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يَكُفُّوا عنهم ، فكَفُّوا ، ثم دعاهم فزادهم ، فقال: **أَرَضيتم؟** قالوا : نعم، قال : **إني خاطبٌ على الناس ومُخبِرُهم برضاكم** . قالوا : نعم، فخطب النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : **أَرَضيتم** ؟ قالوا : نعم». أخرجه أبو داود ، والنسائي .

2.526- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah (as) Ebû Cehm b. Huzeyfe'yi[149] zekât toplamak üzere göndermişti. Adamın biri, zekât konusunda kendisiyle münakaşaya

---

[148] **Bâcî**, VII, 104; **İbn Kudâme**, VII, 2004; **Zürkanî**, IV, 194-195; **Tuhfetu'l – Ahvezî**, IV, 674-675.

[149] **Ebû Cehm, Âmir b. Huzeyfe b. Ğânim el-Adevî el-Kuraşî**: ö. 60/680? Sahabîdir. Künyesiyle meşhurdur. İsminin Ubeyd olduğu da rivâyet edilmiştir. Kureyş'in önde gelenlerindendi. Neseb ulemasındandı.

girişti. Ebû Cehm de vurup adamın başını yaraladı. (Adamın yakınları) Hz. Peygamber'e gelip;

"- Kısas isteriz ey Allah'ın Rasûlü" dediler. Rasûllullah (as);

"- (Kısas yerine) şunu şunu alın" buyurdu, ama kabul etmediler. Hz. Peygamber (diyet miktarını arttırarak) tekrar;

"- Şunu şunu alın" dedi. Yine razı olmadılar. Hz. Peygamber (miktarı biraz daha arttırarak) tekrar;

"- Şunu şunu alın" buyurdu. Bu defa razı oldular. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Ben akşam üzeri halka hitap edip onlara diyete razı olduğunuzu bildireceğim" buyurdu. Onlar da;

"- Tamam" dediler. Rasûlullah (as.) da insanlara bir konuşma yaptı ve;

"- Şu Leys kabilesi mensupları bana gelerek kısas istediler. Ben de onlara şunu şunu teklif ettim, kabul ettiler" dedi. (Sonra şikâyetçilere dönerek);

"- Kabul ettiniz değil mi?" diye sordu. Bu sefer adamlar;

"- Hayır" dediler. Bunun üzerine muhâcirler onların üzerine yürümeye kalktılar. Hz. Peygamber onlara dokunmamalarını istedi. Muhâcirler de geri durdular. Daha sonra Hz. Peygamber, onları tekrar çağırdı, miktarı biraz daha arttırdı ve tekrar;

"- Bu defa kabul ettiniz mi?" diye sordu. Onlar da;

"- Evet" dediler. Hz. Peygamber onlara;

"- Halka hitap edeceğim ve sizin diyete razı olduğunuzu bildireceğim" buyurdu.

"- Tamam" dediler. Hz. Peygamber, insanlara hitâbede bulundu, sonra adamlara dönerek;

"- Teklif edilen diyete razı mısınız?" diye sordu. Onlar da;

"- Evet" dediler.[150]

Mekke fethi sırasında İslâm'a girdi. Hz. Osman'ı defneden dört kişiden biridir.

[150] **Ebû Davud,** Diyât, 13/4534; **Nesaî,** Kasâme, 26.

İZAH

Bilindiği üzere İslâm Hukukuna göre kasıtlı öldürmelerde olduğu gibi, kasıtlı yaralama ve organ telefi hadîselerinde de kısas prensibi benimsenmiştir.[151]

Bu olayda da, Hz. Peygamber tarafından zekât toplamak üzere görevlendirilen memur, bir zekât mükellefiyle tartışma sonucu, vurup adamı başından yaralamış,onun yakınları da kasıtlı olan bu yaralamadan dolayı zekât memuruna kısas uygulamak istemişlerdi. Hz. Peygamber bunlara, kısas talebinden vazgeçmeleri için diyet teklif etmiş; neticede davacılar diyet karşılığında kısas talebinden vazgeçmişler.

Hz.Peygamber'in, davacılarla yapılan bu anlaşmayı halka duyurup, onlara bunu halkın huzurunda itiraf ettirmek istemesi, onların ileride intikam alma sevdasıyla karışıklık çıkarmaları tehlikesini önlemek düşüncesiyle olmalıdır.

Davacıların, Rasûlullah'ın (as.) diyet teklifine önce razı oldukları halde, halkın huzurunda razı olmadıklarını ifade etmelerinin sebebi ise, câhiliyet âdetlerinin tesirine kapılarak, kısastan vazgeçip diyet kabul etmeyi onurlarına yedirememeleri olmalıdır.

Muhacirlerin, davacıların üzerine yürümek istemeleri, onların önce diyete razı olup sonra sözlerinde durmamaları ve hâşâ Rasûlullah'ı (as) halkın huzurunda yalanlamaya kalkmış olmaları sebebiyledir. Neticede Hz. Peygamber, işi anlaşmayla sonuçlandırmıştır.

HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

1- Halka olduğu gibi, icabı halinde devlet adamlarına da kısas uygulamak gerekir. **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** de hilafetleri döneminde bu tür uygulamalarda bulunmuşlardır.

2- Kısas gerektiren yaralama ve telef hâdiselerinde mağduru razı edebilmek için yaranın gerektirdiği diyet miktarından daha fazlası ödenebilir.

---

[151] Mâide,45.

3- Hâkim kendi bilgisine göre verdiği bir hükümden dönebilir. Bu olayda Hz. Peygamber, davacılarla üzerinde ilk anlaştıkları diyet miktarını almaya onları zorlamamıştır.

4- Zekâta tabi malların miktarını belirlemede mal sahibinin beyanı esastır. Bu konuda kendisine herhangi bir baskı yapılamaz.[152]

٢٥٢٧ــ (د ــ هلال بن سراج بن مجّاعة رحمه الله) عن أبيه عن جدّه «أنه أتى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يطلب ديةَ أخيه قتله بنُو سَدُوسٍ من بني ذُهْلٍ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **لو كنتُ جاعلا لمشْركٍ دية جَعَلْتُها لأخيك، ولكن سأُعطيك منه عُقْبَى**، فكتب له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بمائة من الإبل من أول خُمُسٍ يُخْرَج من مُشركِي بني ذُهلٍ، فأخذ طائفة منها، وأسلمت بنو ذُهل، فطلبها بعدُ مُجّاعةُ إلى أبي بكرٍ، وأتاه بكتاب رسولِ الله صلى الله عليه وسلم، فكتب له أبو بكر باثني عشر ألف صاعٍ من صدقة اليمامة: أربعة آلاف بُرًّا، وأربعة آلاف شعيرًا، وأربعة آلاف تمرًا، وكان في كتاب رسولِ الله صلى الله عليه وسلم: **بسم الله الرحمن الرحيم، هذا كتابٌ من محمدٍ النبيِّ صلى الله عليه وسلم لمجّاعة بن مُرارة من بني سُلَيم: إني أعْطيته مائة من الإبل من أول خُمُس يُخرَج من مُشْركي بني ذهل عُقْبَة من أخيه»**. أخرجه أبو داود.

2.527- Hilâl b. Sirâc b. Müccâa[153] babasından[154], o da kendi babasından[155] şöyle rivâyet etmiştir:

---

[152] Açılamalar için bkz., **Hattâbî**, IV, 672; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 266-267; **Bezlu'l-Mechûd**, XVIII, 55-56; **Sünenü'n-Nesâî Tercümesi**, VII-VIII, 468; **Haydar Hatipoğlu**, VII, 297-298; **Canan**, VII, 173.

[153] **Hilâl b. Sirâc b. Müccâa b. Mürâre el-Hanefî el-Yemâmî**: ö. 101/719 ds. Yemâmeli tâbiîlerdendir; Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre ve babasından rivâyetleri vardır. Kendisinden Yahya b. Ebî Kesîr ve Yahya b. Matar rivâyet etti. İbn Hibbân onu *Sikat*'ına aldı. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi. Ömer b. Abdülaziz döneminden sonra vefat etti.

[154] **Sirâc b. Müccâa el-Hanefî el-Yemâmî**: Yemâmeli tâbiîlerdendir, babası sahabîdir. Babasından rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Hilâl b. Sirâc rivâyet eder. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

"Müccâa Hz. Peygamber'e gelerek, Zühl oğullarından, Benû Sedûs'un öldürdüğü kardeşinin diyetini istedi. Rasûlullah (as.);

"- **Eğer ben, bir müşrik için diyet verecek olsaydım, senin kardeşin için verirdim; lakin ben, onun için sana bir bedel ödeyeceğim**" dedi ve ona Benû Zühl müşriklerinden elde edilecek ilk ganimetin beşte birinden yüz deve verileceğine dair (bir mektup/belge)) yazdı.. Müccâa bu develerden bir kısmını aldı. Daha sonra Benû Zühl kabilesi müslüman oldu. Ondan sonra Müccâa (kalan develeri) istemek üzere Hz. Ebû Bekir'e geldi, Hz. Peygamber'in (kendisine yazdığı) mektubu da ona getirdi. Hz. Ebû Bekir de kendisine, dört bini buğday, dört bini arpa, dört bini de hurma olmak üzere (toplam) on iki bin sâ' ürün ödenmesini (görevli memura) yazdı.

Hz. Peygamber'in mektubunda şunlar yazılıydı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla... Bu, Peygamber Muhammed'den, Benû Süleym kabilesinden Müccâa b. Mürâre'ye verilmiş yazılı bir belgedir. Ben kendisine, öldürülen kardeşinin bedeli olarak, Benû Zühl müşriklerinden gelecek ilk ganimetin beşte birinden yüz deve vereceğim."[156]

İZAH

Olayda adı geçen **Müccâa b. Mürâre,** Hanîfeoğulları kabilesindendir ve Hz. Peygamber'e kardeşinin diyeti için başvurduğu sırada kabilesinin başkanı konumundadır.

Olayın cereyan tarzından anlaşıldığına göre bu zât, Benû Sedûs tarafından öldürülen kardeşinin diyetini, Hz. Peygamber'in, hazineden ödemesini istemişti. Kardeşi müslüman değildir. Bu münasebetle Hz. Peygamber, ona hazineden diyet ödeyemeyeceğini, ancak nasip olur da müslümanlar, onun kardeşini öldüren kabileye

---

[155] **Müccâa b. Mürâre el-Hanefî el-Yemâmî**: Sahabîdir, Yemâmelidir. Kardeşinin diyeti için Hz. Peygamber'e başvurmuştu. Bu konudaki hadîsi kendisinden oğlu Sirâc rivâyet eder. Tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi. İrtidat savaşları sırasında Halid b. Velîd'le birlikte savaşa katılmıştı.

[156] **Ebû Davud**, Harâc, 20/2990.

karşı savaş açıp onların mallarını ganimet olarak aldıklarında, elde edilecek o ganimetin hazine payı olan beşte biriden yüz deve vereceğini vaad etmiş ve kendisine buna dair yazılı bir belge vermişti.

Hz. Peygamber'in ona vermeyi vaad ettiği bu mal, onun kardeşinin diyeti değil, onun kendi gönlünü İslâm'a ısındırmak maksadıyla verilmesi düşünülen bir mal olmalıdır. Zira yukarıda da ifade olunduğu gibi, adam kabilesinin başkanıdır. Onun hoşnut edilmesi hem kendisinin, hem de kabilesinin İslâm'a meylini arttırmaya sebep olabilecektir. Olayın seyir tarzından anlaşıldığı kadarıyla, o sırada adam kendisi müslümandır. Dolayısıyla, bu sayede onun İslâm'a bağlılığı artacak kabilesinin de müslüman olması sağlanabilecektir.

Hadîsten anlaşıldığına göre, katilin mensup olduğu kabile henüz müslüman olmadan, onların ganimet olarak ele geçirilen mallarından **Müccâa**'ya vaad edilen bedelin bir kısmı ödenmiştir. Daha sonra Benû Zühl kabilesi müslüman olmuş ve artık onların mallarını ganimet alma imkânı kalmamıştır. Adam, kendisine ödenmesi vaad edilen develerden arta kalanı, **Hz.Ebû Bekir**'den istemiş, **Hz.Ebû Bekir** de onun alacağı olan develerin karşılığı olarak kendisine değişik gıda maddelerinden toplam on iki bin sa' ödemede bulunmuştur.[157]

٢٥٢٨ـ (س ـ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كتب على كل بَطنٍ عُقُولَهُ ، ولا يحِلُّ لمولى أَن يتولَّى مسلما بغير إذنه». أَخرجه النسائي .

2.528- Câbir b. Abdullah'tan şöyle rivâyet olunmaktadır:

"Rasûlullah (as.) her cenine diyetinin ödenmesini ve hiçbir azatlı köleye, (kendisini azat edenin) izni olmadan (başka) bir müslümanı veli edinmesinin helâl olmadığını yazdı (hükmetti)."

---

[157] **Bezlu'l-Mechûd**, XIII, 307-308.

İZAH

"**Cenin**" diye tercüme ettiğimiz kelimenin Arapça'sı "***batın***"dır. **Batın**, cenin için kullanıldığı gibi, kabileden daha küçük topluluklar için de kullanılır. Türkçe'de bu "oymak, oba"' kelimeleriyle karşılanır. Buna göre hadîs; **"Rasûlullah (as.), her oymağa, âkılesinin ne kadar diyet yükleneceğini yazdı ve her birinin diyet yükümlülüğünü beyan etti"** anlamına gelir.[158]

٢٥٢٩ــ (عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه ، عن جده : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قضى أَنَّ عَقْلَ ما أصابت المرأةُ خطأً على عاقلتها وعَصَبتها ، وليس على زوجها وولدها منه شيء، إن كان أبوهم من غير عاقلتها ، وميراثُ ديتها وماها إن قُتلت لزوجها وولدها ، وهم يُقتَلُونَ بها إن قَتلت عمداً ، وقضى أن العقل ميراثٌ بين ورثة المقتول على فرائضهم ، فما فضل فللعصبة ، وليس للقاتل منه شيء». أخرجه...

2.529- Amr b. Şuayb babasından, o da kendi babasından naklediyor:

"Rasûlullah (as.), kadının hatalı olarak işlemiş olduğu cinayetten doğan diyetin, onun âkılesine ve asabesine yüklenmesine; ataları o kadının âkılesinden değilse, kocasına ve ondan olma çocuklarına o diyetten herhangi bir şey yüklenmeyeceğine; eğer kadın öldürülürse, onun diyetinden ve diğer mallarından oluşan mirasın (varsa diğer vârislerle birlikte) kocasına ve çocuklarına intikal edeceğine; şayet kadın kasten öldürülürse, ona karşılık onu öldürenlerin de öldürüleceğine hükmetti. Ayrıca diyetin, öldürülenin varisleri arasında, hisselerine göre dağıtılmasına, ondan arta kalanın asabeye verilmesi gereken bir miras olduğuna ve öldüren kimseye ondan hiçbir şey verilmeyeceğine hükmetti."[159]

---

[158] **en-Nihâye**, I, 137; **Kâmus Tercümesi**, IV, 560; **Canan**, VII, 175.

[159] Musannıfın, kaynağına işaret etmediği bu hadîsin ihtiva ettiği konulara ilişkin açıklamalar için, 2502, 2520, 2524 nolu hadîslerin izahına bakınız.

٢٥٣٠ــ (محمد بن شهاب الزهري رحمه الله) قال : مضت السُّنَّةُ أن العاقلة لا تَحمل من دية العمد شيئا ، إلا أن تشاءَ ، وكذلك لا تحمل من ثمن العبد شيئا قلَّ أو كَثُرَ ، وإنما ذلك على الذي يصيبه من ماله بالغا ما بلغ ؛ لأنه سلْعَةٌ من السِّلَع ، لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا تحمل على العاقلة عمدا ولا صُلْحا ولا اعترافا ولا أرْش جناية ولا قيمة عبد إلا أن تشاء». أخرجه...

2.530- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî anlatıyor:

"(Diyete iştirak konusunda) sabit olan sünnet/uygulama şöyledir: Kendi gönül rızasıyla olan müstesna, kasten öldürmelerden doğan diyeti âkıle yüklenmez. Yine âkıle az da olsa çok da olsa, kölenin değerinden de herhangi bir şey yüklenmez. Kölenin değeri ne miktara ulaşırsa ulaşsın, kendisi bir nevi ticaret malı olması hasebiyle, kendi malından ödenmek üzere ona karşı müessir fiil işleyene yüklenir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kendi isteğiyle olan müstesna, kasıtlı öldürmelerden, anlaşmalardan ve itiraftan doğan diyetler ile (öldürme dışındaki) bir cinayetin erşi/diyeti ve kölenin bedeli âkıleye yüklenmez."[160]

٢٥٣١ــ (وعنه رحمه الله) قال : ومضت السُّنَّة أن الرجل إذا أصاب امرأتَهُ بجُرْح خطأ : أنّهُ يَعْقِلُهَا، ولا يقاد منه، فإن أصابها عمدا قُتِلَ بها. قال: وبلغني أن عمر قال: «تُقَادُ المرأةُ من الرجل في كل عمد يبلغ ثلث نفسها فما دونه من الجراح». أخرجه...

2.531- İbn Şihâb ez-Zührî'den şöyle dediği nakledilmiştir:

"(Diyet konusunda bize ulaşan bir başka) sünnet/uygulama da şu şekildedir: Hatalı olarak hanımını yaralayan erkek, ona diyet öder, kendisine kısas uygulanmaz. Eğer kasıtlı olarak onu öldürürse, ona karşılık kısas olunur. Bana ulaştığına göre Hz. Ömer demiştir ki:

"Kendi (diyeti)nin üçte birine ulaşan ve daha aşağı durumdaki bütün kasıtlı yaralamalarda erkeğe karşılık kadın kısas olur."[161]

---

[160] Musannıf bu hadîsin kaynağını göstermemiştir. Bu hadîsin ihtiva ettiği konulara ilşkin açılamalar için de, bir önceki dipnotta geçen yerlere bakılabilir.

İZAH

Bu hadîs, şu hükümleri ihtiva etmektedir:

1- Bir erkek eşini hatalı olarak yaralarsa ona diyet ödeyecektir. Ancak, bundan dolayı kendisine kısas uygulanmaz.

2- Eğer eşini kasıtlı olarak öldürürse kendisine kısas uygulanır.

3- Kasıtlı yaralama olaylarında erkeğe karşılık kadına kısas uygulanır.

Kocanın, eşini hatalı olarak yaralaması durumunda ona karşı diyetle sorumlu olacağı konusunda fukaha arasında herhangi bir tartışma yoktur. Bir erkeğin eşini kasıtlı öldürmesi durumunda erkeğe kısas uygulanacağı hükmünde de önemli bir tartışma bulunmamaktadır. Yalnız **Zühri** ve **Leys b. Sa'd**, bu cinayeti babanın çocuğunu öldürmesine kıyas ederek, buna kısas uygulanmayacağını savunmuşlardır[162]. Çoğunluk fukaha ise, böyle bir kıyasın uygun olmadığını, karı kocadan her birinin, birbirine denk iki ayrı şahsiyet olduğunu, dolayısıyla birbirlerine yabancı olanlar arsındaki gibi, bunlar arasında da kısas hükümlerinin cari olacağını söylemişlerdir.

Öldürme dışındaki, yaralama ve organ telefi hadiselerine gelince: Bu hadîs, yaralama olaylarında da erkeğe karşılık kadına kısas uygulanacağını, dolayısıyla aralarında kısas hükümlerinin cari olduğunu ifade etmektedir.

Konu fukaha arasında tartışmalıdır: Çoğunluk fukahaya göre, öldürme olaylarında olduğu gibi, yaralama ve organ telefi olaylarında da, kadınla erkek arasında kısas hükümleri geçerlidir. **Hanefiler**'e göre ise, değildir. Çünkü kadınla erkeğin diyeti birbirine eşit değildir.[163] Halbuki kısasta eşitlik şarttır. Dolayısıyla, bedelleri farklı olan organlar arasında kısas hükümleri cari değildir.

Çoğunluk fukaha ise, ***"Tevrat'ta... yaralar da birbirine kısastır diye yazdık"***[164] ayeti ile; **"Allah'ın hükmü kısastır"**[165] hadîsinin genel

---

[161] Bu hadîsin de kaynağına işaret olunmamıştır.

[162] Baba ile çocuk arasındaki kısas hükümlerine dair açıklamalar için bkz., 2520 nolu hadîsin izahı.

[163] Bu konuyla ilgili açıklamalar için 2489 nolu hadîsin izahına bakınız.

[164] Bkz.\ Mâide, 45.

nitelikli ifadesi ile amel etmişler; ayrıca öldürme olaylarında bu iki cins arasında kısas hükümleri cari olduğuna göre, organ telefi ve yaralamalarda da kısas uygulanması lazım gelir; zira canın dokunulmazlığı uzvun dokunulmazlığından daha önemlidir; daha önemli olan hakkında kısas gerekirse, daha aşağı mertebede olan hakkında evleviyetle gerekir, diye düşünmüşlerdir.[166]

Burada bir konuya daha temas etmemiz gerekiyor: Musannıfın, kaynağına işaret etmeyip sadece **Rezîn**'e nispet ettiği bu hadîste, **"kendi (diyeti)nin üçte birine ulaşan..."** şeklinde bir kayıt bulunmakta ise de başka herhangi bir kaynakta böyle bir kayda rastlayamadığımız gibi, bu ifadeden anlaşılacak şekilde görüş beyan eden herhangi bir alime de rastlayamadık.

Yalnız **Buharî**'nin elimizdeki matbu nüshasında, başka kanallardan yapılan buna benzer şöyle bir rivâyet bulunmaktadır: **"Ömer'den, nefse ulaşan her kasıtlı öldürmede ve onun aşağısındaki her yaralamada kadın, erkekten dolayı kısas edilir, dediği zikrolunmuştur."** [167] Çoğunluk fukahanın, burada açıkladığımız görüşleri için delil sayılan bu rivâyeti dikkate alırsak, izah ettiğimiz hadîsteki "**üçte bir**" ifadesinin, hadîse bir hata sonucu girdiğini söyleyebiliriz.

---

165 Bkz.\ **İbn Hacer**, XII, 189.

166 Bkz.\ **İbn Kudâme**, IX, 378-379; **İbn Hacer**, XII, 188; **Aynî**, XXIV, 47; **Kastalânî**, X, 55; **Ûdeh**, II,, 119, 215; **Koçak**, 192-193.

167 Bkz.\ **Buhârî**, Diyât, 13.

(د) "dal" harfi:

الكتاب الثالث

[من حرف الدال]

في الدَّيْن و آداب الوفاء

3. KİTAB: **BORÇ VE BORÇ ÖDEME ÂDÂBI:** **2.532-2.555**

الكتاب الثالث

في الدَّيْن و آداب الوفاء

38- BORÇLAR VE BORÇ ÖDEME ÂDÂBI

٢٥٣٢ـ (د ـ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: «إن أعظمَ الذُّنوب عند الله أن يلقاه بها عبدٌ - بعد الكبائر التي نهى الله عنها - أن يموتَ رجل وعليه دَيْنٌ لا يَدَعُ له قضاء». أخرجه أبو داود.

2,532- Ebû Musa'l-Eş'arî anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurdular ki: **"Allah'ın yasakladığı büyük günahlardan sonra Allah nezdinde en büyük günah, kulun, ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu halde ölüp Allah'a kavuşmasıdır."**[1]

İZAH

Hadîste borçlu olarak ölmek, büyük günahlardan sonra en büyük günah olarak nitelendirilmiştir. Aslında insanların birbirlerinden borç almaları veya herhangi bir sebeple borçlanmaları câizdir, günah değildir. Durum bu iken Hz. Peygamber'in borçlu olarak ölmeyi günah olarak değerlendirmesi, hadîsin metninden de anlaşıldığı üzere, borçlunun, ölümünden sonra borcunun ödenmesini mümkün kılacak bir mal varlığı bırakmadan ölmesi durumuna mahsustur. Çünkü bu durumda insanların haklarının zayi olması söz konusudur. İnsanların haklarını koruma açısından hadîste böyle bir şiddet ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca bu hadîsi, imkânı olduğu halde borcunu ödemede ihmalkârlık gösteren yahut günaha sokacak herhangi bir şey için borçlanan kimselere hamletmek de mümkündür. Buna göre, aslî bir ihtiyaç için borçlanan ve ödeme imkânı bulamadan borçlu olarak ölen kimselerin bu hadîs kapsamına girmediği söylenebilir.

Burada bir hususa daha işaret etmek gerekmektedir. İslamî anlayışa göre, Allah'ın kendi hakkına taalluk eden konularda daha

---

[1] **Ebû Davud**, Buyû', 9/3342.

müsamahalı olduğu, yani eğer Allah isterse kendi hakkı ile ilgili büyük günahları bağışlayabileceği, kul hakları konusunda ise bu müsamahayı göstermeyeceği bilindiği halde, bu hadîste kul haklarına, Allah hakkına taalluk eden büyük günahlardan sonra yer verilmesinin sebebi, borçlanmanın aslen yasak olmaması, büyük günahlarınsa bizatihî yasak olmasıdır, şeklinde açıklanmıştır.[2]

٢٥٣٣ــ (د س ــ **سمرة بن جندب** رضي الله عنه) قال : « خطبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما، فقال: **أهاهنا أحد من بني فلان ؟ فلم يُجبْهُ أحدٌ ، ثم قال : أهاهنا أحد من بني فلان ؟** فلم يجبه أحد، ثم قال : **أهاهنا أحد من بني فلان ؟** فقام رجل ، فقال : أنا يا رسول الله ، فقال له: **ما منعك أن تُجيبَني في المرتين الأُولَيَيْن ؟ إني لم أُنوِّه بكم إلا خيرا ، إنَّ صاحبكم – يريد رجلا منهم – مات مأسورا بدَينه ، فلقد رأيته أُدِّيَ عنه ، حتى ما يطلبُهُ أحد بشيء»**. أخرجه أبو داود . وأخرجه النسائي إلى قوله: «**بدَينه**».

2,533- Semüre b. Cündüb anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bir gün bize bir konuşma yaptı ve ;

"- Burada filan oğullarından(herhangi bir kimse var mı?" diye sordu. Kimse kendisine cevap vermedi. Sonra Rasûlullah (as.) yine:

"- Burada filan oğullarından herhangi bir kimse var mı?" diye sordu. Yine kimse kendisine cevap vermedi. Sonra Rasûlullah (as.) tekrar;

"- Burada filan oğullarından herhangi bir kimse var mı?" diye sorunca, bir adam ayağa kalktı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben varım" dedi. Rasûlullah (as.);

"- İlk iki (seslenmem) sırasında neden cevap vermedin? Ben sizi hayırdan başka bir şey için çağırıp kaldırmam. -O kabileden (ölen) bir adamı kastederek-**filan arkadaşınız, borcu yüzünden mahpus** (cennete girmekten engellenmiş) **olarak öldü"** buyurdu.

---

[2] Bkz., **Feyzu'l-Kadir**, II, 425-426; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 192-193; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 307; **Canan**, VII, 181-182.

(Semüre der ki): "Ben, (ölen) o zatı, kimsenin ondan isteyecek hiçbir şeyi kalmayacak şekilde bütün borçları ödenmiş[3] bir vaziyette gördüm."[4]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Ebû Davud** tahric etmiştir. Aynı hadîsi **Nesaî** de; "**borcu yüzünden**" ifadesine kadar tahric etmiştir.

İZAH

Hadîsin **Nesâî**'de yer alan rivâyetinden anlaşıldığına göre olay bir cenaze merasiminde geçmiştir. Hz. Peygamber (as.), bu zatın borcunun onun cennete girmesine engel teşkil ettiğini haber vermek suretiyle, borcunun bir an önce ödenmesini arzu etmiştir. Bir önceki hadîsin izahında da geçtiği üzere bu durum, şahsın hayatta iken ödeme imkânı varken ödemediği borç için söz konusu olmalıdır.[5]

٢٥٣٤ـ (خ ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **«من أخذ أموال الناس يُريدُ أداءها أدّى الله عنه، ومن أخذ أموال الناس يُرِيدُ إِتْلافها أتلفه الله»**. أخرجه البخاري.

2,534- Ebû Hureyre anlatıyor: "Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

---

[3] **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshanın metninde ve şerhlerinde "**ödeme**" fiili, ödemenin, Hz. Peygamber'in huzurunda ayağa kalkan adam tarafından gerçekleştirildiğini ifade edecek şekilde "malum siga" ile geçmektedir. Ancak, tercümesini yaptığımız kitabın metninde bu fiil "meçhûl" olarak kullanılmış; burada borçlarının tümünün ödendiği ifade edilmiş, ancak kim tarafından ödendiğine yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu ödemeyi o adamın tek başına yapmış olması ihtimal dahilinde olduğu gibi, kabilesinden birileriyle birlikte yahut kabilesinden birilerinin yapmış olması da ihtimal dahilindedir.

[4] **Ebû Davud**, Buyû', 9/3341; **Nesaî**, Buyû', 98.

[5] **Sindî**, VII, 315; **Feyzu'l-Kadir**, IV, 188.

"Kim insanların mallarını ödeme niyetiyle alırsa, Allah ona, burcunu öde(mede yardımcı olu)r. Kim de insanların mallarını telef etmek niyetiyle alırsa, Allah onu telef eder."[6]

İZAH

Hadîs, herhangi bir ihtiyaçtan dolayı ve ödeme niyetiyle alınan borcun ödenmesinin, çeşitli vesilelerle, Allah tarafından kolaylaştırılacağını, yani o borcun ödenmesine Allah'ın yardımcı olacağını ifade ettiği gibi, kötü niyetle insanlara zarar vermek için onların mallarını alan kimsenin de telef olacağını bildirmektedir. Telef olmak, dünyada malın elinden gitmesi, o maldan hayır görememesi şeklinde olabileceği gibi, şahsın bu yüzden helâk olması şeklinde ve ayrıca bu yüzden âhirette cezalandırılması şeklinde de olabilir.

HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

1- Her ne vesileyle borçlanmış olursa olsun, borçlu borcunu güzel bir şekilde ödemelidir.

2- Her işte iyi niyetli olmak, kötü niyetten sakınmak gerekir. Çünkü ameller niyetlere göredir. Bütün tasarrufların dönüm noktası niyetlerdir.

3- Ödemek niyetiyle borçlanmak meşrudur. Hatta teşvik edilmiştir. **İbn Mace** ve **Hâkim**'den yapılan bir rivâyete göre Abdullah b. Cafer hadîsi böyle anlamış ve bir borç vesilesiyle niçin borçlandığını soranlara "Hz. Peygamber'in; **'borcunu ödeyinceye kadar Allah borçlu ile beraberdir'** buyurduğunu işittim" demiştir.

4- Kişi ödeme gücüne sahip olduğu iddiasıyla veresiye bir mal satın alıp onda tasarrufta bulunduktan sonra aksi ortaya çıkarsa, bu durum, akdin iptalini gerektirmez. Borcun vadesi gelinceye kadar beklemek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber burada sadece kötü sonucu belirtmekle yetinmiş, satışın bozulması gerektiğine dair herhangi bir şey söylememiştir.

---

[6] **Buharî**, İstikraz, 2.

5- Amellerin karşılığı bazen amel cinsinden olur; zira burada Hz. Peygamber, şahsın ödeme niyetinin, ödemede Allah tarafından yardım görmesinin, telef niyetinin de malının telef olmasının sebebi saymıştır.[7]

٢٥٣٥ـ (س ــ عمران بن حذيفة رحمه الله) قال : « كانت ميمونة تدَّانُ فتُكْثِرُ ، فقال لها أهلُها في ذلك ولامُوها ، ووجَدوا عليها ، فقالت: لا أترُكُ الدَّينَ ، وقد سمعتُ خليلي وصَفِيِّي صلى الله عليه وسلم يقول: **ما من أَحد يَدَّانُ دَيْنا يعلمِ الله أَنه يريد قضاءه إلا أَدَّاهُ الله عنه في الدنيا**». أخرجه النسائي .

2,535-İmrân b. Huzeyfe[8] anlatıyor:

"Hz. Meymûne çok borçlanırdı. Âilesi bu durumu hoş karşılamayıp kendisine kızınca dedi ki:

"- Borçlanmaktan vazgeçmem. Çünkü ben sadık dostum ve can yoldaşım Hz. Peygamber'in: **'Allah'ın, ödeme niyetiyle borçlandığını bilip dünyada o borcunu ödemede kendisine yardımcı olmayacağı hiçbir kimse yoktur'** buyurduğunu işittim."[9]

İZAH

Bir önceki hadîste olduğu gibi bu hadîste de, ödeme azmi ve niyetiyle meşru işleri için borçlanan kimsenin bu borcunun ödenmesinde Allah'tan yardım ve destek göreceği ifade olunmaktadır. Benzer bir hadîs, **Hz. Âişe** validemizden de rivâyet olunmuştur. Hadîs, ayrıca iyi niyetli olmaya teşvik ve iyi niyetle borçlanmanın meşruluğuna da delâlet eder.[10]

---

[7] **Fethu'l-Bârî**, V,40-41; **Umdetu'l-Karî**, XII, 226-227; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 527-528; **Canan**, VII, 182.

[8] **İmrân b. Huzeyfe**: Kûfeli tâbiîlerdendir. Hadîsçiler nazarında meçhûl biridir; hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte İbn Hibbân onu sika tâbiîlerden sayar. Bilinen tek hadîsi **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. Kendisinden Ziyâd b. Amr rivâyet etti.

[9] **Nesaî**, Buyû', 99.

[10] **Feyzu'l-Kadir**, V, 489; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 524.

٢٥٣٦ـ (خ م ط ت د س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَطْلُ الغنيِّ ظُلْمٌ».

وفي رواية: «وإذا أُتْبِعَ أَحدُكم على مَليءٍ فَلْيَتْبَعْ». أخرجه البخاري ومسلم.

وأخرج الرواية الثانية الموطأ، وأبو داود، والترمذي، والنسائي.

2,536- Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Zengin/ödeme gücü olan kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür."[11]

RİVAYETLER

Bir rivâyette (yukarıdaki ifadeden sonra); **"herhangi biriniz (alacağının ödenmesi için) zengin birine havale edilirse bunu kabul etsin"** (ilavesi yer almaktadır).

Bu rivâyet **Buharî** ve **Müslim'e** aittir.

İkinci rivâyeti **Muvatta', Ebû Davud, Tirmizî ve Nesaî** de tahric etmişlerdir.

İZAH

Hadîste borçlu zenginin borcunu ödemeyi geciktirmesi zulüm olarak nitelendirilmiştir. Burada kastedilen zenginlik, ödeme gücüne sahip olmaktır. Bu bağlamda, borcunu ödeme gücüne sahip olan fakir de aynı kapsamda değerlendirilirken; zengin olduğu halde malı yanında olmamak gibi bir sebeple borcu geciktirmek ise bu hadîsin kapsamına girmez denmiştir. Buna göre, borç ödemeyi mazeretsiz olarak geciktirmek zulüm olan bir davranıştır. Zulüm ise gayr-i meşrudur, haramdır.

Bu hadîsi **"zengine olan borcu mazeretsiz geciktirmek zulümdür"** şeklinde anlayanlar da olmuştur. Buna göre, hadîs alacaklı şahıs zengin bile olsa borcu zamanında ödemek gerekir. Alacaklının zengin oluşu, hakkının geciktirilmesini meşrulaştırmaz.

---

[11] **Buharî**, İstikraz, 12; Havâlât, 1, 2; **Müslim**, Müsakat, 7/33; **Muvatta**; Buyû', 40/84; **Ebû Davud**, Buyû', 10/3345; **Tirmizî**, Buyû', 68/1308; **Nesaî**, Buyû', 101.

Zenginin alacağını mazeretsiz geciktirmek zulüm olunca, fakirin alacağını geciktirmek daha büyük zulüm olur, şeklinde yorumlanmıştır. Ancak, hadîse bu anlamı vermek zorlama bir yorum ve uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir.

İmkânı olanın borcunu geciktirmesi haram sayılmakla birlikte, böylelerine verilecek dünyevî ceza konusu tartışmalıdır. Ekseri fukaha bunlar borçlarını ödeyinceye kadar hapsolunurlar derken, bazı fakihler bunların hapsolunmayacağını, ancak mallarının alacaklılar arasında taksim olunacağını savunmuşlardır. Ayrıca bu gibilerin fasık sayılıp şahitliklerinin kabul olunmayacağını söyleyen âlimler, bunun için tekerrürün şart olup olmadığında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluk, bunların fasık sayılıp şahitliklerinin reddedilmesi için bu suçu tekrar tekrar işleyip alışkanlık haline getirmesini şart koşarken, bazıları suçun tekrarına gerek yoktur, bir defa işleme ile de fasık durumuna düşer demişlerdir. Bunlar ta'zîr nev2inden cezalardır. İmkânsızlıktan borçlarını ödeyemeyenlere bu tür cezaların verilmeyeceği açıktır. Hatta **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel** gibi bazı fakîhler, kimse bunlardan hak talebinde bulunamaz ve kendilerini takip edemez demişlerdir.

Diğer taraftan hadîsin ikinci bölümünde yer alan **"herhangi biriniz zengin birine havale edilirse bunu kabul etsin"** ifadesi münasebetiyle bu hadîs, havalenin meşrûiyetine de delil sayılmıştır. Havale, borcun bir kimseden diğer bir kimseye nakli anlamında kullanılan bir terimdir.

Hadîste geçen **"...kabul etsin"** şeklindeki talebin bağlayıcılığı tartışmalıdır. Çoğunluk bunun *"mendûb"*luk ifade ettiğini, dolayısıyla zengin bir kimseye havale edilen alacaklının bu havaleyi kabul etmesinin *"müstehab"* olduğunu söylemişlerdir. Hadîsteki bu talebin *"mübahlık"* ifade ettiğini söyleyenler de vardır. **Zâhirîler** ise bunun *"vücûb"* için olduğunu söylemişlerdir. Yani onlara göre böyle bir havaleyi kabul etmek farzdır.[12]

---

[12] **Hattâbî**, III, 640-641; **Temhîd**, XVIII, 286-288; **Nevevî**, X, 227-228; **İbn Kudâme**, 488, 501, 503; V, 54; **İbn Hacer** IV, 381-382; **Aynî**, XII, 110-111; **Şevkânî**, V, 250-251; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 195; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 309-310.

٢٥٣٧ــ (د س ــ الشريد بن سويد الثقفي رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قال : «لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وعُقُوبتَهُ».

قال ابن المبارك: يُحِلُّ عرضَهُ: يُغلَظ له ، وعُقُوبَتَهُ: يُحبَس له. أخرجه أبو داود ، والنسائي [وأخرجه البخاري في ترجمة باب].

2,537- eş-Şerîd b. Süveyd es-Sekafî'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Ödeme imkânı bulunan kimsenin borcunu geciktirmesi, şikâyet edilmesini/ağır söz söylenmesini ve cezalandırılmasını helâl kılar."[13]

RİVÂYETLER

İbn Mübarek der ki: "Metinde geçen *'yuhillu ırdahû'* ifadesi, kendisine sert davranılması; cezalandırılması ise hapsedilmesidir."

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etmiştir. Aynı hadîsi **Buharî** de bâb başlığında tahric etmiştir.[14]

İZAH

Bu hadîs de bir önceki gibi, ödeme gücü bulunan kimsenin borcunu ödemeyi geciktirmesini yasaklamakta ve bundan dolayı adamın şikâyet edilmeye ve ağır sözlere maruz kalacağını, hatta cezaya muhatap olacağını ifade etmektedir. Şikâyetten maksat, alacaklının borçluyu şikâyet etmesi ve onun durumunu anlatmasıdır. Ayrıca bu durumda olan kimse gerek alacaklı tarafından, gerekse hâkim tarafından sert ve ağır sözlere de muhatap olur ve bundan dolayı ayrıca cezalandırılması da meşruiyet kazanır. Çünkü bir önceki hadîste de geçtiği üzere borcunu mazeretsiz geciktiren kimse zulmetmiş olmaktadır, zulüm ise haram bir davranıştır. Bu gibi

---

13 **Ebû Davud**, Akdıye, 29/3628; **Nesaî**, Buyû', 100; **Ahmed b. Hanbel**, IV, 222, 388, 389; **İbn Mâce**, Sadakat, 1872427.

14 **Buharî**, İstikrâz'da senetsiz olarak rivâyet etmiştir.

kimselere verilecek cezanın ne olduğuna dair bir önceki hadîsin izahında malumat verilmişti.[15]

٢٥٣٨ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم «اشترى من عِيرٍ بَيْعاً، وليس عندَه ثَمَنُهُ ، فَأُرْبِحَ فيه ، فباعه ، فتصدَّق بالربح على أرامل بني عبد المطلب، وقال : لا أشتري شيئا إلا وعندي ثَمَنُهُ». أخرجه أبو داود.

2,538- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bir kafileden, satmak üzere bir mal[16] satın aldı. Yanında onun karşılığını ödeyecek parası yoktu. Satın aldığı mala, kâr verilmesi üzerine onu sattı. Kârını da Abdülmuttalib oğullarının fakirlerine dağıttı ve;

"- Bundan böyle yanımda karşılığı olmadıkça hiçbir şey satın almam" buyurdu."[17]

İZAH

"**Abdülmuttalib oğullarının fakirleri**" şeklinde tercüme ettiğimiz ifadedeki "**fakirler**" kelimesinin Arapçası "***erâmil***"dir. ***Erâmil,*** bu şekilde kullanıldığı gibi, sadece **"muhtaç kadınlar"** için de kullanılır. Bu kelime ister zengin olsun, ister fakir, kocası ölen "**dul kadın**" veya karısı ölen "**dul erkek**" karşılığında da kullanılır.[18]

٢٥٣٩ـ (خ م ـ عائشة رضي الله عنها) قالت: «سمع رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صَوْتَ خُصُومٍ بالباب، عاليةً أصْوَاتُهُم ، وإذا أحدُهما يستوضعُ الآخر ، ويَستَرْفِقُهُ في شيء ، فيقول: والله لا أفعَلُ ، فخرج [رسولُ الله صلى الله عليه وسلم] عليهما، فقال : أين المُتَأَلّي [على الله] لا يفعل المعروف؟ فقال : أنا يا رسول الله ، فله أيُّ ذلك أحبَّ». أخرجه البخاري، ومسلم.

---

[15] Ayrıca bkz., **Avnu-l-Ma'bûd**, X, 56-57.

[16] Bazı nüshalarda ifade "**dana**" anlamına gelen "***tebî'*** " şeklinde varit olmuştur.

[17] **Ebû Davud**, Buyû', 9/3344.

[18] **en-Nihâye**, II, 266; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 194; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 309.

2,539- Hz. Âişe anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah (as.) kapıda yüksek sesle münakaşa eden şahısların seslerini işitti. Baktı ki, iki kişiden biri, diğerinden borcunu biraz indirmesini ve kalan alacağını da iyilikle talep etmesini istiyor; diğeri ise; *'vallahi yapamam'* diyordu. Hz. Peygamber bunların yanlarına gelerek;

"- İyilik yapmayacağına dair yemin eden hanginizdir?" diye sordu. Biri;

"- Benim ya Rasûlallah; ama artık borçlu nasıl isterse öyle yapsın" dedi.[19]

İZAH

Bu hadîsten ekserisi ahlak3i nitelikte olmak üzere çeşitli hükümler çıkarılmıştır:

1- Hadîs, borçluya iyi muamele etmeye, borcunun bir kısmını bağışlamak suretiyle iyilikte bulunmaya teşvik etmektedir.

2- Hayırlı iş yapmamaya, yemin etmeyi yasaklamaktadır.

3- Borçlunun, alacaklıdan bir miktar indirim yapmasını istemesi câizdir. Ancak bunda bir minnete katlanma söz konusu olduğu gerekçesiyle bunu mekruh görenler de olmuştur. **Kurtubî, "bunu kerih görenler bunun, aksinin daha iyi olduğunu anlatmak istemiş olabilirler"** demiştir. **Nevevî** de, zaruret olmadığı sürece, insanı küçük düşürücü, şahsiyeti zedeleyici talep ve ısrarlardan kaçınmak şartıyla borçtan indirim talebinde bir sakınca görmemiştir.

4- Hak sahiplerinden şefaat dileme ve hayır hususunda şefaatçi olmayı kabul etmek meşrûdur.

5- **Nevevî**, herhangi bir hayır işlememeye yemin eden kimsenin, bu yeminini bozup kefâret ödemesi müstehaptır, demiştir.

6- Hadîs ayrıca, sahâbenin sürat-i intikal, Hz. Peygamber'e itaat, hayır işlerine yatkınlık gibi meziyetlerine de delâlet etmektedir.[20]

---

[19] **Buharî**, Sulh, 10; **Müslim**, Müsâkât, 4/19.

[20] **Nevevî**, X, 219-220; **İbn Hacer**, V, 226; **Aynî**, XII, 286; **Davudoğlu**, VII, 707-708.

٢٥٤٠ـ (خ م س ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «كان فيمَنْ كان قبلَكم تاجر يُداينُ الناسَ ، فإن رأى مُعْسرا قال لفتيانه : تَجَاوزُوا عنه ، لعلَّ الله يتجاوزُ عنَّا ، فتجاوزَ الله عنه».أخرجه البخاري، ومسلم ، والنسائي .

وله في رواية أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «إنَّ رَجُلا لم يعمل خيرا قطُّ، كان يُداينُ الناس فيقول لرسوله: خُذْ ما تَيسَّرَ واتْرُكْ ما عَسُرَ، وتجاوَزْ، لعلَّ الله يتجاوزُ عنا، فلما هلك، قال الله له: هل عَمِلْتَ خيرا قط؟ قال: لا، إلا أنه كان لي غُلامٌ وكنت أُدَاين الناسَ فإذا بعثتُه يتقاضى قلت له: خذ ما تيسَّرَ واترك ما عَسُرَ وتجاوزْ لعل الله يتجاوزَ عنا. قال الله: قد تجاوزتُ عنك».

2,540- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden önceki ümmetlerde, insanlara borç veren bir tacir vardı. Borcunu ödeme sıkıntısı çeken birini görürse, adamlarına;

"- Ondan isteme, ola ki Allah bizi bağışlar" derdi. Yüce Allah da bu huyundan dolayı onu bağışladı."[21]

RİVAYETLER

Bu rivâyeti **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etmişlerdir.

Nesaî'ye ait bir rivâyette de Rasûlullah(as.) şöyle buyurmuştur:

"Eskiden bir adam vardı; hiç hayır işlemez, fakat herkese borç verirdi. Adamına da;

"- Varlıklı olandan al, darda olanı bırak, vazgeç; belki bu sayede Allah bizi bağışlar" derdi. Adam ölünce Allah Teâlâ kendisine;

"- Hiç iyi amel işledin mi?" **diye sordu. Adam;**

"- Hayır, ancak insanlara borç verirdim. Onlardan alacağımı tahsil için gönderdiğim hizmetçime;

"- Verebilenden al, darda olandan alma, bırak; belki bu sayede Allah da bizi bağışlar" derdim diye cevap verince, Allah Teâlâ;

"- Seni bağışladım" **buyurdu."**

---

[21] **Buharî**, Buyû'; 18; Enbiyâ, 50; **Müslim**, Müsâkât, 6/31; **Nesaî**, Buyû', 104.

İZAH

Bu ve devamındaki hadîsler, borçlu fakire kolaylık sağlamanın, borcunun tamamını veya bir kısmını bağışlamanın; borç tahsilinde zengin-fakir kim olursa olsun herkese müsamaha göstermenin faziletine, ayrıca sırf Allah rızası için yapılan az bir iyiliğin pek çok günahın bağışlanmasına vesile olabileceğine delâlet etmektedir. Borçluya müsamaha konusunda bir Kur'ân âyetinin meâli de şöyledir:

"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın. Bu gibi borçlulara alacağınızı bağışlayıp sadaka etmeniz sizin için, eğer bilirseniz daha hayırlıdır."[22]

Bu âyetin hüküm, delâlet ve kapsam açısından her çeşit borç için olduğunu söyleyen ulema çoğunluğu, gerçekten sıkıntı içinde olan borçlu, elinin genişlemesine kadar beklenir, kendisine tazyik uygulanmaz, hapsine hüküm verilmez demişlerdir.[23]

Bu hadîsler de bu âyeti te'yid eder niteliktedir.

٢٥٤١ــ (ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **«مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرا، أَو وَضَعَ له، أَظَلَّهُ الله يومَ القيامة تحت ظلِّ عَرشه، يومَ لا ظلَّ إلا ظلّه»**. أخرجه الترمذي.

2,541- Ebû Hureyre anlatıyor: Rasûlullah(as.) buyurdular ki:

"Kim darda kalan borçluya süre tanır yahut alacağını (kısmen veya tamamen) ona bırakırsa, başka hiçbir gölgenin olmadığı kıyâmet gününde Allah onu arşının gölgesinde gölgelendirir."[24]

٢٥٤٢ــ (م ت ــ **أبو مسعود البدري** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **« حُوسِبَ رجل ممن كان قبلكم ، فلم يُوجَدْ له من الخيرِ شيءٌ ، إلا أنه**

[22] Bakara, 280

[23] **Kurtubî**, III, 372, 375; **İbn Hacer**, IV, 262; **Elmalılı**, II, 975; **Davudoğlu**,VIII, 4455.

[24] **Tirmizî**, Buyû', 67/1306.

كان يخالط الناس، وكان موسرا ، فكان يأمرُ غلمانَهُ أن يتجاوزوا عن المُعْسر ، قال : قال الله عز وجل : نحن أحَقُّ بذلك منه ، تجاوزوا عنه». أخرجه مسلم ، والترمذي .

2,542- Ebû Mes'ûd el-Bedrî anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Sizden önceki ümmetlerden bir adam hesaba çekildi. Fakat onun hayır namına hiçbir şeyi bulunamadı. Ne var ki o şahıs, insanlarla haşir-neşir olan servet sahibi biriydi. Adamlarına, ödeme darlığı içindekilere müsamaha göstermelerini emrederdi. Allah da;

***"- Biz buna (affetmeye, ikram yapmaya) ondan daha lâyıkız, ondan vazgeçin!"* buyurdu.**[25]

٢٥٤٣ــ (م ــ أبو قتادة رضي الله عنه) طلب غريماً له ، فتوارى عنه ، ثم وجده ، فقال: إني مُعْسر ، فقال: آللهِ؟ قال: آللهِ؟ قال: فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «من سرَّهُ أنْ يُنْجيَهُ الله من كُرَبِ يومِ القيامة فلْيُنَفِّسْ عن مُعْسِرٍ أو يَضَعْ عنه.».أخرجه مسلم.

2,543- Ebû Katâde'nin anlattığına göre; kendisi bir borçlusunu aramış, borçlu ise ondan gizlenmiş, daha sonra onu bulunca adam;

"- Ben dardayım" demiş. Ebû Katâde;

"- Allah'a yemin eder misin?" diye sormuş, adam;

"- Vallahi" diye yemin etmiş. Bunun üzerine Ebû Katâde; Ben Rasûlullah'ın(as.) şöyle buyurduğunu işittim, demiş:

"Kim, Allah'ın kendisini kıyâmet gününün sıkıntısından kurtarmasını isterse, darda kalana nefes aldırsın/mühlet versin veya (alacağını) ona bağışlasın."[26]

İZAH

Bundan öncekilerde olduğu gibi bu hadîs de, borçlu fakire mühlet verilmesinin, kolaylık tanınmasının; gerekirse borcun

---

[25] **Müslim**, Müsâkât, 6/30; **Tirmizî**, Buyû', 67/1307.

[26] **Müslim**, Müsâkât, 6/32.

bağışlanmasının önemine vurgu yapmakta ve bunun, günahların bağışlanmasına vesile teşkil edeceğini bildirmektedir.

Ayrıca bu hadîsten, bir alacaklının, darda olduğunu bildiği borçlusundan, alacağını istemesinin haram olduğu hükmü de çıkarılmıştır.[27]

٢٥٤٤ـــ (م ـــ عبادة بن الوليد بن عبادة بن الصامت رحمه الله) قال : «خرجت أنا وأبي نطلبُ العلمَ في هذا الحيِّ من الأنصار قبل أنْ يَهْلكُوا ، فكان أوَّلُ مَن لَقِينا أبا اليَسَر ، صاحبَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، ومعه غلامٌ له ، معه ضِمامةٌ من صُحُف ، وعلى أبي اليَسَر بُرْدَةٌ ومَعَافريٌّ، وعلى غلامه بردة ومَعافريٌّ ، فقال له أبي : يا عَمِّ ، إني أرَى في وجهك سُفْعَةَ من غضب؟ قال : أجل ، كان لي على فلان بن فلان الحَرَامِيِّ مالٌ ، فأتيتُ أهلَه ، فسلَّمتُ ، فقلت: أثَمَّ هو؟ قالوا : لا ، فخرج إليَّ ابنٌ له جَفْرٌ ، فقلتُ له : أين أبوك ؟ فقال لي : سمع صوتك ، فدخل أريكة أُمِّي، فقلت له : اخْرُج فقد علمتُ موضعك، فخرج ، فقلت: ما حملك على أن اختبَأتَ مني؟ قال: أنا والله أُحَدِّثُكَ ولا أكذبك ، خشيتُ أن أُحَدِّثَكَ فأَكْذِبكَ ، وأعِدَكَ فأُخْلِفَكَ ، وكنتَ قد صحبتَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، وكنتُ والله مُعْسِرا ، فقلتُ: آلله إنك مُعْسِرٌ ؟ قال: آلله». وفي رواية: « قلت: آلله؟ قال : آلله ، قلت: آلله ؟ قال : آلله ، قلت: آلله ، قال : آلله، فأعطيتُه صحيفته ، فمحاها بيده ، وقلت: إنْ وجدتَ قضاء فاقضني ، وإلا فأنتَ في حِلٍّ ، ثم قال : فَأَشْهَدُ بَصَرُ عَينَيَّ هاتين – ووضع إصبعيه على عينيه – وسَمْعُ أُذُنَيَّ هاتين ، ووعاهُ قلبي هذا – وأشار إلى نياط قلبه – رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، وهو يقول : **من أنْظَر مُعسرا ، أو وضع عنه : أظَلَّهُ الله في ظلِّه** ، قال عبادة بن الوليد : فقلت: أي عَمِّ ، لو أنك أخذتَ بُردة غلامك وأعطيته مَعَافريك ، كانت عليك حُلَّةٌ ، وعليه حُلة ؟ فمسح رأسي، وقال : اللهم بارك فيه ، يا ابن أخي ، بَصَرُ عينيَّ هاتين ، وسَمْعُ أُذنيَّ هاتين، ووعاه قلبي هذا – وأشار إلى نياط قلبه – رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **أطعموهم مما تأكلون ، وألبسوهم مما تلبسون ، فكان أن أُعطيَه من متاعِ الدنيا أهونُ عليَّ من أن يأخذ من حسناتي يوم القيامة** ، قال: ثم دخلنا على جابر بن عبد الله

[27] **Kurtubî**, III, 375.

في مسجده ، وهو يُصلّي في ثوب واحد مُشتملا ، فتخطّيتُ القومَ ، حتى جلست بينه وبين القبلة ، فقلت له : يرحمك الله ، أتُصلّي في ثوب واحد ورداؤك إلى جنبك ؟ فقال بيده في صدري هكذا – وفرّق بين أصابعه وقوّسها – وقال: أردتُ أن يدخل عليّ الأحمقُ مثلك فيراني كيف أصنع ؟ فيصنع مثلَه، ثم أقبل يُحدّثنا».

وذكر أحاديث ترد في أبوابها ، بعضُها في المعجزات ، وبعضُها في فضيلة المساجد، وبعضها في الصلاة ، وستشير إليها عند ذكرنا إياها . أخرجه مسلم .

2,544- Ubâde b. Velid b. Ubâde b. Sâmit[28] anlatıyor:

"Ben ve babam, hepsi de ölüp gitmeden önce Ensâr'ın şu kabilesine ilim öğrenmek için gitti. Kendisiyle ilk karşılaştığımız zat, Rasûlullah'ın(as.) sahabîlerinden Ebû'l-Yeser oldu. Onun yanında da, beraberinde sahifelerden oluşan bir demetin/paketin bulunduğu bir hizmetçi vardı. Ebû'l-Yeser'in üzerinde çizgili bir elbise ile bir meâfir[29] kumaşı, hizmetçisinin üzerinde de aynı şekilde çizgili bir elbise ve meâfir kumaşı bulunmaktaydı. Babam kendisine hitaben;

"- Amca, ben senin yüzünde bir öfke belirtisi görüyorum, sebebi ne ki?" dedi. Ebû'l-Yeser;

"- Evet; benim, Haram[30] oğulları kabilesinden falan oğlu filandan alacağım vardı. Âilesine gittim, selam verdim;

"- O burada mı?" diye sordum.

"- Hayır" dediler. Bu sırada yanıma, onun küçük bir oğlu geldi. Ona;

"- Baban nerede?" diye sordum. Çocuk;

---

[28] **Ebû Sâmit, Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Meşhur sahabî Ubâde b. Sâmit'in torunudur. Hz. Âişe ve Câbir b. Abdullah'tan rivâyeti vardır. Kendisinden İbn İshak ve Muhammed b. Aclân rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[29] ***Meâfir*, Yemen**'de bir yer adıdır.

[30] Bu ifadeyi **hıram** olarak okuyanlar olduğu gibi, **cüzam** şeklinde olduğunu söyleyenler de vardır.

"- Senin sesini işitti de, annemin sedirine girdi" dedi. Bunun üzerine adama;

"- Yanıma gel, senin yerini öğrendim" diye seslendim. O da çıkıp geldi. Kendisine;

"- Seni benden saklanmaya sevkeden sebep nedir?" dedim. Adam;

"- Vallahi, sana gerçeği anlatacağım, yalan söylemeyeceğim: Vallahi sana yalan söylemekten ve sana vaat edip de vadimi yerine getirememekten çekindim. Çünkü sen Rasûlullah'ın (as.) sahabîsisin, ben ise yemin ederim ki darlık içerisinde biriyim" dedi. Ben;

"- Darlık içerisinde olduğuna dair Allah'a yemin eder misin?" dedim. Adam;

"- Vallahi" diye yemin etti.

Bir rivâyette ise ifade şöyledir: Ben;

"- Allah'a yemin eder misin?" dedim. Adam;

"- Vallahi" dedi. Ben tekrar;

"- Allah'a yemin eder misin" dedim. Adam yine;

"- Vallahi" dedi. Ben yine;

"- Allah'a yemin eder misin?" dedim. Adam yine;

"- Vallahi" diye cevap verdi. Bunun üzerine ben ona ait borç senedini getirdim. Adam onu kendi eliyle imha etti. Ben de kendisine dedim ki:

"- Eğer ödeme imkânı bulursan ödersin, bulamazsan helâl olsun."

Sonra da Ebû'l-Yeser, iki parmağını iki gözü üzerine koyarak şunları söyledi:

"- Ben, şu iki gözümle görmek, şu iki kulağımla işitmek ve -kalp damarına işaret ederek- şu kalbimle muhafaza etmek suretiyle Rasûlullah'ın (as.); **'borcunu ödemede darlık çekene mühlet veren yahut alacağından vazgeçen kimseyi Allah kendi gölgesinde gölgelendirir/himayesine alır'** "buyurduğuna bizzat şahit oldum."

Ubâde b. Velid der ki: Ben kendisine;

"- Ey amca, hizmetçinin çizgili elbisesini alsan da, ona kendi meâfirini versen (yahut onun meâfirini alsan da, kendi çizgilini ona

versen)[31] böylece senin üzerinde takım elbise, onun üzerinde de takım) bir elbise olurdu" dedim. Bunun üzerine başımı sıvazladı ve;

"- Allahım, buna bereket ihsan eyle" diye dua ettikten sonra;

"- Ey kardeşimin oğlu; Rasûlullah'ın (as.); **'hizmetçilere, kendi yediklerinizden yedirin, kendi giydiklerinizden giydirin"** buyurduğunu bizzat şu iki gözüm görmüş, şu iki kulağım işitmiş ve -eliyle kalp damarına işaret ederek- şu kalbim muhafaza etmiştir. Şimdi benim ona dünya malından vermem, kıyâmet gününde onun, benim iyiliklerimden almasından daha ehvendir" dedi.

Sonra ondan ayrılıp, mescitte bulunan Cabir b. Abdullah'ın yanına geldik. Kendisi bir giysi içinde, ona bürünmüş namaz kılıyordu. Ben cemâatin arasından geçerek, onunla kıble arasına oturdum ve;

"- Allah sana merhamet buyursun, elbisen yanı başında dururken sen bir tek örtü içerisinde mi namazı kılıyorsun?" dedim. Cabir eliyle göğsüme doğru şöyle bir işaret yaptı -parmaklarının arasını ayırarak onları (yay gibi) kavislendirdi- ve;

"- İstedim ki, yanıma senin gibi ahmak/cahil bir adam gelsin, benim nasıl yaptığımı görsün ve o da öyle yapsın" dedi. Sonra bize anlatmaya başladı."[32]

Râvî burada, kimi mucizeler kimi mescitlerin faziletleri, kimi namazda olmak üzere her biri farklı bölümlerde zikredilen hadîslere yer verdi. Biz o konuları anlatırken o hadîslere de işaret edeceğiz.

İZAH

Bundan öncekilerde olduğu gibi bu hadîste de ödeme güçlüğü çeken borçluya müsamaha göstermenin önemine dikkat çekilmektedir. Yine bu hadîs, Hz. Peygamber'in sahabîlerinin, onun tavsiyelerine ne derece riâyet ettiklerini göstermektedir.

Bu hadîsten ayrıca şu hükümler çıkarılmıştır.

1- Başka elbise de bulunduğu halde sadece bir elbise içerisinde namaz kılmak câizdir. Ancak imkânı varken birden fazla elbise ile

---

[31] Parantez içerisindeki kısım elimizdeki matbu nüshadan ilave edilmiştir.

[32] **Müslim**, Zühd, 18/74.

namaz kılmak daha faziletlidir. Hz. Cabir'in yanı başında başka elbise de varken sadece tek parça bir elbiseyle namaz kılması, bunun câiz olduğunu bildirmek içindir.

2- Bu hadîsteki "**ahmak**" lafzından maksat "**cahil**"dir. Hakikatte ahmak, kötülüğünü bildiği halde kendisine zarar veren şeyi yapan kimse demektir. Bir kimseyi ta'zîr ve terbiye için bu tür ifadelerin kullanılması câizdir.[33]

٢٥٤٥ــ (خ م د س ــ كعب بن مالك رضي الله عنه) قال : « إنه تقاضى ابنَ أبي حَدْرَد دَينا كان له عليه في عهد. رسول الله صلى الله عليه وسلم [في المسجد] ، فارتفعت أصواتهما ، حتى سمعهما رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وهو في بيته ، فخرج إليهما ، حتى كشف سِجْفَ حجرته ، فنادى، [فقال] : يا كعبُ ، قال : قلتُ : لَبَّيك يا رسولَ الله ، فأشار بيده : **أنْ ضَع الشَّطْرَ من دَيْنك.** قال كعبٌ: قد فعلتُ، يا رسولَ الله، قال: **قُم فاقضِه**». أخرجه البخاري، ومسلم، وأبو داود، والنسائي.

2,545- Kâ'b b. Malik'in anlattığına göre; kendisi, Hz. Peygamber zamanında, İbn Ebî Hadrad'dan[34] olan alacağını mescitte ister. Tartışma esnasında sesleri yükselir ve onların seslerini, evinde bulunan Rasûlullah (as.) işitir. Onlara doğru yürür, odasının perdesini aralar ve;

"- **Ey Kâ'b**" diye seslenir. Kâ'b der ki:

"- Buyur ey Allah'ın Rasûlü" dedim.

Rasûlullah (as.) eliyle alacağının yarısını bırak diye işaret buyurdu. Bunun üzerine Kâ'b da;

"- Tamam, kabul ey Allah'ın Rasûlü" deyince, Hz. Peygamber, İbn Ebî Hadrad'a;

---

[33] **Nevevî**, XVIII, 136; **Davudoğlu**, XI, 492.

[34] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Ebî Hadrad (Selâme) b. Umeyr el-Eslemî**: ö. 71/690. Medînelidir, kendisi ve babası sahabîdirler. **Hudeybiye** ve **Hayber** seferlerine katılmış, pek çok seriyyede komutanlık yapmıştır. Hz. Peygamber'den dört hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden Muhammed b. Amr b. Hazm rivâyet etti. **Şam**'da vefat etti.

"**- Şimdi kalk, borcunu öde!**" buyurdu.[35]

İZAH

Bu hadîsten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Mescitte alacak talebinde bulunmak câizdir.

2- Hakkını almak için borçluyu takip câizdir.

3- Hak sahibi nezdinde şefaatte bulunmak câizdir.

4- Hasımlar arasına girmek, onları uzlaştırmak menduptur.

5- Kötülük hususunda olmamak şartıyla şefaat ve aracılığın kabûlü câizdir.

6- İşaret ve işarete itibar câizdir.

7- Hâkim irşat yoluyla sulh yolunu gösterebilir.

8- Hz. Peygamber'in **İbn Ebû Hadrad**'a **"kalk borcunu öde"** şeklindeki emri, vücuba hamledilmiştir. Zira alacaklı alacağının yarısından vazgeçince, borçlunun da kalan yarısını hemen ödemesi gerekir. Aksi takdirde, alacaklının hem alacağından vazgeçmesi, hem de alacağını tehir gibi iki olumsuzluğa muhatap olması söz konusu olacaktır.[36]

٢٥٤٦ــ (خ م ت س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « كان لرجلٍ على رسول الله صلى الله عليه وسلم سنٌّ من الإبل، فجاءه يتقاضاه فقال: أعطُوهُ فطلبوا سِنَّهُ فلم يجدوا إلا سِنّا فوقَها فقال: أعطوه فقال: أوفَيتني وفَّاكَ الله فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **إن خيرَكم أحسنُكم قضاء**».

وفي رواية : « [أنه] أغلظ لرسولِ الله صلى الله عليه وسلم حين استقضاه ، وقالوا : لا نَجِدُ له سِنَّهُ ، حتى هَمَّ به بعضُ أصحابه ، فقال : **دعوه** ، **فإن لصاحب الحقِّ مقالا** ، ثم أمر له بأفضلَ من سِنِّه، فقال : **أوفيتني** ، **وفَّاكَ الله**» أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي.

[35] **Buharî**, Sulh, 10, 14; Salât, 71, 83; Husumat, 4,9; **Müslim**, Müsâkât, 4/20; **Ebû Davud**, Akdıye, 12/3595; **Nesaî**, Âdâbu'l-Kudât, 25.

[36] **Nevevî**, X, 220; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 517; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 274; **Davudoğlu**, VII, 710-711.

وللترمذي أيضا مختصرا ، قال : « اسْتَقْرَضَ رسول الله صلى الله عليه وسلم سِنًّا ، فأعطَى سِنًّا خيرا من سِنِّه، ثم قال : **خِيارُكم أحَاسِنُكم قضاء**». أخرج النسائي الرواية الأولى.

2,546- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Bir adamın Rasûlullah'dan (as.) muayyen yaşta bir deve alacağı vardı. Alacağını istemeye geldi. Hz. Peygamber yanındakilere;

"- Onun devesini verin!" buyurdu. Onun devesi gibi bir deve aradılarsa da, ancak ondan daha iyisini bulabildiler. Hz. Peygamber;

"- Onu verin!" buyurdu. Adam;

"- Bana borcunu tam ödedin, Allah da sana ödesin" dedi. Hz. Peygamber de;

"- Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyendir" buyurdu.[37]

RİVAYETLER:

Bir rivâyette de şunlar geçmektedir:

"Adam alacağını istemeye geldiğinde Rasûlullah'a (as.) karşı kaba sözler sarfetti. (Hz.Peygamber yanındakilere, onun devesini verin buyurunca);

"- Onun devesi gibisini bulamıyoruz" dediler. Bu arada Hz. Peygamber'in bazı sahabîleri adama haddini bildirmek istediyse de Rasûlullah (as.);

"- Bırakın onu, zira hak sahibinin konuşma hakkı vardır" buyurdu. Sonra, adama devesinden daha iyisinin verilmesini emretti. Bunun üzerine adam;

"- Bana borcunu tam ödedin, Allah da sana ödesin" dedi.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etmişlerdir.

Tirmizî'ye ait muhtasar bir rivâyette de râvî şunları söylemiştir:

"Hz. Peygamber bir adamdan bir deve borç almıştı. (Öderken) adamın devesinden daha iyi bir deve verdi. Sonra da şöyle buyurdu:

"Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir."

---

[37] **Buharî**, İstikraz, 4, 6,7,13; **Müslim**, Müsâkât, 22/120; **Tirmizî**, Buyû'; 75/1316, 1317; **Nesaî**, Buyû', 64.

Birinci rivâyeti **Nesâî** de tahric etmiştir.

İZAH

Bu ve devamındaki hadîsler ödünç almanın ve borçlanmanın câiz olduğuna delâlet etmektedir. Her ne kadar Hz. Peygamber borçlanmayı hoş görmemiş, ondan Allah'a sığınmışsa da, ihtiyaçtan dolayı borçlandığı da olmuştur. İhtiyaç sebebiyle borçlanmak ise bütün âlimlere göre câizdir.

Yine bu hadîsler, hayvanların da borç alınabileceğine delil sayılmıştır. Bu hadîslere istinaden **Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel** ve diğer çoğunluk fukahanın görüşleri de böyledir.

Ebû Hanîfe ve diğer **Kûfe** ulemasıyla **Sevrî** ve **Hasan b. Salih**'e göre, hayvanın borç olarak alınıp verilmesi câiz değildir. Borç alıp vermek, ancak ölçülen, tartılan şeyler gibi misli, yani piyasada aynı fiyatla kendisi gibi bulunan, standart malda câizdir. Hayvanlar ise böyle değildir. Bu görüş **İbn Mes'ûd**'dan da rivâyet olunmuştur. Bunlara göre bu rivâyetler nesholunmuş, hükmü yürürlükten kaldırılmış hadîslerdir.

Hayvanın borç olarak alınıp verilmesine taraftar olanlar, bu hadîslere istinaden hayvanlarda selem usûlü, yani para peşin mal veresiye alış verişe de cevâz vermişlerdir. Çünkü selemin hükmü ödüncün hükmü gibidir, demişlerdir.

Borçlu borcunu, zimmetindekinden daha iyisi ile ödeyebilir. Bu bir iyilikten ibarettir. Alacaklı da bunu kabul edebilir. Ancak bu hüküm, tarafların bunu şart koşmamış olmaları durumuna mahsustur. Şayet daha iyisini veya daha fazlasını ödeme şart koşulursa, bu faiz olur. Bu hükümde herhangi bir tartışma yoktur.

Bu hadîste geçen, alacaklının Hz. Peygamber'e karşı kaba davranması, alacağını biraz vurgulu istemesine hamlolunmuştur. Yoksa adam Hz. Peygamber'e hakaret etmiş değildir. Zira Hz. Peygamber'e hakaret küfür sayılmıştır. **Abdurrezzak**'ın rivâyetine göre bu adam bir bedevîdir. Onların muhataplarına karşı kaba davranmaları ise âdetlerindendir.

Hz. Peygamber'in hadîsteki **"...hak sahibinin konuşma hakkı vardır"** ifadesi, meşrû ve edep dairesinde alacağını talep hakkı

vardır, şeklinde yorumlanmıştır. Yine bu ifadeyi, hadîsteki "**hak**"tan maksat alacaktır, "**konuşma hakkı**"ndan maksat ise şikâyet etme, hâkime başvurma, ayıplamadır. Dolayısıyla alacaklı, borcunu ödemeyi geciktiren borçlusunu ayıplıyabilir, şikâyetle hâkime başvurabilir, şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

Bu hadîsten, sağlığı yerinde olan ve memleketinde bulunan bir kimsenin herhangi bir konuda vekil tayin edebileceği hükmü de çıkarılmıştır. Çoğunluk fukahanın görüşü de böyledir.[38]

٢٥٤٧ـ (م ط د ت س ـ أبو رافع رضي الله عنه) قال : « استَسْلَفَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بَكْرًا ، فجاءته إبل الصدقة ، قال أبو رافع : فأمرني رسولُ الله أن أُعطيَ الرجل بَكره ، فقلتُ: ما أجدُ إلا جَمَلا خيارا رَباعيا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أعطه إياه ، وإن خيارَ الناس أحسنُهم قضاء**».

أخرجه مسلم ، والموطأ ، وأبو داود، والترمذي، والنسائي .

2,547- Ebû Râfi' anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), birinden genç bir deve borç aldı. Sonra kendisine zekât malından bir sürü deve geldi. O adama genç bir deve vermemi bana emretti. Ben de;

"- Develer arasında onun devesinden daha iyi, yedi yaşına girmiş bir deveden başkasını bulamadım" dedim. Rasûlullah (as.);

"- Adama onu ver, çünkü insanların en hayırlısı, borcunu en iyi şekilde ödeyendir" buyurdu.[39]

İZAH

Bu hadîste, bir önceki hadîste geçen konulara ilaveten Hz. Peygamber'in borç almış olduğu deveyi zekât malından ödettiğine yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in zekât alması câiz olmadığı, zekât

---

[38] **Nevevî**, XI, 37-38; **İbn Hacer**, V, 43; **İbn Kudâme**, IV, 355-356; 360-361; **Aynî**, XII, 134-135; 230; **Tuhfetü'l-Ahvezî**, IV, 546-549; **Davudoğlu**, VIII, 99-101; **Hatipoğlu**, VI, 325-326; **Canan**, VII, 191-192.

[39] **Müslim**, Müsakat, 22/118; **Muvatta**, Buyû', 43/89; **Ebû Davud**, Buyû', 11/3346; **Tirmizî**, Buyû', 75/1318; **Nesaî**, Buyû', 64.

malını koruma durumunda olan kimsenin zekât malında teberru gibi bir tasarrufta bulunamayacağı dikkate alındığında, bu husus izaha muhtaç bir konudur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in borcunu zekât malından ödetmesi değişik şekillerde yorumlanmıştır:

1- Hz. Peygamber, borcuna karşılık olarak ödenmesini istediği deveyi, zekât malını sahiplerine verildikten sonra, hak sahibinden satın almak suretiyle borcunu ödetmiştir.

2- Hz. Peygamber, borç olarak aldığı deveyi kendisi için değil, kendisine zekât malından hisse verilebilecek bir başka müslüman için almış, sonra da zekât malından onun borcunu ödetmiştir. Alacaklıya kendi malından daha iyisini, hazineye ait maldan vermesi ise, alacaklı da zekât verilebileceklerden olması hasebiyle, Hz. Peygamber'in hazineden ona yaptığı bir yardım olarak değerlendirilmiştir.

Bu ikinci yorumdan, yöneticilerin, fakirler için zekât malından ödenmek, diğer müslümanlar için de devlet hazinesinden ödenmek üzere, başkalarından borç alabilme yetkisine sahip olduğu hükmü çıkarılmıştır.[40]

Bu rivâyet münasebetiyle yapılan bu iki yorumun da oldukça zorlama olduğunu hatırlatmak gerekir.

٢٥٤٨ ــ (س ــ **العرباض بن سارية** رضي الله عنه) قال : « بِعْتُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم بَكْرا ، فأَتيتُه أتقاضاه ، فقال : **أجَل لا أَقْضِيكَها ، إلا نَجِيبَة** ، فقضاني، فأحسن قضائي، وجاءه أعرابيٌّ يتقاضاه سِنَّه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أَعطُوهُ سِنا** ، فأعطوهُ يومئذ جَمَلا، فقال: هذا خيرٌ من سِنِّي ، فقال : **خَيرُكم خيرُكم قضاء**».

أخرجه النسائي .

2,548- İrbâd b. Sâriye anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) borç olarak genç bir deve vermiştim. Gidip onu isteyince Hz. Peygamber;

[40] Bkz., **Bâcî**, V, 96; **Nevevî**, XI, 38; **Umdetü'l-Karî**, XII, 135; **Tuhfetü'l-Ahvezî**, IV, 546; **Davudoğlu**, VIII, 101; **Hatipoğlu**, VI, 327; **Canan**, VII, 192.

"- **Evet, sana daha iyi cins bir deve vereceğim"** buyurdu ve benim alacağımı daha iyisi ile ödedi.

Yine birgün bir bedevî gelip Hz. Peygamber'den, ödünç verdiği devesini isteyince, Hz. Peygamber;

"- **Ona bir deve verin!"** buyurdu. Ashâb, bedevîye devesinden daha iyi bir deve verdiler. Bedevî;

"- Bu benim devemden daya iyidir" deyince Hz. Peygamber;

"- **Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyendir"** buyurdu.[41]

٢٥٤٩ــ (س ــ **عبد الله بن أبي ربيعة** رضي الله عنه) قال : « استَقْرَضَ منِّي النبيُّ صلى الله عليه وسلم أربعين ألفا ، فجاءه مالٌ ، فدفعه إليَّ ، وقال : **بارك اللهُ في أهلك ومالك ، إنما جزاء السَّلَف الحمدُ والأداء**». أخرجه النسائي .

2,549- Abdullah b. Ebî Rabîa[42] anlatıyor:

"Hz. Peygamber benden kırk bin (dirhem) borç almıştı. Ona mal gelince, bana borcunu ödedi ve;

"- **Allah âileni ve malını sana mübarek kılsın, borcun karşılığı hamd/teşekkür etmek ve borcu ödemektir"** buyurdu.[43]

İZAH

İbn Mace'nin rivâyetinden[44] anlaşıldığına göre Hz.Peygamber'in bu borçlanma olayı, hicretin sekizinci yılında meydana gelen **Huneyn**

---

[41] **Nesaî**, Buyû', 64.

[42] **Ebû Abdurrahman, Abdullah b. Ebî Rabîa (Amr) b. el-Muğîre el-Mahzûmî el-Mekkî**: ö. 36/656. Sahabîdir. Câhiliye döneminde Kureyş'in eşrafındandı. Önceleri ismi Büceyr idi, müslüman olunca Hz. Peygamber Abdullah diye değiştirdi. Rasûlullah (as.) tarafından **el-Cened** bölgesinin emîri olarak görevlendirildi ve Hz. Osman dönemine kadar orada kaldı. Hz. Osman muhasara edildiğinde, ona yardım amacıyla **Medîne**'ye gelirken **Mekke** yakınında atından düşerek öldü.

[43] **Nesaî**, Buyû', 97.

[44] Bkz., **İbn Mâce**, Sadakat, 1672424.

savaşı münasebetiyle olmuştur. Savaş sona erip de Hz. Peygamber'in eline mal geçince getirip borcunu ödemiş ve borç aldığı şahsa da hem dua, hem de teşekkür etmiştir.

Bu hadîsten, borç ödenirken, borçlunun alacaklıya teşekkür etmesinin ve duada bulunmasının müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır.[45]

٢٥٥٠ـ (س ـ **محمد بن جحش** رضي الله عنه) قال: «كنا جلوسا عند النبيّ صلى الله عليه وسلم فرفع رأسه إلى السماء، ثم وضع يده على جبهته، ثم قال: **سبحان الله! ماذا نزل من التّشْديد**؟ فسكتْنا وفزِعْنا، فلما كان من الغد سألته: يا رسول الله، ما هذا التشديد الذي نزل؟ فقال: **والذي نفسي بيده، لو أن رجلا قُتلَ في سبيل الله، ثم أُحْيِيَ، ثم قُتلَ، ثم أُحْيِيَ، ثم قُتلَ وعليه دَيْنٌ، ما دخل الجنة حتى يُقضى عنه دَيْنُه**». أخرجه النسائي.

2,550- Muhammed b. Cahş[46] anlatıyor:

"Bir gün Hz. Peygamber'in yanında oturuyorduk. Bir ara başını göğe doğru kaldırdı, sonra elini alnına koydu, daha sonra da;

"Sübhânellâh, ne kadar ağır hüküm indirildi" buyurdu. Biz sustuk ve korktuk.

Ertesi gün ona;

"- Ya Rasûlallah, indirilen o ağır hüküm nedir?" diye sorunca, şunları söyledi:

"- Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, borçlu olan bir kimse Allah yolunda öldürülse, sonra diriltilip tekrar

---

[45] **Kurtubî**, VIII, 97; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 541.

[46] **Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdullah b. Cahş el-Kuraşî el-Esedî**: Küçük sahabîlerdendir. Hicretten beş yıl önce doğdu, babası ve iki amcasıyla birlikte **Habeşistan** hicretine katıldı. Sonra **Medîne**'ye hicret ettiler. Hz. Peygamber'in zevcesi Zeyneb bint Cahş, onun halasıdır. Babası meşhur sahabî Abdullah b. Cahş, **Uhud**'da şehîd edildi; ölürken çocuğu küçük Muhammed'i Hz. Peygamber'e vasiyet ettiği rivâyet edilir. Hz. Ömer, **Bedir** ehline katılan muhâcirlerin çocuklarına maaş bağladığı kişiler arasına onu da katmıştı. Bir hadîsi **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi, kendisinden oğlu İbrahim rivâyet etti. **Medîne**'de öldü.

öldürülse, daha sonra diriltilip yine öldürülse borcu ödenmeden cennete giremez."[47]

İZAH

Hadîs, borçlu ölen kimsenin, şehîd de olsa, borcu ödeninceye kadar cennete giremeyeceğine delâlet etmektetir. **Tirmizî, İbn Mâce** ve **Ahmed b. Hanbel**'in yaptıkları benzer bir rivâyet de şöyledir: **"Müminin ruhu, zimmetindeki borç ödeninceye kadar, borcu sebebiyle tutukludur."** Yani borçlu olarak ölen mü'min cennetteki makamından alıkonulur, borcu ödenince salıverilip makamına gönderilir. Görüldüğü üzere, bu hadîslerde mirasçılar ölünün borçlarını bir an önce ödemeye teşvik edilmektedir.

Borcu yüzünden cennete giremeyecek tutukluların kimler olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çoğunluk bu konuda herhangi bir ayrım gözetmeksizin, borçlu ölen mü'minlerin tamamını bu kapsamda mütalaa ederken, **Mâverdî, Şevkânî** gibi âlimler, bu konumda olan mü'minler, geride borcunu kapatacak kadar mal bırakan müminlerdir, demişlerdir. Bunlar, borcunu ödeme azim ve kararlığı içinde olduğu halde, malı olmadığından borçlu ölen mü'minleri bu hükümden istisna etmişlerdir. Onlar bu istisnada bulunurken, bu tür borçların Allah tarafından ödeneceğini ifade eden hadîsleri dikkate almışlardır. Bu hadîslerden birisi şöyledir: **"Ödeme niyetiyle borçlanıp da (ödeyemeden) ölen kimseyi Allah bağışlar, alacaklısını da dilediği şeyle razı eder..."**[48]

٢٥٥١ـــ (خ س ـــ **سلمة بن الأكوع** رضي الله عنه) قال : « كنا جلوسا عند النبيِّ صلى الله عليه وسلم إِذْ أُتِيَ بجنازةٍ ، فقالوا : صَلِّ عليها ، فقال : **هل عليه دَيْنٌ** ؟ قالوا : لا، قال : **هل ترك شيئا؟** قالوا : لا ، فصلى عليه ، ثم أُتِيَ بجنازةٍ أخرى ، فقالوا : يا رسولَ الله ، صلِّ عليها ، قال : **هل ترك شيئا** ؟ قالوا : لا ، قال : **فهل عليه دَين؟** قالوا : ثلاثةُ دنانير، قال

---

[47] **Nesaî**, Buyû', 98.

[48] Bu konuyla ilgili diğer hadîsler ve açıklamaları için, bkz., **Şevkânî**, IV, 25-26; **Tuhfetü'l-Ahvezî**, IV, 193-194; **Haydar, Hatipoğlu**, VI, 529-530.

: صَلُّوا على صاحبكم ، فقال: أبو قتادة : صل عليه يا رسول الله ، وعليَّ دَيْنه ، فصلى عليه». أخرجه البخاري، والنسائي .

2,551- Seleme b. el-Ekva' anlatıyor:

"Bir gün Hz. Peygamber'in yanında oturuyorduk, o sırada bir cenaze getirildi. Adamlar;

"- Bunun namazını kıl!" dediler. Hz. Peygamber;

"- Borcu var mı?" diye sordu.

"- Yok" dediler.

"- Herhangi bir şey bıraktı mı?" dedi.

"- Hayır" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun namazını kıldı. Daha sonra başka bir cenaze getirildi. Getirenler;

"- Namazını kıl ey Allah'ın Rasûlü" dediler. Hz. Peygamber;

"- Geride herhangi bir şey bıraktı mı?" diye sordu.

"- Hayır" dediler. Rasûlullah (as.);

"- Borcu var mı?" dedi.

"- Üç dinar borcu var" dediler. Hz. Peygamber;

"- Öyleyse arkadaşınızın namazını siz kılın" buyurdu. Ebû Katâde;

"- Ya Rasûlallah, sen onun namazını kıl, borcunu ben ödeyeceğim" deyince; Hz. Peygamber namazını kıldı."[49]

İZAH

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, borçlu olarak ölen kimsenin, şayet borcunu karşılayabilecek kadar malı yoksa, cenaze namazını kendisi kılmamış, diğer müslümanların kılmalarını emretmiştir. Hz. Peygamber'in bu emrinden, cenaze namazının kılınmasının farz-ı kifâye olduğu hükmü çıkarılmıştır.

O'nun, bu gibi kimselerin cenaze namazlarını bizzat kendisinin kılmaması ise, insanları borçlanmaktan sakındırmak, onları borçlarını ödemeye ve borçlu olarak ölmemek için hayatta iken borçları tasfiye etmeye teşvik amacına yöneliktir.

---

[49] **Buharî**, Hav3ale, 3, Kefâlet, 3; **Nesaî**, Cenaiz, 67.

Bu hadîsin devamındaki hadîslerden de[50] anlaşıldığı üzere bu uygulama İslâm'ın ilk dönemlerine ait uygulamadır. Daha sonraları değişik sebeplerle devlet hazinesinin geliri artınca, Hz. Peygamber ölünün borçlu olup olmadığını sormaksızın, cenaze namazı kılmaya ve borçlarını kapatacak mal bırakmayanların borçlarını da bizzat kendisi ödemeye başlamıştır.

Ebû Katâde'nin borcu üzerine alması üzerine Hz. Peygamber'in cenaze namazı kılmasından hareketle **İbn Ebî Leylâ, Ebû Yusuf, Muhammed** ve **Şâfiî** gibi âlimler ölüye kefil olunabileceğini söylemişlerdir. Bunlara göre ölünün geriye mal bırakıp bırakmaması da neticeyi değiştirmez. Bu durumda ölünün malı olsa bile, ona kefil olanın, o maldan ödenmesini isteyemez, onun adına ödediği şeyi de geri alamaz, çünkü ölünün borcunu kendiliğinden yüklenmiş ve yaptığı ödemeyi teberru etmiştir.

Ebû Hanîfe, çoğunluk ulemadan ayrılarak, geride mal bırakmayan/müflis ölüye kefil olunamayacağını söylemiştir. Çoğunluk bu hadîsi **Ebû Hanîfe** aleyhine delil sayarken; **Aynî, Ebû Hanîfe**'yi müdafaa sadedinde, bu hadîsin, başka hadîslerle neshedildiğini savunmuştur.[51]

٢٥٥٢ـــ (ت س ـــ أبو قتادة رضي الله عنه) : « أَنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أُتِيَ برجلٍ لِيُصَلِّيَ عليه ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **صَلُّوا على صاحِبِكم ، فإن عليه دَيناً** ، قال أبو قتادة: هو عَلَيَّ ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **بالوفاءِ** ؟ قال : بالوفاءِ ، فصلَّى عليه». أخرجه الترمذي، والنسائي.

2,552- Ebû Katâde anlatıyor:

"Namazını kılması için Hz. Peygamber'e bir cenaze getirildi. Hz. Peygamber;

"- Arkadaşınızın namazını siz kılın, çünkü onun borcu var" buyurdu.

---

[50] Bkz., 2553,2554 nolu hadîsler.

[51] **Nevevî**, XI, 60; **Fethu'l-Bârî**, IV, 383-384, 39; **Umdetü'l-Karî**, XII, 113; **Tuhfetü'l-Ahvezî**, IV, 179-180; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 532-533; **Canan**, VII, 193.

"- Onun borcu bana ait" dedim. Hz. Peygamber;

"- Tamamını ödeyecek misin?" diye sordu.

"- Evet, tamamını ödeyeceğim" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun cenaze namazını kıldı."[52]

٢٥٥٣ــ (د س ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لا يُصَلِّي على رجل مات وعليه دَين ، فأُتي بميت ، فقال : « **أَعليه دَين؟** » قالوا: نعم دِيناران، فقال: « **صلُّوا على صاحبكم**» ، فقال أبو قتادة الأنصاري: هما عَلَيَّ يا رسولَ الله ، فصلَّى عليه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فلما فتح الله على رسوله ، قال : « **أنا أولى بكل مؤمن مِنْ نفسه ، فمن ترك دَينا فعليَّ قضاؤه ، ومن ترك مالا لورثته** » .

أخرجه أبو داود، والنسائي.

2,553- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) borçlu olarak ölen kimsenin namazını kılmıyordu. Bir gün kendisine bir cenaze getirildi:

"- Onun borcu var mı?" diye sordu.

"- Evet, iki dinar borcu var" dediler. Hz. Peygamber;

"- Öyleyse arkadaşınızın namazını siz kılın" buyurdu. Ebû Katâde el-Ensârî;

"- O iki dinarı ödemeyi ben üstleniyorum ey Allah'ın Rasûlü" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun namazını kıldı."

Allah, Rasûlüne fetihler nasip edip (bolluk verince) Hz. Peygamber;

"- Ben her mü'mine, kendi nefsinden daha yakınım, kim (ölür de geride) borç bırakırsa onu ödemek bana aittir. Kim de mal bırakırsa, o da mirascılarına aittir" buyurdu.[53]

İZAH

2551 nolu hadîsin izahında da ifade olunduğu ve bu hadîsten de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber önceleri borçlanıp borcunu

---

[52] **Tirmizî**, Cenaiz, 69/1069; **Nesaî**, Cenaiz, 67.

[53] **Ebû Davud**, Buyû', 9/3343; **Nesaî**, Cenaiz, 67.

ödeyecek mal bırakmadan ölen kimselerin cenaze namazını kılmazken, Allah kendisine fetihler ve bu fetihlerden elde edilen gelirler nasip edip devlet hazinesi güçlenince, bu durumda olan kimselerin borcunu kendisi üstlenerek onların cenaze namazlarını kılmıştır. Bu hadîsin devamındaki hadîsten anlaşıldığına göre, kendisine namazını kılması için getirilen cenazenin borçlu olup olmadığını sorma ihtiyacı da duymamıştır.

Hz. Peygamber'in bu gibi kimselerin borçlarını kendi malından mı, devlet hazinesinden mi ödediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım âlimler, Hz. Peygamber bunu kendi malından ödemiştir derken, bir kısmı da hazineden ödediğini söylemiştir.

Yine Hz. Peygamber tarafından yapılan bu ödemelerin teberru mu, yoksa zorunlu mu olduğu konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım âlimler, bu ödemelerin teberru olduğunu söylerken, bazıları da bunun zorunlu bir ödeme olduğunu savunmuşlardır.

Hadîste bahsi geçen bu ödemelerin devlet hazinesinden ve zorunlu olarak yapıldığını kabul eden âlimler, borcunu ödemeye kâfi miktarda mal bırakmadan ölen fakirlerin bu borçlarının devlet hazinesinden ödenmesinin zorunlu olduğunu söylemişlerdir.

Bu hadîste Hz. Peygamber; **"kim borç bırakırsa, onu ödemek bana aittir"** cümlesinin hemen peşinden; **"kim de mal bırakırsa, o da mirascılarına aittir"** ifadesine yer vermek suretiyle, *"malı bulunmayan ve borçlu olarak ölenin borcunun kendisine ait olduğu gibi, malı bulunan ölünün bıraktığı mal da onun olmalıdır"* şeklindeki bir anlayışı bertaraf etmiş ve ölen kimsenin geriye bıraktığı malın varislerine ait olduğunu bildirmiştir.[54]

٢٥٥٤ــ (خ م ت س ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه): "أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يؤتىَ بالرجل المتوفَّى، عليه الدَّين فيسأل: «**هل ترك لدَينه قضاءً** ؟» فإنْ حُدِّث أنه

---

[54] **Nevevî**, XI, 60-61; **Fethu'l-Bârî**, IV, 390-391; **Umdetü'l-Karî**, XII, 113; **Şevkânî**, IV, 26; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 308; **Davudoğlu**, VIII, 139; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 533.

ترك وفاءً صلّى، وإلا قال للمسلمين: «صلُّوا على صاحبكم.» [قال]: فلما فتح الله على رسوله كان يصلي ولا يسأل عن الدّين وكان يقول: «أنا أولى بالمؤمنين من أنْفسهم، فمن تُوفِّي من المؤمنين فضتركض دَيْناً أو كَلاًّ أو ضَياعاً فعليَّ و إليَّ، و من ترك مالاً فلورثته.»

أخرجه البخاري و مسلم و الترمذي والنسائي.

2,554- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) üzerinde borç bulunan bir cenaze getirildiğinde;

"- Borcunu ödeyecek bir şey bıraktı mı?" diye sorardı. Şayet borcunu ödeyecek kadar bir şey bıraktığı söylenirse namazını kılar, değilse Müslümanlara;

"- Arkadaşınızın namazını kılın" derdi. Yüce Allah, Rasûlüne fetihler (ve bolluk) nasip edince, artık borca dair bir şey sormadan cenaze namazı kılardı ve şöyle buyururdu:

"- Ben mü'minlere kendi canlarından daha yakınım; mü'minlerden kim ölür de geride borç ve bakıma muhtaç evlad ü ıyâl bırakırsa, o borcu ödemek ve çoluk çocuğuna bakmak bana aittir,bana bırakılmıştır. Kim de geride mal bırakırsa o da mirasçılarına aittir."[55]

İZAH

Bir önceki hadîste geçen yoksul kimsenin borcuna burada onun bakıma muhtaç evlad ü ıyâli de ilave edilmiş ve Hz. Peygamber onların bakımının da kendisine ait olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla Rasûlullah (as.), her konumda mü'minlerin velisi olduğunu, dünyada da âhirette de onların işleriyle meşgul bulunduğunu, dünyada iken bakıma muhtaç olanları koruyup kolladığı gibi, âhirete borçlu olarak gidenlerin işleriyle de meşgul olup, malı olanların mirasından, malı olmayanların da hazineden borcunun ödenmesine nezaret edeceğini ifade buyurmuştur.

---

[55] **Buharî**, Nafakat, 15; Kefalet, 5; İstikraz, 11; Tefsiru Sureti'l-Ahzab, Feraiz, 4, 15, 25; **Müslim**, Feraiz, 4/14; **Tirmizî**, Cenaiz, 69/1070; **Nesaî**, Cenaiz, 67.

Hz. Peygamber'in; **"ben mü'minlere, kendilerinden daha yakınım"** şeklindeki ifadesinde ***"Peygamber, mü'minlere canlarından daha yakındır"*** [56] âyetine de işaret bulunmaktadır. [57] Nitekim **Müslim**'in bir rivâyetinde Hz. Peygamber'in yukarıda verdiğimiz ifadesinde **"...Allah'ın kitabına göre..."** ilavesi bulunmaktadır.

٢٥٥٥ــ(د ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال : « كان لي على النبيِّ صلى الله عليه وسلم دَين، فقضاني وزادني» أخرجه أبو داود . وهو طرف من حديث جابر في الجمل .

وقد أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي، وأبو داود بطوله من طُرُقه، وهو مذكورٌ في «**كتاب البيع**» من حرف «**الباء**» ولم نُعْلِم عليه ها هنا إلا علامة أبي داود لقِصَر ما أخرج منه ها هنا.

2,555- Cabir b. Abdullah anlatıyor: "Benim Hz. Peygamber'den alacağım vardı. Hz. Peygamber bana borcunu ödedi, biraz da ilavede bulundu."[58]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir. Hadîs, Cabir'in, deve olayı ile ilgili rivâyetinin bir parçasıdır.

Keza bu hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** da tam şekliyle farklı kanallardan tahric etmişlerdir. Bu tam şekli **Kitabu'l-Bey'** bölümünde geçmektedir. Bu kısa haliyle **Ebû Davud** naklettiği için burada **Ebû Davud**'un adını temsil eden işaretten başkasını vermedim.

İZAH

Görüldüğü üzere hadîs, alınan borcun fazlasıyla ödenebileceğine delâlet etmektedir. Ancak daha önce geçtiği gibi[59] âlimler, bunu

[56] Ahzab, 6.

[57] Bkz., **Nevevî**, XI, 60-61; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 308.

[58] **Ebû Davud**, Buyû', 1173347.

borçlanma sırasında şart koşmama koşuluna bağlamışlar, aksi takdirde ödenen fazlalığın faiz olacağını söylemişlerdir. Konuya ilişkin olarak **Nevevî** şunları söyler:

Üzerinde herhangi bir borç bulunan kimsenin, zimmetindeki borcundan daha iyisini ödemesi müstahaptır ve ayrıca güzel ahlâkın da bir gereğidir. Bu, hakkında yasak bulunan menfaat sağlayan borca benzemez. Yasaklanmış menfaat, akit sırasında şart koşulmuş olan menfaattir. Bizim mezhebimize (Şâfiî) göre borcu öderken fazlasıyla ödemek müstahaptır, alacaklının da bu fazlalığı alması câizdir. Bu fazlalık ister vasıfta olsun, ister sayıda olsun netice değişmez. **Mâlik**'e göre sayıdaki fazlalık yasaklanmıştır. Bizim mezhep müctehitlerinin delili, Hz. Peygamber'in; **"sizin en hayırlınız, borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir"** hadîsinin umumi niteliğidir.[60]

[59] Bkz., 2546 nolu hadîsin izahı.

[60] **Nevevî**, XI, 37; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV; 311. Bu konuya ilişkin olarak ayrıca bkz., 401, 429, 430 nolu hadîsler ve izahları.

ترجمة الأبواب التي أولها دال و لم ترد في حرف الدال

(الدُّهْنُ) : في كتاب الزينة

(الدفن) : في كتاب الموت

(دلائل النبوة) : في كتاب النبوة

"DAL" HARFİ İLE BAŞLADIĞI HALDE BU BÖLÜME ALINMAYAN MADDELER VE BULUNDUĞU YERLER:

Konunun Adı:	Bulunduğu Yer:	Hadîs No:
1- **Dühn**(Koku ve Yağ Sürünme)	**Zinet:**	**2.913-2.927**
2- **Defin**	**Mevt:**	**8.633-8.662**
3- **Delâilu'n-Nübüvve**	**Nübüvvet:**	**8.874-8.940**

بسم الله الرحمن الرحيم

حرف الذال

و يشتمل على ثلاثة كتب :

كتاب الذِّكر ، كتاب الذَّبائح ، كتاب ذمِّ الدنيا

(ذ) "zal" harfi:

(ذ) *"zal" harfi:*

الكتاب الأول

في الذّكر

1. KİTAB: **ZİKİR:** **2.556-2.572**

الكتاب الأول

في الذّكر

39- ZİKİR

٢٥٥٦ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إن لله ملائكة يطوفون في الطُّرُق يلْتَمسُونَ أهل الذّكْر ، فإذا وجدوا قوما يَذْكُرُونَ الله تَنَادَوْا : هَلُمُّوا إلى حاجتكم، فَيَحفُّونَهُمْ بأجنحتهم إلى السماء الدنيا. قال : فيسألُهم ربُّهم – وهو أعلم بهم– : ما يقول عبادي؟ قال : يقولون : يُسَبّحُونَكَ ويُكَبِّرُونَكَ ، ويَحْمَدُونَكَ ويُمَجّدُونكَ. قال : فيقول : هل رأوْني ؟ قال: فيقولون: لا والله ما رَأوْك، قال : فيقول : كيف لو رأوني؟ قال : يقولون : لو رأوْك كانوا أشَدَّ لك عبادة، وأشدَّ لك تمجيدا ، وأكثرَ لك تسبيحا. قال : فيقول : فما يسألون ؟ قال : يقولون : يسألونك الجنّةَ. قال : فيقول: وهل رأوْها ؟ قال : يقولون : لا والله يا ربِّ ما رَأوْها ، [قال] : يقول : فكيف لو رأوها؟ قال : يقولون : لو أنّهُمْ رَأوها كانُوا أشدَّ عليها حرْصا ، وأشدَّ لها طلبا ، وأعظمَ فيها رَغْبَةً ، قال: فممَّ يَتعوّذُونَ ؟ قال : يتعوّذون من النار . قال : فيقول : وهل رأوها ؟ قال : يقولون : لا والله ما رَأوها، قال : فيقول : فكيف لو رأوها ؟ قال : يقولون : لو رأوها كانوا أشدَّ منها فِرارا ، وأشد منها مَخافَة. قال : فيقول : أُشهِدُكم أنّي قد غفرتُ لهم . قال : يقول مَلَكٌ من الملائكة: فيهم فلان ، ليس منهم، إنما جاء لحاجة . قال : هم الجُلَسَاءُ لا يَشْقَى جَلِيسُهم». هذه رواية البخاري.

ورواية مسلم قال : « إن لله تبارك وتعالى ملائكة سَيَّارَة فُضُلا يتغون مَجالس الذّكر ، فإذا وجدوا مَجْلسا فيه ذِكْرٌ قعدوا معهم ، وحَفَّ بعضهم بعضا بأجنحتهم ، حتى يملؤوا ما بينهم وبين السماء الدنيا، فإذا تفرَّقُوا عرَجوا وصَعدوا إلى السماء، قال: فيسألُهم الله عز وجل – وهو أعلم – من أين جئتم؟ فيقولون : جئنا من عند عباد لكَ في الأرض ، يُسَبِّحُونَكَ ويُكَبِّرُونَكَ ، ويهلّلونك ، ويَحْمَدُونَك ، ويَسألونك . قال : فماذا يسألوني ؟

قالوا : يسألونكَ جنَّتَك ، قال : وهل رأوا جنتي ؟ قالوا: لا ، يا ربِّ، قال: وكيف لو رأوا جنتي؟ قالوا : ويستجيرونك . قال : ومما يستجيروني ؟ قالوا : من نارك يا رب . قال: وهل رأوْا ناري ؟ قالوا : لا ، قال : فكيف لو رأوْا ناري؟ قالوا : [و] يستغفرونك . قال : فيقول : قد غفرتُ لهم ، وأعطيتُهم ما سألوا ، وأجَرْتُهم مما استجاروا . قال : يقولون : ربّنا ، فيهم فلان ، عبدٌ خطّاء، إنما مَرَّ فجلس معهم، قال : فيقول : وله غَفَرْتُ ، هُمُ القوم لا يَشْقَى [بِهم] جَلِيسُهم».

وأخرجه الترمذي نحو رواية مسلم عن أبي هريرة، أو أبي سعيد الخدري - بالشَّكِّ- وفي ألفاظه تغيير ، وتقديم وتأخير.

2.556- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Allah'ın bazı melekleri vardır, yollarda dolaşırlar; zikreden insanları araştırırlar. Allah'ı zikreden bir cemaate rastladıklarında birbirlerine;

"- Gelin, aradığınız burada" **diye seslenirler. Melekler, o insanları kanatlarıyla kuşatarak dünya semâsına kadar olan boşluğu doldururlar. Allah** -onları en iyi bildiği halde- **meleklere sorar:**

"- Kullarım ne diyor?"

Melekler cevaben derler ki:

"- Seni tesbih ediyorlar. Sana tekbir getiriyorlar. Sana hamd ediyorlar. Sana ta'zim ediyorlar."

"- Onlar beni görüyorlar mı?"

"- Hayır, vallahi onlar seni görmüyorlar."

"- Peki, ya görselerdi ne yaparlardı?"

"- Seni görselerdi sana daha çok ibadet ederler, daha çok saygı gösterirler, daha çok tesbih getirirlerdi."

"- Peki, onlar ne istiyorlar?"

"- Senden cenneti istiyorlar."

"- Onlar cenneti görmüşler mi?"

"- Hayır, vallahi görmediler ya Rabbi."

"- Ya görselerdi?"

"- Eğer görselerdi cennete ulaşmak için daha çok hırs ve arzu duyarlar, daha istekli olurlardı."

"- Peki, neden çekiniyorlar?"

"- Cehennemden korkuyorlar."

"- Cehennemi görmüşler mi?"

"- Hayır, vallahi görmediler."

"- Ya görselerdi?"

"- Eğer görselerdi ondan daha çok korkar ve daha şiddetle kaçarlardı."

Bunun üzerine Allah şöyle buyurur:

"- Ben onları bağışladım, sizi de şâhit tutuyorum."

Meleklerden biri şöyle der:

"- Ama onların arasında falancı da vardı; o onlardan değildi, bir ihtiyaç için gelmişti."

Cenabı Hak, şu cevabı verir:

"- Onların hepsi meclis arkadaşıdırlar; hiçbiri bedbaht olmaz."[1122]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buharî**'nindir.

Müslim'in rivâyeti ise şöyledir:

"Yüce Allah'ın (görevli) **meleklere ek olarak gezginci melekleri de vardır; onlar, zikir meclislerini araştırırlar. Zikir yapılan bir meclis bulduklarında, onlarla birlikte otururlar ve kanatlarıyla birbirlerini kuşatırlar; o kadar ki, onlarla dünya semasının arasını doldururlar. Dağıldıklarında melekler göğe çıkarlar. Allah,** -her şeyi en iyi bildiği halde- **onlara sorar:**

"- Nerden geldiniz?"

"- Yeryüzünde sana tesbîh, tekbîr, tehlîl ve tahmîd getiren ve yalnız senden istekte bulunan kullarının yanından geldik."

"- Onlar benden ne istiyorlar?"

"- Senden cennetini istiyorlar."

1122 **Buharî**, Daavât, 66; **Müslim**, Zikir, 8/25; **Tirmizî**, Daavât, 130/3600.

"- Cennetimi görmüşler mi ki?"

"- Hayır, ya Rabbi."

"- Ya cennetimi görselerdi?..."

Melekler tekrar derler ki:

"- Onlar senden koruma istiyorlar."

"- Neden koruma?"

"- Cehenneminden ya Rabbi."

"- Onlar cehennemimi görmüşler mi?"

"- Hayır!"

"- Ya cehennemimi görselerdi?"

Melekler tekrar;

"- Onlar senden mağfiret diliyorlar" deyince Yüce Mevlâ;

"- Onları bağışladım, istediklerini vereceğim ve korunma istedikleri şeyden de koruyacağım" buyurur. Bunun üzerine melekler şöyle derler:

"- Ey Rabbimiz! Onların arasında falancı da vardır, o çok günahkâr bir kuldur, geçerken uğramış onlarla birlikte oturmuştu."

"- Onu da bağışladım. Onlar öyle bir cemaattir ki, yanlarında oturanlar bile bedbaht olmaz."

Hadîsi **Tirmizî** de **Ebû Hureyre** veya **Ebû Said el-Hudrî**'den, bazı takdim tehirlerle aynen **Müslim** gibi rivâyet etmiştir.

İZAH

"Ek olarak" diye tercüme ettiğimiz **"fudûl"** kelimesinden maksat; insanlar için görevli olan hafaza meleklerinin dışında, sadece zikir halkalarını araştırmakla görevli olan meleklerdir.

Hadîs, Allah'ı zikretmenin ve zikir meclislerine katılmanın önemini ve faziletini göstermektedir.

ZİKİR

Zikir kelimesi lügâtte; anmak, hatırlamak demektir. Allah'ı zikirden maksat da; bazı özel lafızlarla O'nu anmaktır. Bu özel lafızlar da; ***tesbîh, tahmîd, tekbîr, tehlîl*** ve ***temcîd***dir. Bu dilin zikridir.

Dil ile yapılacak zikir esnasında konusunda hadîslerde en çok tavsiye edilen lafızlar şunlardır:

Lâ ilahe illâllah,
Sübhânellah,
Elhamdü lillah,
Allahu ekber,
Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh...

Zikrin ikinci nev'i de kalp ile yapılanıdır. Kalbin zikri ise; Allah'ın sıfatları, mahlûkatının esrârı, emir ve yasaklarının hikmeti konusunda tefekkürde bulunmaktır.

Kalp iştirak etmeden Allah'ı sadece dille anmak, zikirlerin en zayıfıdır.

Zikrin üçüncü nev'i de uzuvların zikridir. Uzuvların zikri de; Allah'ın farz kıldığı ibâdetleri yerine getirmekle olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de namaza gitmek için ***"Allah'ın zikrine koşun"***[1123] buyurulmaktadır.

İbn Hacer, bu üç uzvun, yani dilin, kalbin, ve uzuvların birlikte olarak ve tam bir ihlâsla yaptığı zikrin en kâmil mânada zikir olduğunu söyler. Dille yapılan zikre kalp de katılır ve bu iş de namaz, cihâd gibi farz olan bir amelde edâ edilir ve buna bir de kâmil mânada ihlâs eklenirse, en kâmil zikir olur.[1124]

Hatta **Ebû Bekr b. Arabî,** amelin sıhhati için zikri şart görür. Meselâ insan sadaka verirken kalbi ile Allah'ı zikretmezse, bu ameli kâmil olmaz.

Zikrin lûzumu ve önemi konusunda pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif bulunmaktadır. Bu hadîslerden bir kısmı bu bölümde gelecektir.

٢٥٥٧ـ (د ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «**من قعد مَقْعَدا لم يذكر الله فيه كانت عليه من الله تِرَةٌ ، ومن اضطَجَع مَضْجَعا لا يذكر**

[1123] Cum'a, 9.

[1124] **İbn Hacer**, XI, 212.

الله فيه كانت عليه من الله ترَةٌ، وما مشى أحَدٌ مَمْشى لا يذكر الله فيه إلا كانت عليه من الله ترةٌ». هذه رواية أبي داود .

ورواية الترمذي قال : « ما جلس قومٌ مجلسا لم يذكروا الله فيه ، ولم يُصلُّوا على نبيِّهم ، إلا كان عليهم ترة . فإن شاء عذَّبهم ، وإن شاء غفر لهم».

2.557- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kim bir yerde oturur da Allah'ı zikretmezse, Allah'ın ona ceza verme hakkı vardır. Kim bir yere yaslanır da Allah'ı zikretmezse, Allah'ın ona ceza verme hakkı vardır. Kim bir yürüyüş yapar da Allah'ı zikretmezse, Allah'ın ona ceza verme hakkı vardır."[1125]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Bir mecliste oturup da Allah'ı zikretmeyen ve Peygamberlerine salavat getirmeyen insanlara Allah'ın ceza verme hakkı vardır; artık Allah dilerse onlara azap eder, dilerse bağışlar."

İZAH

"Ceza verme hakkı vardır" diye tercüme ettiğimiz ***"tire"*** kelimesi lügatte; noksanlık, pişmanlık, ceza mânalarına gelir. Burada ceza mânası uygun görülmektedir. Kendisine hareket imkânı veren Allah'ın hakkını, O'nu hatırlamak bâbından bir besmele, bir hamd sözcüğü ile de olsa ödemeyen kişiye Allah'ın ceza verme hakkı vardır. Çünkü o, Allah'a karşı kusur işlemiş sayılır. Kendisine bu kudret ve imkânı vereni hatırlamamaktadır.

Allah'ı zikretmek için özel bir merasim gerekli değildir. Kelime-i tevhîd, besmele, hamd, tesbîh, tekbîr... gibi sözcükler en güzel ve en bereketli zikir cümleleridir. Bunları otururken, kalkarken, yürürken, yatarken söylemek mümkündür. Böylece de Allah zikredilmiş olur.

[1125] **Tirmizî**, Daavât, 8/3380; **Ebû Davud**, Edeb, 31/4856; 107/5059.

Bu hadîs, insanın her an Allah'ı hatırlaması, O'nunla daima irtibat halinde bulunması gerektiğini bildirmektedir.

٢٥٥٨ــ (د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ما من قوم يقومون من مَجلس لا يَذكرون الله فيه إلا قاموا [عن] مثل جيفة حمار، وكان عليهم حَسْرَةً». أخرجه أبو داود .

2.558- Yine Ebû Hureyre, Rasûlullah'dan (as) şöyle rivayet ediyor:

"Bir meclisten Allah'ı hiç zikretmeden kalkan insanlar, merkep ölüsü gibi kalkmış olurlar ve kıyâmet günü de pişmanlık duyarlar."[1126]

İZAH

Çünkü toplantıda doğru, yanlış pek çok söz söylenir. Zikir, yanlış sözler için keffâret olur. Yapılmazsa da kıyâmette bundan pişmanlık duyulması tabiîdir.

"Merkep ölüsü" ifâdesi, hayırsız ve işe yaramaz anlamında bir teşbihtir. Canlı bir merkep insanın hizmetini görmekte, işine yaramaktadır; ama ölünce hiçbir işe yaramaz, insana fayda da sağlamaz. İşte Allah'ın zikredilmediği, hakkın ve hayrın konuşulmadığı, ilmî müzakerenin yapılmadığı meclisler, Allah'tan bir mükâfat kazanılamayacak olan, dolayısıyla uhrevî fayda sağlamayan meclislerdir.

٢٥٥٩ــ (م ت س ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال: «خرج معاويةُ على حَلْقَة في المسجد، فقال: ما أجلسَكم؟ قالوا: جلسنا نذكر الله، قال: آلله ما أجلسكم إلا ذلك؟ قالوا: آلله ما أجلسنا غيره، قال: أما إني لم أستحْلِفْكم تُهْمَةً لكم، وما كان أحد بمنزلتي من رسول الله صلى الله عليه وسلم أقلَّ عنه حديثا مني، وإن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج على حَلْقَة من أصحابه، فقال: ما أجلسكم؟ قالوا: جلسنا نذكر الله ونَحمَدُهُ على ما هدانا

[1126] **Ebû Davud**, Edeb, 31/4855.

للإسلام، ومَنَّ به علينا، قال: آلله ما أجلسكم إلا ذلك؟ قالوا: آلله ما أجلسنا إلا ذلك، قال: أما إني لم أستحلفكم تُهمة لكم، ولكنه أتاني جبريل، فأخبرني أن الله عز وجل يُباهي بكم الملائكة». أخرجه مسلم، والترمذي. وأخرج النسائي المسند منه فقط .

وزاد رزين قال : ثم حدَّثنا ، قال : « ما اجتمع قوم في بيت من بيوت الله ، يتلون كتاب الله ، ويتدارسونه بينهم ، ويذكرون الله تعالى ، إلا نزّلت عليهم السَّكينةُ، وغشيتهم الرحمةُ ، وحفَّتْهم الملائكةُ ، وذكرهم الله فيمن عندَه».

2.559- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Muâviye, mescidde bir halka teşkil eden insanların yanına gidip sordu:

"- Böyle niçin oturdunuz?"

"- Allah'ı zikretmek için oturduk."

"- Allah aşkına söyleyin, sadece Allah'ı zikretmek düşüncesi mi sizi burada oturttu?"

"- Vallahi başka bir gaye oturtmadı bizi."

"- Ben sizi itham etmek için yemin vermiyorum. Şu var ki, Rasûlullah'a (as) yakın olmama rağmen O'nun hadîslerini benden daha az rivâyet eden biri yoktur. Allah'ın Rasûlü (as), ashabının teşkil ettiği bir halkaya uğramış ve;

"- Sizi buraya hangi şey oturttu?"diye sordu, onlar da;

"- Allah'ı zikretmek, bize İslâm hidâyetini nasip ettiği ve lütufta bulunduğu için O'na hamd etmek gayesiyle oturduk" dediler.

Hz. Peygamber;

"- Allah aşkına söyleyin, sadece Allah'ın zikri mi sizi oturttu?"diye sormuş, onlar da cevaben;

"- Evet, sadece Allah'ı zikretmek bizi oturttu" demişler.

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Ben sizi itham etmek için yemin vermedim. Ama Cibrîl bana gelip haber verdi ki; Azîz ve Celîl olan Allah, sizinle, meleklere karşı övünüyor."[1127]

[1127] **Müslim**, Zikir, 11/40; **Tirmizî**, Daavât, 7/3379; **Nesaî**,Kudât, 37.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Müslim** ve **Tirmizî**'nindir. **Nesaî** de hadîsin, sadece müsned olan son bölümünü tahric etti.

Rezîn de şu ilaveyi yapar: "Sonra bize tahdis edip dedi ki:

"Allah'ın evlerinden birinde toplanıp Allah'ın Kitab'ını okuyan, aralarında Kur'an dersi gören ve yüce Allah'ı zikreden bir cemâatin üzerine Allah mutlaka bir sekînet indirir. Rahmet onları kaplar, melekler onları kuşatır ve Allah da onları kendi yanında bulunanlar önünde zikreder."

İZAH

Hadîste geçen **"sekînet"** kelimesi; vakar, teennî, rahmet, itmi'nan, iç huzuru ve güven gibi manalara gelir.

Allah'ı zikreden insanları güven, iç huzuru ve itmi'nan halinin kaplaması, Allah'ın onlara bir lütfudur.

"Allah'ın evlerinden biri" cümlesi, mutlaka cami ve mescidler şeklinde anlaşılmamalıdır. İçinde Allah'ı zikretmeye uygun her yer bu kapsama girer.

"Allah'ın onları, kendi huzurunda bulunanların yanında zikretmesi"; Yüce Mevlâ'nın onları takdir etmesi, onlarla meleklerine karşı övünmesi anlamındadır.

٢٥٦٠ــ (م ت ــ الأغر أبو مسلم رحمه الله) قال: أشهدُ على أبي هريرة وأبي سعيد: أنهما شهدا على رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: **«لا يَقْعُدُ قومٌ يذكرون الله [عزَّ وجلَّ] إلا حَفَّتْهُم الملائكةُ وغشيتهم الرحمةُ ونزلت عليهم السكينةُ وذكرهم الله فيمن عنده»**. أخرجه مسلم، والترمذي.

2.560- Ebû Müslim el-Eğarr[1128] anlatıyor:

1128 **Ebû Müslim el-Eğarr el-Medenî el-Kûfî**: Tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin ortak âzâdlısıdır ve onlardan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Ebû İshak es-Sebîî ve Atâ b. es-Sâib rivâyet etti. Uzun müddet **Medîne**'de ikamet etmiş, sonra **Kûfe**'ye hicret etmiştir. Sikadır; hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Şehâdet ederim ki Ebû Hureyre ve Ebû Saîd rivâyet ettiler. Onlar da şehâdet ettiler ki, Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"- Azîz ve Celîl olan Allah'ı zikretmek üzere oturan bir cemâati, mutlaka melekler kuşatır, rahmet onları kapsar, sekînet onlara iner ve Allah da onları kendi huzurunda bulunanların yanında zikreder."[1129]

٢٥٦١ـ (ت ـ عبد الله بن بسر رضي الله عنه) : « أن رجلا قال : يا رسول الله ، إن أبوابَ الخير كثيرة ، ولا أستطيع القيام بكُلّها ، فأخبرْنِي بشيءٍ أتشبَّثُ به ، ولا تُكْثِرْ عليَّ فأنسى – وفي رواية : إن شرائع الإسلام قد كثُرَت ، وأنا قد كَبِرْتُ، فأخبرني بشيءٍ أتشبَّث به، ولا تُكثِر عليَّ فأنسى – قال : **لا يَزَالُ لسانُكَ رَطْبا بذِكر الله تعالى**». أخرجه الترمذي.

2.561- Abdullah b. Büsr'den[1130] rivâyet edildiğine göre bir adam şöyle demiş:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Muhakkak ki hayır kapıları çoktur; ama hepsini yapmaya gücüm yetmez. Bana bir şey öğret ki, ben onu devamlı yapayım. Ama çok olmasın ki, unuturum."

Buyurdu ki:

"- Dilin, Allah'ın zikrine devam etsin!"[1131]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette hadîsin baş tarafı şöyledir:

"Şüphesiz İslâm'ın emirleri çoktur. Ben de yaşlandım. Bana bir şey söyle de, ben onu devamlı yapayım. Ama çok olmasın ki, unuturum."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

[1129] **Müslim**, Zikir, 11/39; **Tirmizî**, Daavât, 7/3378.

[1130] **Ebû Büsr, Abdullah b. Büsr es-Sülemî el-Mâzinî**: ö. 88/707. Kendisi, babası, annesi, kardeşi ve kızkardeşi sahabîdirler. Her iki kıbleye karşı da namaz kılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra **Humus**'ta ikamet etti. Kendisinden Harîz b. Osman ve Halid b. Ma'dân rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Humus**'ta abdest alırken ruhunu teslim etti. Onun **Humus**'ta son vefat eden sahabî olduğu rivâyet edilir.

[1131] **Tirmizî**, Daavât, 4/3375.

٢٥٦٢ــ (ت ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) «أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم سُئِلَ : أيُّ العباد أفضلُ وأرفَعُ درجة عند الله يوم القيامة ؟ قال : الذّاكِرُون الله كثيرا ، قيل : يا رسولَ الله ، ومَن الغازي في سبيل الله ؟ قال : لو ضَرَبَ بسيفه [في الكفار والمشركين] حتى يَنكَسِرَ ويختضبَ دما فإن الذّاكِرَ لله أفضلُ منه درجة». أخرجه الترمذي. وفي رواية ذكرها رزين قال: «سئل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أيُّ العبادة أفضلُ وأرفَعُ درجة عند الله يوم القيامة؟ قال: ذِكْرُ الله تعالى».

2.562- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

Rasûlullah'a (as) soruldu:

"- Kıyâmet günü Allah katında kulların en faziletlisi ve derecesi en yüksek olanı kimdir?"

"- Allah'ı çok zikredenlerdir" buyurdu. Denildi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ya Allah yolunda gaza eden?.."

"- Şayet o kılıcını, kırılıncaya ve kana bulanıncaya kadar kâfirlere ve müşriklere sallasa bile, muhakkak ki Allah'ı zikredenin derecesi ondan üstündür."[1132]

RİVÂYETLER

Hadîs **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn'in kaydettiği bir rivâyete göre ise;

"Rasûlullah'a (as); **'kıyâmet günü Allah katında ibadetin en faziletlisi ve derecesi en yüksek olanı hangisidir?'** diye sorulmuş. O da;

"-Yüce Allah'ın zikri" cevabını vermiş.

[1132] **Tirmizî**, Daavât, 5/3376. Bu hadîs, sadece **Derrâc b. Sem'ân** rivâyeti olarak bilinmektedir, **Derrâc** da hadîs ilminde zayıf biridir. Bu yüzden **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

٢٥٦٣ـ (خ م ـ **أبو موسى الأشعري** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**مَثلُ البَيْتِ الذي يُذكَرُ اللهُ فيه ، والبيت الذي لا يذكرُ اللهُ فيه : مَثَلُ الحيِّ والميِّت**».

كذا عند مسلم، وعند البخاري: «**مَثَل الذي يذكر ربَّه، والذي لا يذكر ربه: مَثَلُ الحيِّ والميت**».

2.563- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"İçinde Allah zikredilen ve zikredilmeyen ev, ölü ve diri insan gibidir."[1133]

RİVÂYETLER

Hadîs **Müslim**'de bu şekliyledir.

Buharî'de ise; **"Rabbini zikreden ve etmeyen insan, ölü ve diri gibidir"** şeklindedir.

٢٥٦٤ـ (م ت ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال: « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يسير في طريق مكة ، فمرَّ على جَبل يقال له: جُمْدَانَ، فقال: **سيروا ، هذا جُمْدانُ، سَبَق المُفَرِّدُونَ**. قالوا: وما المُفَرِّدُونَ يا رسول الله؟ قال: **الذَّاكرونَ الله كثيرا [والذاكرات]**».

هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي : « قالوا : يا رسول الله ، وما المفرِّدون؟ قال : **المستهترُون بذكر الله ، يَضَعُ الذِّكرُ عنهم أثقالَهُمْ، فيأتون الله يومَ القيامة خِفَافا**».

2.564- Ebû Hureyre anlatıyor:

Rasûlullah (as) Mekke yolunda yürüyordu. Derken Cümdân dağının yanına geldi. Buyurdu ki:

"- Yürüyün! Burası Cümdân dağıdır. Müferridler öne geçmiştir."

1133 **Buharî**, Daavât, 66; **Müslim**, Müsafirîn, 29/211.

Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; müferridler kimdir?"

"- Allah'ı çok zikreden erkekler ve kadınlardır."[1134]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim'**in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyetinde;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; müferridler kimdir?" diye sorduklarında şu cevabı vermiş:

"- Aşkla-şevkle Allah'ı zikredenlerdir. O kadar ki zikir, onların bütün yüklerini (günahlarını) alır ve **kıyâmet günü Allah'a hafif** (günahsız) **olarak kavuşurlar."**

İZAH

Cümdân; **Yenbu** ile **Ays** arasında bir dağdır.

Müferrid; ibadet gayesiyle uzlete çekilen, insanlardan uzaklaşıp kendilerini Allah'ın zikrine hasredenler demektir. Bu kelime, tek başlarına Allah'ın dinini yaşayan fakihler anlamında da kullanılır. Aklında, fikrinde tek olan insan ve akranları ölüp tek kalan kişi anlamına da gelir. Burada aklıyla, tedbiriyle, hayırlı ve isabetli amelleriyle, diğer insanlardan temâyüz eden mümtâz kişiler kastedilmiştir.

٢٥٦٥ـ (خ م ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: «**يقول الله تعالى: أنا عند ظَنِّ عبدي بِي، وأنا معه إذا ذكرني، فإن ذكرني في نفسه ذكرتُه في نفسي، وإن ذكرني في مَلأٍ ذكرتُه في مَلأٍ خيرٍ منه وإن تَقَرَّبَ إلَيَّ شبْرا تقرّبتُ إليه ذراعا وإن تقرَّب إلَيَّ ذراعا اقْتربتُ إليه باعا وإن أتاني يمشي أتيتُه هرْوَلَة**». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

2.565- Ebû Hureyre, Rasûlullah'm (as) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

[1134] **Müslim**, Zikir, 1/4; **Tirmizî**, Daavât, 129/3596.

"Yüce Allah buyuruyor ki:

"Kulum, beni nasıl zannediyorsa ben öyleyim. O beni zikredince, yanında olurum. Beni yalnızken içinden hatırlarsa, ben onu içimden hatırlarım. Beni bir cemâat içinde zikrederse, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemâat içinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim."[1135]

İZAH

Bu hadîs, sıfat hadîslerindendir. Bu itibarla lafızların zâhiri mânaları uygun şekilde te'vil edilmelidir. Hadîsin ana teması; kul nasıl ibâdet ederse, Allah'ın ona karşılığını kat kat vereceğidir.

"Daha hayırlı cemâat" ile melekler kastedilmiştir.

"Kulun Allah'a yaklaşması" ile de mekân yakınlığı değil, manevî yakınlık kastedilmiştir. Zikirle, salih amellerle, tâatlerle Allah'a yakın olmaktır.

"Allah'ın kuluna yakınlığı" ile de; nimetini, rahmetini, ğufranını, lütuf ve ihsanını ona yakın kılması murad edilmiştir.

"Nasıl zannediyorsa öyleyim" cümlesi ile; bazılarına göre insana af ve bağışlanma ümidi verilmek istenmiştir. Bazıları bunu; affedeceğimi zannederse affederim, azap edeceğimi zannederse azap ederim diye açıklamış, bazıları da tövbe ve dua ettiği, bir istekte bulunduğu zaman kabul etmesidir diye izah etmiştir.

"Allah'ın, kulunun yanında olması"; onu koruması, ona hidâyet ve başarı vermesi anlamındadır.

"Karış"a karşılık **"arşın"**ın, **"arşın"**a karşılık **"kulaç"**ın zikredilmesi, yapılan tâate daha büyük bir mükâfat verileceğini ifade eder. **"Yürüme"**ye karşılık **"koşmak"** da, karşılığın hemen verileceği, yapılan tövbenin süratle kabul edileceği anlamındadır.

[1135] **Buharî**, Tevhid, 50; **Müslim**, Zikir, 1/2; **Tirmizî**, Daavât, 132/3603.

٢٥٦٦ـ (ت ـ عمارة بن زعكرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يقول الله تعالى: إن عبدي كُلَّ عَبدي الذي يَذكُرُني وهو مُلاق قِرْنَهُ» يعني عند القتال. أخرجه الترمذي.

2.566- İmâre b. Za'kire'den[1136] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle dedi:

Yüce Allah buyurdu ki:

"Benim hakikî kulum, düşmanla karşı karşıya iken bile beni zikredendir."

Râvî: "Yani savaş zamanında bile" der.[1137]

٢٥٦٧ـ (ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال: «إذا مررتم برياض الجنَّة فارتَعوا، قالوا: وما رياضُ الجنة؟ قال: حِلَقُ الذِّكر». أخرجه الترمذي.

2.567- Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (as) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"- Cennet bahçelerine uğradığınızda, oradan yararlanın."

"- Cennet bahçeleri neresidir?" diye sordular.

"- Zikir halkasıdır" buyurdu.[1138]

٢٥٦٨ـ (م ت د ـ عائشة رضي الله عنها) قالت: «كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يذكُرُ الله عزَّ وجلَّ على كلِّ أحيانه». أخرجه مسلم، وأَبو داود، والترمذي.

2.568- Hz. Aişe şöyle dedi:

"Rasûlullah (as) her zaman Allah'ı zikrederdi."[1139]

1136 **Ebû Adiyy, Umâre b. Za'kire el-Kindî el-Humsî**: İki kıbleye karşı da namaz kılan sahabîlerdendir. Hz. Peygamber'den sonra **Humus**'ta ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir. Bilinen bir hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir. Kendisinden Abdurrahmân b. Âiz rivâyet etti.

1137 **Tirmizî**, Daavât, 119/3580. **Tirmizî** bu hadîsin garîb olduğuna, isnâdının sağlam olmadığına işaret eder.

1138 **Tirmizî**, Daavât, 83/3510.

İZAH

"Her zaman"dan maksat; abdestli veya abdestsiz, hatta cünüp halinde olması, ayakta veya yatakta olması, yürür veya oturur halde olmasıdır. Sadece abdest bozarken Allah'ı zikretmek mekruhtur.

٢٥٦٩ــ (ت ــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «مَنْ أوى إلى فِرَاشه طاهرا يَذكُرُ الله حتى يُدْرِكَهُ النعاسُ لم يَنْقلِبْ ساعة من الليل يسأل الله من خيْرِ الدنيا والآخرة إلا أعطاه الله إيَّاهُ». أخرجه الترمذي.

2.569- Ebû Umâme el-Bâhilî anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as) şöyle söylediğini duydum:

"Kim temiz (abdestli) **olarak yatağa girer ve uyuyuncaya kadar Allah'ı zikreder ve gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da Allah'tan dünya ve âhirete ait hayırlardan bir şey isteyecek olursa, Allah ona istediğini mutlaka verir."**[1140]

٢٥٧٠ــ (ت ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) : « أَنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم بعثَ بَعْثا قِبَلَ نَجْد، فَغَنِمُوا غنائمَ كثيرَة ، وأَسْرَعُوا الرَّجْعَةَ ، فقال رجل ممن لم يخرج : ما رأينا بَعْثا أسرعَ رَجعة، ولا أفضلَ غَنيمَةً من هذا البعث ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : ألا أَدُلُّكم على قوم أفضلَ غنيمة ، وأسرعَ رجعةً؟ قومٌ شهدوا صلاة الصُّبح ، ثم جلسوا يذكرون الله حتى طلعت الشمس ، فأولئك أسرعُ رجعة ، وأفضلُ غنيمة». أخرجه الترمذي.

2.570- Ömer b. el-Hattab'dan rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber Necid'e doğru bir seriyye göndermişti. Seriyye, pek çok ganimet toplayıp sür'atle Medine'ye döndü. Seriyye ile birlikte gitmeyenlerden biri dedi ki:

1139 **Müslim**, Hayız, 30/117; **Tirmizî**, Daavât, 9/3384; **Ebû Davud**, Taharet, 9/18.

1140 **Tirmizî**, Daavât, 93/3526. Bu hadîs de zayıftır; çünkü râvîlerden **Şehr b. Havşeb**, evhâmı ve mürsel rivâyetleri çok olan biri olarak tanınmaktadır. Ancak aynı konuda başka rivâyetlerin varlığından dolayı **Tirmizî** hadîsin hasen olduğunu söylemiştir.

"- Bu kadar çabuk dönen, ama yine de bu kadar fazla ganimet toplayan bir seriyye görmedik."

Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- Bundan daha fazla ganimet toplayan ve bundan daha çabuk dönen bir cemâati size göstereyim mi? Sabah namazında cemâate katılan, sonra da oturup güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikredenler, işte onlar daha çabuk dönen ve daha çok ganimet toplayanlardır."[1141]

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin zayıf olduğuna işaret eder. Çünkü râvîlerden **Abdullah b. Nâfi es-Saiğ**'in hafızası zayıftır. Diğer râvî **Hammâd b. Ebî Humeyd** de zayıftır. Ama hadîsi **İbn Hibbân, Bezzâr** ve **Ebû Ya'lâ** da rivâyet etmişlerdir.[1142]

"Böyle müfreze görmedik" diye hayretini ifade eden kişi **Hz. Ebû Bekir'**dir.

٢٥٧١ـ (مالك بن أنس رحمه الله) قال : بلغني أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: «ذَاكرُ الله في الغافلين كالمُقَاتل خَلْفَ الفَارِّينَ ، وذاكِرُ الله في الغافلين كغُصْنٍ أخضرَ في شجرٍ يابسٍ – وفي رواية : مَثَلُ الشجرة الخضراء في وسط الشجر– وذاكر الله في الغافلينَ مثل مِصْبَاحٍ في بَيْتٍ مُظْلِمٍ، وذاكر الله في الغافلين يُريهِ الله مَقْعَدَهُ من الجنَّة وهو حَيٌّ، وذاكِرُ الله في الغافلين يُغْفَرُ له بِعَدَدِ كلِّ فَصِيحٍ وأعجم . والفَصِيحُ : بنو آدم، والأعجمُ: البهائم».أخرجه ...

2.571- Malik b. Enes anlatıyor:

Bana ulaşan bir habere göre Rasûlullah (as) şöyle diyordu:

"Gâfiller arasında Allah'ı zikreden, (ordudan) **firar edenlerin gerisinde savaşa devam eden gibidir. Kezâ gâfiller arasında Allah'ı zikreden, kurumuş bir ağaçta kalan** (yeşil) **yaprak gibidir** -bir rivâyete göre kurumuş ağaçların ortasında yemyeşil bir ağaç gibidir-.

[1141] **Tirmizî,** Daavât, 109/3561.

[1142] Bkz., **Ârıza,** X, 7.

Gâfiller arasında Allah'ı zikreden, karanlık bir evdeki lamba gibidir. Gâfiller arasında Allah'ı zikreden kişiye Allah, hayatta iken cennetteki mekânını gösterir. Gâfiller arasında Allah'ı zikreden, bütün insanlar ve hayvanlar miktarınca kendisine mağfiret olunur."[1143]

٢٥٧٢ـ (ط ـ معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال: «ما عَمِلَ العبدُ عملاً أنجى له من عذاب الله من ذكر الله». أخرجه الموطأ.

2.572- Muâz b. Cebel şöyle dedi:

"Hiçbir kul, kendisini Allah'ın azabından kurtaracak olan zikrullah'dan daha kuvvetli bir amel işleyemez."[1144]

1143 Musannıf, bu hadîsin kaynağına işaret etmedi. Hadîs **Muvatta'**nın matbu nüshasında da yoktur. Ama **Muvatta** nüshalarından birinde tahric edilmiş olabilir. **Münzirî,** ***et-Terğîb ve't-Terhîb,*** II, 532'de hadîsi zikretti ve bunu **Rezîn**'in tahric ettiğini kaydetti. Ayrıca **Beyhakî** de ***Şuabu'l-İman'***da hadîsi tahric etti; I, 412, hadîs no: 567. Hadîs, ***Hilyetu'l-Evliya,*** VI, 181'de de tahric edilmiştir. **Irakî,**bu hadîsin senedinin zayıf olduğunu söyler. **Münavî** de ***Feyzu'l-Kadîr,*** III, 746'da hadîsi zikreder.

1144 **Muvatta**, Kur'ân, 7/24. Müellif, işaret etmemekle birlikte bu hadîs, **Tirmizî,** Daavât, 6/3377'de de tahric edilmiştir.